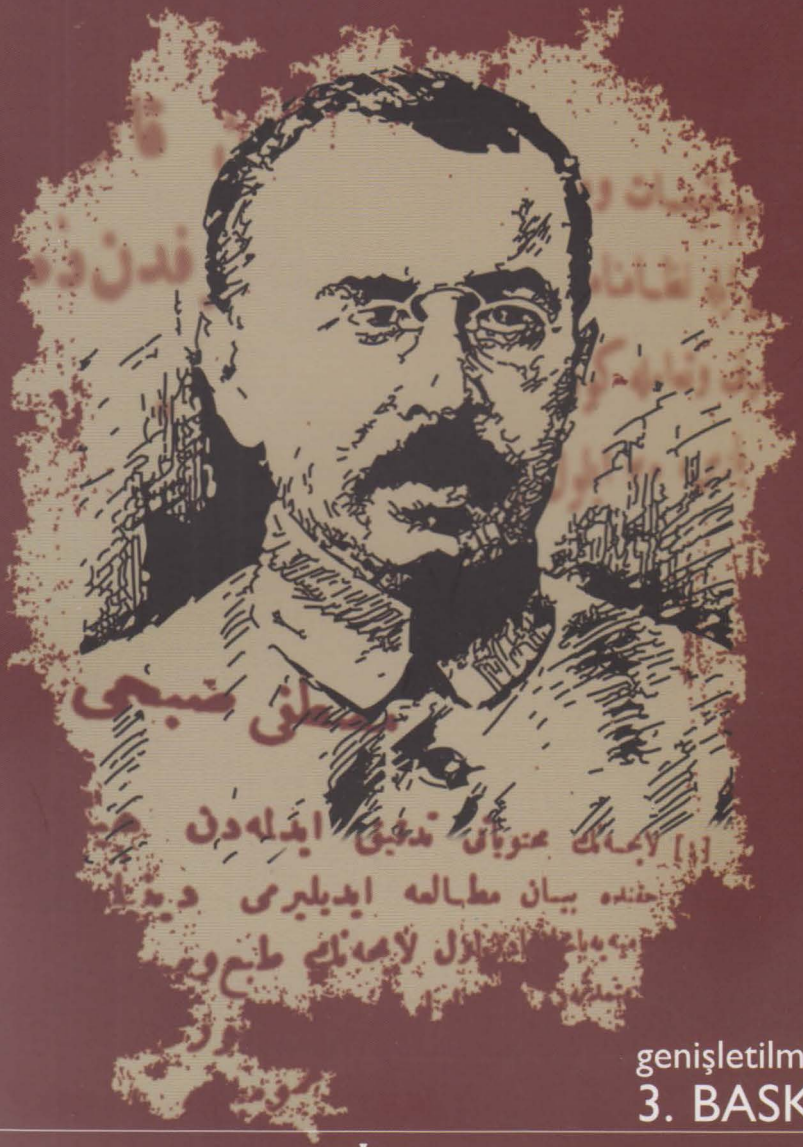
HAMİT ERDEM

MUSTAFA SUPHİ*

genişletilmiş
3. BASKI

*SEL

HAMİT ERDEM • MUSTAFA SUPHİ *

MUSTAFA SUPHİ *

Hamit Erdem, öğrenimini Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda tamamladı. Gazete ve yayın kuruluşlarında yöneticilik yaptı. Çeşitli dergilerde yazan araştırmacının *1920 ve Sol Muhalefet* (Sel Yayıncılık, 2010) adında bir kitabı daha bulunmaktadır.

***SEL** YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85 Faks: (0212) 516 97 26

http://www.selyayincilik.com
E-mail: posta@selyayincilik.com

ISBN 978-975-570-079-3

***SEL** YAYINCILIK: 103

MUSTAFA SUPHİ
Hamit Erdem

© **SEL** YAYINCILIK - Hamit Erdem

Birinci Baskı: Kasım 1999
İkinci Baskı: Şubat 2005
Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 3. Baskı: Aralık 2010

Yayın yönetmeni: İrfan Sancı

Kapak ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Hamit Erdem

MUSTAFA SUPHİ

Dostum İsmail İnanç'ın anısına...

İÇİNDEKİLER

3. BASKIYA ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
(1882 - 1913)

1. 1882 - Giresun, Öğrenimi, İlk Yılları 17
   a. Nevsal-i Milli'de Mustafa Suphi 17
   b. Gazeteci Mustafa Suphi 19
2. Osmanlı Aydınlarının İdeolojik Kaynakları 21
3. Osmanlılarda Sosyalizm 26
4. 1900'lü Yıllar, Aydın ve İkilemi 30
5. Milli Meşrutiyet Fırkası ve Mustafa Suphi 34
6. 1913 Sinop. 'Sürgün' Mustafa Suphi 38

İKİNCİ BÖLÜM
(1914-1920)

1. Sürgünden Özgürlüğe Mustafa Suphi 49
2. 1918 Nisan, Yeni Dünya'nın Yayına Başlaması 59
3. Yeni Dünya'nın Moskova Sayıları 63
4. Rusya'daki Müslüman Komünistler ve Mustafa Suphi 72
5. İç Savaş Günlerinde 'Yeni Dünya' 80
6. 22 Temmuz 1918, Türk Sosyalistleri Kongresi 82
7. 4 Kasım 1918, Müslüman Komünistler Kurultayı 88
   a. Kurultay'da Türk Heyetine Suçlama ve 'Sosyal Şoven' Tartışması 91
   b. Yeni Dünya'nın Moskova'daki Son Sayıları ve Beynelmilel Büyük Miting..... 94
8. 1919 Kırım ve Odesa 98
   a. Anadolu'ya Dönüşün Ertelenmesi, Mustafa Suphi'nin Asıldığı Haberleri 99
   b. Kırım'da Yayımlanan Yeni Dünya Gazeteleri 101
   c. Yarım Kalan Komünist Manifesto Çevirisi 109
9. Üçüncü Enternasyonal Birinci Kongresi 112
10. 1920 Taşkent 115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(1920)

1. Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi Kuruluşu 119
2. Türkiye Komünist Teşkilatı'nın Örgütlenme Çabaları 122
3. Yeni Dünya'nın Yeniden Yayımlanmaya Başlaması 127
4. Üçüncü Enternasyonal İkinci Kongresi 132
5. Birinci Doğu Halkları Kurultayı 136
6. Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu 144
   a. Birinci Oturum, Kongrenin Açılışı 145
   b. İkinci Oturum, Merkez-i Heyet'in Faaliyet Raporu 147
   c. Üçüncü Oturum, Sömürgeler ve Milliyetler Meselesi 148
   d. Dördüncü, Beşinci, Altıncı Oturumlar:
   Türkiye Komünist Fırkası Programı 151
   e. Program Müzakereleri: Federasyon, Arazi, Din, Hurafe, Mesken 154
   f. Türkiye'deki Komünist Teşkilatların Birleşmesi Hakkında Bir Teklif 156

g. Türkiye'de Kadın ve Köylü Sorunları Hakkında Kararlar 157
h. Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet Seçimleri 159
i. Türkiye Komünist Fırkası 1. Kongresi'nin Sonuçları 160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
(1920-1921)
1. Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu ile İlişkileri ve Dönüş Kararı 165
a. Talipzade Yusuf Ziya'nın Oltu Temasları 166
b. Salih Zeki'nin Erzurum Temasları ... 169
c. Süleyman Sami'nin Ankara Temasları 174
aa. Mustafa Suphi'den Mustafa Kemal'e Mektup ... 174
bb. Mustafa Kemal'den Mustafa Suphi'ye Mektup ... 177
cc. Mustafa Suphi'den Mustafa Kemal'e İkinci Mektup ... 179
dd. Türkiye Komünist Teşkilatında Ajan ... 181
ee. Süleyman Sami'nin Türkiye'den Dönüşünde Merkez-i Heyet'e Anlattıkları ... 184
ff. Süleyman Sami'nin Raporlarından Çıkan ... 190
gg. Süleyman Sami'nin Kimliği ve (Hacı) Selim Sami ... 192
d. Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'ya Dönüş Kararı 196
e. Komünistlerin Ankara'ya Çağrılması veya İzin Sorunu ... 200
2. Anadolu'da Durum ve Değişmekte Olan Politik İklim ... 202
3. Anılar'da THİF'nın Mustafa Suphi'ye Mektubu ... 210
4. Mustafa Suphi'nin Ankara'daki 'Sol'u Değerlendirmesi ... 212
5. Dönüş Hazırlıkları ... 216
a. Komintern ile Tartışma: Türkiye Komünist Fırkası'na Yapılacak Yardım ... 219
b. Merkez-i Heyet'in Bakü'den Hareketi ... 222
c. Merkez-i Heyet'in Kars'ta Karşılanışı ... 225
d. Kars'tan Mustafa Kemal Paşa'ya Son Telgraf ... 229
e. Telgraflarla Kurulan Tuzak ... 230
6. 28 Kânunusani 1921. Dönenler, Ayrılanlar, Ölenler ... 238
a. Maçka'da Akrabaları Tarafından Ölümden Kurtarılan Abdülkadir Yunus'un Öyküsü ... 247
b. 28 Ocak 1921'de Bir Komünistin Tanıklığında Trabzon'da Yaşananlar ... 249
7. Meclis'te Gizli Celsede Komünizm Tartışması ... 252
8. Onbeşler Cinayetinin Tepkileri ... 256
a. Bakü'deki Türkiye Komünist Fırkası Yönetici ve Üyelerinin Katliamı Öğrenmeleri ... 256
b. Trabzon Valisinin ve Kazım Karabekir'in Katliam Sonrası tepkileri ... 262
9. Katliam ve Sonrası; Kahya Yahya ve Topal Osman'ın Öldürülmeleri ... 264
10. İki Portre: Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı ... 267
11. Ölümlerinin İkinci Yılında Anılarına Çıkarılan Kitaptan Seçmeler ... 269
12. Ekler
Ek 1. Türkiye Komünist Fırkası Programı ... 279
Ek 2. Türkiye Komünist Fırkası Teşkilat Nizamnamesi ... 291
Ek 3. Tarihi Resimler ... 297
13. Kaynaklar ... 307

3. Baskıya Önsöz

Mustafa Suphi, Türkiye komünist hareketinin önde gelen şahsiyetlerindendir.

Yaşadığı dönem, 20. yüzyılın ilk çeyreği, Türkiye'nin toplumsal ve siyasi olarak en çalkantılı yıllarıdır. Türkiye'nin toplumsal ve politik yapısının alt üst olduğu, modern anlamda sınıfsal bölünmenin ve sınıf mücadelesinin başladığı, siyasal yaşamda emekçi sınıfların bilinçli temsilcilerinin ön plana çıktığı, emperyalizme karşı ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesinin iç içe girdiği bir dönemdir.

Bu yıllardaki bütün toplumu sarsan değişimler her Osmanlı aydını gibi Mustafa Suphi'nin, kişiliğini, tercihlerini ve mücadelesini de belirlemiştir.

Mustafa Suphi, 1882 yılında Giresun'da doğmuştu. Babası üst düzey bir Osmanlı bürokratıydı. Babasının görevi gereği, Kudüs, Şam, Erzurum, İstanbul'u dolaşmıştı. İyi bir eğitim almış ve bu süreci Paris'te tamamlamıştı. Paris'te hem öğrenci, hem gazeteciydi.

İttihat ve Terakki'nin yayın Organı 'Tanin'e yazılar yazmaktaydı.

Mustafa Suphi, Paris'te bulunduğu dönemde tanıdığı iki isimden birisini yıllar sonra coşkuyla anacaktır. O isim, Fransız Sosyalist Fırkası ve L'Humanite gazetesi kurucusu, sosyalist lider Jean Jaures'di. Diğeri ise kendisinden sonra Türkiye sol hareketinin önemli isimlerinden olacak Şefik Hüsnü Değmer'di.

1910 yılında İstanbul'a dönmüştü ve bu tarihten itibaren İstanbul'da gazeteci ve öğretmendi.

Osmanlı Devleti'nde bir dönem modernleşmenin motoru sayılan İttihat ve Terakki partisinde öğrenciyken çalışmaya başlamış, 1911'de İttihatçıların Selanik'te topladığı son gizli Kongre'ye Anadolu delegesi olarak katılmıştı.

İttihatçıların içinde Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey kanadına yakındı. İttihatçıların önemli isimleri ve dönemin önemli aydın-bürokratları yakın dostları arasındaydı. Küçük Talat Bey, Yusuf Akçura Bey, Ağaoğlu Ahmet

Bey, Ferit Tek Bey, Mehmet Hafız Efendi, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ilk akla gelenlerdendir.

1912 yılında İttihat ve Terakki içinde aradığını bulamayınca, bir başka 'Türkçü' parti 'Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kuruluşunda görev almış ve bu partinin yayın organlarının yönetimini üstlenmişti.

Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikast Mustafa Suphi'nin hayatında köklü bir değişikliğin başlangıcı olmuştu.

İttihatçılar bu suikastı, tüm muhaliflerini susturmak amacıyla kullanmışlar ve birçok Osmanlı aydınıyla birlikte Mustafa Suphi de Sinop'a sürgün edilmişti.

1914 yılı Mayıs ayında Mustafa Suphi, buradan Kırım'a kaçmıştı. 'Türkçü' bir gazete çıkarmayı, bunun için Bakü'ye gitmeyi düşünmekteydi. Kırım'da dönemin en etkili burjuva-liberal aydınlarından, soylu ve modernist İsmail Garpinski ile tanışmıştı. Gazetelerine konuk olmuş, oradan Bakü'ye geçmiş, burjuva-liberal eğilimli gazetelerde yazılar yazmıştı.

Birinci Dünya Savaşı yılları Mustafa Suphi'yi Azerbaycan'da yakalamıştı.

Savaşın karmaşası içinde Rus Çarlığınca 'yabancı ve düşman unsur' olarak sınıflandırılan kesime dâhil edilmiş ve Rusya'nın içlerindeki kamplara gönderilmiş, yeni bir sürgün dönemi başlamıştı.

Rusya'da bu sürgün döneminde, Çar rejimine karşı mücadele eden 'Sosyalist Devrimci' ve 'Bolşevik' muhalefetle tanışmıştı.

Bundan sonra Mustafa Suphi, sol kimliği ile tanınacaktır.

Mustafa Suphi'nin alanı 'iktisat'tı.

Şerif Mardin, 'İktisat'ın, Osmanlı aydınlarının en az ilgilendikleri konu' olduğunu yazmıştır.

Mustafa Suphi bu konuda belki bir istisnaydı ve bu özelliği başından beri toplumsal mücadelede 'sınıf gerçeğini' hissetmesiyle çağdaşı Osmanlı aydınlarından ayrılmasını sağlamıştı.

Çocukluğunun geçtiği Samsun, Kudüs, Şam ve Erzurum'dan sonra, yaşamı ve mücadelesi onu; İstanbul, Paris, Moskova, Kırım, Taşkent, Kazan ve Bakü'ye sürüklemişti.

Arapça, Farsça, Fransızca, Rusça ve Türkçe bilmekteydi.

Doğu'dan Hayyam'ı ve Şeyh Bedreddin'i, Batı'dan Marks'ı okumuştu.

Komünist hareketin bu ilk kuşağıyla birlikte Mustafa Suphi, Türkiye'nin aydınlanma yolundaki en önemli duraklarından 1908 Burjuva Devrimi'nin içinde ve onun tanığıydılar.

1914'de ise, Rusya'daki ikinci sürgün döneminde değişik milletlerden Bolşevik ve Sosyalist Devrimcileri tanıması, Rusya'daki 1917 Sovyet De-

vrimi'ni yaşaması ise Mustafa Suphi'yi Marksizm'in kararlı ve militan savunucularından birisi yapmıştı.

Rusya'da üç yıldan fazla süren ikinci sürgünlüğünden sonra Mustafa Suphi, Moskova'da 1918 yılının Mart ayında 'Müslüman Komiserliği'ne geldiğinde yeni bir mücadelenin de başlangıcındaydı.

1915'den itibaren Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üyesiydi.

1918 yılında Moskova'da, çok önem verdiği 'Yeni Dünya' gazetesini çıkarmaya başlamıştı.

Yeni Dünya'yı Moskova, Kırım, Taşkent, Bakü, nereye gittiyse çıkarmayı sürdürmüştü.

Mustafa Suphi, Temmuz 1918'de Moskova'da düzenlenen 'Türk Sol Sosyalistleri Konferansı'nın örgütlenmesinde çalışmış, Kasım 1918'de ise 'Müslüman Komünistler Kurultayı'na katılmıştı.

1919 yılı Mart ayında düzenlenen III. Enternasyonal Birinci Kongresi'nde Türk delegasyonu başkanıydı.

1 Eylül 1920'de Bakü'de tertiplenen 'Doğu Halkları Kurultayı'nda, Kurultayı yöneten 'Başkanlık Kurulu' üyesiydi.

Bu dönemde Rusya'daki Türk, Tatar, Başkırt, Azeri, Türkmen, Rus, Ermeni, Gürcü vb. halkların temsilcileri, Müslüman komünistlerin ve Bolşeviklerin en etkili önderleri ile birlikte çalışmıştı. Bunlar arasında; Mollanur Vahidov, Mirseyit Sultangaliyev, Galimcan İbrahimov, Celal Korkmazov, Firdevsi, Şerif Manatov, Jozef Stalin, Leonid Krasin, Elena Stasova, Grigori Ordjenidze ilk akla gelenlerdendir.

10 Eylül 1920'de Bakü'de; Türkiye'den gelebilen ve Rusya'da bulunan Türkiyeli delegelerin katılımıyla 'Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'nde, Türkiye Komünist Fırkası başkanlığına seçilmişti.

Türkiye Komünist Fırkası Kongresi, Türkiye'de sol ve komünist çevrelerde yeterince bilinmeyen ve hakkıyla üzerinde durulmayan tarihsel olayların başında gelmektedir. Oysa Kongre'nin tartıştığı konular, aldığı kararlar, kendisini Komintern'in önemli bir üyesi kabul eden Türkiye Komünist Fırkası'nın bu kararları uygulama arifesinde planladığı politika, 1920 yılı Türkiye'si koşullarında Kongre'nin önemini bir kat daha artırmakta, kendisinden sonra gelenler için zengin deneyim sağlamaktadır.

Mustafa Suphi önderliğindeki Türkiye Komünist Fırkası Kongresi, iki temel hedefi önüne koymuştu. Mustafa Suphi bunları, Kongre'yi kapatırken yaptığı konuşmada; 'Türkiye'deki Ulusal Kurtuluş Mücadelesine katılmak ve enternasyonalist proletaryanın bir parçası olarak Türkiye'de üzerimize düşen görevlerimizi yapmak' diye özetleyecekti.

Türkiye Komünist Fırkası, kongre ertesinde faaliyetini Anadolu'ya taşımaya karar vermişti.

Dönüş için Komintern'de oluşan tereddütler karşısında Mustafa Suphi, bir an önce dönme düşüncesini savunanların başında gelmekteydi.

Bakü'den Türkiye'ye dönme hazırlığındayken, önünde duran iki alternatiften kendi kişiliğine uygun olanı seçmekte tereddüt etmemişti.

Ya, güvenli sosyalist bir başkentte; sürgünde, rahat ve marjinal bir lider olarak yaşayacak, bir aydın olarak tükenecekti, ya da –yaşamsal risklerine rağmen – Anadolu'da ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesinin içinde olacaktı.

İkincisini seçmişti.

Dönüş yolu gıyabında tam bir ölüm yoluna dönüşecekti.

Bir tarafta hâlâ Anadolu'da iktidar düşü kuran kıyıcı bir İttihatçı mekanizma yaşamaktaydı.

Diğer yanda Anadolu'da fiilen iktidar olan; burjuva devrimin yönetimini İttihatçıların elinden alan, Meclis'te, askeri ve sivil bürokraside, basında vb. bu iktidar yapısını giderek güçlendiren Kemalistler bulunmaktaydı.

Eski İttihatçılar ve Teşkilat-ı Mahsusa elemanları, Kuvay-ı Milliye kumandanlarına dönüşmüşlerdi.

Ankara Hükümeti, o günün şartlarında Mustafa Suphi'lerin Anadolu'ya dönmelerine zoraki izin vermişken, bu dönüşün Ankara'daki 'sol muhalefetle' birleşmesinin yaratacağı etkiden, kendi burjuva iktidarının zarar göreceği endişesiyle ürkmüş olmalıydı.

Siyasi dengelerin bıçak sırtında yaşandığı bu iklimde ve son dakikada, Hükümet, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya sokulmamaları kararını almıştı.

Tarihçi Cemal Kutay'ın değişiyle, 'onları Ankara'ya sokmamak Yunan'ı denize dökmek kadar önemliydi!'

1921 yılının Ocak ayında; Doğu'nun Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi (Deli lakaplı) Hamit Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasında gidip gelen telgraflar, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 28 Kânunusani'deki korkunç akıbetini belirlemiştir.

Ankara'da Yeşil Ordu Cemiyeti ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üzerine yapılan yok etme harekâtı da aynı günlere rast gelmektedir.

Öldürülmeleri emrini veren kimdi sorusu hep sorulmuştur. Bu konuda bazı karanlık noktalar ve boşluklar hala bulunmaktadır ancak katliamın ana hatları çözümlenmiş gözükmektedir.

Bir aydın ve bir siyasi önder olarak Mustafa Suphi'nin yaşamı ve mücadelesi; içinde bulunduğu zaman dilimi ile dönemin toplumsal, siyasi ve

ideolojik koşullarıyla birlikte düşünüldüğünde gerçek değerine ulaşmaktadır.

Tarihsel şartlar göz ardı edilerek yapılan bütün değerlendirmelerin en azından eksik olacağı kesindir. Üçüncü baskıda ilave edilen Mustafa Suphi'nin yaşadığı yıllarda, 'Osmanlı Aydınlarının İdeolojik Kaynakları' ve 'Osmanlılarda Sosyalizm' bölümleri, bütünün görülebilmesi açısından anlamlı olacaktır.

Üçüncü baskıdaki bir başka yenilik; Mustafa Suphi'nin nispeten az bilinen Rusya'daki 1918-1920 dönemi; buradaki 'Müslüman Komünistlerle' olan çalışmaları ve çıkardığı Yeni Dünya gazetesinin Moskova-Kırım-Bakü baskılarının bilinen bütün sayılarının içerikleri, Mustafa Suphi imzalı makaleler, dünyadan ve Türkiye'den haber, yorum ve duyurular kronolojik olarak yer almakta, dönemin toplumsal ruhunu anlatması bakımından fikir vermektedir.

Ekler bölümünde yer alan TKF programı, programın ön hazırlığı niteliğindeki 'Başlangıç ve Bazı Esaslar' bölümü, TKF yöneticilerinin dünyaya bakışı ve Türkiye'ye yönelik çözüm önerilerini yansıtması açısından ilgi çekicidir. Burada dile getirilen düşünceler yüzyılın başında milliyetçi gerilimlerle yüklü Anadolu'ya bir 'sol' önermedir.

Sözgelimi bu metinlerde; Anadolu'da yaşayan halkların; 'Rumların, Ermenilerin, Kürtlerin ve Türklerin' emekçi sınıflarını, milliyetçi; 'Etniki Eterya, Taşnak, Bedirhan ve İttihatçı' teşkilatların etkilerinden kurtararak, 'Federasyon' şeklinde örgütlenmiş emek ağırlıklı bir 'Türkiye Cumhuriyetinde' birleştirmek hedefi koyulmaktadır.

Dünyanın ve Türkiye'nin toplumsal olarak alt üst olduğu 20 yüzyılın başında; bu tarihi dönemde yaşayan ve insanlığın önemli meselelerini Türkiye'de ilk defa; soyluların, burjuva aydınların, paşaların meclislerinden; emekçilerin ve yoksulların katına indiren bir hareketin temsilcisi olarak; aydın ve komünist, Mustafa Suphi'nin yaşamının ayrıntıları, o dönemin nesnel koşulları içinde değerlendirildiğinde bugün için de önemli ve öğretici olmaktadır.

Fırkamız, Türk amele ve rençperlerini mutaassıp İttihat ve İtilafçılar veya hain sosyalistler tesiri altından kurtarmaya ne derece mecbur ise, Türkiye'de yaşayan Rum, Ermeni, Kürt milletlerinin mağdur sınıflarını da Etniki Eterya, Taşnak ve Bedirhan teşkilatlarından ayırarak menfaat ve maksadı müttehid bir sınıf halinde hem dâhili tufeylilere, hem de istilâcı harici kuvvetlere karşı birleştirip ayaklandırmak vazifesiyle mahmuldür. Fırkamız her ne nam altında yaşarsa yaşasın, bu idrake mahzar olmadıkça, beynelmilel mübareze cephesinde iş görmeye ve 'Enternasyonal' muhitinde kuvvetli müteneffiz bir mevki tutmaya liyâkat kazanamaz...

Mustafa Suphi

BİRİNCİ BÖLÜM
(1882 - 1913)

1. 1882 - GİRESUN, ÖĞRENİMİ, İLK YILLARI

Türkiye sol hareketinin tarihinde önemli bir yeri olan Mustafa Suphi, 4 Ağustos 1882'de Giresun'da doğmuştur. 1882'lerin Giresun'u, Trabzon vilayetinin merkez sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Mustafa Suphi'nin yaşamı bu sakin Anadolu kasabasında başlamıştır. Babası üst düzeyde bir Osmanlı bürokratı olan Mustafa Suphi'nin yaşamı da babasının görevli olarak gittiği Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geçmiştir.

Bu bölüm; Mustafa Suphi'nin yaşamının birinci dönemi kabul edilen, sürgünde bulunduğu Sinop'tan firarına kadarki zaman diliminde; yaşamına ait ayrıntı, dünyaya bakışı ve mücadelesi ile ilgili kaynaklar; kendisi hakkında önemli bilgiler veren bir yıllıktaki bilgiler ve yine kendisinin çeşitli gazetelerdeki yazılarından oluşmaktadır.

a) Nevsal-i Milli'de Mustafa Suphi

İstanbul'da 1914 yılında yayımlanan 'Nevsal-i Milli' adlı bir yıllıkta Mustafa Suphi hakkında ilk bilgiler bulunmaktadır. Nevsal-i Milli o yıl belli başlı düşünür, edebiyatçı ve sanatçı ile birlikte Mustafa Suphi'ye de yer vermiş ve bir tanıtma yazısı ile resmini basmış, 'Türkçülüğün İstikametleri' adlı uzun makalesini yayımlamıştır.

Nevsal-i Milli'deki yazı şöyledir;

"Mustafa Suphi Bey,

Mustafa Suphi Bey 1299'da Giresun'da tevellüd etmiştir. Pederleri Konya Vekil-i sabıkı Ali Rıza Beyefendi'dir. Valideleri Samsun eşrafından Belediye Reisi Halil Hilmi Efendi'nin kerimesi Memnune Hanım'dır.

Ailece asıl memleketleri Samsun'dur.

Tahsil-i iptidaisi Kudüs ve Şam-ı Şerif'te, tahsil-i idadisi Erzurum'da, tahsil-i âlisi Mektep-i Hukuk-u Şahane ve Paris Ulum-u Siyasiye mektebindedir. Avrupa'da devr-i sabıkta azimet ve inkılâptan birçok sene sonra avdet eylemiştir. Ulum-u Siyasiye'den Şahadetname ahz için, terkibi meşrut (tez) olarak 'Memalik-i Osmaniye'de İtibar-ı Zirai Teşkilatın Hal ve İstikbali' mevzuunu tetkik ve teklif ederek tezi jüri tarafından kabul olunmuştur. Mezkûr tez 1911 senesinde Fransa'nın İtibari Zirai Kongresince nazarı-ı mütalaaya alınmış muahharen Roma Beynelmilel Ziraat Enstitüsü celsesinde kıraat ve risaleyi mevkuteye derç edilmek suretiyle mahzar-ı takdir ve mükâfata olmuştur.

Mustafa Suphi Bey Avrupa'daki seyahatleri esnasında Tanin Gazetesinin muhabirliğini ifa ettiği gibi, Dersaadet'e avdetinden sonra da Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerinde muavenet-i tahririyede bulunmuştur. Son seneler zarfında

Ticaret Mekteb-i Âlisinde Malumat-ı Hukukiye, Darülmuallimin-i Ali ve Mekteb-i Sultani iktisat muallimliklerinde bulunmuştur. 'İlm-i İçtima Nedir?' ve 'Vazife-i Temdin' namlarıyla bir tercüme ve bir telif eseri intişar etmiştir. 1320 senesi zarfında Türklerin inkişafat-ı milliyeye hizmet etmek emeliyle, bazı mebusan, muallimin ve muharrirden ve zevat-ı maluma ile Milli Meşrutiyetperver Fırkası'nın tesisine teşebbüs etmiş ve aynı efkâr ile müştereken mevki-i neşre vaz'olunan İfham gazetesinin müdüriyetini deruhte eylemiştir.

Mahmut Şevket Paşa merhumun katli vak'a-ı üzerine miri mumaileyh, refiki Kütahya mebus-u sabıkı Ferit (Tek) Bey'le ve sair kimselerle suret-i malumede vezaif-i resmiye ve hususiyesinden tecrit ve Sinop'a ted'ib olunmuştur."[1]

Nevsal-i Milli'deki bu tanıtma yazısı ve devamındaki Türklüğün İstikametleri adlı makaleyi Mete Tunçay Aralık 1968'de Aydınlık Sosyalist Dergi'de yayımlamıştır. Haziran 1975'de Türkiye Defterleri'nde Nuri Özden, Vazife-i Temdin'i de Türkçeleştirerek aynı başlıkla yeniden yayımlamıştır.

Nevsal-i Milli'de 1914'de yayınlanan bilgilere göre, Mustafa Suphi'nin babası Konya eski valisi Ali Rıza Bey'dir. Annesi Samsun'lu eşraftan bir aileden, Belediye Başkanı Halil Hilmi Bey'in kızıdır. İlköğrenimini Kudüs ve Şam, liseyi ise Erzurum'da okumuştur. İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra hukuk öğrenimine başlamış, 'Mekteb-i Hukuk'u Şahane'yi 1906'da ve 24 yaşında (âlâ/pekiyi derecesiyle) tamamlamıştır. Paris'te 'L'ecole Libre des Sciences Politiques' Siyasal Bilimler Okulu'ndan mezun olmuştur. [2]

Paris'te mezun olurken hazırladığı 'Türkiye'de Tarım Kredilerinin Düzenlenmesi' konulu tezi 1911'de Fransa'da Cenup İtibari Zirai kongresinde ilgi ile karşılanmış, sonra Roma Uluslararası Enstitüsü'ne İstanbul Şehremini Cemil Paşa tarafından götürülmüş ve başarılı bulunmuştur.

Mustafa Suphi Paris'te okurken İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Tanin Gazetesinin muhabirliğini yapmış, 1910 yılında İstanbul'a dönmüş, döndükten sonrada yine Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerinde yazılar yazmıştır. 1911'den itibaren Ticaret Mektebi, Yüksek Muallim Mektebi, Mekteb-i Sultani'de, malumat-ı ticariye, hukuk ve iktisat dersleri vermiştir.

İlm-i İçtima adında bir çevirisi, Vazife-i Temdin adında bir eseri vardır. Kütahya eski mebusu Ferit Bey ve bazı arkadaşlarıyla 1914'de Milli Meşrutiyetperver Partisi'ni kurmuş, partinin yayın organı İfham Gazetesi'nin yönetimini üstlenmiş, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine, arkadaşı Ferit Bey'le Sinop'a sürülmüştür.

Nevsal-i Milli'de yer alan yukarıdaki yazı henüz Mustafa Suphi politik yaşamının başındayken ve muhtemelen kendisinden alınan bilgilerden derlenmiş olmalıdır. Bu nedenle doğru olması gerekir.

Mustafa Suphi'nin Erzurum'da lise arkadaşı olan Ahmet Kemal Varınca onun Arnavut olduğunu yazmaktadır: "M. Suphi benim Erzurum İdadisinden arkada-

1. Kerim Sadi, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, sf. 548
2. Ali Birinci'ye göre; Mustafa Suphi, 7 Temmuz veya 4 Ağustos 1882 tarihinde Giresun'da doğmuştur. Erzurum vilayeti mektupçusu Mevlevizade Ali Rıza Efendi'nin oğludur. Ali Rıza Efendi 1912 yılında Konya Valisidir. (Ali Birinci, Tarihin Gölgesinde, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, sf. 373)

şimdi. Bizden üç sınıf yukarıdaydı. Erzurum mektupçusu Arnavut Suphi Bey'in oğluydu." [3]

Ancak bu bilgiler başka bir yerde doğrulanmamıştır.

Yıllar sonra gazeteci Önay Yılmaz, Mustafa Suphi'nin hayatta bulunan ve İstanbul'da yaşayan yakınlarıyla ilgili bilgiler vermiştir. [4]

Bu bilgilere göre babası Ali Rıza Bey, Osmanlı döneminde Kudüs, Şam ve Yanya gibi vilayetlerde valilik yapmıştır. Cumhuriyet döneminde de, Cumhuriyet Hükümeti valisi olarak Samsun'da görev yapmıştır. Soyadı kanunundan sonra 'Özütürk' soyadını alarak Ali Rıza Özütürk olmuştur.

Ali Rıza Bey'in Mustafa Suphi ile birlikte üç evladı olmuştu. Diğerleri, kız kardeşleri Fitnat ve Jale İsmet Hanımlardır. Ali Rıza Özütürk, 1953'de İstanbul'da yaşama veda etmiştir. Kız kardeş Jale İsmet ise, çok genç yaşlarında İstanbul'da, Şehir Hatları vapurundan denize atlayarak yaşamına son vermiştir. Jale İsmet Hanımı intihara götüren nedenler ise bilinmemektedir.

b) Gazeteci Mustafa Suphi

Mustafa Suphi, gazeteci olarak yazılarını Tanin'den başlayarak Servet-i Fünun, Hak gazetelerinde sürdürmüş, daha sonra Vazife ve İfham gazetesinin yönetimini de üstlenerek siyasi ve toplumsal yaşama ilişkin görüşlerini açıklamaya devam etmiştir. Dönemin burjuva sosyolog ve iktisatçıları Mustafa Suphi'nin düşünce yapısını ve siyasi faaliyetlerini de belirlemektedir. Bu dönemdeki yazılarının genel konusu 'iktisat' olmakla birlikte; Bütçe, Borçlanma Yöntemi, Maliyemizin Genel Dengesine İlişkin, Memurculuk, Eğitimin Genelleştirilmesi ve Düşüncelerin Aydınlatılması, Girit Sorunu, Meşrutiyet ve Halkın İtibarı, Osmanlı Ülkesinde Tarımsal Kredi, Toplumsal İktisat, Tarım Kredileri, Gümrük İşleri, Ziraat Bankası, Mehmet Cavit Bey'in Maliye Bakanlığı, Tütünün Tarihi, Yardımlaşma ve Ortaklık, İtalya'nın Sömürge Felaketleri, Sigortalar vb. başlıklarıyla makaleler yazmıştır. Aynı zamanda; sosyalizm, grev, toplumsal eşitsizlik, kamu düzeni ve kamu yararı, 1908 Devrimi, köylülüğün durumu vb. gibi konularda da görüşlerini açıklamaktadır. Bu yazılardan birkaç örnek aşağıdadır:

"Hâlbuki dünyanın bütün sosyalistleri emin olabilirler ki, cemiyet-i beşeriye en şedit buhranlara rağmen muhafazakârdır... Son asırlarda sanayinin gelişmesi sonucu, sermaye ve say ü amel arasındaki münasebattan tatil-i eşgaller, siyah grevler zuhur ettiyse, bu maatteessüf kadim zamanlardan devam eden fakr ü zaruret ve sefaletin bir şekl-i diğerdeki tezahüründen başka bir şey değildir... İşte bu nedenle, şimdiki olaylarda toplumsal temelleri yok olmaya mahkûm sayarak toplum biçimini her ne surette olursa olsun değiştirmeye -gelecekteki biçimi ancak yıktıktan sonra belirlemek iddiasında olan sosyalizm gibi belirsiz bir toplumsal doktrine– taraftar olmaktansa varolan ve doğrulanan 'toplumsal kötülüklerin' giderilme çarelerini aramak akla daha yakındır... Gerçekten de sosyalizm,

3. Ahmet Kemal Varınca, Meydan, 1 Şubat 1966. Sayı 55
4. Önay Yılmaz, Milliyet, 2 Mayıs 1995

yalnızca, toplumun huzurunu bozmaya yönelik bir hareket olması bakımından incelenmeye ve araştırılmaya değer değildir." (Hak Gazetesi, 2.5.1912) [5]

Mustafa Suphi, Frederik Le Ple'nin 'Fransa'da Avrupa Uluslarının Karşılaştırmalı Gözlemlerinden Çıkan Toplumsal İyileştirme' adlı eserini tanıttığı uzun yazısında yazardan alıntılar yaptıktan sonra yargısını açıklamaktadır.

"Le Ple: 'İnsanların erdemli olmalarını bir kural olarak kabul eder. Bu erdem ise inançtır. İnsan toplumunun konusu servet edinmekten çok, iyi geçinmeyi sağlamaktır. İyi geçinmenin en büyük çaresi ise insanların kendi yazgılarına boyun eğmeleri ve bununla yetinmeleridir... Çalışanda inanç çalıştıranda insaf olmadıkça emek ve sermaye arasında denge ve toplumda iyi yaşama ve güvenlik sağlanamaz... Toplumsal uyumun sağlanması için toplum üstünde kimi güçlere gereksinim vardır. Ailede ana-baba, sanayi kuruluşlarında patron, genel düzenleyici olarak da kilise ve hükümet... Toplumsal yargıçlar kötülükleri engeller, iyiliği düzenler ve yetkinleştirir... Öte taraftan toplum düzenini sağlayacak ilkelerden biri de mülkiyet hakkıdır...1789 nedeniyle burjuva nitelikte olduğu için var olan özgürlüğü değersiz sayan sosyalistlerin durumu gülünçtür ve kabul edilemez...'

Şu kadar ki, Le Ple hem tutucu, hem de siyasi ve iktisadi özgürlük taraftarıdır. Le Ple uygulamalı toplumbilimde büyük bir düşünür, eşsiz bir yaratıcıdır." (Servet-i Fünun, 5 Kânunusani 1326/1910) [6]

"Toplumsal iktisadın konusu yoksulluk, amacı da insanlığın mutluluğudur. İnsanlar topluluk biçiminde yaşadıkça, kimileri yoksul kimileri de zengin olmuşlardır. Öyleyse insanlığın yoksulluğu toplum denli eskidir denilebilir... Toplumsal iktisat, Rousseau'dan yüz yıl sonra gelen Frederik Le Ple tarafından geliştirilmiş monografi yöntemi sayesinde pek pratik bir bilim olarak kurulmuş ve 1867 Paris Genel Sergisi'nde ortaya konmuştur... Bu ölçüde olan toplumsal iktisadı tanımlamak için Bay Charles Gide'in güzel bir açıklamasına başvurmak gerekir: 'Toplumsal iktisat, insanları daha gönençli bir yaşam, daha güvenli bir gelecek ve iktisadi koşullar bakımından daha iyiliksever bir adalet sağlamak üzere birleşip kurul ve kuruluşlarla aralarında kurdukları gönüllü ilişkilerdir...' Öyleyse, toplumsal iktisat Le Ple'nin deyişiyle, bilimsel iktisattan daha az soyut ve daha çok hakiki sorunlarla, yaşamsal sorunlarla ilgilenir..." (Servet-i Fünun, 23 Kânunuevvel 1326/1910) [7]

"Sosyalistlere gelince, bunlar iyi kötü her sonucuyla grevi kendi tarih felsefelerinin en büyük öğesi olarak düşünmüş ve bulmuşlardır. Fikrimize göre, sosyalistlerin sorumsuzluk kuramını kabul etmemekle birlikte, grev hakkının kendi niteliğine uygun bir sınırı olmak ve bu hak dolayısıyla genel yararı ve düzeni zedelememek gerekir. Bu konuda getirilecek yasal kayıtları bütünüyle kabul edc-

5. Sosyalizm Cereyanları, Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yayınları, İstanbul 1991, sf. 260
6. Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989, sf. 144
7. Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989, sf. 130

riz... Kendi fikrimize uygun olmayan kimi durumları da gözlemekten uzak değiliz. Örneğin grevin gereksiz yere giderek artması doğru değildir. Çünkü 1906 istatistikleri Fransız işçilerinin yararına olduğu halde, sakınılmaz ve kimi ihtilalcı kışkırtmalar ile elde edilecek grevler sonucunda, aksi durumun ortaya çıkması olasılık dışı değildir." (Servet-i Fünun, 23 Kânunuevvel 1327/1911) [8]

"10 Temmuz Devrimi Anayasamızı diriltmekle bizi siyasal kölelikten kurtardı. Fakat Montesquieu'nun sözünü ettiği özgürlüğe henüz ulaşamadık. Devrimi gerçekleştiren etmen, köylülerin ve çalışan kişilerin yaşamda yüz yüze geldikleri baskı ve acılar olduğu halde, biz bunlara henüz temelli çareler bulamadık; siyasal haklarımızı elde etmekle, hükümeti, herkesin ilgilendiği ulusal güçlere bırakmakla, kendimizi özgür sayıyoruz ve bu fikrin verdiği gevşeklikle rahat yaşıyoruz... Fakat iktisadi kölelik altında inleyen, hala bu ulustur. Bizi eskiden beri yoksul kılan nedenler hala ortadadır. Anadolu'da köylerin hala ağır faizler altında ezildiğini görüyoruz, kentlerde sermaye sahiplerimiz hala eski bildiklerini sürdürüyorlar..."(Servet-i Fünun, 2 Kânunuevvel 1326/1910) [9]

2. OSMANLI AYDINLARININ İDEOLOJİK KAYNAKLARI

Mustafa Suphi'nin çağdaşları ve ondan bir önceki nesil Osmanlı aydınlarının, toplumun ihtiyaçlarını belirlemek, Osmanlı Devleti'nin gerilememesi için çare bulmak ve giderek bunu bir 'kurtuluş' formülüne çevirmek için başvurdukları kaynaklar, Avrupa'da oldukça geniş bir yelpazede; liberalizmden ırkçı milliyetçiliğe kadar uzanan bir düzlemde zikzaklar çizen burjuva ideolojisidir.

Bu konuda kronolojik bir tarama yararlı olacaktır.

İttihat ve Terakki'nin kurucuları ve ideologları arasında bulunan önemli Osmanlı aydınlarının Abdülhamit tarafından dağıtılmasının tarihi 1877'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tarihten 1908'e kadarki siyasi ve düşünsel mücadelenin ağırlığı, önemli Avrupa kentleri ve İstanbul'a uzak Makedonya'dır. [10]

Bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen yaklaşık kırk yılda İstanbul, Selanik, Paris, Cenevre, Kahire'de çıkan dergiler etrafında tartışan Osmanlı aydınları, adım adım yürüyen bir süreçte hem yeni bir ideolojiyi oluşturdular, hem de bu ideolojinin örgütünü kurdular.

Devletin 'kurtuluşu'nun yolları, dinin Osmanlı veya Türk toplumdaki yeri ve laiklik kavramı, Türkçülük ve ulusçuluk, toplumun yönetilmesinde siyasi elitin önemi, devletin koruması altında milli bir burjuva yaratılması, sınıf mücadelesini reddederek sınıfların dayanışması, milli kültür kavramları, bu dönem içinde üzerinde en çok tartışılan unsurlardır.

Döneme damgasını vuran siyasi yöneticiler ve onlarla anılan yayın organları arasında; Ahmet Rıza (1857-1930) Meşveret gazetesi (yayımlanma tarihi 1895),

8. Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989, sf. 10
9. Dilek A. Kanat (Derleyen ve Türkçeleştiren), Mustafa Suphi İlk Yazılar 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989, sf. 126
10. Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, sf. 34

Dr. Abdullah Cevdet (1869-1931) Osmanlı gazetesi (yayımlanma tarihi 1897) ve İçtihat dergisi (yayımlanma tarihi 1904), Prens Sabahattin (1877-1948), Yusuf Akçura (1876-1935) Türk Yurdu dergisi (yayımlanma tarihi 1911), Mizancı Murat (1853-1917) Mizan gazetesi (yayımlanma tarihi 1886), Ziya Gökalp (1876-1924) Genç Kalemler (yayımlanma tarihi 1910) sayılmaktadır. [11]

Şerif Mardin, bütün Osmanlı aydınlarının en az bildikleri ve en az ilgilendikleri konunun 'iktisadi faaliyetler' olduğunu yazmaktadır. Mustafa Suphi bu konuda herhalde bir istisna oluşturmaktadır.

Kapitalizmin, burjuvazinin, serbest piyasanın neredeyse olmadığı ve bunlara ait toplumsal ve siyasi kurum ile faaliyetlerin bulunmadığı Osmanlı toplumunun aydınları, kapitalizmin bütün çelişkilerinin alabildiğine yaşandığı Avrupa'da buradaki karmaşaya ve tartışmaya dâhil olmaktadırlar.

Avrupa'daki Osmanlı aydınlarının amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, 'devleti kurtarmak' noktasına düğümlenmişti. Hürriyet ise, ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü hürriyetin egemen olduğu bir rejimde imparatorluğun parçalanması çok kolay olacaktı. [12]

Osmanlı aydınları, Avrupa'da bulunmaya başladıkları yıllardan itibaren akıllarındaki 'devleti kurtarma' düşüncesi ile Avrupa'da yaygın olan ve genel kabul gören siyasi ve sosyal düşünceler arasında bağ kurma çabası içine girmişlerdi.

Dönemin Avrupa'sının en önemli özelliği ise, Avrupa kıtasındaki bütün burjuva çevrelerin 1871'de yenilen Paris Komünü'nün rövanşını almak istercesine büyük bir gericilik yarışı içinde olmalarıdır.

Paris Komünü, 18 Mart 1871'de Paris halkının, Paris'in yönetimine el koymasıyla başlamıştı. Paris Hükümeti yönetimi 72 gün sürmüştü. Komün, kendisinden sayıca ve silahça üstün olan Versailles birliklerinin saldırısına bir hafta dayanabildi. Mahalle mahalle, ev ev yürütülen savunma sona erdiğinde, yirmi beş bini aşkın Komüncü barikatlarda ya da ayaküstü kurulan idam mangaları tarafından öldürülmüştü. Komün'den geriye ölülerinin dışında, yıkıntılar içindeki Paris ve bütün Avrupa'da burjuva sınıfını ürküten 'ya Komün başarılı olsaydı' korkusu kalmıştı. [13]

Marx, Komün'ü anlatırken bu korku'ya dikkat çekmişti:

"Paris Komünü, devrimin yönetimini kendi eline aldığında; sıradan işçiler ilk kez 'doğal üstler'inin yönetme ayrıcalığını çiğnemeye cüret ettiklerinde ve örneği görülmemiş güç koşullar altında işlerini mütevazı bir şekilde, dürüstçe ve etkili bir şekilde yerine getirdiklerinde, eski dünya, Hôtel de Ville'in (Paris Belediye Sarayı) üzerinde dalgalanan Emek Cumhuriyeti'nin simgesi Kızıl Bayrak karşısında öfke nöbetleriyle kıvrandı... Peki, bu muazzam değişiklik, bütün ülkelerin burjuva zihinlerine neyi kanıtlar? Paris halkı coşkuyla, tarihte bilinen herhangi bir savaşta eşi görülmemiş sayıda kurban veriyor Komün için... Avrupa hükümetleri, Paris'in önünde sınıf egemenliğinin uluslararası niteliğini kanıtlar-

11. Sina Akşin, Düşünce ve Bilim Tarihi, Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınları, İstanbul 1990, sf. 340
12. Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, sf. 30
13. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 2, sf. 358

ken, Uluslararası İşçi Birliği'ni -sermayenin kozmopolitan komplosuna karşı emeğin uluslararası karşı örgütünü- bütün felaketlerin sebebi görüp yeriyorlar. Thiers, emeğin kurtarıcısı numarası yaparak Uluslararası İşçi Birliği'ni emeğin despotu ilan edip kınar. Picard, bu yabancılarla bağların kesilmesini emreder; Thiers'in 1835'teki mumyalı yardakçısı Kont Jaubert, bütün uygar hükümetlerin temizlemesi gereken büyük sorunu olarak görür. Kır temsilcileri Enternasyonal'e hırlar ve bütün Avrupa basını koroya katılır..." [14]

Bu endişeler burjuvazinin egemen olduğu Avrupa'da ideolojilere de yansımıştı.

Ondokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren, Avrupa'da yaygın olan ve Şerif Mardin'in tanımlamasıyla 'genel ve popülerleştirilmiş anlamıyla maddi vakıalara ehemmiyet verme' şeklinde anlaşılan 'pozitivizm' düşünce akımı dikkat çekmekteydi.

Avrupa'da bulunan Osmanlı aydınları kendi sınıfsal köken, yetişme tarzı, entellektüel arayış ve kendilerini Avrupa'lara savuran devleti kurtarma hedefleri bakımından 'pozitivizm', en çok ilgilendikleri düşünce akımı oldu. [15]

Ahmet Rıza ve diğer Osmanlı aydınları pozitivizmi yakından izledi.

Fransız burjuva devriminin; yalnız rasyonel yanlarını kabul ettiği şeklindeki temel ilkesi, bir toplum 'bilimi' meydana getirme çabası, mevcut kurulu düzene kuvvetle inanması, insanın haklarından değil, topluma ve devlete karşı vazifelerinin öne çıkarılması, tutucu ve maddiyatçı yanı Ahmet Rıza'yı etkilemiştir. Ahmet Rıza, Meşveret ve diğer dergilerdeki yazılarında 'dinin; eğitim, idare ve siyaset üzerindeki nüfuzundan vazgeçtiği laik bir düzenin' kararlı savunucusu olmuştur. Ahmet Rıza, İslami dogmaya ve İslam'daki cahil softaların bilgisizliğine ve İslam'daki ulema sınıfına karşı kararlı yazılar yazarken, İslam'ı; toplumda sosyal bir harç, birleştirici saymış, İslam'ı; bilim ve materyalizmle uyumlu, Hıristiyanlıktan daha rasyonel bir din olarak kabul etmiştir.

Osmanlı aydınları arasında laik bir düzeni en kararlı savunan kişinin Abdullah Cevdet olduğu ortak bir kanıdır. İslami ulemaya açıktan karşı çıkan Abdullah Cevdet, yalnızca din ve devletin alanlarının ayrılmasının savunuculuğunu değil, inançlı bir materyalist olarak, Müslümanları tedricen, dinsel dünya görüşünden vazgeçirmenin ve onları sadece 'bilime' dayanan bir dünya görüşüne yöneltmenin yollarını aradı. Kadın hakları, saltanat kurumuna karşı temel kuşkusu, Batılılaşmanın gereklerinden birinin 'düşünceleri ve görüşleri' temelinden değiştirmek olduğu ve evreni materyalist-biyolojik bir çerçeve içinde değerlendirme Abdullah Cevdet'in üzerinde fikir ürettiği alanlardır. İslam'ı, toplumda sosyal bir işlevi olması bakımından, toplumsal bir uyum ve düzenin devamında değerli

14. Karl Marx, Siyasi Yazılar, Fransa'da İç Savaş, Hil Yayın, İstanbul 2003, sf. 164
15. "Öncelikle Auguste Comte (1798-1857) ismiyle birlikte anılan pozitivizm, daha sonraları burjuva felsefesinin, bir dizi birbirine yakın felsefi ve sosyolojik teorilerle temsil edilen çok kollu bir akımı haline geldi. Fransa'da 1830 devrimi, kapitalistler sınıfının karşısına Fransız proletaryasıyla yeni bir gücün ortaya çıktığını gösteriyordu. Burjuva ve burjuvalaşmış soyluluk arasında halka karşı bir ittifak oluştu. Fransa'da burjuvazinin feodalizmin kalıntılarıyla kurduğu ittifak, Comte'nin pozitivizmini doğurdu... Comte'un sosyal ideali, kapitalistler ile işçiler arasında 'uyum'du. Hedefi, işçilere 'mütevazılık ve tabi olma' fikrini aşılamaktı."
Paul Langevin, Pozitivizmin Ortaya çıkışı ve Gelişimi, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006, sf. 57-65'

bir araç olarak gören Abdullah Cevdet, kendisinin 'dinsiz bir dindar' ya da 'dindar bir dinsiz' olarak tanımlanmasını kabul etmiştir. [16]

Mustafa Suphi ile Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kuruluşunda birlikte çalıştığı Yusuf Akçura'yı da anmak gerekmektedir. Rusya'dan gelen Türk aydınlarının Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Bunlardan birisi olan Yusuf Akçura, 'üç tarz-ı siyaset'te, Osmanlı Milleti, İslam Birliği, Türklerin Birliği, şeklinde sunulan tartışmada, bunlardan birini seçmeği okura bıraktığı halde, kendisinin Türkçülük taraftarı olduğuna kuşku yoktur. Yusuf Akçura, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, pantürkçü siyaseti terk ederek, yeni ulus-devlet çabalarına destek vermiştir. Fransa'da okuyan, 1905 Rus devrimini yaşayan, 1908'de İstanbul'a gelen Akçura, Şevket Süreyya'ya göre Rus aydınlarını anımsatan gerçek bir 'münevver'dir. Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde ekonomik unsurun bu gelişme içindeki rolüne dikkat çekmiştir. Türk burjuvazisinin gelişmesinin koşullarını yaratacak 'milli iktisat' terimini 1913 İttihat ve Terakki kongresinde ilk dile getiren odur. [17]

Ziya Gökalp, İslam ve Türk milliyetçiliğinin bağdaşmayacağı yolundaki geleneksel İslami görüşü reddederek, İslam'ın Türkleşmesi gerektiğini dile getirerek, Türk milli kimliğinin kurucu unsuru olarak, İslam'ın ve Türkçülüğün birlikte var olacağını savunmuştur. Din ve devletin kanallarının ayrılması anlamında Ziya Gökalp inanmış bir laikti. İttihat Terakki meselesine dair 1917 tarihli muhtırası, Kemalistlerin 1924'te Şeyhülislamlığın ve medreselerin kaldırılmasının yolunu açmıştır. [18]

Abdullah Cevdet'le, onun Diyarbakır'a sürgün gittiği dönemde tanışan Ziya Gökalp, 1910'dan sonra İttihat ve Terakki'nin merkezi umumi üyesi olarak Selanik'te çalışırken, Fransız sosyolojisi, Tarde'nin taklit kuramı, Le Bon'un kitle psikolojisi ve E. Durkhaim'in eserlerinden etkilenmiştir.

Taha Parla, Ziya Gökalp'ı İttihat ve Terakki'nin resmi, Kemalistlerin gayriresmi ideologu saymaktadır.

Ziya Gökalp'ın, 'iktisadi vatanperverlik' dediği, devletin alacağı tedbirlerle 'milli burjuva', milli bilincin taşıyıcısı bir egemen sınıfın yaratılması tasarımına dayanmaktadır.

Bu anlayış, İttihat ve Terakki'nin ve sonradan Kemalizm'in ekonomik bakışının temeli olacaktır. Gökalp'ın 'Batı' algılaması, 'liberal' değil, korporatif ve sınıfların reddine dayanıyordu. [19]

Osmanlı aydınlarının kafalarında kurtarılması gereken devlet 'Osmanlı'ydı. İlk dönemde 'Türklük' baskın bir vurgu değildi. Balkanlarda ilerleyen milliyetçilik ve Osmanlı'dan kopan devletler çoğaldıkça 'Türk' unsuru daha önemli hale gelmeye başlamıştır.

16. Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yay., İstanbul 2007, sf. 246
17. François Georgeon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, sf. 95
18. Erik-Jan Zürcher, Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, sf. 44
19. Kerem Ünüvar, Ziya Gökalp, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, İletişim Yayınları, Istanbul 2003, sf. 28

Şerif Mardin, bütün Osmanlı aydınlarının ortak ilgi alanlarından söz ederken 'Sosyal Darvinizmin' belirtilerine rastlanır diye yazmaktadır. [20]

Osmanlı aydınlarının başından beri ve mücadelelerinin bütün aşamalarında kitle ile olan temaslarında; halkı, hedefleri doğrultusunda harekete geçirme çabaları, durağan ve yeniliklere kapalı Osmanlı toplumunda ses bulmamış ve 'halk'ın tasarlanan kurguda kendisine atfedilen görevleri anlamamış olması bu aydın grubunda büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.

Sosyal Darvinizm'in toplum için öngördüğü doğal seleksiyon yasası, güçlü olanın yaşama hakkı kazanması ilkesi, duruma çare arayan aydınların, Avrupa'da revaçta olan 'seçkinci teorilere' ve 'siyasi elitizm'e toplumun yönetilmesinde belirleyici görev biçen teorilerin keşfedilmesini sağladı.

Bu kapsamda, Osmanlı aydınlarının Avrupa'da en çok ilgilendikleri ve eserlerini çevirdikleri Gustave Le Bon'un kitle psikolojisi ve kitlenin yönetilmesine dair düşünceleri beklentilerini karşılayacak berraklıktaydı.

Osmanlı aydınlarının, kendi halkını harekete geçirememekten kaynaklanan hayal kırıklığı ve öfke ile kaçtıkları Avrupa'da; Paris'te, Komün'ü yok eden Avrupa burjuvazisinin 'avam'a duyduğu korkunun refleksiyle yarattıkları ideolojiyi bulmuşlardı.

Siyasi elitin, kitleye veya 'sürü'ye hâkim olmasının yolunu G. L. Bon'da bulan Osmanlı aydınları için Şerif Mardin şöyle yazmaktadır:

"Abdullah Cevdet, La Bon'un (ismini vermediği) bir eserinden aldığı bir parçada, daha sonra, 20. yüzyılda totaliter ideolojilerin propagandasının dayandığı temel hareket noktalarının bir özetini veriyordu: Kütle mantıktan çok hisle hareket eder, belirsiz bir fikir kütlelerce bilimsel bir gerçek gibi kabul edilir ve benimsenir, bir tek kişinin duyduğu infial teker teker kişilere anlatılırsa etkili olmaz fakat aynı duygu kütleye mal edilirse kütle harekete geçer, kütle içinde bireyler bile kişiliklerini kaybederek kendilerini kütlenin bir parçası hissederler, kütleye sürekli tekrar edilen parolaların ikna kudreti hudutsuzdur." [21]

Aynı konuda Şükrü Hanioğlu'nun saptaması ise şöyledir:

"Bu tür bir seçkincilik, Jön Türk zihniyetinin pek çok özelliği ile uyum göstermekteydi. İlk olarak, unutulmaması gereken, bir kimsenin evreni maddi bir düzen olarak görmeleri ve içinde cereyan eden; toplumsal olanlar da dâhil bulunmak üzere tüm olaylar maddi bir düzeyde ve fenni bir netlikte açıklamak isteğiydi. Bu kuramın; oldukça mekanik ve şapkacılardan beyin büyüklerini elde edecek veriler toplamakla maddi bir açıklama getirdiği kuşkusuzdu. İkinci olarak dünyayı Sosyal Darvinist bir gözlükle gören bu kimseler için; teori, seçkinlerin, zayıf olanları (ve kitleyi) güçlü olmalarından dolayı yönetmeleri gerektiği şeklindeki bir mantıkla açıklanabiliyordu. Nihayet sadakat sistemine karşı yönelt-

20. Sosyal Darvinizm: Kapitalizmin düşünsel alanını temellendirmek için, toplumsal yasaları biyolojik yasalara indirgemek demektir. Doğada yürürlükte olan doğal ayıklama yasası, toplumda da yürürlüktedir. Nasıl doğada güçsüzler süpürülüp gider de, güçlüler yaşamaya hak kazanırsa toplumda da böyledir. Öyleyse doğanın bu zorunlu yasasına boyun eğmek gerekir. Kapitalizmin yasaları doğal yasalardır, değiştirilmesi imkânsızdır. Sosyal Darvincilik, insanın bilincini ve iradesini yadsır. Mekanik ve metafizik bir anlayışla insanı hayvanlığa indirger. (Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, Varlık Yayınları, İstanbul 1967, sf. 391)

21 Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yay., İstanbul 2007, s.f. 151

tikleri eleştirileri izlediğimiz Jön Türkler, kendilerini zaten toplumdaki seçkinler olarak görüyorlardı...

Pozitivizmin; bireyi toplum menfaatleri karşısında eriten zihniyeti, ümmeti kurtarmak çabasında olan bu düşünürler grubu için en elverişli batı düşüncesi oluyordu." [22]

Yukarıdaki tabloda iki önemli unsur Mustafa Suphi'nin de içinde olduğu Osmanlı aydınlarının çoğunluğu tarafından öncelikle önemsenmiştir.

Birincisi, Şerif Mardin'in çarpıcı ifadesiyle; "Osmanlı aydınlarının amaçları ve en büyük kaygıları, düşüncelerinin başlangıcı ve sonu, 'devleti kurtarmak' noktasına düğümlenmişti. Hürriyet ise, ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü hürriyetin egemen olduğu bir rejimde imparatorluğun parçalanması çok kolay olacaktı." Bu temel nedenle Osmanlı aydınları kural olarak liberal ve hele de sosyalist düşüncelerden uzak durmuşlardı.

İkincisi, Paris Komünü deneyinden sonra, burjuva ideolojisine egemen olan düşünce; liberal ve özgürlükçü düşünceyi sınırlayan, iradeci, dayatmacı, vahşi kapitalizmi kutsayan, burjuva devletin korunmasını birinci sıraya oturtan bir ideolojik anlayışın egemen olduğu Avrupa'yı karşılarında bulmalarıdır.

Osmanlı aydınlarının Avrupa'daki ideolojik şekillenmeye paralel, onun Türkiye'deki izdüşümü, politikayı belirleyen liderleri elinde iktisadi alanda liberal, toplumsal alanda gerici ve baskıcı ideolojilere bürünmekteydi. Örneğin, 'Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nı çıkaran Ahmet Şuayb, Rıza Tevfik ve (Maliye Bakanı) Cavit Bey; sosyalizme düşman, işçi haklarını tanımayan ve iktisaden her alanda 'teşebbüs serbestisini' savunan bir anlayış sergilemekteydiler. [23]

Mustafa Suphi, böyle bir ideolojik atmosferde burjuva liberalizmini savunan iktisat yazıları yazmaktadır. İttihatçılar içinde (liberal) Maliye Bakanı Mehmet Cavit Bey'e yakın olduğunu hissettirmektedir. Yazılarından çeviriler yaptığı Celestin Bouglé, Rasih Nuri İleri'ye göre Durkheimci bir burjuva sosyologudur. Frederic Le Ple, Charles Gide de dönemin nabzına uygun ideoloji üreten liberal burjuva düşünürlerindendir.

3. OSMANLILARDA SOSYALİZM

Osmanlı döneminde sosyalizm üzerine yazı, hareket ve örgütlenmelerin tarihi daha eskiye gitmekle beraber, parti olarak 1910 yılında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'na kadar önemli bir örgütlenme girişimi görülmemektedir.

22. Gustave Le Bon (1841-1931), Fransız sosyal psikolog ve hekimdir. Abdullah Cevdet'in Türkçeye çevirdiği eserine göre G. L. Bon, Paris'te bir şapkacı dükkânının müşterileri arasında yaptığı ankette, bin iki yüz şapkacı müşterisinin kafalarının büyüklüklerini giydikleri şapka numaralarına göre tespit etmiştir. Daha sonra yaptığı düzenlemeye göre, Parisli hizmetçiler beyin büyüklüğü bakımından en küçük ortalamaya sahiptirler. Beyin büyüklüğü en üstte olanlar, bilginler ve edebiyatçılardır (âlimler ve edibler). Bunun yorumu ise, toplumda seçkinlerin bir biyolojik üstünlük ölçütüne göre belirleneceği, fakat bu üstünlüğün kalıtımsal özelliklerle değil, beynin işletilmesi ile sağlanabileceği şeklinde yapılıyordu. Yorumları yapan Jön Türk, kendisinin Rüştiye-i Askeriyede iken geçirdiği şiddetli baş ağrılarını; bu sırada beyninin büyümesine bağlamaktaydı. (Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, sf. 614-621)

23. Şerif Mardin, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, sf. 618-634

Kerim Sadi, 1848 Avrupa Devrimleri ile ilgili haberlerin Osmanlı basınında yer aldığını, 1871 yılında Paris Komünü dolayısıyla Karl Marx'ın bir makalesinin (9 Şubat 1871 tarihinde) Hakayik-ul Vakayi gazetesinde yayımlandığını yazmaktadır. Ancak bu makaleyi yayımlayan gazeteler Marx'ı, 'Enternasyonal adındaki asiler şirketinin başkanı', 'haydut ve eşkıya kumandanı' olarak takdim etmişlerdir. Paris Komünü ile ilgili haberlerde, Komün'e hücum eden Sadrazam Âli Paşa'nın yanında, Paşa'nın siyasi karşıtı Namık Kemal'in Komün'ü savunan yazılar yazdığı bilinmektedir. Osmanlı basınında Komünizme saldıran yazılarda, komünizm'e, 'tesâvi-i emval ve iştirak-i evlâd ve ıyâl', yani 'mallarda eşitlik, çocuklar ve kadınlarda ortaklık' olarak bakılan bir anlayışın, daha ilk günlerden itibaren baskın bir saptırma olarak işlendiğini görmekteyiz. Mevcut düzenin savunucuları, 'mülk'ün korunmasındaki duyarlılıklarını ortaya koymuşlar ve 'kadınların da ortaklığı' gibi hassas bir yalanı hep söyleyegelmişlerdir. Diğer taraftan İslamiyet'in, haramı ve tefeciliği yasaklayan, yardımlaşmayı, dayanışmayı ve kardeşliği temel aldığını savunan bir kesim de aynı şeyleri savunan komünizmin İslam ile uyuşabileceğini iddia edecektir. [24]

1908 Temmuz devriminden sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işçi sınıfı hareketleri de büyük bir ivme kazanmıştı. O yılın ikinci yarısında bütün imparatorlukta 111 grev yapılmış, işçilerin ekonomik ve siyasi hak talepleri görülmemiş bir yoğunlukta siyasi ve toplumsal alanda ses getirmişti. İmparatorluğun en önemli ticaret ve sanayi kentlerinden biri olan Selanik, emekçi sınıfların burjuvazi ve Osmanlı düzenine karşı siyasi mücadelesini yoğunlaştırdığı şehirdi.

İstanbul'da ise 1894'te gizlice kurulan, bir yıl sonra dağıtılan, 1901-1902'de yeniden eyleme geçen Osmanlı Amele Cemiyeti ilk örgütlenmelerdendi. [25]

1908'den sonra Osmanlılarda sosyalizm, öncelikle Türk olmayan Osmanlı vatandaşları arasında destek bulan bir siyasi akım olacaktır. Özellikle Selanik bu merkezlerin en önemlilerinden birisiydi. Selanik'te, Yahudi ve Bulgar işçi ve aydınlar, çeşitli milliyetlere mensup işçileri aynı sendikalarda toplamak için çalışmışlardır. Osmanlı topraklarında 1909 yılı ilkbaharında kurulan ilk sol örgüt Selanik'te kurulan 'Sosyalist İşçi Federasyonu' olmuştur. Federasyon, dört dilde; Yahudi İspanyolcası, Bulgarca, Rumca, Türkçe, 'Amele' gazetesi çıkarmıştır.

1909 yılında, yani bir yıl sonra, İttihat ve Terakki'nin işçi hareketlerine cevabı, Tatil-i Eşgal Kanunu'nu çıkararak işçi hareketini zor yoluyla bastırmaya girişmesi oldu. İttihat ve Terakki sosyalistlerin de sesini kesmek için şiddetli tedbirlere başvurmuştu. Osmanlıların ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey, 1912 yılında Selanik'te yaptığı konuşmada; "Yeni doğan Türk burjuvazisinin işçi örgütlerinin varlığına katlanamayacağını" ilan etmekteydi. [26]

1908 Meşrutiyetinde Osmanlı Meclisinde 220 Müslüman, 40 gayr-i Müslim mebus bulunmaktaydı. Bunların içinde sosyalist milletvekilleri; Ermeni Taşnak

24. Kerim Sadi, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İst. 1994, sf. 30-58
25. Şchmus Güzel, Tanzimat'tan Cumhuriyete İşçi Hakları ve Grevler, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, sf. 803-830
26. Paul Dumont, Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu, Derleyenler Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, sf. 73-131

partisine mensup dört milletvekili; (Erzurum milletvekilleri Garo Pastırmacıyan, Varteks Serengülyan, Muş milletvekili Kevam Garabedyan, Van milletvekili Vahan Papazyan, Erzneni Hınçak partisine mensup iki milletvekili; (Sivas milletvekili Dr. Nazaret Dagavaryan, Kozan milletvekili Boyacıyan, Bulgar (Selanik) milletvekili Dimitri Vlahov, Dalçev ve Pavlov Efendiler bulunmaktaydı. [27]

15 Eylül 1910 tarihinde Osmanlı Sosyalist Fırkası kuruldu. Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1908 devriminden ve yaygın işçi eylemlerinden sonra sol'da örgütlenen ilk parti olmaktadır. İbrahim Yalımov, 14 Eylül 1910 tarihli Sabah gazetesindeki bir habere dayanarak, parti kurucuları arasında Yunan sosyalisti Papadopulos, Kafkasyalı Nureddin Agayev, Dağıstanlı Celal Korkmazov ve Kırımlı Abbas Şirinli'nin de bulunduğunu yazmaktadır. [28]

Fethi Tevetoğlu ise Osmanlı Sosyalist Fırkası kurucularını; İştirak gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi, Sosyalist gazetesi sahibi Namık Hasan, Muâhede gazetesi sahibi Pertev Tevfik, İnsaniyet Gazetesi sahibi İbn-üt-Tahir İsmail Faik ve Medeniyet gazetesi sahibi Hamdi Suphi olarak saymaktadır. [29]

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nda asıl öne çıkan isim, 'İştirakçi ya da Sosyalist' lakaplı, başkanı Hüseyin Hilmi olacaktır. Gazeteci Hüseyin Hilmi 'İştirak' gazetesini 9 Şubat 1909 tarihinde yayımlamaya başlamıştır. Tarık Zafer Tunaya'ya göre bu dergi; "İhtilâlcıdır, sütunlarında işçileri ayaklanmaya teşvik eden, muhtelif fabrika amelelerinin birleşmelerini isteyen yazılara geniş miktarda yer vermektedir."

Osmanlı Sosyalist Fırkası, İştirak'ın yayımlanmasından yedi ay sonra kurulmuştur. [30]

Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Hüseyin Hilmi hakkında bir başka tanıklık, Hüseyin Hilmi'yi, İzmir'den tanıyan Bezmi Nusret Kaygusuz'a aittir. Emniyet teşkilatında 'sivil memur' olan Hüseyin Hilmi, Bıçakçızade Hakkı Bey'in kapanmış olan İzmir gazetesini canlandırarak, gazeteciliğe İzmir'de başlamıştır. Osmanlı

27. Feroz Ahmad, Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, sf. 21
F. Ahmad ilginç bir ayrıntı aktarmaktadır: "İkinci meşrutiyetten sonra ekonominin endüstrileşmesi ve çağdaşlaşması tartışılırken; sosyalistlerle kapitalizm yanlısı genç Türkler arasında bir paradoks ortaya çıkmıştır.
Sosyalistler ekonominin gelişmesi için, imparatorluktaki yabancı yatırımların artmasının en yararlı yol olacağını ileri sürmüşlerdir. Dimitri Vlahov da şöyle demişti: '...her ülkede endüstriyi yabancı sermaye yaratmıştır: İngiltere de Felemenk sermayesi, Amerika'da İngiliz sermayesi, Almanya da ve Avusturya da Fransız sermayesi sanayi kurmuş, Rusya'da da endüstrileri yine yabancı sermaye kurmuştur.' Vlahov Efendi, yabancı sermayeyi teşvik etmek ve daha çoğunu imparatorluğa çekmek için açık kapı siyasetini savunuyordu. İttihatçılarsa buna karşılık, kapitülasyonlar sayesinde kapının zaten ardına kadar açık olduğunu ve kendi amaçlarından birinin de, mali özerkliği ve siyasal egemenliği yeniden kazanmak için kapıyı kapatmak olduğunu söylediler. Gayr-i Müslim ve sosyalist mebusların görüşlerini anlamadılar ve onların yeterince 'Osmanlı' ya da yurtsever olmadıkları sonucuna vardılar." (age. sf. 30)
28. İbrahim Yalımov, 1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Azınlığı ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, sf. 152
29. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Mat., Ank. 1967, sf.18
30. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler - 1, Hürriyet Vakfı Yay, İst. 1988, sf. 247-262

Sosyalist Fırkası'nın kuruluşunu ve İştirak gazetesinin yayımlanmasını da Bezmi Nusret Kaygusuz, İştirakçi Hilmi'nin hırsına bağlamaktadır. [31]

Osmanlı Sosyalist Fırkası'na, İştirakçi Hilmi'ye ve partinin faaliyete geçtiği toplumsal döneme ilişkin çoğu çevrede yaygın genel kanı; 'Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın siyasi boşluğu dolduran bir hareket değil de bir aydın fantezisi olduğu, Hilmi'nin cahil ve fırsatçı kişilikli, başarısının altında da işgal güçleriyle gizli ilişkisinin yattığı; zamanın ve sosyal dokunun da sosyalizm için elverişsiz olduğu, çünkü Osmanlıda ne işçi sınıfı ne de sanayi bulunmadığı saptamasına dayandırılmaktadır.

Bütün bunlar tartışmalı olmakla birlikte, Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1910 Türkiye'si koşullarında sosyalizmi savunan bir çevre olmuştur. Sosyalist literatürün halkla buluşmasını sağlaması, 1920'li yıllarda örgütlediği grevler, çıkardığı sol yayınlarla kendisinden sonra işçi sınıfının gelişmesinde belirleyici bir deneyim olmuştur. [32]

İştirak'in birinci sayısında çıkan 'Amele Hayatı' başlıklı yazı bütün sorulara yanıt niteliğindedir.

"Aristokrat tabiatlı, beylik müptelası kimselere ne vakit sosyalizmden söz açılsa, bu mesleğin Avrupa'ya özgü olduğu, henüz bir işçi hayatı mevcut olmayan Osmanlı memleketinde bundan bahsetmek zamanının gelmediği cevabı alınır.

Gerçekten beyzadelerin yakın çevresinde, yani yemek salonlarında, tiyatro ve balolarında, seyrangâhlarında gezinti yerlerinde, kısaca zevk ve sefa dolu yaşama alanlarında önemli bir işçi faaliyeti yoktur. Fakat memleketin tümüne birden kavrayıcı bir gözle bakılırsa, hepimizi yaşatan fakir ziraatın işçiler tarafından yapıldığı, memleket içindeki milletin bütün fertlerini geçindiren eski usul ve ağır işleyen terli sanayiin yine onlar tarafından yürütüldüğü görülür...

Bizim memleketimizde işçi hayatı yokmuş! İşçi var ya... Bunları düşünür insan kılmak, bunlara hayat bahşetmek bir parça gayret ve himmetle olur. Sosyalist arkadaşlarımız bunu asla esirgemeyecekler ve az zamanda göğsümüzü kabartarak, meserretle göreceğiz ki sermayenin heybeti karşısında işçiler ve emekçiler birleşip ittifak ederek, diğer memleketlerde olduğu gibi burada da var-

31. Hüseyin Hilmi'nin yegâne gayesi şöhret yapmaktı. O uğurda 'Serbest İzmir' gazetesini feda etti. Sosyalizmi Türkiye'de tek başına temsil ettiğini göstermek için daima kırmızı yelekle dolaşır dururdu. Paris'e kadar bir seyahat yaptı. Orada Sosyalist Partisi lideri Jan Jöres ile temaslarda bulundu. İştirak'ın başında şu atasözü okunurdu: 'Biri yer biri bakar-kıyamet ondan kopar' (Bezmi Nusret Kaygusuz, Bir Roman Gibi, İzmir B. B. Kültür Yayını, İzmir 2002, sf. 22 ve 72)
32. Foti Benlisoy-Y. Doğan Çetinkaya, İştirakçi Hilmi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, sf. 165-183
Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın başkanı Hüseyin Hilmi için Oya Baydar; cahil maceraperest mi, gözünü budaktan sakınmayan cesur bir özgürlük savaşçısı mı, işgal İstanbul'unda İngilizler hesabına çalışan bir ajan mı, inanmış bir işçi önderi mi olduğu cevap bekleyen bir sorudur, diye yazmaktadır. (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. sf.1822)
Ne ki, Bakü'ye İstanbul'dan gelen ve İstanbul'dan bilgiler aktaran Osmanlı Sosyalist Fırkası 'kâtip-i umumi'si Fazıl yoldaş' Hilmi'nin İngilizlerle bağının kesin olduğunu anlatmıştır. (TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004, sf. 44)
Abidin Nesimi, Hilmi'nin bir eşcinsel ilişki sonucu bilinmeyen kişilerce İstanbul'da öldürüldüğünü yazmaktadır. (Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler. Promete Yayınları, İstanbul, 1979, sf. 42)

lıklarını ispat edeceklerdir. Emek felsefesinin başarıları karşısında, ince sesli, gelin yürüyüşlü Beylerimiz lâl ve kalacaklardır." [33]

Osmanlı Sosyalist Fırkası ile gayri-Müslim sosyalist milletvekilleri arasındaki ilişkiler ya çok zayıf ya da yok görünmektedir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirak dergisi (2 Eylül 1910 tarihli 20. sayısında), gazeteci Ahmet Samim'in İttihatçı militanlarca öldürülmesi üzerine 'fevkalâde bir nüsha' çıkararak olayı kınamış, gazeteci Ahmet Samim'in 'İttihatçılarca öldürüleceği' haberini veren arkadaşı (Kıbrıslı Şevket'e) yazdığı bir mektubu yayımlamış, sonra hükümetçe kapatılmış, başkanı Hüseyin Hilmi tutuklanmış, ardından Bilecik'e sürgün edilmiştir. [34]

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın, Paris'te Dr. Refik Nevzat tarafından yönetilen bir yurt dışı şubesi de bulunmaktadır.

1908 Meşrutiyetinden sonra kurulan sol siyasi partilerden biri de 'Sosyal Demokrat Fırkası'dır. 4 Ocak 1909 tarihinde kurulan partinin 'Reisi Doktor Hasan Rıza Bey'dir. Merkezi Sirkeci, Hamidiye Caddesinde, İsmail Paşa Hanı'ndadır. Parti yöneticileri arasında, dört Rum, iki Türk, iki Ermeni, iki Bulgar ve bir Musevi bulunmaktadır. Parti, 'Irgat-Ergatis' adlı Türkçe, Rumca bir gazete de çıkarmıştır. [35]

25 Eylül 1324 (1909) tarihinde İttihat ve Terakki Partisi'nin çıkardığı 'Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkati' ile bütün işçi hareketleri ve toplumsal olaylar yasaklanmıştı.

13 Temmuz 1913 tarihinde Mahmut Şevket Paşa suikastıyla da siyasetin liberal ve ılımlı unsurlarına da kesin bir yasak getirilmişti. Bu tarihten, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu ilan eden Mondros ateşkesine kadar (30 Ekim 1918) İttihatçı hükümetler siyaset yasağını sürdürdüler.

Bu tarihten sonra ise, Türkiye Sosyalist Fırkası, 20 Şubat 1919'da Hüseyin Hilmi yönetiminde yeniden kurulmuştur. Sosyal Demokrat Fırkası da 23 Aralık 1918 tarihinde yeniden kurulmuştur.

Yine mütareke yıllarında 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası faaliyete başlayacaktır.

4. 1900 İLE BAŞLAYAN YILLAR: AYDIN VE İKİLEMİ

Mustafa Suphi'nin yaşamında iki dönem bulunmaktadır. Birincisi, İttihat ve Terakki karşıtı bir aydın olarak etkisiz hale getirilmek için sürüldüğü Sinop'tan, Kırım'a kaçtığı 1914'e kadarki dönemdir. Diğeri ise Sinop'tan Kırım'a kaçtıktan sonra Birinci Dünya Savaşı yılları ve Mustafa Suphi'nin yine sürgün olarak yaşadığı dönem ve sonrasıdır.

33. Kerim Sadi, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, sf. 304
34. Münir Süleyman Çapanoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, Pınar Yayınevi, İstanbul 1964, sf. 87
35. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yayınları, İstanbul 1991, sf. 128

Bu birinci dönemde Mustafa Suphi hukuk ve ekonomi okumuş bir Osmanlı aydını ve gazetecidir. Siyasal hayatına başlarken İttihat ve Terakki partisinin içinde yer almış, daha sonraki yıllarda burada umduğunu bulamayarak İttihatçı karşıtı muhalefet örgütlenmelerine katılmıştır. Ülkenin içine düştüğü büyük sıkıntılar, emperyalist batı devletlerinin Osmanlı ülkesine yönelik saldırıları, onu yazılarında kararlı olmayan, ancak emperyalist ülkelerin bu haksız tasarruflarına karşı çıkan bir tutuma yöneltmiştir. Bu döneminde Mustafa Suphi'nin düşünsel yapısı sosyalist değil, liberal bir aydın görünümündedir. Gerek Tanin gazetesi muhabirliği yaptığı öğrencilik yıllarındaki yazıları, gerekse Servet-i Fünun, Hak ve İfham gazetesindeki yazılarında, bu tutumunu sürdürmüştür.

Diğer yandan, Mustafa Suphi ile birlikte tüm Osmanlı aydınlarının düşüncelerini ve tercihlerini değiştirmeye zorlayan büyük olaylar ve gelişmeler yaşanmaktaydı.

20. yy. başında Osmanlı Devleti; yüz yıldır toprak fethedemiyordu. Mevcut topraklarını muhafaza edebilmek için yoğun çaba harcıyordu, geleneksel üretim sistemi ve ekonomisi geri dönülmez bir bozulmaya ulaşmıştı, emperyalist devletler bu büyük pazarda daha fazla söz hakkı için olmadık entrika peşindeydi, milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler kolay buldukları dış desteklerle kopmanın eşiğindeydiler.

1908 devrimi Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yaşamında önemli değişiklikler yaratmıştı. Siyasal hayat canlanmış, onlarca siyasal parti ya da örgüt, bu alışılmadık özgürlük ortamında örgütlenmeye ve sesini duyurmaya başlamışlardı.

Devrimin mimarı İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri; askerler, bürokratlar, aydınlar; burjuva bir sınıf yaratarak kapitalist ve batı gibi uygar bir toplum projesi peşindeydiler.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kurulduğu Haziran 1889 ile siyasal yaşamını noktaladığı Kasım 1918'e kadar gerçek bir okul olmuştu. [36]

İttihat ve Terakki partisi, II. Abdülhamit diktatörlüğüne karşı meşrutiyet ve hürriyet istemleriyle yola çıkarken, asıl gelişmesini milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlerin beşiği Balkanlar'da tamamlamıştı. Batı'dan gelen özgürlük düşüncesi, Osmanlı aydınında İttihat ve Terakki ile etkili bir güce dönüşmüştü. Daha büyüme dönemindeyken Balkanlar'da ve Makedonya'da, o toprakların direniş ve örgütlenme ruhunu da en önemli ve vazgeçilmez özellikleri arasına katmıştı. Çetecilik, komitacılık, darbecilik ve askeri çözümleri politikasının belkemiğine oturtarak, otuz yıldan fazla Abdülhamit rejiminin karanlığında meşrutiyet ve devrim için koşanlar, Balkanlar'da kimi milliyetçi, kimi sosyalist, kimi sol-milliyetçi örgütlerle dayanışma içinde yaşamışlardı. Bulgar, Sırp, Yunan, Arnavut, Makedon bağımsızlıkçılarıyla işbirliği yapmışlardı. Balkanlar'ı saran milliyetçi rüzgârlarla bu örgütler, kitlesel destekler bularak güçlü bağımsızlık hareketlerine dönüşmüşlerdi.

1908 devrimi ile meşrutiyete kavuşan İttihat ve Terakki ile sözü geçen harcketler bu defa düşman olarak yeniden karşı karşıya geldiler. İttihat ve Terakki

36. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İst.1988, sf.10

'devrimi' meşrutiyetle sınırlıydı ve artık iktidar partisi olarak düzenin ve dirliğin sağlanması görevini üstlenmişti.

1900 ile başlayan yıllarda savaşlar bir türlü bitmek bitmemişti. Meşrutiyetten hemen sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ülkesine katmıştı. 1909'da gerici 31 Mart ayaklanması patlak vermiş, Abdülhamit tahttan indirilmiş, İttihat ve Terakki, Babıâli baskınıyla iktidarın mutlak hâkimi olmuştu. 1911'de İtalya, Trablusgarb'a saldırmış ve işgale başlamıştı. Bir yıl sonra, 1912'de Balkan Savaşı başlamış, Girit Yunanistan'a katılmış, Arnavutluk ve Yemen'de isyanlar çıkmıştı. Suikastlar ve öldürme olayları birbirini izlemiş ve İstanbul'da her fırsatta sıkıyönetimler ilan edilmişti.

Eski gizli örgüt yeni iktidar partisi İttihat ve Terakki, 1913'den sonraki dönemde kendisinin dışındaki açık-gizli tüm siyasal çalışmaları yasaklamıştı.

İttihat ve Terakki, artık başka uluslardan komitacı ve çeteleri sindirme ve Osmanlı'nın düzen ve dirliğini sağlama mücadelesinde, sindirdiği-yok ettiği çetelerle karmaşık ilişkiler içindeydi. Bastırdığı çetecilerin mücadelesine gizli bir hayranlık da besliyordu. Kazım Karabekir Makedonya'daki anılarını anlatırken bu duyguyu iyi yansıtmaktadır.

"23 Nisan'da bazı komitacıların trenle sürgüne gönderileceğini işittik. Ve bir kaç arkadaşla istasyona gittik. 41 Bulgarla, 4 Rum ikişer ikişer bileklerinden kelepçeli olarak trene bindirildi. Tren hareket eder etmez hep bir ağızdan Bulgarca haykırıştılar, el ve mendil salladılar. Arkadaşlarıma dedim; İşte milli mefkûre! Bu varlığı gösterdiğimiz gün milletimiz de kurtulmuştur." [37]

İçeriyi de sindirmek isteyen İttihat ve Terakki, gösterileri, grev ve benzeri toplantıları, 1 Mayıs kutlamalarını yasaklamaktadır. Osmanlı Sosyalist Fırkası Başkanı Hüseyin Hilmi'yi, seçim kampanyası yürüten Bulgar sosyalisti Benaroya ve Vlahof Efendi'yi tutuklayarak, gazetelerini kapatmaktadır. Selanik'te, Selanik garını açmaya gelen İttihat ve Terakki'nin Maliye Nazırı Cavit Bey, verdiği söylevde sosyalizme açıktan cephe almıştır. Gazetecilerin iktidara yönelik eleştirilerine alışılmadık yöntemlerle tepki göstermeye başlamışlar, Sada-yı Millet'ten Ahmet Samim Bahçekapı semtinde, Serbestî'den Hasan Fehmi Galata Köprüsü'nde İttihatçı fedailerce öldürülmüşlerdir.

Tevfik Fikret, "Bir devr-i şeamet: yine çiğnendi yeminler / çiğnendi, yazık, milletin ümmid-i bülendi..." diye başlayan ünlü 'Doksanbeşe Doğru' şiirini, tam da bu zaman, hürriyet kahramanlarının umutları kırdığı bir ortamda yazmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kuruluşundan iktidara hâkim olma ve siyasi hayatının sona erdiği 1918'e kadar gittikçe olgunlaşan bir süreç içinde, siyasal düşüncesinin ve eyleminin temel noktasını -ki bu mirası bir süre sonra Cumhuriyet rejimine de aynı biçimde devredecektir-, elit-otoriter-bürokratik bir yapıya oturtacaktır.

Meşrutiyet sonrasında Türk aydınının arayışı net bir çizgiden uzak, daha çok mevcut durumun ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmesi gerektiği şeklindeydi. Bu durum özgürlük ve anayasal bir düzen savaşını yürüten aydın yöneticileri baştan hesap etmedikleri çıkmazlara sokmaktaydı. Balkanlar'da

37. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1988, sf. 1831

İstanbul'da, Anadolu'da Türk-Bulgar-Rum-Ermeni-Arnavut-Kürt unsurlarla, anayasa-özgürlük-meşrutiyet için verdikleri mücadele 1908 devrimi ile kesilmiş, yollar kesin bir biçimde ayrılmıştı. Balkanlarda güçlenen bağımsızlık hareketleri sonunda Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan tamamen ayrılmış, Ermenilerin bağımsızlık mücadeleleri farklı ve coğrafi özelliklerinden dolayı tam bir trajediye dönüşmekteydi.

Topraklarının önemli bir bölümünü ve o topraklar üzerinde yaşayan ulusları kaybetme tehlikesi, Osmanlı Devleti ve onu yönetme sorumluluğunu üstlenmiş İttihat ve Terakki'de temsil edilen Türk aydınını, sonuçları bakımından aynı derecede korkunç bir ikilemde bırakmaktaydı.

Ya milliyetçi -Türkçü- bir eyleme ve ufka yönelecek, Türk olmayan ulusları dışarıda bırakıp 'mevcut devletini' kendi eliyle yıkacak, ya da statükoya daha sıkı sarılıp Türk unsurunu geri plana itip, sindirme ve iç savaş planlarıyla, düşmanlarla birlikte kendini tüketip 'devleti' yine yıkma ikilemiydi.

Çarpışarak ayrılan Balkanlar'daki devletlerden sonra, yaklaşan 1. Dünya Savaşı ve onun uluslararası planda yarattığı saflaşma bir başka baskı unsuru oldu. Osmanlılık ve imparatorluk seçeneği bütün direnme ve maceraya rağmen tükenmekteydi.

İttihat ve Terakki partisinin paradoksu; bir yandan burjuvası olmayan burjuva demokratik devrimde, Türk burjuva sınıfı yaratmak -iç pazar yaratmak- mücadelesi yürütürken ve bunu daha önce burjuvalaşmış başka ulusların aleyhinde ekonomik-politik düzenlemelerle yaparken, aynı zamanda bu sürecin tümünün içinde eli olan emperyalizm faktörü ile birlikte, Türklerden daha önce uluslaşma sürecine girmiş pek çok milliyeti silah gücüne dayanarak imparatorluk içinde tutma politikasıydı.

Bu dönemde Osmanlı aydınları ilke olarak sosyalizmden uzak kalmışlardı.

İmparatorlukta bütünleştirme, kaynaştırma temel politikaydı. Hâkim unsur olarak da bu bütünleştirme görevi 'Türk'e, Türk aydınına düşmekteydi. Sınıf mücadelesi, sınıfsal bölünme, sınıfsal saflaşma olan sol ideoloji, bütünleştirmeci Osmanlı aydınının dikkat sınırlarına girememişti. Osmanlıda 'aydın' kendini devlet katında, devlete bağlı, ona ait bir parça olmaktan kurtaramamıştı. Bağımsızlaşamadı. Devletin gâh uzağında, gâh yakınında oldu ama yörüngesinden çıkamadı. Bağımsızlaşamayan aydın, dağılan, iç dayanakları çökmüş devleti yıkmayı, yenisini inşa etmeyi hiç düşünmedi. Sosyalizme uzak kaldı.

1908 devrimi batı ideolojisiyle, alışılmış ve geleneksel kalıpları zorlayan bir tartışma süreci başlatınca; tıkanan rejimi işletmek, devletin restorasyonu ve Avrupa uluslarının yaşadığı yeni hayat, aynı kanala dökülen ve aynı sihirli formülle çözülebileceği düşünülen sorunlar gibi görülmekteydi.

Bu bir yüzü aydınlık, refah, zenginlik ve pırıltılı bir yaşam vadeden 'Batı', aynı zamanda Osmanlı aydınının karşısına Trablusgarp'ta, Yemen'de, Çanakkale'de, Kafkasya'da, Anadolu'da hatta İstanbul'da işgalci ve düşman, hayat hakkını bitiren uğursuz bir ölüm rüzgârı olarak çıkmıştı.

O, Akif'in umutsuz öfkesiyle, tek dişli canavardı. Hem nimetlerin hem felaketlerin anasıydı.

Burada Türk aydını üç tutum sergilemişti.

Birinciler, bu müthiş zenginlik ve nimetlerin göz alıcı renklerine vuruldu,

İkircimsiz ona yöneldi. Kurtuluşu, onun görünen yüzünü (şöyle ya da böyle) taklitte görmüştü.

İkinciler, bu vahşi, işgalci, amacına ulaşmak için her şeyi uygun gören yeni tarz karşısında ters-yüz olarak geleneğe, statükoya, bağnazlığa, monarşiye ve hilafete sarılmıştı. Artık tarih olan fetih dönemi özlemi içinde, yerel derebeylerin, kapitalizm öncesi üretim biçimindeki egemenlerin ve İngiliz çıkarlarının ve politikasının esiri olan İslam'da çare aradılar.

Üçüncüler ise, çok milliyetli Osmanlı toplumunda, hızla çözülen İmparatorlukta Türk Ulusunun kimlik bulma mücadelesine katılmışlar, Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle ortaya çıkan politik atmosferde, emperyalizm ve ulusal mücadele çelişkisini saptamışlardı. Ulusal mücadeleler eğer toplumu, geniş yığınları ve onların istemlerini kapsayamazsa ulusal devrimin derinleşmeyeceğini, yarım kalacağını görmüşlerdi. Doğu toplumlarının ekonomik-sosyolojik-moral değerleriyle sosyalizmin evrensel ilkelerinin sentezi üzerinde düşünerek, kurtuluşun sosyalizmle mümkün olacağını ileri sürmüşlerdi.

5. MİLLİ MEŞRUTİYET FIRKASI VE MUSTAFA SUPHİ

Mustafa Suphi çeşitli yerlerde ilgi gören doktora tezini Paris'te, L'ecole Libre des Sciences Politiques'te (siyasal bilimler okulu) tamamlamıştı. Öğrenciliğini noktaladığı yıllardaki bu çalışması onun geldiği halkçı-demokrat çizginin ipuçlarını saptamada önemli bir ölçüdür.

Sanayi toplumu yörüngesinden uzağa düşmüş bir tarım ülkesinde Mustafa Suphi, tarımın iyileştirilmesinin yollarını, köylünün araç-gereç ve makine sağlanarak desteklenmesi, tarım kredilerinin yaygınlaştırılması ve bunun sağlayacağı refah çizgisinde köylünün bir 'meşrutiyet yurttaşı tipi' olarak ortaya çıkmasına önem vermektedir.

Mustafa Suphi, Mithat Paşa'nın o dönemdeki tarım kredileriyle ilgili çalışmalarını başarılı bularak şöyle yazmıştır:

"Tedbirli ve ileriyi gören bir insan olarak Mithat, yerinde incelemeler yaptıktan sonra önce ülkeyi korku içinde bırakan eşkıya ile ilgilendi. Sonra da tefecilerin köylü kanını emen bu sahici sülüklerin uğursuz ticaretine son vermeye çağırdı. Zaten fakir olan köylü, aşırı faizlerin ağırlığı altında eziliyordu. Tefeciliğin kaldırılması geciktirilemezdi. Yurdumuzun refahının ve güvenliğini geliştirmenin en barışçı vasıtasının zirai kredi olduğunu bir defa daha söylemek isteriz. Türkiye'de bugün yeni rejime sağlam temeller yaratılmasına çalışılıyorsa, bu kurumu asla ihmal etmemek gerekir.

Amacımız bu verimli ve işlenmemiş toprakları, makineler, tohumlar ve Türk çiftçileri gibi yorulmak bilmez emekçilerin emrine vermek, onların refahını sağlamak ve onları meşrutiyet rejimine sadık iyi vatandaşlar yapmaktır." [38]

Mustafa Suphi'nin bu dönemini inceleyen kimi kaynaklar onun Osmanlı Sosyalist Fırkası üyesi olduğunu yazmaktadır. Onu yakından tanıyan Ahmet Cevat

38. Türkiye'de Tarım Kredilerinin düzenlenmesi ve Mustafa Suphi, Türk Solu, 1 Aralık 1967

Emre anılarında, 'Sati Bey'in organize ettiği öğretmenler okulunda, benim gibi hoca idi. Sosyoloji konferansları verirdi, sosyalist olduğu söylenirdi, o zamandan beri tanışırdık' demektedir. (39)

Kerim Sadi'nin aktardığı bir Fransızca kaynakta da 'Türk Komünist Fırkasının kurucusu Mustafa Suphi 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkasına girdi' diye yazmaktadır. (40)

D. Şişmanov da 'Türkiye işçi sınıfının en önemli liderlerinden Mustafa Suphi de siyasal çalışmalarına ilk defa Osmanlı Sosyalist Fırkası 'nda başlamıştır' diye yazmaktadır. (41)

Ancak Mustafa Suphi'nin Osmanlı Sosyalist Fırkası ile ilişkisini gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Gerek Paris'te kaldığı süre içinde, gerekse döndükten sonra sosyalist düşüncelerin Mustafa Suphi'yi etkilediği muhtemeldir. Öğrencilik ve gazetecilik yıllarının geçtiği Paris'teki canlı siyasal yaşam ve o dönem Fransız sosyalist liderlerden Jean Jaures'in yüksek popülaritesi bu etkilenmede dikkate alınması gereken etkenlerden sayılabilir. (42)

Onun 1910'lardaki düşünsel yapısı ve eylemi sosyalizmden çok Türkçü ve ulusçu bir söyleme yakındır. Buradaki ulusçuluk anlayışında, ezilen Osmanlı kimliği altındaki Türk ulusunun yeni bir kimlikle ortaya çıkma arayışı ve çabası ağır basmaktadır. Sonraki yıllarda sonu Enver Paşa ile Turan'a kadar varan emperyal düşlerle de arasına ciddi bir uzaklık koymaktadır.

Mustafa Suphi Türklük üzerine düşünürken bunun, gerçekçi ve yurtsever bir çerçevesinin çizilmesinin önemini özellikle belirtmektedir.

"Osmanlı tarihinin garip rüzgârıyla deprenerek, nihayet şu birkaç sene içinde, ufuklarda boralar, fırtınalarla uçan, savrulan, sanki yerinden kopacak zannolunan bu yaprağında manzur 'Türklük' şuurunun ehemmiyetini inkâr edecek kimse kaldı mı? ...Türklük, Türk olmayana düşmanlık. Yoksa Turan mı? Türklük Türklük... diye dünyada varlığımızın tek nedeni olan şu hayat yolunu da, tıpkı Müslümanlık, tıpkı Osmanlılık ve nihayet tıpkı devrimcilik gibi bilgisiz ve yapay, aynı zamanda gösteriş meraklısı, aynı zamanda kinci duygu ve düşüncelerle körletmeyerek, bütün millettaşlarımızı bu hayat yolu etrafında içtenlikle, sevgiyle, aşkla toplamayı bilmeliyiz. Bunu başarırsak ne mutlu bize, ne mutlu milletimize..." (43)

1911 yılının sonunda İtalya'nın bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ı işgali, Osmanlı kamuoyunda büyük tepki görmüştür. Mustafa Suphi, bu işgal karşısında

39. Ahmet Cevat Emre, Tarih Dünyası, Sayı 1, yıl 1964
40. A. Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yay., İstanbul 1994, sf. 548
41. Dimitr Şişmanov, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Tarihi, Belge Yay., İstanbul 1990, sf. 49
42. Jean Jaures (1859-1914): Fransız sosyalist lider. Çeşitli sosyalist grupları bir araya getiren İşçi Enternasyonali Fransa Bölümü adlı partinin, Fransız Sosyalist Partisi'nin ve L'Humanite gazetesinin kurucularından, siyasal örgütlenme yeteneklerinin yanında usta bir hatip, yetkin bir araştırmacı. (AnaBritannica, c. 12, sf. 246) Mustafa Suphi yıllar sonra (Kırım'da), Paris'teyken Jaures'i coşku içinde dinlediğini anlatacaktır.
43. Türklüğün Yönleri / Mustafa Suphi, Yeni Ufuklar, Sayı 2, 1967, sf. 11

'Vazife-i Temdin' yani günümüz Türkçesiyle 'Uygarlaştırma Görevi' isimli bir kitapçık çıkarmıştır. Burada, emperyalist ulusların diğer ulusları, kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sömürgeleştirme politikasına, 'sömürgeci misyonuyla' verdiği isime gönderme yapılmaktadır.

Mustafa Suphi, Trablusgarp işgalinin ardında yatan gerçekleri, sosyalist bilinçten uzak ama yurtsever bir aydın kafasıyla, sömürgeciliğin en kaba ve en kötü örneklerinden biri olduğuna işaret etmektedir. Yalnızca İtalyan işgaliyle ilgili olarak değil, dünyadaki Afrika-Asya-Amerika'daki sömürgeleştirme ve işgallerin yerli halk için acı ve kölelik, sömürgeci yönetimler için 'zalim bir refah' olduğunu belirtmektedir. Eserin geneline hâkim olan anlayış, burjuva-liberal ve burjuva-milliyetçi bir öz taşımaktadır ve Mustafa Suphi'nin o dönemki politik düşüncesiyle uyum içindedir. Sömürgeleştirme politikasına karşı yurtsever bir anlayışla, meslekten iktisatçı bir aydının tavrını ortaya koymaktadır. Bu politik çıkışının yanında, sömürge savaşlarına neden olan temel olguyu; görünen çatışmaların, kıran kırana savaşın ve diplomasinin gerisinde, sömürgeci ulusların dev üretim potansiyeline bağlayarak döneminde ileri bir bilinç yapısını ortaya koymaktaydı.

"Avrupalıların uzak ülkelerdeki harekât ve teşebbüslerinde sözü edilen uygarlık görevi veya uygarlaştırma adına sonuç olarak umutsuz ve uğursuz bir sonuca ulaşırız. Onbeşinci yüzyıldan onsekizinci yüzyıla kadar Avrupa uluslarının ahlaklarının içyüzü 'servet kazanmak için her şeyi yapmak' ilkesinden başka bir şey değildi. Onun için keşfolunmuş arazi ahalisini kendi çıkarları için her şekilde kullanan, onları maddeten ve ahlaken her surette yalvarır hale sokan ilk istilacılar bir uygarlık görevi değil, zulüm ve vahşetten başka bir şey yapmamışlardır. Yüce ve uygar denilen Avrupa ırkları bu yeni memleketlerde en adi ve hasis ruhlu adamlar tarafından temsil edilmiş ve çaresiz yerlilere bunlar tarafından uygarlığın en kötü adetleri, en alçak hisleri, en tehlikeli hırsları aşılanmıştır. Hiçbir ahlak kuralına bağlı olmaksızın, alkole, afyona, kolay kazanmaya, tembelliğe ve huzursuzluğa itilen bu zavallı yerliler, çaresiz, yerlerini diğerlerine terk ile geriye doğru çekilmeye, kötü hayat şartlarında yaşamaya mecbur ve mahkûm olmuşlardır. Ve nihayet en dar, en fena yerlerde perişanlıktan, açlıktan, uzun savaşlardan ve esirlikten gelen etkilerle mahv-u helak olmuşlardır." [44]

Gerek Nevsal-i Milli'de 'Türklüğün Yönleri' başlığıyla yayımlanan uzun makalesinde, gerekse Vazife-i Temdin'de işlediği konularda Mustafa Suphi, Batı devletlerinin sömürgecilik politikalarındaki ekonomik boyutun yanı sıra ve daha da çok ahlâksal boyutunun önemini vurgulamıştır. Yaklaşımında sınıfsal bir bakış açısı bulunmamaktadır.

Mustafa Suphi'nin 1912 yılına kadar farklı bir siyasal kimlik ortaya koymayarak İttihat ve Terakki örgütlemeleri içinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

İttihat ve Terakki içinde (liberal eğilimlerinden dolayı) Maliye Nazırı Cavit Bey'e yakın olduğunu hissettiren yazıları bulunmaktadır. İttihatçıların ünlü isimlerinden Dr. Nazım, Mustafa Suphi'yi yakından tanımaktadır. İttihatçıların

44. Nuri Özden, Türkiye Defteri, Sayı 20, Yıl 1975, sf. 97

Trabzon mebusu Hafız Mehmet Efendi'yle de ortak bir iş ilişkisi nedeniyle dostlukları bilinmektedir.

Mustafa Suphi, İttihat ve Terakki'nin 1911'de Selanik'te toplanan son gizli kongresine Anadolu delegesi olarak katılmıştır. [45]

Ancak İttihat ve Terakki ile olan ilişkileri uzun süreli olmamıştır. 1911 kongresi, İttihat ve Terakki için Balkanlar'daki kargaşa, Trablusgarp krizi ve parti içi çekişmeler gibi nedenlerle sorunlarla doluydu. Kongre, sorunlara herhangi bir çözüm bulamadan çalışmalarını tamamlamıştır.

Mustafa Suphi ise bu kongreden sonra İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif bir söylem içine girmeye başlamıştır.

5 Temmuz 1912'de Milli Meşrutiyet Fırkası kurulmuştur. Mustafa Suphi, kurucu olarak katılmıştır. Diğer kurucular arasında Kütahya eski mebusu Ferit Bey, Fizan eski mebusu Cami Bey ve Akçuraoğlu Yusuf Bey, bulunmaktadır. Partinin yayın organı olan İfham (Uyarı) gazetesinin yönetimini Mustafa Suphi üstlenmiştir.

Milli Meşrutiyet Fırkası 1912'de Balkan Savaşı öncesinin bunalımlı günlerinde kurulmuş 'ulusçu, Türkçü' bir partidir. İdeolojik olarak Türkçülüğün yanı sıra, ekonomik alanda da liberal çizgileri olmakla beraber, devlete görevler yükleyen bir program ortaya koymuştur.

Partinin programının 'Yedinci Fasıl, Siyaset-i İktisadiye' bölümünü Mustafa Suphi'nin yazdığı söylenmektedir. Burada şu başlıklar öne çıkmaktadır:

"Fırka iktisadiyatta, kasabalı ve köylü cümle ahalinin imal ve teşebbüsat-ı en ziyade nef'ü (çıkarı) faide istihsal etmesine hadim (hizmet) tedabiri (tedbirler) ittihaz (alma) edecektir... Bilhassa ziraat ve küçük zanaatkârlığın inkişafı (gelişmesi) vatan ve millet için takibi muktazi (gerektiren) en mühim gaye saymaktadır... Memlekette umum turuk-u (yöntemler) maişetin (yaşayış) ziraat, ticaret ve sınaatin terakki ve tealisi (yücelme) için berveçhi ati (aşağıdaki) vesaite müracaat edilecektir... Ahaliye ucuz sermaye tedarik ve ihzarı (hazırlama), bunun için bankaların terviç ve teessüsüne, ecnebi sermayesinin teshil-i (kolaylaştırma) duhulüne (girme) çalışılacaktır... Küçük çiftçiliğin terakkisi için Köy Ziraat Sendikaları tesisine çalışılacaktır... Fırka hürriyet-i mutlaka taraftarı olmakla beraber lüzum gördüğü sosyal kanunların kabulüne taraftardır." [46]

Samih Çoruhlu'nun aktardığına göre, Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olmasından sonra Milli Meşrutiyet Fırkası üzerinde hükümetin baskısı artmış, yayın organı 'İfham' gazetesi sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmış, bir süre sonra yayınına izin verilen gazete daha sonra İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa tarafından süresiz kapatılmıştır. İfham'dan sonra çıkarılan 'Vazife' isimli

45. Hüseyin Cahit Yalçın, Tarihi Mektuplar, Tanin gazetesi, Tefrika 38-39, 1944. İttihatçıların önemli ismi Dr. Nazım, Mustafa Suphi'nin Kongre'ye Anadolu delegesi olarak katıldığını yazmıştır. Trabzon'dan Bakü Kongresi için Azerbaycan'a gönderilmiş Trabzon eski mebusu Hafız Mehmet Efendi, Bakü dönüşü verdiği raporda Mustafa Suphi'den, 'pek kadim dostum ve bir buçuk sene kadar İstanbul'da yazıhane ortağım bulunan Mustafa Suphi' diye söz etmektedir. (Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997, sf. 11)

46. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye' Siyasi Partiler Cilt I, Hürriyet Vakfı Yay., İst. 1988, sf. 351-363

gazetenin de sorumlu müdürü Mustafa Suphi olmuştur. Vazife gazetesi de hükümetin hışmına uğrayarak ilk sayısında kapatılmıştır. [47]

Şevket Süreyya Aydemir, İfham Gazetesi'nin dışında 'İfham Neşriyatını' da Mustafa Suphi'nin yönettiğini söylemektedir.

1915'de İfham Kütüphanesi'nden altı kitap çıkmıştır:

1. Davis Duriç, Almanya ve İslam (s.123)
2. Cami (Baykurt) Osmanlılığın Âtisi Düşmanları ve Dostları (s. 48)
3. Hattı Saltanat (s.122)
4. Stefan Lozan, Hastanın Başında Kırk Gün Muhasebe (s. 194)
5. Pierre Loti, Muhtasar Türk Eli (s. 83)
6. Dr. Jackh, Şarkta Almanya (s. 206)

Bunların ilkine 'fi 14 Mart sene 1329'da İfham Tefrikaları başlıklı bir sunuş yazan İfham Müdürü Mustafa Suphi, İfham'ın ve devamında Vazife'nin hayatına nihayet verildiği şu sıralarda bu yayınları yaptığını açıklıyor. [48]

6. 1913 SİNOP. 'SÜRGÜN' MUSTAFA SUPHİ

Milli Meşrutiyet Fırkası'nın politik yaşamı uzun sürmemiştir. İttihat ve Terakki'yle rekabet ve sürtüşme, bir yıl sonraki Mahmut Şevket Paşa suikastı, yöneticileri sürgüne gönderilen partiyi kapanma noktasına getirmişti.

18 Haziran 1913'de Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığı'ndan (şimdiki İstanbul Üniversitesi Merkez Bina) Babıâli'ye otomobiliyle dönerken, Gedikpaşa'dan çıkan bir cenazeye yol vermek için otomobilini durdurunca, cenazeyi taşıyanlar görünümündeki suikastçılar tarafından kurşunlanarak öldürülmüştü.

Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi bir dizi tartışma ve soru işaretini de beraber getirmişti. İttihat ve Terakki'nin Mahmut Şevket Paşa eliyle kurmaya çalıştığı baskı rejimi, Paşa'yı bertaraf ederek yola devam etme politikasıyla uyuşmaktaydı. Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye mesafeli politikası, kimi frenleyici tavırları ve kısmen bağımsız davranma eğilimi, Mahmut Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki'yi yol ayrımına getirmişti. İttihat ve Terakki'nin suikastın içinde (belki de) doğrudan yer almasa da, haber aldığı halde suikasta göz yumduğu kanısı güçlüdür.

Nitekim Mustafa Suphi bu olayın üzerinden beş yıl geçtikten sonra (Temmuz 1918'de) Moskova'da, bu defa Yeni Dünya gazetesinin sorumlu müdürü olarak, hakkında olumsuz ve suçlayıcı bir yazı yayımlayan Kuyaş gazetesine yanıt verirken, Mahmut Şevket Paşa'nın gerçek katillerinin, suikastı bildiği halde bunu engellemeyen İttihat ve Terakki olduğunu yazmaktadır:

" -Yeni Dünya'da yazılan yazılar- Fransız, İngiliz, Alman demeksizin, Ni-

47. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, sf. 11
48. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) 1, BDS Yayınları, İstanbul 1991, sf. 143

kolay, Vilhelm veya bizim Osmanlı saltanatının naibleri; Enver, Talat Paşaları ayırmaksızın, mazlum halklara eza ve cefa eden bütün hükümet ve hükümdarlara karşı açılmış bir hakkı adalet davası...

İmdi, -Kuyaş Gazetesinde yazan- Ali Haydar adlı safdil ve acemi yazıcı, Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden bahsederek, katillerden bir kısmının Beyazıt Meydanı'nda asıldığını, diğer bazılarının Avrupa'ya kaçtığından bahsediyor. Bu arada mahirane bir yalanla bizim de adımızı karıştırıyor...

Daha nice türlü yaldızlı 'hap'lar İttihatçıların sahtekârlıklarını halk nazarında saklayamıyor ve muhalefet kuvvet buluyordu.

Böyle bir zamanda İttihatçılar, Nazım Paşa taraftarlarının umumiyetle Mahmut Şevket Paşa ve arkadaşlarına karşı bir suikast tertibinde bulunduklarını haber aldılar. Suikastçılar arasına hafiyeler sokmaya muvaffak oldular.

Suikast, Mahmut Şevket Paşa ile Talat, Enver, Cavit ve Cemallerin aynı gün ve (aynı) saatte katlolunmaları yolunda tanzim olunmuştu. İttihatçılar bunu pekiyi bildiler. Ve bu fırsattan istifade ile memlekette (terör) devri açmak, seçimleri bu sayede istedikleri gibi yapmak, hükümet sandalyelerini her ne pahasına olursa olsun terk etmemek siyasetini takip ettiler. (Suikastın kararlaştırıldığı) o gün ve saatte Mahmut Şevket Paşa öldürüldü. Şu kadar ki, o sırada ne Talat ne Cavit yerlerinde yoktu. İş biçare Mahmut Şevket'in katliyle nihayet buldu. İstanbul'da ve vilayette ne kadar muhalif parti varsa, liberal veya muhafazakâr, sosyalist veya kapitalist farksız surette toplanıp hapsolundular. Sonra bu siyasi esirler memleketin her tarafına sürüldüler.

Şimdi ikide birde her tarafa ve her neviden muhalif Türk politikacısına karşı Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden bahseden İttihatçılar ne vaziyette kalıyorlar. Bu hususta Mahmut Şevket Paşa'nın hatunu ve kayınbiraderi, Kapı Ağası olaya şahittirler: Katlden üç gün evvel merhum Mahmut Şevket Paşa aleyhinde İttihatçıların bir tertibi olduğunu bunlar bizzat hissetmişler ve katlden sonra feryat ü figan ile hakikati yakınlarına anlatmışlardır. İttihatçılar, böylece fikirlerine bazen itiraz eden Mahmut Şevket Paşa'yı muhaliflerine öldürtmüşler ve bu vasıta ile memleketteki bütün fırka ve teşkilatları ortadan kaldırarak Türkiye'ye hâkim olmuşlardı. Sizi gidi ihanetkâr katiller! Mahmut Şevket Paşa'yı Mülazım Kazım, Topal Tevfik'ten ziyade sizin hainlikleriniz mahv ve ifna etti. Bizi katillikle itham etmek istiyorsunuz. İşte size katlin, cinayetin, hıyanetin mahiyeti! İttihatçıların bu hali bütün insaniyet ve kâinat tarafından alçaklıkla yâd olunacaktır.

Ey okur, şimdi düşününüz ve muhakeme ediniz, Mahmut Şevket Paşanın katili kimdir." [49]

49. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yay., İst. 1995, sf. 73. Cemal Paşa anılarında Mustafa Suphi'nin yazdıklarını doğrulayacak bilgiler vermekte, suikastçıları ve olayla ilgili tüm ayrıntıları önceden ajanları vasıtasıyla bildiklerini yazmaktadır."Kabine aleyhine bir hükümet darbesi yapılacağı, özellikle Mahmut Şevket Paşa ile bana ve Talat Bey'e suikast edileceği hakkındaki ihbarlar her dakika artıyor ve memurlarım faaliyetle çalışıyorlardı. Ben (suikastçıları) kendilerini o kadar yakından takip ediyordum ki, gizli memurlarımdan bazıları onların arasına sokulmaya muvaffak olmuşlardı."(Cemal Paşa, Hatıralar, Çağdaş Yay., İst. 1977, sf. 31)

18 Haziran 1913'de Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden hemen sonra İttihat ve Terakki, bunu muhaliflerini sindirmek için büyük bir fırsat olarak görmüştü. Orduda, basında, bürokraside açık-gizli muhalefet yapan pek çok kişi sürgüne gönderilmişti.

Mustafa Suphi de Sinop sürgünleri arasındaydı.

İstanbul Merkez Kumandanı (aynı zamanda sıkıyönetim kumandanı) Cemal Paşa, Abdülhamit'ten kalma yöntemlerle 'payitahtın selamet-i umumiyesi' için 203 kişiyi Bahri-cedit Vapuru ile Sinop'a sürmüştü.

Aynı günlerde önce Bodrum'a sonra Sinop'a sürülen Ahmet Bedevi Kuran, Sinop'a gidenlerin sayısının beş-altı yüzü bulduğunu belirtmektedir.

Ahmet Bedevi Kuran anılarında Sinop sürgünlerini ve Mustafa Suphi'yi şöyle anlatmaktadır:

"Sürgünler arasında Amasya mebusu İsmail Hakkı Paşa, İfham Gazetesi sahiplerinden Ferit Tek ve Suphi Beyler, Refik Halit Karay, Celal Paşa, Refi Cevat Ulunay, Dr. Rıza Nur gibi maruf şahsiyetler vardı.

İfham gazetesi sahiplerinden Mustafa Suphi Bey İttihat ve Terakki hükümetlerinin amansız aleyhtarlarından biri idi. Bu zat itimat ettiği arkadaşlarından bir teşekkül vücuda getirmeye çalışıyordu. Evvela bir Türk ve İslam farmasonluğu teşkili, İttihat ve Terakkinin beynelmilel farmasonluğuna karşı milli bir farmasonluk kurumu tecrübe etmek istedi. Pek mahdut olmakla beraber bir kaç arkadaş bu noktada birleştik. Bunda takip edilen gaye perde arkasında siyasi roller oynamak ve hükümetin sükûnunu mümkün kılacak kuvvetli bir teşekkül vücuda getirmekti. Bu fikir bir kere ortaya atılarak benimsenmişti. Şimdi fikri yaymak için çalışmak, neşriyat yapmak ve bunun içinde Sinop'tan kaçmak lazımdı. Bir gün Mustafa Suphi her neredense iki kürek buldu...

Artık firar için başka çarelere başvurmuştuk. Trabzon'dan Mustafa Reis isminde birini getirdik... Berrak bir gece idi. Mustafa Reis sandalını kayalık bir yere yanaştırdı.

Hepimiz sandala girdik. Nevres, Suphi, Lütfü, Münir, Servet, Sıtkı, Raşit Mehmet, Sabahattin, ben ve kayıkçılar olduğu halde tam on kişi. Tesadüfün lütfüne kendimizi teslim ederek denize açıldık." (50)

Sinop'tan kaçış 24 Mayıs 1914'te gerçekleşmişti.

Sinop'tan kaçanların serüvenini Ahmet Bedevi Kuran uzun uzun anlatmaktadır. Fîrariler Karadeniz'i dikine geçerek Sivastopol sahillerine çıkıp Çarlık Hükümeti'nden geçici olarak, yeni bir ülkeye gidene kadar siyasi iltica istemişlerdi.

"Sivastopol'de dört beş arkadaş, daha Sinop'ta iken aramızda kararlaştırdığımız esaslar dâhilinde faaliyete geçmek üzere baş başa vererek konuşmuş ve bu münasebetle bazı kararlar almıştık. Suphi Bey Kafkasya'ya giderek orada bir gazete neşredeceklerdi." (51)

50. Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, Baha Matbaası, İstanbul 1956, sf. 545-555
51. Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, Baha Matbaası, İstanbul 1956, sf. 566

Aynı günlerde Sinop'a sürgün edilen gazeteci Refii Cevat Ulunay, sonradan yazdığı anılarında sürgüne gönderildiği günlerle ilgili ayrıntılı sahneleri renkli kalemiyle anlatmaktadır.

Prens Sabahattin'in görüşlerine yakın olduğunu hissettirdiği kimi yazılarında, tutuklandıktan sonra dokuz gün boyunca poliste, sonra Harbiye Nezaretinde kendisine atılan kaba dayağı, etrafındakilere uygulanan baskıları anlatmaktadır.

Onuncu gün Bahr-i Cedit vapuruna doldurularak İstanbul'dan ayrıldıklarını anlatan Ulunay, birbirlerini farklı çevrelerden tanıyan yüzlerce kişinin vapurda dolaşırken karşılaştıklarını; hüzün, sevinç ve şaşkınlığın birbirine karıştığını yazarak Mustafa Suphi ile karşılaşmalarını şöyle aktarmaktadır:

"Kamaralar tarafından Kütahya eski mebusu Ferit Beyle, İfham müdürü Suphi Bey yanıma geldiler. Suphi Bey'in elinde uzun bir kâğıt, bir de kurşun kalemi vardı. Suphi Bey hemen izahat verdi. 'Azizim, biz burada her cinsten, her milletten ve her sanattan adamlarız. Düşündük aramızda bir teşkilat yapacağız.' Teşkilat der demez, hepimiz birden itiraz etmek istedik. Bunu anlayan Suphi Bey, 'Merak etmeyin siyasi bir teşkilat değil. Yalnız aramızda sanat erbabı, sürüldüğümüz yerde dışarının yardımına muhtaç kalmayacak, sanatını kendisi yapacak ve bizde aramızda birbirimize yardım edeceğiz. Mesela içimizde berber var. Sürgünler yalnız ona tıraş olacak. Diğer esnaf var, mesela tespihçi var. Aramızda para toplayarak ona ufak bir dükkân açacağız. Böyle gidecek, Ya gazeteciler, dedim. Bu sual herkesi güldürdü. Bununla beraber hepimiz isimlerimizi ve vaziyetimizi yazdırdık." [52]

Mustafa Suphi bu yaptığı listeden (Sinop anılarını yazan bir başka yazar) Ahmet Bedevi Kuran'ın sözünü ettiği 'İttihat ve Terakki'ye karşı perde gerisinde siyaset yapacak güçlü bir teşekkül kurma' düşüncesine az da olsa yandaş çıkarmış olmalıdır.

Ahmet Kemal Varınca, Mustafa Suphi'yi yakından tanıdığını yazmaktadır. O Sinop'ta sürgündeyken, Varınca, Sinop'un Ayancık Kaymakamı'dır. Sinop'a gidip geldikçe Suphi'yi ziyaret etmekte, ilişkilerine güvenerek Mustafa Suphi'nin affedilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

"Mutasarrıf (vali) benim yakın dostum. İstanbul Muhafızı Cemal Paşa'ya, M. Suphi'nin affedilmesi için bir mektup yazıldığı takdirde bu sürgün hayatından kurtulacağını söyledi. Ben de mutasarrıfa böyle aydın ve yakışıklı bir gencin Sinop'ta çürütülmesini (doğrusu içimden gelen bir duyguyla) hoş görmediğimi söylüyordum. Israrlı bir surette valinin böyle bir mektup yazmasını rica ettim. Nihayet yazdı. Fakat Cemal Paşa'dan öyle zehir zemberek bir cevap aldı ki... Bu güvendiği dağlara kar yağınca Suphi bir gün bana 'ya kaçacağım, ya intihar edeceğim' dedi. Nihayet kaçtı. Hem de Rusya'ya kaçtı. Rusya'yı niçin tercih etmişti. Kolayına geldiği için mi? Bilemem." [53]

52. Refii Cevat Ulunay, Menfalar / Menfiler - Sürgün Hatıraları, Arma Yay., İst. 1999, sf.73Ulunay, 29 Nisan 1337/1921 tarihli Alemdar gazetesinde; 'Mustafa Suphi Sinop'ta hayatını geçirmekte iken bir ara İstanbul'a geri gönderilmiş ise de daha sonra yeniden Sinop'a sürülmüştür' demektedir. (Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, sf. 13)
53. Ahmet Kemal Varınca, Meydan, 1 Şubat 1966

Bir süre sonra başlayacak olan I. Dünya Savaşı, Sinop firarilerinin yollarını tamamen ayıracaktı. Ancak Mustafa Suphi'nin seçimi, yani Kafkasya'ya gazete çıkarmak üzere oraya, 'Doğu'ya gitmesi, üzerinde durmaya değer bir durumdur.

Sinop'tan kaçınca daha doğal olanı, yıllarca kaldığı, okuduğu, bildiği ve gazetecilik yaptığı Paris'e gitmesi olabilirdi.

O, Paris yerine Kafkasya'yı tercih etmişti. Onu Türk dünyasına yönelten eğilim, kişiliğiyle ilgili ipuçlarını da netleştirmektedir.

Klasik ekonomi ve sosyoloji öğrenimi, milliyetçi görüş ve örgütlenmeler, çöken imparatorluk, kurtuluş düşleri, anti-emperyalizm ve aydın duyarlılığı... Mustafa Suphi bu birikimin ve duyguların sarmalında hayatını ve mücadelesini yeniden biçimlendirirken, mevcut seçeneklerin arasında daha zor ama kendine daha uygun olanı seçmekteydi. Mustafa Suphi'nin kafasındaki Kafkasya, Türk demek ve 'Türklük', kurtuluş düşünü gerçekleştirmede, daha geniş ufuklara açılmada bir aşama olarak düşünülmektedir. Türklük, diğer taraftan çöküş döneminde artık açıkça ortaya çıkan, şanlı fetih günlerinin itibarsız ve hor görülen Osmanlı tebaasıdır. Gecikmiş de olsa ulusal kimliğinin peşine düşen Türk aydını, ulusallık için mücadele verirken, sınıfsal savaşların da önce tanığı sonra tarafı olmaya başlayacaktır.

Mustafa Suphi'nin Kafkasya'ya gitmek istemesiyle başlayan ve yaşamında bir dönüm noktası olan bu yeni serüvenine atılması, onun halka dönük demokrat tavrıyla seçimini bilinçli yaptığını göstermektedir.

Mustafa Suphi Kırım'a geldikten sonra, burada aydınlar, gazeteciler ve Türk ileri gelenleriyle çeşitli temaslar kurmaya başlayacaktır.

Gaspıralı İsmail Bey (İsmail Gasprinski) bunlardan birisidir. Gaspıralı İsmail Bey aydın bir Kırım Tatarı'dır. O yıllarda Kırım'da, Kazan'da, Bakü'de ve diğer belli başlı Türk illerinde ve bir bütün olarak Müslüman coğrafyasında kendini hissettiren bir hareketlilik yaşanmaktaydı.

Tatarlar, Kazaklar, Azeriler, Çeçenler, Tacikler, Dağıstanlılar gibi milliyetler bir yandan Rus İmparatorluğunun yüzyıllardır süren asimilasyon, baskı, din değiştirme ve sindirme politikalarına değişik zaman ve dönemlerde direnirken, aynı zamanda kendi toplumlarını dönüştüren adımları da atmaktaydılar. Çarlık Rusya'sının 'Ruslaştırma' ve 'Hıristiyanlaştırma' baskısı, ideolojik ve politik boyutta, (Osmanlı ülkesinden farklı olarak) panislamizm ve pantürkizm düşünce sistemlerinin birbirini dışlamadan ve 'birlikte' gelişmesine olanak sağladı.

Toplumsal hayatta giderek daha çok belirleyici olmaya başlayan ve öteki Türk milliyetlerini aynı biçimde etkileyen ve yönlendiren Tatar ticaret burjuvazisi de 1800'le başlayan yıllardan sonra tarih sahnesinde yerini alacaktır. Yine bu yıllardan sonra Cedit Hareketi adıyla Tatar ticaret burjuvazisinin öncülüğünde reformist Müslüman bir hareket ortaya çıktı. Ceditçilik; dinde bağnazlığı terk eden, ortaçağın körü-körüne inanışını ve İslam dogmatizmini ilerlemenin engeli sayan, dili; Arapça ve Farsça bağımlılığından kurtarmayı hedefleyen, ulusal alfabe, bilimin genelleşmesi, geniş yığınlara ulaşması, eğitim, kültür ve nihayet siyasal çalışmayı hedefleyen burjuva reformist bir hareketti. Karşısında ise İslam skolâstiğini savunan, giderek sağcı ve gerici kanatlara dönüşen gelenekçi çevreler bulunmaktaydı. Ceditçiler ile eski tarzı devam ettirmek isteyen gelenekçi çevre

ve örgütler, Türk dünyasını şiddetli polemiklere ve kaçınılmaz çatışmalara sürüklemekteydiler. [54]

Gaspıralı İsmail Bey yenilikçi kanadın önde gelenlerinden bir aydındı. Kendisi İstanbul'da aydın çevrelerde yakından tanınmaktaydı ve Yusuf Akçura'nın kız kardeşiyle evliydi. [55]

Gaspıralı İsmail Bey, Kırım-Bahçesaray'da 1883'de Tercüman gazetesini çıkararak Kırım Tatarları arasında reformcu düşünceleri savunmaya başlamıştı. Ölümüne (1914) kadar Tercüman'ı çıkarmayı sürdürdü. Kırım'a gelen Mustafa Suphi kısa sürede Gaspıralı İsmail Bey'le ilişki kurmuştu. Tatar araştırmacı Niyazi Subayev'in yaptığı incelemeye göre; 1914'de Tercüman gazetesinde yer alan bir yazı, Mustafa Suphi ile Gaspıralı İsmail Bey'in karşılaşmasını aktarmaktadır. Mustafa Suphi aynı yazıda politik mülteci olarak durumunu sorgularken, ülkesindeki 1908 Jön Türk devriminin halka yaramadığını, yönetimi elinde tutan partinin devrimi durdurduğunu, yarı sömürge Osmanlı ülkesinin durumunun daha da kötüleştiğini anlatmaktadır.

Niyazi Subayev'in yazısı özetle şöyledir:

"1914 yılının baharında Kırım şehirlerinde hayret uyandırıcı bir haber yayıldı ve sonra bu haber Petersburg, Moskova, Kazan ve Rus İmparatorluğunun şehir gazetelerinde yer aldı. Buna göre Sinop tutuklamalarından kaçan ordu mensupları, ticaret erbabı ve tanınmış toplumsal mücadele mensupları Kırım'a gelmişti. Onlar Jön Türkler hükümetinin siyasetini eleştirdikleri için tutuklanmış idiler. Onların arasında İstanbul'da bir dizi yüksek eğitim kurumunun profesörü ve hükümete karşı faaliyet gösteren İfham gazetesinin yayın yönetmeni Suphi Bey Mevlevizade de vardı. Hâlbuki kendi vatanında siyaset kazanında kaynayan ve Sivastopol'de Rus dilini, adetlerini, alışkanlıklarını bilmeyen siyasi muhacir Mustafa Suphi ne yapmalı idi?

Kırım ve Kafkas Türk gazeteleri hakkında malumatı az olan Suphi'nin yolu Bahçesaray'da çıkmakta olan Gaspıralı İsmail Bey'in Tercüman gazetesine mutlaka düşmeli idi. Nitekim öyle de oldu. Suphi dostları ile birlikte Bahçesaray'ı ziyaret etti. Gaspıralı ve oğlu onları misafirperverlikle kabul ettiler. Bu vesile ile gazetenin bütün çalışanları bir yerde toplandılar. Gaspıralı İsmail şark adetlerine göre, Suphi'nin ve arkadaşlarının ellerini iki eli ile tutup, selamlaştı. Koyu sohbet sırasında bazen Suphi ve Gaspıralı Fransızca konuştular. Bunun nedeni Suphi birikiminin önemli bir kısmını Fransa'dan almıştı. Gaspıralı İsmail'de gençliğinde Fransa'da okudu, hatta bir süre İvan S. Turgenyev'in yanında kâtiplik yaptı. Bu görüşmede Suphi çoğunlukla Rusya'nın toplumsal siyasi ömrü, Kırım ve Kafkaslar, Türk gazetecilerin durumları ile ilgilendi. Gaspıralı ise sorulara açık cevaplar verdi. Suphi'nin yakın gelecekte ülkesine dönmeyeceğini göz önüne alarak, ona Rus dilini öğrenmesini tavsiye etti.

54. Azade-Ayşe Rorlich, Volga Tatarları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, sf, 87-106
55. Emel Akal, Mustafa Suphi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, sf. 140

Gazetedeki görüşmeden sonra, Gaspıralı misafirlerine Bahçesaray'ın tarihi eserlerini gezdirdi. Onların bankasını ziyaret ettiler. (Suphi politik iktisatçı olarak, Kırım'daki kredi işlemlerini merak ediyordu.) Hansaray'a, Müslüman kabristanına ve meşhur Çufut Kaleye (II. Dünya Savaşı öncesi Bahçesaray'da Yahudilerin yaşadığı bölge. Ç.N.) gittiler.

8 Haziran günü gazetenin muhabiri Mustafa Suphi ile röportaj yaptı. Suphi, siyasi mülteci arkadaşları hakkında ilginç malumatlar verdi ve Türkiye'deki durumu geniş olarak anlattı: 'Bu siyasi şahıslar, 1908 yılı Jön Türk ihtilalinden sonra meydana getirilen çeşitli partilere ve derneklere girerek, bu hükümetin iç ve dış politikasına karşı çıktılar; devrimi devam ettirmeye ve kökleştirmeye, ayrıca Türk halkının durumunu mümkün olduğu kadar iyileştirmeye azmettiler' dedi. Suphi ülkenin siyasi ve iktisadi durumunu tahlil ederek Jön Türk ihtilalinin sonuçlarına karşı çıktı. Ona göre ihtilalın liderleri işçilere, ülkedeki ulusal azınlığı oluşturanlara kıyasla, düşman pozisyonu takındılar, dış politikada ise millete karşı tavır alarak, ülkenin yarı sömürge durumunu daha da kötüleştirdiler. Onlar aydınlatma ve halkın yaşantısını iyileştirme sorunlarını bir yana atıp, kendi siyasi rakiplerini bastırma yoluna gittiler. Buna örnek olarak, kendini ve sürgündeki arkadaşlarını gösterdi.

Tercüman gazetesi mültecilerin yaşantıları ile daima ilgilendi. Haziran ayında gazetenin muhabiri Suphi'nin arkadaşları ile beraber Kafkaslara gitme düşüncelerini, kendisinin ise Bakü'ye giderek Azerbaycan gazetesine girme isteğini yazdı. Burada belli ki söz konusu olan İkbal gazetesi idi. Çünkü Suphi Bahçesaray'dayken, onunla mektuplaşmaktaydı.

Nitekim sonraki olaylar Tercüman muhabirinin fikirlerini doğruladı. Çünkü Mustafa Suphi'nin ilginç makalesi İkbal'de yayımlandı. Öyle ki, Almanya ve Rusya arasında savaşın başlamasıyla, Türkiye'nin hangi tarafta yer alacağına ilişkin, gazetelerde canlı tartışmalara başlanmıştı. Azaplı toprağın vatanperveri Mustafa Suphi'nin bu davadan uzak kalması mümkün değildi. Bunun neticesi olarak Bakü gazetelerinin sahifelerinde Suphi'nin 'Türkiye'nin Maliyesi' başlıklı geniş makalesi yayımlandı. Bu makalenin çeşitli bölümleri Kırım ve Kafkasların bütün önemli gazetelerinde yayımlandı. Mesela, Kırımskiy Vestik, Tercüman, Kafkas, Batumskiy Vesti ve Batumskiy Den bu çerçevede sıralanabilir. Bu gazetelerin dikkatini bu makalenin hangi yönü çekti, acaba? Mustafa Suphi'ye soru-cevap şeklince yazılan makalede yazar başlayan savaşla kendi münasebetini ve Türkiye'nin ondaki rolünü gösteriyordu. İşte, Kırım ve Kafkas gazetelerinin dikkatini makalenin savaşa karşı olan tavrı çekse gerek.

Böylelikle, Mustafa Suphi'nin Kırım'daki yaşantısı ve çalışmaları, Rus-Türk yayınları ile alâkaları şunu göstermektedir ki, imparatorluğun bu uzak köşesinde, Rusya'nın toplumsal-siyasi hayatına katılması ile başlayan bu kısa devir enternasyonalist Mustafa Suphi'nin ilerdeki hayatında önemli bir rol oynamıştı." [56]

Mete Tunçay'ın N. A. Subayev'den çevirterek yayınladığı bir diğer yazı, Mustafa Suphi'nin Rusya'daki ilk günleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Suba-

56. Tarih ve Toplum dergisi, Sayı 134, sf. 121

yev'in derlediği belgelere göre, Sinop'tan Sivastopol'e çıkan siyasi sığınmacılar, jandarma gözetiminde Kazan Gazetesi binasına yerleştirilmişlerdi. Türkiye'den kaçan siyasi mülteciler haberleri, Kırım Habercisi, Geç (söz), Petersburg Kuryesi, Kazan gazetelerinde haber olarak çıkmıştı. Mustafa Suphi Sivastopol'de yerel gazeteleri ziyaret ederek, Türkiye'deki politik durumu ve kendi düşüncelerini anlatma imkânlarını aramıştı. Sivastopol jandarma amirinin tuttuğu rapora göre 1914 yılının Temmuz başlarında Suphi, Bakü'ye gitmişti. Kısa bir süre sonra bir Bakü gazetesi onun 'Türkiye'nin Esenliği' başlıklı makalesini yayımlamıştı. Bu makalenin İkbal Gazetesi ve diğer Kırım ve Kafkas gazetelerinde yer aldığı tarih 1 Ağustos, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na girdiği gündü.

Mustafa Suphi, savaşın; Türkiye'nin var olan sorunlarını ağırlaştırıp içinden çıkılması imkânsız bir hale getireceğini savunarak, Türk idarecilerinin ülkeyi Kayser Almanyasının saflarında savaşa sürmek niyetinde olduğundan bahsediyordu. Türkiye'de seferberlik hususunda ise, Avrupa'daki savaş ve Yunan sorununa zorla bir çözüm yolu bulmak için değil mi diye soruyordu. Sadece Yunan değil Türkiye'nin herhangi bir ciddi sorununun Avrupa Devletleri katılmadan çözülemeyeceğini belirtiyordu. Türkiye ne yapmalıydı? Üçlü İttifak tarafına mı geçmeliydi, Antant tarafına mı? Hayır diye yazıyordu Suphi, savaşan devletlerden herhangi birine katılış, meseleyi karmaşık hale sokmak sonucu verebilirdi. Ülkeler savaşı değil halkların durumunu iyileştirmeyi düşünmeliydi. Türkiye için barış ne kadar devam ederse o kadar iyiydi. Ülkenin çıkışı; memleketin selameti için tarafsız kalmaktı.

Ancak olaylar bilinen şekilde gerçekleşmiş, 29 Ekim 1914'de Osmanlı donanmasına ait Alman amiral kumandasındaki gemiler Karadeniz'e çıkmış, Sivastopol, Odesa ve Kefe limanlarını bombalamış, Osmanlı Hükümeti'nin kimi üyelerinin dahi haberi yokken, Enver Paşa'nın olupbittisiyle Türkiye kendisini savaşın ortasında bulmuş, 1 Kasım 1914'de de Kafkasya'daki Rus orduları sınırı geçerek savaşa girmiştir.

Savaşın ilk günlerinde pek çok Türk askeri Rus ordusuna esir düşmüştür. Subayev, Bakü'den ayrılan Mustafa Suphi'nin Batum'a geldiğini, Batum'da çıkan 'Batum Habercisi' gazetesinde Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgili görüşlerini açıkladığını ve Batum'a gelişinin tutsak düşen Türk esirlerinin durumlarıyla ilgili olduğunu belirtmektedir. [57]

Mustafa Suphi'nin Bakü'de yayımladığı makalelerin tamamına hâkim olan genel düşünce, Osmanlı Devleti'nin sorunlarını iyi bildiği, iktidardaki İttihat ve

57. Tarih ve Toplum dergisi, Sayı 102, sf. 330 Mustafa Suphi'nin bir ay kadar kaldığı Bakü' de, Bakü gazetelerinde yazdığı yazılarla ilgili Yavuz Aslan'ın saptadığı bilgiler şöyledir: 27 Temmuz 1914 tarihli İkbal gazetesinde 'Türkiye'nin Menfaat ve Selameti' başlıklı, 29 Temmuz 1914 tarihli İkbal gazetesinde 'Türklerle Bulgarlar Üçüncü Balkan Harbine Sebep Olacaklar mı? başlıklı, 1 Ağustos 1914 tarihli İkbal gazetesinde 'Türkiye'nin Maliyesi, Harp ve İflas Karşısında' başlıklı, 9 Ağustos 1914 tarihli Basiret gazetesinde 'Türkiye'nin Dâhili İşleri' başlıklı, 10 Ağustos 1914 tarihli İkbal gazetesinde H. R. imzası ve 'Türkiye ve Avrupa Muharebesi' başlıklı, 14 Ağustos tarihli İkbal gazetesinde 'H. R. imzalı bir önceki yazıda yer alan sorulara yanıtlar' içerikli mektubu, 16 Ağustos 1914 tarihli Basiret gazetesinde 'Balkanlarda Romanya'nın Vaziyeti' başlıklı yedi makalesi yayımlanmıştır. (Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, sf. 16-22)

Terakki partisinin ülkeyi yeni ve tehlikeli maceralara sürükleyeceği endişesi ve yeni bir savaşın Türkiye'nin tüm sorunlarını misliyle ağırlaştıracağı, bu nedenle de barış halinin mümkün olduğunca korunması gerektiği şeklindedir.

Mustafa Suphi 1914 yılı Mayıs ayında Sinop sürgününden kaçıp Rusya'ya ve oradan Kafkasya'ya geçtiğinde I. Dünya Savaşı başlamıştı. Savaş başlayınca Rus Hükümeti, yabancı ve düşman unsurları tedbir olarak toplama kamplarına göndermeye başlamıştır. Subayev'e göre Mustafa Suphi de 22 Kasım 1914'de tutuklanmış ve 975 kişiyle birlikte o da Kaluga'ya sürülmüştür.

Kaluga'da yaklaşık 1 yıl kalan Mustafa Suphi, bir süre sonra savaşın seyri ve Alman ordularının Rusya içlerinde ilerlemesini sürdürmesiyle daha iç bölgelere doğru, Ural'a gönderilmiştir.

Mustafa Suphi bu sürgün aylarında Sosyalist Devrimciler, Bolşevikler ve diğer devrimci gruplarla tanışmış, Marksizm'i incelemek imkânı bulmuştur. Türk ve diğer uluslardan sürgünlerin ve cepheden gönderilen savaş esirlerinin arasında yaşayıp ilk sol siyasal çalışmalarını gerçekleştirmeye başlamıştır.

Subayev' göre, Kaluga'ya gönderilen Türk savaş tutsakları ikibinden fazlaydı. Bunlar Moskova-Kiev demiryolu hattının yeniden yapılmasında ve çiftliklerde çalıştı. M. Suphi önce Stary Torga'da, Orlavski Hanı'na yerleşti, daha sonra Blogoveşçenskaya Caddesi'nde bir eve taşındı. Kaluga bölge arşivinde bulunan ve M. Suphi'nin 29 Kasım 1914 tarihinden, 26 Temmuz 1915 tarihine kadar Kaluga Valiliğine verdiği dilekçelerde Suphi, politik geçmişini anlatarak, kendisine politik göçmen statüsü sağlanması, geçinme parası ve pasaport verilmesini istemekteydi. Kaluga Valisi bu istekleri yerine getirmedi. Fransızca dersleri vererek yaşamını devam ettirmeye çalışmaktaydı.

9 Eylül 1915 tarihinde Kaluga Valisi, Petersburg'dan Türk savaş esirlerinin Ural'a gönderilmesini emreden bir telgraf aldı. Kaluga'dan 741 kişi gönderildi. Aralarında Suphi de vardı. [58]

58. Tarih ve Toplum dergisi, Sayı 102, sf. 262

TÜRKLER ve ERMENİLER

Türk ve Kürtlerin Ermenileri, Ermenilerin Kürtleri ve Türkleri takibe,
mahva, yok etmeye koşmaları; bu fetihlik davasında
medeniyetleri vahşetle yoğrulmuş Avrupalı emperyalistlerin insan ruhuna ektikleri,
akıttıkları zehir; bu, masum milletler arasına kast ile sokulan,
din ve millet hırslarıyla yakılan bir düşmanlık;
Ermenilere Anadolu'nun yarısını vaad edip sonra
Türk ve Ermeni milletleri arasında katliamlar ve yağma ateşleri yakıp,
daha sonra da tutuşturdukları bu yangını söndürmek için
Küçük Asya'nın işlerine karışmak...
Anadolu'yu ne Türklere, ne Kürtlere, ne de Ermenilere değil,
ancak kendilerine almak...
İşte onların maksatları...
Bu hakikati Türk ve Ermeni işçi ve köylüsünden bilmedik,
anlamadık hiç kimse artık kalmamış olmalı;
bu hakikati halka anlatmak ve o feci cinayetlerin önünü almak
Türk ve Ermeni inkılâpçılarının ve bu inkılâpçılardan
özellikle komünist enternasyonalistlerin vazifesidir.
Türk emperyalistleriyle Ermeni burjuvaziyasının
bu iki halkın mahvına yürüyen hareketlerini takip
ve bu hususta bütün dünyayı aydınlatma Türk komünistlerine düştü;
bizler üstümüze düşen bu işi bütün imkânsızlıklara bakmadan
elden geldiği kadar işlemeye çalıştık; bundan sonra da çalışacağız,
fakat bu hususdaki uğraşın bir kısmı da Ermeni yoldaşlara kalıyor.
Enver Paşadan fukara halka bir fayda gelirse,
Taşnaksutyunlardan iyilik beklenebilir,
fakat Ermeni enternasyonalist dostlarımız
bizim en büyük ümitlerimizi temsil etmektedirler...

Mustafa Suphi

İKİNCİ BÖLÜM
(1914 - 1920)

1. SÜRGÜNDEN ÖZGÜRLÜĞE MUSTAFA SUPHİ

Bu dönemi, Ali Rıza Keskin anılarında şöyle dile getiriyor:

"Mustafa Suphi Odesa'dan Kırım'a, Kerç limanında akrabası Mustafa Sarı'nın yanına gitmiş; oradan da Moskova'ya fırın ve pastanesi bulunan akrabası Maksut Ekşi'nin yanına geçmiştir. Uzun bir zaman Maksut Ekşi'nin fırın ve pastanesinde kâtiplik yaparken, Bolşevik komünistlerden olup, geniş Marksist bilgiye sahip Maksut Ekşi tarafından esaslı bir şekilde teşkilat ve mücadele taktikleri üzerine eğitilmiş ve yetiştirilmiştir.

1916 yılında, çarlık düzeni tehlikeli anlar yaşamaya başlayınca, esaslı iş sahibi olmayanları ve yabancıları toplayarak, Uralsk ve Simbirsk'e sürgün ettiler. Esir alınan askerleri ve Bolşevikleri de aynı kamplara gönderiyorlardı. Mustafa Suphi bu bölgede, Maksut Ekşi'nin kendisini Bolşeviklerle tanıştırması neticesinde de onlar tarafından yetiştirilmiştir. Bu sırada esir olarak Uralsk'a gönderilmiş olan ateşli genç Mustafa Börklüce de dikkati çekmiş ve Suphi tarafından ele alınarak, Bolşeviklerin de yardımıyla kısa sürede Marksist-komünist bilince kavuşmuştur.

(...)

Tam bugünlerde ben fırında bulunduğum bir anda, fırının önünde bir kızak durmuştu. O sene kış çok sert geçiyor, kar ve tipi göz açtırmıyordu.

Mart 1919 yılında bulunuyorduk. Kızaktan üç kişi çıktı. Bunlardan Oflu Maksut'u hemen tanıdım, diğer iki kişiyi tanımıyordum. Maksut Ekşi Moskova'dan bu kış kıyamette boşuna gelmezdi. Hemen dışarı çıktım ve fırına bitişik olan evime davet ettim. Antrede kürklü paltolarını, çizmelerini ve Türk tipi kalpaklarını çıkarıp, selama girdiklerinde, (oturmadan evvel) Maksut onları bana Türk komünistlerinden Mustafa Suphi ve Mustafa Börklüce yoldaşlar diye tanıttı. Beni de onlara, bu da Türk komünistlerinden Ali Rıza diye takdim etti. Karşılıklı olarak oturduk, hoşbeş ederken onlara dikkatle baktım. Mustafa Suphi otuz-otuz beş yaşlarında, karakaşlı, kara gözlü, ince siyah bıyıklı ve keskin bakışlı, yakışıklı bir adamdı.

Mustafa Börklüce ise yirmi iki-yirmi üç yaşlarında, sarışın, güzel bir delikanlı idi. Her ikisi de uzunca boylu ve her ikisi de güzel giyinmişlerdi.

Sıcak çaylar gelip Rus işi sıralanmaya başlayınca (Rusya'da çok çay içilirdi) Mustafa Suphi konuşmayı açtı.

Moskova'ya yerleşen Sovyet Hükümeti idarecileri Lenin, Stalin, Troçki ve Zinovyef yoldaşlarla konuşarak, Moskova'da Türk Komünistleri Bürosu diye bir yer açtık. Bir taraftan Türkiye'deki Milli Mücadele Hareketini izliyor, bir taraftan da Mustafa Kemal'le muhabereye çalışıyoruz. Türkiye'ye nasıl bir yar-

dımda bulunabileceğimizi araştırıyoruz. Diğer taraftan da burada başlangıç olarak TKP'yi kurup, onu resmi kanallara bildirmek istiyoruz." [1]

1917 Ekim Devrimi, Mustafa Suphi'nin tutsaklığına son vermişti. Moskova'ya giden Mustafa Suphi Bolşevik önderlerle tanışmış, bir yandan Türk devrimcileri arasında esirliğin dayattığı zor çalışma koşullarında öne çıkmaya başlamış, diğer yandan da kader birliği yaptığı Sovyet Devriminin başarısı için çalışmıştır.

1900 ile başlayan yılların Doğu dünyasında ayrı bir önemi vardı. Doğu halkları Çin'den Hindistan'a İran'dan, Türkiye ve Orta Doğu'ya kadar dünyanın çok büyük bir kara parçasında coşkun bir uyanış sürecine girmişlerdi.

Yine 1900 ile başlayan yıllar emperyalist metropollerin, dünyayı sömürgeleştirmesinin tamamlandığı yıllar oluyordu. Dünyanın paylaşımının tamamlandığı yıllarda, Doğu'yu sömürge alanına sokan İngiliz ve Fransız emperyalist devletleriydi. Hindi-Çin'den Fas'a kadar uzanan coğrafyada milyonlarca farklı milliyetten halkı, iki güçlü emperyalist devlet sömürge sistemi içinde tutmaktaydı.

Sömürgeleştirme savaşına daha geç ama daha büyük bir hızla başlayan Alman emperyalizmi, daha önce paylaşılmış bulunan dünyayı ve Doğu topraklarını yeniden bölüşme politikasıyla ortaya çıkmıştı. Bu arada sömürgeci uluslara İtalya, Amerika ve İspanya da katılmışlardı. Sömürgeci emperyalist devletlerin sayısındaki artışa, bir sömürge devleti kuracak güce ulaşabilecek sanayi devrimini başarmaları yol açmıştı. Emperyalist ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı süratle kapandı. Üstelik ikinciler (yani savaşa sonradan katılanlar özellikle de Almanya ve Japonya) daha yoğun sermaye yatırımlarıyla büyük ölçekli üretim yaparak, daha yeni teknolojilerle, daha atak, pazara girmek için de daha gözü karaydılar.

Sanayi Devriminin ikinci dalgasını yaşayan emperyalist devletler dev demir-çelik fabrikaları, petrolün işlenmesiyle gelişen petro-kimya sanayi, elektrik enerjisinin yaygın olarak sanayiye girmesi ve içten yanmalı motorlarla yakaladığı büyük güçle her alanda üretim patlaması gerçekleştirdiler. Emperyalist ülkelere sömürgeler artık çok daha gerekliydi. Önce, dev sanayi komplekslerini ayakta tutacak ham maddelerin hemen hepsi bol miktarda sömürge ülkelerdeydi. Sonra, bu üretilen malların satılıp tüketilmesi için uçsuz bucaksız, kalabalık nüfuslu sömürgeler mutlaka gerekliydi.

15. yüzyıl sonlarından 1900'lere gelene kadar işgal, yağma ve boyunduruk politikasıyla yürütülen sömürgecilik, bu tarihte bir dönüm noktasına geldi. İç çelişkileri ile kaçınılmaz bir paylaşım savaşına sürüklenen 'emperyalist sistem'de, devletler paylaşımı birbirleri üzerinde zor kullanarak gerçekleştirmeye karar verdiler. 1914 Temmuzunda başlayan, 4 yıl süren, 3 kıtada 9 milyon insanın ölümüne, 21 milyon insanın sakat kalmasına, tarifsiz maddi kayıplara yol açan 'I. paylaşım savaşında' Almanya müttefikleri ile Osmanlı Devleti de yenildi. Paylaşım gerçekleştirildi ama eski ilişkilerle yürüyen sömürge sistemi çökmüştü.

Tarihsel gelişimin bu noktasında 1917'de Rusya'da Sovyet Devrimi gerçekleşti. Rusya'da işçi-köylü-asker Sovyetleri iktidara geldi. Rusya'daki devrimin

1. İbrahim Topçuoğlu, Neden İki Sosyalist Parti, Eser Matbaası, İstanbul 1967, sf. 55-59

tüm Doğu'da etkisi ve yankısı güçlü olmuştu. Yüzyıllardır feodal derebeyleri, krallar, sultanlar ve sömürgecilerin baskı altında tuttuğu, kabile-din savaşları içinde kırılıp bitirilen halklar, kendi sınıflarının iktidar olmasını coşkuyla karşıladılar.

Sovyet devrimi, Doğu halkları için 'aydınlanma çağının' başlangıcı oldu. Devrimin öne çıkardığı sınıf bilinci ve yarattığı coşku tüm Doğu'nun anti-emperyalist mücadelelerinde radikal bir tutum ve kararlılık getirmişti.

Mustafa Suphi'nin Sinop'tan kaçışı olan Mayıs-1914 ile Bakü'ye tekrar geldiği Mayıs-1920 arasındaki altı yıllık sürede yaşamıyla ilgili önemli detaylar artık bilinebilir durumdadır.

Araştırmacı M. Ozeraner ortaya çıkardığı, Mustafa Suphi'yi tanıyan ve 1919'da Kırım Yöre Komitesi üyesi Simyon Maksimoviç Mirniy ile Mustafa Suphi'nin yanında çevirmen olarak bulunmuş Gavril Andreviç ile görüşmeleri, o döneme ilişkin önemli bilgiler vermektedir:

"Bu adı anarken, ilkokula gittiğim çocukluk yıllarımı anımsıyorum. Tarih dersinde iç savaş kahramanlarını, enternasyonal alayın savaşçılarını anlatan öğretmenimiz, gericilerin eliyle trajik bir şekilde öldürülen seçkin bir Türk enternasyonalisti ve devrimcisinin adını saygıyla anıyordu. M. Suphi'nin yaşamı ve ölümü üzerine pek çok şey söylüyordu. 1930 yıllarında, büyük bir ilgiyle Pötr Pavlenko'nun kurtuluş uğruna ölenler, devrimin çilesini çekenler üstüne yazdığı Barikatlar adlı kitabını okuduk. Orada şu satırlar yer alıyor; '1919'da Simferepol'da baş aşağı asılan Türk Mustafa Suphi'ye.'

Destanlarda, masallarda halkın yarattığı yakıştırmalarla gerçekler birbiriyle örülür. Yazar bu yakıştırmalara kendini kaptırmıştır. Coşkularla dolu 1919 yıllarında, gerçekten ne efsaneler çıkmıştı. Ama O, Pavlenko'nun yazdığı gibi Simferepol'da ölmemiştir. Onu, koyu gericiliğin kışkırttığı Türk bağnazları canavarca öldürmüştür.

Sovyet egemenliği için Kırım savaşına katılan enternasyonalistler üstüne bilgi toplamaya başladığım yıllarda, Türk komünisti Mustafa Suphi'yi tanıyan, onu gören ve konuşmalarını dinleyen birçok eski savaşçılar henüz yaşıyordu. Onların anlattıkları:

1914 yılının ilkyazı. Fırtınalı dalgaların arasında bir kayık, Sivastopol yakınlarında Kırım kıyılarına ulaştı. Kayıktan orta boylu, yamçısına bürünmüş bir kişi çıktı. Yamçıyı omuzlarından atınca, çevresindekiler; kara saçlı, yaylı gözlüklü, ince bıyıklı birini gördüler ve polise teslim ettiler. Burada kendini, İstanbul Üniversitesi profesörlerinden, politik tutuklu, Sinop cezaevinden kaçan Mustafa Suphi diye tanıttı. Mustafa Suphi'nin küçük bir takayla, denizin dalgalı, bulanık sularında yolculuğu üç gün sürmüştü. Bu görülmemiş yolculuktan sonra çok yorulmuş olan Suphi, uyumak dinlenmek istemiştir. Bir kaç gün sonra, Mustafa Suphi'ye politik sığınma hakkı tanındığı bildiriliyor. O günkü durum böylesi bir gelişmeyi etkilemiştir. Savaşın patlaması olasılığı gün geçtikçe artıyordu... Çarlık Rusya'sı, Türkiye'nin, Rusya'nın düşmanları olan Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın yanında yer alacağını biliyordu. Böyle bir durumda Mustafa Suphi'nin yararlı olacağı düşünülmüştür. Mustafa Suphi'ye gelince, o, yerli işçilerle

daha öte Bolşeviklerle ilişki kurmaya başlamıştı. Bunun üzerine polis, onu Kırım'dan uzaklaştırmakta gecikmiyor.

... Kasım 1914'de Çarlık Hükümeti'nin emriyle burada bulunan öteki Türklerle 'sınır dışı bölge' ilan edilen Kaluga'ya gönderiliyor. Kaluga'da yoksul bir yaşam sürdürdü. Geçim parası olmadığından, bir kaç kuruş karşılığında zenginlerin çocuklarına Fransızca ders vermek zorunda kaldı. O, günlük yaşamını ancak böyle sağlayabiliyordu. Ocak 1915'de, il kurulu yerel yönetiminden yardım istedi. Gelen yanıtta eğer o, gerçekten hiç bir kazancı olmadığını kanıtlayabilirse 'günde 10 kapik, on santim yardım' alacağı bildiriliyordu.

Mustafa Suphi'nin Kaluga'daki çilesi 1915 yaz ayları sonuna dek sürmüştür. Ve daha sonra o, Ural'a gönderiliyor. Burada Türk savaş tutsaklarıyla birlikte metalürji fabrikasında çalışıyor. Burada o, çok sayıda politik literatür kitap okuyor. Komünistlerle karşılaşıyor. Tutsaklarla konuşmalar yapıyor. Onlara emperyalizmin politikasını anlatıyor ve Bolşevizm ilkelerini, idelerini yayıyor. Ural'da Mustafa Suphi Bolşevik partisine giriyor ve ömrünün sonuna kadar Leninci ilkelere bağlı kalıyor. Mustafa Suphi, Oktobr Devrimini büyük bir coşkuyla karşılıyor. Oktobr Devrimi'nin Türkiye halkının yazgısını büyük ölçüde etkileyeceğini iyi görüyordu. Büyük engelleri aşarak Petersburg'a gelen Mustafa Suphi, Türk tutsakları, işçileri arasında partinin seçkin bir ajitatörü ve propagandacısı olmuştu. O, başında seçkin Lenincilerden Molla Nur Vahidov yoldaşın bulunduğu Müslümanlar Komiserliğinin oluşmasına katılmıştır. Komiserlik Moskova'ya yerleştikten sonra, Mustafa Suphi Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlıyor. Bu gazete, Sovyet Rusya'da bulunan enternasyonalist Türk göçmenleri ve savaş tutsaklarının oluşturduğu komünist grubun organı idi. Bu grubun yüreği ve örgütleyicisi Mustafa Suphi idi. O, Lenin'in birçok yapıtını Türkçeye çeviriyordu. Doğu Halkları Komünist Örgütleri Merkez Bürosu'nda verimli bir çalışma yürüten Mustafa Suphi, Kızıl Ordu'da enternasyonalist alayların kurulmasına yardım etti. Mart 1919'da Mustafa Suphi, Komintern'in I. kongresine katıldı.

Kongrede yaptığı konuşmada, Oktobr'un Doğu'nun yazgısına etkisini anlatıyor. O, bu uluslararası forum delegelerine Sovyet Rusya'da, iç savaşlarda, ateş boylarında yüzlerce Türk enternasyonalistinin devrim uğruna savaştığını kıvançla söylüyordu. Kongre'de Mustafa Suphi yoldaş Lenin'in raporunu büyük bir ilgiyle dinliyor.

Kongre'den sonra Mustafa Suphi bir grup Türk enternasyonalistiyle birlikte, salgıncıların ve karşı devrimci beyaz orducuların elinden kurtarılan Ukrayna ve Kırım'a gidiyor. Mustafa Suphi'nin Kırım'daki çalışmaları hiç bir yerde ayrıntıları ile açıklanmadığı için, devrime ve iç savaşa katılanların yardımını aramak zorunda kaldım. Bana Moskova'da 1919 yılında Kırım yeraltı Yöre Komitesi üyesi Mirniy'le görüşmemi salık verdiler. Simyon Maksimoviç Mirniy bana bu konuda elden gelen yardımı gösterdi. Ben onunla kimi zaman evinde kimi zamanda, yaşına karşın bibliyograf olarak çalıştığı Lenin Kitaplığında buluşuyordum. Ayrıca o bana, Mustafa Suphi ile karşılaşmaları üstüne anılarını yazdı.

S. M. Mirniy yoldaşın anlattıkları:

'1918'de partiye girdim. Simferepol'de Tavr Üniversitesi'nde okudum. 1919'un başlarında Kırım Yöre Komitesinin verdiği görevle, bir grup komünistle, gelecekteki devlet yapısı sorunlarını görüşmek üzere Harkov'a, daha sonra da Moskova'ya gönderildim. O sıra Uluslar Halk Komiseri Stalin'le görüştüm.

Uluslar Halk Komiserliğinde, Kırım'a gitmek için hazırlanan bir grup Türk'ün başında bulunan Mustafa Suphi ile karşılaştım. Suphi bizde çok iyi izlenim bıraktı. Konuşmamız sırasında o sürekli olarak Kırım ve oradaki durumla ilgili sorular soruyor. Ve anayurdu Türkiye'ye yakın olmak için hemen Kırım'a gitmek istiyordu. Dönüşte Harkov'a kadar Türk grubuyla birlikte geldik. Trende M. Suphi'yi daha yakından tanıma olanağı bulduk. Fransızca çok iyi konuşuyordu. Rusçayı henüz beceremiyordu. Yolculuğumuz sırasında Suphi cana yakın bir kişi olduğunu gösterdi. O, ince bir alayla Sinop'tan nasıl kaçtığını ve kayıkla Kırım'a nasıl geldiğini anlattı. Suphi sade, içten ve doğulu devrimcilere özgü romantizmiyle bize kendisini çok sevdirmişti. Karadeniz'den Türkiye'ye nasıl geçilebileceğini düşünüyordu. Harkov'dan sonra ateş boyunca ilerleyen Sovyet birliklerinin peşi sıra gittik. Bu, Kırım'a her gün biraz daha yakınlaşan Beyaz Orduculara ve yabancı saldırganları bozguna uğratan 1. Dneprovski Avcı Tümeniydi. Bu tümenin politik komiseri Sivastopol'da komsomol örgütünü kuranlardan Bolşevik Balaklavali, Kırımlı Rum Orion Aleksakis'ti. Aleksakis'le tanışan Suphi uzun süre onunla arkadaşlık etti. Daha sonra Kırım'da sık sık buluşurlardı. Ara sıra bizde toplanıyorduk. Ve çeşitli konular üzerine tartışıyor, konuşuyorduk. Bu toplantılara Dibenko ile o zaman Kırım'da bulunan Kollontay da katılıyordu. Burada Suphi'nin bütün karmaşık sorunları diyalektik materyalizm açısından sade ve açık bir biçimde ortaya koyması, bizde derin izler bırakmıştı.'

Mirniy daha sonra Kırımda devrime katılmış, Kırımlı Ermeni, şimdi Moskova'da oturan eski bir komünist Gavril Andeviç Keremitçi'yi bulmamı salık verdi.

Mirniy, Keremitçi'ye telefon etti. Keremitçi'nin Ostroumov Hastanesinde olduğunu öğrendik.

Mirniy, Keremitçi'nin eşi Esfir Abramovna'ya; acaba o, M. Suphi ile ilgilenen Kırım'lı yoldaşı kabul edebilecek durumda mı, diye sordu? Esfir Abramovna, Gavril Andeviç'in böyle bir görüşmeden çok memnun kalacağını, Kırımlı gazeteciyle Suphi gibi kendisine çok yakın bir kimse üzerine konuşmaktan sevinç duyacağını söyledi. Gittim. Beyaz gömleği giydim ve hemşirenin ardından hastanenin koridorunda yürüyoruz. Hemşire büyük bir odanın kapısını açtı ve 'Gavril Andeviç sizi... dedi'

Saçı sakalı ağarmış, ince-uzun, yaşlı bir adam yatağından doğruldu ve elini uzattı. Gülümseyerek 'merhaba hemşerim, buyur otur, işte iskemle' dedi. Oturdum. Öteki hastaları rahatsız etmeden konuşmayı nasıl başlatacağımı düşündüm. Gavril Andeviç, yorgun gözlerle beni süzdükten sonra; 'demek Kırımlısın, gazetecisin' diye söze başladı.

Gecenin geç saatlerine kadar beş saat boyunca hasta Gavril Andeviç Keremitçi'nin yatağının kenarına ilişip büyük bir dikkatle onun anlattıklarını dinleyip not ettim. Keremitçi, biraz dinlenmek için konuşmasına kısa aralıklar veriyordu. Odadaki hastaların hemen hemen hepsi akşam yemeğinden sonra konuşmamıza

engel olmasın diye okuma salonuna ve koridora çekildiler. Hepsine bu tutumlarından dolayı teşekkür ettim.

Gavril Andeviç Keremitçi hakkında azıcık bilgi vermek istiyorum. Bu romantik ve ilginç adam, zamanında çok şeyler yaşamış, görmüş. Kırım'da Sovyet egemenliği için çarpışmış. Sonra parti göreviyle, bir grup Ermeni ve Türk'le birlikte Kafkaslara gitmiş. Orada da Sovyet erkini kurmak için savaşmış. Bu grup İkinci Kızıl Ordu'ya bağlıymış. Sonra Moskova'ya gelmiş, Mustafa Suphi'nin grubunda çevirmen ve Kırım sorunlarında danışman olarak çalışmış.

Gavril Andeviç sözü Mustafa Suphi'ye getiriyor; 'Evet, O büyük bir kitap konusudur. O inançlı bir devrimci, büyük bir ajitatör, teorisyen ve usta bir örgütçüdür', diyor.

Andeviç, Kırım'da Mustafa Suphi'yle birlikte bulundukları sürece nasıl çalıştıklarını anlatıyor.

Türk grubu geniş bir çalışmaya girişiyor. Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlıyorlar. Çağrı, bildiri basıp dağıtıyorlar. Enternasyonalist gönüllü savaş birliğini kuvvetlendirmek, buna yeni savaşçılar kazandırmak için Kırım'da yoğun bir savaş yürütüyorlar.

Suphi grubunda zengin deneyleri olan Bolşevikler yer alıyor; Yusuf Naftullov, Ömer Aliyev gibi Türkçeyi iyi bilenler de var. Bu grupta, Osmanlı İmparatorluğunun baskısı altında inleyen halklarına yardım etmek, Sovyet egemenliğini, gerçekleri, Lenin'in sözlerini, ilkelerini kendi ülkelerinde yaymak isteyen, Kürt, Arnavut, Arap, Bosnalı ve daha pek çok ulusun temsilcileri vardı. Bunlardan birçokları mutlu bir gelecek için Rusya'da başlattıkları savaşı kendi anayurtlarında sürdürebilmek için Karadeniz'i aşıp gittiler.

Mustafa Suphi, Kırım'da Parti Yöre Komitesi'nde Müslümanlar Seksiyonu'nun yönetmeniydi. Biz onunla sık sık kentlere ve köylere gidiyorduk, diye konuşmasını sürdürdü Gavril Andeviç.

'İnsanlar M. Suphi'yi ilgiyle dinliyordu. Sorular soruyorlar ve her zaman ondan açık ve akıllıca yanıtlar alıyorlardı. M. Suphi nerede konuşsa, büyük bir canlılık, neşe, onaylama haykırışları, coşkun alkışlar kopuyor, duyuluyordu. M. Suphi Türkiye'den gelen herkesle görüşmek, onlarla uzun uzun konuşmak için her olanaktan yararlanıyordu. Onlarla konuşurken Suphi kendini adeta yurdunda, halkının yanında görüyordu. Hala belleğimdedir. Bir kez Yalta'ya gittik. Limana Bir Türk gemisi demirledi. Türk denizcilerin geldiğini telefonla bildirdiler. Geç kalmamak için çok ivediliyorduk. Suphi sık sık saatine bakıyor, heyecanı gittikçe artıyordu. Limana vardık. Gemi İstanbul'dan gelmiş. Mustafa Suphi her denizciyle ayrı ayrı konuşuyor, yurdundaki durumla ilgili sorular soruyor, onlara Sovyet Rusya'daki durumla ilgili bilgiler veriyor, yeni çıkan Yeni Dünya gazetesini ve daha başka yayınları onlara dağıtıyordu. O, Rusya işçi ve köylülerinin Parti'nin yönetiminde yeni bir yaşamı, kapitalistlerin ve toprak beylerinin bulunmadığı bir düzeni kurmak için nasıl savaştıklarını, çalıştıklarını büyük bir içtenlikle anlatıyordu. Daha sonra Parti Kent Komite'sine bağlı Türk seksiyonunun toplantısına katılmak için Yalta'ya gittiğimiz oldu. Bu seksiyon 1919 yılının Ekim ayında kurulmuştu.'

Gavril Andeviç anlatıyor; Akşamları kıyıda kordon boyunca gezinti yapıyorduk. Mustafa Suphi, ay ışığının gümüşlü yoluna gözlerini diker ve alabildiğine bu görünümü seyrederdi. Düşüncelere dalardı. Şu anda neyi, kimi düşünüyorsun, diye sordum? Bilmiyor musun sanki, hep acılar içindeki ülkemi, çile çeken halkımı düşünüyorum. Az önce İstanbul'dan gelen hemşerilerimin anlattıkları yüreğimi sızlattı. Halk yokluk içinde, en ağır bir sömürü altında eziliyor. Denize baktıkça, dalgaların sesini duydukça kendimi ülkemde, halkımın içinde sanıyorum. Sovyet Rusya'ya karşı girişilen karşı devrimi bir an önce ezip yurduma dönmeyi arzuluyorum. Bizi orada savaş bekliyor.

M. Suphi, Kırım yolculuğu sırasında tanıştığı yeni arkadaşı Orion Aleksakis ile Sivastopol'da sık sık görüşüyordu. Suphi ve Aleksakis hem karakterleri, hem devrim davasına bağlılıkları bakımından birbirlerine çok benziyorlardı. Bu iki arkadaş Parti Yöre Komitesi toplantıları dışında da buluşuyorlar, birbirlerinin evlerine gidiyorlardı.

M. Suphi ve arkadaşlarının oturdukları Krivoşey'in konağındaki bu geceler ve toplantılar üzerine Mirniy yoldaş size bir şey anlatmadı mı? diye bir soru yöneltti Keremitçi.

Evet, dedim. Bazı şeyler anlattı. Fakat bunlar yeterli değil. Aslında o bir iş için acele ettiğinden bu toplantılar üzerine ayrıntılı bilgi veremedi.

Peki, o zamanki bu görüşmelerle ilgili bazı anılarımı anlatayım.

Ben bu gecelere, toplantılara her zaman katılamazdım. Ama birçoklarında bulundum. Hatırlayabildiğim kadarıyla bir kez, her zamanki gibi Kırım yolculuğundan dönmüştük ve Mustafa Suphi, Krivoşeyin'de oturduğu konakta kalmamı rica etti. Çok geçmeden yoldaşlar toplanmaya başladı. Gelenler arasında Mirniy, Lenin'in küçük kardeşi Dimitriy İlyiç Ulyanov, kurulan Kırım Kızıl Ordusu Politik Bölüm Şefi Aleksandra Mihaylovna Kollontay, Sergey İvanoviç Petrikovskiy – Petrenko, Yakov Gorodetskiy ve Stepan Polonskiy de bulunuyordu. Çay içtik, sigara tüttürdük ve uzun uzun konuştuk. M. Suphi, her zaman olduğu gibi, bütün gözleri üzerine çekti. Son yolculuklardan izlenimlerini anlatıyor, şaka yapıyor, Rusça'dan Fransızca'ya geçiyordu. Şakalaştık güldük.

Bir defasında Simferepol'a bir kaç günlüğüne, Komintern Yürütme Kurulu üyesi Yan Brezin geldi. Krivoşeyin'de düzenlenen bu toplantılara o da katıldı. Suphi, Paris'te bulunduğu sıralarda Jaures'i nasıl delice alkışladığını anlattı. Kollontay da 1912'de II. Enternasyonal Kopenhag toplantısından sonra verilen bir şölende Fransız sosyalistlerinin liderleriyle nasıl dans ettiğini ve o günlere ilişkin anılarını anlattı. Tek sözle ben bu geceler ve toplantılarda çok ilginç konuşmalar duydum, enternasyonalist devrimcilerle tanışma ve konuşma olanağı buldum. Suphi birçok klasikleri okumuş, onların yapıtlarını ezbere biliyordu. Ömer Hayyam'dan şiirler okuyor, Golbah ve Lenin'den alıntılar yapıyordu.

Kırım'da o zamanlar (1919) Sovyet egemenliği ancak 75 gün ayakta kalabilmişti. Akmonay bölgesini tutan Denikin orduları, saldırıya geçti. Kızılordu birlikleri konumlarını savunarak kuzeye doğru çekiliyorlardı. Parti Yöre Komitesi ve Sovyet egemenliğinin öteki kurumları da Kızılordu ile birlikte yarımadayı bırakıp kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmışlardı. Yöre Komitesinde çalışanların bir kısmı Odesa'ya geçtiler.

Mirniy'in anılarına göre, Parti Yöre Komitesi bürosu, Preobranjenski ile Deribasov caddelerinin kesiştiği köşedeki London Oteli'ne taşınıyor. Mirniy ile bir kaç arkadaşı burada kalıyor. Bunlara Komintern, Balkan ülkelerinde yapılacak özel görevler veriyor. Bunlar Karadeniz'i bir tekneyle aşacaklardı. O sıralarda Komintern'in Güney Bürosu'da Odesa'da bulunuyordu.

Mustafa Suphi bir grup enternasyonalistle birlikte Odesa'ya geliyor. Mustafa Suphi ve arkadaşları, buradan küçük gruplar halinde ve illegal yollardan Türkiye'ye girmeyi düşünüyorlar. Suphi grubuna Gavril Andeviç Keremitçi'den başka daha iki arkadaş, Georgi Abo ve Hristofor Ayvazyan da giriyor. Bunlar Türkçeyi iyi konuşuyorlardı. Denize açılma hazırlıklarını hızla sürdürüyorlar. Mirniy, o günlerin anılarını şöyle aktarıyor:

'M. Suphi o günlerde çok neşeliydi. Bir gün bana; davranışlarımızdaki yenilik dikkatini çekiyor mu, diye sordu? Gerçekten de Suphi ve arkadaşlarının davranışlarında bir kaç günden beri bir değişiklik göze çarpıyordu. M. Suphi odaya girince, onun grubuna giren arkadaşlar ayağa kalkıyor ve hepimizin alıştığı 'arkadaşım' 'Yoldaşım' yerine 'efendim' diye sesleniyorlardı. Ben bunu bir türlü anlayamadım. Suphi kahkahalarla gülüyordu. Davranışlarındaki bu yeniliğin nedenini anlattı. Biz Türkiye'ye gitmeye hazırlanıyoruz. Bu biçimde konuşmamız, davranmamız gerekiyor. Türkiye'nin gelenek ve göreneklerine aykırı her davranış bizi ele verebilir. Efendim demek gerek. Sonra, Türkiye'de her konuk ayağa kalkarak ve mutlaka başı açık olarak karşılanır. Bu bir gelenektir, dedi.

Odesa'da kaldığım iki hafta içinde Suphi grubunun Türkiye'ye gitmek için yapmış olduğu yoğun hazırlıklara tanık oldum. Suphi, Türkiye'nin bütün gelenek ve göreneklerinin bütün inceliklerini, ülkenin politik durumunu derinliğine ve genişliğine biliyordu. Çatışan iki büyük politik akımın; İttihatçılarla Hürriyet ve İtilafçıların politikalarını yakından izliyordu. Bu iki partinin artık politik ölüler olmasına karşın Suphi, çürüyen bu 'ölülerin' Türkiye'nin geleceğini daha uzun bir süre zehirleyeceğini söylüyordu. Suphi bu düşüncelerinde haklıydı.'

Biz yine Keremitçi'nin anılarına dönelim:

'Denize açılma ve Türkiye'ye deniz yoluyla gizli girme hazırlıklarını hızla sürdürüyorduk. Elimizde birkaç tekne vardı. Hazırlıklar tamamlanınca, küçük gruplar halindeki arkadaşlar bu teknelerle denize açılıyorlardı. Yoldaşlarımızı bu uzun ve tehlikeli yolculuğa nasıl uğurladığımızı hiçbir zaman unutmayacağım. Biz Suphi'yle birlikte, Karadeniz kıyısından ayrılan yoldaşlarımızı uğurlarken, acaba bir daha görüşebilecek miyiz? diye düşünüyorduk. İki gün sonra bizim de denize açılmamız gerekiyordu... Bize bir taka verdiler, motoru çalışmıyordu. Motoru onarmaya başladılar ama bu iş uzun sürdü. Bu sırada Denikin'ciler Odesa'ya doğru saldırıya geçmişti. Biz de Kızıl Ordu askerleriyle birlikte geri çekilmek zorundaydık. Daha sonra bu birliklere Kırım tümenleri katıldı. Bunlar Kiev-Jitomir bölgesinde 12. Kızıl Ordu'yla birleştiler. İ. E. Yakir'in komutasında Güney Ordu Birlikleri Grubunu oluşturdular. Denikinci, Mahnocu ve öteki karşı devrimci haydut çeteleriyle sürekli savaşlar içinde geçen bu kahramanlıklarla dolu seferin tarihçesi bilindiği için yinelemeyeceğim. Biz Mustafa Suphi ve arkadaşlarıyla birlikte Kiev'den kalkan bir trenle Moskova'ya vardık.'

Denize açılan grubun yazgısına gelince, bu konuda S. M. Mirniy'in anılarında şu satırlar yer alıyor:

'Biz, Birinci Pedro ve İkinci Katerina zamanında dinsel inançlarından ötürü Türkiye'ye, oradan da Romanya'ya göç etmek zorunda kalan eski göçmenlerin torunları olan sözde balıkçı-kaçakçıların yardımıyla denize açıldık. Bize bunların güvenilir kişiler olduklarını ve vaktiyle İskra gazetesini Romanya'dan Rusya'ya taşıdıklarını anlatmışlardı. 9 Ağustos gecesi, Karadeniz kıyılarını abluka altına almış olan düşman gemilerinin arasından süzülüp geçtik. 16 Ağustos 1919'da Varna'ya vardık. Ama Odesa hala Beyaz Ordu'cuların elinde olduğundan, sapasağlam yerimize vardığımızı Mustafa Suphi'ye ulaştıramadık. Varna'ya vardıktan bir kaç gün sonra Fransız'lar bizi tutukladılar, daha sonra serbest bıraktılar. Ondan sonra yolumuza devam edebildik.'

Türklerle dolu taka ne oldu? Sözün yanıtını Keremitçi'ye bırakalım:

'Kırım'dan çıkışımızı uzun uzun anlatmayacağım. Ama Mustafa Suphi'nin gerçek bir askere yakışır nitelikte olduğunu söylemek isterim. O enternasyonalist erleriyle birlikte, peşimize düşen Denikinci, Mahnocu eşkıya kalıntılarına karşı yiğitçe özveriyle çarpıştı. Biz, yolumuz üzerindeki haydutları temizledik. Düşmanı yararak kendimize nasıl yol açtığımız üstüne raporu Mustafa Suphi yazdı. Bu belge şimdi Moskova'da Marksizm-Leninizm Enstitüsü arşivindedir. 28 Eylül 1919 günlerini taşıyan belgenin altında 'Türkiye Komünist Örgütleri Başkanı, M. Suphi' yazılıdır. Bu belge, çeşitli yayınlarda birçok kez anılmıştır. Onu arşivde bulabilirsiniz.'

Keremitçi'ye sordum, peki, Mustafa Suphi'yle bir daha görüşebildiniz mi?

Gavril Andeviç aksakalını sıvazlaya sıvazlaya konuştu.

'Şimdi her şeyi sırasıyla anlatacağım. Mustafa Suphi'yi bir süre sonra Orta Asya'ya gönderdiler. Yeni Dünya gazetesini orada sürdürdü. Müslüman halk arasında ajitasyon işleri gördü. Türkmenistan cephesi politik işler bölümünde çalıştı. Enternasyonal birlikleri kurdu. Mustafa Suphi orada, partinin yöre komitesine bağlı Enternasyonal Propaganda Bürosu'nda da çalıştı. Suphi'nin bu dönemdeki yaşam ve eylemleri üzerine bilgim azdır. Kendisiyle 1920 yazında Bakü'de, Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşunun açıklandığı zaman buluştuk. Öğrendiğime göre, Mustafa Suphi daha 1920 Mayısında Bakü'ye gelmiş.'

Mustafa Suphi ve yoldaşları uzun zamandır Türkiye Komünist Partisi'ni kurmaya hazırlanıyorlardı. Daha 1918 yılının Temmuz ayı sonunda Moskova'da Türk Sol Sosyalistleri Konferansı yapıldı. Türk Göçmenlerinin Komünist Grubu kurulması kararlaştırıldı. M. Suphi'nin başkanlığında bir Merkez Büro oluşturuldu. Moskova, Kazan, Simferepol ve Taşkent'te yayınlanan Yeni Dünya gazetesi, bu Merkez Büro'nun yayın organı oldu. Yeni Dünya, komünistlerin Türkçe yayınlanan ilk gazetesiydi. Gazete kongre hazırlıklarına büyük katkıda bulundu. Fakat çıkan iç savaş ve buna Türk komünistlerinin katılmaları Kongre'nin toplanmasını engelledi. 1920 yılı geldi çattı. Türk yoldaşlar Rusya Bolşevik Komünist Partisi'nin yardımıyla devrimci eylemlerinin bu önemli dönemine iyice yaklaştılar. Türkiye'de egemen çevreler komünist harekete düşmanca yaklaştıklarından, Kongre'nin Türkiye'nin sınırları dışında, Bakü'de yapılması kararlaş-

tırıldı. Bakü'ye delegeler ve konuklar gelmeye başladı. Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi'ne bağlı okulda öğrenim yapan Moskova grubundan yoldaşlarla birlikte çevirmen olarak Gavril Andeviç Keremitçi de geldi.

G. A. Keremitçi yoldaş:

'Biz 1920 yılı Ağustos ayı sonunda geldik. Bakü'ye sadece Sovyetler Birliği'nden değil, birçok doğu ülkesinden de delege ve konuk geldi. Birçokları buraya kendine tüccar süsü vererek, kimileri sınırı gizlice geçerek (o zamanlar bunu yapmak pek o kadar güç değildi) geldiler. Burada, Avusturya'dan yeni dönen, dünya kamuoyunun baskısıyla Avusturya zindanlarından serbest bırakılan Macar enternasyonalisti Bela Kun'u gördüm. Amerikan Gazetecisi Con Rid'i ve Bakü'ye konuk ve çeşitli ülkeler komünistlerinin temsilcisi, yahut sempatizan olarak gelen birçok tanınmış enternasyonalisti tanıdım. Bakü Kongresi, Doğu'nun aydınlık geleceğinin, uyanışının ilk büyük göstergesi oldu. Kongre'ye 37 ülkeden 2000 delege geldi. Kongre'de Bela Kun, Con Rid ve öteki ünlü politikacılar ateşli konuşmalar yaptı. Con Rid, Amerikan kapitalistlerinin Doğu'daki devrimlerden korktuklarını söyledi ve tüm Doğu halklarını, zulümcüleri alaşağı eden Rusya'daki işçi ve köylülerle birliğe çağırdı. Ama benim en çok ilgimi çeken, büyük bir konuşmacı olan dostum Mustafa Suphi'ydi. Biz uzun zaman hemen hemen bir yıldır görüşmemiştik. Bakü'ye geldikten sonra onu sadece uzaktan görebildim. İşleri başından aşkındı. Öyle ki gidip görüşelim diyemedim. Bir gün, öğrenci delegelerle giderken ne göreyim, karşıdan Mustafa Suphi geliyor. Yanında bazı kişiler var, kolunda da bir kadın. Bilmiyorum neden, belki de önceleri onu hiçbir zaman kadınla görmediğimden, ya da başka bir şeyden, aklımdan hemen küçük, dar bir sokağa sapmak geldi. Ama Mustafa artık beni görmüştü. Kolundaki kadına bir şeyler söyledi ve bana doğru koştu. Kucaklaştık. 'Gavril, ne iyi sen de buradasın' dedi. Sanki birden boğazıma bir şey takıldı. Hiçbir şey söyleyemiyordum. O kadar sevinmiştim ki sanki öz kardeşimi görmüştüm. Aslında biz onunla çoktan kardeş olmuştuk. Mustafa Suphi; 'Neden susuyorsun Gavril yoldaş' dedi. Yanımıza bir kadın yaklaştı. Ve Mustafa Suphi bana döndü; 'Gavril, tanışınız bizim hanımla. Ben geçenlerde evlendim' dedi. 'Vanda' diyerek kadın elini bana uzattı. 'Rus mu, yoksa Polonyalı mı' diye aklımdan bir soru geçti. Ama hiçbir şey sormadım. Önümüzdeki günlerde serbest kalabileceğimiz bir akşam için randevuleştik. M. Suphi 'Gavril senin ailen nerede' dedi. Ben de Kırım'dan Moskova'ya taşındığını söyledim.

-Senin, Odesa'dan yelkenliyle denize açılan bizim ilk gruptan bir haberin var mı?

-Bazı şeyler biliyorum, ama çok az, diye yanıt verdim.

-Çok güzel, buluştuğumuzda tüm bunlar üzerine konuşuruz, dedi.

Onlar ayrıldı gitti. Bir gün sonra biz otelde buluştuk. Mustafa Suphi bana Vanda adında komünist, devrimci Polonya'lı bir kadınla evlendiğini söyledi. Vanda Türkiye'ye hep birlikte gitmeye razı olmuş. M. Suphi, tekrar Odesa'dan bir yelkenliyle denize açılan ilk grup Türk yoldaşların ne olduklarını sordu. Ama benim bir şeyden haberim yoktu. Yelkenli Karadeniz kıyılarında devriye gezen Fransız savaş gemilerinin eline düşebilirdi. 1920'de Vrangel'in bozguna uğratılmasından ve Kırım'ın kurtuluşundan sonra, evime döndüğümde bir şey öğ-

rendim. Onları yakalamışlar, Sivastopol'a götürmüşler ve Vrangel'cilerin zindanlarına atmışlar. Bunlar arasında dostum Hıristofor Ayvazyan da vardı. Ayvazyan devrimci eğilimli bir bekçinin yardımıyla kaçmayı başarmış. Başından çok şeyler geçmiş. Kızılordu'nun gelişine kadar illegaliteye geçmek, gizlenmek zorunda kalmış. Türkiyeli yoldaşlara ne olduğunu öğrenemedik.'

Gavril Andeviç Keremitçi, Mustafa Suphi'yle daha birkaç kez görüşmüş. Bir defasında onu Kongre'deki RKP (b) delegesi Yelena Stasova ile konuşurken görmüş. Bir defasında da Kongre'den sonra onu, TKP Genel Başkanlığına seçildiği için kutlamak üzere yanına uğramış...

Gavril Andeviç sözlerini şöyle sürdürdü:

'Bizim grupla Moskova'ya dönmek üzere gara gittiğimizde, Mustafa Suphi, karısı Vanda ile bizi uğurlamaya gelmişti. M. Suphi'nin eşini dikkatle süzdüm. Suphi'ye uygundu. Uzun boylu, gür koyu kumral saçlı, tatlı yüzlü, ince sevimli bir kadındı. Kırım üstüne, kurtuluştan sonra Türkiye'de yapacağımız karşılaşma üstüne konuştuk. Dostça vedalaştık ve ben vagona atladım. Sonra da gözden kayboluncaya dek pencereden uzun uzun baktım. Kafamdan, 'tekrar görüşecekmiyiz' sorusu geçti. Yüreğime acı düştü. Bir daha görüşemedik. Onun trajik ölümünü biliyorsundur.'

Koğuşa giren hastabakıcı; 'Gavril Andeviç, bu kadarla bitiriniz. Ötekilerinin de artık yatıp uyumaları gerek' dedi.

G. A. Keremitçi ile içtenlikle ayrıldık.

O, yatağından kalktı, zayıf gövdesiyle bana doğru eğildi, beyaz sakalını yüzüme sürterek, doğup büyüdüğü Kırım'a ve Kırımlılara en sıcak selamlarını iletmemi istedi." [2]

2. 1918 NİSAN, YENİ DÜNYA'NIN YAYINA BAŞLAMASI

Mustafa Suphi, tutuklu olarak bulunduğu Ural'dan serbest bırakıldıktan sonra Moskova'ya gelmişti. Batum'da tutuklanmasından (Kasım 1914), serbest kaldığı (Şubat 1918) yaklaşık üç buçuk yıllık bu dönemi; Birinci Dünya Savaşının ve Sovyet Devrimi'nin alt-üst ettiği Rusya'da, cephelerden esir edilerek gönderilen savaş tutsakları ve Rus Çarlık rejiminin tehlikeli gördüğü pek çok farklı milliyetten muhalifin sürüldüğü tecrit edilmiş bölgelerde ve esir kamplarında geçirmişti.

Bu dönemde Mustafa Suphi'nin Rusya'daki sol muhalif çevrelerle tanıştığı, Marksizm'i incelediği ve benimsediği anlaşılmaktadır.

Mustafa Suphi'nin, Türkiye'den kaçtıktan sonra geldiği Kırım ve Bakü'de Müslüman Türk ve Tatarlar birkaç yıl öncesine göre daha örgütlüydüler ve sesleri daha gür çıkmaktaydı.

Mustafa Suphi'nin İsmail Garspinski aracılığıyla tanıdığı ve kendisine önemli bir yer edindiği bu, 'Müslüman, liberal, milliyetçi, burjuva' Türk ve Tatar meclisleri, Mustafa Suphi için geride kalmıştı.

2. Önder Sağlam, Ürün Yayınları, İstanbul 1978, sf. 70-79

Sinop'tan kaçtıktan sonra Kırım'a çıktıklarında, bildiği ve tanıdığı Paris'e değil, Bakü'ye gitmişti. Rusya'daki sürgün günleri sona erdiğinde de Kırım ya da Bakü'deki 'liberal burjuva' Türk-Tatar meclislerini değil düşlerine uygun olanı, Moskova'yı seçmişti.

Nitekim Subayev, onun 1915 de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisine katıldığını yazmaktaydı.

"Ural'da Suphi'nin fikirleri devrimci Marksizm'e doğru yönelmeye başlamıştı. Savaş esiri vasıfsız işçilerle çalışırken devrimci harekete katıldı, Rusça öğrendi, Ural Bolşevikleriyle temas kurdu, savaş esirleri arasında devrimci propaganda yaptı, 1915 yılı içinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi saflarına katıldı." (3)

Mustafa Suphi, Moskova'ya geldiğinde, daha 1914 yazında gerçekleştirmeyi düşündüğü, yeni bir Türkçe gazete çıkarmak düşüncesini bu defa Marksist bir kimlikle yapmak istemektedir. Bu amaçla Moskova'da Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi'ne bağlı Müslüman Komiserliği'ni ziyaret etmiş, kendini tanıtmış, yapmak istediklerini anlatmış ve yardım istemiştir.

Mustafa Suphi'nin Rusya'daki sürgün yıllarında Rusya'daki sol muhalefetten, 'Bolşevikler'e mi, 'Sosyalist Devrimciler'e mi daha yakın olduğu tartışmalıdır. (4)

Mustafa Suphi'nin 1914 ile 1918 yılları arasında geçirdiği dönem ve bulunduğu bölgeler Rusya'da faaliyet gösteren sol ve komünist partiler içinde 'Sosyalist Devrimciler'in (Es-Er) yoğun ve örgütlü olduğu bölgelerdir. Sosyalist Devrimciler, Rusya'da proletaryanın yoğun olduğu sanayi bölgelerinin dışında ve kırsal alanda daha örgütlü bir parti durumundaydı. Mustafa Suphi'nin yardım istediği Müslüman Komiserliği'nin kurucularından Mollanur Vahidov 1907'de Bolşevik partiye katılmışken, Galimcan İbrahimov ise Müslüman komünistler

3. N. A. Subayev, 'Mevlevizade' Mustafa Suphi'nin 1914 Yazında Kırımdan Bakü'ye Gidişi ve Güzün Rusya İçlerine Sürülüşü, Tarih ve Toplum, Sayı 102, 1992, sf. 331
4. Sosyalist Devrimciler: Rusya'da köylülüğe dayanan devrimci hareket. (Es-Er veya SR). 1897'de toplanan Güney Rusya Devrimcileri Konferansı'ndan sonra örgütlenmeye başladı. Kendilerinden önce Çarlığa karşı mücadele eden Narodrik (Halkçı) hareketin mirasçısıdırlar. Köylülüğün çıkarlarını savunan toprak programlarıyla öne çıktılar. 1905 Devrimi'nin köylü ve işçi ayaklanmalarına ve silahlı mücadeleye dayanan taktiklerini doğruladığını düşünmelerine rağmen Sosyalist Devrimciler 1907'den sonraki dönemde sendikalar ve parlamento aracılığıyla yürüyen mücadelenin imkânları konusunda bu yöntemleri aşağılamakla yetindiler, demokrasi ve devrim için merkezileşmiş şiddete dayalı politikalarını sürdürdüler. Kırsal alanda köylüler içinde ve işçi sınıfının görece zayıf olduğu Rusya'nın taşrasında en örgütlü siyasi hareketlerin başında geldiler. Bolşeviklerle ilişkileri inişli çıkışlı bir süreç izledi. 1917'de ilk Bütün Rusya Sovyetler Kongresine seçilen 822 delegenin 258'i Sosyalist Devrimci, 248'i Menşevik, 105'i Bolşevik'ti. 1917 Şubat Devrimi Sosyalist Devrimcileri böldü. Sol Sosyalist Devrimciler Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerle Hükümet kurdular. 1918'de Bolşevik yönetimin Almanlarla yapılan Brest-Litovsk anlaşmasına karşı çıktılar. Ülkede büyük bir terör dalgası başlattılar. Alman Büyükelçisi Kont Mirbach öldürüldü. Suikastlar Lenin'e kadar uzandı. Bolşeviklerle savaş ve terörizm, kitle desteklerinin erimesine yol açtı. Sol Sosyalist Devrimciler, Aleksandroviç önderliğinde Lenin'in politikalarına destek vererek Bolşeviklere yaklaşırken, Sağ Sosyalist Devrimciler taşranın daha zengin köylü kitlelerinin sözcülüğüne soyundu.(E. H. Carr, Bolşevik Devrimi 1, Metis Yayınları, İstanbul 1989, sf.148-173 ve Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Ekim Devrimi, İletişim Yayınları, Cilt 2, sf. 520-607)

arasında çok iyi bilinen Sosyalist Devrimci kanadın önderleri arasındaydı. Türk ve Tatar Müslümanlar arasında Sosyalist Devrimciler'in daha örgütlü olmasının nedenleri arasında onların siyasi ve ideolojik çizgileri ile Müslüman kesimlerin talepleri arasındaki yakınlık önemli olmaktadır.

Mustafa Suphi'nin 1914'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katılmakla birlikte, Müslüman Komiserliğe gittiğinde Bolşeviklerle olduğu gibi Sosyalist Devrimciler'le de yakın ilişkiler içinde olduğu yazılmaktadır. [5]

Müslüman Komiserliği'nde Mustafa Suphi ile ilk kez karşılaşan (Komiserliğin iki yardımcısından biri) Bolşevik Şerif Manatov'dur.

Şerif Manatov, Mustafa Suphi ile karşılaşmalarını anılarında şöyle anlatmaktadır:

"Bizim Moskova'ya dönüşümüz üzerinden kaç hafta geçmişti iyi hatırlamıyorum. Fakat yaklaşık Şubat sonlarında veyahut Mart başlarında olacak, komiserliğe iki adam gelmişti. Yoldaşlardan Vahidov ve İbrahimov dairede mevcut değildi. Uzunca boylu, gözlük takmış, esmerce biri bana müracaat ederek;

-İslam Komiseri siz misiniz? dedi.

-Evet, birisi benim, dedim.

Gösterilen yere oturmadan önce kendisini ve yoldaşını takdim etti, 'Mustafa Suphi... Arkadaş Avusturya zabitanından Bosnalı Ethem.' Arkadaşı sarışın, kısaca boylu, yarı askeri elbiseli idi. Konuşmaya başladık. Mustafa Suphi kendilerini tanıttı. Suphi sivil esir-i harp sıfatıyla Uralski Vilayeti'nde amele olarak çalışmış, fakat Ekim Devriminden sonra, o da Rusya'daki bütün esirler gibi, o vaziyetten kurtulabilmişti. Şimdi de Moskova'ya inkılâp için çalışmaya geldiğini söyledi. Suphi, İslam Komiserliği nezdinde bir Türk Şubesi tesis ederek gazete neşretmenin mümkün olup olmadığını ve bu hususta bizim fikrimizin ne merkezde olacağını anlamak istedi.

Birkaç dakika zarfında tamamen anlaştık ve yakın arkadaş olduk. Suphi'nin fikrini İslam Komiserliği'nin onaylayacağını beyan ettim. Suphi her ne kadar az çok Rusça konuşuyor ise de, benimle Türkçe konuşabilmesinden ve bunun pek samimi olmasından dolayı memnuniyetini gizlemiyor, seviniyordu.

Vahidov'la da karşı karşıya geldiler. O da onayladı. Suphi ile birlikte birkaç kez Stalin yoldaşa giderek, Türkçe gazete neşretmek meselesini müzakere ettik. Az zaman sonra 'Yeni Dünya' gazetesi yayımlanmaya başladı.

İslam Komiseri ve Yoldaş Stalin yalnız Suphi'yi tanıyor ve kendisinin ilmi, kuvvei nutkiyesi ve kalemi pek yüksek olduğu gibi, faaliyeti, ciddiyeti, azmi ve inkılâpçılığı ile diğer arkadaşlarından temayüz ediyordu." [6]

Mustafa Suphi'nin bir örgütlenme aracı olarak düşündüğü Yeni Dünya bu şekilde doğmuştu.

İlk sayısının 27 Nisan 1918 basıldığı Yeni Dünya gazetesini, Mustafa Suphi gittiği her yerde çıkarmayı kararlı bir şekilde sürdürmüştü.

5. Emel Akal, Mustafa Suphi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8 Sol, İletişim Yay., sf. 142
6. Şerif Manatov, Mustafa Suphi Beş Sene Evvel Moskova'da, '28-29 Ocak 1921'i Unutma Mustafa Suphi ve Yoldaşları, İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975, sf .23

Gazetenin başında, 'Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Naşir-i Efkârı' ibaresi vardı, Arap harfleriyle Türkçe baskılı, fiyatı 30 kapek, adresi Kremlevskaya Naberajnaya Dom, no.9 idi.

Yeni Dünya ilk yayımlanış tarihi olan 27 Nisan 1918'den, basılan son sayısı 17 Şubat 1921'e kadar geçen üç yıl içinde (son sayısı hariç, ki bu sayı Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye dönüş yoluna çıkmasından sonra çıkarılmıştı) Mustafa Suphi yönetiminde toplam 67 sayı yayımlanmıştı.

Dönemin olağanüstü koşullarında Yeni Dünya gazetesi Mustafa Suphi nereye gitmişse oralarda yayımlandı.

Gazete, sırasıyla Moskova, Kırım, Taşkent ve Bakü'ye taşınarak hayatını sürdürebilmişti.

Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra Bakü'de kalan Türkiye Komünist Partisi Dış Büro'su, Yeni Dünya'yı 1 Aralık 1921 ve 15 Ocak 1922 tarihlerinde 2 sayı olarak çıkarmışlardır.

Yeni Dünya'nın Moskova (12 sayı), Kırım (7 sayı) ve Bakü'de çıkan sayılarından seçmeler, Mete Tunçay tarafından Türkçeye çevrilerek BDS yayınlarınca yayımlandı.[7]

Yeni Dünya'nın çıktığı dönemler; Rusya'da Sovyet Devrimi'nin amansız düşmanları olan eski rejiminin askeri ve sivil güçlerinin isyanları, emperyalist ülkelerin Sovyet devletini boğma operasyonları ile bu ülkelerin kışkırtıp yönettiği gerici ayaklanmalar ve Rusya'daki Bolşevik, Sosyalist Devrimci, Menşevik ve Müslüman Komünist sol siyasi hareketler başta olmak üzere yüzlerce muhalif hareketin mücadeleleri, kurulup bozulan ittifaklar; sınıfsal, ulusal ve dinsel mücadelelerle doluydu.

Sovyet iktidarlarının ve iç savaşın hüküm sürdüğü bu dönemde Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, 'yeni bir dünyanın' kuruluşuna bütün varlığıyla destek vermekteydi.

Bolşevik Devrimin çözdüğü ve parçaladığı Rusya İmparatorluğu'nda özgürlüğe susayan Türk ve Müslüman halklarının bağımsızlaşma ve sosyalizm mücadelesine kazanılabilmesi için, Yeni Dünya etkili bir silah olmuştu. Milliyetçilik ve Müslüman fanatizmine karşı kararlı bir tutum sergileyen Yeni Dünya, bir yandan da savaşta Rus ordusuna esir düşmüş Türk asker ve subayları arasında önemli bir taraftar kitlesi kazanmıştı. Mustafa Suphi gerek Yeni Dünya'nın yayınını sürdürmesinde gerekse de Türk savaş tutsaklarının örgütlenmesi çalışmalarında Moskova'dan Kazan'a, Kiev'den Volga'ya, Sivastopol'dan, Taşkent'e ve Bakü'ye kadar büyük bir coğrafyada üç yıl çalışmıştı.

Mustafa Suphi'nin bu dönemini yakından bilen Mirseyid Sultangaliyev o günler için şunları yazmıştı:

"Sovyet Hükümeti'ne yandaşlık sunan ilk Türk'tü. Suphi yoldaşın Sovyetlere yandaşlığı, gazetelerinde (Kazan ve diğer kentlerde 'Koiassi' ile 'İoulduze', ken-

7. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, (BDS Yayınları, İstanbul 1995), bu konuda Türkçedeki tek kaynaktır. Kronolojik bir şekilde Yeni Dünya'nın 19 sayısını ve ilave olarak dört makaleyi kapsamaktadır.

disine karşı korkunç bir kampanyaya girişen milliyetçi-müslüman entelijansiya ile oportünist sosyalistlerin tepkisine neden olur. Milliyetçi Tatar'lar, bir Türk profesörünün Bolşeviklere nasıl yandaşlığa gidebileceğini anlayamamaktadırlar.

Suphi yoldaşın Sovyet Hükümeti'nden Müslüman Komiserliği'nde çalışmasına karşılık milyonlar aldığı söylentisi çıkardılar. Bu, en karanlık dönem oldu, bir avuç cesur Bolşevik ve sol Müslüman sosyalist, Rusya'daki Müslüman doğu halklarının şovenizminin gemi azıya almasına karşı mücadele etmek zorundaydı." [8]

3. YENİ DÜNYA'NIN MOSKOVA SAYILARI

Yeni Dünya Sayı 1, (27 Nisan 1918), Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

Yeni Dünya'nın ilk sayısında Mustafa Suphi, 1908 Devrimi'nin üzerinden on yıl geçtikten sonra; bu dönemin halkın yaşamında herhangi bir iyileşme yaratamadığını, hürriyetlerin sözde kaldığını, Abdülhamit'i iktidardan uzaklaştıran İttihat ve Terakki liderliğinin, eleştirdikleri padişah despotizmini aynen benimsediklerini, bu Paşalar Hükümetinin Alman kapitalizminin hizmetinde bir orta çağ karanlığı yaratarak, milletin son ümitlerini de yok ettiğini belirtip, İttihat ve Terakki yönetimini ağır bir dille eleştirmiş ve tüm Küçük Asya Halklarını uyanmaya ve haklarını savunmaya çağırmıştır.

Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'yı yayımlamaya başladığı günlerde, Türkiye'de İttihat ve Terakki iktidardadır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonu görünmekle beraber birçok cephede mücadele devam etmektedir.

Mustafa Suphi, bu günlerde sosyalist bir gazeteci kimliğiyle yazmaktadır. Bu ilk yazısında, henüz ortada bir örgütü yokken ve henüz bir örgüte dayanmıyorken, yıllarca süren savaş Türkiye'deki öncelikleri değiştirmiş ve sınıfsal-toplumsal mücadeleyi perdelemişken, Anadolu halkına tavsiyesi 'Kanuni Esasinin' tanıdığı haklara sahip çıkmalarıdır.

Mustafa Suphi'nin başyazısı özetle şöyledir:

"Cenuptaki Türk Yoldaşlarına, Türk Kardaşlarına,

Temmuz'un üzerinden on yıl geçti. Türkiye 2 ay sonra onuncu defa olarak inkılâp şenliklerini resmen tekrarlayacaktır. Fakat hangi inkılâp, nasıl hürriyet? Nerede milletin, halkın icat ettiği o yeni hayat? Nerede o hürriyetler; fikir ve vicdan hürriyetleri, matbuat hürriyetleri? Nerede o milli hükümet?

Millet içinde azıcık düşünüp fikrini söyleyenlerin dimağı İstanbul sokaklarında kara kuvvetlerin tabancasına feda edildi. Hürriyet âşıkları, hürriyet fedaileri darağaçlarına çekildi. Bunları kimse unutamıyor.

8. Sultan Galiyev, Mustafa Suphi ve Yapıtı, '28-29 Ocak 1921'i Unutma Mustafa Suphi ve Yoldaşları, İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975, sf. 23

Ya milli hükümet? Karanlık odada silah ve Kuran karşısında ömrünün sonuna kadar millet hizmetkârlığına ant içen İttihatçı yoldaşlar elinde, şimdi bir satır, kıran, yakan, milletleri birbirine vuruşturan bir istibdat silahı oldu. İttihatçılar, servet, nüfus ve hâkimiyet karşısında vicdan ve millete verilen daha dünkü antları öyle çabuk unutarak Abdülhamit'in mirasına kondular. Halk henüz aç ve çıplak feryat ü figan ederken, onlar altın sırmalı kaputlar giyerek, imparatorlar sofrasına oturdular.

O fedakâr Talatlar, o kahraman Enverler ruhları gibi adlarını da değiştirdiler, paşa oldular. İnkılâpçı Türkiye için bir (paşalar hükümeti) teşkil ettiler. Nihayet! Bu hal millet hesabına bir hıyanet, inkılâp namına ise büyük bir rezalet idi.

...

İttihatçı siyasiler İttihatçı muktesitler için Talatlar, Cavitler, Emrullahlar için halkın reyi, halkın nüfuzu ehemmiyetsiz şey, heyet-i içtimayedeki efradın yüzde doksan beşini teşkil eden amele ve köylü halklarının refahı, rahatı, saadeti bunlar demokrasiya ve sosyalizm, zararlı işler. Onlar için mühim olan mesele hükümetin nasıl olursa olsun kendi ellerinde kalmasıdır.

Şimdi Alman silahının şarkta zafer bulmasıyla Küçük Asya milletlerinin, özellikle Türklerin hayatı daha başka tehditler, daha başka tehlikeler altında bulunuyor.

İmdi hükümet yalnız ferdin mi, yoksa bütün fertlerin mi menfaatini, menfaat-i şahsiyeyi mi, yoksa menfaat-i umumiyeyi mi temin edecek? Hükümetler fertler arasında şu içtima ve ittihadı vücuda getiren müesseselerdir. İnsanların marifet ve medeniyet kuvvetlerini kuvveden fiile çıkartıp içtimai ve iktisadi hürriyetin tekemmülüne çalışmak ise bu müessesenin başlıca vazifesini teşkil eder.

10 Temmuz inkılâbında Türkiye'nin mukadderatı, bu durumda bir hükümetin eline geçse idi on yıldan beri başına gelen felaketlerden çoğunun önü alınmış olurdu. İttihatçılar o mana ve felsefeden mahrum, (o) katılık, o (şovenizm) olmasa Osmanlı ülkesinde siyasi, içtimai ve iktisadi, mutedil bir iklim-i terakki ve refah hazırlansa Küçük Asya'daki Türk halkına da rahat bir nefes aldırmak imkânı hâsıl olur.

Ondokuzuncu asrın nısf-ı ahirinde Avrupa mamulâtının, Türkiye pazarına hücumu en küçük el işçiliğine varıncaya kadar milli sanayiyi mahvetmişti.

Milli sanatkârımızdan, milli tacirimizden değil, bugün birer tarlaya sahip olan köylü haklarından bile (geriye hiçbir şey) kalmayacaktır. Türk milleti Alman sanayiinin esiri, Türk halkı Alman kapitalinin hizmetçisi olacaktır. Türkiye'yi hâlihazırda şu kadar dehşetli bir tehlike bekliyor.

Bu korkunç vaziyetten Türkiye'yi, Türk milletini kurtaracak yol, yine hürriyet, yine inkılâp. Fakat bu sefer bir nice paşanın apoletinden parlayan bir inkılâp değil, halkın ruhundan fırtınalarla kopan, gönüllerde yangınlar çıkaran hakiki inkılâp, hakiki hürriyet.

Küçük Asya halkları, mazlum Türkler, fakir köylüler !!!

Artık uyanınız. Kanun-u Esasi'nin size verdiği içtima haklarını talep ediniz. Birleşip söyleşiniz. Karşınızdaki ufukta karabulutlar gibi görünen, şimşek ve yıl-

dırımlarla kendini gösteren zulüm ve istibdat kuvvetlerine karşı, özünüzün, ailenizin, evlatlarınızın hürriyetlerini müdafaaya hazırlanın. Bu ezici harap edici zulumkâr kuvvet: Alman sanayii, Alman kapitali, Alman altını sizi ortaçağ esirleri gibi satın alacak, evinizi, ocağınızı, toprağınızı ve nihayet son sermayeniz olan kol gücünüzü mezada çıkaracak, bu gün, ne kadar zayıf, ne kadar fakir olsanız, hayatınızı aydınlatan ümit ve teselli güneşini büsbütün söndürecektir.

Düşününüz o karanlık günleri hatırlayınız, o evsiz barksız, topraksız, sermayesiz, ümitsiz, tesellisiz Alman, İngiliz, Fransız, Rus amelesini düşününüz. Düşününüz de toplanınız içtimalar, ittihatlar icat ediniz.

Şimdiye kadar mahkûm olduğunuz siyasi esaretin, iktisadi esaretle bir daha kuvvetlenmesine, Alman poladıyla zırhlanmasına çok kalmadı. Yoldaşlar, garip Türkler..."

Yeni Dünya'nın 1. sayısındaki diğer yazılar şöyledir;

• Milli İşler Komiseri Stalin imzalı, Milli İşler Komisaryatının Vilayet Komisarlarına Hitap Telgrafı,

• Stalin, Mollanur Vahidov, Şerif Manatov, Âlimcan İbrahimov, Dimanşin imzalı ve 22 Mart 1918 tarihli, Tatar-Başkırt Cumhuriyeti (kuruluşu) Hakkında Resmi Kararlar,

• Yaşasın Tatar-Başkırt Cumhuriyeti başlığıyla, Müslüman işçi ve köylüleri Kızıl Orduya katılma çağrısı,

• Lenin ve Stalin imzalı, 'Ekim Devrimi'nden Sonra İktidara Geçmiş Olan Halk Komisarları Hükümetinin Büyük Şarkın İşçi Köylü Müslümanlarına Hitabı' başlıklı makale,

• Mustafa Suphi'nin 'İktisadi Revolutsiya' başlıklı uzun makalesidir.

Mustafa Suphi bu makalesinde Marx'ın ortaya koyduğu kuram ile Rusya'da gerçekleşen devrimi karşılaştırmaktadır. Mustafa Suphi, Rusya'daki devrimin yürütücülerini yeterli kararlılığa sahip olmamakla eleştirmekte, bunun yaratılmış bir 'geçiş dönemi' olduğunu söyleyerek, bu sürenin ne kadar olduğunu, çeyrek asır mı, yarım asır mı sürecek, diye sormaktadır.

Uzun makale Mustafa Suphi'nin iktisadi meselelere hâkimiyeti konusunda fikir vermektedir. Yine makalenin iki yerinde 'sol sosyalistlere' gönderme yapılmakta, kendisini de muhtemelen bu şekilde tanımlamaktadır.

"Marx'ın itikadınca, içi çürüyüp boşalan burjuvaziya ağacının yemirilmesi şöyle bir zamanda vâki oluyor. Bu (yemrilme) ile patlak veren inkılâp, burjuvaziyanın kanı, kuvveti olan kapital ile işleyegelen bütün kuralları halk namına istimlâk edecek ve bu hususta kapitalin ve sınâatın (anonim şirketleri) gibi milyon ve milyarları bir elde toplamış mali ve sınaî teşkilata büyük yardımlar ve kolaylıklar verecektir...

Demek ki Oktyabr İnkılâbını yalnız Marx'ın haber verdiği iktisadi ve maddi sebeplerle değil, fakat şöyle siyasi hadiselerde arayıp, bunları iktisadi ve içtimai amillerle muamele etmek tarih nokta-i nazarından doğru bir yol olmuş olur.

Şu siyasi-iktisadi muğlâk vaziyeti halka (sulh ederek, hocalık) vaadleriyle Rusya'nın mukadderatına varis olan sol sosyalistlerin hareket ve meslekleri de açık surette izah olur...

İmdi Rusya İnkılâbı, Marx'ın haber verdiği şu sınaî, iktisadi, içtimai tekâmül (evolution) devirlerini takibederekten, şöyle maddi bir hakikat halinde, 'tarihi bir maddiyat' (materyalizme historique) ile meydana çıktı, denilse pek cesurane bir iddiada bulunulmuş olur...

Görülür ki kapitalizmi bu derece korkulara düşüren Bolşevizm, Marx'ın beklediği iktisadi mobilizatsiyayı daha tamamıyla vücuda getiremiyor. Onlar sınatın arzusunu korumak niyetiyle hâle göre bir (devr-i intikal) siyaseti takip ediyor. Şu hale Oktyabr İnkılâbı burjuvazya ile proletarya arasında orta bir yol tutuyor. Eski dünya ile yeni dünyayı ayıran bir köprü üzerinde yürüyor. Bu yol, bu devir ne kadar sürecek? Rub-u asır mı, nısf asır mı? Bir gün gelip sanayi teşkilatları da bankalar ve yerler gibi tamamıyla millileşecek iktisadi demobilizatsiya tamam edilmiş olacaktır... İşte Rusya sol sosyalistlerinin bütün hareket ve ümitleri şu son cümlelerle bağlanıyor." [9]

Yeni Dünya Sayı 2, (16 Mayıs 1918),
Moskova'da Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

Mustafa Suphi bu sayıya da iki makale yazmıştır. Bunlar, 'Türkiye'de İnkılâp Olacak mı?' ve 'Tehlike Karşısında İntihar' başlıklarını taşımaktadır.

Her iki makalede de Rusya'daki ve Türkiye'deki politik durumu inceleyip karşılaştırmalar yaparak;

"...Rusya'da ne için inkılâp oldu? Ne için Türkiye'ye nazaran medeniyetçe, maarifçe, sanayice, ticaretçe, umumi surette; hayat ve refahça kat kat yüksek olan Rusya'nın yalnız şekli hükümeti değil, belki içtimai hayat ve teşkilatı bile yıkılıp haraboldu...

Şimdi gelelim kendimize, bizim Türkiye'ye; hani ya bizim genç Türkiye, hür vatan azat fikir! Birkaç kılıç ve mahmuz şakırtısı karşısında Abdülhamit'in o ma'tuh müstebitin taht ve tacını bırakıp kaçmasıyla Türkiye'nin bütün dilekleri olupbitti mi? Türklerin tarihinde Küçük Asya'nın mukadderatında yüzyıldan beri kaynayıp duran hürriyet ve medeniyet ihtiyaçları Temmuz şenlikleriyle tatmin edildi mi sanıyorsunuz? Bu saf yüreklilik yahut nadanlık!

Hayır, hayır, (Türkiye'de de) inkılâp ölmeyecek, insaniyet ve Müslümanlar, taç ve tahtı için boğuşan bir avuç sergerdeye mahkûm olmayacaktır..." diye yazmaktadır.

Bunun dışında;

- Uluğ Türkistan Cumhuriyeti İlan Olundu,
- İstanbul Darülfünunu ve Yoldaş Lenin, (Nobel ödülünün Lenin'e verilmesini teklif eden bir grup İstanbul Üniversitesi öğrencisi ile ilgili haber),
- İran İşleri, (Mirza Küçük Han'ın başında olduğu İran Sosyalist Fırkası'nın faaliyetleri) ve batı İran'ın İngiliz'ler tarafından işgali haberi,

9. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 15

• Moskova'da 1 Mayıs Bayramı kutlama haberleri,
• Mustafa Suphi'nin 'Enternasyonal Bayramı münasebetiyle Müslüman ameleye ithaf olunan hitabe,'
• Şimal Türklerinin Muhtariyeti,
• Müslüman Sosyalist – Komünistler Komitelerinin Vekiller Kongresi duyurusu, (Reis Mollanur Vahidov imzalı çağrıda Kongrenin 10 Haziranda Kazan'da yapılacağı bildirilmektedir) bulunmaktadır. [10]

Yeni Dünya Sayı 3, (30 Mayıs 1918)
Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

Yeni Dünya'nın yayımlanmaya başlamasının yankıları yalnızca Rusya'daki Türklerle sınırlı kalmamış, o günlerdeki Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki elçisinin tepkisini çekmiştir. Elçi Galip Kemali Bey, Osmanlı yönetimine zehir-zemberek eleştiriler yönelten gazetenin yayınının durdurulmasına çalışmış, kişisel olarak başarılı olamayınca, Sovyet Hükümeti Dışişleri Komiseri Çiçerin'e bir nota vererek Yeni Dünya'nın yayınlarının Brest-Litovsk anlaşmasına aykırı olduğunu belirtmiş ve yayınının durdurulmasını talep etmiştir.

Sovyet Dışişleri Komiserliği, Galip Kemali Bey'in notasını, 'Müslüman Sosyalistler Merkez Komitesi Yayın Organının, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış politikasına yönelttiği eleştirilerin hoşunuza gitmemesi durumu karşısında üzüntülerimizi belirtmek isteriz, ancak Müslüman Sosyalistlerin görüşlerini değiştirmek ya da dile getirmelerini önlemek bizce olanaksızdır.' diye yanıtlamıştır.

Mustafa Suphi, Galip Kemali Bey'in notasına Yeni Dünya'nın 3. sayısında, Osmanlı Sefirinin Notasına Cevap makalesi ile yanıt vermiştir.

Mustafa Suphi, bu yazısında İttihat ve Terakki yönetimine eleştiriler yöneltirken, Türkiye'de bıraktığı unvanlarını; 'İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi 'Hukuk-u Medeniye' ve Darulmuallimin-i Ali 'İktisat Müderrisi' ve kapatılan 'İfham Gazetesi' Müdir-i Siyasisi' diye hatırlatıp kendisini sosyalist bir yazıcı olarak ifade ederken, satır aralarında Türkiye'ye yönelik somut çözüm arayışları dikkat çekmektedir.

"23 tarihli matbuatta Türkiye Sefiri Galip Kemali Bey tarafından Moskova'da yayına başlayan (Yeni Dünya) gazetesi hakkında Rusya Şuralar Hükümetine verilen protesto notasını hayret ve teessürle okudum.

Galip Kemali Bey protestosunda Türkiye Hükümeti aleyhinde reva görülmeyecek tarzda ve sistematik surette tahrikâtta bulunan (Yeni Dünya)'nın Brest Anlaşmasının ikinci maddesine dayanarak kapatılmasını talep ediyor.

(Yeni Dünya), Rusya Müslüman Sosyalistleri Komitesi himayesi altında tarafımdan neşrolunan hususi bir gazete olmak itibariyle, Brest Anlaşması kapsamıyla alakadar olmadığı gibi Sefir'in talebi her türlü hukuki-siyasi esaslardan mahrum ve yalnız İstanbul Hükümetine karşı bir sadakat manasından ibaret bir mahiyette ise de, şu münasebetle matbuatta gerek (Yeni Dünya)'ya dair gerekse

10. Metc Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 26

bizzat kendi hakkımda bazı malumat ve mütalaat yürütülmüş olduğundan kısaca izahat vermeye mecburiyet hissediyorum.

Yeni Dünya; evvel-emirde, tuttuğu yol itibariyle Karl Marx'ın ilmi nazariyesini savunan bir sosyalist gazetesidir. Tatbikatı siyasiye nokta-i nazarından ise: Medeniyet seviyesi ve sosyal yapısı diğer milletler seviyesinde olmayan, ekseriyeti fakir ve mazlum işçi ve ekinci halklardan meydana gelen Müslüman heye-i içtimaiyyesinin, hazır ki medeniyet dünyasında samimi ve riyasız yegâne halâskâr kuvvet olan sosyalist inkılâpçılarıyla katışarak ve bu gibi inkılâp hareketlerine mümkün mertebe yardım ederek, Avrupa'nın kan içici emperyalist ve koloniyal tasallutundan diğer mazlum insanların kurtarılması maksatlarını takip eder.

Yeni Dünya'nın şu iktisadi meslek ve siyasi maksadı haricinde değil ve fakat bunun hizasında olarak, Türkiye Hükümetine karşı hakikaten göze çarpacak kadar sistematik hücumlarına gelince; bunun sebeplerini Yeni Dünya'dan ziyade Osmanlı Hükümeti'nin ahval ve harekâtında aramak lazım gelir. Bu hücumlar doğrudan doğruya, Türkiye'de hükümetin mürteci genç Türkler elinde en feci ve karanlık alet-i istibdat olmasından ileri gelir.

Genç Türkiye namı altında meşruti bir hükümet addolunan bu günkü Osmanlı idaresi, bir sosyalist Müslüman Gazetesi için değil, en sağ ve en muhafazakâr burjuvaziya sınıfları tarafından bile tahammül edilemeyecek bir mahiyet almıştır.

Türkiye'de on sene evvel Abdülhamid'den geri alınan Kanun-u Esasi, hukuk-u beşere ile ilgili fikir, söz ve içtimai hürriyetlerine ait en iptidai maddeleri bile gün görmeden militarizm-emperyalizm hummaları içinde mahv edilmiştir.

Hâlihazırda Türkiye matbuatında herhangi bir fikir ve siyasi görüş neşretmek mümkün olmadığı gibi halk içinde gezip propaganda yapmak da -devri sabıkta olduğu gibi- bir suç teşkil ediyor. İstanbul'da Meclis-i Mebusan ısmarlama mebuslarla doludur. Ne matbuatta ne Meclis-i Mebusan'da vasfı farklı bir simaya tesadüf olunabilir. Bütün gazetelerde ve bütün mebuslarda yalnız Talat Paşa ve kumpanyasının sima-yı şahsiyesini görmek mümkündür.

Yeni Dünya için Rusya Halk Şuraları Cumhuriyetlerine protesto notası veren Galip Kemali Bey, o milyonlarca mazlum Osmanlı halklarının iktidarında bir Türkiye'nin değil, işte böyle bir Paşalar Hükümetinin Sefiri sıfatıyla -İstanbul'daki hürriyetperver matbuat gibi- bugün ta Rusyalarda çıkan (Yeni Dünya'yı) kapatmak, bu kadar uzaklardan gelen zayıf ancak hür bir sesi de kısmak istiyor.

Fakat bizim evvelce Türkiye'de neşrettiğimiz gazetelerde nasıl talep ettiysek, şimdi de Rusya'da, yazın da belki Hindistan'da ve daha başka yerlerde talep edeceğimiz; halk için hürriyet, medeniyet ve saadet'ten başka bir şey değil.

Gazetemizin her satırı buna ayan ve aşikâr bir şahittir.

Şu halde Türkiye Sefiri, Osmanlı Sancağı'nın hâkim olmadığı Rusya'da bile hürriyet ve medeniyet istemekten men etmek davasında mı bulunuyor? Onun için biz Galip Kemali Bey'e sema ve arzda, sizin felsefenizde tahayyül edemediğiniz hakikatler bulunduğunu bildirmek isteriz.

Bu hakikatler, arası çok geçmeden Türkiye'de patlak verecek olan inkılâp ile kendini bizzat gösterecektir. Fakat şimdilik kabahati, mensup olduğu millet için

hürriyet ve saadet istemekten ibaret olan bir gazeteyi susturmak kastıyla, yirminci asır medeniyetinin ortalarına doğru, tanzim olunan bu Türk notasına karşı, yine bir Türk hürriyetperveri sıfatıyla ve bütün medeniyet ve insaniyet âlemi huzurunda protestoyu vicdani bir vazife addediyoruz.

İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi 'Hukuk-u Medeniye' ve
Darülmuallimin-i Ali 'İktisat Müderrisi' ve
Kapatılan 'İfham Gazetesi' Müdir-i Siyasisi
Mustafa Suphi"

Osmanlı Elçisi Galip Kemali Bey, Yeni Dünya'da çıkan bu yazı üzerine Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'e yeni bir nota vermiş, 'Osmanlı İmparatorluğuna karşı açıktan propaganda yapan ve Türkiye'den kaçıp Rusya'ya sığınan bir siyasi tutuklu tarafından yönetilen gazetenin yayınının durdurulmasını' talep etmiş ve Çiçerin'i bizzat ziyaret ederek taleplerini yinelemiştir. [11]

Bu sayıda Mustafa Suphi'nin bir başka makalesi 'Hindistan Seferi' başlıklıdır. Hindistan Seferi'nde özetle:

Vakıa Asya'da, ta Aksay-ı Şarktan başlayarak Çin, Hint, İran, Türk Devletleri de hariç kalmamak üzere mahkûm: Türk-Tatar, Hintli, Afganlı, Belücistanlı, Arap, Kürt, Ermeni... hiçbir millet yok ki, İngiliz emperyalizminin altın siyasetinden akan kanlara bulanmış olmasın; hiçbir zaman, tarihin son inkılâbatı içinde hiçbir vak'a, hiçbir musibet, hiçbir harp görülmez ki Anglo-Sakson endüstriyalizmin ihtiraslarına alet olmuş olmasın...

Ama İngilizlerin sözünü dinlerseniz, onlar her vakit hür; hürriyet, medeniyet dostu?!

Eski veya yeni bu gibi askeri işgal hareketleri, hep Türk ve Alman milletlerinin tecavüzlerine karşı muvakkat bir tedbir!!

İngiltere zaten Mısır'ı da Kıbrıs'ı da muvakkaten işgal ediyor...!!

Bu sözler şüphesiz İngiliz siyasetine hâkim olan bir efsanedir..." diye yazacaktır.

Üçüncü sayıdaki diğer yazılar,

- 'Tatar-Başkırt Cumhuriyeti Tarihi Müşavere Meclisi'nin açılması ve çalışmaları; Milli İşler Komisarı Yoldaş Stalin'in ve Yoldaş Mollanur Vahidov'un nutukları,
- Çin-Japon Muahedesi, (Fransızların meşhur gazetelerinden 'Temps' Çin-Japon Muahedesi münasebetiyle şu meâlde bir makale neşretmiştir: Bu muahede...)
- Tanin gazetesinden 'Hüseyin Cahit Bey'in Beyanatı',
- 'İktisadi ve Mali İşler' başlıklı bir makale,
- 'Müslüman Köylüklerinde Menzele Nahiyesi' başlıklı yazı ile Yeni Dünya'ya yazılan mektuplar yer almaktadır. [12]

11 Stefanos Yaresimos, Türk Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1979, sf. 50

12 Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 45

Yeni Dünya Sayı 4, (15 Haziran 1918)
Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

• Dördüncü sayının ilk yazısı 'Bakü Faciaları'dır. Tarihte 'Mart Olayları' olarak bilinen ve 10-15 bin Azerinin öldürüldüğü; Bakü'yü ele geçiren, Ermeni askerlerinin çoğunluğunu oluşturduğu Kızıl Ordu'nun Bakü'de yaptığı Müslüman katliamı anlatılmakta ve kınanmaktadır.

• Türkiye ve Kafkas Haberleri başlığıyla verilen haber ve yorumlarda; Türk Orduları Başkumandanı Vehip Paşa'nın Kafkasya'daki harekâtını, Şimali Kafkasya'daki milliyetçi hükümetleri desteklemesini, Osmanlı ordularının İttihatçıların elinde emperyalist politikalara yöneldiklerini ve Şimali Kafkas hükümetlerinin de İttihatçıları tuttuklarını yazmaktadır.

• Kırım'da Milli Tatar Parlamentosu açılışı kutlanmaktadır.

Mustafa Suphi, Yeni Dünya'nın dördüncü sayısında, Osmanlı Elçisinin İkinci Notası başlığıyla eleştirinin dozunu yükselterek kısa bir cevap yazısı daha yazmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Hükümeti Mustafa Suphi'nin eylemini 'sürgündeki bir muhalifin gazete çıkarmasının' ötesinde bir duyarlılıkla izlemiş, bunu Türkiye'ye dönebilecek siyasi bir hareket olarak değerlendirmiş ve hem diplomasi yoluyla hem de ajanları vasıtasıyla yakından izlemeye almıştır.

Mustafa Suphi'nin makalesi özetle şöyledir:

"Galip Kemali Bey, Hariciye İşleri Komisarının ilk notaya cevabına karşı cevap olmak üzere iki sahifelik uzun bir nota daha takdim ediyor. Ve burada artık bizim ikametgâhımızın nerede olduğuna, Müslüman Sosyalistler Komitesinin, Komisaryatla aynı çatı altında bulunduğuna dair birçok tafsilat var...

Galip Kemali Bey, Türkiye'nin bu kadar mühim işleri içinde Moskova'da neşredilmekte olan Türk Sosyalist gazetesini bir türlü hatırdan çıkarmıyor. Maksat ne? Yeni Dünya'yı mutlak kapatmak, muharririni dünyanın bir diğer ucuna sürdürmek değil mi?

Fakat serbest-i vicdan, serbest-i kelâm namına Sefir'in bu iddia ve emirlerine -bir Türk sefiri- olması dolayısıyla biz bile ıstırap duyuyoruz. Müslüman âleminde her ferdin, kâinatı yalnız kendi gözleriyle görmek, fikir ve vicdana tahakküm etmek hastalığı ne zaman nihayet bulacak?...

Bu cüretkâr vicdana, hiç olmazsa okumuşlarımız ne zaman malik olacak?...

Galip Kemali Bey pekiyi biliyor ki Türkiye'de sosyalizm ancak kurulma devrindedir. Fakat iş onda değil, bu vesile ile belki de nimetlere boğulmuş paşalarımızın başına bir hal gelir korkusu mu (ağır basmak) tadır?

Cenup Türklerinde sosyalizm nasıl iptidai bir teşekkül devri geçiriyorsa, paşalar emperyalizmi de şüphesiz sona yaklaşmaktan sakınma gayesi güdüyor. Fakat bu kadar meraka, bu kadar ihtiyata ne lüzum var. Yeni Dünya'nın yazıcıları sosyal demokrat olsalar da anarşist değil ve bir de her şeyden evvel mütefekkir, muharrir, sulh ve selama riayetkâr kişiler. Hem mazlum halklar işi ele alıncaya kadar, Türkiye daha birçok beyleri ve paşaları doyurabilir.

Onun için endişe etmeyiniz efendiler, müsterih olunuz ve bizleri de notalar peşinde ecnebi dairelerde gezdirmeye mecbur etmeyiniz."

Osmanlı Devleti'nin Mustafa Suphi'yi ve faaliyetlerini izleme çabası diplomasi yolu ve örgütüne ajan sokma girişimleriyle sınırlı olmamıştır. Osmanlı Dâhiliye Nazırlığı, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 15 Eylül 1918'de, Mustafa Suphi'nin Samsun doğumlu olmasını dikkate alarak, Canik Mutasarrıflığına bir yazı göndermiş; "Sinop'tan firar eylemiş Mustafa Suphi Bey'in oradaki tanıdıkları ile irtibata geçme ihtimaline karşı 'uyanık ve dikkatli' olmalarını 'gerekli tedbirleri' almalarını" istemiştir. [13]

Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu) anılarında, gün gün olayların akışını anlatırken, Rusya'da Şubat devriminden sonra Türkistanlı, Kırımlı, Kazanlı, Azeri Müslüman ve milliyetçi burjuva aydın ve çevrelerin kendisini defalarca ziyaret ettiklerini, 'tek ümitlerinin Osmanlı'da olduğunu' söylediklerini, aktarmaktadır. Galip Kemali Bey, Yeni Dünya'nın yasaklanması için olağanüstü bir çaba harcadığını anlatmakta, Mustafa Suphi'ye 'gaflet' içinde olduğunu anlatmak için elçilik İkinci Kâtibi ve Paris'ten Mustafa Suphi'nin arkadaşı Şükrü Bey'i gönderdiğini yazmaktadır. Bu çabalar sonuçsuz kalınca bizzat Çiçerin'e müracaat ettiğini ve gazeteyi kapattırdığını belirtmektedir. [14]

A. N. Kurat 'Türk Elçiliğinin üç defa protestosuna rağmen Türkiye'deki Paşalar Hükümetine karşı Yeni Dünya'nın yazıları devam etti.' demektedir.

Yeni Dünya'daki diğer başlıklar şunlardır:

• Şimal Türkleri ve Sosyalizm başlığıyla; Kızıl Bayrak, Tartaş, İş, Yıldız gazetelerinden haberlerle, Yeni Dünya'nın kapatma girişimi kınanmaktadır.

• Tatar Başkırt Cumhuriyeti Tarihi Müşavere Meclisi başlıklı yazıda, 'Yoldaş Alimcan İbrahimof'un nutku ile Yoldaş Şerif Manatov'un nutku yayımlamaktadır.

• 'İşçi Köylü ve Asker Hükümetine Karşı İrtica Hareketleri' başlıklı yazıda Moskova'da fevkalade tedbirler alındığı, burjuva gazetelerin kapatıldığı ve İdare-i Örfiyye ilan olundu denilmektedir.

• 'Çekoslovak Askerlerin İsyanı Etrafında' başlıklı yazıda, Halk Şuraları hükümeti için çalışan Çekoslovak askerlerinin son ay içinde Rusya'yı terk etmek istedikleri, hükümetinde ağır silahlarını bırakarak buna izin vereceği, Çeklerin bunu kabul etmeyerek ayaklandığı haberleri verilmektedir. [15]

13. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 42

14. Galip Kemali Söylemezoğlu, 30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul 1953, sf. 39.
Ayrıca Moskova, Kazan ve Bakü'de yaşayan Müslüman varlıklı burjuva çevrelerin Osmanlı Sefiri ile ilişkileri, Galip Kemali Bey'in Yeni Dünya'yı kapattırma girişimleri için bkz: Dr. Akdes Nimet Kurat, Türkiye Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, sf. 396-440.

15. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 57

4. RUSYA'DAKİ MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLER ve MUSTAFA SUPHİ

Rusya'daki Müslüman toplumlar içinde Tatarların oynadığı rol, hem burjuva reformist hem de komünist hareket açısından farklı bir deneyim olmuştur.

Tataristan'ın başkenti olan Kazan kentinin ve diğer Tatar topraklarının 1552'de Rus orduları tarafından işgal edilmesinden sonra Tatarların siyasi ve toplumsal yaşamı; ekonomik, kültürel ve dinsel açıdan yüzlerce yıl sürecek bir baskı ve sindirme döneminin başlangıcı olacaktı. [16]

Rus çarlığının ne cezalandırıcı ne uslandırıcı tedbirleri, çağlar boyunca Tatar toplumunun ezilip sindirilmesi için yeterli olmamıştır. Din değiştirme, Hıristiyanlaştırma baskısı ve topraklarının ellerinden alınması karşısında kimi dönem geri çekilmeyle, kimi dönem ayaklamalarla geçmiştir.

19. yüzyıl koşulları Tatarların servet biriktirdikleri, zengin bir ticaret burjuvazisine sahip oldukları bir yüzyıl olmuştur. Yine bu yüzyıl Tatar toplumunun güçlü Hıristiyan bir devlet olan Rus çarlığı içinde bütün asimilasyon çabalarına karşın erimediği, ancak -ve diğer yandan da- Rusya ile diğer Müslüman ülkelerdeki yenileşme hareketlerine kayıtsız kalmadığı ve etkilendiği, geniş anlamda reformlar yaşadığı bir yüzyıl olmuştur. Reformlar; İslam'ı, dinsel yaşamı yeniden yorumlayış, kültür ve eğitim alanındaki büyük atılımlar -örneğin Tatar mektep ve medreselerinin laikleştirilmesi- ve siyasi örgütlenmeleri kapsamaktaydı.

1900'lü yılların başından itibaren iyice ısınan siyasi yaşamda Tatar aydınların gündeminde; Müslüman bir partinin kurulması, muhalif devrimci Rus partilerine katılma, Devlet Dumasına katılarak ve buradaki yasal mekanizmaları kullanarak milli politika oluşturma faaliyetleri bulunmaktaydı.

1905 ve 1906'da Tatarlar üç kurultay toplamışlardı. Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı, hükümetin yasaklaması üzerine Oka ırmağı üzerinde seyreden 'Gustave Struve' gemisinde yapılmıştı. Bu dönem öne çıkan Tatar aydınların bir bölümü hem Müslüman toplumların hem de Türkiye'nin yakından tanıdığı isimler olacaktı. Bunların arasında Hadi ve Sadri Maksudi, Ayaz İshaki, Hüseyin Yamaşev, İsmail Garspinski, Yusuf Akçura gibi isimler bulunmaktaydı.

Tatar burjuvazisinin temel tezi, Müslümanlar arasında sömürücü sınıfların, kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin bulunmadığı, Müslümanların homojen bir toplum ve tümünün çıkarlarının aynı olduğu düşüncesine dayanmaktaydı.

1905'de Sosyalist Parti 'Berek', 1906'da Tatar Sosyalist Devrimci Parti 'Tancı' kurulmuştu. Sosyalist partilerin hükümetin baskıları karşısında ömürleri uzun olmamıştı, ancak programlarını 'halka özgürlük, köylüye toprak' sorunu etrafında şekillendirmişlerdi.

Rusya'da çarlığın yıkılmasından hemen sonra Müslüman muhalefetin eylemlerini eşgüdümlü haline getirmek için doğu Rusya'nın her yerinde yerel bi-

16. Moskova'daki Çarlık rejimi, istila ettiği Tataristan'ı ve Tatar halkını kendisiyle tam tersi kutuplara yerleştiren emperyalist bir yönetimin mantığını yansıtmaktaydı. Buna göre; 'Ruslar; inançlı, dindar, Hıristiyan, sofu, saf, barışçıl ve iyi. Tatarlar; kâfir, Allahsız, pagan, dinsiz, pis, savaşçı ve kötü'dür. Azade-Ayşe Rorlich, Volga Tatarları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, sf. 88)

rimleri bulunan Müslüman Merkez Yürütme Komitesi (İSKOMUS) adlı bir örgüt oluşturulmuştu. Bu örgüt; reformcu ulema, liberal burjuvazi ve sol muhalefetin ılımlı unsurlarını biraraya getirmekteydi ve Tatar milliyetçilerinin sesiydi. Kazan'da Kuyaş (Güneş), -ki bu gazete Mustafa Suphi'nin sosyalist kimliği için suçlayıcı uzun bir makale yayımlamıştı- ve Yulduz (Yıldız), Ufa'da Turmuş (Hayat), Orenburg'da Vakit gibi yayın organları çıkarmaktaydı.

İSKOMUS; savaşın sona ermesini, Müslümanlar ve Rus halklarının eşitliğinin tanınmasını savunmaktaydı ve Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi ile Sosyalist Devrimcilerin toprak ve emek programlarını ilke olarak desteklemekteydi.

7 Nisan 1917'de Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi kuruldu. Komitenin başkanı Tatarların karizmatik temsilcilerinden Mollanur Vahidov, başkan yardımcısı Emine Muhiddinova'ydı. Haziranda merkezi yönetime bir başka önemli Tatar devrimci Mirseyid Sultangaliyev katılmıştı. Kazan Sosyalist Komitesi, Marksizm ve Panislamizm karışımı bir ideolojiyi benimsemekteydi; Kazan Sosyalist Komitesi, Müslümanların burjuva ve liberal kesimleriyle ilişkisini sürdürmekle birlikte, savaşın sona erdirilmesi, iktidarın Sovyetlere devri ve toprak meselesinde Bolşeviklerin politikalarını desteklemekteydi. Komitenin yayın organları Kızıl Bayrak ve Avaz gazeteleriydi.

Nisan ayı bir başka örgütlenme çabasına daha sahne olmuştu. Bu ay yapılan Müslüman Askeri Kurultay, Müslüman askeri birimler kurulmasını, daimi ordunun milli esasa dayalı yeniden örgütlenmesini hedeflemekteydi.

1 Mayıs 1917'de Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı, dört bir yandan gelen 900 delegenin katılımıyla Moskova'da toplandı. Kurultay muhafazakâr ve milliyetçi sağ kanattan devrimci sola kadar eğilimlerin tamamına yakınını kapsamaktaydı. Gündemi ise oldukça yüklüydü: Devlet örgütlenmesi, Kurucu Meclis seçimleri, eğitim, din, silahlı kuvvetler, toprak, kadın sorunları vb.

Kurultayın aldığı en önemli kararlardan birisi, (Azeri, Kırım ve Orta Asyalı Müslümanların muhalefetine rağmen) İdil Tatarlarının çoğunluğunun katılımıyla; demokratik bir Rusya cumhuriyeti içinde topraksız, ancak kültürel özerk bir devlet hedefiydi.

Burada Tatar milliyetçi hareketinin sol kanadı kongreyi yönlendirmişti, Mollanur Vahidov ve Sultangaliyev yönetimindeki Müslüman Sosyalist Komite azınlıkta kalan bir hizip olarak kongreye katılmıştı.

Ancak Vahidov ve Sultangaliyev'in de baskısıyla Kurultay, Rusya'daki tüm milliyetler için (Kerenski yönetimine karşı) fiilen bağımsızlığa eşdeğer en geniş özerkliği talep etmişlerdi. Birinci Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı, dağınık haldeki Müslüman siyasi hareketini koordine etmek ve daimi eşgüdümü sağlamak için 'Milli Şura' adı verilen bir teşkilat meydana getirmişti.

Kurultay, Volga Tatarlarının tamamen egemen olduğu bir Müslüman Konseyin kumandası altında çalışacak askeri birliklerin özerk olması gerektiğini öne sürerek Geçici Hükümet'ten ayrılmışlardı. Bu Tatar burjuvazisinin ve aydınlarının geleneksel hedefiydi.

İkinci Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı 21 Temmuz - 2 Ağustos 1917 tarihleri arasında Kazan'da yapılmıştı. İslam, milliyetçilik ve sosyalizm karması

bir programla İç Rusya ve Sibirya Müslüman grupları, Kazan Tatarlarının 'Kültürel Özerklik' programlarını onaylamıştı ancak Bolşevik devrim koşullarında oluşan yeni şartlar, 'Topraklı Özerkliği' savunanların üstün gelmesini sağlamıştı ve Kasımda Milli Meclis, İdil-Ural devleti kurulması yönündeki kararı onaylamıştı.

1917'de Ekim Devrimi dengeleri değiştirmiş, Tatar meclislerinde azınlıkta olan ve Bolşeviklere yakın politika yürüten Mollanur Vahidov, Mirseyid Sultangaliyev ve Galimcan İbrahimov gibi genç yönetici kuşağın elini güçlendirmişti.

Mollanur Mollazyanoviç Vahidov, (1885-1918)

Kazan kentinde zengin bir Tatar tüccarın oğlu olarak doğdu. Kazan Yüksek Okulu'nda okudu. 1905'de Rus Sosyal Demokrasi Devrimci Partisi'nin gençlik yapılanmasıyla ilişki kurdu. 1907'de Petersburg Politeknik Enstitüsü'ne girdi. Bir yıl sonra politik nedenlerle okuldan atıldı. 1907'de Bolşevik oldu. 1911'de yine Petersburg'da Psiko-Nöroloji Enstitüsü Hukuk Fakültesine yazıldı. 1915'de Kazan'a döndü. Yeraltı çalışmalarını sürdürdü. 1917'de Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi'ni kurdu. Kızıl Bayrak gazetesini yayımlamaya başladı. Temmuz 1917'de toplanan Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nde, milliyetçilere, mollalara ve Sosyalist Devrimciler'e karşı Bolşevik programları destekledi. 25 Ekim 1917'deki ayaklanmaya Kazan'da katıldı. Ocak 1918'de Lenin'in imzaladığı kararnameyle Müslüman Merkez Komiserliği'nin başkanlığına atandı. Aynı yıl Stalin'le birlikte Tatar-Başkırt Cumhuriyeti'nin kuruluşu çalışmalarına aktif olarak katıldı. Mart 1918'de Moskova'da Rusya Müslüman Emekçileri Konferansı'nı örgütleyenler arasındaydı. Konferans, Rusya Komünist partisinden bağımsız, Müslüman Sosyalist Komünist Parti kurulmasını amaçlamaktaydı. Aynı yıl Stalin'le birlikte 'milliyetçi' Milli Şura'nın ortadan kaldırılmasını onayladı. Mayıs 1918'de Kızıl Ordu'nun kumandanı Troçki'nin onayıyla Merkezi Müslüman Askeri Kurulu, 'Müslüman Kızıl Ordusu' kuruldu. Askeri Kurul başkanlığına Vahidov getirildi. Aynı zamanda Beyaz Ordu'nun Sovyet iktidarlarını tehdit ettiği Tatar topraklarında 'Povoljye Bölgesi Olağanüstü Durum Komiseri' olarak atandı. Temmuz 1918'de Rusya Sovyetler Beşinci Kongresi'nde Müslüman Fraksiyonu toplantısında Müslüman İşleri Merkez Komiserliği Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi. Yönetim Kurulu'nda Galimcan İbrahinov ve Mustafa Suphi de vardı. 4 Ağustosta Kazan'a gitti. 7 Haziranda Çekoslovak askeri birlikleri Kazan'ı işgal etti. Sokak çarpışmalarında Çek birliklerine esir düştü. 19 Ağustosta kurşuna dizildi.

(Hüseyin Adıgüzel, Milli Komünizmin Öncüleri-Vahidov,
İleri Yayınları, İstanbul 2006, sf. 43-56)

Mirseyid Sultangaliyev, (1892-1940)

Başkırdistan'nın Sterlitamak kentinin Elimbetova köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Kazan Öğretmen Okulunda okudu. Burada sol düşünce ile tanıştı. Kendisi, o dönemin koşullarında ve Rusya'da 'Türk ve emekçi' olduğu için iki kez sömürüldüğünü ve iki kat devrimci olduğunu söylemektedir. 1913'te Tatar Sosyalistleri Savaş Örgütünü kurdu. Örgütün 'hem demokratik hem toplumsal' hedefleri vardı.

1914 yılında öğretmenlik yapmak üzere Azerbaycan'a gitti. Orada gazeteci oldu. 1917'de Mollanur Vahidov'la tanıştı. 7 Nisan 1917'de kurulan 'Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi'ne katıldı. Komitenin başkanı Mollanur Vahidov'du. Kazan Sosyalist Komitesi, Marksizm ve Panislamizm karışımı bir ideolojiyi benimsemekteydi. Sultangaliyev, Bolşeviklerin genel taleplerini, savaşın durdurulması ve 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı'nı savunan programları benimseyerek Rusya Komünist Partisi'ne girdi. Ocak 1918'de kurulan Müslüman Merkez Komiserliği'nin Kazan örgütü başkanıydı. Vahidov'un Kazan'da öldürülmesinden sonra 'Müslüman Kızıl Ordu' başkanlığına getirildi ve Kazan 10 Eylülde karşı-devrimcilerden geri alındı. Galiyev'in düzenleyicileri arasında olduğu Kasım 1918'deki Müslüman Komünistler Kurultayı, Bolşeviklerle Tatar Müslüman Komünistlerin yollarının ayrıldığı dönem oldu. 1919'da Moskova'da kurulan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV) yöneticisi ve öğretmenidir.

Nisan 1921'de Onuncu parti kongresinde milliyetçi sapma ile suçlandı. 1923'de ilk kez tutuklandı. 1924'de partiden ihraç edildi. 1928'de yeniden tutuklandı. 1933'de salıverildi. 1937'ye kadar Saratov'da sürgünde yaşadı. 1937'de yeniden tutuklandı. Yargılama sonucunda ölüm cezasına çarptırıldı. 28 Ocak 1940'da kurşuna dizilerek idam edildi.

İlk tutuklandığında birer nüshasını Stalin ve Troçki'ye de gönderdiği mektubunda söze 'tasfiye' edilmek istendiği sıradaki görevlerini yazarak başlamıştır: 'Rusya Komünist Bolşevik Partisi üyesi, Milliyetler Halk Komiserliği Kurulu Üyesi, RKP Merkez Komitesi Tatar-Başkırt Komünist Teşkilatları Merkez Bürosu üyesi, Federal Toprak İşleri Komitesi Başkanı, Umum İttifak Merkez İcra Komitesi Tarım İşlerine ve Tarım Sanayiine Yardım Komisyonu Başkanı, Tartışmalı Toprak Meseleleri Yüksek Denetim Özel Kurul Üyesi, Açlık Sonuçları ile Mücadele Kurumu Merkez Komitesi Üyesi.'

Mirseyid Sultangaliyev'in itibarı SSCB Politbürosu tarafından 1990'da iade edilmiştir.

Özgür Erdem, Galiyev,
İleri Yayınları, İstanbul 2009
A. Bennigsen - C. L. Quelquejay, Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası,
Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995
Halit Kakınç, Sultangaliyev ve Milli Komünizm,
Bulut Yayınları, İstanbul 2003

Galimcan İbrahimov, (1887-1938)

1917'den itibaren Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) üyesi, öykü ve roman yazarı, dilci ve gazeteci, 1919-1929 arasında Halk Komiserliğinin akademik merkezinin başkanıdır. Milli dili, Milli kültürün başlıca unsuru saymaktadır. Dilde 'Tatarcılığın' ve alfabede, İslami geleneğin ve Arap alfabesinin en ateşli savunucularındandır.
1887'de doğdu. Medresede okudu. 1905 devriminin getirdiği özgürlükler ortamından etkilendi. Eski düzeni savunan medreselere karşı mücadeleyi benimsedi. 1912'de Kiev'de üniversite öğrencisiyken tutuklandı. Bir yıl tutuklu kaldı. Ekim Devrimi'ni coşkuyla karşıladı. Müslüman Komiserliği'nde Mollanur Vahidovla çalışmaya başladı. Komiserliğin yayın organı 'Çolpan' gazetesinin yöneticilerindendi. Yazıları 'Yeni Dünya' gazetesinde yayımlandı. 1918'de III. Rusya Öğretmenler Kurultayı, 1924'de

Tatar-Başkırt Maarif Çalışanları Kurultayı'nın örgütlenmesinde belirleyici oldu. 1926'da Bakü Türkoloji Kurultayı'nda Kurultay Başkanıydı. Tatar emekçileri için ve Tatar edebiyatı için yaptığı çalışmalardan ötürü, Sovyetlerin 'Hizmet Kahramanı' unvanı sahibiydi.

Tatar ruhunu aydınlatmak için 'Batı'nın İlyada'sı, İlahi Komedyası ile birlikte Doğu'nun Firdevsi, Sadi ve Fuzuli'den aynı anda yararlanmayı savunmuştur.
1937 yılında tutuklandı. Kazan'daki Plepen hapishanesine kapatıldı. Davası henüz sonuçlanmadan hapishane revirinde bir yıl sonra öldü.
Bugün ismi Tatar Bilimler Akademisine bağlı 'Dil Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'ne verilmiştir.

Azade-Ayşe Rorlich, Volga Tatarları,
İletişim Yayınları, İstanbul 2000, sf. 288
Mustafa Öner, İdil-Ural'dan Bir Aydın Alimcan İbrahim,
Türk Yurdu Dergisi, Eylül 2001, Sayı 169, sf. 58-61

Moskova'da yeni iktidar olan Halk Komiserleri Sovyet'i, 20 Kasım 1917'de 'Rusya ve Doğu'nun Müslüman Emekçilerine' başlığıyla yaptığı çağrıda 'Milli hayatınızı özgürce ve engellenmeksizin inşa edin' demekteydi.

Rusya Müslümanları için Ekim devrimi beklenmedik bir gelişmeydi ve işbirliği yapma konusunda 'kızıllar' ve 'beyazlar' arasında kalmışlardı. Müslüman cephenin içinde burjuva milliyetçiler ağırlıkta olmak üzere, Sosyalist Devrimciler ve Bolşevikler bulunmaktaydı. Rusya Komünist Partisi'yle inişli çıkışlı ilişkileri olan Müslüman Cephenin genel kabul gören tezi özerk bir Müslüman devletti.

1919 yılı başında Stalin, Milli Şura'ya, 'Müslüman İşleri Merkez Komiserliği' adlı bir teşkilat kurulmasını ve Milli Şura'nın bu teşkilatla birleşmesini önermişti. Milli Şura bu öneriyi kabul etmemişti, ancak kısa adı 'Muskom' olan 'İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının İşleri Merkez Komiserliği' 19 Ocak 1919'da kurulmuştu.

Bolşevik Tatarların Muskom'un yönetimini üstlenmesi, bunun Milli Şura'nın onaylamamasına rağmen gerçekleşmesi, Tatar milliyetçi cephesindeki en önemli ayrılık olacaktı.

Muskom'un başkanı, Mollanur Vahidov, yardımcıları ise Galimcan İbrahimov ve Şerif Manatov'du. Mirseyid Sultangaliyev, Haziran ayında Komünist Parti temsilcisi olarak Merkez Komiserliğine katılmıştı.

8 Mart 1918'de Mollanur Vahidov ve Sultangaliyev önderliğinde Moskova'da Rusya Müslüman Emekçileri Konferansı toplandı. Yirmi gün süren bu konferans sonunda (içlerinde Vahidov ve Sultangaliyev'in de olduğu) on iki kişilik bir yürütme kurulu seçilmişti. Kurul, Rusya Komünist Partisi'nden bağımsız, Müslüman Sosyalist Komünist Parti kurulmasını amaçlamaktaydı.

26 Mart 1918'de Milli Şura feshedildi. Bu olay, milliyetçi Tatar örgütlerinin tasfiyesinin başlangıcı olmaktaydı.

17-23 Haziranda ise Kazan'da İç Rusya Müslüman Komitelerinin katılımıyla 'Birinci Müslüman Komünistleri (Bolşevik) Konferansı' toplandı. Konferansta Rusya Komünist Partisi'den bağımsız, eşit statülü bir parti kurulmasına karar verilmişti. Parti, Rusya Komünist Partisi Tüzüğü'nü esas alarak örgütlenecekti.

Tatarca (Müsülman Komünislar Bürosu), 'Musbüro' veya 'Müslüman Merkez Komiserliği' adını alan bağımsız Merkez Komitesi, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki devrimlerin yönetimine adaydı ve bu görevi Rus komünistlerinden daha iyi yapacaklarına inanmaktaydılar.

Diğer taraftan genel olarak Müslüman Cephenin fiili bağımsızlık sayılan özerklik talepleri ve Müslüman Komünistlerin ayrı örgütlenme konusundaki ısrarları, 1918 yılının başından itibaren Sovyetlerde gerilim noktalarının oluşmasına yol açmaktaydı.

23 Mart 1918'de ise; Stalin, Mollanur Vahidov, Galimcan İbrahimov ve Şerif Manatov'un ortak imzalarıyla 'Rus Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyetine bağlı Tatar-Başkırt Cumhuriyeti', Bolşevik parti örgütünün muhalefetine rağmen kurulmuştu. Rusya'daki Müslüman ve milliyetçiler eskiden beri istedikleri bir devlete kavuşmuş oluyorlardı. [17]

1918 yılı ortalarında Müslüman komünistlerin yazgılarını döndüren ve sürecin akışını değiştiren olaylar peş peşe cereyan etmeye başladı.

7-10 Ağustos 1918 tarihinde Çekoslovak askerleri Kazan'ı işgal etti. [18]

19 Ağustosta Mollanur Vahidov Kazan'ın savunulması çatışmalarda esir düştü ve öldürüldü. İsyan genişleyerek, bütün Tatar-Başkırt topraklarına yayılmıştı. İç savaş, bozulan ittifaklar ve Beyaz Ordu'nun yürüyüşünün önlenemeyişi, Tatar-Başkırt Cumhuriyetiyle birlikte Müslüman komünist teşkilatlara büyük darbe indirdi.

10 Eylül 1918'de Kızıl Ordu, Kazan'ı Beyaz'ların elinden kurtardı. Merkez Müslüman Komiserliği yeniden faaliyete geçti. Yeni başkanı Mirseyid Sultangaliyev olacaktı.

Yeni kurulan dengeler, Müslüman komünistlerin güçlerini azaltmış, Rus Bolşeviklerinin kontrolünü güçlendirmişti. Müslüman komünist örgütler bağımsız parti yerine Rusya Komünist Partisi'ne bağlı 'Müslüman Örgütleri Merkez Bürosu' olarak yeniden yapılandırıldı.

4-10 Kasım 1918'de Moskova'da toplanan Müslüman Komünistler Kurultayı ise, Müslüman Komünistlerin özerklik taleplerinin tamamen reddedildiği, Müslüman Komiserliği'nin Rusya Komünist Partisi'nin bir birimi haline getirildiği, Müslüman Komiserliğin yetkilerinin kısıldığı, alt örgütlerinin iç savaş sırasında yok olduğu veya dağıtıldığı bir atmosferde yapılmaktaydı.

Yüzyıllarca süren Rus istilası ve çarlık zulmü, bütün Müslüman halklar ve Tatarlar içinde hem varlıklı hem yoksul sınıflar için yıkıcı ve tahrip edici olmuştu.

17. A. Bennigsen - C. L. Quelquejay, Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995, sf. 77-98 E. H. Carr, Bolşevik Devrimi 1, Metis Yay., İstanbul 1989, sf. 294 Azade-Ayşe Rorlich, Volga Tatarları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, sf.141-312

18. Çekoslovak Askerleri: Bunlar, Avusturya-Macaristan imparatorluk ordusunun eski askerleri olup, büyük bir çoğunluğu Habsburg (Avusturya-Macaristan) monarşisi için savaşmayı reddederek Ruslara teslim olmuşlardı. Çekoslovak lejyonerleri, 1918 yılında Rusya toprakları üzerinde savaşına yetenceği bulunan tek silahlı kuvvetti. Taburları, Fransa'ya götürülmeyi beklerken Kazan ve Vladivostok arasına dizilmişlerdi. Bolşevikler tereddüt edip gidişlerini kolaylaştırmaktan kaçınınca, onlar da Transsibirya demiryolu üzerindeki kentlere saldırarak işgale başladılar. A. Bennigsen - C. L. Quelquejay, Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995, sf. 99

Bu baskıcı siyasetin egemen olduğu yüzyıllar, Tatarları bir arada tutan sınıf farklılıklarının nispeten silikleşip, cemaatin öne çıktığı toplumsal bir savunma durumuydu. Cemaatin hem yoksul, hem zenginlerinin sebatla savunacakları ve kendilerini birleştiren ve eşitleyen din yani İslam, toplumu ayakta tutan temel kurumların başında gelmekteydi. Yirminci yüzyılın başına gelindiğinde ise Tatar ticaret burjuvazisinin gelişmesine paralel olarak toplumu saran güçlü değişim isteği ve reform hareketi hem dinsel hem ulusal güçlü bir hareket yaratmıştı. Tatar komünistlerinin içinden çıktıkları ve dayandıkları toplumsal temel bu harekete dayanmaktaydı.

Bu yüzden Mirseyit Sultangaliyev'le ifadesini bulan 'Milli Komünizm' düşüncesine göre; sömürgeci bir ülkenin baskısı altında olduklarından bütün Müslüman ülkeler ve bu arada Tatarlar 'proleter milletler'dir.

Sultangaliyev'e göre; Milli kurtuluş ve sosyalizm; devrimci aydınlar, reformcu din adamları, köylüler ve az sayıdaki işçilerden oluşan Milli Cephe'nin oluşmasıyla gerçekleştirilebilir.

İslam'ın dünyevi ve 'ezilmiş' bir din olduğunu savunan Milli komünistler, Marksizm ile İslam'ın bazı temel ilkelerinin uyuşabileceğini, Müslüman toplumlarda devrimci mücadelenin 'İslam' unsuru hesaba katılmadan yapılamayacağını, batılı komünistlerin 'dine karşı mücadele ile din karşıtı propagandayı' birbirine karıştırdıklarını ileri süreceklerdir. Müslümanların İslam'a karşı duydukları bağlılığın temelinde, 'yoksulu koruma, dayanışma, eşitlikçilik, zorunlu zekât, kamu mülkiyetine sıcak bakma vb. gibi sosyal nedenler yatmaktadır. Sultangaliyev, Müslüman Komünist Partisi'nin Doğu'ya sosyalizmi yayma konusunda avantajlarının, Rus Bolşeviklerine göre daha fazla olduğunu yazacaktı.

Müslüman komünistler; 'Milliyetçiliği, Müslümanlığı ve Marksizm'i birleştirmenin vazgeçilmez önemde olduğunu belirtmişlerdir. O günlerin temel tartışma konusu olan Dünya Devrimi'nin gerçekleştirilmesinde, Rus Bolşeviklerinden farklı olarak, devrimin sömürge ülkelerde gerçekleşmesinin daha yüksek bir olasılık olduğunu, Almanya ve Macaristan yenilgilerinin bunu kanıtladığını, Batı'nın dünya devrimi açısından 'sönmüş bir ocak' olduğunu savunacaklardı.

Metropol ülkelerdeki proletarya'nın, kapitalist sistem içerisinde, sömürge ülkelerden talan edilen zenginlikleri kendi burjuvaları ile paylaştıklarını; ya da sömürgelerden metropol ülkelere aktarılan zenginliklerin bir bölümünün o ülke burjuvazisi tarafından proletaryaya 'sus payı' olarak verildiğini, bu durumda proletaryanın kimi unsurlarının kendi burjuvalarının işbirlikçileri olduklarını ve yenilginin kaçınılmaz olduğunu savunmuşlardır.

Doğu halklarını uyandırmanın, Batı'daki burjuvalaşmış proletaryadan daha kolay olduğunu, Doğu'lu mazlum ulusların 'ekmek, toprak ve özgürlük' mücadelesinde birleşecekleri en genel cephe anti-emperyalist bir 'sömürgeler enternasyonali'ydi.

Dünyada devrimci durumun, sömürge ülkelerde iktidara gelecek devrimci yönetimlerle, metropollere gidecek kaynakların kesilmesiyle sağlanabileceğini savunmuşlardır. Bu yaklaşım Batı merkezli Marksist düşüncenin, sanayisi ol-

mayan sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki 'üçüncü dünyacı', 'köylüye ve kıra' dayanan komünizmin kuramsal öncülü olmaktaydı.

1920 Eylülünde Bakü'de düzenlenen ve Sultangaliyev'in katılması engellenen 'Doğu Halkları Kurultayı', Sultangaliyev taraftarı Müslüman komünistlere göre; 'ezilen sömürge ülke halklarının' Batı'ya karşı kurtuluş mücadelesini örgütleyen bir genelkurmay olmalıydı. Rus Bolşeviklere göre ise Kurultay; Doğu'daki devrimci ayaklanmalar yoluyla, İngiliz ve Fransız sömürgecilerini zayıflatmak, Batı proletaryasının kendi burjuvalarına karşı yürüttüğü mücadelede geçici bir destek sağlamayı hedeflemektedir.

Sultangaliyev'in yazdığına göre, 1918 yılı bahar aylarında Müslüman Komiserliğine gelen Mustafa Suphi, Mollanur Vahidov tarafından Merkez Müslüman Komiserliği'nin propaganda bölümünün başına getirilmişti.

Bu bölüm, Türkçe, Farsça, Arapça bildiri, gazete ve broşür yayımlayacaktı.

Mustafa Suphi'nin Rusya'daki Müslüman komünistlerle ilişkileri bu tarihten sonra yoğun bir işbirliğine dönüşecektir.

18 Temmuzda Moskova'da Mustafa Suphi'nin başkanlığını yaptığı 'Türk Sosyalistleri Konferansı'nın, Müslüman Merkez Komiserliği'nin çalışmalarının bir parçası olduğu görülmektedir.

Mustafa Suphi, Yeni Dünya gazetesi yanında Muskom'un yayın ve örgütlenme çalışmalarına katılmış, Türkçenin diğer lehçelerinde yayımlanan gazetelerde Kazan'dan Buhara'ya kadar geniş bir coğrafyada yayın faaliyetinin sürdürülmesinde çalışmıştır.

Mustafa Suphi'nin, yukarıda gelişme süreci özetlenen Müslüman komünistlerin örgütlenme faaliyetlerinde; Mollanur Vahidov, Mirseyit Sultangaliyev ve Galimcan İbrahimov ve diğerleri yakın çalışma arkadaşlarıdır.

Muskom'un yayın organı olan Kızıl Bayrak gazetesinde 5 Temmuz 1918 tarihinde Mustafa Suphi'nin bir söyleşisi yayımlanmıştır. Söyleşiyi yapan ise gazetenin editörü Sultangaliyev'dir. Burada Müslüman komünistlerin bazı konulardaki temel stratejileri anlatılmaktadır.

Söyleşiden bir bölüm şöyledir:

"Eğer Müslüman ülkelerin proletaryası zamanında devrimcileştirilmezse ve bu yolla sosyalist kültürü hızla benimsemeye hazırlanmazsa, dünya emperyalizmi onu uluslararası sosyal devrimin gelişmesine karşı savaş amacıyla kullanabilir. Böylece Doğunun Müslüman proletaryası kesinlikle beklenmedik biçimde dünya devrimi için bir köstek olabilir.

Dünya kapitalizmi çöküşü sırasında kendini Doğu'da, öncelikle de Müslüman ülkelerinde savunmaya çalışacak ve sosyalist devrimle savaşını oradan yürütecek. Bu açıdan, Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'nın Doğu nüfusuna sahip çevre bölgelerinde, Türkistan, Kafkasya ve Kırım'da olan olaylar oldukça dikkat çekicidir. Burjuvazi orada Müslüman proletaryasını kendi sınıfsal amaçları için kullanmıştır.

Bu sorun açısından, M. Suphi Bey'e göre, ikinci etken, yani Müslüman proletaryasının Batı Avrupalı burjuva emperyalist devletler olan İngiltere, Fransa, İtalya ve kısmen Almanya'yla birlikte Avusturya'nın sömürü nesnesi olması da

aynı ölçüde önemlidir. İlk etken korunma açısından, ikinci etken ise Batı Avrupa emperyalizmine doğrudan bir darbe indirmek açısından önemlidir.

Ardından Türkiye ve Doğunun diğer Müslüman ülkelerinin hangi yolla devrimcileştirilebileceği sorununa geçerek, M. Suphi Bey, bu açıdan en doğru ve en umut verici yöntemin Rus Sovyet Cumhuriyeti'nde, Rusya'nın geniş devrimci merkezlerinde bu ülkelerin çok daha devrimci öğelerini toplayarak Türk devrimci-sosyalist örgütlerin kurulması olacağını belirtti." [19]

5. İÇ SAVAŞ GÜNLERİNDE 'YENİ DÜNYA'

Yeni Dünya Sayı 5, (18 Temmuz 1918)
Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

18 Temmuzda yayımlanan Yeni Dünya bu sayısında, Rusya'daki bütün toplumsal karmaşayı; iktidardaki Bolşevik-Sol Sosyal Devrimci parti koalisyonunun çatışmalarını, bütün Rusya'yı saran açlık korkusunu, devrimi dört bir yandan saran karşı-devrimci ayaklanmaları, Müslüman Komünist örgütlenmeleri, Çekoslovak birliklerinin isyanını, 3 Mart 1918'de Almanlarla imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'nın sancılarını yansıtmaktadır.

Antlaşma, Bolşevik Partinin sol'u tarafından dahi kabul edilmemişti ve Sol Sosyalist Devrimciler tarafından ihanete vardırılan suçlamalara uğramaktaydı.

'Bolşeviklerle', 'Sol Sosyalist Devrimciler' arasında asıl kopuş, 4 Temmuzda (1918) toplanan 'Şurâlar Beşinci Umumi Kurultayı'nda yaşanmıştı.

Yeni Dünya, Tüm Rusya Şurâlarının Beşinci Umumi Kurultayı'nı ayrıntılarıyla yansıtmaktadır.

Buna göre kurultaya katılan '1305 vekilin, 768'i Komünist Bolşevikler, 269'u Sol Sosyal Revolüsyonerler, bâkisi de başka fırkalardan' oluşuyordu.

Kurultay tartışmalarla başladı, Sol Sosyalist Devrimciler, Brest-Litovsk barışına, köylülük sorununun çözüm yollarına, Sağ sosyalistlerin ve Menşeviklerin Sovyetlerden ihracına karşı çıkıyorlardı. Sol Sosyalist Devrimci Parti bu tartışmalar sonucu koalisyondan çekildi, parti yönetiminin kararıyla Brest-Litovsk barışını sabote etmek için Alman Elçisi Mirbach öldürüldü ve Sol SR militanları örgütlü bulunduğu yerlerde terör ve tutuklama eylemlerine başlayarak, darbeyle yönetimi ele geçirmeye teşebbüs etti. Birçok yerde ayaklanmalar başladı. Buna karşılık Bolşevikler, önde gelen ve kaçamayan bütün Sosyalist Devrimci önderlerin tutuklanmasına başladı. Sol Devrimci Sosyalistler Sovyetlerden atıldı. [20]

19. Halit Kakınç, Sultangaliyev ve Milli Komünizm, Bulut Yayınları, İstanbul 2003, sf. 169- 222 Özgür Erdem, Galiyev, İleri Yayınları, İstanbul 2009, sf. 44-56

20. "Öyle görünüyor ki (Bolşeviklerle Sol Sosyalist Devrimciler arasında) ilişkilerde bir kopma yaratmak umuduyla iki Sol SD, 6 Temmuz 1918'de Alman Elçisi Mirbach'ı öldürdü. Suikast Çeka üyesi SD'ler tarafından planlanmıştı. Katiller, sözde Cerjinski (Çeka Başkanı) tarafından imzalanmış sahte kimlik kartını göstererek elçi tarafından kabul edilmeyi başardılar. Fakat SD'ler bir kez daha siyasi katliama, hem de bu sefer Bolşevikleri öldürmeye girişince terör son haddine ulaştı. Çağdaşları arasında halk hatibi diye ün salmış Bolşevik lider Volodarski, Temmuz 1918'de Petrograd'da öldürüldü. 20 Ağustos 1918'de Uritski genç Petrograd'da öldürüldü ve Lenin Moskova'da ağır yaralandı. Bütün bu suikastların ardından hep şu ya da bu SD hizbi çıkıyordu." (E. H. Carr, Bolşevik Devrimi I, Metis Yayınları, İstanbul 1989, sf.159)

Temmuz sonunda Alman Büyükelçi Kont Mirbach'ın ölüm emrini veren 'Sol Sosyalist Devrimci' merkez komiteyi reddeden Sosyalist Devrimciler'in Sovyetlere dönmesi kabul edildi.

Bu süreç Yeni Dünya'nın 5. sayısında ayrıntılarıyla yer almaktadır.

Beşinci sayıda, Sosyalist Devrimci Kamekof'un, İspiridonova'nın konuşmaları, Kızıl Ordu Komiseri Troçki'nin, İcra Komitesi Reisi Sverdlof'un, Halk Komisarları Reisi Lenin'in konuşmaları verilmektedir.

Bolşevik-Sol Sosyalist Devrimci çatışmasında Mustafa Suphi'de zor bir dönem geçirmiş olsa gerekir. Yeni Dünya'nın sütunlarında iki tarafın önemli liderlerinin konuşmaları yer alsa da Mustafa Suphi, Alman-Sovyet barışını savunan, Sosyalist Devrimcilerin uyguladığı terör ve suikastları reddeden, tarafta yer almıştır.

Temmuz'da gelişen olayların Sosyalist Devrimci partinin yönetici ve üyeleri arasında da büyük bir şok yarattığı söylenebilir. Kısa bir kararsızlıktan sonra, terörü savunan partinin merkez yöneticilerinin politikalarını terk edenler çoğalacaktır.

Mustafa Suphi, 'Şuraların Beşinci Umumi Kurultayı' başlıklı makalesinde özetle şöyle yazmaktadır:

"Rusya Halk Şuraları, Beşinci Umumi Kurultayı'nı da, her türlü güçlük ve küçüklüklere rağmen muvaffakiyetle neticelendirdi.

Halkın iradesine, halkın hâkimiyetine dayanmayan kan içici muhtekir kara güruhlar, bu kurultayın sosyalizme mezar olacağını çoktan beri tasavvur etmekte iken, muvazenesiz sol (S.R.) başçılarının bu kurultaydaki nutukları zehirli gazlar gibi etrafa yayılıp, hele Alman Elçisi Mirbach'ın katli haberleri de kulaktan kulağa haber verilince hayat ve harekete geldiler. Umumi surette insanlık ve azatlık düşmanı olan bu güruhlar (7 Temmuz) Moskova sokak muharebelerinde Sol (S.R.)'lerin kuvvetlerini temsil ettiler. Şuralara, Şura askerlerine hatta masum halka kurşun, gülle ve bomba yağdırmaya başladılar. Fakat hak ve adalet bu canilerin önüne aşılamaz bir dağ gibi yükseldi. Halk hükümetini, halkın kendisi müdafaa ederek iki üç saat içinde kıyam ve isyan bastırıldı."

Beşinci sayıda Mustafa Suphi üç makale yazmıştır. İlk ikisi; Rusya Halk Şuraları 5. Umumi Kurultayı'nın toplanması ve 'Osmanlı Padişahı Sultan Beşinci Mehmet Han'ın vefatı' dolayısıyla yazılmıştır. Üçüncüsü Kazan'da yayınlanan bir gazetedeki suçlamaya yanıt niteliği taşımaktadır. Kazan kentindeki milliyetçi Tatar'ların çıkardığı Kuyaş gazetesi, Ali Haydar imzası ile Mustafa Suphi'yi doğrudan hedef alan bir yazı yayımlamış; ' Bütün Müslüman, Türk ve Tatar âleminin dini ve mukaddesatı ile oynayan bu adam hangi din ve hangi milletten dir?' diye sormaktadır. Milliyetçi bir dizi suçlamayla beraber, Mustafa Suphi'yi Mahmut Şevket Paşa suikastıyla de ilişkilendiren bir iddiada bulunmaktadır.

Mustafa Suphi 'Kuyaş Gazetesine Cevap. Türkiye'de İşler' başlıklı uzun makalesinde iddiaları cevapladıktan sonra özetle şöyle yazmaktadır:

"Biz ölüme mahkûm değil, fakat Kanun-u Esasi'nin açıkça ihlaline karşı siyasi olarak sürüldüğümüz Sinop'tan kurtulup Rusya'ya geldikten sonra üç yıl esir kardaşlarımızın içinde çalıştık.

Milletimize faydalı oldukça kalbimizin derinliklerinde büyük teselliler ve sevinçler hissettik.

Şimdi de (Yeni Dünya'yı) çıkarırken daha az çalışmıyoruz. Türkiye'ye ve bütün Türk milletine ve bütün beşeriyete eskisinden daha az faydalı olmaya çalışmıyoruz. Hakikati söyleyerek mazlum halkımız namına hayat ve hürriyet talep ediyoruz. Sesimizi Türkiye'de de, Rusya'da da bütün dünyaya işittirmek için yükseltiyoruz. Türk'lere zalim ve hunhar millet diyenlere karşı bilakis mazlum ve masum olduğunu söyleyerek, zalim olanları ise kalemimizle gösteriyoruz.

Bizlere taarruz fikriyle yazı yazan Ali Haydar ve hempaları ise ne yapıyorlar? Türkiye'deki zulm-i istibdat hakkında maddeten gösterdiğimiz hakikatlere karşı sükût edip (meddahlık ve zemmaınlık) gibi pek aşağı ve iki iğrenç iki silah ile karşımıza çıkıyorlar... Sizi gidi insafsız canavarlar..."

Ayrıca gazetenin Kazan muhabirinden özetle verilen bir haberde, '17 Haziran 1918'de Kazan'da bulunan Yeni Dünya gazetesi muharriri yoldaşımız Mustafa Suphi; Kazan'daki Türk esirleri arasında mağdur ve mazlum sınıflara mensup işçi, rençper ve asker vekillerinden mürekkep olarak Varşova Oteli'nde yapılan bir toplantıda Türkiye'nin durumu tartışılmış, Rusya'nın çeşitli yerlerinde bulunan Türk sosyalistlerini uygun bir zamanda toplamak ve bir kongre düzenlemek fikrinde anlaşılmıştır, bunun için beş yoldaştan oluşan bir heyet seçilmiştir' denilmektedir. [21]

Bu haberden Mustafa Suphi'nin 17-23 Haziran 1918'de Kazan'da toplanan Müslüman Komünistler Kurultayı'na katıldığını, Kurultay kararlarına uygun olarak 'Türk Sosyalist Teşkilatı'nın kurulması çalışmalarına başladığını görmekteyiz.

Bu son haberle, Mustafa Suphi'nin siyasi faaliyeti, gerek Rusya'daki esir Türkler arasında gerekse de Türkiye'ye yönelik çözüm ve tahlillerinde gazetecilikten örgütlü bir yapıya dönmenin ilk adımları olmaktadır.

6. 22 TEMMUZ 1918, TÜRK SOSYALİSTLERİ KONGRESİ

Yukarıda Yeni Dünya'nın Kazan muhabirinin yazdığı haber; Rusya'nın çeşitli kentlerinde dağınık ve birbirinden habersiz Türk sosyalistlerinin örgütlenme çabalarının duyurulmasıydı. Bu konuda Mustafa Suphi'nin Kazan'da yaptığı hazırlık çalışmaları ve konferansın düzenlenmesi için görev üstlenen beş kişilik heyetin çabaları, 'Türk Sol Sosyalistleri Konferansı' diye de anılan konferansın toplanmasıyla sonuçlanmıştı.

Yeni Dünya'nın 6. sayısı ağırlıklı olarak Konferansa ayrılmıştır.

Yeni Dünya Sayı 6, (3 Ağustos 1918)
Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

Gazete, haberi; '22 Temmuz 1918 tarihine tesadüf eden pazartesi günü akşam saat altıda, Türk sosyalistlerinin konferansı Merkezi Müslüman Komisarlığının

21. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 68

muhteşem binasında açılıyordu. Rusya'nın muhtelif yerlerinden yirmiyi aşkın vekil geldiği gibi, Rus Komünist Fırkasından, Alman, Macar, Romen, Cenubi Slav Enternasyonalist grubundan vekiller mecliste hazır idiler' diye vermekteydi.

Yeni Dünya'nın verdiği habere göre; Kongre ilk gününde, bir komisyon oluşturarak çeşitli yerlerden gelen vekillerin belgeleri incelenmiş, bunun sonucunda aşağıda ismi geçen delegelerin oy hakkı ile katılabileceklerine karar verilmiştir.

'İvanova'dan: Asım Necati, Ribenski'den: Şevket Mustafa, Kazan'dan: Cevdet Ali, Komstroma'dan: Nusret Nihat, Yurkeriski'den: İbrahim Ahmet, Ufa'dan: Halit Cevaz, Nerehte'den: Hasan Hüsnü, Arlov'dan: Mehmet Kamil, Moskova'dan: Edhem Necati, Rizan'dan: Ahmet Şevki, Kazan'dan: Ahmet Musa,Uralski'den: Mustafa Suphi, Kafkas Türk Raboçleri (işçileri) namına: Abbas Halim, Kazan Türk Raboçleri namına: Osman Hattat, Astrahan'dan: Hüseyin Hüsnü, Moskova Türk Raboçleri namına: Arslan Tevfik, bunlardan başka: Mollanur Vahit, Âlimcan İbrahim, Firdevsî, Burhan Mansur yoldaşlar da rey hakkı ile' kongreye iştirak etmişlerdi.

Merkezi Müslüman Komisarlığı, Kongre vekillerini selamlamış, yöneticilerinden Âlimcan İbrahim, Tatar Çolpan gazetesine 'Büyük Ümitler Yolunda' başlıklı bir yazı yazmış, yazı Yeni Dünya 6. sayısında aynen yayımlanmıştır.

Konferans 25 Temmuza kadar devam etmiş, ikinci gün Başkanlık Divanı seçimi yapılmış; '...birinci reisliğe yoldaş Mustafa Suphi, ikinci reisliğe yoldaş Cevdet Ali, Kâtipliğe Hüseyin Hüsnü ve Edhem Necati yoldaşlar' seçilmişlerdi.

Konferansa 'İdil-Ural Tatar-Başkırt Sol (S.R.) Heyet-i Merkeziyesi adına Yoldaş Âlimcan İbrahim, Merkez Müslüman Komitesinin Reisi Yoldaş Mollanur Vahit' de katılmışlardır.

Konferansın gündeminde, 'Savaşın Türkiye üzerindeki etkileri, Türkiye'de siyasi durum, Türkiye'de muhtelif (sosyal) kesimlerin ilişkileri ve aralarındaki ihtilaflar, Türkiye Sosyalist Fırkasının Programı, Fırka teşkilatının kurulması' bulunmaktaydı.

Kongre'yi açış konuşmasında Mustafa Suphi özetle şunları söylemiştir.

"Aziz Yoldaşlar,

Beni şu konferansa reis seçtiğinizden dolayı büyük teşekkür ederim. İtimadınıza teşekkürüm resmi değil, pek samimi mahiyettedir. Ben bu toplantımızı büyük bir kıymet-i tarihiye ile telakki ediyorum. Çünkü fikrimce bu teşkil ettiğiniz heyet, tarihte Türk halkının tesiratını hakikaten arz ve temsil eden ilk teşkilattır.

Bu günkü heyetimiz içinde, öteden beri Türk inkılâp teşkilatlarında olduğu gibi yalnız münevver ve mütefekkir kimselerin değil, belki doğrudan doğruya zulme ve haksızlığa uğrayan halk efradından Türk askeri, Türk köylüsü ve Türk işçisi olarak birçok arkadaşların da bulunuşu inkılâp ruhunun Türkiye'de aşağı tabakalara kadar nüfus ettiğini, Türkiye'de sosyalistliğin ütopizm devrini atlatıp bir devr-i hakikat istidadında olduğunu gösterir.

Evet, hemen bir asır geriye doğru Türkiye sosyal hayatında anbean baş gösteren tanzimat ve ıslahatçılık ve nihayet meşrutiyetçilik hareketlerinin durumu tetkik edilirse görülür ki, bunların hepsi, başta bir takım beyler paşalar bulunmak

şartıyla gâh bir ve gâh diğer şehzade etrafında padişahlara karşı bir taht-ı saltanat davası açmaktan başka mahiyette değildir.

On sene evvelki Türkiye'de vaki olan inkılâba gelince; bu inkılâp da netice itibariyle eski aristokratik teşkilat ile ittifak yaparak, mazlum halk namına hiçbir hak, hiçbir hayır yerine getirmemekten başka bilakis halkın emval ve emlâkini tahrik suretiyle fukaranın burjuvaziya tarafından talanına yol açmıştır...

Sosyalizmin kuvveti ve inkılâbın yakınlığı, ancak işçi ve köylü sınıflarının kendi sınıfi menfaatlerini ve sosyal ideallerini bilerek burjuvaziya karargâhı karşısında ayrı olarak proletarya karargâhını kurup işe başlamasıyla temin edilmiş olur.

Burjuvazinin parlamentarizm vasıtasıyla mağlup edilmesinin ütopya olduğu tarih ile sabit oldu. Mesleğine sadık Marxistler, teşkilatlarını burjuvaziya ile her türlü temas ve muvafakatinden mücerret olarak ihtilalcı esaslarda getirenlerdir...

Biz bugün Rusya İnkılâbının birer mühim amili olan Müslüman kavimlerinin Moskova'daki en âli merkezinde toplanmakla İslam âleminin enternasyonal vakasına olan nazarını daha aşikâr ortaya koymuş oluyoruz. Bizim bugün tuttuğumuz yoldan daha dün Rusya'da yaşayan Tatarlar yürümeye başlamışlardı. Yarın da Araplar, Acemler o selamet yolunu tutacak ve bütün âlem-i insaniyet böylece hakiki kardaşlık, hakiki birlik ve hakiki azatlık yoluna girmiş olacaktır."

Makalesinde Mustafa Suphi üç noktanın altını çizmektedir: "Bu konferans, sosyalizmin Türk işçi ve köylüsü tarafından temsil edildiği ilk oluşumdur ve sosyalizm ütopyadan örgüte dönüşmektedir. Burjuvazinin parlamenter yolla devrilmesinin yolu kapalıdır. Her koşulda sosyalistlerin bağımsız teşkilatları esastır."

Birinci günkü protokol ve tebrik konuşmalarından sonra Konferans, ikinci günden itibaren; Asım Necati, Şevket Mustafa, Nusret Nihat; 'Propaganda Nasıl Yapılmalı', Cevdet Ali; 'Harbin Türkiye Üzerindeki Tesirleri', Mehmet Nazmi; 'Türkiye'nin Siyasi Vaziyeti ve Şark Meselesi', Hüseyin Hüsnü; 'Türkiye'de Muhtelif Anasır Arasındaki Münasebet', Edhem Necati; 'Türk Sosyalistlerinin Şuralar Hükümetine Karşı Nokta-i Nazarı', Mustafa Suphi; 'Türk Sosyalistlerinin Programı-Teşkilatı' başlıklı tebliğleri tartışılmıştır.

Konferans, 'Türk emperyalizmi ve Ermeni Burjuvaziyası tarafından fakir Müslüman ve Ermeni halkları arasında ikâ edilmekte olan mezalime dair vesikaların toplanarak bir yerde olmak üzere Türk-Tatar, Ermeni, Rus ve mümkün olsa İngiliz, Alman ve Macar dillerinde neşrine' karar vermiştir.

Konferans, Türkiye'de yaşayan dinleri, dilleri, milliyetleri ayrı muhtelif unsurlar için özerk yönetim yapısı ve federasyon esası öngörmektedir.

Ayrıca Rusya'daki 'beynelmilel içtimai inkılâbın başarısı için' silahlı bir 'Türk Sosyalist Kıtası'nın teşkiline karar verilmiştir.

Konferans 25 Temmuz 1918 akşamı son oturumunu yapmış ve 'beş kişiden meydana gelen bir 'idare heyeti' oluşturulması, maarif ve neşriyat şubeleri kurulması, parti programının da Türkiye'de bulunan sosyalistler ve Türkiye'den Avrupa'ya kaçmaya mecbur olmuş hemfikir arkadaşların ortaklığı ile

meydana gelecek ve üç ay sonra davet olunacak kurultayda belirlenmesi' kararını almıştır. [22]

Yeni Dünya Sayı 7, (15 Ağustos 1918)
Merkez Müslüman Sosyalistler Komitesinin Türkçe Naşir-i Efkârı

Temmuz sonundaki Konferans'ın en önemli sonuçlarından olan bir parti programı oluşturulması ve bunun 'Türkiye'de bulunan sosyalistler ve Türkiye'den Avrupa'ya kaçmaya mecbur olmuş hemfikir arkadaşların ortaklığı ile yapılması' konusu Mustafa Suphi'nin bundan sonra temel uğraşı olacaktır.

Yeni Dünya'nın 7. Sayısına Mustafa Suphi, 'Türkiye Etrafında Politika ve Sosyalizm' başlık bir makale yazmıştır.

Burada Avrupa Devletlerinin Türkiye'yi parçalama ve işgal politikaları ve Türkiye'yi yöneten partilerin, (ayni bu ülkelerin burjuva sınıflarının) asıl amaçlarının kendi iktidarları devam ettiği sürece buna ses çıkarmayacaklarını, diğer yandan Türkiye'nin yanı başında genç Türk Cumhuriyetlerindeki eski rejimi yıkan emekçilerin bunu başardıklarını anlatarak ve şair Abdülhak Hamit'in şiirine gönderme yaparak, yazısını şöyle bitirmektedir:

"Üç çeyrek asırdan beri vahşi Avrupa tarafından taksimine çalışılan Türkiye'nin daha 1918 Şubatının 21'indeki anlaşma ile Rusya, İngiltere, Fransa tarafından tamamen parçalandığını bir Müslüman bilse; Erzurum'un, Trabzon'un, Van'ın hulasa bütün cenubi Kürdistan'ın Rusya'ya, Suriye ve Adana vilayetlerinin Antep yoluyla Harput'a kadar o zümrüt ovaları Fransa'ya, Hayfa ve Akka ile bütün cenubi Mezopotamya'nın, Bağdat, Basra, Musul... ilah. vilayetlerinin İngiltere'ye verildiğini bir Müslüman okuyup anlasa, ...(Güya) hepsi de Türkiye'nin selametini talep eden Müslüman siyasetçilerine ne der, ne düşünür?... (Bu durumda) iş, Türkiye'nin taksim olunmasında, Müslümanların mutlak surette hâkim veya mahkûm, hür veya esir olmasında da değil. Yalnız (yeter ki) beyler, ağalar kendi saray ve saltanatlarında, tantana ve safahatlarında devam etmek şartıyla, fukaranın malına sahip hükümete nâib olsunlar...

Son zamanların Rus inkılâpçılarını zora sokan vak'aları karşısında bayram eden burjuvalarımız 'bu artık hayal' deseler de;

'Az çok hayalden gelir insana tesliyet (teselli)
Hep iğbirardır (kırılgan), yüzü gülmez hakikatin.'

Fakat biz, vekayi-i kâinatı Hamit kadar şairane görenlerden değiliz. Kahramanlar için yalnız saadet ve iktidar zamanları değil, ölüm ve felaket devirleri bile bir bayramdır" diye yazmaktadır.

Yeni Dünya'da bir makale de Hüseyin Hüsnü yazmıştır. 'Şark ve Sosyalizm' başlıklı makalede Hüsnü, Şeyh Bedrettin'i ve Bedrettin hareketini okurlara tanıtmaktadır. Hüseyin Hüsnü uzun yazısında:

"Altı yüzyıl önce Küçük Asya'da özünü İslam'dan alıp, ancak ondan uzaklaşarak; servetin, mahsulâtın ve arazinin cümlenin müşterek malı olduğunu ilan eden, İslamı, Hıristiyanı, Museviyi, Mecusiyi bir ve kardaş sayan; sarayı, salta-

22. Metc Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 90

natı, muharebeyi, tekkeleri, dervişleri ve ulemayı zulüm ve baskının aletleri kabul eden, nikâhlı kadınlardan başka dünyada her şey müşterek olmalı diyen ve Karl Marx'dan altı yüz sene evvel aynı maksat, aynı niyet, aynı isteklerlerle insanlığa seslenen ve sırf bu uğurda feda-yı can eden bir büyük sosyalisti okurlarımıza tanıtmak isteriz." demektedir.

Yeni Dünya'daki diğer yazılar şöyledir:

• Bir Aylık Hronika: Çekoslovakyalıların harekât- askeriyesi, Şuralar Hükümeti yeni bir cephe-i harp karşısında bulunuyor.

• Kazan'ın Sukutu: Çekoslovak isyancılarının Kazan'ı işgali,

• Kafkasya'da Nasyonalizm ve Sosyalizm (Kafkasya'da inkılâptan sonra milli fırkalar inkılâpçı nam altında meydana çıkıyor. Sosyalizmin ilerlemesine mani olmaya çalışmakta devam ediyorlar. Bu fırkalar Müslümanlarda Müsavatçılar ve Ermenilerde Taşnaksiyon...)

• Rusya Şuralar Hükümetinin Aksay-ı Şark ile Münasebetleri,

• Rusya Şuralar Hükümeti Harici İşler Komisarı Çiçerin'in Şanghay'daki Çin İnkılâpçıları Reisi Doktor Sukuyo Take'ye Teşekküratı,

• İngiltere'de Bolşevizm,

• C. A. İmzalı 'Viran Yurdumda' adlı bir şiir yer almaktadır. [23]

Yeni Dünya Sayı 8, (7 Eylül 1918)
Türk Sosyalist Komünistlerinin Naşir-i Efkârı

Yeni Dünya Sekizinci sayısına bir ders ilanı ile başlamaktadır.

İlanda; 'Yaş ve milliyet nazar-ı itibara alınmaksızın şimdilik; Fransızca, Türkçe, Hesap ve Tarih'ten olmak üzere akşam dersleri açılıyor' denilmektedir.

Gazetenin başlığındaki ibare 'Türk Sosyalist Komünistleri Naşir-i Efkârı' olarak değişmiştir.

Sekizinci sayıda Mustafa Suphi'nin herhangi bir yazısı bulunmamaktadır.

Mustafa Suphi'nin Haziran ayından itibaren Kazan'da olduğu bilinmektedir. Kazan'ın isyancı Çekoslovak birliklerince işgali sırasında da Kazan'dadır. Kazan'ın geri alınmasından sonra örgütlenme çalışmalarına devam eden Mustafa Suphi, Kazanlı Müslüman Kurultayı'na katılmış ve Moskova'da yapılacak Birinci Bütün Rusya Müslüman Komiserleri Kurultayı'na da delege seçilmiştir. [24]

Yeni Dünya'nın bu sayısında;

• Enternasyonalizm, M. Nazmi, 'Ne sihirkar bir kelime... Beşeriyet için, asırlardan beri zulüm ve tegallüp altında ayılan insaniyet için ne füsunkâr bir kelime.'

• Yoldaş Lenin'e suikast, Halk Komisarları Şurası Yoldaş Lenin yirmi gün evvel hain kollar tarafından yaralanmış ve o vakitten beri tedaviye alınmış idi...

• Kazan'ın ve Simbir'in geri alınması, Yakup Mamişef, '...Binaenaleyh Kazan'ın Çekoslovak Guvardiyalar tarafından alınıp da orada Tatar burjuvaziyası-

23. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 107
24. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 60

nın bayramlar ettiğine ve asker kumandanları beyaz çiçeklerle müzeyyen faytonlarda Kazan caddelerinde gezdirdiklerine pek soğuk kanla bakıyorduk.'

• Hitabe, C. Seyfettin, 'Ey fakir ve mazlum Türk halkı, bütün dünyanın fakir ve mazlum halkları birleşiyor, bunlar bütün padişahlardan, zenginlerden, paşalardan daha kuvvetli ve çokturlar...'

• Bir İki Söz, Alimcan İbrahim, 'Tatar-Başkırt Cumhuriyetinde 'Milli İdare' denilen burjuva yönetimin dağıtılması. Başkırdistancılar ve Milli İdare dağıtılınca türlü yerlere dağılıp yürüyen Tatar ve Kadet ve mürtet sosyalistler Çekoslovak muharebesine çok ümit bağladı...'

• Türkiye'de Ermeni Faciaları, M. Nazmi, '...Fecâyi kelimesiyle tarifinin gayri-kabil olduğunu söylediğimiz bu vekâi Türkiye'deki Ermeni fecâyiidir... Evet, şurası muhakkaktır ki, Ermeni burjuvaziyasının eser-i tahkiri ile harbin bidayetinde Türkiye'deki Ermeni halkı arasında bir eser-i heyecan görülüyor ve hudut civarındaki Ermeni ahalisi İslamlar hakkında zulüm ve teaddi icra eyliyor ve bu meyanda hiçbir şeyden haberi olmayan masum halk da arada kurban ediliyor. Ezcümle Van ve Bitlis taraflarında Ermenilerin sırf burjuvazya tahriki ile İslam kadın ve çocuklar hakkında tatbik ettiği eza ve işkenceler pek ileri dereceye varmıştı. Evet, burası böyledir ve Türkiye Hükümetinin de hükümet olmak dolayısıyla bu suretle hareket eden Ermeni canileri hakkında takibatta bulunması ve kanun-u adalet mukteziyatı dairesinde hareket etmesi umûr-u tabiiyyeden idi, lakin heyhat ki takibat hudud-u kanuniyi geçmiş ve Ermeni vahşilerinin yaptıkları tecavüze kat kat mukabele bil misil gösterilmek istenerek Türkiye'de emperyalist hükümet, bir milleti, Ermeni milletini, asırlardan beri yaşayan sây ve vukufu ile memleketin muamelat-ı iktisadiyyesini teminde epeyce mühim bir mevkii olan bir milleti, kadın, çoluk çocuk demeyerek cümlesini idama mahkûm etmiştir...'

• Bir Vaka'i Fecia: Balkan muharebelerinden yaralı olarak dönüp gelmiş Dereli Ahmet'in tek oğlu Tosun'un asker kaçağı iddiasıyla jandarma tarafından asılması, anlatılmaktadır. [25]

Yeni Dünya Sayı 9, (15 Ekim 1918)
Türk Sosyalist Komünistlerinin Naşir-i Efkârı

Yeni Dünya'nın Dokuzuncu sayısı da Mustafa Suphi'nin Taşkent'te bulunduğu sırada yayımlanmıştır ve kendisine ait bir yazı bulunmamaktadır.

Bu sayıda;

• Bitaraf Memleket Sefirlerinin Verdikleri Nota Etrafında, başlığıyla M. Nazmi'nin yazısı,

• Cevabi Nota, Bitaraf Memleket Sefirlerine Harici İşler Komisarı Yoldaş Çiçerin'in Cevabı,

• Türkiye Hakkında, M. Nazmi; 'Bu makalemizde biraz tarih sayfalarını karıştırarak burjuvaziya menfaatine hadim olan bir hükümetin fakir halk arasında ne gibi mazarrat ve mehâlik ikâ etmiş olduğunu, velveleciliğini göstermek istiyoruz.'

25. Metc Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 117

• Divan, (yazarı belli değil); 'Felâket bağını gördüm serseri / Feryad-ı zârımı duyan kalmamış, Aradım o şahin yiğit erleri / Yattıkları yerde nişan kalmamış...'

• Açık Mektup, Süleyman Aziz; 'Bu mektupta Türkiye'de Ermenilere yapılan zulümden bahsedeceğim. Fakat ilk evvela şurasını söyleyelim ki, Ermenilere yapılan zulümlere sebep zalim Ermeni burjuvaziyasıdır... Zavallı Ermeni halkı kabahati ne idi ki, böyle idam edildi... Bu cinayetlerin hiçbirine Türk halkı, zavallı ve fakir halk asla razı değil... Türk paşaları, Türk Ağaları, Alman'a satılmış Türk kumandanları bu cinayetleri irtikâp ettiler zavallı halkı mahvettiler...'

• Dahili Haberler'de, Kazan, Samara, Alaboga, Sizran, Gorki, Pavlovsk şehirlerinin isyancıların elinden kurtarıldığı haberleri,

• Harici İşler Komisaryatının Türkiye'ye Bir Notası; Çiçerin Türkiye'ye bir nota vererek, Brest barışı hükümlerince Batum, Kars ve Ardahan halkının geleceği ile ilgili hükümler Osmanlı hükümeti tarafından çiğnenmiş ve topraklar işgal edilmiştir, Sovyet hükümeti bu durumu protesto etmektedir, demektedir. Yeni Dünya, bu protestoya katılarak Osmanlı paşalarının hareketini 'emperyalizm' olarak gördüğünü açıklamıştır.

• Türkiye muhasım devletlere sulh teklifinde bulunmuştur, muhasım devletler verdikleri cevapta: 'Bütün askerlerin terhisi ve boğazlar ile Batum, Kars, Ardahan mıntıkalarının İngiliz-Fransız kuvvetleri tarafından işgali ve...' yazıları bulunmaktadır. [26]

7. 4 KASIM 1918, MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLER KURULTAYI

Yeni Dünya'nın Kasım sonunda çıkan 10. sayısı ağırlıklı olarak, 4 Kasımda başlayan ve 10 Kasımda tamamlanan Müslüman Komünistler Kurultayı'na ayrılmıştır.

1918 Haziranında Kazan'a gelen Mustafa Suphi, burada Rus ordusuna esir düşmüş Türk askerlerden bir Türk Kızıl Bölüğü kurulması çalışmalarına başlamış, kısa sürede önemli yol katetmiştir.

Nitekim Moskova'daki Türk Sosyalistleri Konferansından sonra, (Konferansta 2. başkan olan) Cevdet Ali, Türk Kızıl Bölüğü Kumandanlığına getirilmiştir. Türk Kızıl Bölüğü, Kazan'ın kurtarılması çarpışmalarına bizzat katılmıştır. Ufa, Sızranı, Sibir, Samara'nın Beyaz Ordu'dan temizlenmesi harekâtlarına da katılan Türk Kızıl Bölüğünün Siyasi Komiseri Mustafa Suphi'dir.

Bu bölgelerin kurtarılmasından sonra bölge halkının yeniden örgütlenmesi de büyük önem kazanmıştır. Kazan, Povaljya, Privralya, Sibir'de teşkilat kurmak üzere oluşturulan 'Olağanüstü Komisyon Başkanlığı'nı da Mustafa Suphi üstlenmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda, 26 Eylülde Türk Sosyalist Komünistleri Kazan şubesi, Osman Hattatzade başkanlığında örgütlenmiştir.

Kazan'da, Mustafa Suphi'nin bir başka çalışmasına daha tanık olmaktayız.

Bunu, Sultangaliyev şöyle anlatmaktadır:

26. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 130

"Bu karşı propagandalar, o dönemde, bir sıra iç çelişkilere karşın, yine de Suphi Yoldaş'ın uğraşında olduğu gibi, kişisel yaşantısında da oldukça önemli bir rol oynadı. Uzun süre güvensizlik ve kuşku atmosferinde çalışması gerekiyordu. Ve de bu ona korkunç ağır geliyordu. Onu kişi olarak tanıyan ve onunla çalışmış bütün yoldaşlar, o sırada cephedeydi. Ayrıca Müslüman İşleri Komiseri Mollanur Vahidov, Kazan'da Çekoslovaklar tarafından yakalanıp kurşuna dizilmişti. Suphi, Kazan'da Çekoslovaklar tarafından yakılan Müslüman Bilim Enstitüsü'nün yeniden kurulmasına karar verir ve aynı zamanda yerli Tatarlar ve savaş tutukluları arasında partinin çalışmalarına katılır. 1918 Eylülünde kendi yönetimi altında Tatar yazı ve alfabesini basitleştirmek üzere bir Panrus Konferansı toplanır. Bu konferans değerli pratik sonuçlar verdi." (27)

Kasımdaki Müslüman Komünistler Kurultayı'nın toplandığı haftalarda Rusya'daki gelişmeler Müslüman komünist önderler için yeni bir safha demekti.

Çekoslovak isyancılarıyla başlayan iç savaş yaklaşık bir yıl sürmüştü. Tatar-Başkırt devletinin kuruluşu ertelenmişti. Mollanur Vahidov öldürülmüştü. Sultan Galiyev, Vahidov'dan sonra onun boşluğunu doldurmaya çalışmaktaydı, ancak 'Özerk Müslüman Komünist Partisi' projesi Rus Komünist Partisi tarafından reddedilmiş ve Merkez Müslüman Komiserliği, Komünist Partisi'ne bağlı, yetkileri kısıtlanmış bir organ hale getirilmişti.

Bu yeni durum, Vahidov, Sultangaliyev ve İbrahimov'un yakın çalışma arkadaşı olan Mustafa Suphi'nin de işini zorlaştırmış, Kurultay'da çeşitli suçlamalarla karşı karşıya bırakmıştı.

Yeni Dünya Sayı 10, (30 Kasım 1918)
Türk Sosyalist Komünistlerinin Naşir-i Efkârı

Yeni Dünya'nın bu sayısında Mustafa Suphi 'Facianın Son Perdesi, Teşrin-i Evvel (Oktyabr) Bayramı, Müslüman Komünistler Siyezdi (Kurultayı)' başlıklı bir makale yazmıştır.

Bu makalede Türkiye'de Enver ve Talat paşaların İstanbul'u İngiliz ve Fransızlara teslim ederek kaçtıklarını ve hayatlarını kurtarma derdine düştüklerini, halkın ise ekonomik olarak çökmüş durumda bulunduğunu, yabancı işgallerle de maneviyatlarının perişan olduğunu anlatmaktadır.

Rusya'da ise 25 Teşrin-i evvel 1917 (Ekim) devriminin birinci yılını kutlayan Rusya'daki emekçi sınıfların, bu bayramın haklı coşkusunu yaşadıklarını aktarmakta, bir yılda devrimin kaydettiği başarıları, Kafkaslarda ve Volga ve Kazan'daki karşı-devrimci ayaklanmaları anlatmakta, devrimin halk için önüne koyduğu hedefleri sıralamaktadır.

Aynı makalede Mustafa Suphi'nin dile getirdiği iki önemli mesajı da yer almaktadır.

Önce, İslam coğrafyasındaki sosyal uyanışa, toplumsal hareketliliğe, sol ve komünist örgütlenmelere, Rusya Komünist Partisi tarafından yeterli önem verilmemesini eleştirmektedir.

27. Sultan Galiyev, Mustafa Suphi ve Yapıtı, '28-29 Ocak 1921'i Unutma Mustafa Suphi ve Yoldaşları, İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975, sf. 92

İkinci olarak da, bir yıl sonra Komintern'in kuruluşundan itibaren komünistlerin yoğun olarak gündemine gelecek olan 'Doğu'daki devrimler ve metropol ülkelerdeki devrimler' ilişkisine değinmiştir.

Mustafa Suphi, iki yıl sonra Komintern'de (İkinci Kongrede) yoğun bir şekilde tartışılacak konuyu, Rusya'daki Müslüman Komünistlerin tezlerine yakın bir üslupta savunacak ve Yeni Dünya'nın Onuncu sayısı bu konuları işleyecektir.

"Şu sayıda sevinçle, memnuniyetle bahs olunacak bir vak'a da şimaldeki Türk kardeşlerimizin sosyalist uyuşmalarını Rus inkılâbının merkezi kuvvası olan (Rus komünist Bolşevikleri) yakınlaştırmış, birleştirmiş olmalarıdır; bu hadise Müslüman Komünist pâk vekillerinin Moskova'da in'ikad (kurulan) birinci meclisleriyle meydana geliyor ve bu meclise Türk sosyalist komünistlerinden de beş vekil iştirak ediyor; İslam âleminde içtimai inkılâba ön ayak olabilecek bu uyuşmalara Rusya'da lüzumu kadar ehemmiyet verilmemesine teessüf etmemek mümkün değil...

Bugün Rusya inkılâbını tehdit eden Avrupa emperyalizminin bir pençesi Avrupa'da ise, ikinci pençesi Asya'daki Müslüman kavimlerinin o nüfusu çok, toprağı geniş bereketli memleketlerinde dayanmış duruyor, kapitalizm Avrupa'da mütezelzel (sarsılan) olsa bile Asya'daki koluna dayanarak inkılâp ile uzun müddet güreşebilir, bugün bile Budapeşte'yi işgal eden Fransız ve İngiliz askerlerinden birçoğu Asya ve Afrika kolonyal halklarındandır; Avrupa medeniyetindeki vahşete bakın neler ibdâ (keşifler) ediyor; ihtimal yarın da Rusya inkılâbı üzerine bu inkılâbın kurtarmaya çalıştığı mazlum kolonya halklarından bir kısmı sevk olunur; cahil ve mazlum Müslüman halklarını ise bu azîm hatadan bu fetretten kurtarmak; işte Rusya'daki inkılâpçı Müslüman uyuşmaların vazifesi. Rus Bolşevik yoldaşlarımız bunu hakkıyla takdir eden ve Şarkta Türk ve Müslüman inkılâpçılarına layık oldukları mevkii verirse zengin Asya'nın göğsündeki emperyal tırnaklar az zamanda ve pek kolay kesilip atılabilir; yeni Müslüman teşkilatına bütün dünya proletaryatı için böyle mühim hizmetlere muvaffakiyet temenni ederiz."

Yeni Dünya, 'Rusya Şuralar Hükümetinin Amerika Reis-i Hükümeti Wilson'a verdiği Nota Hülasası'nı yayımladıktan sonra 'Müslüman Komünistleri Syezdi' (Kurultayı) bölümüne geçmiştir.

Müslüman Komünistler Kurultayı 4 Kasım 1918 de çalışmalarına başlamış ve beş gün sonra 10 Kasımda çalışmalarını tamamlamıştır.

Rusya'nın farklı bölgelerinden gelen 42 delegenin katılımıyla toplanan Kurultayda Türk delegasyonu Mustafa Suphi başkanlığında beş kişiden oluşmaktaydı.

Kurultayın gündeminde; vilayetlerden gelen vekillerin raporları, mevcut durumun tespiti, teşkilat meselesi, Müslüman Komisaryatı teşkilatı ve seçimler bulunmaktaydı.

Gündeme; Mustafa Suphi'nin sunduğu Tatar Dili İlmi Heyet Raporu ve Firdevs Yoldaş'ın, Şarkta Müslüman Komünistlerin Beynelmilel Taktikleri ilave edilmişti.

Kurultay Başkanlığına Sultangaliyev, Yalimov ve Yarallin seçildiler.

Mustafa Suphi Kurultay başlarken yaptığı konuşmada; Kurultay'ın yalnızca teorik tartışmalarla yetinmemesini, ilkeler ve program ortaya koymasını, sonra da onları kararlılıkla uygulayan bir icra organı gibi çalışmasını önermiş ve özetle şöyle konuşmuştur:

"Sizi Türk komünistleri namına tebrik için söz alıyorum, talih-i mukadderini değiştirecek olan büyük inkılâbın merkezi Moskova'da adalet, hak, hürriyet namına Türk fukarasını temsil etmek ne büyük bahtiyarlık... O Türk fukarası ki paşa ve padişahların asırlardan beri devam eden vahşet ve cinayetleri altında eziliyor; O Türk fukarası ki, Avrupa'nın her türlü siyasi ihtiraslarına kan döküyor; Avrupa'nın vahşi ve muhteris dişleri arasında çiğneniyor, eziliyor, mahvediliyor ve fakat şu yalancı medeniyet dünyası tarafından yine (barbar) namıyla yâd olunuyor....

Bugün Rusya'da parlayan beynelmilel içtimai inkılâp bayrağını kollarında yükselten Türk işçi ve köylüsünün mümessilleri, beynelmilel kapitale karşı ve fakat her şeyden evvel kendi zalim, barbar paşalarını ezmek azim ve kuvvetiyle hareket ediyor...

Bütün dünyadaki fukara sınıfın saadeti namına harikalar gösteren, Rusya'daki inkılâp kahramanları bilsinler ki Cenubun bereketli ikliminde de aynı emel, aynı ideal için nefsini fedadan çekinmeyen Türk yoldaşlar var ve emin olsunlar ki Cenupta ihtilalın patlak vermesi bir 'ateş' emrine bakıyor.

Yoldaşlar, Müslüman komünistlerinin bu kurultayı pek büyük bir ehemmiyetle telakki olunacak bir içtimadır; biz Rusya içinde içtimai inkılâbın devamına çalışırken, Avrupa muhterisleri kendi aralarında memleketleri bir çiftlik, halkları birer esir sürüsü halinde paylaşmak istiyorlar ve bu memleketler ve bu halklar bilirsiniz ki umumiyetle Müslüman memleketleri ve Müslüman halklarıdır. (ve bu nedenle de) Kurultay, (bütün Avrupa'nın) korkulu nazarlarını celbe eden bir vaka (dır).

Onun için yoldaşlar, biz kararlarımızda metin, aziınkâr kararlarımızı icrada tereddütsüz, cesur olacağımıza şimdiden söz vermeliyiz ve bu arada nazariyatçı, ütopist sosyalistler halinde değil, bütün manasıyla ihtilalcı, icracı bir heyet halinde hareket etmeliyiz....

Yaşasın Müslüman dünyasının fedakâr kahramanları... Yaşasın Enternasyonal..."

a. Kurultay'da Türk Heyetine Suçlama ve 'Sosyal Şoven' Tartışması

Beş gün devam eden Kurultayın ilk günü Türk heyetine bazı suçlamalar yöneltilmiş ve tartışmalar yaşanmıştır. Bazı Kazan'lı delegeler ve İsmail Rahmetellin Türk komünistlerinin ayrı teşkilatları ve ayrı siyasetleri olduğunu belirtip Kurultaya katılamayacaklarını söylemişler ve Mustafa Suphi'yi 'sosyal şoven'likle suçlamışlar ve Türk teşkilatında Osmanlı ajanları bulunduğunu söylemişlerdir.

Bunun üzerine söz alan Mustafa Suphi, uzun konuşmayla iddiaları şöyle yanıtlamıştır:

"Yarım saatten beri Türk Sosyal-Komünistleri hakkında bir türlü netice verilemiyor, kimi bu teşkilat halis komünist teşkilatı değil diyor, bir diğeri ise Türk sosyalistlerinin sosyal şovenistler olduğu haber verildiğini söylüyor. Biz, hakkımızda açılan bu bahsi büyük bir fırsat, fikrimizi, vicdanımızı ilan için ele geçmez bir nimet olarak görüyoruz, çünkü şimdiye kadar Türk Sosyal-Komünistlerine karşı, onların aleyhinde birçok entrikalar çevrildi ve şu Rusya inkılâbı-ı azîmi içinde türemiş olan bir avuç Türk ihtilalcılarının (yaptıkları) işte muvaffak olamamaları için çok çalışıldı; ancak bu sözler, bu entrikalar matbuat sayfalarına bile çıkarılamadı. Kulaktan kulağa nakl olunan iftiralar, koldan kola gizlice verilen jurnaller (hafiyelere mahsus raporlar) mahiyetinde deveran etti durdu. Şimdi de Müslüman Komünistlerinin Birinci Kurultayı'nda karışık, bulanık bir iki sözle fikirler bulandırılmak isteniyor, yoldaşlar, biz buna müsaade etmeyeceğiz ve şu hitabet minberinin üstünden o hain, müfteri, alçak entrikalara cevabımızı verip Türk inkılâpçıları etrafında oynanmak istenen cinayetin o hilekâr perdelerini yırtıp atacağız, o vakit siz yoldaşlar, yalnız Türk sosyalistlerini değil, belki, Rusya inkılâbı mukadderatını alakadar eden bu işin derece-i fecaatini anlamış olacaksınız...

Yoldaşlar, Rusya'da Türk Sosyal-Komünistlerinin hareketi tarih itibariyle tetkik olunursa, bundan yedi ay evvel Moskova'da (Yeni Dünya) gazetesinin ilk numarası tamamıyla garip bir tesadüf olarak Osmanlı Sefiri Galip Kemali Bey'in (Moskova'ya) geliş günü ile çakışmıştı, daha birinci nüsha çıkar çıkmaz (Yeni Dünya)'nın Osmanlı sefareti muhitindeki tesiri pek mühim olmuştur. Bu, Sefirin tarafıma merhum Mollanur Vahidov'a haberler göndererek görüşmeye davet etmesiyle anlaşıldı, davet ve ültimatomlarına cevap alamayan Sefir hazretleri ikinci, üçüncü nüshaların da çıkmasıyla Harici İşler Komisarı yoldaş Çiçerin'e birbiri ardına üç nota vererek bu gazetenin Rus-Türk münasebetini kesmeye neden olabileceğini kat'iyyen söylemiştir. Yoldaş Çiçerin bu münasebetle benimle ve yoldaş Vahidov'la söyleşip hücumların bir dereceye kadar hafifleştirilmesini istemiştir ki, bu sırada benim de Kazan'da Müslüman Sosyalistleri Kurultayı'na gitmemle (Yeni Dünya)'nın çıkışı bir buçuk ay geri kalmış oluyor, bunları hikâyeden maksadım Türk sosyalistlerinin hayatta ilk basamakları olan (Yeni Dünya) gazetesindeki yazıların Türk muhitinde derin tesir icra etmiş ve bu tesiratın Osmanlı Hükümetini telaşa düşürecek bir mahiyet almış olduğunu söylemektir.

Osmanlı Sefiri hükümet vasıtasıyla (Yeni Dünya)'nın alıp yürüdüğü işe mani olamadığını anlayınca, Türk sosyalistlerinin Moskova'da ilk defa yapılan konferanslarına Türkistanlı bir (SR) olduğunu söyleyen Mehmet Nazım ismindeki kişiyi sami sıfatıyla girdirmeye ve bu genç teşkilat içinde ayrılık çıkarmaya çalıştı. Cebinde Türk pasaportuyla gezen bu kişinin sahtekârlığı sözlerinden anlaşılıp, nihayet kendisi meclisten kovuldu ise de konferans içinde Mehmet Nazım'a temayül eden iki-üç kişinin mevcudiyeti de anlaşıldı. Konferanstan sonra teşkilat meselesinde suikastları cihetiyle başta Bülbüloviç denilen Bosna'lı bir serseri

olduğu halde (Hüsnü Halil, Şevket Mustafa, Ahmet Musa) ismindeki şu üç kişi de teşkilattan ihraç ve tard olunmuşlardır. Yeni Türk sosyalist teşkilatı kendisine içten ve dıştan yöneltilen hücumlara karşı şayan-ı dikkat bir metanet ile hareket ederek bu muzır unsurları ilk hamlede tutup içinden atmış olmakla Osmanlı Hükümet ve Sefaretine boyun eğmeyeceğini ispat etmiştir.

İşte yoldaşlar, Türk teşkilatı etrafında fesat yayan güruhun kadrosu böylece teşekkül etmiş oluyor; fakat bunların faaliyetleri kendi muhitlerine münhasır kalmıyor, bunlara bugün şu mecliste oturan Tatar yoldaşlardan bazı safdil (bazı ahmak) kişiler de yardım etmiştir. Türk Sosyal-Komünistleri frontlarda Kızıl Ordu teşkilatlarıyla Şuralar Hükümetini müdafaaya çalıştıkları sıralarda şu aramızdaki bazı dostlarımız bu yadigârlar ile birlikte berengi (patates) pişirip fesat çorbasını aşılıyorlar; Enver ve Talat paşaların saltanatlarına hizmet etmiş bulunuyorlar; evet, bunda şüphe yok, Türkiye'de zalim ve müstebit idareye karşı yegâne bir teşkilat olan şu bir avuç Türk sosyalistlerine karşı yapılmış olan her teşebbüs ki, doğrudan doğruya paşalara yardım etmiş demektir.

Şimdi bir de jurnal var; Moskova baylarının dostu (İzvesnev komünist!) Ahmedev İbdeş Araklı haber veriyor ki, Mustafa Suphi (sosyal şoveniısttir); yoldaşlar, ben cenubun bereketli bir Türk ocağında ihtimal ki bir şovenist olarak doğdum; Avrupalıların ve Avrupa kapitalinin zulüm ve karanlığı altında (şovenist) olmayan bir Türk de bulamazsınız; fakat bu taassup, bu şovenizm bende Avrupa zulmüne, Avrupa kapitaline karşı... Yoksa muhit-i inkılâbında tecelli eden o ulvi kardaşlığa bir uzuv olmaktan başka bir sözüm veya hareketim yoktur; fikirlerim, yazılarım, sözlerim buna şahit. ben bunları her vakit müdafaaya hazırım.

Sonra diğer bir mesele, arkadaşlarımdan İsmail Lütfü (SR) imiş, bu da yeni bir haber, ben Lütfü yoldaş ne derece (SR)'dir, bu hususta malumatım yok, kendisini eskiden tanırım, on sene evvel daha Abdülhamit tahtından indirilirken sarayı saran gençler arasında şu gördüğümüz küçücük Lütfü yoldaşımız da vardı; daha sonra (Halaskaran) gurubunda (Cemiyet-i Hafiyye) meselesinde -bunlar Türk tarihi inkılabiyesine ait vak'alar- de mühim roller oynamıştı; en sonunda Hükümet Tophanesinde hükümete karşı düzmekte olduğu bir bomba meselesinden dolayı mahkûm olarak hapse atıldı; o karanlık diyarda kendisiyle yeniden buluştuk; bir müddet sonrada Rusya'ya geldik; kendisi şimdiki teşkilatımızın en güvenilir unsurlarındandır; namuslu bir ihtilalci (ben komünistim) deyince ona karşı söz söylemek garip mesele. Her kişi kendi vicdanından mesul.

Yoldaşlar, işte size Türk teşkilatı hakkında bazı hususi malumat vermiş oldum; sözümü bitirmeden evvel Türk teşkilatına karşı çalışanlara dair bir-iki malumat daha vereyim:

Moskova'nın Peçen Pazarı demek olan (Tropni'nin) karanlık otellerinde birleşip entrikalar düzen kimselerden birisi spekülatörlüğü Çerzuviçani komisyonunca sabit olup şimdi çoktan beri hapiste yatıyor; diğer bir kaçı spekülasyonlarına devam ediyorlar; bir üçüncüleri şu meşhur Edhem Efendi Bülbüloviç Türk teşkilatı derken Müslüman Komisaryatına, öyle tahammül olunmaz jurnal yazmış ki nihayet bununla Çerzuviçanı komisyonunun nazar-ı dikkatini celbetmiş; nihayet bu miskin dilencinin adi bir provokatör olduğu sabit olarak

memur olduğu Milli İşler Komisaryatından tardına karar verilmiş... Hülasa, bütün bu kar gibi temiz ve kan gibi kızıl olduklarını iddia eden huliganların mahiyeti kendiliğinden anlaşılıyor; bizim için zahmete hacet kalmıyor. Diğer taraftan bizim Türk Sosyal Komünistleri ise hatt-ı hareketlerinde öz istikametlerini bozmadan hedefe doğru yürüyorlar; fakir şarkın biricik dostu olan Rusya inkılâbına bütün mevcudiyetleriyle kuvvet vermeye çalışıyorlar..."

Yeni Dünya'daki haberde, Mustafa Suphi'nin bu konuşmasından sonra Kurultay, 'yoldaş Lütfü aleyhindeki sözlerin doğru olmadığına' karar vererek Türk teşkilatının Kurultaya iştirak hakkını kabul etti, diye yazmaktadır.

Kurultay, üçüncü ve dördüncü günlerinde aldığı kararlarla Müslüman komünist teşkilatların ayrı veya özerk teşkilatlar şeklinde değil, Rusya Komünist Partisi program ve taktiklerini izleyen ve onunla sıkı bağları olan örgütlere dönüşümünü kabul etmiştir.

Kurultayda milliyetçilik suçlamasıyla karşılaşan Türk delegeleri ve Mustafa Suphi 'özerklik ve ayrı komünist örgütlenme isteyen' Müslüman komünist ekibin yandaşı muamelesi görmüş, 'zamanın ehemmiyetine binaen her türlü sûi-tefehhümlere (yanlış anlama) meydan kalmaması için' bu kararları onaylamış veya onaylamak zorunda kalmıştır.

Kurultay, teşkilat meselesinde de 'program, taktika ve komünizm prensipleri esaslarında birbirlerinden farklı olmayan bu partilerin teşkilat meselesinde de ayrılamayacaklarını ve Müslüman Komünistlerin Rusya Merkezi Komitesi yanında bir merkezi büro şeklinde örgütleneceğini' kabul etmiştir.

Kurultay'ın Beşinci günü İlmi Heyet reisi Mustafa Suphi'nin bildirisini okuduğu aktarılmaktadır.

Mustafa Suphi'nin ayrıntılarını verdiği 'Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet' başlıklı yazının ayrıntıları sonraki sayıda geniş bir şekilde yer alacaktır. [28]

b. Yeni Dünya'nın Moskova'daki Son Sayıları ve Beynelmilel Büyük Miting

Yeni Dünya gazetesinin Moskova'da basılan son iki sayısında (11 ve 12) gazetenin adının üstünde yer alan (Türk Sosyalist Komünistlerinin Naşir-i Efkârı) ibaresi kaldırılmış ve (Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları) konulmuştur.

Yeni Dünya Sayı 11, (24 Aralık 1918)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

11. sayı, Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Müslüman Uyuşmaları Merkez Bürosu Hitabı ile başlamaktadır. Burada 4-10 Kasımda yapılan kurultayda yetkileri kısıtlanan ve Rusya Komünist Partisi'nin bir birimi haline getirilen Müslüman Komiserliği'nin yeni adıyla Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Müslüman

28. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 144

Uyuşmaları (Kurulu) Merkez Bürosu, 'Beynelmilel Propaganda Bürosu' teşkili duyurulmaktadır.

Mustafa Suphi'nin, 11. sayıda 'Türkiye'de Neler oluyor başlıklı bir makalesi bulunmaktadır.

Mustafa Suphi, bu makalede Türk-Ermeni ilişkilerindeki trajediyi anlattıktan sonra; gelinen noktada, iki halk arasında yeniden kardeşliği kurmak için Türk komünistlerinin çok olumsuz koşullarda üzerlerine düşeni yaptıklarını ve yapmaya devam edeceklerini, diğer taraftan aynı sorumluluğun Ermeni komünistlerine de düştüğünü belirtmektedir. Mustafa Suphi'nin makalesi özetle şöyledir:

"Türkler ve Ermeniler, yalnız Türkler değil Kürtler, Çerkezler, Türkmenler ve hatta Rusya'daki Kafkasyalılar, Dağıstanlılar, Türkistanlılar arasında bu nefret ve düşmanlığa ne zaman nihayet gelecek!..

Bugünkü nüshamızda zalim Enver ve Talat ordularının Bakü'den çıkması dolayısıyla Urallardan Rusça 'Pravda' gazetesine gönderilmiş bir mektubun tercümesi var; diğer bir yoldaşın yazısı da Ermeni burjuvazisinin idaresindeki eski Rus ordularının Anadolu'daki vahşetleri de acıklı bir tarzda tasvir ediliyor... Gözleri kan ağlayan kesik başlar, yavrusu memesinde doğranmış kadınlar, canlı canlı yakılan insanlar... Bu feci manzaraları bir muharririn kalemi ve bir ressamın fırçası için resmetmek imkân haricinde, bu manzara karşısında insan hayali ve hisleri, elim heyecan ve buhranlar içinde kudretini, iradesini kaybediyor.

Türk ve Kürtlerin Ermenileri, Ermenilerin Kürtleri ve Türkleri takibe, mahva, yok etmeye koşmaları; bu fetihlik davasında medeniyetleri vahşetle yoğrulmuş Avrupalı emperyalistlerin insan ruhuna ektikleri, akıttıkları zehir; bu masum milletler arasına kasd ile sokulan, din ve millet hırslarıyla yakılan bir düşmanlık; Ermenilere Anadolu'nun yarısını vaat edip sonra Türk ve Ermeni milletleri arasında katliamlar ve yağma ateşleri yakıp, daha sonra da tutuşturdukları bu yangını söndürmek için Küçük Asya'nın işlerine karışmak...

Anadolu'yu ne Türklere, ne Kürtlere, ne de Ermenilere değil, ancak kendilerine almak... Bu hakikati Türk ve Ermeni işçi ve köylüsünden bilmedik anlamadık hiç kimse artık kalmamış olmalı; bu hakikati halka anlatmak ve o feci cinayetlerin önünü almak Türk ve Ermeni inkılâpçılarının ve bu inkılâpçılardan özellikle komünist enternasyonalistlerin vazifesidir.

22 Temmuzda Moskova'da toplanan Türk konferansı bu hususta üstüne düşen vazifeyi pek güzel tayin etti; 'Türk emperyalistleriyle Ermeni bujuvaziyasının bu iki halkın mahvına yürüyen hareketlerini takip ve bu hususta bütün dünyayı aydınlatma Türk komünistlerine düştü; bizler üstümüze düşen bu işi bütün imkânsızlıklara bakmadan elden geldiği kadar işlemeye çalıştık; bundan sonra da çalışacağız, fakat bu hususdaki uğraşın bir kısmı da Ermeni yoldaşlara kalıyor.

Enver Paşadan fukara halka bir fayda gelirse, Taşnaksutyunlardan iyilik beklenebilir, fakat Ermeni enternasyonalist dostlarımız bizim en büyük ümitlerimizi temsil etmektedirler...'

Türk-Ermeni, Şarkta hayat ve hareketleri bir dereceye kadar muayyen ve müteşahhıs olan bu iki unsurun birleşmesi içtimai inkılâp için pek lazım ve zaruridir..."

• 11. Sayıda Türk-Ermeni olayları geniş olarak yeniden yer almaktadır. Türk Ordusunun Bakü'yü işgal etmesinden sonra Bakü'de Ermeni mahallelerinin askerler ve yerli Müslümanlarca talan edilmesi ve Ermeni mahallelerindeki katliamlar ve yaşanan vahşet yazılmaktadır.

• Van'dan Yeni Dünya'ya yazan Mahmut Celalettin imzalı haber de; Van'da Ermeni isyanları öncesi Amerikalı misyonerler ve Ermeni burjuvazisinin provokasyonları, çatışmayı istemeyen Ermeni aydınlarının ortadan kaldırılması, Rus işgalinden sonra da Rusları arkalarına alan Ermeni çetelerinin Türk köylerini basmaları ve yaptıkları katliamlar anlatılmaktadır.

Mustafa Suphi'nin Müslüman Komünistler Kurultayı'nda sunduğu bildiri, 11. Sayıda 'Şimal Türkleri Arasında Mühim Bir Müessese: İlmi Heyet' başlığıyla verilmektedir.

Bu bildiride; Mustafa Suphi, Kazan'da Ağustos (1918) başında kendi başkanlığında yapılan bir çalışmayı ve programı özetlemektedir.

Buna göre; Müslüman proletaryayı eğitme, sosyal hayata hazırlama, Tatar alfabesinin gözden geçirilmesi ve kolaylaştırılması çalışmaları, geniş kitlelerin okur-yazar kılınması, Tatar toplumunda bilimsel düşüncelerin halkın anlayacağı düzeye indirilmesi, çocuklar için ilk-orta-lise eğitim programları, iş mektepleri açılması, bunlarla ilgili edebiyat vücuda getirme, mekteplerden başka umumi halkı okutmak için işçi terbiye yurtları, halk darülfünunları, halk tiyatroları, maarif teşkilatı için uzman ve öğretmen yetiştirme programları, Tatar edebiyatı için bibliyografya, Tatar dili ve imlasını düzeltme komisyonu, Müslümanlar için merkezi ve esasi kütüphane teşkil etme, Türk-Tatar tarih, edebiyat ve hukukunu toplama çalışmalarını içermektedir.

İlmi Heyet çalışmalarını yürütürken, 7 Ağustosta Kazan Çekoslovak askerlerinin işgaline uğramış, isyancılar, 'şurâlar hâkimiyeti zamanında yapılan her şeyi imha etmiş', Kazan kenti isyancılardan kurtarıldıktan sonra çalışmalara 18 Eylül'de yeniden başlandığı anlatılmaktadır.

11. sayının önemli haberlerinden birisi de 5 Kasım (1918) Moskova'da düzenlenen 'büyük miting'den ayrıntılardır.

"Müslüman Komünistleri Kurultayı münasebetiyle Moskova'daki mitingi Kamenev bir konuşmayla açmıştır. Miting (Dom Soyuz) denen mahalde gerçekleştirilmiş, 'her milletin proleteryat reisleri tarafından nutuklar irat edilmiş, miting mahalli, binlerce halkla dolmuş ve pek büyük tezahürat görülmüştür.'

Mitingde İtalya adına Balbanova, Amerika adına Rinştena, Romanya adına Rakoskava, Fransa adına Jak Sadul, Türkistan adına Yusupov, Britanya adına Feynberg, Hindistan adına Muhammet Hadi, İran adına Recep Bumbi, Çin ve Kore adına Laos Yajavan, Türkiye adına Mustafa Suphi" konuşma yapmışlardır.

Mustafa Suphi nutkunda, Doğu'da devrim konusundaki Doğu'ya inisiyatif verilmesi gereken düşüncelerini açıklamayı burada da sürdürmüştür.

"Fakat Rusya inkılâbının bugün hareket fihristinde bulunması lazım gelen mesele... Şarkı ayaklandıracak harbî ve inkılabî teşkilattır; bu teşkilatın kendisine

yeterlik edebiyatı da beyannameleri, risaleleri de olur; Rus inkılâpçıları, diyeceğiz, çünkü biz Türkler Oktyabr inkılâbından beri Rus yoldaşlarımızla beraber hareket ediyoruz; kendi silahımızı kendi elimizde tutmalı hedefimizi iyice tayin ve hareket etmeliyiz; bize Şark yollarını açacak en mühim çare; Şark halkları içinde yetişen genç inkılâpçıları uyuşturup harbî-inkılabî bir teşkilat vücuda getirmektir.

Bu hususta şimdiye kadar ihmal edildi; büyük üstadımız Yoldaş Lenin'in Şark hakkındaki beyannamelerinden taşan âlicenap ümit ve emelleri Asya'nın hudutsuz çöllerinde kaybolup gitti; çünkü şarka fırka adamları tarafından layık olan ehemmiyet verilmedi; ben zannediyorum ki Rusya Komünist Bolşeviklerinin Merkez Hey'et-i İcraiyesi şimdi bu meseleyle daha yakından meşgul olacaktır." [29]

Yeni Dünya Sayı 12, (10 Şubat 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları

10 Şubat 1919 sayısı Yeni Dünya'nın Moskova'da yayımlanan son sayısıdır. Bu sayıda Mustafa Suphi imzalı yazı bulunmamaktadır.

Ancak Yeni Dünya, Türkiye'deki gelişmeleri izlemeyi sürdürmektedir.

'Federalizm Yahut Taksim Politikası' başlıklı Lebip imzalı başyazıda, bir zamanlar Mustafa Suphi'nin de yöneticilerinden olduğu 'Milli Meşrutiyetçiler' partisinin Türkiye için düşündüğü 'Federalizm' ile şimdi İngiliz yanlısı Osmanlı Hükümetlerinin Türkiye'de dile getirdikleri 'Federalizm'i karşılaştırmakta ve şöyle yazılmaktadır.

"Türkiye'de federasyalı hükümet esasında açıkça ortaya atılan 'Milli Meşrutiyetçiler' aynı zamanda çiftçi sosyalistlerin programını da kabul ederek, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden bir memleket, üstünde yaşayan milletin ve toprak umumiyetle onu işleyen çiftçinin şiarlarıyla kendilerini gösteriyor... İttihat Terakki fırkasının ilk altı yıllık hatalarına inzimam (eklenme) eden Umumi Harp esnasındaki dört senelik cinayet ve hıyanetleri şimdi Türkiye'den de, Türk emperyalistlerinde de nam ve şan bırakmadı; beyler ve paşalar şimdi Avrupa ve Amerika'nın birer köşesinde garip, ancak biriktirdikleri altınlarla zengince bir muhacir hayatı geçiriyorlar... Bu federalizm başta Lloyd George ve Clemanceau olduğu halde Avrupa yırtıcı canavarlarının öteden beri kurdukları bir tuzak... Bu federalizm, Arabistan'ın Araplara, Anadolu'nun Türklere, Ermenistan'ın ve Kürdistan'ın da burada ki halklara verilmesi değil, belki bu nam altında Türkiye'de teşkili tasavvur edilen herhangi bir Mısır, bir Hindistan veya bir Fas ve Cezayir müstemlekelerine esas olan kaba-taslak bir kroki, bir plan..."

Türkiye'de' başlıklı L. İsmet imzalı bir başka makale de ise Türkiye'de olası 'devrim' sorunu tartışılmaktadır. Yeni Dünya'nın bu konudaki saptaması şöyledir:

"Artık herkes bilmeli ve görmeli ki, hakikaten Türk fakir ve mazlum halkı henüz ölmedi ve insan gibi yaşamak istiyor. Zaten önünde iki yol var. Ya insan

29. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 163

gibi yaşamak veyahut ölmek. Yani inkılâp veya istibdat yolları. Bu inkılâp ne vakit olacak? İşte öyle bir sual ki kati cevap vermek kabil değil! Fakat herkes işçiler ve köylüler gibi paşa ve padişahlar da, inkılâpçılar gibi İttihatçı ve İstibdatçılar da bu inkılâbın kuvvetini her gün, her an bu zamanın biraz daha yaklaştığını hissediyorlar, görüyorlar..."

Yeni Dünya'da yer alan diğer haberler şöyledir:

• Karl Liebknecht ve Roza Luxemburg'un Almanya'da öldürülmeleri, (16 Ocak 1919'da Berlin'de Karl Liebknecht ve Roza Luxemburg dostlarından Markuso'nun evinde tevkif edildikten sonra 'Eden' otelindeki süvari kışlasına götürülmüşlerdi. Tevkif haberi o kadar süratle etrafa yayılmıştı ki ...)

• Türkiye'nin Taksimi,
• Türkiye'de Sefalet ve Bolşevizm,
• Türkiye'de Yeni Hükümet,
• Ermeni Faciaları ve Müsebbiplerinin Muhakemesi,
• Türkiye'de Neler Oluyor,
• Enver ve Cemal Paşalar,
• Türkiye Meclis-i Mebusanı'nda,
• Türkiye'de Heyecan, gibi haberler bulunmaktadır. [30]

8. 1919 KIRIM ve ODESA

1919'un başlarında Beyaz Ordu'nun direnişi kırıldıktan sonra, Kırım Türkleri arasında, temelini Moskova'da önceden esir düşmüş Türklerden attığı Türk komünist teşkilatını genişletmek ve Anadolu'ya daha yakın olmak amacıyla, Mustafa Suphi yakın arkadaşlarıyla Kırım'a gelmişti. Kırım'da o dönemde hala büyük bir kargaşa hâkimdi.

İngiliz ve Fransız donanmaları tüm Karadeniz sahillerini ablukaya almış, Bolşevik devrimi ne pahasına olursa olsun yok etmek amacıyla emperyalist donanmaların desteğini alan Beyaz Ordu ve Çar generalleri savaşa devam etmekteydiler. Kırım'da İngiliz ve Fransızlar tarafından desteklenen, Kırım'daki burjuva çevrelerin örgütü 'Milli Fırka' etkili bir örgütlenme faaliyetine girişmiş ve bir konferans düzenlemişti.

Bu dönemde Kırım'a taşınan Türk komünist teşkilatı ile beraber Yeni Dünya da yayınına Kırım'da devam etmişti.

Kırım döneminde Yeni Dünya'nın başlığı da aşağıdaki gibiydi:

Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistler Teşkilatının Naşiri Efkârıdır.
Haftada iki defa olmak üzere şimdilik Simferepol-Akmescit şehrinde çıkar.
Nüshası 30 kapik
Adres: Redaktsiy Simferepol, Kantarniya No. 20

30. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 177

Gazetenin editörü Yeni Dünya'nın üstüne 'haftada iki defa olmak üzere şimdilik' diye yazarken, fırtınalı günlerin ne getireceğini bilmemekle beraber, gazetesini Anadolu'da, artık kalıcı ve uzun sürecek bir mekânda çıkarabilmeyi düşlüyor olmalıydı.

a. Anadolu'ya Dönüşün Ertelenmesi, Mustafa Suphi'nin Asıldığı Haberleri

Mustafa Suphi ve arkadaşları (kendi anlatımıyla) 22 Ocak 1919'da Kırım'a gelmişti. [31]

Onun, Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi'nde verdiği bilgilere göre; Merkez-i Heyet bütün faal arkadaşlar için seferberlik ilan ederek Kırım hududuna hareket etmiş, 22 Kânunusani 1919'da Kırım'a varınca, orada Bolşeviklerden mürekkep bir Müslüman Komünist Şubesi vücuda getirmiş ve iki ay sonra davet ettiği konferansa on yedi şehir ve köy teşkilatından otuzdan fazla vekilin katılmasıyla teşkilatın genişlediğini anlatmıştır.

Kırım'da Yeni Dünya gazetesi yeniden yayımlanmaya başlamış, ayrıca Kırım Haberleri adında başka bir gazete de çıkarılmıştır.

Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresine sunduğu rapordan aktardığı bilgiler; anılarını aktardığımız Gavril Andeviç Keremitçi ve Simferepol'da çıkan Yeni Dünya sayılarında açıkça görülen vurgu; Osmanlı Hükümeti'nin inisiyatifi kaybetmeye başladığı 1919 yılının başlarında Mustafa Suphi ve Türk komünist teşkilatının hedefi Anadolu'ya bir an önce geçmektir. Kırım'da çıkan ilk Yeni Dünya'ya yazdığı makalede Mustafa Suphi bunu şöyle dile getirmekteydi;

"Yeni Dünya gazetesi şimdi Kırım'da çıkmaya başlayınca, ikinci bir devre, yeni bir hayata adım atmış oluyor. Yeni Dünya, Karadeniz'in beri sahilinde yalnız aydın Türk gençliğine değil, belki doğrudan doğruya aç, çıplak, sefil ve mazlum Türk rençper ve askerine hitap edecek ve sesini bütün Anadolu'ya işittirecektir."

Mustafa Suphi, Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi raporunda; bu çalışmalar sonunda Kırım'da komünist sayısının 400'ü geçtiğini ve bir mektep açarak burada genç ve münevver 27 genç komünist yetiştirildiğini; 8-10 güvenilir arkadaşını İstanbul'a gönderdiğini; Yeni Dünya ve Kırım Haberleri gazetelerinden birçok sayının ve 'Türk İşçi Köylü Komünist Teşkilatı' imzalı pek çok bildirinin İstanbul'a ve Anadolu'ya ticaret gemilerindeki Türk denizciler tarafından götürüldüğünü anlatmıştır.

Bu bildirilerden saptanabilen dördü; 'Şuralar Hükümeti Onun Dostları ve Düşmanları', 'Sosyalizm için Cidal', 'Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı', 'Türk Askerine ve Türkiye'nin Mazlum İşçi ve Köylülerine' başlığıyla yazılmıştır ve Yeni Dünya'nın çeşitli sayılarında yer almıştır. [32]

31. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 70
32. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 191

Kırım'dan Anadolu'ya gönderilen bildirilerden birinde, Anadolu'daki işçi ve köylülere seslenen ve 'işgalcilere, bey, paşa ve sultanlara karşı ayaklanmaya' çağıran bildiri özetle şöyledir:

"Türk Askerine ve Türkiye'nin Mazlum İşçi ve Köylülerine,

Hemşehri!

Kendini gösterecek son saat çaldı.

Çünkü bıçağı gırtlağa sapladılar.

Geçen dört kanlı yıl kanlı, karanlık muharebelerle verdiğin milyonlarca kurban yetmiyormuş gibi, şimdi de memleketini bütün Türkiye'yi ve Anadolu'yu, üstünde işlediğin küçük tarlaya varıncaya kadar, Avrupa canavarları aralarında bölüşüyor, kendilerine mal ediyorlar...

Avrupa'nın alçak bezirgânları Yunan'ın İngilizlere satılmış kancık palikaryaları buna muvaffak olacaklar mı?

Şüphesiz ki hayır, onlar bu hasis ve murdar muratlarına kavuşamayacaklar. Çünkü bir kere fakir ve mazlum fakat hâk ve adaleti, şeref ve namusunu müdafaa için her biri bir aslan parçası olan Türkiye'nin cesur askeri, kahraman işçi ve köylüsü bu alçakça harekete karşı koyacak, kendi toprağından kendisi için zindanlar yapılmasına, kendi gözleri önünde evlâd ü ıyâlinin basmacı Frenk bezirgânlarına esir ve hizmetkâr olmasına asla razı olmayacaktır...

Yoldaşlar! İnsanlar arasında hak ve adalet ile beraber ebedi sulh ve selameti tesis edecek bir kuvvet varsa, o da hakikaten buna muhtaç olan kolunun gücü aklının kârı ile yeryüzünü şanlatan işçi ve köylü milletidir.

Bütün dünyanın proletaryası gibi, biz Türkiye'nin fakir işçi ve köylüleri de bilmeliyiz ki, bizim kanımızla beslenen, esaslı düşmanlarımız bu krallar, imparatorlar, bu çorbacı bezirgân, banker, bu bey, ağa, paşalar... Hülasa hiç çalışmadan bizim sırtımızda bir bit ve tahtakurusu gibi yaşayan bu sefil mahlûklardır...

Hemşehriler! Bugün Türkiye'nin de inkılâpçı Rusya ve Macaristan Hükümetleri'nin de en büyük düşmanları; emperyalist Fransa, İngiltere, Amerika ve Yunanistan... ilh. ile bu devletlere memleketimin içinden yardım eden hain burjuvalardır...

Onun için hemşehriler, Türkiye'deki işçi ve rençber arkadaşlar! Toprağınızı, hakkınızı, hürriyetinizi, müdafaadan çekinmeyiniz. Dünyada yalnız olmadığınızı unutmayınız. Başka milletlerinde sizin gibi ezilmiş işçi ve köylü kızıl ordularıyla birleşip size tecavüz eden canavarlara nefes aldırmayınız.

Yaşasın bütün dünyanın aynı ışık etrafında toplanmış işçi ve köylüleri!

Yaşasın hain ve canavar Avrupa emperyalistlerini korkutan içtimai inkılâp!

Yaşasın bütün Avrupa amelesine ruh ve kuvvet veren Bolşevizm!

Türk İşçi ve Köylü Komünist Teşkilatı" [33]

1919 yılı Ocak ile Nisan ayları arasında Kırım, Simferepol'da faaliyet gösteren Türk Komünist Teşkilatı, Karadeniz'deki İngiliz ve Fransız donanmalarının destek verdiği Denikin komutasındaki Beyaz Ordu Kırım'ı işgal edince, Mustafa

33. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 73

Suphi ve teşkilatı da 23 Nisan 1919'da Odesa'ya çekilmişti. Buradaki çalışmalarını Mustafa Suphi şu şekilde özetlemektedir;

"Teşkilatımız, arkadaşlardan mühim bir kısmını Türkiye'ye nakletmek üzere Mayıs 1919'da Odesa'ya geldiği zaman orada Üçüncü Enternasyonal Şubesi ile teşrik-i mesai etti. Beraber getirdiği matbaasında beyannameler ve Enternasyonal Manifestini neşrederek Türkiye'ye gönderdi. O zaman başka arkadaşlarımız, daha bir takım amele ve rençper esirlerle, iki gemi içinde memlekete sevk olundular ki, bu meyanda merkezi heyet azasından iki arkadaş İstanbul'a gitmişler ve beni murahhas olarak Rusya'da bırakmışlardı."

Yukarıda, Gavril Andeviç Keremitçi'nin anılarında küçük bir ayrıntı, insan yaşamının, olayların farklı örgüsüyle nasıl da apayrı bir seyir izleyebileceğini göstermektedir.

Ocak ayından beri Kırım'da örgütlenmeye çalışan, gazete çıkarıp, bildiri basan ve bunları çoğaltarak Anadolu'ya gönderen Türkiye komünistleri, Nisan ayında İngilizlerin desteklediği Denikin'in saldırısıyla Odesa'ya çekilmişler, aynı zamanda da haftalardır Türkiye'ye gitme hazırlıkları yapmaktadırlar. Nitekim dönüş hazırlıkları tamamlanmış, grup üçe ayrılmış ve seyahat gizlilik içinde -Kırım'ı ablukaya almış olan İngiliz ve Fransız gemilerine görünmeden- farklı kimlik ve kıyafetle yapılacaktır. İlk iki grubu gönderen Mustafa Suphi ve arkadaşları son grup olarak yola çıkmak için edindikleri teknenin motorunun tamirini beklemektedirler. Tamirat beklenenden uzun sürmüş, bu sırada Denikin kuvvetleri Odesa'yı işgale başlamış, Anadolu'ya geçmek için bekleyen Mustafa Suphi ve arkadaşlarının dönüş yolları büsbütün kapanmış ve onlar önce Kiev'e, oradan da Moskova'ya dönmüşlerdir.

Eğer yola çıkıp, Anadolu sahillerine varabilselerdi, yaşamları kuşkusuz farklı bir yol izleyecekti.

Kırım'daki çalışmaları sırasında Mustafa Suphi, İngiliz Gizli Servisi kayıtlarına da geçmiştir. Onun Kırım'da yaşadığını tahmin eden Gizli Servis, Kırım'ı işgal eden Beyaz Ordu'nun Mustafa Suphi'yi ele geçirdiğini ve idam ettiğini açıklamıştır. Diğer Azerbaycan gazetelerinde de çıkan haberi, Bakü'de çıkan Hürriyet Gazetesi '...namdar Türk komünisti Mustafa Suphi yoldaşın sefer-i yolda gaddar Denikinciler tarafından vahşiyane bir surette idam edildiğini haber veriyor' şeklinde manşetten vermiştir. [34]

Mustafa Suphi, bu haberlerin çıktığı sırada Kiev yakınlarında 12. Ordu'daydı. 12. Kızıl Ordu, Çar generali Denikin'in kuşatmasını yarmak için savaşıyordu.

b. Kırım'da Yayımlanan Yeni Dünya Gazeteleri

BDS yayınlarından çıkan Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı adlı kitapta, Mete Tunçay bulduğu ve çevirdiği (Kırım'da yayımlanmış) yedi Yeni Dünya sayısı yer almaktadır.

34. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 73

Bu sayıların tümünde Mustafa Suphi'nin bir makalesi, kimilerinde de muhtemelen onun kaleminden çıkmış imzasız yazılar bulunmaktadır.

14 Nisan ile 25 Mayıs 1919 döneminde yayımlanmış bulunan 13, 19, 21-25. sayılar bulunamadığı için eksiktir.

Yeni Dünya Sayı 14, (14 Nisan 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

Mustafa Suphi, bu sayıda 'Şark'ta İçtimai İnkılâp ve Mağlup Milletler' başlığıyla yazdığı makalede; Türkiye'de Talat ve Enver Paşaların, Kırım'da Milli Fırka'nın düne kadar halka burjuva çözümler dayattığını, bugün ise kendilerini en önde gelen 'beynelmilel inkılâp lideri' saydıklarını anlattıktan sonra Anadolu ve Kırım halkını bu sahte komünistlere kanmamaları konusunda uyarmaktadır.

"...Türkiye'de içtimai inkılâba dair alınan zafer haberleri arasında Enver ve Talat paşaların eski Osmanlı memleketlerinde, işçi, asker ve köylü şuraları hükümetinin tesisine hizmet etmek ve komünistlerle birlikte çalışmak istedikleri de duyulmamış bir haber olarak bildiriliyor. Diğer taraftan Kırım Milli Fırkası, mazlum Tatar halkının saadeti için komünizm idealini neşre çalışmış olduklarını doklatlar ve makalelerle ispata çalışıyor.

Paşalar için İmparator Wilhelm ve Sultan Mehmet Hanı-ı Hâmis'in ordu kumandanlığından beynelmilel işçi ve fakir köylü inkılâbının başına geçmek ne kadar garip bir hareket ise, milli kabineler başında oturup da komünizm propagandası yapmak da mahiyeti kolayca anlaşılamayan yeni bir vaziyettir..."

14. sayının diğer yazıları şöyledir.

- 'Türk Komünistleri İhtilal Komitesi' imzalı, 'Sosyalizm Cihadı' başlıklı açıklama,
- Komünist Enternasyonalinin Umum Cihan İşçi Halkına Beyannamesi,
- Rusya'nın Sosyalist Federalist Şuralar Cumhuriyetinin Kanun-u Esasisi,
- 'S' imzalı, Türkiye'de Maarif İşleri yazısı,
- 1 Mayıs Bayramının Programası,
- Türkiye'de İnkılâp Hareketleri Hakkında Son Haberler,
- Sivastopol, Galiçya, İtalya'dan İnkılâp haberleri,
- Bütün Rusya Merkez Komitesi Murahhaslarının Simivropol'e Gelmeleri ve Miting, çağrısı yer almaktadır.

Yeni Dünya Sayı 15, (6 Mayıs 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

Mustafa Suphi'nin bu sayıda 'Bütün Dünya İşçi ve Köylüsünün Müşterek Vatanı' başlığıyla bir makalesi bulunmaktadır.

"Şimdi Rusya, din millet ve renk farkı olmaksızın bütün dünya işçi ve fukara köylüsünün müşterek vatanı. Bolşevikler Teşrinievvel İnkılâbından sonra bütün Rusya'yı fukara düşmanı zalim kapitalistlerin, yani altın kuvvetine dayanan zen-

ginlerin tasallutundan temizlediler. Hem başta Rus padişahı, Rus bankeri, Rus fabrikacısı, Rus pomeşçiki (çiftlik sahibi) olmak üzere işçi ve fukara köylü sırtında yaşayan musibetleri ezerekten bütün mazlum insanlar için böyle bir ortak vatan, yeni bir dünya yaşattılar..."

• 'Kızıl Yıldız' başlıklı yazı; 'Arkadaş, bir dakika dur, şu kızıl yıldıza bir bak! Sen bu kırmızı yıldızın ne olduğunu bilir misin?

Bu kırmızı yıldız işçilerin, köy ve şehir fukarasının kurtarıcısı olan Kızıl Ordunun alâmetidir. Arkadaş, sen işçi halkın dostu ve düşmanının kim olduğunu bilir misin? '

• Rusya'nın Sosyalist Federalist Şuralar Cumhuriyetinin Kanunu Esasisi,

• Türkiye Hakkında Yeni Malumat; '...Rum ve Ermeni kırgınları meselesiyle alâkadar olarak Yozgat mutasarrıf vekili ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam edilmiş, hapishaneden firar eden Doktor Reşit Bey intihar etmiş... Türkiye'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Teceddüt Fırkası, Sulh ve Selamet Fırkası, Demokrat Fırkası, Sosyalist Fırkası teşekkül etmiş... İtilaf hükümetleri Mekteb-i Harbiyyeyi, Birinci Vakıf Hanı, Enver Paşa'nın yalısını ve askeri hususi binaları işgal etmişler... '

• Müslüman Komisarlığından Bir Sual; Ömer Sami imzasıyla, Kırım'da şimdiye kadar Tatarca yapılan 'bütün muamelatın' Kırım Muvakkat Komisaryatı'nca neden Rusçaya döndürüldüğünün açıklanmasını isteyen bir yazı,

• Komünist Nedim imzalı; 'Açık Sütunlar' başlık makale,

• Komünist Enternasyonalin Umum Cihan İşçi Halkına Beyannamesi,

• Akmescit'te 1 Mayıs Bayramı kutlamaları,

• Kırım, İtalya, Macaristan'dan haberler, diğer yazılar arasındadır.

Yeni Dünya Sayı 16, (9 Mayıs 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

Yeni Dünya'nın 16. sayısında Mustafa Suphi'nin, 'Yeni Ülkeye Yeni Cumhuriyet' başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Mustafa Suphi bu yazısında Kırım'da Tatar, Rus, Yahudi, Ermeni milletlerinin emekçi halklarının yeni Sovyet idaresindeki hayatlarının Karadeniz'in karşı kıyısındaki Anadolu toprağı için örnek olacağını yazmaktadır.

'Kırım yarımadası ve limanları askerlikçe ne derece ehemmiyetli ise, bu arada yaşayan halkların türlülüğü ve ahaliden hemen bir yarısının Tatar ve Müslümanlığı bütün dünya milletleri arasındaki içtimai inkılâp cihetinden de göze çarpan mühim bir meseledir. Bu arada yaşayan Tatar, Rus, Yahudi, Ermeni... işçi ve köylüleri Şuralar Cumhuriyeti şeklindeki sınıfî menfaatlerini edip içtimai yaşayışlarını yola koysalar, bunun Karadeniz'in karşı yakasındaki milli muharebelerle kana boyanan Türkiye halkları üzerinde tesiri pek büyük olacaktır.

Kırım'da yerleşen Sovyetler hayatı, Türkiye'deki Ermeni, Kürt, Rum ve Türk işçi ve köylü kardaşlığının esası ve bütün Türkiye Şuralar Cumhuriyetinin canlı bir modeli olarak yaşayacaktır...'

Diğer yazılar ise;

• İstanbul gazetelerinden Son Posta, Alemdar, Tercüman-ı Hakikat'te çıkan yazılardan derlenen 'Türkiye'de olup biten işler',

• İstanbul'da Tasvir-i Efkâr ve Söz gazetelerinin kapatılmaları haberleri,

• Muvakkat Kırım İşçi ve Köylü Hükümetinin Beyannamesi;

• 'Şuralar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları'; Şuralar Hâkimiyeti Ne Demektir / Şuralar Hâkimiyeti Amele ve Köylüye Ne Veriyor / Şuralar Hâkimiyetinin Dost ve Düşmanları Kimlerdir? yazıları,

• Rusya Sosyalist Federalist Şuralar Cumhuriyetinin Kanun-u Esasisi (devam), bulunmaktadır.

Yeni Dünya Sayı 17, (13 Mayıs 1919),
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

17. sayıda Mustafa Suphi'nin, 'Anadolu ve İstanbul' başlıklı makalesi bulunmaktadır.

Bu makale Anadolu'nun emperyalist ülkeler tarafından fiili taksiminin yapıldığı bir dönemde yayımlanmıştır.

Mustafa Suphi, yazısında, Birinci Dünya Savaşı henüz devam ederken, 1916 yılında İngiltere, Rusya, Fransa tarafından Türkiye'nin taksimi ile ilgili planlara Yeni Dünya'nın sayfalarında yer verdiğini duyurmaktadır. Şimdi değişen şartlarda ise taksim düzeninin yeniden çalışmaya başladığını, bu sefer İngiliz ve Amerikan sermayesinin koruyuculuğunda Anadolu topraklarının Ermenilere ve Yunanlılara hürriyet adı altında bu sermaye çevrelerine peşkeş çekildiğini yazmaktadır.

Mustafa Suphi makalesini; 'Anadolu'yu ve İstanbul'u aralarında hangi canavarlar paylaşmak isterse istesinler, bütün dünyanın zulmü altında ezilmiş işçi ve fakir köylüsünü birliğe ve kardeşliğe davet ediyoruz' diye bitirmektedir.

Anadolu ve İstanbul

"Sulh Konferansı onlar veya dörtlerden mürekkep olsun insanlık âleminin kader ve talihi, dünyanın zenginliklerine sahip olmak davasında bulunan canavar kapitalistler (sermayedarlar) elinde bulundukça yeryüzünde sulh ve salah temini mümkün olmaz.

Türkiye ve İstanbul hakkında eski Avrupa emperyalizmi ile Amerikan demokratiyasının politikalarını tetkik etsek aynı neticeye varırız.

1916 senesi baharında daha Avrupa harbinin bütün şiddetiyle, dünya işçi ve köylülerinin kanını nehirler gibi akıttığı zamanlarda Rusya Çarlığıyla, Fransız, İngiliz emperyalizminin, Türkiye'nin taksimi etrafında kurdukları plan, imzaladıkları antlaşma bugünkü gazetemizde basılı.

Aradan iki sene daha geçtikten ve daha birçok milyonlarca fukara kanı akıtıldıktan sonra bu gün, başta Amerikan demokratiyası bulunmak şartıyla Şark'ta ve Türkiye'de tatbik olunmak istenen siyasette ne fark görüyoruz?

İstanbul gazeteleri ve Türk İttihat ve İtilaf Fırkalarına mensup sahtekâr ya-

zıcılar halkı aldatmak için ne derse desinler, Müttefik ve Mut'elif devletler diplomasıyası Türkiye'nin fukara işçi ve köylü halklarını aldatmak için ne hile ve ne politika yurütürse yürütsünler, neticede herkese ve bütün dünyaya mal olan bir şey var ki, o da; Anadolu toprakları şimdi de, tıpkı 1916'da düşünüldüğü gibi pay edilmek, Anadolu işçi ve köylüsü beynelmilel kapitale hizmet ve itaat edecek birer sürü hayvan ve esir haline getirilmek isteniyor.

Evvelce Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Trabzon vilayetleri Rus Çarlığına veriliyordu ya, şimdi Ermeni'lere değil, fakat Ermenistan'a hürriyet bayrağı adı altında Amerika zenginlerine birer çiftlik olarak bağışlanıyor. Suriye, Adana, Harput, Bağdat, Hicaz, Yemen vilayet ve eyaletleri eski antlaşmadaki esaslarda ve fakat bazı tadilat ile yine İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında bölünüyor. Bundan başka daha da yeni bir şey; İzmir kıyıları ve bütün adalar denizi ise Yunanlılara bahş olunuyor.

İstanbul'a gelince, bu güzel ve müstesna memleket bir taraftan güya Türklerin elinde beynelmilel bir memleket haline getiriliyor. Diğer taraftan ise Rusya içtimai inkılâbını ortadan kaldırmaya çalışan Çarlık taraftarı Kolçak ve Denikin'lere değerli bir hediye olarak vaad ediliyor.

İki sene evvel veya iki sene sonra, Rus-İngiliz-Fransız veya Alman-İtalya-Avusturya emperyalistlerinin veyahutta bir yeni Amerika demokratiyasının zayıf ve mazlum halklar ve umumiyetle dünya işçi ve rençperleri için takip edecekleri siyasetin bu zavallı insanların derisini yüzmekten başka bir şey olmadığı işte şu misal ile de apaçık anlaşılıyor. Kapitalin hâkim olduğu topraklarda insanlık yer tutmuyor.

İngiliz ve Amerikan kapitalistleri Alman ve Türk emperyalistleri gibi Garp ve Şark memleketlerini küçük kıta ve memleketlere bölerek ve bu memleketler arasında da sönmez düşmanlıklar icad ederek sermayelerine itibar, metalarına kapı arıyorlar ve âdemoğulları arasında yaktıkları zulüm ve fesat ocakları üstünde kendi taht ve taçlarını korumak istiyorlar. Biz Türk komünistleri ise Anadolu'yu ve İstanbul'u aralarında hangi canavarlar paylaşmak isterse istesinler, bütün dünyanın zulmü altında ezilmiş işçi ve fakir köylüsünü birliğe ve kardeşliğe davet ediyoruz.

Bütün dünya işçi ve köylülerinin birleşip bu zulüm ve karanlık âlemi yıkarak kendi güçlerine sahip ve kapitale hâkim oldukları mes'ut devirdedir ki; Anadolu ve İstanbul gibi bütün mahkûm memleketler ve bütün milletler ebedi hürriyete nail olacaklardır."

Türkiye'nin Taksimi

Sabık Hariciye Nezareti Hazâin-i Evrakından toplanıp da Halk Komisarları tarafından neşr edilen Gizli Muahedeler Mecmuasının ikinci numaralı nüshasında 29'un bâbındaki Türkiye'yi taksim muahedesini aynen tercüme ve naklediyoruz:

1916 senesi baharında müttefik Büyük Britanya, Fransa ve Rusya hükümetlerinin Londra ve Petrograd'da cereyan eden müzakereler neticesinde Türkiye Asyasının kendi nüfus mıntıkalarına taksimi ve orada toprak zaptı meselesiyle

Arabistan kıt'asında müstakil bir Arap Hükümeti, ya ki Arap hükümetleri intihabını meydana getirmek meselesinde itilaf hâsıl olmuştur.

Bu itilaf hey'et-i umumiyyesi ile şu şekildedir.

Rusya şu daire ve havalileri alıyor; Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'i aldığı gibi Muş-Siirt-İbn Ömer (Cizre) – İmadiye hattı ve İran hududu boyunca Cenubi Kürdistan'a da sahip oluyor. Rusların Karadeniz sahili üzerinde ele geçirdikleri yerlerin nokta-i intihâiyyesi ileride tayin olunacağı vech üzerine Trabzon'un garbında tamam olur.

Fransa ise Suriye'nin deniz sevâhilini, Adana vilayetini ve cenuben müstakil Rus hudutlarına kadar aynı kalıp Mardin hattıyla şimalen Aladağ-Aksaray-Akdağ-Yıldızdağ-Zadurayn-Harput hattıyla mahdut havaliyi alır.

Büyük Britanya hükümeti Bağdat ile birlikte Mezopotamya (El-Cezire)'nin cenup kısmını alır ve Suriye'de ise Hayfa ve Akkâ iskelelerini elde eder.

Fransa ve İngiltere hükümetleri arasındaki itilaf mucibince Fransız ve İngilizlere isabet eden yerler arasında mıntıka Arap hükümetleri ittihadiyesi yani müstakil Arabistan devletlerini teşkil edip aynı zamanda nüfuz mıntıkalarına taksim olunur.

İskenderiye (İskenderun) serbest liman ilan olunur.

Müttefik hükümetlerin dini menfaatleri nazar-ı itibare alınarak, Filistin, mukaddes yerleriyle Türkiye'den ayrılıp Rusya, Fransa ve İngiltere arasında vaki olan itilaf mucibince serbest bir usul-ü idareye tabi tutulur.

Kaide-i umumi mucibi akd-i muahede eden devletler, yeni aldıkları yerlerde yekdiğerlerinin muharebeden evvelki imtiyazat ve hukukunu mütekabilen tanımaya mecburdurlar.

Bu hükümetler Osmanlı Devletinden zapt ettikleri yerlere isabet eden borçlarını kendi üzerlerine almaya razı oluyorlar.

Metne mutabıktır: (İmza)

* * *

Diğer yazılar ise şöyledir:

• 'Komünist Yoldaşlara Kısaca Talimat; Komünist Partiyası İçinde / İşçi ve Köylü Arasında' yazısı;

• Akmescit Şuralarına Saylav; '19 Mayıs tarihinde Akmescit Müslüman amele ve esnaf ittifakının davet ettiği umumi içtimada Akmescit işçi ve köylü şuralarına vekiller seçilmiştir' haberi -ki 16 kişilik vekiller listesinde Mustafa Suphi'de bulunmaktadır- ve alınan kararlar,

• Sovyet Müesseseleri ve Teşkilatında Hizmet Eden Memurların Hizmet Ücretleri,

• Komünist Enternasyonalin Umum Cihan Halkına Beyannamesi, (devam) bulunmaktadır.

Yeni Dünya Sayı 18, (14 Mayıs 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

18. sayıda Mustafa Suphi'nin, 'Medeni Canavarlar' başlıklı makalesi bulunmaktadır. Burada Mustafa Suphi, Kızıl Ordu önünden kaçan Çarlık yanlısı Beyaz Ordu'nun Kefe şehrinde sivil halka uyguladığı baskı ve yaptığı sivil katliamını anlatmaktadır.

Yeni Dünya, yakında yapılacak işçi ve köylü şuraları seçimleri için aşağıdaki uyarıyı kalın puntolarla yayımlamıştır:

"Asırlardan beri zulüm altında ezilmiş olan Tatar işçi ve köylüsü! Bu günler hürriyetini, hakkını, hâkimiyetini verecek bayram günleri. Kırım ve köylü hükümetinin temelini kuracak Sovyetlere saylav günleri! Saylavlarda kolunun gücünü, alnının terini hak edecek, işlediği işe, yeryüzüne çıkardığın mala sahip olacaksın.

Gözünü aç dikkat et! Kendi gücünle kurduğun işçi ve köylü şurasına seni ezen kara kuvvetler girmesin. Senin hâkimiyet tahtına senin düşmanın olan Burjoylar binip oturmasın. İşçi ve köylünün andını, iradesini tutacak yine işçi ve köylüdür. Yaşasın Kırım İşçi ve Köylü Sovyetleri."

- 'Şûralara Saylav Hakkında' başlıklı A.A. imzalı makale,
- 'Türkiye'de Olup Biten İşler, Lazistan Havalisi ve Batum' başlıklı A.R. imzalı yazı,
- 'Açık Sütunlar, Komünistlerin Bizim Muhitimizde Kullanacakları Hareket Tarzı Nasıl Olmalıdır?' başlıklı, Fahri imzalı yazı ise; devrimci yönetimin uygulamaya koyduğu ya da koyacağı reformlar için, Tatar toplumunun hassasiyetlerine; toplumda yerleşik din ve gelenek sorununa dikkati çeken bir uyarı niteliğindedir:

"Tatarların çokluğuna ayeni tarz-ı idareyi daha çabuk ve daha samimi sevdirmek için hükümette onu temsil edeceklerin onun kendisine saylanmalı veyaki hiç olmadıkta onun iyi tanıdığı, inandığı zatlar arasında intihap etmelidir. Aksi takdirde sabık Nikolay devrindeki müftü tayininden bunun bir farkı kalmaz. Köylü ve işçi Tatar kendisinin saylanmadığı hükümeti tanımaz, yalnız sükût ile sabreder ki, böyle haller hiçbir zaman iyi netice vermemiştir...

Nihayet, din traditsiyalığı, an'anât-ı milliye ile alâkadar olan reformların icrasında son derece ihtiyat iktiza ediyor. Çünkü Şark halklarının din ve an'anâtı olan psikolojik merbutiyetlerinden sarf-ı nazar, Kırım Tatarı (nın) şimdiye kadar kendisini bir millet-i manzume hissedegelmesi hasebiyle onun her şeyden mukaddes tanıdığı dini ve an'anâtı-ı milliyesi ile alâkadar bulunan reformların birdenbire mevki-i icraya konulması nöbeti bir zulüm diye telakki etmesi gayet muhtemeldir...

İşte bizim hayatımızda komünizm esasatının tatbike başlandığı günden nazar-ı itibara alınması elzem diye tanıdığımız şu mevad, Müslüman âleminin birçok yerleri için müşterek olsa gerekir..."

• Komünist Enternasyonalin Umum Cihan İşçi Halkına Beyannamesi (devam) yazısı,

• 'Şuralar Hükümeti ve Onun Dostları ve Düşmanları; Beynelmilel Haydutların Şuralar Hükümeti ile Mübareze Etmekten Maksatları, Emek Daima Galiptir' yazısı,

• Sivastopol, Romanya, Garp Cephesi, Şark Cephesi savaş haberleri, Almanya, İrlanda ve Ukrayna'dan haberler bulunmaktadır.

Yeni Dünya Sayı 20, (18 Mayıs 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

20. sayı, ağırlıklı olarak Çar ordusunda general olan Grigoryef'in Ukrayna'da, Kızıl Ordu'ya karşı ayaklanması ve bu ayaklanmanın yansımaları ile doludur. Mustafa Suphi'nin, 'Kıssadan Hisse' başlıklı makalesi de bu konuya ayrılmıştır.

"Odesa kahramanı Grigoryef'in beklenilmeyen bir zamanda, işçi ve köylü şuraları hâkimiyetine karşı ayaklanması ve bu kıyam etrafındaki vak'alar işçi ve köylü milleti için çalışan, bu yolda her türlü mukaddesatını feda eden inkılâpçılara büyük bir ders-i ibret verse gerektir. Grigoryef'in şöyle bir zamanda bütün dünyanın işçi ve köylü inkılâbına enseden hançer vurmak gibi alçakça hareketi elbette zengin müttefiklerin hilekâr siyasetleriyle alakadardır; buna şüphe yok...

Fakat bizim için, istibdadı yıkmaya çalışan Rus, Türk ve Tatar inkılâpçıları için, bundan alınacak bir ders-i ibret varsa o da; eski çar ve imparator ordularında, eski polis ve jandarma teşkilatlarında nam ve şan kazanan adamların; bundan bir sene evvel şark hududunda isyan eden sabık askeri kaymakam Moraviyov gibi bugün de karşımızda kılıç oynatan Miralay Grigoryevlerin işçi ve köylü halkına sadık ve hâdim kalmayacaklarıdır."

20. sayının diğer yazıları;

• 'Akmescit İşçi-Köylü ve Kızıl Ordu Şurasının Resm-i Küşadı' başlıklı yazı,

• Rus Komünist Bolşevik Fırkasının Programı (devam),

• 'Dünya-Yer' başlıklı, 'İşçilerden Osman Deren' imzalı bir yazı, '...Arkadaş! Üstünde yaşadığımız dünya, bu yeryüzü, bu bizim en kıymetli malımızdır. Çünkü bizler bunun üzerinde doğduk ve onun üzerinde kan-terlerimizi döküp çalışıyoruz, dünya bizim vatanımız! O bizi hiç yorulmadan besliyor...'

• 'Açık Sütunlar, Eski ve Yeni Mektepler' başlıklı, 'Bir Mektepli' imzalı bir yazı,

• 'Kırım Müslümanları Maarif İşleri Hakkında Bir Müşavere' başlıklı yazı,

• Türkiye ve Kırım'dan haberler, Karadeniz Sahillerinin Fransız ve İngiliz gemilerince ablukaya alınması, okurlardan haberler, Kızıl Ordu'nun saflarındayken karşı-devrimcilere katılan ve isyan eden Kazak Atamanı Grigoryev isyanı ile ilgili haberler bulunmaktadır.

Yeni Dünya Sayı 26, (25 Mayıs 1919)
Birleşiniz Bütün Dünyanın Mazlum ve Fakir Halkları
Yeni Dünya Gazetesi 'Türk-Tatar' Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârıdır

Yeni Dünya'nın 26. sayının başlığındaki ibare, 'Türk-Tatar Komünistleri Teşkilatının Naşiri Efkârı' olarak değişmiştir.

Gazetenin en başında, 'Türk komünistleri Merkez-i Heyet İdaresi, Akmescit'te bir işçi köylü cemiyeti açmaya karar vermiştir' denilmekte, bu konudaki toplantı çağrısı yapılmaktadır.

Bu çağrının hemen altında da Yeni Dünya'nın sermuharriri Mustafa Suphi'nin bir duyurusu 'Nazar-ı Dikkate' başlığıyla yer almaktadır:

Nazar-ı Dikkate

"Gazetemizin mesul sermuharriri ve Komünist Bolşevikler Fırkası Kırım Müslüman Bürosu Reisi Mustafa Suphi Yoldaş ile gerek hususi gerek vazife ile alâkadar bir işten dolayı görüşmek isteyenler, 'Yeni Dünya' gazetesi idarehanesindeki (Kladbişenski 30) sabah 10'dan 11'e kadar (yeni zamanla) kabul edileceklerdir.
Sair zamanlarda Mustafa Suphi Yoldaş işlerin çokluğundan dolayı hiç kimseyi kabul edemeyeceğini maalesef beyan eder."

Bu sayıda Mustafa Suphi'nin, 'Kırım'da Ecnebi Teb'ası' başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Bu makalesinde Mustafa Suphi, Rusya'daki Bolşevik devrimden sonra batılı burjuva devletlerin diplomatlarının Rusya'dan kaçmaları ve bu devletlere mensup ahalinin müşkül vaziyette kaldıklarını, bu milletlerin burjuvalarının kendilerine yine ayrıcalık talep ettiklerini, bunun artık mümkün olamayacağını, emekçilerinin ise 'elem ve dert ortağı' olması nedeniyle hangi milletten olursa olsun hukuklarının korunacağını yazmaktadır.

- 'Açık Sütunlar, Geçen Hesaplar' başlığı ve Zekeriya imzasıyla yazılan bir haber-yorumda, Kırım'daki yerel hükümet uygulamaları eleştirilmekte ve bazı Tatarların haksız bir şekilde 'kontr-revolusyonerlik'le itham edildiği ve cezalandırıldığı yazılmaktadır.
- Komünist Entemasyonalin Plâtforması, Rusya İçtimai İnkılâbına Dair Tarihi Vesikalar, Demokrasi ve Diktatora başlıklı yazı,
- Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Macaristan, Yunanistan, Sibirya, Romanya'dan haberler,
- Grigoryev isyanının bastırılmakta olduğu haberi,
- Ve 'M. N.' imzalı 'Amele İnkılâp Şarkısı' yer almaktadır. [35]

c. Yarım Kalan Komünist Manifesto Çevirisi

Kırım'da Mustafa Suphi'nin Komünist Manifesto'yu Türkçeye çevirmeye başladığını, Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgaliyle bu çevirinin yarım kaldığını Mete Tunçay'dan öğrenmekteyiz.

35. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995, sf. 191-264

Çevirisi yarım kalan Manifesto'nun öyküsü şöyle;

"Bakü'deyken bana, Türkiye'ye götürmem için üstünde Poesie sözcüğü basılı, sayfa kenarları yaldızlı, ciltli bir defter verildi. İçinde M. Suphi'nin kendi el yazısıyla başladığı, fakat bitiremediği bir Manifest çevirisi var. Bu yadigârın Türkiye'de saklanması için gösterilen temiz yurtseverlik duyguları önünde saygıyla eğilirim. Ülkemizde, bu defteri teslim edebileceğim uygun bir Devrim Tarihi Müzesi kuruluncaya değin, bunu emanet olarak kendim saklamak niyetindeyim.

Aşağıda çevrim yazısı sunulan belge, altı imzalanmış olarak defterin başına yapıştırılmıştı. Yalnız başlığı Arap harfleriyle, el yazısı metni ise Kiril harfleriyle Azerbaycan dilinde daktiloyla yazılmıştır."

'İzahat

Türkiye Komünist Partisi'nin bânisi Mustafa Suphi arkadaşın el yazması olan bu defteri ben 1930'uncu yılda Kırım Simferepol (Akmescit) şehrinde muallim Osman Efendi'den aldım.

Mustafa Suphi arkadaş 1918 yılında Moskova'da neşrine başladığı Yeni Dünya Türkçe komünist gazetesini 1919 yılında (Türkiye'ye yakın olduğu için) Simferopol şehrine nakl ederek orada neşrine devam eder. Biraz vakitten sonra Vrangel ordusu tarafından işgal olunan Simferepol'dan uzaklaşmak mecburiyetinde kalan Mustafa Suphi arkadaş bazı el yazmalarıyla birlikte tercümesini yazmakta olduğu bu defteri de Osman Efendiye saklamak için verir.

1920 yılında Simferepol tekrar Sovyet ülkesine geçer ve komünist gazetesi olan Yeni Dünya gazetesi tekrar Kırım Ablostnoy (Bölge) Komitesinin naşiri resmi organı olarak çıkmaya başlar. 1930'uncu yılda bu gazetenin on yıllık bayramı teşkil olundu. Ben tesadüfî olarak bu bayramda Osman Efendi ile tanış oldum. O, benim Türkiye komünisti olduğumu bildikten sonra Mustafa Suphi arkadaşın el yazmasını saklamak için götürmemi teklif etti. Bizim için çok kıymetli olan bu aziz hatırayı bu vakte kadar ben göz bebeğim gibi saklamaktayım.

1920 yılında Ankara Komünist Partisi, Kadınlar Şube Müdiresi, hal-i hazırda Sovyet ülkesi parti uzvu, şahsi pensiyacı (emekli) Cemile Nuşirvanova.' [36]

36. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 27

KOMÜNİST BEYANNAMESİ

Yazan:
K. Marx ve F. Engels

Metin

1- Bir hayalet, komünizm hayaleti Avrupayı büyülemiştir. İhtiyar Avrupa'nın bütün iktidar makamları, Papa ve Çar Metternich ve Guizot, Fransız radikalleri, Almanya polisleri, bu hayaleti kuşatıp sıkıştırmak için bir mukaddes Ehl-i Salip tertibiyle ittihat ettiler.

İktidardaki muhasımları tarafından komünist diye itham edilmemiş, komünist ithamını muhtel-i namus bir alâmet gibi aynı zamanda daha terakkiperver muhalif ricaline ve muhasımları olan mürteci partilere karşı tevcih (s. 2) etmemiş bir muhalefet partisi zikredilsin.

Bundan iki misli ders çıkarmak lazımdır. Evvela; şu ki, bugün komünizm bütün Avrupa Devletleri tarafından bir kuvvet diye kabul ediliyor. İkinci olarak; nokta-i nazarlarını, gayelerini, temayüllerini açıktan açığa bütün dünyanın gözü önünde açıklamak, komünist hayaletinin çocukça masalına mukabil, partinin resmi beyannamesini koymak zamanı, komünistler için tamamen kaçınılmaz olmuştur. Muhtelif milletlere mensup partiler Londra'da toplanarak aşağıdaki beyannameyi kaleme aldılar ve bu beyanname, İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Flaman, Danimarka lisanlarında yazılmaktadır. (s. 3)

1

Burjuva ve Proleter

2- Bugüne kadar insan cemiyetinin tarihi, sınıfların kavgaları tarihidir.

Serbest insan ve esir, havas ve avam, asil ve memluk, usta ve çırak, bir kelimeyle; ezenler ve ezilenler nihayet bulmaz bir tartışmada birbirlerine karşı göğüs gererek bazen elaltından, bazen açıktan açığa fasılasız bir mücadeleyi devam ettirdiler. Bu mücadele bazen bütün cemiyetin inkılâbı bir tarzda karma-karışık olmasıyla, bazen da karşı karşıya gelen iki sınıfın mahvıyla neticelenirdi.

Zamanımıza takaddüm eden tarihi devirlerde hemen her tarafta görürüz ki, cemiyet müteferrik sınıfların muhtelit bir teşkilatını arzeder ve heryerde mütenevvi içtimai meratibin teşrifatını buluruz. Böylece eski Roma'da âyan, şövalyeler; avam, esirler; kurun-u vustada derebeyler, ustalar, çıraklar, köleler ve hemen (s. 4) bütün sınıfların bir hususi teşrifatı vardı.

3-Hâzır cemiyet, derebeylik cemiyetinin devrilmesinden doğan burjuva cemiyetti-sınıf reddiyetini ilga etmedi. O ancak, evvelkilerin yerine yeni sınıflar, yeni zulüm ihtimalleri, yeni mücadele şekilleri ikame etti.

Devrimiz burjuva devri, hiç değilse bir sınıf-ı mümeyyize mâliktir. O sınıf ziddiyetlerini basitleştirdi. Gittikçe bütün cemiyet iki muhasım cepheye, doğrudan doğruya muhalif iki sınıfa, burjuvazya ve proletaryaya ayrılıyor.

Kurun-u vusta köleleri, ilk nahiyelerin burjuvalarını doğurdular. Bu nahiye burjuvazyasından asri burjuvazyanın ilk tohumları inkişaf etti...

Muallim Osman Efendiye saklaması için verilen emanet defter 40. sayfada ve 'Komünizmin maddi şeyleri üretim ve dağıtım usulüne....' yarım kalan cümlesi ile bitmektedir.

9. ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL BİRİNCİ KONGRESİ

1917'de Rusya'daki Bolşevik devrim o döneme kadar, dünya tarihinde bütün savaşların ve iç savaşların tanık olmadığı bir tablo ortaya çıkarmıştı.

Dünya kapitalist sistemi en zayıf halkasından kırılarak, sosyalist teori-Paris Komünü'nden sonra-Rusya gibi büyük bir ülkede devlete dönüşmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen arkasından Batı'daki tüm burjuva çevreler, Sovyet devriminin boğulması, bu başarılamazsa mutlak olarak tecrit edilmesi için bütün güçlerini seferber ederken, Rusya'daki Bolşevik yönetim de devrimi ayakta tutmaya ve tek ülkede sosyalizmin yaşayamayacağı inancıyla, 'yeni zayıf halkaların' sistemden kopması için tüm imkânları zorlamaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın kapitalizmin derin bunalımının sonucu olduğunu öne süren Lenin, 1916'da yayımladığı 'Kapitalizmin En Yüksek Aşaması; Emperyalizm' adlı eserinde devrimin merkezinin kıta Avrupa'sından 'Doğu'ya kayacağını ileri sürecekti.

Bolşeviklere göre, dünya kapitalist sisteminin en zayıf ve kırılması muhtemel halkaları, Avrupa'nın kenar ülkeleri ve yarı-sömürgelerdi. Bu konjonktürde 'dünya devrimi'nin önemi gitgide artmaktaydı ve kapitalist ülkeler ile sömürgelerdeki halkların katkısıyla III. Enternasyonal gerçek bir 'dünya partisi' olacaktı.

1919'da Moskova'da, 2-6 Mart tarihlerinde III. Enternasyonal olarak bilinen Komünist Enternasyonal, elliden fazla temsilci, on dokuz farklı ülkedeki komünist parti veya grubun katılımıyla toplandı.

1919'daki 1. Kongre'ye Rusya'dan Lenin, Zinovyev, Stalin, Buharin ve Çiçerin katılmıştı.

Dili Almanca olan kongrenin, geçici merkezi Moskova'ydı, merkezinin ise Berlin olması tasarlanmıştı.

Kongre, III. Enternasyonal başkanlığına Zinovyev'i, sekreterliğe ise -o sırada hapiste olan- Radek'i seçmişti.

Mustafa Suphi, Üçüncü Enternasyonal Birinci Kongresine, Türkiye Komünist Teşkilatı'nı temsilen katılmıştı.

Mart ayında Kırım'da bulunan Mustafa Suphi, Kongre için Moskova'ya gelmiş ve yine Moskova'da 18-23 Martta (1919) Rusya Komünist Partisi 8. Kongresine de katılmış, sonra yeniden Kırım'a dönmüştür.

Mustafa Suphi'nin Kongrede yaptığı konuşmada üç önemli noktayı vurguladığı görülmektedir.

'Doğu'da ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin bütün dünya toplumsal devrimiyle gerçekleşebileceği inancı, Ekim devrimi sonrasında, daha da güç kazanmıştır.

Fransız-İngiliz kapitalizminin başı Avrupa'da ise gövdesi, Asya'nın geniş alanlarında bulunmaktadır. Doğu'daki devrimci hareketle, tüm dünya devrimi ilişkisindeki temel çizgiyi vurgulamak isterken, Doğu'daki devrim, Batı'daki devrime yakından bağlıdır. Rus Devrimi saflarında çalışan biz Türk devrimcileri, eminiz ki, Doğu devrimi yalnız Doğu'nun Avrupa emperyalizminden kurtuluşu için değil, Rus devriminin savunulması için de gereklidir.

Fakat Doğu'ya devrim nasıl götürülür?

Ben Doğu sorununun görüşüldüğü, Doğu halklarının mistik yaşamlarının konuşulduğu, bu halklar üzerine derinlemesine bilgi edinme isteklerinin ortaya konulduğu birçok toplantılarda bulundum.

Doğu'yu öğrenirken silaha sıkıca sarılmaya cesaret etmeli ve amacımızı, yani Doğu'da devrim ocaklarını teşkilatlandırmayı gözden uzak tutmamalıyız' demektedir.

Doğu'daki devrimci mücadelenin kapsamını, önemini ve acilliğini Komintern'in gündemine taşıma çabası sezilirken- Sultangaliyev ve bir sene sonra Komintern 2. Kongresinde Hintli komünist Roy'un 'dünya devriminin kaderi sömürge ülkelerdeki mücadelenin başarısına bağlıdır' tezinden ayrıldığı görülmektedir.

Batı'yı; gelişmiş ülkelerdeki proletarya hareketinin gücünü, örgütlülüğünü ve zaaflarını Fransa deneyiminden de gözlemiş bulunan Mustafa Suphi'nin, 'metropollerdeki ve sömürgelerdeki' devrimci hareketlerin birbirinin önüne konulmasını doğru bulmadığına şahit olmaktayız.

Mustafa Suphi'nin III. Enternasyonal 1. Kongresinde Yaptığı Konuşma:

"Burada Moskova'da, tüm dünyanın geleceğini değiştirecek 3. Enternasyonal'in merkezinde, proletarya, mazlum Türk köylüsü ve emekçi sınıfı adına, kapitalizmin, batının hırçın uygarlığının yırtıcı pençesinde can çekişen, birçok benzerleri gibi emperyalizmin zulmünde inleyen bu mazlum halk adına, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik adına konuşmak ne mutluluk...

Gerçekten, diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'de de padişahların barbarlıklarına, kalleşliklerine, işledikleri cinayetlere son verilmelidir. Dökülen kanlar yalnız Ermenilerin değil, Türk fikarasının, emekçisinin, köylünün de kanıdır. Bu barbarlıklara başvuran, mazlum halk kitleleri değil, Türk paşa ve padişahlarıdır. Yoldaşlar, Rusya'da bulunan Türk emekçi ve köylü temsilcileri, Ekim Devrimi sonrasında sermayeye karşı çıkmaya ve her şeyden önce yöneticilerin başvurdukları barbarlıkları sona erdirmeye karar verdiler.

Geçen sene Türk generalleri, Türk ordusunu, Hazar Denizi kıyılarını, İran'ı ve Türkistan'ı işgale göndermeye kalkıştıklarında, Moskova'da, bütün dünyaya mutluluk vadeden devrimcilerin merkezlerinde Türk devrimcileri, cesaretle Türk bayrağını yükselterek, Türk generallerinin maceraperest özlemlerine karşı koydular. Moskova'daki Türk elçiliği sesimizi duymazlıktan geldi. Rus Cumhuriyeti Hükümetine sürekli nota göndererek hemen sınır dışı edilmemiz istendi. Aynı

zamanda Taşkent, Orenburg ve Kazan Müslüman halkları arasında bizlere karşı propagandaya girişerek, bütün güçleriyle çalışmalarımızı engellemeye çalıştılar.

Burjuva gazeteleri sütunlarında bize karşı şöyle sorular yöneltildi; 'Müslüman dünya, Türk Ordusunun Asya içlerindeki zaferini kutlarken Türk-Tatar ulusunun en kutsal duygularına ve dinine karşı gelen bu insanlar kim? Bu kişiler hangi dine mensup, milliyetleri nedir?' Ve elçilik bu uhrevi sorularla bütün Doğu Müslüman dünyasının kafasını karıştırmaya çalışırken, biz, Türk komünistleri, bütün yer yeryüzünün vatanımız ve insanlığın ulusumuz olduğunu açıkça belirttik. Böylece, devrimin kızıl bayrağını cesurca kaldırarak Türk emperyalizminin etrafında toplanmış bu tür insanlara, bu tür akımlara karşı koymaya karar verdik. Fikirlerimizin gerçekleşmesi uğrunda zaman zaman durakladık. Fakat bugün bütün Doğu bizimle beraberdir. Yoldaşlar, İngiliz-Fransız hayâsızları Türk emperyalistleriyle birlikte İstanbul'u işgal edince bizlere karşı yöneltilen bütün iftiralar kesildi ve mazlum fakir halk için büyük Rus Devriminden daha iyi bir yandaş olmadığı açıkça ortaya çıktı.

Daha 1908'de Türk gençliğinin bir kısmı, halkın kurtuluşunun ancak toplumsal devrimle mümkün olabileceğini anlamıştır. Fakat o dönemde sosyalist gayretler bastırıldı. Unutulmaz Jaures'in gür sesi, mazlum halkın savunusunda çölde bir çığlık gibi kaldı. Ve yalnız Jaures'in dostları onun başlattığı işten dönmediler ve bugün burada, Rusya'da devrimci Türk ocağını örgütlediler. Doğu'da ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin bütün dünya toplumsal devrimiyle gerçekleşebileceği inancı, Büyük Ekim hareketi sonrasında, daha da güç kazandı.

Bugün Türk proletaryası ve intelligentiasının inancını gösterecek ilginç bir örnek vereceğim: Ekim Devrimi sonrasında İstanbul Üniversitesi'nde, Türk gençliği Nobel ödülünün kime verilmesi sorusuyla karşılaştığında, Türk profesörlerin baskısına rağmen, ödülün yoldaş Lenin'e verilmesini önerdiler. Ve bu bir kez daha Doğu'da toplumsal devrim fikrinin güç kazandığını ispatlamıştır. Büyük rehber yoldaş Lenin fikirleriyle, özlemleriyle, eylemleriyle bütün devrimci dünyayı temsil ediyordu ve Türk gençliği yaptığı seçimle bu dünyaya olan içten bağlılığını gösterdi.

Türk halkının Rus Devrimine olan sempatisi üzerine daha fazla konuşmayı gerekli görmüyorum. Fakat dünya toplumsal devrimi uğruna bu kadar kurban veren Rus toplumsal devrim kahramanları bilsinler ki, savaş alanında yalnız değiller ve bütün intelligentsia ile birlikte Türk proletarya kitleleri onlarla beraberdir ve kalpleri onlarla birlikte çarpar.

Bu kahramanlar güvensinler ki, güney güneşi altında Türk proletaryasının büyük kıyamı olgunlaşıyor, güçleniyor ve Rus yoldaşlarıyla birlikte savaş çağrısını bekliyor.

Yoldaşlar, bunu sizlere Yakın Doğu'da Türk halkı arasında, Rus Devrimini bütün kalpleriyle destekleyen gerçek devrimcilerin bulunduğunu göstermek için söyledim. Bugün Doğu'daki hareketle tüm dünya devrimi ilişkisindeki temel çizgiyi vurgulamak isterim. Şuna içtenlikle inanıyorum ki; Doğu'daki devrim, Batı'daki devrime yakından bağlıdır. Rus Devrimi saflarında çalışan biz Türk devrimcileri, eminiz ki, Doğu devrimi yalnız Doğu 'nun Avrupa emperyalizminden kurtuluşu için değil, Rus devriminin savunulması için de gereklidir.

Yoldaşlar, bilindiği gibi, eğer Fransız-İngiliz kapitalizminin başı Avrupa'da ise gövdesi (midesi) Asya'nın geniş alanlarında bulunuyor. Ve biz, Türk sosyalistleri için acil görev Doğu'da kapitalizmin köklerini söküp atmaktır. Ancak bu yolla İngiliz- Fransız sistemini hammadde kaynaklarından yoksun bırakabiliriz. Türkiye, İran, Hindistan, Çin ve diğerleri İngiliz-Fransız sanayilerine kapılarını kaparlarsa, hem Avrupa borsaları pazar olanaklarından yoksun kalır hem de kaçınılmaz bir krize yol açılmış olur ve bunun sonucu hâkimiyet proletaryanın eline geçer ve sosyalist bir düzen kurulur. Bu ancak İngiliz-Fransız emperyalizmine karşı Doğu halklarının kıyamıyla, devrimci hareketlerin teşvikiyle gerçekleştirilebilir. Fakat Doğu'ya devrim nasıl götürülür?

Ben Doğu sorununun görüşüldüğü, Doğu halklarının mistik yaşamlarının konuşulduğu, bu halklar üzerine derinlemesine bilgi edinme isteklerinin ortaya konulduğu birçok toplantılarda bulundum. Doğu çalışmaları daha Çarlık rejimi altında yürütülüyordu. O zaman bu çalışmalar bu halkların en iyi sömürü biçimini bulma amacına yönelikti. Bugün ise bu mesele mazlum Doğu'nun kurtarılması için görüşülüyor. Doğu'yu öğrenirken silaha sıkıca sarılmaya cesaret etmeli ve amacımızı, yani Doğu'da devrim ocaklarını teşkilatlandırmayı gözden uzak tutmamalıyız. Avrupa sermayesine karşı Doğu halklarının kıyamı Rus devrimi için olduğu kadar bugün bütün ülkeler proletaryalarına varlığıyla güç veren genç Alman devrimi için de geçerlidir. Bugün Alman devrimi İngiliz-Amerikan baskısının sürekli tehdidi altında bulunuyor ve bizden, Doğu'dan yardım istiyor.

Bu nedenle III. Enternasyonalin bundan sonraki görevi Doğu halkları arasında devrim ocakları kurmak olmalıdır.

Coğrafi konumu nedeniyle Asya ile Avrupa'yı birleştiren Türkiye, kapitalizmin doğrudan zulmü altında kalmış ve bu, gelecek dünya devrim hareketinde şerefli bir görev yükümlenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Türk proletaryasının bütün gücüyle dünya sosyalist devriminin savunusuna ve gelişimine katılacağı güvenci içersindeyiz."[37]

10. 1920 TAŞKENT

1919 yılının ilk yarısında Türk komünist teşkilatı ve Mustafa Suphi'nin, Odesa'da Anadolu'ya dönüş için yaptıkları hazırlıklar tamamlanamamıştı. Bu sırada saldırıya geçen ve Kırım'ı işgale başlayan Çar generallerinin yönetimindeki Beyaz Ordu, Kırım'da yaşamayı olanaksız kılmıştı. Odesa'dan çekilen ve Moskova'ya dönen Mustafa Suphi Anadolu'ya, Türkistan-Azerbaycan üzerinden geçmeyi denemek üzere 1920 yılı başlarında Taşkent'e geldi.

Taşkent'te Rusya Komünist Partisi Türkistan Bölge Komitesinin organı olan İzvestiya gazetesindeki demecinde Türkistan'da yapacağı çalışmalar hakkında bilgi vermektedir:

"Biz Türkiye komünistleri yalnız Türkiye'nin müstakilliği uğrunda değil, aynı zamanda bütün Şark'ın istismar olunan halklarının azatlığı uğrunda müca-

37. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yayınları, İstanbul 1991. sf. 268

dele ediyoruz. Biz Rusya proletaryatı ile el ele verip, Avrupa'nın kinci emperyalizmine karşı çıkıyoruz." [38]

Taşkent'te kaldığı üç aylık dönemde Mustafa Suphi, Bolşeviklerin Türk Cumhuriyetlerindeki örgütlenme faaliyetlerine aktif katkıda bulundu. Dağınık ve bağımsız devrimci grupları bir araya toplamayı hedefleyen, yeni devrimci örgütler kuran ve farklı dillerde yayın yapma faaliyetlerini hedef olarak belirleyen 'Beynelmilel Şark Tebligat Şurası'ının kuruluşuna katıldı.

Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'yı Türkistan'da da çıkarmayı sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak Yeni Dünya'nın Taşkent sayılarına henüz ulaşılamamıştır. Türk Komünist Teşkilatları Birinci Kongresinde Türkistan günlerini şöyle anlatmaktadır:

"Bizim için Türkiye'ye yaklaşmak lazım olduğu halde, cenup hududu kara kuvvetlerle tamamen kapanmış olduğundan, Türkistan, İran ve Kafkasya yoluyla uzun bir seyahate mecburiyet hâsıl oldu. Türkistan'a ve solumuzda Bahr-i Hazer sevahilinde ahvalin seyahate müsait olmaması ve Türkistan İşleri Komisyonu Reisi İlyava Yoldaş tarafından lüzum gösterilmesi üzerine birkaç arkadaş Kafkasya tarikiyle Türkiye'ye gitmek üzere memur edilmiş olmakla beraber, Taşkent'te üç ay kadar kalmaya mecburiyet hâsıl olmuştur.

Bu sırada Türkistan Komünist Teşkilatının Üçüncü Kongresi ile burada seçilen Merkezi Komite'nin faaliyetlerine iştirak edilmiş, bir taraftan Müslüman zahmetkeşleri arasında beynelmilel inkılâp yolunda fedakârlık hislerinin arttırılmasına, diğer yandan ise mülkiyet ve şeriat meseleleri etrafında halkın mukadderatıyla oynayan irtica kuvvetlerine ve özellikle öteden beri memleket soymaya alışıp, nihayet komünist örtüsü altına gizlenerek işine devam eden kolonizatörlere karşı mücadeleye kuvvet verilmiştir.

Şarkta inkılâp yollarını açacak ve şark inkılâpçı ve komünist teşkilatlarını bir yerde toplayabilecek bir müesseseye ihtiyaç öteden beri hissedilmekte olduğundan Taşkent'te 'Beynelmilel Şark Tebligat Şurası' namıyla bir müessesenin vücuda getirilmesine karar verildi." [39]

Mustafa Suphi'nin Türk Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi 'nde verdiği bilgiye göre Şura; Çin, Kaşgar, Buhara, Hiva, İran ve Türkiye komünist teşkilatlarına yardım ve bunlar arasındaki ilişkiyi güçlendirmek amacıyla pek çok yerde şubeler açtı. Türk teşkilatı da Şubiri yakınlarındaki şubeden başka Türkistan'da bir şehir olan Eskişehir'de de bir şube açarak, Sibirya'dan dönen esir askerlerin eğitimi ve ihtiyaçlarının karşılanması görevini üstlenmişti.

1918'in Temmuzunda Moskova'da esir düşen Türklerle başlayan Türk komünist teşkilatı meydana getirme projesi, geçen zaman içinde olgunlaşmış, Türkistan'da bulunduğu sürede de Türk komünist teşkilatına üye olanlar sayıca artmışlar, Azerbaycan'da Bolşeviklerin iktidarı kazanmasından hemen sonra 1920'nin mayıs ayında Mustafa Suphi ve arkadaşları, faaliyete Bakü'de devam etmeye karar vermişlerdir.

38. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 76
39. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 71

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ VE KOMÜNİST FIRKASI

"Ancak Anadolu hareketinde gördüğümüz nitelik farkı,
umumi bir millet, bir halk hareketi halinde tecelli etmektedir.
Bu pek tabii olarak memleketin efkâr ve hayat şartlarından doğmaktadır.
Komünist Fırkası, sosyal devrimi anlayan ve ona bütün varlığıyla bel bağlayan
işçi ve köylülerin siyasi teşkilatıdır. Memlekette mazlum ve işçi,
fakir ve işsizler çokluğu teşkil etmektedirler, sanayinin ilkel olması itibariyle,
amelenin proleter teşkilatına sahip olmaması ve örgütsüz olması,
komünistlerin azınlıkta kalmalarını icap ettirmektedir.
Ve yine bu itibarladır ki, Komünist Fırkası hâlihazırda devrimi yapacak ve
idareyi ele alacak büyük bir hükümet fırkası şekil ve mahiyetinde ortaya atılamaz.
Bütün bunlara rağmen Komünist Fırkası, insanlığın toplumsal olarak ulaştığı
bu gelişmişlik düzeyinde, modern bir sınıfın,
(çalışan sınıfların) çıkarlarını savunan
ve onların sözcüsü olan çağdaş bir örgüttür.
Sömürüye karşıdır, evrenseldir ve her türlü ayrımcılığı sona erdirecek programıyla
III. Enternasyonalin bir üyesidir.
Zalim ve yağmacı Avrupa ve Amerikan emperyalistlerine,
Yunan istilacılarına karşı mücadelede
sonuna kadar sebat etmek mukaddes vazifemizdir.
İstilacılara kuyruk olup memleket ve halkımızı kulluğa düşürmeye çalışan
İstanbul Hükümetine başkaldıran, Rusya Şuralar Cumhuriyeti ile kol kola giren
Anadolu Kıyamcılar Hükümetine karşı her türlü yardımı yapmak birinci işimizdir.
Eğer bir gün zafere ulaşır, işgalcilerin işini elbirliği ile bitirirsek,
bu zaferin kahredici çilesini ve acısını omuzlarında taşımış olan
işçi ve köylülere haklarının verilmesini, hukuklarının korunmasını talep edeceğiz.
Ulusal cephenin yaralanmasına yol açacak sorumsuz politikalar içinde değiliz.
Biz bu vazifeyi görmekle mücadeledeki başarımız ölçüsünde
sesimizi yükseltme hakkını kazanmış olacağız.
Ve memleketimizdeki yeni hükümet ve devlet yapısının kurulduğu gün,
bu yapının amele ve rençper eliyle meydana geldiğini bilerek,
onun içinde hâkim olan kuvvetin yine amele ve rençper olmasını talep edeceğiz."

Mustafa Suphi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(1920)

1. TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLATI BAKÜ KOMİTESİNİN KURULUŞU

Mustafa Suphi'nin Bakü'ye gelmeyi planladığı ilk tarih 1914 yılıydı.

Sinop tutsaklığından kaçtıktan sonra Kırım'da bu isteğini açıkça belirtmiş ve orada bir gazete çıkarmayı hedeflemişti. Bu amaçla girişimler yapmış, yazışmış, kısa süreli ziyaretlerde bulunmuş ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı öncesinin o müthiş dağdağası arasında, Batum'da tutuklanmadan evvel, yalnızca Bakü'de çıkmakta olan gazetelere yazılar yazabilmişti.

Anadolu, Enver-Talat-Cemal Paşaların elinde ve Alman emperyalizminin yanında savaşa sürüklenirken, Mustafa Suphi yaklaşan savaş felaketine karşı, İkbal gazetesinde, Türkiye'nin gerçek çıkarının, mümkün olduğu kadar barışı uzatmak, tarafsız kalmak ve savaşa girmemek olduğunu yazmıştı.

Şimdi aradan 6 yıl geçmiş, savaş, Alman-Osmanlı cephesinin yenilgisiyle sonuçlanmış ve Türkiye yeni bir işgalin arifesindeydi.

İttihat ve Terakki Partisi kapanmış, yöneticileri yurt dışına kaçmıştı.

Enver Paşa ve çevresi Türkiye'deki olası iktidar mücadelesine katılmak için her türlü siyasal manevra peşinde koşmaya devam etmekteydi. 1918'in soğuk bir Kasım İstanbul'unda, Bebek koyundan bir Alman gemisiyle kaçan Enver Paşa ve arkadaşları Türkiye'yi karşı karşıya bıraktıkları felaketle yetinmiş görünmüyorlardı.

İki yıl öncesine kadar Osmanlı Devleti'nin Başkumandan Vekili, sarayın damadı, yükselen Türk burjuvazisinin hırslı temsilcisi Enver Paşa, değişen dünya koşullarında kendisini komünist olarak gösterecek ve bu konuda örgütlenmelere girişecekti.

1919 yılının ortalarında; Enver Paşa'nın yakın çevresinden; Halil Paşa (Enver Paşa'nın iki yaş küçük amcası), Nuri Paşa (Enver Paşa'nın üvey kardeşi), Dr. Bahattin Şakir (İttihat ve Terakki yöneticisi), Bedri Bey (İttihatçıların Polis Müdürü), Küçük Talat (İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi Üyesi), Karakol Cemiyetinden Baha Sait ve Anadolu'da artık (İttihat ve Terakki'den) açıkça farklı bir oluşum ve güç olmaya başlayan Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir'in Azerbaycan'a gönderdiği Dr. Fuat Sabit'in önderliğinde bir Türk Komünist Fırkası kurulmuştu.[1]

Gerek Bakü'ye gitmeden önce Mustafa Kemal ile de görüşen Halit Paşa'nın, gerekse Karabekir tarafından görevlendirilen Dr. Fuat Sabit'in amaçları; henüz

1. Taylan Sorgun, Halil Paşa-İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş- Kamer Yayınları, İstanbul 1997, sf. 121

Azerbaycan'da iktidarda olmayan Bolşeviklerle gizlice görüşerek, Anadolu'daki kurtuluş hareketi için destek talep etmekti.

Bakü'deki (İttihatçı) Türk Komünist Fırkası da bu aşamada kurulmuştu.

Türk Komünist Fırkası'nın 'Yeni Yol' adında bir gazetesi de bulunmaktaydı ve Mustafa Suphi Bakü'ye geldikten sonra bu gazetede 'Zulme Karşı İttifak' başlığıyla bir başmakale yazmıştı.

İttihatçı fırka lağvedilince 'Yeni Yol' gazetesinin yerini 'Yeni Dünya' alacaktır. [2]

İttihatçı partinin önderleri olarak görülen Halit Paşa ve Dr. Fuat Sabit, Bolşeviklerle görüşmeyi başararak, onların Milli Mücadeleye destek olacakları mesajlarını Karabekir'e rapor etmişlerdi.

Mustafa Suphi, 7 Mayısta Taşkent'ten ayrılmış, 27 Mayısta (1920) arkadaşlarıyla birlikte Bakü'ye gelmişti.

O günleri, Türk Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'ne sunduğu raporda, Anadolu'ya yaklaşmanın heyecanını saklamayarak şöyle anlatmaktaydı:

"Türkistan'da açılan teşkilatlar etrafında toplanan Türk komünistlerinin miktarı kırka baliğ olarak, Bahr-i Hazar'ın düşmandan temizlenmesinden sonra, bu arkadaşların 23'ü ile beraber Türkiye'ye ait faaliyetin Kafkasya'ya nakli kararlaştırılarak, 27 Mayıs 1920 tarihinde Bakü'ye gelindi. Bakü'ye gelir gelmez ilk defa olarak (teşkilatımız) Türkiye'ye yaklaştığını ve kendi kitlesi içinde çalışmak imkânına malik olduğunu hissetmiştir. Teşkilatımız Bakü ve etrafında Türkiye'den bir veya diğer suretle gelip toplanmış olan binlerce amele ve rençperle tuttuğumuz yola hayırhah ziyalılar, şair ve ressamlara mülâki oldu. Mesleğimize mutekit bazı arkadaşlar da teşkilata ilhak olunarak Merkezi Büro yeniden faaliyete girdiği gibi, Bakü'de evvelden teşkiline teşebbüs olunan Türk Komite veya Fırkası lağv ve yeni esaslarda tesis olundu. Bu hususta biraz tevakkufa ihtiyaç var:

Bir müddetten beri Anadolu kıyam hareketini İnkılâpçı Rusya ile birleştirmek ve Azerbaycan Şuralar Hükümetini tesis etmek amacıyla Kafkas Ülkesi Bolşevik Komitesi ile beraber çalışan arkadaşlar evvela bir Türk Komünist Fırkası vücuda getirerek Merkez Komitelerini intihap etmişler ve Şuraya, İttihat Terakki Hükümeti ve harp zamanında büyük roller oynamış bazı kimseler ithal edilmişti.

Yakın mazileri memleketin son harp felaketiyle alakadar olan bu zatlarla amele ve rençper fırkasını tesis ve temsil gayr-ı tabii idi. Onun için bu teşkilatın ilgasında tereddüt olunmayarak eskiden beri Azerbaycan komünistleri ile beraber çalışmış olan bazı komünist arkadaşların Rusya ve Türkistan'dan gelenlerle ilavesiyle vücuda gelen gruppa Bakü Teşkilatına esas olarak kabul edilip bu gruptan Türkiye Teşkilatının Bakü şubesi vücuda getirildi ve bu şube Azerbaycan Bakü komitesine ilhak olundu." [3]

Mustafa Suphi'nin yukarıda sözünü ettiği gibi Bakü'deki Türk Komünist Fırkası 'İttihat Terakki Hükümeti ve harp zamanında büyük roller oynamış' önemli

2. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 81
3. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 73

sorumlulardan meydana geliyordu ve bir süreden beri de komünist örgütlenmeye başlamışlardı.

Mustafa Suphi, Bakü'de İttihatçıların -Halil Paşa ve Dr. Fuat Sabit'in- etkisindeki Türk Komünist Fırkası'nı feshedip, Komünist Fırkasını İttihatçı gölgesinden kurtararak ve Fırka'nın içindeki Süleyman Nuri, Baha Sait, Salih Zeki, Yüzbaşı Yakup, Yüzbaşı Nedim gibi gençleri kazanarak, Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi'ni kurmuştur.

Taşkent'ten Mustafa Suphi ile gelenlerle Bakü'de bulunan Türkiyeli komünistlerin birlikte yaptıkları ilk ortak toplantı tutanaklara; '1 Haziran 920 Türkistan'dan Gelen Seferiye Komünistleriyle Bakü Komitesi'nin Hakiki Azalarının Müşterek Meclisi' başlığıyla yansımıştı. Toplantı Mustafa Suphi'nin başkanlığında ve Mehmet Emin'in Kâtipliği üstlenmesiyle gerçekleştirilmişti.

Gündem iki maddeydi: 'Bakü Teşkilatı Heyet-i İdaresi'nin seçimi, işbölümü ve mevcut durumun görüşülmesi."

Ortak toplantı sonunda, Bakü Teşkilatı Heyet-i İdaresi'ne seçilenler şu isimlerdir:

'Suphi yoldaş, 18 reyle (itifak-ı âra)
Mehmet Emin yoldaş, 16 reyle (iki bitaraf)
Abid Âlim yoldaş, 16 reyle (iki bitaraf)
Salih Zeki yoldaş, 15 reyle (üç bitaraf)
Fahri yoldaş, 13 reyle (beş bitaraf)
Süleyman Sami yoldaş, 11 reyle (yedi bitaraf)
Yakup yoldaş, 10 reyle (sekiz bitaraf)' [4]

Seçimlerden sonra teşkilatta; şubeler ve İdare Heyeti'nin kendi arasındaki iş bölümü aşağıdaki şekilde yapılmıştır.

Türkiye Komünist Teşkilatı şu şubelerden meydana gelmiştir.

a. Askeri Şube
b. Teşkilat, Tebligat ve İstihbarat Şubesi
c. Kitabet ve Maliye Şubesi
d. Kayıt ve Tevzi Şubesi
e. Matbuat Şubesi

Mustafa Suphi bir başka yerde de İttihatçıların kurdukları partinin 'komünist' olamayacağını kaydettikten sonra bu parti içinde çalışan geçmişte 'ittihatçı sorumluluklar' almamış ancak bu parti içinde bulunan kişilerin kazanılması gerektiğini söylemiştir. 'Fakat Türk Komünist Fırkası yani amele ve rençber fırkasının Merkez-i Umumi azası sabık İstanbul muhafızı gibi Halil Paşa, Talat Bey'den mürekkep bir heyetle temsil edilmesi bizi hayretler içinde bıraktı... Ben gelir gelmez bu teşkilatın caiz olmadığını söyledim... Diğer taraftan Yakup ve Süleyman yoldaşlar teşkilata kabul olundu.'
(Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 103)

4. Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf.15
Bakü Teşkilatı Heyet-i İdaresi'ne 15 olumlu, 3 çekimser oyla seçilen Salih Zeki'nin, seçimin üzerinden 15 gün geçtikten sonra, 16 Hazirandaki Merkez-i Heyet toplantısında; 'geçmişteki siyasi faaliyetleri' dikkate alınarak 'Bakü Bürosu azalığından istifa etmesine karar verildi' denilmiştir. Salih Zeki, Bakü'de İttihatçıların kurdukları 'Türk Komünist Fırkası' kanadından gelmiş ve seçimin yapıldığı gün İttihatçı Komünist Fırkası'nın kuruluşu ve faaliyeti hakkında yeni kurulan Merkez-i Heyeti bilgilendirmiştir.

Türkiye Komünist Teşkilatı, Bakü Komitesi İdare Heyeti şu şekilde oluşmaktaydı;

Reis: Mustafa Suphi
Muavin: Mehmet Emin (Teşkilat, Tebligat, İstihbarat Şube Müdürü)
Mesul Kâtip: Nazmi (Kitabet, Maliye Şube Müdürü)
Aza: Salih Zeki (Kayıt, Tevzi Şube Müdürü)
Aza: Abid Âlim (Askeri Şube Müdürü). [5]

2. TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞKİLATI'NIN ÖRGÜTLENME ÇABALARI

Mustafa Suphi 'Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Heyeti'nin Faaliyetleri' başlıklı raporunda, 'Merkez-i Heyet' ile Bakü'de bulunan Türkiyeli komünistlerin katılmasıyla meydana gelen 'Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi'nin bundan sonra örgütlenme çalışmalarına başladığını, bu amaçla; Haziran (1919) ayında İstanbul'a gönderilmiş olan Mithat ve Alâattin isimlerindeki temsilcilere ilave olarak; 'Abdurrahman ve Ahmet yoldaşların' Zonguldak ve Ereğli, 'Yusuf Kemal yoldaşın' Trabzon ve Rize, 'Salih Zeki yoldaşın' Erzurum, Sivas, Ankara, Trabzon ve havalisine gönderildiğini; Nahçıvan'da Anadolu ile irtibatı sağlamak ve şube açmak amacıyla 'Cemal, Salih Zeki, Hilmi, Hakkı ve Nurettin yoldaşların' görevlendirildiğini; İran'a Sadık yoldaş, Kuban ve Rostov havalisindeki Türk esirleri arasında örgütlenme yapmak üzere 'Nakizade Selâhattin, Yurş ve Çinof yoldaşların' gönderildiğini anlatmıştır.

Mustafa Suphi'nin, Anadolu ve Mustafa Kemal'le ilk temasının ne zaman kurulduğu tam bilinmemekle beraber; Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'da yazdığı -8 Temmuz tarihli- 'Tarihi Vazife' başlıklı makalesi; 'Mustafa Kemal Paşa'nın takriben bir yıl önce bize, Odesa'da iken bildirdiği kıyamcılığa razı ve taraftar olduk' diye başlamaktadır. [6]

Bu dönem, Mustafa Suphi'nin Kırım'da iç savaşın amansızca sürdüğü aylarda, oradaki mücadele günlerine rastlamaktadır. Bazı kaynaklar, Mustafa Kemal'in Havza'da iken Kırım'dan Türkiye'ye gelen Türk komünistleri temsilcileriyle görüşmeler yaptığını, bu göndermenin o tarihlere denk düştüğünü belirtmektedirler.

Mustafa Suphi bir yandan gerek Yeni Dünya gazetelerinde, gerekse Anadolu'ya doğrudan gönderdiği temsilcilerle, Türk komünistlerinin Milli Mücadele karşısındaki tutumlarını belirlemeye çalışırken, diğer taraftan da Kuva-yı Milliye liderliğinin komünizme karşı ilgi ve tepkilerini ölçmektedir.

1920 yılının ortalarında Türkiye Komünist Teşkilatı Merkez Heyeti adına Mustafa Suphi bir mektup yazarak, bunu Süleyman Sami ile Ankara'ya, Mustafa Kemal'e göndermişti. Süleyman Sami, Kafkasya'daki kargaşa ve Batum'da süren İngiliz işgali nedeniyle Temmuz sonunda Trabzon'a ulaşmış, mektubu

5. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 90
6. Önder Sağlam, Ölümsüz Savaşçı Mustafa Suphi, Ürün Yayınları, İstanbul 1978, sf. 101

orada Miralay Rüştü Bey'e vermiştir. Rüştü Bey mektubu ve Süleyman Sami'den aldığı bilgileri Ankara'ya ve Kazım Karabekir Paşa'ya göndermiştir.

Süleyman Sami daha sonra, önce Eskişehir sonra Ankara'ya giderek çeşitli görüşmelerde bulunmuştur.

Bakü'den Ankara'ya temaslarda bulunmaya gelen Türkiye Komünist Teşkilatı temsilcileri nasıl bir ortam bulmuşlardı?

1920 yılı ortaları, Anadolu'da sol siyasi örgütlenmelerin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Mayıs ayında Yeşil Ordu Cemiyeti kurulmuştur. Yeşil Ordu Cemiyeti; İttihat ve Terakki partisinin sol kanat milletvekillerinin, Sovyetlerdeki 'Rus Bolşevizminden' esinlenerek 'Türk Komünizmini' savunan burjuva sosyalistlerin ve III. Enternasyonal'e yakın ekonomik ve sosyal programları savunan komünistlerin oluşturdukları bir partiydi. Partinin kurucularının tamamı Birinci Meclis'te milletvekili, bazıları bakandı. Yeşil Ordu Cemiyeti kurucuları şu isimlerden meydana gelmiştir:

Tokat Mebusu Nazım Bey (Resmor-Öztelli) (1868–1935), Maliye Vekili Denizli Mebusu Hakkı Behiç Bey (Bayiç) (1882–1943), İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu) (1879–1945), Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi (Akdağ) (1880–1962), Saruhan Mebusu Reşit Bey (Çerkes Ethem'in ağabeyi) (1877–1951), Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey (Pars) (1885–1954), Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya Bey (Yiğit) (1880–1952), Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan) (1884–1942), Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri Bey (Akgöl) (1876–1950), İzmit Mebusu Sırrı Bey (Bellioğlu) (1876–1958), Kozan Mebusu Mustafa Bey (Cantekin) (1878–1955), Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey (Aydındağ) (1883–1935), Sıhhiye Vekili, İstanbul Mebusu Adnan Bey (Adıvar) (1882–1955), İktisat Vekili, Saruhan Mebusu Mahmut Celal Bey (Bayar) (1884–1986), İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey (Gör) (1881–1957).

Yeşil Ordu'nun programının şekillenmesinde önemli etkisi olan Tokat mebusu Nazım Bey, Yeşil Ordu'yu; III. Enternasyonal'e yakın bir siyasi rota ve iktisadi olarak yoksul-orta köylülüğün çıkarlarını gözeten 'halkçı' bir yörüngeye sokmuştur.

1920 yılı Temmuz ayında Ankara'da kurulan partilerden bir başkası (Hafi) -gizli- Türkiye Komünist Partisi'dir. Hafi TKP, Yeşil Ordu'nun Ankara ve Eskişehir örgütlerinde çalışmış komünistler ve Şerif Manatov (Moskova'da Müslüman Komiserliği'nde başkan yardımcısı), Ziynetullah Nevşirvanov gibi Başkırdistan'dan gelen komünistler tarafından kurulmuştur.

Hafi TKP'nin kurucuları şu isimlerden meydana gelmiştir:

Ahmet, Mustafa Hilmi, Ziynetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova (Ziynetullah'ın karısı), Fatma Salih Hacıoğlu (Salih Hacıoğlu'nun karısı), Rahime (Cemile'nin kardeşi), Hüseyin Hüsnü (Sovyet diplomat Upmal Angarski ile Rusya'dan gelmişti).

Partinin Kâtib-i Umumisi Salih Hacıoğlu'ydu.

Riyaset Heyeti (Başkanlık Kurulu), Salih Hacıoğlu, Şerif Manatov, Ahmet, Ziynetullah Nevşirvanov, Mustafa Hilmi'den oluşmaktaydı.

1920 sonbaharında Ankara Hükümetinin Yeşil Ordu'yu kapatma ve etkisiz hale getirme girişimleri sonucu 'eski İttihatçı yeni Kemalist' milletvekilleri Yeşil Ordu'dan ayrılarak, içlerinde ordu kumandanı paşalar ve diğer Kemalist mebuslarla birlikte 18 Ekim 1920 tarihinde (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nı kurmuşlardır.

Yeşil Ordunun azınlıkta olan kanadı, Nazım Bey ve arkadaşları da, Hafi -gizli- Türkiye Komünist Partisi ile birleşerek 7 Aralık 1920'de, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını kurmuşlardır.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurucuları arasında, Yeşil Ordu kanadından Tokat Milletvekili Nazım, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü, Bursa Milletvekili Şeyh Servet, İzmit Milletvekili Sırrı'nın adı geçmektedir. Nazım Bey, yapılacak ilk kongreye kadar muvakkat (geçici) Başkan, Salih Hacıoğlu Kâtip'tir. [7]

Ağustos ayının sonuna doğru (Bakü'deki) Türkiye Komünist Teşkilatı'ndan Süleyman Sami Ankara'yı ziyaret etmektedir.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nca hazırlanan Rapor'da bu konuda şunlar yazılmaktadır:

"Rusya'daki Türkiye Komünist Teşkilatı'nın (RTKT) Bakü'deki merkez komitesi, Süleyman Sami yoldaşı Türkiye'ye gönderdi. Onun görevi teşkilat adına Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmek, Ankara'da teşkilat kurmak ve aynı zamanda Anadolu proleterlerini Doğu Halkları Bakü Kurultayı'na davet etmekti.

Süleyman Sami yoldaş Ankara'ya Ağustos ayı sonunda geldi. O zaman bizim teşkilatımız RTKT'na eğer Üçüncü Enternasyonal'e katılırsa onun emrine geçeceğimizi bildirdik ve para yardımı istedik. Biz Bakü Kurultayı'na delege göndermek için para bulamadık ve bu yüzden delege gönderemedik. Anadolu'da beş küçük teşkilat kuran Süleyman Sami yoldaş bu teşkilatları bizim MK'ne bağlayıp Rusya'ya geri döndü. Biz şu ana kadar Bakü teşkilatından ne bir talimat, ne bir haber, ne de bir para yardımı aldık. Biz o zaman Süleyman Sami yoldaşa partimizin durumu hakkında bir rapor vermiştik. Bundan başka Z. Nevşirvanov yoldaş İstanbul sosyalist partileri hakkında Bakü'ye şahsi bir rapor yollamıştı.

(Sovyet temsilci Upmal'ın notu: Daha sonra da Mustafa Suphi'nin Bakü'ye Moskova'ya onlarca telgrafı yanıtsız kaldı, şimdiye kadar biz de Anadolu'da ne bir broşür, ne bir direktif, ne de başka bir şey aldık." [8]

Aynı olay bir başka yerde Bakü'deki bir raporda çok daha ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Bu rapor, Süleyman Sami'nin Anadolu'yu ziyareti sonrasında, 27 Eylül 1920 tarihinde, Bakü'de, Mustafa Suphi, İsmail Hakkı, Ethem Nejat, Süleyman Nuri ve Hilmi oğlu Hakkı'nın katıldığı bir Merkez-i Heyet toplantısında Süleyman Sami'nin kendisi tarafından okunmuştur. [9]

Süleyman Sami'nin kimliği bu ziyaretin etrafında hem kuşku uyandırmakta hem esrar perdesi oluşturmaktadır. Süleyman Sami, Ankara hükümeti ile ilişki

7. Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010, sf. 49-178
8. Erden Akbulut-Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Sos. Tarih Yay., İst. 2007. sf. 153
9. TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004, sf. 40

kurmak isteyen Mustafa Suphi ve teşkilatının, Mustafa Suphi-Mehmet Emin imzalı ve 15 Haziran 1920 tarihli mektubunu Mustafa Kemal'e götürmek ve aynı zamanda Türkiye'deki sol ve komünist çevrelerle ilişki kurulması görevini üstlenen kişidir.

Temmuz ayı ortalarında (1920) Trabzon'a gelen Süleyman Sami burada 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Rüştü Bey'e bir rapor vererek, Mustafa Suphi örgütünde Merkez-i Heyet'te bulunduğunu, ancak kendisinin eski bir Osmanlı subayı olarak Türk devletinin vereceği görevleri yapmak istediğini, komünist örgütün içinde devletin ajanı olduğunu -olmak istediğini- belirtmiştir. [10]

Rüştü Bey bu istihbaratı Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal'e bildirmiş ve olumlu yanıt gelmiş olmalı ki 19 Temmuzda Süleyman Sami Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.

Diğer taraftan Süleyman Sami, devlete böyle bir rapor vermemiş gibi ve bir komünist temsilci unvanıyla uzun bir yol katederek Ankara'ya varmıştır. Bu güzergâhta, Giresun, Şebinkarahisar, Sivas, Kayseri, Ulukışla, Konya, Eskişehir'i dolaşarak Ankara'ya ulaşmış, sonra da Kastamonu, İnebolu, Trabzon yolu ile Bakü'ye dönmüştür.

Süleyman Sami'nin raporunda da görüleceği gibi, gittiği il ve kasabalarda uygun kişi ve çevrelerle ilişki kurmuş, yerel örgütler oluşturmuş, Bolşeviklik hakkında toplantılar yapmış, soruları yanıtlayarak ilgili çevreleri aydınlatmış, Ankara'da Mustafa Kemal ile görüşmüş, Nazım, Şeyh Servet, Salih Hacıoğlu, Şerif Manatov, Hakkı Behiç, Sırrı Bey gibi her kesimden komünist milletvekilleriyle görüşmeler yapmıştır.

Halkın Bolşeviklere yaklaşımını, Anadolu'da sosyalizmi ancak 'memurların ve küçük burjuvaların' duyduğunu belirttiği raporunda gerçekçi saptamalarda bulunmuştur.

Temmuz ortalarında Talipzade Yusuf Bey, Ağustos ayında da eski Zor Mutasarrıfı Salih Zeki Bey Erzurum'a gelerek Kazım Karabekir Paşa'yla görüşmüşlerdir. Salih Zeki Bey Erzurum'dan sonra Trabzon'a gitmiş, Miralay Rüştü Bey ile görüşmüş, yaklaşan Doğu Halkları Kurultayına katılmak üzere -Kurultay sonrası Ankara'ya gitmek arzusunu belirterek- Trabzon'dan ayrılmıştır.

Salih Zeki Bey, komünistlerin Erzurum ve Doğu Anadolu'da örgütlenme taleplerine Kazım Karabekir Paşa'nın nasıl baktığını öğrenmek istemektedir. Paşa, bu konuyu henüz çözülememiş 'Ermeni' meselesi nedeniyle mümkün görmediğini söylemiştir.

Kazım Karabekir Paşa 3 Ağustos tarihli Mustafa Kemal'e gönderdiği yazısında, Bakü'den gelen temsilcilerle yaptığı görüşmeleri ve kendi değerlendirmelerini de anlatmıştır. Ve 'bendeniz bunların Meclis-i Milli'nin haberi olmadan iş görüşmelerini zararlı gördüğümden, önce Ankara'ya gidip anlaşmalarını daha evvel teklif etmiştim. Onlar bunu hüsn-ü kabul ettiler. Teferruatlı olarak görüşülür...' diyerek, bir heyetin Ankara'ya giderek tüm sorunların görüşülmesini teklif

10. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 271

ettiğini, bunun kabul edildiğini, yöntem olarak da bunun doğru olacağını yazmaktadır. [11]

Diğer taraftan Türkiye Komünist Teşkilatı bir raporunda, '1920 yazında Nahçıvan, İstanbul, Trabzon, Rize, Erzurum, Beyazıd, Samsun, Sivas, Tokat, Amasya, Ankara, Konya, Ereğli, Zonguldak bölgelerine propagandacılar' gönderildiğini yazmaktadır. İstanbul doğal olarak örgütlenme çalışmalarında özel bir yer tutmuş, Teşkilat daha Odesa'da iken İstanbul'a örgütlenme amacıyla temsilciler göndermiştir.

İstanbul'daki örgütlenme çalışmalarına, Mustafa Suphi'yi 1918 başında Müslüman Komiserliğinde ilk olarak karşılayan ve orada tanıştıkları Şerif Manatov da katılmıştır. İstanbul'daki sol faaliyetlerinden dolayı Şerif Manatov, Fransız işgal kuvvetlerince tutuklanmış, daha sonra arkadaşlarının yardımıyla hapisten kaçmış, önce Eskişehir sonra Ankara'da çalışmalarına devam etmiş, diğer sol gruplarla ilişkilerde bulunmuş, Ankara'da (Hafi) Komünist Partisi'nin kurulmasında görev almış, gazetelerde yazılar yazmış, kır kahvelerinde konuşmalar yapmıştır.

Şerif Manatov, 1920 yılı sonbaharında Ankara'da bu faaliyetlerinden dolayı tutuklanmış ve sınır dışı edilmiştir.

Mustafa Suphi'nin okuduğu raporda Türkiye Komünist Teşkilatı'nın örgütlenme çalışmalarında askeri faaliyetlere de değinilmektedir.

Bakü'de esir Türklerden oluşturulan 'Türk Kızıl Alayı,' işgal altındaki Anadolu'da işgalin ortadan kaldırılması mücadelesine katkıda bulunacak anti-emperyalist askeri bir güç olarak düşünülürken, diğer yandan komünist mücadelenin stratejik hedefleri açısından da önemli rolü olacağı varsayılmıştır.

Bu amaçla daha Türkistan'dayken Abit Âlim Bakü'ye gönderilmiş, 'Türk esir askerlerde mürekkep bir Komünist kıt'a-i askeriyesi teşkil edilmek' üzere harekete geçilmiştir.

Abit Âlim'in çabaları sonuç vermiş, Bakü'deki 11. Ordu Kumandanlığına bağlı ve tüm teçhizatı Kızılordu tarafından karşılanan, yedi yüz mevcutlu 'Birinci Nişancı Alayı' adıyla bir askeri güç meydana getirilmiştir.

Komünistlerin etki ve kontrolündeki askeri güç, Ankara'nın Moskova temsilcisi İbrahim Tali ve Kazım Karabekir Paşa'nın üzerinde hassasiyetle durdukları bir konu olmuştur. İbrahim Tali, 'bize asker değil, silah ve cephane lazımdır' diyerek esir Türklerden de meydana gelse, askeri bir gücün Türkiye'ye girişine karşı çıkmıştır. Bunun sonucunda 'Birinci Nişancı Alayı'nın genişletilmesi çalışması durdurulmuştur. Bu sırada 'Türkiye Komünist Teşkilatı' bir 'Esirler Şubesi' oluşturarak Rusya'nın çeşitli yerlerinden gelen esirlerin Türkiye'ye dönmelerini kolaylaştıran çalışmalar yapmıştır.

Türkiye Komünist Teşkilatı, örgütlenme çabaları kapsamında 17 Haziranda bir 'siyasi fırka mektebi' açmıştır. Burada amaç, 'amele ve asker arasında içtimai inkılâbın esaslarına vakıf yoldaş' yetiştirmektir. 4 Eylülde kursları bitiren ilk kırk

11. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları, İstanbul, 1990, sf. 794

üç kursiyere diplomaları verilmiştir. Mektepte okunan dersler: 'Tarih-i medeniyet, İçtimai inkılâp tarihi, İktisat, İktisad-ı siyasi, Kooperasyonlar, Fırka tebligat ve teşkilatı, Kızıl Ordu teşkilatı, Coğrafya, Tarih-i umumi, Musiki'den ibaretti.

3. YENİ DÜNYA'NIN YENİDEN YAYIMLANMAYA BAŞLAMASI

Bakü'de artık somut olarak örgüt haline gelen 'Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi' önüne iki önemli hedef koymaktaydı.

Bunlardan birincisi; Anadolu'da Kuva-yı Milliye olarak gelişen hareket ile ilişkiye geçme, ikincisi; Azerbaycan'daki esir düşmüş Türkler arasındaki devrimciler ile Türkiye'den gelecekleri bir örgütte birleştirmekti.

Ve bu amaçla, Anadolu'ya örgütün görüşlerini anlatan propagandistler gönderme ve Anadolu'daki bağımsız ve dağınık sol örgütlerle ilişki kurarak yakın bir dönemde toplanılması planlanan kongre için belirlenecek delegelerin Bakü'ye gelmesini sağlamaktı.

Mustafa Suphi, örgütlenmenin temeli olarak baktığı ve nereye giderse orada yayımlamayı başardığı 'Yeni Dünya' gazetesini, bu genel hedef çerçevesinde Bakü'de yeniden çıkarmaya başlamıştır.

Gazetenin başında:

'Birleşiniz Bütün Dünya İşçileri'
'Yaşasın Mazlum Şarkın Azatlığı'

YENİ DÜNYA

'Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Hey'etinin ve
Bakû Komitesinin Fikirlerini Neşr Eder ve Haftada İki Defa Çıkar'
Her gün Saat Ondan İkiye Kadar Müracaat Kabul Olunur.
Mesleğimize Aid Faideli Yazılara Sahifelerimiz Açıktır.
Telefon Numerosu: 31-12
İdarehane: Kameniniya Sokağında (188) Numaralı Teşkilat Binasındadır.
Sayı: 65-19
17 Şubat 1921

İbaresi ve künye bilgileri bulunmaktadır.

20 Haziran 1920'de ilk Bakü sayısının çıktığı Yeni Dünya gazetesi, 17 Şubat 1921 tarihine kadar toplam 19 sayı yayımlanmıştır.

10 Eylül 1920 Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluş Kongresi'ne kadar ise Bakü'de, 11 sayı Yeni Dünya yayımlandığı bilinmektedir.

Daha sonra Yeni Dünya gazetesi, -artık Mustafa Suphi'siz- 1 Kânunuevvel (Aralık) 1921 ve 15 Kânunusâni (Ocak) 1922'de son kez basılmışlardır. [12]

Yeni Dünya gazetelerinin Bakü'de çıkan sayılarının tamamını henüz bulmak mümkün olmamıştır.

Mustafa Suphi'nin verdiği bilgilere göre Bakü'de Yeni Dünya gazetesinin her sayısı 4000 adet basılmaktadır. 2000 adeti Türkiye'ye, 1000 adeti Azerbaycan'a, 350 adeti Rusya ve İran'a, 350 adeti Türkistan'a gönderilmiş kalan 400-500 adeti de depoda tutulmaktadır.

Yeni Dünya'nın Bakü'deki ilk sayısı 1-49 numarası ile 20 Haziran 1920 tarihinde basılmıştır. Buradaki numaralardan '1' Bakü'deki gazetenin yayımlanış sırası, '49' ise Moskova'da başlayan, Kırım ve Taşkent'te devam eden gazetelerin genel numarasıdır.

Yeni Dünya Sayı 2-50

Yeni Dünya'nın 2-50. sayısı 28 Haziran 1920 tarihinde yayımlanmıştır.

Bu sayıda Mustafa Suphi'nin 'Saltanattan Sonra' başlığıyla bir makalesi bulunmaktadır. Osmanlının yıkılmasından sonra Anadolu'da oluşacak hükümet yapısını tartışan Mustafa Suphi, 'halkın sırtında olan bir hükümetin cumhuriyet şeklinde bile olsa' yaşayamayacağını yazmaktadır. Makalenin son bölümü şöyledir:

"Bundan sonra Anadolu ve Türkiye'nin sırtında yaşayacak herhangi bir hükümet cumhuriyet şeklinde de olsa yer tutamaz, yaşayamaz. Yeni hükümetin bütün zahmet ve fedakârlıklara katlanan amele, rençber halkın içinde kurulup aşağıdan yukarıya doğru dal budak vermesi hayati bir şarttır. Böyle köklü ve temelli bir hükümettir ki, yaşamak için mübarezeye ve mübareze iledir ki, böyle bir hükümete liyakat hâsıl olur. Türkiye amele, rençber ve askerlerinin bu liyakat ve iktidarı göstereceklerine eminiz. Onun için yaşasın Türkiye amele, rençber ve askerlerin hükümet ve cumhuriyeti."

Yeni Dünya Sayı 3-51

Yeni Dünya'nın 3-51. sayısı 8 Temmuz 1920 tarihinde yayımlanmıştır.

Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'nın bu sayısında yazdığı 'Tarihi Vazife' başlıklı makalesi, Türkiye komünistlerinin Milli Mücadeleye olan temel yaklaşımını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

12. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yay., İst. 1995, sf. 8 ve 269 Yavuz Aslan, Bakü'de çıkan 19 Yeni Dünya sayısından altısını görebildiğini yazmaktadır. Bunlar: 2 (50), 3 (51), 4 (52), 5 (53), 6 (54), 7 (55) sayılarıdır. İlgili sayılara ait kaynak: (Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997, sf 104-110)

Aynı makale, Türk devrimcilerinin yurtseverliğini ve farklı ulusların kardeşliğine olan inancını ortaya koyması açısından da ilginçtir.

10 yıl önceki, muhtemelen İstanbul'daki bir tartışmayı 'Anadolu'ya hayat verecek, devrimci bir gelişmeye zemin ve yol arıyorduk' diye anmaktadır.

Onyıllardır savaşlarla, darbelerle, felaketlerle boğuşan sarsılan ama yıkılmayan Osmanlı devletinde emek ağırlıklı, ulusların özgürce örgütlenebilecekleri, 'anti-emperyalist bir konfederasyon', yeni bir devlet tipini anlatmaktadır. Sonra, facialı harp seneleri; devletleri, hayatları, federalist-barışçı düşleri de yok etmişti.

Mustafa Suphi makalesinde, Türkiye'de ortak düşmana karşı milli mücadele biçiminde gelişen hareketin söndürülmesine imkân vermemek için her türlü yardımla desteklenmesi gerektiğini, bu yardım tutucu milliyetçilere bile olsa bunun tarihi bir görev olduğunu yazmaktadır.

Tarihi Vazife

"Geçen Balkan ve son Avrupa kasaplıklarında bahtsız Anadolu rençperlerinin kanının dökülmesine; çılgınca, merhametsizce o şekilde muharebeye karşı durmuş iken, Mustafa Kemal Paşa'nın yaklaşık bir yıl önce bize, Odesa'da iken bildirdiği isyana razı ve taraftar olduk ve bugün Antanta yağmacılığı karşısında büyük bir cephe açan Kuvayı Milliye ordularının başarısına yardımcı oluyoruz. Birbirine zıt gibi gözüken eski ve yeni bu vaziyeti kısaca da olsa tarihi tahlilden geçirmeye ve tuttuğumuz yolu aydınlatmaya mecburuz.

Bundan hemen on yıl önce bizler; devletçi veya köylü sosyalistler, minimalist (asgari) milletçiler, federalistler, kısaca Türk gençliğinin saldırgan şoven İttihad ve Terakki siyasetine karşı ayaklanan kısmı, bir taraftan memleketi ve rençper halkı felaketten felakete sürükleyecek savaşlara son vermeye çalışırken, diğer taraftan da Anadolu'ya hayat verecek medeni, inkılabi gelişmelere zemin ve yol arıyorduk.

Bu gelişme bizim fikrimize göre, içerde; Makedonyalıların, Arapların, Arnavutların, Kürtlerin, Ermenilerin, vb. medeniyet, muhtariyet ve hatta istiklallerine yetenekleri ölçüsünde yol vererek hür milletlerin, hür birleşmesi halinde 'milli birlikler' oluşturmak, dışta da (bu birlik) Alman ve İngiliz emperyalizmine değil, beynelmilel amele hareketine dayanıp kuvvet alabilecekti.

Aradan geçen facialı harp seneleri içinde, Türk, Arap, Ermeni amele ve rençperlerinden ölüme, sefalete mahkûm olmuş, Türk sosyalistleri ve federalistleri sürgünde sürünüp çürümüş olsalar da, bugün on sene evvel ortaya atılıp fırtınalar içinde çalkalandıkça yayılan fikirlerin tatbiki neticeleri karşısında bulunuyoruz.

Bugün Anadolu için Türkler ve kendi memleketleri için diğer milletler çalışırken, ellerini inkılâpçı amele Rusya'sı ve Üçüncü Enternasyonal'e uzatıyorlar. Son hayat umutlarını ışıklandırmak ve geçim olanaklarını zorla alan sömürgecilere kaptırmamak kararlılığıyla yapılan bu yardıma çağırmanın özü anlaşılınca, bizim böyle umumi harbe katılma sebepleri de kendiliğinden izah edilmiş olur. Biz, Rusya, Türkistan ve Kafkasya'da olduğu gibi Türkiye'de de başlayan mücadeleyi Avrupa emperyalizmine karşı ve evrensel bir mahiyet ve manada anlı-

yoruz. Fakir ve sefalet altında ezilen Türkiye ve Şark memleketlerindeki ayaklanma, milli müdafaa şiarı ile başlasa bile, dünyayı saran ve zulm ile çarpışıkça mağdur amele ve rençper sınıflarının gönüllerini fetheden inkılâp hareketlerinin az zamanda beynelmilel bir alana geçmesi bir zarurettir. Ve zaten bu böyle olmasa, muazzam Avrupa kapitalistlerine karşı yükselen herhangi bir milli müdafaa, beynelmilel yardıma hakkıyla erişemeyecek, ergeç iflasa mahkûm olacaktır.

Onun için biz Türkiye'de Milli Müdafaa şeklinde baş gösteren ayaklanmaya, müşterek düşman tarafından bu hareketin söndürülmesine yol vermemek için, her türlü yardımı, bu yardım mutaassıp milliyetçilere bile olsa, tarihin bize yüklediği bir görev olarak biliyoruz. Hayat ve mücadele ruhunu mağdur halk kitlesinde derinleştirmeye çalışan İştirakiyyun Teşkilat'ının memleket içinde açılıp yayılmasına gelince, bunun da Kuvay-ı Milliye yöneticilerinin karşısında duran yine o ehemmiyette tarihi bir mesele olduğunu zannediyoruz."

Mustafa Suphi
Yeni Dünya
8 Temmuz 1920

Yeni Dünya Sayı 4-52

Yeni Dünya'nın 4-52. sayısı 12 Temmuz 1920 tarihinde yayımlanmıştır.

Bu sayıda Mustafa Suphi, Berlin'den Moskova'ya gelen İttihatçıların önemli isimlerinden Cemal Paşa, Bahattin Şakir, Bedri Beyleri karşılayan bir yazı yazmıştır. 'Misafir Paşalarımız' başlıklı makalede Mustafa Suphi, yakın geçmişteki harp felaketinin tüm günahlarını üstlerinde taşıyan İttihatçıların 'inkılâpçı Rusya ve Türkiye'ye yardımda samimi iseler, bunu unvanlarını bir yana bırakarak ve sözle değil eylemle göstermelerini' istemektedir.

Makalenin bir bölümü şöyledir:

"Demek ki bunların kıyamcı Türkiye'yi Sosyalist Rusya'ya bağlayacak siyasi, diplomatik bir hüviyetleri olduğundan bahsetmek yersizdir. O halde misafirlerimizin içtimai inkılâba faide ve hizmetleri ne suretle temin olunabilir? Acaba Cemal Paşa, Baha ve Bedri Beyler Türkiye'nin felaket kurbanları, amele, rençper ve esir askerler veya eskiden Rusya'ya gelip iş ocaklarında bu inkılâba çalışan siyasi muhacirler gibi bütün varlıklarını mazlum insanlığın azatlığına verebilecek kuvvet ve cesareti kendilerinde hissediyorlar mı? Buna muvaffak olmak için onlara yeryüzü proletaryasının amele ve rençperlerinin müşterek vatanı olan Rusya Sovyetler Cumhuriyeti'ni bütün mazlum sınıf ve milletlerin müşterek vatanı halinde görmek ve öylece yapışmak lazımdır. Nasıl Türkiyeli bir işçi ve bir Türk kızıl askeri bugünkü Rusya hudutlarını mütesallitlere karşı canı ve başıyla müdafaaya karar vermişlerse, onlar da karar vermelidir. Ve bu kararı sözle değil, işle göstermelidir. Cemal, Baha Şakir ve Bedriler ancak bu yoldaki hizmetleriyle inkılâpçı Rusya'da yer tutabilirler."

4. ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL İKİNCİ KONGRESİ

19 Temmuz 1920 tarihinde III. Enternasyonal'in İkinci Kongresi Petrograd'da toplandı.

İkinci Kongre'nin önemli gündemlerinden birisi, bu kongrede Komünist Enternasyonal'e katılmak isteyen partilerin uymak zorunda oldukları kriterleri belirlemekti ve ünlü '21 koşul' açıklandı.

21 koşul; program, propaganda ve örgütlenme konusunu bağladığı kurallarla liberal, sağ ve merkezci sosyalist, hatta bazı komünist partilerin Komintern'e girişini imkânsız hale getiriyordu. Komintern bu yapısıyla, sıkı merkeziyetçi, 'ulusal -seksiyonlara- partilere' inisiyatif tanımayan, katı disiplinli bir 'dünya devrim partisi' olmak yolundaydı.

Komintern'de egemen olan bu 'sol' tavır, '21 koşul'la birleşince Avrupa 'sol'u içinde geniş bir tartışma süreci başlattı. Komintern'in temel politikaları, Avrupa'daki sosyalist ve sosyal demokrat siyasi hareketleri 'reformist ve sağ', bağımlı ülkelerdeki ulusal hareketleri 'milliyetçi' bulmaktaydı.

III. Enternasyonal'in tüm politikalarının mimarlarından olan Lenin, bu süreçte yaygın kabul gören anlayışa karşı 'Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı' başlıklı eserini bu sırada yayımladı. [13]

Komintern yöneticilerinin 'Batı'da gerçekleşmesini bekledikleri devrim çeşitli nedenlerle gerçekleşmedi.

Batı'da devrimci dalganın hızı kesilince Komintern ilgisini Doğu'ya çevirdi.

1920 yılındaki İkinci Kongre'nin bir başka gündemi; Batı'da parlamenter ve legal çalışma alanlarını yeniden kullanmaya dönüş, Doğu'da milliyetçi ve Müslüman partilerle işbirliği olarak şekillendi.

Bu kapsamda İkinci Kongre, 'Ulusal Sorun ile Sömürgeler Sorunu'nu enine boyuna tartışacaktı.

Komintern'de başlıca üç görüş ortaya çıktı.

İtalyan komünist Serrati, 'Avrupa devrimlerini tamamlamadan Asya'nın kaderinin değişmeyeceğini' savundu.

Hindistan delegesi Roy ise, 'Batı devrimlerinin kaderi bütünüyle Doğu devrimlerine bağlıdır' tezini ileri sürdü. Roy'a göre anti-emperyalist savaşı kararlılıkla yürütecekler yalnız köylü ve işçilerdi. Milli burjuvaziye güvenilemezdi. Komünistlerin yapması gereken şey, kendi örgütlerini kurmak ve bunları güçlendirmeye çalışmaktı. Milli burjuvaziyle işbirliği yapmak gerekecekse bu, ancak öncülük komünistlerde olursa gündeme gelebilirdi. Roy'un tezleri, 'Kongre'de tamamlayıcı tezler olarak kabul edildi.

Lenin ise, 'sömürge ve bağımlı ülkelerde, ulusal demokratik kurtuluş hareketleri'nin desteklenmesi gerektiğini savundu. Lenin bu desteğin, milli burjuva-

13. Komintern Yürütme Kurulunun (aynı zamanda Rusya Komünist Partisi yöneticisi) önde gelen liderleri (Zinovyev, Radek, Buharin, Kolontay) Bolşevik Partisi içinde 'sol komünist' olarak tanınan gruba dâhildiler. Çeşitli ülkelerin yeni kurulmuş komünist partilerinden gelen temsilciler ise partilerinde 'sol kanat' eğimli olarak bilinmekteydi. Lenin ise, 'Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı' başlıklı eserinde, bu eğilimin, komünist partileri kitlelerden soyutlayacağını savunmaktaydı. Bilal Şen, Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Küyerel Yayınları, İstanbul 1998, sf.79)

zinin; komünistlerin, köylü ve işçilerin örgütlenmelerine olanak tanıyıp tanımamaları şartına bağlamaktaydı. [14]

Lenin, emperyalist burjuvazinin, boyunduruğu altındaki ülkelerde de reformcu bir hareket aşılamak için elinden geleni yaptığını, 'sömürülen ülkeler burjuvazisi ile sömürge ülkeler burjuvazisi' arasında birbirine yakınlaşma olmasının kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. Öyle ki, ezilen ülkeler burjuvazisi, sık sık -belki hemen her durumda- bir yandan ulusal hareketi desteklerken, bir yandan da emperyalist burjuvaziyle tam bir uyuşum içindedir, yani tüm devrimci hareketlere ve devrimci sınıflara karşı emperyalist burjuvaziyle işbirliği yapmaktadır. Lenin, komünistlerin burjuva-kurtuluş hareketlerini, bu hareketler ancak gerçekten devrimci olduğu, komünistlerin; 'sömürülen yığınlarla köylüleri devrimci bir ruhla örgütleyip, eğitme çalışmalarını engellemediği' takdirde desteklemesi, aksi durumda reformcu burjuvaziyle savaşılması gerektiği görüşündedir. [15]

Lenin, Roy ve Serrati'nin birleştiği nokta ise 'devrimci burjuva milliyetçilerine' güvenilmemesiydi.

Lenin'e göre, Sovyetlerdeki proleter devrim, emperyalizme bağımlı ülkelerdeki devrimci hareketlere destek verirse, bu ülkeler 'kapitalizmi' atlayarak kapitalist olmayan bir modele yönelebileceklerdi.

Bu genel teorik yaklaşım birbirinden çok farklı iç dinamikleri, bağımlılık ilişkileri ve sosyal gelişmişlik düzeyleri bulunan 'bağımlı ve sömürge ülkeler için' yararlanılacak tezler olarak değil de Komintern eliyle ülkelerin ve 'ulusal seksiyonların' yol haritalarına dönüştürülmekteydi.

İkinci Kongre'de tartışılan 'sömürge ve yarı sömürge' ülkelerdeki devrim koşulları, ittifaklar ve bunların destek sorunları Türkiye komünistlerini özel olarak ilgilendirmekteydi.

Mustafa Suphi 8 Temmuz tarihli Yeni Dünya gazetesinde bu konuya değinerek, komünist platformlarda yoğun olarak tartışılan, şiddetli polemiklere konu olan, 'ulusal kurtuluş hareketlerinde burjuvazinin niteliğine bakılmaksızın, anti-emperyalist mücadelesine destek verilmeli mi, verilmemeli mi, sorununa, Lenin'in savunduğu tarafta yer alarak, şöyle yazmıştı:

"... Biz Türkiye'de milli müdafaa şeklinde baş gösteren ayaklanmaya, müşterek düşman emperyalizm tarafından bu hareketin söndürülmesine yol vermemek için her türlü yardımı, bu yardım mutaassıp milliyetçilere bile olsa, tarihin bize yüklediği bir vazife olarak biliyoruz."

14. Lenin, 'Komünist Enternasyonalin ve komünist partilerinin geri kalmış ülkelerde demokratik burjuva hareketi desteklemeleri gerektiğini söylemenin ilke olarak ve teoride doğru olup olmadığını tartıştık. Tartışmalarımız sonunda oy birliğiyle 'burjuva demokratik' hareket yerine 'ulusal devrimci' hareketten söz etme kararına vardık... Bu değişikliğin anlamı şudur: Biz komünistler olarak sömürgelerde burjuva-kurtuluş hareketlerini ancak devrimci bir ruhla eğitip örgütlenmemize engel olmadıkları takdirde desteklemeliyiz ve destekleyeceğiz.' diye yazacaktır. (V. İ. Lenin, III. Enternasyonal Konuşmaları, Pencere Yayınları, İstanbul 1989, sf. 65)
15. V. İ. Lenin, Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, Sol Yayınları, Ankara 1993, sf. 347 (Ulusal ve Sömürgesel Sorunlar Komisyonunun, Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresine Sunduğu Rapor'dan)

'Mutaassıp milliyetçilere bile olsa' derken, emperyalist işgale karşı dövüşen milliyetçilerin; burjuva devrimini derinleştirme, toplumsal-halkçı temelini geliştirme veya devrimi durdurma-sınırlandırma ve savaştığı güçlerle uzlaşma ikilemi içinde olduğunun bilincindeydi.

Aynı makalede Mustafa Suphi komünistlerin bu mücadelede önlerine koydukları bir hedeften daha söz etmektedir. Komünistlerin bağımsız örgütlenme ve devrimin ruhunu, onun gerçek sahibi olan halka taşıma, görevleridir.

Mustafa Suphi, ' ... hayat ve mücadele ruhunu mağdur halk kitlelerinde derinleştirmeye çalışan İştirakiyun Teşkilatının memleket içinde açılıp yayılmasına gelince, bunun da Kuvay-ı Milliye yönetiminin karşısında duran yine o ehemmiyette tarihsel bir mesele olduğunu zannediyoruz' diye yazacaktır.

Mustafa Suphi 'İkinci Kongre' makalesinde;

-Üçüncü Enternasyonal'in Avrupa, Amerika ve Asya'nın komünist ve işçi partilerini bir devrimci örgüt halinde biraraya getirmeyi başardığını,

-Üçüncü Enternasyonalin şu anda karşısındaki en mühim meselenin Şark'ın derin karanlığını aralayacak devrimci ve somut bir program hazırlamak olduğunu,

-Doğu'da devrim sorununun, bizzat Doğu'lu komünistlerin kendi işleri olduğunu ve Doğu'nun kendine özgü sorunlarının ancak onlarca çözülebileceği,

-Batı'nın gelişmiş ülkeler proletaryasının ve komünistlerinin dünya devrimindeki rollerinin asla küçümsenmemesi gerektiği, Doğu'nun ve Batı'nın 'birini diğeri namına feda etmenin büyük ve tarihi bir hata olacağını' yazacaktır.

Türkiye Komünist Teşkilatı'nı III. Enternasyonal İkinci Kongresi'nde İsmail Hakkı temsil etmiştir.

Yeni Dünya Sayı 5-53

Yeni Dünya'nın 5-53. sayısı 19 Temmuz 1920 tarihinde yayımlanmıştır.

Yeni Dünya'nın bu sayısı 19 Temmuz 1920 tarihinde Petrograd'da açılan Komünist Enternasyonal II. Kongresi açılışına rastlamaktadır. Mustafa Suphi de yazdığı makalede 'İkinci Kongre'yi değerlendirmektedir.

İkinci Kongre

"Geçen sene Mart ayında beynelmilel inkılâpçı Rusya'yı Avrupa ve Amerika burjuvazya kuvvetlerinin şimal ve garptan, Kolçak ve Denikin kara kuvvetlerinin şark ve cenuptan şiddetle tazyik ettikleri bir sırada Moskova'da istişare için davet edilmiş olan muhtelif Avrupa ve Asya amele ve rençper (komünist partileri) vekilleri, Kremlin Sarayı'nın muhteşem ödüller (?) salonunda toplanmışlar ve 30 bu kadar teşkilatı temsil eden 50 kişilik bu meclisi, Üçüncü Komünist Enternasyonalin azaları; İngiliz, Fransız, Alman sosyalist ve sosyal demokrat fırkaları cinayetkar Avrupa harbine rey ve kalemleriyle katışarak amele ve rençper siyasi fırkalarının sulh cephelerini dağıtmaya böylece cellât Avrupa ve Amerikan emperyalizminin bir kat daha kuvvetlenmesine sebep oldular ise, 1919 senesinde Kremlin Sarayı'nda doğan Üçüncü Enternasyonal de, bu dağınık fırkaları tedri-

cen kendi azimkâr idaresi altında toplamaya muvaffak oldu. Alınan haberlere göre bugün, Temmuzun 17'sinde açılacak olan İkinci Kongreye iştirak etmek üzere Avrupa, Amerika ve şark memleketlerinden 400'e yakın vekiller Moskova'ya gelmişlerdir. Alman Spartakistlerinden başka, Müstakil Sosyal Demokratların, İtalyan, İngiliz sosyalist fırkalarının, Amerikan Amele Fırkasının, Fransa, Macaristan, Avusturya, Balkan komünist partilerinin toplandığı bu kongrede Türkiye, İran ve Rusya Şuralar Federasyonu içindeki bütün şark halkları komünist teşkilatlarının vekilleri birleşmiş olacaklardır. Üçüncü Enternasyonal Birinci Kongre'de vücuda getirdiği metin, azimkâr, beynelmilel birlikle, sosyalist Rusya'yı saran boğucu kuvvetleri dağıtıp kovmaya muvaffak oldu. Muhtelif Avrupa ve Amerika memleketlerinin komünist ve sol sosyalist fırkaları parlamentolarda, amele ve rençperler ise mensup oldukları milletler içinde, Bolşeviklere karşı gösterilen her türlü tazyike karşı ayaklanarak, gerek parlamentolarda, gerekse Rusya'ya karşı gönderilen harbi cephelerde yarıklar açtılar, o halde ki bugün burjuvazya hükümetleri içtimai inkılâba karşı ne parlamentolarından büyük imdatlar istemeye, kati kararlar çıkartmaya, ne de ordularından (okunamıyor) kendilerinde kuvvet hissediyorlar.

Üçüncü Enternasyonal, bunca yıllık hayat faaliyetinde, Avrupa ve Amerika amele ve rençper inkılâp kuvvetlerini sosyalist Rusya etrafında böylece toplamaya ve hâlihazırda Avrupa'da, inkılabi olduğu kadar, siyasi bir amil olarak meydana çıkmaya muvaffak oldu. Şimdi Üçüncü Enternasyonal karşısında duran en mühim mesele, garp proletaryası gibi şarkın derin karanlığındaki mazlum ve fukara halkları da kendi etrafında birleştirmeye ve emperyalizme karşı Asya'da yükselecek büyük bir yumruk hazırlamaya muvaffak olmaktır. Birinci Kongre'den beri Enternasyonal'in aile efradından olan Türkiye, İran ve Rusya içindeki Türk, Tatar komünist teşkilatlarının bu ikinci yıl içinde bugün faaliyet ve kuvvetlerini birleştirerek bu maksadı temin etmeleri, tarihin kendilerine yüklediği bir vazifedir.

Bu münasebetle Lenin yoldaşın bir sözünü hatırlatıyoruz.

'Şark'ta inkılâp, Şark komünistlerinin bilavasıta kendi işleri olmalıdır.'

Filvaki Şark'ın Garp'tan pek farklı ve başka mahiyette olan iktisadi ve ruhi sıfat ve hususiyetlerini göze alsak bu sözün ehemmiyeti anlaşılmış olur. Şüphesiz ki Şark'ta inkılâp hareketlerinin nabzından anlayacak gene Şarklı'dır. Fakat şunu da ilave etmeli ki, teşhis derecesinde tedavinin de derecesi inkâr olunamaz. Ameliyat ve tedaviye dair meselelerde tecrübe, maharet ve teknika tamamıyla Avrupalı inkılâpçı yoldaşlarımızda temessül ve temerküz ediyor. Hâlihazırda, emperyalizm ve sosyalizm muntazaman iki cephe halinde karşı karşıya durduğuna göre, Şark inkılâpçılarının Garp'dan tam bir yardım ve kuvvet almadıkça iş görmeleri imkânsızdır. Onun için Şark'ın inkılâpçı komünist teşkilatları, daire teşkilatlarını ilerlettikçe Üçüncü Enternasyonal'inde Şark için faaliyet ve yardımlarını inkişaf ettirmesi beynelmilel içtima-i inkılâp namına mukaddes bir vazifedir; cihanşümul inkılâp hareketlerinde Garp proletaryasından müstakil olarak Şarkta iş görmek nasıl bir vahime ise, Şark'ı Garp'tan ayırmak ve birini diğeri namına feda etmek de büyük ve tarihi bir hata olur.

Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'ne iştirak eden garp ve şark komünistlerinin bu hakikatlere kıymet vereceğini Şarkta inkılâbı teşkilatın ruhlanmasına hadim büyük adımlar atarak ikinci senelik faaliyet devresine zafer ve ikbal ile gireceklerini kuvvetle ümit ediyoruz."

Mustafa Suphi
Yeni Dünya
19 Temmuz 1920

Yeni Dünya Sayı 6-54

Yeni Dünya'nın 6-54. sayısı 22 Temmuz 1920 tarihinde yayımlanmıştır.

Bu sayıda III. Enternasyonal 2. Kongresiyle ilgili yazılar, Bakü'de yapılması kararlaştırılan 'Doğu Halklarının Birinci Kongresi'ne 'İran, Ermenistan ve Türkiye' halklarını davet eden beyanname ve Türkiye Komünist Teşkilatı'nın 'Türkiye'nin Zahmetkeş Ahalisine Davetiye' başlıklı bildirinin yayımlandığı belirtilmektedir.

Yeni Dünya Sayı 7-55

Yeni Dünya'nın 7-55. sayısı 26 Temmuz 1920 tarihinde yayımlanmıştır. Gazetede Mustafa Suphi'nin 'Emperyalist İngiltere ve Sosyalist Rusya' başlıklı makalesi ile Ahmet Cevat'ın 'Hükümet Nedir?' başlığıyla bir yazısının bulunduğu aktarılmaktadır.

5. BİRİNCİ DOĞU HALKLARI KURULTAYI

Kurultay 1-8 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de düzenlenmiştir. [16]

Kurultayın düzenlenmesine aynı zamanda Kurultay Başkanlığına da seçilen Zinovyev'in açılış konuşmasında tüm delegelere açıkladığı gibi, Üçüncü Enternasyonal'in Moskova'da yapılan 2. Kongresinde karar verilmişti.

Komintern İcra Komitesi'nin 18 Haziran 1920 tarihli toplantısında konu ele alınmış, Komintern Sekreteri Karl Radek 'Bakü'de; Yakındoğu, Kafkas, Türkiye, Ermenistan, İran inkılâpçı teşkilatlarının' katılacağı bir kongre toplanmasına karar verilmesini teklif etmiş, yapılan tartışmalardan sonra öneri kabul edilmiştir.

Yaklaşık 2 ay süren bu hazırlık döneminde, Komintern tarafından Kurultay'ın düzenlenmesi için bir Teşkilat Bürosu oluşturulmuştur.

Elena Stasova, Grigori Ordjenikidze, Neriman Nerimanov, Sait Gabiyev ve Anastas Mikoyan'dan oluşan Büro'nun hazırlık çalışmalarının bazı toplantılarına Mustafa Suphi'nin de katıldığı toplantı tutanaklarından anlaşılmaktadır. [17]

Kurultay'ın hedefi; Doğu'da yalnızca komünist ve sol siyaset içinde bulunan grup ve partileri değil, tarafsız veya İslamcı, emperyalizme veya kendi egemenlerine karşı mücadele eden bütün halkların katılımını sağlamaktı.

16. Birinci Doğu Halkları Kurultayı - Bakü 1 - 8 Eylül 1920 -, Koral Yayınları, İstanbul 1990, sf. 3
17. Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, sf. 32.

Kurultaya Komintern İcra Komitesi Başkanı Zinovyev ve Sekreteri Radek ile birlikte, 2. Kongre için Moskova'ya gelen Bulgaristan, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, İngiltere, Hollanda, Avusturya, Fransa, Japonya komünist, sosyalist ya da işçi partileri önderleri de katılmışlardı.

Kurultayın tüm Doğu ülkeleri için çağrısı 'hükümetlere değil' doğrudan doğruya halka idi.

Kurultay, Türkiye, İran ve Ermenistan halklarına özel bir çağrı yapmıştı.

'Türkiye, Ermenistan ve İran'ın Köleleştirilmiş Halk Kitlelerine Çağrısı' başlıklı duyuruda özetle şöyle denilmekteydi:

"İran işçi ve köylüleri! Tahran Kaçar hükümeti ve onun yerel birimleri olan hanlar yüzyıllardır sizi soydu ve sömürdüler. Topraklarınız Tahran hükümetinin uşakları tarafından ele geçirilmiştir... Onlar Güney İran'ın zengin petrol kaynaklarını İngilizlere sattılar ve böylece sizin ülkenizin talan edilmesine sebep oldular...

Anadolu köylüleri! İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetleri İstanbul'u kendi namluları altında tutuyorlar. Onlar sultanı esir ederek, altı yıl süren savaş esnasında fakirleşmiş Türk halkını daha rahat soyabilmek için Sultanı Türkiye'nin topraklarının parçalanmasını kabul etmeye mecbur ettiler... Sizin beyleriniz ve efendilerinizden bir kısmı yabancı kapitalistlere satılmışlar, diğer kısmı ise silaha sarılarak yabancı işgalcilere karşı sizi mücadeleye çağırıyor. Ancak onlar hiçbir zaman kendi ülkenizde egemenliği elinize almanıza razı olmadılar...

Ermeni işçi ve köylüler! Uzun yıllardır yabancı kapitalistlerin, Ermenileri Kürtlerin kırdığına dair söylemlerinin kurbanı olan sizler, Sultan'la mücadeleye teşvik edildiniz, sizin mücadelenizden onlar avantaj elde ettiler. Yabancı kapitalistler, savaş boyunca size yalnız bağımsızlık vaad etmediler. Türk köylüsüne ait toprakları almanız için sizi tahrik ettiler. Türkleri Ermeni isyanıyla, Ermenileri Kürt katliamlarıyla korkutarak kendilerine sürekli menfaat temin ettiler...

Anadolu köylüleri! Yabancı işgalcilere karşı mücadele etmeniz için sürekli olarak Kemal Paşa'nın bayrağı altına çağrılıyorsunuz, ama aynı zamanda biz biliyoruz ki, siz kendi halk partinizi, köylü partinizi kurmak istiyorsunuz. Bu öyle bir parti olmalıdır ki, paşalar Antanta ile barış yapsalar bile mücadele etmeye devam etsin...

Komünist Enternasyonal İcra Komitesi, ortak düşmanla mücadele etmek için bizimle Avrupa proletaryasının güçlerini birleştirebileceğimiz meselelerini sizinle tartışmak amacıyla Bakü'ye geliyor..."

Bakü'de ki Türkiye Komünist Teşkilatı da hem Bakü Kurultayı'nı halka duyurmak ve katılımı sağlamak, hem de Kurultay'dan hemen sonra toplamayı düşündüğü Kuruluş Kongresi için bağımsız gruplar ve sol partilerle ilişkiler kurmak için birçok temsilcisini Anadolu'ya göndermişti.

Süleyman Sami, Salih Zeki, Yusuf Kemal Bey de bu amaçla Anadolu'da bir dizi temaslar yapmıştı. Anadolu'da İngiliz, Fransız, Yunan işgali altındaki bölgelerde Kurultay'a katılabilecek kişi ve gruplara; işgal kuvvetlerinin kovuşturma, takip, baskıları ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle, işgalin olmadığı bölgelerde de Ankara Hükümetinin engellemesiyle yeterli düzeye ulaşamadı.

Gidebilenler illegal yollarla Bakü'ye ulaşabildi. Karadeniz ve Erzurum'da ise Kurultaya gidecekleri neredeyse Kazım Karabekir Paşa organize etmiştir.

Karabekir Paşa, Müdafaa-i Hukuk teşkilatından temsilcileri ve kendine yakın bulduğu isimleri delege seçtirmiştir. [18]

Türkiye'deki komünistlerin faaliyetlerini çok yakından izleyen Ankara Hükümeti'nin Bakü'de yapılacak kongrelere Türkiye'deki komünist gruplardan kimsenin gitmemesi için tedbirler aldığı anlaşılmaktadır.

Yavuz Aslan'ın aktardığına göre: Bu tedbirler sayesinde Ankara ve Eskişehir'deki komünist gruplardan hiçbir komünistin Bakü'ye gidemediği, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası tarafından, Sovyet Rusya temsilcisi Upmal vasıtasıyla Komintern İcra Komitesi'ne gönderilen raporda belirtilmişti.

Sovyet Yazar Korniyenko da bu konu üzerinde durmuş, Ankara ve Eskişehir'de Türk komünistlerinin gerekli finans kaynağı bulamadıklarından Bakü'ye temsilci gönderemediklerini yazmıştır.

Moskova'ya gitmek üzere 19 Eylül'de Batum'a gelen Türkiye Sosyalist Fırkası Sekreteri Mustafa Fazıl (Çun), 'Doğu Halkları Kongresi'ne Anadolu'dan gönderilen delegelerin çoğu halk tarafından seçilmedi, onlar Mustafa Kemal'in emri üzerine valiler tarafından tayin edildi. Diğer şahsiyetlere ise izin verilmedi' demiştir.

Kurultay'a işgal kuvvetlerinin ve Ankara Hükümetinin yasaklarını delen birçok kişi de katıldı. Bunlar arasında Ethem Nejat, İsmail Hakkı, Ahmet Cevat, Naciye Hanım, Şevket Süreyya sayılabilir.

Enver Paşa, İttihatçı polis müdürü Azmi, Erzurum'dan Süleyman Necati, Cevat (Dursunoğlu), BMM Hükümeti adına da İbrahim Tali (gözlemci) Kurultay'a katılmışlardır.

Kurultay hazırlık sürecinde iken 20 Temmuz 1920 tarihinde Mirseyit Sultangaliyev Mustafa Suphi'ye bir telgraf çekmiş, Kurultay Komisyonu'na ve Komintern Doğu Şubesi'ne verilmek üzere: 'Türk imparatorluğunun sukutu, 1908 inkılâbı ve sonrası, İnkılâptan sonra partiler ve mücadeleleri, Türk-Yunan savaşı, Ermeni-Türk, Türk-Yunan düşmanlığının iktisadi sebepleri, İttihatçılar ve yeni rolleri, tarım sorunu ve yerel meseleler' kapsamlı bir çalışma yapılmasını istemiştir. [19]

Türkiye Komünist Teşkilatı kurultaya hazırlanırken Yeni Dünya Gazetesi'nin 6-54. sayısı 'Türkiye'nin Zahmetkeş Ahalisine Davetiye' başlığıyla uzun bir bil-

18. Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, sf. 146.
Yavuz Aslan'ın, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi'nden aktardığı ve Bakü'ye 12-13 Ağustos tarihinde giden delegeler şunlardır: 'Trabzon eski mebusu Hafız Mehmet Bey, Trabzon'da ticaretle meşgul Halim Efendi, Trabzon'da ticaretle meşgul Saffet Efendi, Nafıa Dairesinden Yazıcızade Ali, Kayıkçılar Kâtibi Süleyman Efendi, Kayıkçı Feyzi Kaptan, Yahya Reis Zade Zekeriya Reis, Kır Ali, Doktor Şaban Efendi, Bakü'deki Nail Bey'in biraderi Mülazım Ali Efendi, Dava Vekili Tahsin Efendi'ler' Yine aynı kaynaktan Erzurum'dan Bakü'ye petrolun nasıl çıkarıldığı ve işlendiği konusunda ihtisas yapmak için Karabekir tarafından gönderilen (aynı zamanda delege) mühendis Aziz Bey'e, Bakü'de bu konuda eğitim alması için Mustafa Suphi'nin yardım ettiğini ve petrol çıkarmak için gerekli araçların sağlanmasını temin için çalışmalar yaptığını aktarmaktadır.
19. Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, sf. 305

diri yayımlayarak, Anadolu halkını yaklaşan kurultaya çağırmıştır. Bildiride özetle:

"Yoldaşlar! Artık bu felaketli, ıstıraplı hayata nihayet vermeliyiz.

Ya şimdi umum cihan proleterleri ile beraber kıyam eder ve halâsımızı temine muvaffak oluruz. Yahut pek uzun bir zaman için esaret altında kalma tehlikesine düşeriz. Halâsımız ve kuvvet ve hayat bulmak meselesi işte bu merkezdedir..

Kapitalizm ve emperyalizm boyunduruğunu boynunuzdan atmak, başlanılmış mukaddes mücahedeye taze bir azim ile atılmak için kardeşçe toplanıp anlaşmaya, umumi bir mücadele planı tanzimine lüzum vardır.

İşte bu maksatla Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi İcra Komitesi bütün şark-ı karib mazlum milletlerin komünistlerini ve emperyalizm ile cidâle karar veren bilcümle inkılâpçı-halkçı teşkilatını Bakü'de toplanmaya davet ediyor.

Bu Konferansta Avrupa komünistlerinin ve inkılâpçılarının mümessilleri hazır bulunacak, orada bütün halâs meseleleri görüşülecek, Şark ve Garp proleterleri arasında kardeşlik ittihadı vücuda gelecek, istikbalde müştereken ve yoldaşça talip olunacak istikamet çizilecektir.

Ey Türkiye'nin kahraman inkılâpçıları, bu içtimaa iştirak ediniz. Konferansa koşunuz." denilmekteydi.

Türkiye Komünist Teşkilatı Merkez-i Heyeti, 22 Ağustos 1920'de Mustafa Suphi'yi kendi adına Birinci Doğu Halkları Kurultayı'na göndermeyi kabul etti.

Kurultay 1 Eylül 1920'de 1891 delegenin katılımıyla açıldı. [20]

Polonyalı (5), Macar (3), Alman (3), Rus (104), Ukraynalı (1), Letonyalı (1), Çek (1), Yahudi (41), Gürcü (100), Ermeni (157), Özbek (15), Türkmen (35), Türk (235), İranlı ve Fars (192), Başkırt (1), Arap (3), Kalmuk (3), Hazarlı (11), Kürt (8), Lezgi (25), Cemşit (12), Koçar (10), Kırgız (47), Tacik (61), Hintli (14), Hırvat (1), Kumik (33), Oset (12), Abaza (2), Çinli (8), Koreli (3), Avar (7), Kazak (2), Çeçen-Doğu Kafkasya (82), Kabartay (9), Enguş Kafkasya (13) kişi milliyetlerine göre Kurultay'ın bileşimini oluşturmaktaydı.

266 delege milliyetini bildirmemişti, 100'den fazlası soru kâğıdını doldurmamış, kadın delege sayısı ise 55 idi.

Kurultaya katılan uluslar arasında en kalabalık olanı 235 kişi ile Türk delegasyonuydu.

Kurultay Başkanlığına Zinovyev, Sekreterliğine Komünist Gruptan Ostrovski, Partisizlerden Abdülhamid Yumusov, Melikov, Mahmud Han ve Ahmed Han seçilmişlerdir.

Kurultay Başkanlık Kurulu 18 komünist, 14 partisizlerden toplam 32 kişiden oluşmuştur.

Mustafa Suphi Türkiye komünistleri adına, Tahsin Bahri ve Mehmet Hafız 'Partisizler' adına Başkanlık Kurulu'nda görev yapmıştır.

Konuşmalar Rusça, Türkçe, Azerice, Özbekçe ve Farsça yapılmıştır.

7 gün ve 7 oturum olarak süren Kurultay'da, yaşlı Doğu'nun sessiz milyonlarını temsil eden 1891 delege, büyük bir coşku ve heyecan içinde, çökertilen

20. Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920, Koral Yayınları, İstanbul 1990, sf. 9 ve Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, sf. 45

emperyalist sömürge sistemi karşısında kazanılan zaferi ve yeni durumu tartışmıştır.

Kurultay'ın gündemi aşağıdaki maddelerden oluşmaktaydı;

-Doğu Halkları Kurultayı'nın Amacı ve Hedefleri (Raportör Zinovyev)
-Uluslararası Durum ve Doğu Halklarına Düşen Görevler (Raportör Radek)
-Milli Mesele ve Sömürgeler Sorunu (Raportör Pavloviç)
-Doğu'da Sovyetlerin Yaratıcı Çalışması (Raportör Bela Kun)
-Toprak Sorunu (Raportör Staçko)
-Propaganda ve Eylem Konseyi'nin oluşturulması ve organlarının seçimi.

Kurultay Başkanı Zinovyev yaptığı konuşmada özetle şunları söylemiştir:

"Yoldaşlar, şu anda hazır bulunduğunuz Kurultay, sizin de bildiğiniz gibi bir parti teşkilatı olan Komünist Enternasyonal tarafından toplanmaya davet edilmişti.

Oysaki bugün görüyoruz ki aramızda komünistlerden başka, komünist partilere dâhil olmayan ve kendilerini partisizler diye adlandıran ve belki de başka partilere üye olan gruplardan yüzlerce delege vardır.

İlk bakışta bu çelişki gibi görülebilir. Ama çelişki yalnız görüntüdedir. Gerçekte tavrımız Doğu halklarının delegelerini hiçbir soruşturmaya tabi tutmadan, Komünist Enternasyonal'e bağlı olup olmamalarını araştırmayan, Komünist Enternasyonal'in politikasına, isteklerine, ülkülerine ve eğilimlerine tamamen uygundur.

Size hangi partiden olduğunuzu sormadık; biz size yalnız şu soruları sorduk: Emekçi misin, çalışan yığınlardan yana mısın? Sivil harbe son vermek istiyor musun ve ezenlere karşı halkını örgütlemek ister misin? Bu yeterlidir. Başka bir şeye gerek duymuyoruz ve hiçbir politik pasaport talep etmiyoruz...

Yoldaşlar, kurultayımızın asıl görevi; Asya'nın milyonlarca köylüsünü uyandırmak, onlara eski toplumun toprağını alt üst edecek yeni bir anlayışı benimsemenin gerekli olduğunu açıklamak, onlara kurtuluşa varabilmek için tüm dünyanın örgütlü işçi sınıfı ile birleşmekten başka bir yol olmadığını ve yalnızca bu birleşmenin onları yıllardır ezen, soyan İngilizlere, Fransızlara karşı emeğin kesin zaferini kazandırabileceğini anlatmaktır...

Biz sadece komünist ilkelere sempati duyanlara değil partisizlere de çağrıda bulunuyoruz.

İki hareket vardır.

Biri güçlü proletaryanın komünist hareketi.

Öbürü daha az kuvvetli sık sık zigzaglar çizen henüz yollarını seçememiş ama İngiliz, Fransız kapitalizminin boyunduruğunda inleyen ezilen ulusların hareketi.

Biz bu iki hareketin birbirine daha fazla yaklaşmasını ulusçu önyargılardan kurtulmasını istiyoruz... Ve bu yüzden hala bizimle birlik olmayan, bazı hallerde de Türkiye örneğinde olduğu gibi bize karşı olan grupları sabırla destekliyoruz.

Sizin de bildiğiniz gibi yoldaşlar, Sovyet Hükümeti Kemal Paşa'dan desteğini esirgemiyor. Onun yönettiği hareketin bir komünist hareket olmadığını unutmuyoruz.

Ve her şeye rağmen, biz İngiliz Hükümetine karşı sürdürülen her devrimci kavgayı desteklemeye hazır olduğumuzu söylüyoruz.

Şu anda, Türkiye'de terazinin kefesi hala zenginlerin tarafına eğiliyor. Ama her şeyin değişeceği zamanlar da gelecektir.

Doğu'da başlayan devrimin büyük önemi, halen İngiliz emperyalistlerinin kendilerine ziyafet çektikleri masadan kovulup, oraya Müslüman zenginlerin yerleşmesini sağlamak değildir elbette.

Biz zenginlere masadan kibarca çekilmelerini söylemek istiyoruz; onların kibirli lükslerini, iki yüzlülüklerini, halkın ıstırabıyla sürekli alay etmelerini artık görmek istemiyoruz.

Biz, dünyanın emekçilerin nasırlı elleriyle yönetilmesini istiyoruz...

Bizim tümüyle başka bir politikamız vardır. Biz şu anda, Türkiye'de olduğu gibi biçimlenen ve belki de yarın başka ülkelerde de biçimlenecek olan demokratik bir politikayı savunabiliriz.

Türkiye'de İran'da, Hindistan'da, Çin'deki ulusal hareketler gibi tüm hareketleri destekliyoruz ve destekleyeceğiz; bunu yapıyoruz ve özel bir çıkar veya aç gözlülük sonucu olarak değil fakat sadece bilinçli işçi böyle düşündüğü için yine yapacağız.

Biz sizden hiçbir şey gizlemiyoruz, şimdiki milli hareketin temsilcileriyle biz ne hemfikir ne de ayrı fikirde olmadığımızı size açıkça söyledik. Milli hareketin maksadı, Doğu'un İngiliz emperyalizminden kurtulmasına yardım etmektir. Fakat bizim bundan daha büyük bir vazifemiz var: Zenginler aleyhine mücadelede Doğu emekçilerine yardım etmek, kendi komünist teşkilatlarını bir bir çoğaltmak için destek vermek, komünizmin ne olduğunu onlara iyice tanıtmak. Onları, gerçek işçi inkılâbına, gerçek birliğe ve beraberliğe ve insanlığın her bir zulümden kurtulmasına hazırlamak..."

Kurultaya; Ermenistan İşçi ve Köylü Vekillerin Beyannamesi, Delican Vekillerinin Maruzası, Şark Milletleri Kurultayı Riyaseti'ne Kars ve Batum Vilayetleri Vekillerinin Maruzası, Ermeni Ahvaline Dair Şark Kurultayına Verilen Maruza, başlıklarıyla bildiriler de sunulmuştur.

Kurultay'a bir bildiri de Ankara Hükümeti'nin Moskova temsilcisi İbrahim Tali Bey tarafından sunulmuş, bildiriyi Erzurumlu Cevat Dursunoğlu okumuştur.

İbrahim Tali bildirisinde: "Anadolu kıyamının iki cephesi bulunmaktadır. Biçare Anadolu rençperi, bir yandan dışarıyla, 'kuvvetli burjuva devletlerle' mücadele etmektedir, diğer yandan İstanbul'un padişahı, veziri, memur ve paşalarının diktatörleriyle. Anadolu hareketi katiyetle bir burjuva hareket değildir. Anadolu kıyamcılarının talihi, Üçüncü Beylelmilel'in talihine çözülmez surette bağlıdır." demiştir.

Kurultay'ın 4 Eylül tarihli oturumunda ise Enver Paşa'nın bildirisi okunmuştur. Enver Paşa Kurultay'a 'Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp inkılapçıları'nı temsilen katılmıştır. İslam ülkeleri üzerindeki etkisi dolayısıyla Komintern yönetiminin Kurultay'a katılmasına göz yumduğu Enver Paşa'nın bildirisini kurultay sekreteri Ostrovki (Rusça) okumuş ve Mehmet Emin tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Enver Paşa'nın Kurultaya katılmasına Ankara Hükümeti soğuk bak-

mış, Mustafa Suphi yönetimindeki Türkiye Komünist Teşkilatı açıkça protesto etmiş, Azerbaycan Komünist Partisi de temkinli yaklaşmıştır.

Dağıstan temsilcisi Celal Korkmazov, Milli Mesele ve Sömürgeler Sorunu Raportörü Pavloviç, Mutuşev ve Bünyadzade 'Osmanlının emperyalist' emellerinin uygulayıcısı eski paşayı kınamışlardır.

Kurultay'ın son günü, sürekli bir yürütme organı oluşturulmasına ayrılmıştır.

Bir yıl sonra ikincisinin düzenlenmesi planlanan Kurultay'ın iki toplantı arasındaki faaliyetini koordine etmek için 'Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti' adında sürekli çalışacak bir örgüt kurulmuştur.

Konsey, Bakü merkezli üç dilde Doğu Halkları adlı bir dergi yayımlayacak, düzenli olarak broşür, kitap ve bildiriler yayımlayacak, Doğu kurtuluş hareketleri arasında ilişkiler kuracak, onları destekleyecek, Doğu emekçileri için bir Toplumsal Bilimler Üniversitesi kuracaktır.

Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti; 35 komünist, 11 partisiz 46 kişiden oluşmuştur.

Türkiye Komünist Teşkilatından (10 Eylül 1920 Kongresinde Merkez Komitesi'ne seçilen ve Bakü'de kalarak Dış Büro'yu oluşturan üyeleri) İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri komünist gruptan Konsey Yönetimine seçilmişlerdir.

Kurultay çalışmalarını tamamladıktan sonra Doğu Halklarına başlığıyla bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride özetle şu görüşlere yer verilmiştir:

Doğu Halklarına (Bildiri)

"Doğu Halkları!

Altı yıl önce Avrupa'da dev gibi canavarca bir boğuşma patlak verdi. Otuz beş milyon insanın ölümüne varan, yüzlerce şehri, binlerce yerleşme birimini yıkan, Avrupa ülkelerini kırıp geçiren ve bütün halkları eşi görülmemiş bir yoksulluğa, duyulmamış bir açlığa düşüren Dünya Savaşı.

Asya ve Afrika'yı az etkileyen bu dev savaş Avrupa'da yapıldı.

Avrupa halkları birbirine girdiler; Doğu halklarının katılması, onlara oranla küçüktü; yalnız, Alman kapitalistlerinin dizginleri altına girmiş bulunan yöneticilerin aldatmasıyla birkaç yüz bin Türk köylüsü ve İngiliz ve Fransız kapitalistlerinin satın aldığı, İngiliz ve Fransız bankerlerinin endüstricilerinin çıkarları uğruna Fransa'nın uzak savaş alanlarında ölüme terkedilen iki-üç milyon Hintli ve zenci köle....

Doğu halklarının bu büyük savaştan uzak kalmış olmalarına ve paylarının önemsizliğine karşın, bu kıyım yine de Avrupa ülkelerinden ve halklarından çok Doğu halkları ve ülkeleri için yapıldı. Dünya savaşı Doğu'nun paylaşılması için yapıldı...

Türk, İranlı, Mısırlı, Hintli köylü ve işçilerin derisini kim yüzecek, İngiliz kapitalistleri mi, yoksa Alman kapitalistleri mi, bunu kararlaştırmak için yapıldı.

Dört yıl süren canavarca kıyım, İngiliz ve Fransa'nın zaferiyle sonuçlandı...

İngiliz Hükümeti zaferi kazanıp da bütün bir yarı kürenin egemen devleti olunca, uğrunda savaşılan amaçların hepsini birer birer gerçekleştirmeye, bütün

Asya ülkelerini yutmaya ve bütün Doğu halklarını tamamıyle köle etmeye başladı.

Hiç kimse tarafından engellenmeyen ve artık hiç kimseden korkusu kalmayan, İngiltere Devleti'nin başındaki bir avuç aç gözlü kapitalist banker, her türlü ar ve hayâ duygularını bir yana atıp en açık ve en utanmaz bir biçimde Doğu ülkelerinin işçi ve köylülerini köleleştirmeye koyuldular.

Doğu halkları! İngiliz'lerin Hindistan'da ne yaptığını biliyorsunuz... Türkiye'ye... Filistin'e... Mısır'a... Çin'e... Kore'ye... Afganistan'a... Ermenistan'a... ve Gürcistan'a ne yaptığını biliyorsunuz...

Bizler, Doğu'nun tüm halklarının; Hindistan, Türkiye, İran, Mısır, Afganistan, Belücistan, Kaşgar, Çin, Hindi Çin, Japonya, Kore, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Dağistan, Kuzey Kafkasya, Arabistan, Mezopotamya, Suriye, Filistin, Hiva, Buhara, Türkistan, Fergan, Tataristan, Başkırdistan, Kırgızistan vb. emekçi kitlelerinin temsilcileri, birbirimizle ve Batı'nın devrimci işçileriyle bozulmaz bir birlik içinde birleşmiş olarak, bir Kutsal Savaş'a kalkmaları için halklarımıza sesleniyoruz.

Şöyle diyoruz:

Doğu halkları!

Birçok kereler hükümetlerinizin sizi Kutsal Savaşa çağırdığını işittiniz. Peygamber'in yeşil bayrağı altında yürüdünüz; fakat bütün o kutsal savaşlar aldatmacalar ve yalanlardı, çünkü yalnızca aç gözlü yöneticilerinizin çıkarlarına hizmet ediyorlardı. O kutsal savaşlardan sonra, siz köylüler ve işçiler yine kölelik, yine yoksulluk içinde kalıyordunuz. Döğüşmekle yalnız başkaları için iyi yaşam koşulları sağlamıştınız. Kendinize bir yararı olmuyordu.

Şimdi biz sizi ilk kez gerçekten kutsal bir savaşta, Komünist Enternasyonal'in kızıl bayrağı altında döğüşmeye çağırıyoruz.

Sizi kendi iyiliğiniz, kendi özgürlük ve yaşamınız için bir Kutsal Savaşa çağırıyoruz...

İngiliz istilacılarına karşı bir Kutsal Savaş içinde tek bir adam gibi kalkın ayağa.

Kalk, sen ey açlıktan ve katlanılmaz kölece çalışmaktan bitkin düşmüş Hintli!

Kalk, sen ey tahsildar ve tefecinin kanını emdiği Anadolu köylüsü!

Kalk, sen ey çıplak dağlara sürülmüş Ermeni emekçisi!

İngilizlerin kumlu çöllerde dünyayla ilişkisini kestiği Araplar, Afganlar, siz de kalkın!

Hepiniz ortak düşmana, emperyalist İngiltere'ye karşı mücadele etmek için kalkın!"

Pavloviç, Kurultay'ın başarısını şöyle dile getirmiştir; 'Doğu Halkları Kurultayı'nın tarihi önemi, her şeyden önce bu ilk Kongrenin, şimdiye kadar Doğu Halklarını hem birbirinden hem de devrimci Batı'dan ayıran Çin Seddinde bir delik açmış olmasıdır.

Kurultay, eskiden birbirine ya düşman olan ya da birbirini pek az tanıyan pek çok Doğu ulusunun birleşmesinin başlangıcı oldu.'

6. TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI'NIN KURULUŞU

Mustafa Suphi'nin 1918 yılı Temmuz ayında Moskova'da Türk Sosyalistleri Kongresinde; hem memleketteki hem de memleket dışındaki fikirdaşlarını üç ay sonra bir araya getirecek ve parti programı yapacak bir kongre toplanması düşüncesi, o dönemin çetrefilli koşullarında ve hızla akıp giden hayatın içinde ancak 1920 yılının Eylül ayında gerçekleşebilmişti.

8 Eylülde biten Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın ardından, 10 Eylül 1920'de Bakü'de 'Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi' adıyla bir başka kongre toplanmıştır.

Bu kongre, farklı komünist teşkilatları birleştirirken aynı zamanda Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi olarak da anılacaktır. [21]

1918'de Moskova'daki Kongre'den sonra Rusya'daki iç savaş koşulları, Anadolu'daki işgaller, toplumsal kargaşa nedeniyle dönem dönem aksayan hazırlık çalışmaları, 1920 başında Mustafa Suphi'nin Bakü'ye gelmesinden sonra önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Yeni Dünya'nın 22 Temmuz 1920'de basılan 6-54. sayısında verilen habere göre; Türkiye Komünist Teşkilatlarının 1. Kongresinin 1 Eylül 1920'de yapılacağı ilan olunmuş, bu amaçla seçilen beş kişilik bir komisyon Kongre hazırlığı ile görevlendirilmiştir.

Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Bürosu ve Bakü Teşkilatı, hem Birinci Doğu Halkları Kurultayı, hem de Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluş Kongresi için Anadolu'ya delegeler yollamış, Mithat ve Alaattin'i İstanbul'a, Salih Zeki'yi Erzurum, Sivas, Ankara ve Trabzon'a, Yusuf Kemal'i Trabzon ve Rize'ye, Cemal, Salih Zeki, Hilmi, Hakkı ve Nurettin'i Nahcivan'a, Abdurrahman ve Ahmet'i Zonguldak ve Ereğli'ye, Baha Ali'yi Karadeniz sahiline, Süleyman Sami'yi Ankara, Eskişehir, Konya havalisine göndermiş; hem işgal kuvvetleri hem de Ankara Hükümeti'nin yasaklarını aşmaya çalışarak yerel örgütlerin katılımını sağlamaya çalışmışlardır. [22]

Kongre hazırlıkları sürerken Kongre'nin nerede toplanacağı sorununun hem Merkez-i Büro'da hem Bakü Teşkilatı'nda görüşüldüğü muhakkaktır. Kongrenin Anadolu'da toplanması düşüncesi o günkü belgelerde hiç geçmemektedir. [23]

Kaldı ki, birçok yeri işgal altında bulunan Anadolu şehirlerinde bir kongre toplamak düşüncesi dile dahi getirilmemiş olmalıdır. Komünizme Rusya'daki devrimden dolayı sempati duyan bir halk ve kamuoyu olmakla birlikte, paşalar ve Osmanlı valilerinden meydana gelen Anadolu hükümet çevrelerinin komü-

21. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 54-162
22. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 74
23. TKP Birinci Sekreteri Yakup Demir, TKP'nin kuruluşunun 45. yılı dolayısıyla yaptığı konuşmada bu konuya değinmekte, 'Kongrenin Türkiye'de yapılmasına Ankara Hükümeti izin vermemişti' şeklinde bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Ancak Kongrenin toplanması ve yeri konusunda Mustafa Suphi ve Ankara arasında cereyan eden bir ilişkiye ait belge ve bilgi bulunmamaktadır. (Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, sf. 201)(TKP Birinci Sekreteri Yakup Demir yoldaşın konuşması, Yeni Çağ, Prag, Eylül 1965, Sayı 9, sf. 761-769)

nizme düşmanlığı gizli değildir. Anadolu'yu Haziran başından beri gezen delegelerin, Erzurum ve Ankara'da Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalarla görüşen temsilcilerin kanaatleri, resmi çevrelerin komünizme yaklaşımlarındaki farklılıklara rağmen olaya sınıfsal bir karşı çıkışı yansıtmaktadır.

İstanbul ve Anadolu'daki işgal orduları, Bakü'de toplanacak Kongreye katılımı engelleme konusunda kısmen etkili olmuşlardır. Diğer taraftan Ankara hükümeti de Doğu Halkları Kurultayı'nın hükümetlere değil de doğrudan halklara yaptığı çağrıdan rahatsız olduğundan ve Kurultay'ı 'Bolşeviklerin' manevrası olarak değerlendirdiğinden Bakü'ye gidecek kişiler konusunda oldukça hassas davranmış, Erzurum ve Trabzon delegelerinin seçiminde Kazım Karabekir belirleyici olmuştur.

Ankara'da Yeşil Ordu Cemiyeti ve (Hafi)-gizli-Türkiye Komünist Partisi çevresinden hiç kimse, baskılar ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle kongreye katılamamıştır. Türkiye Sosyalist Fırkası Sekreteri Mustafa Fazıl (Çun) Türkiye'deki komünistlere hükümetin izin vermediğini açıklamıştır.

Bu engelleme ve imkânsızlıklara rağmen İstanbul ve özellikle Anadolu'nun kuzey sahillerinden birçok insan, emekçi ve aydın gizli ya da yasal yollarla 1920 yılı Eylül ayı başında Bakü'ye gitmeyi başarmıştır.

a. Birinci Oturum, Kongrenin Açılışı

Türkiye Komünist Teşkilatının Birinci Kongresi, 10 Eylül 1920 Cuma günü saat beşte, Kızıl Ordu Kulübü'nde açılmıştır.

Kongrenin resmi açılışında; Azerbaycan İnkılâp Komitesi Reisi Neriman Nerimanov, Azerbaycan Harbi Komiseri Ali Haydar Karayev, Üçüncü Enternasyonal Merkezi Komite üyesi Pavloviç ve Elena Stasova, Dağistan Komünistleri adına Celal Korkmazov, Azerbaycan Maarif Komiseri Dadaş Bünyadzade, Tatar komünistleri adına Maksud gibi tanınmış komünistler katılmışlardır.

Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi'ne 32'si kesin oy sahibi 74 delege katılmıştır. Mustafa Suphi Kongre'yi açış konuşmasında özetle şunları söylemiştir: [24]

"Arkadaşlar bir zamanlar bir hayal halinde telakki olunan komünizm, bugün, Rusya'da meydana getirdiği hayat ile kurduğu yeni şekl-i hükümetle, Kızıl Ordusu amele, rençper ahali içerisinde kuvvetlendirdiği teşkilatıyla Şarkın ve bütün dünyanın mazlum millet ve sınıflarına pek büyük ümit veriyor. Son aylar zarfında, bize görünen iki büyük manzara bu ümitlerin ne kadar esaslı olduğunu gösteriyor. Bu manzaralardan biri, Üçüncü Enternasyonal İkinci Kongresi'dir ki, orada Şark ve Garbın muhtelif mahallerinden gelmiş 37 millete mensup amele ve rençper vekilleri içtima etmişti. Bu içtima proletarya hareketlerinin yeryüzünde ne derece kuvvetli olduğunu gösteren aşikâr ve maddi bir delildir. Diğer taraftan içtimaını henüz bitiren Beynelmilel Şark Kongresinde Şarkın muhtelif milletleri Hintliler, Cavalılar, Türkistanlılar, İranlılar, Buharalılar, Dağistanlılar,

24. Metc Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 55

Kırımlılar, Türkiyeliler ile Ermenistan ve Gürcistan mazlum milletleri tarafından gönderilen binlerce vekiller bir yerde toplanarak aynı hedefe doğru amel ve iradelerini ilan etmiş olmakla Avrupa cihangirlerine karşı azim ve maksatlarını anlatmış oldular...

Türkiye'deki son vakaları tetkik etseniz, gelen arkadaşları dinleseniz, fırkamıza gönderilen mektupları görseniz, memleketimizin son ümidinin Bolşevizm'de olduğu kanaatini anlarsınız...

Şark siyaseti Üçüncü Beynelmilelin ruznamesinde birinci maddeyi teşkil ediyor. Bu meselede en ziyade alakadar olanlar şüphesiz bizleriz. Biz Türk komünistleri bu hareketin kıymetini bilmeli tarihin kaydedeceği bu fırsatı iyi takdir etmeliyiz. Biz de kendi memleketimizde Avrupa emperyalizminin ve harici ve dâhili düşmanlarının haddini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı tasavvur ve temenniden hakikat haline koyacak, bu kongredir. Türkiye komünist kongresi Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutabilecek kuvvetler yetiştirecek ve fırkamız yalnız Türkiye'de değil, bütün Şarkta inkılâbın alemdarı olacaktır."

Özellikle Nerimanov, Stasova ve Pavloviç'in katılımı, Komintern'in Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Mustafa Suphi'nin açış konuşmasından sonra Kongre'ye katılan Azerbaycan Komünist Partisi ve Komintern temsilcileri Kongre'yi selamlayan konuşmalar yapmışlardır.

'Azerbaycan İnkılâp Komitesi Reisi Neriman Nerimanov', konuşmasının bir bölümünde Şark'ın kendine has özelliklerine dikkat çekerek, komünistleri buna özel önem göstermeleri konusunda uyarmayı ihmal etmemiştir. Nerimanov, özetle şunları söylemiştir:

"Ben isterem ki, bütün ömrünü harpler ve felaketlerle geçiren Türkiyeliler için bu meclis ebed nişan olsun. Siz şüphesiz bu mecliste dertlere ilaçlar arayacaksınız. Fakat bu ilacınız vatana münhasır mı, yoksa bütün beşeriyete mi ait olacaktır...

Bir taraftan kapitalizm medeniyeti yükselirken, diğer taraftan karanlıklar içinde mazlumlar ziyadeleşiyor, binaenaleyh bir gün gelip mutlaka büyük bir inkılâp kopacaktır..

Yoldaşlar sizin kongrenize büyük ve mühim vazifeler düşüyor. Şark'ı iyi tanıyınız, oraya ihtiyatlı gidiniz, çünkü Şark'ın hayatı, adetleri, düşünce ve itiyatları pek başkadır.

Şark, Rus amele ve köylüsünün gittiği yoldan gidemez. Bizim bir sehvimiz Şark'ı felakete sürükler. Bunun için tatbikat cihetini evvelce hâl etmeli, Şark'ı öyle bir canlandırmalısınız ki, o bağırsın: Ben artık yaşıyorum, ben bu dünyada buyruklar verebiliyorum, diyebilsin..."

Rusya Komünist Partisi adına konuşan Stasova:

"Son zamanlarda mesleksiz, hüviyeti meçhul çok adamlar komünist yazılmaya başlamışlardır. Bunun için aramıza girmek isteyenleri iyi tahkik ediniz. Emin olmadığınız adamları almayınız. Yoldaşlar, biz Rus komünistleri tehlikeli zamanlarda amele teşkilatlarından pek ziyade istifade ettik. Maatteessüf, kuvvetli şerik-i istinatgâh (dayanak noktası) olan amele teşkilatlarını Anadolu'da zayıf

bulacaksınız, o teşkilatlarınız ancak İstanbul'da kuvvetlidir ki, o da hâlihazırda düşmanın taht-ı işgalindedir. Fakat komünizmin ittifakıyla bu mazlum şehrin mazlum amelesini kurtaracağımıza emin olalım." demiştir.

Birinci gün oturumları: Azerbaycan Komünist Fırkası Merkez-i Umumisi ile Bakü Komitesi adına Ali Haydar Karayef, Üçüncü Enternasyonal Merkez-i Komitesi adına Pavloviç, Bakü Amele ve Köylü Bahriyelileri Şurası vekili Kasımof, Dağistan komünistleri adına Celal Korkmazof, Şark Beynelmilel Teşvikat-ı İcraiye Komitesi adına İsmail Hakkı, Azerbaycan Maarif Komiseri Dadaş Bünyadzade, Türk Kızıl askeri adına Mehmet Emin, İstanbul komünist grubu adına Hilmi oğlu Hakkı, Tataristan komünistleri adına Maksud konuşmuşlardır.

b. İkinci Oturum, Merkez-i Heyet'in Faaliyet Raporu

Kongrenin ikinci günü 'Heyet-i Riyaset intihabı', Başkanlık Divanı seçimleri yapılmıştır.

Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Abid Âlim, Cevat (Dursunoğlu), Süleyman Nuri, Nazmi, İsmail Hakkı başkanlık divanına seçilmişlerdir. [25]

Divan Başkanı seçilen Mustafa Suphi, ilk sözü 'ahvâl-i hâzıra hakkında malumat' vermek üzere Abid Âlim'e vermiştir.

'Mevcut durum' üzerine konuşan Abid Âlim, özetle; tekelci dönemini yaşayan kapitalizmin kendi buhranını aşmak için 1914 yılında bütün dünyayı kapsayan büyük savaşa neden olduğunu, bütün Avrupa ülkelerinde proleter kitlelerinin örgütlenerek kendi hükümetlerini sarstığını, ancak burjuva hükümetlerin emperyalist karakterinin çok güçlü olduğunu ve Şark'ta umumi bir başkaldırı olmadıkça, Garp'taki proleter hareketlerinin istenilen ölçüde gelişemeyeceğinin anlaşıldığını söylemiştir.

Bundan sonra Anadolu'daki durumla ilgili Erzurum delegesi Cevat (Dursunoğlu) söz almış; Anadolu'daki hareketin önce İngilizlere ve İstanbul hükümetine karşı 'müdafaa-i nefis' olarak doğduğunu, sonra içtimai bir karakter kazandığını, Anadolu hareketinin Rusya inkılâbının mahiyetini geç anladığını, Erzurum'daki Albayrak gazetesinin halkı 'inkılâba' çağırdığını, halkın padişahın memleketi felakete götürdüğünü gördüğünü ve Anadolu inkılâbının tüm insanlık için kurtuluş vaad ettiğini, söylemiştir.

Cevat (Dursunoğlu)'un konuşmasından sonra görüşmelerle ilgili beş maddelik bir metin kabul edilmiştir ve "Türkiye Komünist Fırkası bir taraftan Türkiye'de emperyalizme karşı olan bu hareketin derinleşmesine yardım etmekle beraber diğer taraftan rençper, işçi halkın asıl maksadı ve son emeli olan çalışanlar hâkimiyetini elde etmek esaslarını hazırlamak için bezl-i mesai (olağanüstü çaba) edecektir." denilmektedir.

25. Kongre Başkanlık Divanı'ndaki isimlerden Cevat (Dursunoğlu) (1892-1970), Almanya'da pedagoji okudu. Eğitimci. Erzurum'da 1918'de Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti kuruculanından. Sol-milliyetçi görüşlü. Erzurum'da Albayrak gazetesi çevresinden. Bakü'den Türkiye Komünist Teşkilatı'ndan Salih Zeki Erzurum'a geldiğinde Cevat (Dursunoğlu) ile de görüşmüştür. Cevat Bey, Kazım Karabekir Paşa tarafından Bakü'deki Doğu Halkları Kurultayı'na gönderilmiştir. Cevat Bey, Türkiye Komünist Fırkası kongresine de katılmış, Başkanlık Divanı'na seçilmiş, konuşma yapmıştır. Sonraki yıllarda Cevat Dursunoğlu, CHP milletvekili, CHP Genel Sekreter Yardımcısı ve Ulus gazetesi başyazarı olmuştur.

Kongrenin ikinci gününün akşam oturumunda söz alan Mustafa Suphi, 'Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Heyeti'nin' faaliyeti hakkındaki uzun raporunu okumuştur.

Burada; hareketin 1915 yılında başladığını, 1918 yılında Yeni Dünya gazetesinin çıkarılması sürecini, Moskova'daki Türk Sol Sosyalistleri Konferansının düzenlenmesini, bir teşkilattan fırka (parti) örgütlenmesine geçildiğini, Müslüman Komiserliği Tebligat ve Neşriyat şubesindeki faaliyetleri, Müslüman Komünistler Kurultayı sürecini, Müslüman komünistlerin Moskova, Kazan, Samara, Ufa, Saratov illerindeki örgütlenmelerini, Kazan ve diğer Tatar ve Başkırt topraklarının Çekoslovak askerleri ve Beyaz Ordu kuvvetlerinden geri alınması mücadelelerini, Üçüncü Enternasyonal Birinci Kongresine katılımı, Kırım'da Müslüman Komünistler Ülke Bürosunun faaliyete geçirilmesini, Türk askerlerden Beynelmilel Şark Alayı'nın kurulmasını, Anadolu'ya Yeni Dünya, Kırım Haberleri ve diğer devrimci matbuatın gönderilmesini, Denikin kuvvetlerinin Kırım'ı işgali karşısında faaliyetin Odesa'ya aktarılmasını, Moskova'ya dönüşü, Şark'ta inkılâpçı ve komünist teşkilatları bir yerde toplayabilecek bir müesseseye duyulan ihtiyaç sonrasında Taşkent'te 'Beynelmilel Şark Tebligat Şurası'nın oluşturulması ve bu kurumun Türkiye şubesinin faaliyetlerinin örgütlenmesini, Azerbaycan'da Bolşevik yönetimin hâkim olmasından sonra faaliyetin Türkistan'dan Bakü'ye taşınmasını, Bakü'de İttihatçılar tarafından teşkil olunan Komünist partinin lağvını, onun yerine teşkilatın yeniden yapılandırılmasını, Anadolu'ya; yaklaşan Doğu Halkları Kurultayı ve Türkiye komünist teşkilatları kongresi için delegeler yollanmasını, yeni kurulan Matbuat ve Tebligat, Rabıta ve İstihbarat, Kitabet ve Maliye ile Harbi Şubelerin faaliyetlerini, anlatmıştır.

c. Üçüncü Oturum, Sömürgeler ve Milliyetler Meselesi

Üçüncü günün ilk oturumunda Hilmi oğlu Hakkı 'Sömürgeler Meselesi' üzerine raporunu sunmuştur. Hilmi oğlu Hakkı; emperyalizmin bir sistem olduğunu, İkinci Enternasyonal önderlerinin politikalarını ve 1914 savaşını olumlayan tavırlarını, emperyalist batı devletlerinin tüm doğu ülkeleri için gönüllerinden geçen tek çözüm olduğunu, sömürgecilik meselesinin Batı'nın kapitalist iktisadi sisteminin zaruri bir sonucu olduğunu, sermayenin beynelmilel karakterine karşı kurtuluşun da beynelmilel bir emek cephesi meydana getirmek olduğunu anlatmıştır.

Üçüncü Enternasyonalin sömürgeler meselesini yalnız tespit etmekle yetinmediğini, o aynı zamanda hakiki inkılâpçı sıfatıyla bu meseleyi fiilen ortadan kaldırma çareleri için elindeki tüm imkânları kullandığını ilave etmiştir.

Türkiye'yi Avrupa kapitalizminin yarı sömürge haline getirdiğini belirten Hilmi oğlu Hakkı, kurtuluşun sermaye düzeninin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını belirtmiştir.

Milliyetler hakkında söz alan Nazmi ise Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni, Kürt, Arap ve Türk unsurları arasında kanlı çarpışmalar yaşandığını, Türkiye'deki Ermeni sorununun temelinde İngiliz siyasetinin yattığını, kanlı olaylara Taşnak Partisi'nin ve İttihat ve Terakki'nin acımasız yöntemlerinin sebep oldu-

ğunu, Türklerin hem Avrupa burjuvazisinin elinde hem de kendi zengin devletçilerinin elinde esir olduğunu, milliyetler sorununu burjuvazinin kesinlikle çözemeyeceğini, çözümün komünistler eliyle geleceğini belirtmiştir.

Nazmi'nin raporundan bir bölüm şöyledir:

"Şark'ta uzun bir zamandan beri fukara halkın kanını akıtmaya sebep olan milliyet meseleleri hep kapitalist devletlerin sömürgecilik politikalarıyla açıklanmalıdır.

Ermeni meselesi birinci defa olarak Berlin antlaşmasına konan bir madde ile ortaya çıkmıştır. İngiltere Rusya'ya karşı Hindistan yolu üzerinde güçlü bir Ermenistan teşkilini istiyordu...

Ermeni patrikhanesi bir ihtilal ocağı halini almıştı...

Türklere gelince: Türk hükümetini idare eden zengin sınıflar ile emekçi halkı birbirine karıştırmamak lazımdır. Türk varlıklı sınıfları şüphesiz İslamiyet ve milliyetçilik perdesi altında şahsi menfaatlerini müdafaa için uğursuz roller oynadılar... Türk ve Ermeni halk arasına husumet sokmaktan çekinmediler. Her yerde ve her zaman ölen hayat hakkından mahrum biçare fakir halktı.

Avrupa emperyalizminin bir neticesi olan Harb-i Umumi esnasında zavallı fakir Ermeni köylüsü İngiliz yayılmacılığına alet oldu. Van ve Bitlis taraflarında Müslüman fakir halkı kesmeye, evlerini yakmaya, mallarını yağmaya başladı. Buna karşı İttihat ve Terakki hükümeti amansız davrandı. Ermeniler tehcir edildi. Malları alındı, gizli emirlerle büyük bir kısmı öldürüldü.

Taşnaklar ve Ermeni papazları milliyet ve mezhep davasında İngiliz siyasetine, İttihatçılar ve Türk devletçileri de yine milliyet ve mezhep bayrağı altında Alman siyasetine hizmet etmişlerdir. Neticede milyonlarca fukara Ermeni ve Türk imha edilmiştir.

Kürt, Arap ve sair milletler emperyalizm siyasetine kurban olmuşlardır. Yerli zorbalar, şıhlar ve reisler elinde mazlum ve mağdur milletler birbirlerine kırdırılmıştır. İşte siyasette meşhur 'Şark Meselesi' budur...

Şark meselesini burjuvazi halletmez ve halletmek istemez. Bunun ancak bir suret-i halli vardır. Bu meseleyi çıkaran burjuvazinin yıkılması, sınıfi ve siyasi tahakkümünün ortadan kaldırılması, Türkiye'de içtimai inkılâb ve şura hükümetinin kurulmasıdır."

Nazmi'den sonra, Kırım ülke komitesi azası Keremitçi (ikinci bölümde anılarını yayımladığımız), Erzurum delegesi Cevat, İsmail Hakkı ve Selim Mithat söz alarak; 'Şark'ta milliyetçilerin, şovenistlerin ve kapitalistlerin muhtelif milletler arasında meydana getirdikleri husumetleri' dile getirmişlerdir.

Bu konuşmalarda sonra Mustafa Suphi'nin 'Müstemlekât ve Milliyetler' meselesi hakkında yazılı hale getirdiği aşağıda yer alan beş maddelik bir beyanat kabul edilmiştir.

Burada dile getirilen görüşlerde 4 ve 5. maddelerde yazılanlar özellikle dikkat çekicidir.

Sosyal devrimin söz konusu olduğu ülkelerde toplumsal olarak daha gelişmiş bulunan ezen ulus proletaryası, kendi ülkesinde yaşayan toplumsal olarak daha az gelişmiş ezilen ulus ya da ulusların milli nitelikteki uyanışına ve bu yoldaki

siyasetine anlayışla yaklaşınalı ve onların da sosyal devrime kazanılmasına çalışmalıdır.

Ve Komünist Partiler, sosyal gelişmenin zayıf olduğu memleketlerde, emperyalizme karşı mücadele etmeye devam eden milli kuvvetlerin yanında olmaya devam etmelidir, ancak sosyal devrimin geniş halk kitlelerine yayılması en önemli hedeftir ve komünist parti bunu yaparken bağımsızlığını mutlaka korumalıdır:

"1. Müstemleke bugünkü haliyle istilacılık devrini geçiren sanayi, mali ve ticari inhisarcılığın (tekelcilik) zaruri bir mahsulü olduğu gibi, milli niza ve kıtaller de (kavga ve birbirini öldürme) hâlihazır şerait-i iktisadiye ve siyasiyesinden çıkan birer hailedir (oyun). Heyet-i içtimaiyyenin mukadderatı zenginliğe istinat eden sermayedarlardan, fütühatçılık (fetihler) ve yağmakarlıkla ihraz-ı şöhret ve hükümet eden emaret ve hükümetlerle bunlara satılmış bir avuç zabit ve memurinden ibaret bir sınıf-ı ekalliyet (azınlık) elinde kaldıkça bu felaketlere nihayet vermek imkânı yoktur.

2. Burjuvazi arasında kurulan hükümetler fert ve milletlere ait müsavat (eşitlik) ve adalete dair birçok vaatlerde bulundukları halde, tarihin bize arz ettiği feci hadiseler, hele son Avrupa harbinden sonra kararlaşan Versay muahedesinin mağlup ve zayıf millet ve memleketleri kısım kısım esir ve müstemleke hale getirmeye teşebbüs yolunda meydana çıkan neticeleri pekâlâ gösteriyor ki adalet ve müsavata ait bu şiarlar yalancı bir nümayiş olmaktan başka bir mahiyet kazanamamıştır.

3. Demek oluyor ki, sermayedarlar, hükümdar ve sultanlardan mürekkep hiç hükmündeki bir ekalliyetin beşerin ekseriyet-i azimesini teşkil eden zayıf ve fakir işçi sınıflara zulm ve tegallübü (zorbalık) suretinde mütecelli bu cihanşümul belânın izalesi ancak sınıf farkının ortadan kaldırılarak, yeryüzünde hâkim ve mahkûm, zalim ve mazlum fertler, millet ve devletlerin hükmünü bırakmayacak bir inkılab-ı azimin vuku-u tahakkuku ile hâsıl olabilecektir.

4. Bütün dünya amele ve rençperleri arasında hâdis olan bu mahiyetteki içtimai inkılâpta, şimdiye kadar başka devletler ve milletler hükmü altında veya müstemleke halinde yaşayan millet ve memleketler amele rençper sınıfının milli ve medeni metalibine (isteğine) karşı hâkim vaziyetteki millet proletaryası tarafından fedakârlıkta bulunarak mazlum milletler arasında tenevvür (aydınlanma) ve temeddünün (uygarlaşma) inkişafına hadim olacak medeniyetkar milli müessesata kuvvet vermeli ve bu surette onların da samimi olarak inkılâba müzaheretleri esasları hazırlanmalıdır.

5. Komünist Fırkası inkılâp hareketinin yeni girdiği gayr-i müterakki memleketlerde emperyalizme karşı mevcudiyetini müdafaa eden milli kuvvetlere müzaheretle (yardım), bu umumiyetle sermayedarlar idaresine karşı sınıfi mübareze hissinin işçi halk içinde derinleşmesine ait mesaide bulunmalı ve herhalde teşkilatın istiklalini muhafaza etmelidir." [26]

26. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 91

Üçüncü oturumun ikinci kısmında Cevat, 'Kooperatifçilik Hakkında' kapsamlı bir rapor sunmuştur. Cevat konuşmasında, kooperatifçiliğin tarihçesi, kooperatifin esasları, zirai kooperatifler ve Türkiye'de kooperatifçilik konusunda bilgiler vermiştir. Cevat, 'TKF memlekette hükümeti ele alıncaya kadar komünizm ruhunda bir kooperasyon hareketi uyandırmaya çalışmalıdır' demiştir.

Dört maddelik kooperatiflere ait karar kabul edilmiştir.

İşçi Dernek ve Birlikleri hakkında 'Zinallı yoldaş', 'Beynelmilel Amele İttihatı azasından' Mikadze, Mehmet Emin ve Lütfü aynı konuda görüşlerini açıklamışlardır.

d. Dördüncü, Beşinci, Altıncı Oturumlar: Türkiye Komünist Fırkası Programı

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci (son) gün (13-14-15 Eylül 1920), Türkiye Komünist Fırkası Programı'nın ve Teşkilat Nizamnamesi'nin (tüzüğü) görüşülmesi, kabulü ve TKF Merkez-i Heyeti'nin seçimi yapılmıştır.

Mustafa Suphi, parti programını delegelere sunmuş ve her maddesi üzerinde açıklamalarda bulunmuştur.

Mustafa Suphi: "Kapitalizm idare-i zalimanesine karşı şimdiye kadar hudut ve millet tanımaksızın Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, muhtelif şark ülkelerinde ve nihayet Türkiye'de icra-i faaliyet eden arkadaşlarımızı, memleketimize iş görmeye davet ve bir merkez etrafında toplamaya sevk edecek âmil şüphesiz ki muayyen esaslarda takip olunacak bir programdır.

Bugün biz böyle bir program lâyihasını (tasarı) muhterem kongreye arz ile mühim ve tarihi bir vazifenin ifasına girişiyoruz." diyerek başlamıştır. [27]

Konuşmasında Türkiye Komünist Fırkası'nın özellikleri ve programının ana hatları üzerinde görüşlerini açıklayan Mustafa Suphi'nin sunduğu taslak metin 'halkın hayat ve iktisat şartlarına göre yapılmış bazı değişikliklerle' aynen kabul edilmiştir.

Programın tam metni kitabın sonunda ekler bölümünde bulunmaktadır.

Mustafa Suphi'nin, programı sunarken yaptığı konuşma ve 'programa esas teşkil edecek tasarının ilk şekli' metni, en az program kadar önemli olmakta, Türk komünistlerinin Marksizm'e ve enternasyonalizme bağlılığı konusunda fikir vermektedir.

Bu metinde dikkat çeken bazı bölümler şunlardır: [28]

Sosyal devrim ve Türkiye

"İçtimai inkılâp gibi; inkılâbın bütün dünya burjuvazyasına galibiyetten çıkan komünizm tatbikatı da beynelmilel mahiyeti haizdir. Bu, istihsalin geçirdiği son inhisar devrinin netice-i zaruriyesidir. Sendika, tröst ve karteller elinde büyük sanatların toplanması, hudut ve memleketleri birbirine bağlayan böyle ahenin (çok sağlam) istihsal ve inhisar birlikleri vücuda getirmiştir. Şarkın ham eşyası

27. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 100
28. Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 101-110 (Ara başlıkları biz koyduk.)

ile Garbın mahsulâtı da yine öyle bir kül teşkil ediyor, onun için komünizm tatbikatında da âlemşümul bir mahiyet ve zaruret vardır.

Türkiye sınaiyat itibariyle zengin ve proletarya memleketi sayılmasa da, bütün mahsûl-u mesâisini Avrupa ve Amerika kapitalizmine rehin etmiş, son asır içinde emperyalizm ve istilâ hareketlerine hedef olarak Harb-i Umumiyi müteakip nihayet her türlü hükümet teşkilatı ihlâle uğrayarak, zulme, inkâra karşı ayaklanmış bir halkı temsil etmiş olmaklığı itibariyle, içtimai inkılâpta muayyen bir role, bir hisseye maliktir. Türkiye gibi bütün şarkta da bugün milli şekilde görülen kıyam hareketleri, proletarya hareketi saha-i faaliyetini genişlettikçe iktisadi bir mahiyet almak zaruretindedir."

Parti ve enternasyonalizm

"Fırkamız azatlığı yolunda beynelmilel içtimai inkılâp hareketine istinad (dayanma) zaruretin tenvir (aydınlattığı) ettiği gibi, işçi halkımız arasındaki teşkilâtını da, beynelmilel esasta yapmaya mecburdur.

Fırkamız Türk amele ve rençperlerini mutaassıp İttihat ve İtilafçılar veya hain sosyalistler tesiri altından kurtarmaya ne derece mecbur ise, Türkiye'de yaşayan Rum, Ermeni, Kürt milletlerinin mağdur sınıflarını da; Etniki Eterya, Taşnak ve Bedirhan teşkilatlarından ayırarak menfaat ve maksadı müttehid (birleşmiş) bir sınıf halinde hem dâhili tufeylilere (asalak), hem de istilâcı harici kuvvetlere karşı birleştirip ayaklandırmak vazifesiyle mahmuldür (yüklü).

Fırkamız her ne nam altında yaşarsa yaşasın, bu idrake mahzar olmadıkça beynelmilel mübareze (mücadele) cephesinde iş görmeye ve 'Enternasyonal' muhitinde kuvvetli müteneffiz (sözü geçen) bir mevki tutmaya liyâkat kazanamaz."

Tarihi materyalizm ve sosyal devrim

"İçtimai inkılâp gibi, inkılâbın burjuvaziye galibiyet ve muzafferiyetinden çıkan komünizm tatbikatı da âlemşümul bir mahiyeti haizdir. Tarih gösteriyor ki, yeryüzünde yaşayan heyet-i içtimaiyeden bir kısmı derebeylikten burjuvazi devrine yeni giriyor. Diğer kısmı burjuva devrine girmiş, proletarya hareketinin muhtelif safhalarını yaşıyor. Üçüncü bir kısmı ise, burjuvazi devrinden proletarya devr-i hâkimiyetine geçmiş bulunuyor. İçtimai inkılâbın ibtidar ve intişarında milletlerin geçirmekte oldukları iktisadi tekâmüllerle tarihi ve siyasi şartların büyük alâka ve hisseleri olmakla beraber, inkılâp başladıktan sonra millet, memleket ve ülkeleri birbirinden lâyezal kararlarla ayırmak doğru değildir. Bugün proletarya devr-i hâkimiyetine ayak basmış olan Rusya'da komünizm icraat ve takibatının muvaffakıyeti, iktisadiyatça müterakki diğer garp memleketlerindeki içtimai inkılâbın zuhuruna bağlı olduğu kadar, bütün garpta intişar edecek komünizm tatbikatının da iktisadiyatça daha muhtelif safhalar arz eden şarktaki inkılabi hareket ile alâkası pek mühim ve hayatidir. Garp ve şarkdaki bu hareketler dünya iktisadiyatının esasen burjuva devr-i saltanat ve tasallutunda inhisar mahiyetini almasından dolayı birbirlerinin mütevellit ve mütemmimidir.

Tarihin bu cereyanını durdurmak veya bu cereyanı geriye çevirmek mümkün değildir."

Devrimci kapitalizm, gerici emperyalizm

"Kapitalizm, istihsali büyük şirketler vasıtasıyla inhisar haline getirmekle maddeten ikbâli devrinin en yüksek mertebesine çıkıyor. Filvaki, kapitalizmin bidayetindeki inkişafında Garbi Avrupa millet ve memleketleri arasındaki hudutları birleştirerek siyasi ve iktisadi büyük vâhid-i kıyaslar vücuda getirmiş ve sonra garp medeniyeti adı altında malûm olan manzume-i muaşereti doğurmakla, tarihinde mühim bir rol oynamış oluyor. Burjuva devrinin iptidalarında serbest mübadele ve rekabet, insanlar arasında teşebbüs ve teavüne yardım etmiş, istihsal ve nakil vasıtalarının terakkisi millet ve memleketler arasında yakınlığa hizmet eylemiştir.

Ancak, kapitalizm her ne şekil ve surette olursa olsun, bu medeniyeti daha ilerlere doğru neşr ve tâmim etmek kuvvetini şimdi tamamıyla kaybetmiş, harp ve istila ile me'lûf tahripkâr bir devreye ayak basmıştır. Avrupa ve Amerika'nın Uzak ve Yakın Şarkta takip ettiği faciakâr siyaseti burada sayıp dökmeye lüzum yok."

Burjuva Türkiye, sosyalist Türkiye

"Yedi asırlık iktisadi ve siyasi hayatında, ocak devrini atlatarak birçok hükümet ıslah ve tanzimatına maruz kalan ve bugünkü şekil ve tarz-ı idaresiyle burjuva demokrasisine ayak basmış olan Türkiye'de sınıfi mübareze iptidai inkişaf devrini yaşamaktadır: Bugün Türkiye'de galip ve yağmacı Antanta devletlerine karşı devam eden milli kıyam hareketine fakir sınıfların iştiraki, 'düşmanın düşmanı' ile yani harici kapitalizmin tasallutuna karşı kendi içindeki muhtekir ve gâsıp küçük burjuvazi ile müştereken mübareze mahiyetinde tecelli etmektedir.

Kendi muhitinde yalnız maddi menfaatle müstenit münasebetler tesis eden Avrupa ve Amerika burjuvazisinin Türkiye gibi hayat ve iktisadiyatça zayıf memleketlerin her türlü tahaffuz ve nikâp hudutlarını yıkıp bu memleketleri kendilerine irad veren birer çiftlik ve buralarda yaşayan insanları yalnız işletilmeye mahkûm birer hayvan sürüsü haline koymaları, bu memleketlerde umumi surette Avrupa ve Amerika sermayedarlığına karşı büyük bir düşmanlık hissi uyandırmıştır.

Ma'haza bir taraftan emperyalistlere karşı tevcih edilen bu mübarezenin devamı, diğer taraftan bilhassa içtimai inkılâbın Avrupa'da intişarı, sınıfi iz'anın tekemmül ve inkişafı üzerine mühim tesirler icra ederek, Türkiye'deki hareketlerin içtimai mahiyet almasına yardım etmekte ve sosyalizm esasında amele ve rençper şuralar cumhuriyeti tesisatına müsait şartları ihzar eylemektedir.

Bizim programımıza mukaddeme olarak tavzih ve tetebbuuna muhtaç olduğumuz maddelerden biri de, Türkiye gibi Avrupa kapitalizminin pençesinde ezilen memleketlerin burjuvazya demokratlığı ile kurtulmaya muvaffak olamayacağı meselesidir."

e. Program Müzakereleri: Federasyon, Arazi, Din, Hurafe, Mesken vb.

Program;

'Bazı Akide ve Esaslar' başlığı altında 10 maddeden meydana gelen bir girişten sonra aşağıdaki başlıklarla devam etmektedir:

Hükümet Şekli,
Din ve Milliyet,
İktisadiyata Dair,
Köy İktisadiyatına Dair,
İşçi ve Dernek Birlikleri,
Dağıtım ve Tüketim,
Bankalara Dair,
Vergilere Dair,
Mesken ve İaşe Meselesi,
İşçilere ve İş Hayatına Ait Hükümler,
Umumi Sağlığa Dair,
Ordu ve Zabıta İşlerine Dair,
Mahkeme İşleri,
Eğitim ve Kültür İşleri, başlıkları altında 49 maddeden meydana gelmiştir.

Teşkilat Nizamnamesi;

I. Fırka Namzet ve Azalarına Dair
II. Teşkilat Hakkında
III. Merkezi Teşkilata Dair
IV. Vilayet, Sancak Teşkilatına Dair
V. Kaza, Nahiye, Köy ve Şehir Teşkilatına Dair
VI. Fırka Hücrelerine Dair
VII. Fırka Disiplinine Dair
VIII. Gelir ve Masraflara Dair,
Bölümler, toplam 53 madde ile 54. 'Madde-i Münferide' den oluşmaktadır.

Program müzakereleri bölümünde söz alan kimi temsilciler çeşitli konularda görüşlerini açıklamışlardır.

Ahmet Cevat; 'Sermaye ve mülkiyet meselesi, inkılâp neden teehhür (gecikme) ediyor, şimdiki hükümetimizden hiçbir şey beklenemez' başlıklarıyla açıklamalarda bulunmuştur.

Abid Âlim; 'hürriyet' kavramı üzerinde durmuş, kapitalizm ve komünizmde hürriyeti karşılaştırmış, kavramın sınıfsal içeriğine dikkati çekmiştir.

Süleyman Sacit; 'cehalet ve hurafelerin insanlar aydınlanınca kendiliğinden kalkacağını' söylemiş, daha sonra aynı konuda söz alan Mustafa Suphi; 'Biz, medeni bir cesaret göstererek, her ferdin dini münasebetinde mesuliyeti Allah'a, siyasi içtihadında (hüküm çıkarma) ise halka karşıdır. İnsanlara tam manasıyla vicdan hürriyeti vermek istiyoruz. Ancak, komünistler açıkça cehalet ve taassupla mücadeleye karar vermiş fedailerdir.' diye konuşmuştur.

Federasyon konusunda; çeşitli itirazlar olmuş, Mustafa Suphi bu konuda da; 'Büyük bir federasyon içindeki küçük cumhuriyetlerin devletten ayrılmadıklarını, özellikle sosyalist esasta kurulmuş hükümetlerde bunların idare işlerinde her vakit siyaset-i iktisadiye cihetinden müttehit (birleşme) bir şekil teşkil ettiklerini bundan asla korkmamak lazım geldiğini,' söylemiştir.

Aynı konuda 'Ethem Nejat ve Ahmet Cevat yoldaşlar'da söz alarak, federasyon'u savunmuşlar ve 'eski zihniyetimizi terk etmeliyiz, hudut-bayrak-padişah bunlar beşeriyetin zararını doğuran eskimiş değerlerdir,' 'her millet gibi Araplar, Kürtler, vb. ne surette yaşayacaklarını kendileri takdir ve tayin edeceklerdir', 'geniş sistemler ve geniş prensipler etrafında birleşmeliyiz' demişlerdir.

Arazi meselesi görüşülürken; "Arazi meselesinde takip olunan prensipler hem basit hem de gayet adildir. Şüphesiz asıl gaye devletin idaresi altında büyük ziraat ve mükemmel makinelerle çiftçiliktir. Fakat bu devreye girinceye kadar hususi ve küçük ziraat de uzun zaman devam edecektir. Bu devrede herkese işleyeceği kadar toprak temin edilmelidir. Toprağı kim işliyorsa mahsul de onundur. Yalnız, insanın insan tarafından kul ve köle haline getirilmesi yasaktır.' denilmiştir.

Kongrede 'mesken meselesi' görüşülmüş, 'Yakup, Sacit, Mustafa Suphi, Hilmi oğlu Hakkı ve İsmail Hakkı yoldaşlar' görüşlerini açıklamışlardır. Hilmi oğlu Hakkı, 'Zavallı amele ve rençperler, birkaç aile bir evde, bir odada, hatta bir taraftan da sığırlar bulunmak şartıyla yaşamaya mahkûmdurlar.' diyerek soruna çare aranacağını söylemiştir.

Kongredeki tartışmalardan birisi de 'Mahkeme-i Şer'iyeler' hakkındadır.

Söz alan delegelerden Yakup; Şura hükümetlerinin (Dağıstan'da) Halk Mahkemeleri yanında Şer'i Mahkemeler (Şeriata uygun mahkemeler) kurduklarını, bunların gerekliliğini belirtmiş, 'Abdurrahman Yoldaş' ise mahkeme-i şer'iyelerin geçici olarak kurulabileceğini belirtmiştir.

Aynı konuda söz alan Mustafa Suphi; 'Mahkeme-i Şer'iyelere Şura İdaresinin karşı olmadığını, ancak bu mahkemelerin alanlarının sınırlı olacağını, Türkiye'nin Dağistan'a benzemediğini, Dağistan halkının Türkiye'ye göre daha 'iptidai' bir sosyal hayat yaşadıklarını, Türkiye'de Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın bile din mahkemelerinin aleyhinde yazdıklarını, hem Müslümanların hem gayri-müslimlerin hangi milletten olursa olsun mağdur sınıfları kulluk ve karanlıktan kurtarmanın komünist fırkasının görevi olduğunu, söylemiştir.

Altıncı oturumun sonunda Lütfü Necdet söz alarak; 1919 yılı ortalarında ve işgal altındaki İstanbul'da zor koşullarda Kırım ve Odesa'dan gelen komünistlerin çalışmalarını anlatmıştır.

Hilmi oğlu Hakkı ise; Almanya'ya giden Türkiyeli öğrencilerin burada kendilerini Almanya'yı alt-üst eden büyük bir sınıf mücadelesinin içinde bulduklarını, Almanya'daki Spartakist harekete büyük bir sempati duyarak onu desteklediklerini, milliyetçi-ittihatçı Türklerin elinde bulunan Berlin Türk Kulübü'nü ele geçirerek burasını 'Türk amele ve köylüsünün' çıkarlarını savunan bir merkeze çevirdiklerini, Almanya'daki aydın ve emekçilerin Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurduklarını ve bu fırkanın görüşlerini yansıtan 'Kurtuluş' adındaki dergiyi çıkarmaya başladıklarını anlatmıştır.

İstanbul teşkilatı adına söz alan Ethem Nejat; İstanbul'daki toplumsal hayatı, sınıf mücadelesinin taraflarını, emperyalizmin Türkiye üzerindeki baskılarını, savaşın ve işgalin bu tabloyu nasıl ağırlaştırdığını anlatmış; harp ve mütareke koşullarının Türkiye'de yaşayan emekçilere 'sınıf şuurunu, sınıf benliğini, sınıf zıddıyet ve düşmanlığını hissettirdiğini', Türkiye'de iktidar olan zengin sınıfların 'vatan ve vatanperverlik gösterileri' altında halkı soymaya devam ettiklerini, emekçilerin kendi menfaatlerini her gün daha iyi anlayarak sendikalar, işçi dernekleri ve fırkalar şeklinde örgütlenmeye başladıklarını, İstanbul'da; 'Türkiye Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası' gibi örgütler kurulduğunu söylemiştir.

f. Türkiye'deki Komünist Teşkilatların Birleşmesi Hakkında Bir Teklif

Kongrenin son gününde katılan delegelerden Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı; Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen komünistler, İstanbul komünist grubu ve Bakü'de bulunan Türkiye Komünist Teşkilatının birleşmesi için bir önerge vermişler ve bütün dağınık durumdaki kişi, grup ve teşkilatların birleşmesini teklif etmişlerdir. Bu teklif oybirliği ile kabul edilmiştir.

Teklif belgelerde şu şekilde yer almıştır:

"Komünist teşkilatların yekdiğerinden habersiz ve rabıtasız olarak yahut herhangi bir nazariyet ihtilafından dolayı birbirlerine karşı lâkayt veya muhalif bir vaziyet alarak çalışmaları, inkılab-ı içtimai gayelerine vusulü fevkalâde müşkülleştirmektedir. Hollanda ve Almanya komünistlerinin bu surette fraksiyonlara ayrılmış olması bu memleketlerde inkılabi hareketlerin inkişaf ve muvaffakiyetine mani olmuştur. Üçüncü Enternasyonal'in icraiye komitesi Zinovyef'in İkinci Kongre'de arzettiği raporda tafsil ettiği veçhile, bu gibi inşikak infikaklara katiyen müsaade edemeyeceğini bildirmiştir. Kapitalist dünyaya karşı tek ve dik bir ihtilal cephesi teşkil ederek zafer-i kat'iyi ihraz için bir memleket dâhilinde müstakilen teşekkül eden komünist grupların bir merkez-i umumi etrafında birleşmesi elzemdir. Binaenaleyh, gerek İstanbul'daki komünist grupların gerek Anadolu ve Rusya'da vukuatın tesiriyle yekdiğerlerinden ayrı olarak vücut bulan teşkilatların Türkiye Komünist Fırkası ile ittihat ve hepsi birlikte bir vahid-i tam teşkil eylemesi ve Türkiye inkılâbına çalışan yoldaşların mütefferik sahalarda kalarak kuvvetlerini israf ve zayi eylememeleri icap eder. Biz sahib-i selâhiyet delege olmak sıfatıyla İstanbul Komünist Grubu'nun Türkiye Komünist Fırkası ile birleşmeye âmâde olduğunu ilan ve diğer teşkilatlarında aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz namına teklif ve rica ederiz.

Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı"

g. Türkiye'de Kadın ve Köylü Sorunları Hakkında Kararlar

Kongrede kadın sorunlarını 'Naciye yoldaş' dile getirmiş ve özetle şunları söylemiştir:

"Türk kadınlığının aile arasındaki vaziyeti tam manasıyla esarettir. Cemiyet bir mücrimi (suçlu) nasıl hapsederse, kendi içinden çıkarırsa, kadınlar da mutlaka kadın olmak cürmünden dolayı evlere hapis olunur. Fakat bu hapsin azabını çeken yalnız kadınlar değildir. Bütün millet bundan muzdarip bulunuyor...

Bu durum kadına körükürüne itaati, esareti tahmil ettiği gibi izzet-i nefsini de cerihadâr (yaralama) ediyor. Mamafih harbin bir netice-i zaruresi olarak Türk kadını az çok bir serbesti bulmuş, temin-i maişet (geçim) için sokağa çıkmıştır. Bu hususta bilhassa Anadolu köylü kadınları büyük bir azim ve cesaretle faaliyete girmişlerdir. Yük taşımak, ekin ekmek, tarla sürmek, çiftçilik etmek gibi sırf adeli işlerde erkeklerin yerlerini tutmaya, bütün milletin maişetini temine çalışmışlardır... Esasen şehirlerdeki kadına nispeten köylü kadınlar daha serbest bir hayata malik idiler... Fakat şehirlerde manzara değişiyor. Evlere takılan kafesler kadının esaretini ilan ediyor.

Türkiye'de erkekleri işgal eden garip mesaiden biri de kadınların tesettürüdür. Bu mesele her sene feyyaz (gür) bir kudretle intaş eder, daire-i şümulünü (kapsam) genişleterek mahkemelere, şer'i mehafile, Mebusan salonlarına ve padişah sarayına kadar uzanır... Memleketin kuvve-i teşriiye ve icraiyesi (meclis ve hükümet) memleketin hayatını, ihtiyacını bir tarafa atarak; kadının örtünmesi, başının tuvaleti, çarşafının biçimi, hâsılı kadının hariç kıyafeti ile iştigale başlarlar. Kadının açılmasıyla şeraitin elden gittiğini Kitab-ı Allah'ın tezelzüle (sarsılma) uğradığı iddia olunuyor...

Bütün bu tazyikâta rağmen, Türk kadınlığı son zamanlarda payitahtta mühim uyanıklık gösterebilmiş, siyasi ve iktisadi faaliyetlere ihzar etmiştir...

Yine kendi faaliyetiyle kadınlar Maarif Nezaretini, Dârülfünûn'un kapılarını genç talebata da açmaya mecbur olmuştur...

İstanbul'da on beş kadar kadın cemiyeti vardır ki, cümlesi son zamanlarda teessüs etmiştir. Bunların büyük kısmı şevkat işleriyle tevaggul ederler. Bu cemiyetlere burjuvazinin kadınları da iştirak ediyorlarsa da, umumiyetle bu sınıfın kadınları sıcak apartmanlarında ve konaklarında hodkâmâne (arzularınca) bir hayat sürmektedirler...

Sırf ilmi ve terbiyevi müesseseler de vardır...

Binaenaleyh, Türkiye Komünist Fırkası her şeyden evvel Türk kadınını kurtarmak için bir Türkiye Komünist Kadın Teşkilatı vücuda getirmeye çalışmalıdır."

Kongre; 'Kadınlık Hareketi Hakkında Mukarrerat' başlığıyla dört maddelik bir kararı kabul etmiştir.

Bu kararlar;

Kadınları sosyal ve politik hayata çekmek, onları bağımlı, esir durumundan kurtarmak, karanlıktan ışığa çıkarmak, okutmak, uyarmak,

Kadınların erkeklerle eşit olması, bütün devlet kurumlarında çalışabilmesi, işçi kadına iş konusunda özel hakların tanınması,

Merkez Komitesi'ne bağlı bir Kadınlar Kolu kurulması, bütün bu hakların kadınlara sağlanması için mücadele etmek gerektiği şeklindedir.

Kongrenin son günü programında konuşan İsmail Hakkı ve Celal Korkmaz köylü sorunlarına değinmişlerdir.

İsmail Hakkı ve Celal Korkmaz'ın konuşmalarından bazı bölümler şöyledir:

"Memleketteki nüfusun ekserisini köylüler teşkil eder... Anadolu çiftçisi yalnız çiftçilik etmiyor. Hükümetin askerini de onlar teşkil ederler. Şehirlerin en müşkül işlerini, hamallığı, uşaklığı edenler de Anadolu köylüleridir. Mektep yüzü, istirahat yüzü görmez, ezvak-ı beşeriyeden (dünyanın zevkleri) hiçbir hisse almaz... Köylere vardığımız zaman başımızdaki fesden, boynumuzdaki kıravattan dolayı bize lâhuti (ilahi âlem) bir mahlûk nazarıyla bakarak, bize karşı muhteriz (çekinen), korkak, müşfik ve bazen de lütufkâr davranırlar, çünkü kendileri ne kadar iyi ise de hükümet mensuplarından o kadar fenalık görmüşlerdir ve kimi görseler 'acaba hükümet memuru mudur' diye düşünürler. Bir jandarma köyde Sultan Abdülhamid kadar cebir ve sitem, den (horluk) görür. Biçare köylüler onların bütün zulümlerine tahammül ederler. İstanbul'un saraylarında, kâşânelerinde oturanlar şiirler terennüm ederek, mesudane imrar-ı hayat (hayat geçirme) ederler. Bu bedbaht halkın yaralarına merhem olmayı düşünmezler bile. Fakat komünist arkadaşlar, artık bu zahmetkeş tabakaları düşünecek, onların sinesine kırmızı çığış açacaktır... Biz köylerle şehirler arasındaki farkı kaldırmaya, köylüleri de şehirliler seviyesine yükseltmeye uğraşacağız. Şarkın bahusus (özellikle) Türkiye'nin proleteri köylülerdir..."

"Köylerde çalışmak şehirlerde çalışmaya benzemez, şehirde her kim öyle çalışabilir. Burada fikir ve gayelerimizi neşir için icap eden vasıtalar kâmilen mevcuttur. Köyde oturan halk ayrı ayrı her şeyi söylemek, bütün meseleleri anlatmak, inkılâbın köylere neler bahşedeceğini ispat etmek, anlamayanlara tekrar tekrar söylemek, onların kılık kıyafetine girerek köylü ruhuyla munsif (insaflı) olarak, köyde yaşamak, hakiki bir köylü gibi onlarla yan yana oturarak onları tenvir (aydınlatma) etmek, onları anlayacakları lisan ile ikna etmek lazımdır... Köylüler arasında yaşamayan, çalışmayan komünistlere komünist denilemez ve fırka kartını cebine sokan da komünist sayılmaz... Bizim yapacağımız inkılâp Genç Türk inkılâbına benzemez. Biz köhne dünyayı yıkıyoruz ve halkın, köylünün menfaatine elverişli taze dünya dikeceğiz... Köylüler söze değil, yaşayışa bakarlar... Mutlaka köylere gidip, köy halkını görmek ve anlamak lazımdır."

Bu konuşmalardan sonra Kongre 'Köylü Arasında Çalışmaya Dair Kararlar' başlığıyla yedi madde kabul etmiştir. Buna göre: Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet nezdinde üç kişiden oluşacak bir 'Köy Şubesi' açılmasına, köylerde çalışmaya mahsus bir nizamname ve talimatname hazırlanmasına, bu nizamnameye uygun kadro yetiştirmek amacıyla kurslar açılmasına, köylülere hitap edecek bir gazete yayımlanmasına, her köyde sosyal işlevli 'köy odaları'nın hayata geçirilmesine, köylerde köylü komitelerinin kurulmasına, Merkez-i Heyet üyelerinin her fırsatta köyleri ziyaret etmelerine karar verilmiştir.

h. Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet Seçimleri

15 Eylül 1920 günü ikinci oturumunda kongrenin oy kullanmaya yetkili delegeleri, Merkez-i Heyet'in oluşturulması için seçim yapmıştır.

Yapılan seçimde yedi kişiden meydana gelen Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyeti şöyle oluşmuştur:
Mustafa Suphi,
Mehmet Emin,
Nazmi,
Hilmi oğlu Hakkı,
İsmail Hakkı,
Ethem Nejat,
Süleyman Nuri.
Merkez-i Heyeti Reisliğine Mustafa Suphi, Kâtipliğine de Ethem Nejat getirildi.

Merkez-i Heyet aday üyeliğine:
Hüseyin Sait,
Asım Necati ve
Selim Mehmet oğlu seçilmişlerdir.

Kongre Hesap Müfettişliğine:
Süleyman Sami,
Lütfi Necdet,
İsmail Çitoğlu seçilmişlerdir.

Kongre bundan sonraki çalışmalarını Anadolu'da sürdürmeyi kararlaştırarak, beş gün süren çalışmalarını tamamlamıştır.

Kongrenin kapanış konuşmalarının ilkini 'Üçüncü Enternasyonal İcraiyye Komitesi namına' Pavloviç yapmış, daha sonra da Mustafa Suphi aşağıdaki konuşmayla Kongre'yi sonlandırmıştır.

"Yoldaşlar,

Teşkilat devirlerini geçiren ve şimdiye kadar bir grup halinde yaşayan Türkiye komünistleri bu kongreden birleşmiş bir fırka olarak çıkmakla, yeni bir devre-i hayata ayak basıyor. Fırka'nın önünde duran birinci vazife; bundan sonra memleketimiz amele ve fukara rençperleri arasında fikirlerimizi kuvvet ve süratle neşrederek, halkın mukadderatını kendi eline verecek sebep ve kabiliyetleri hazırlamaktır. Türk komünistleri üç seneden beri Rusya içtimai inkılâbı içinde birçok safhalardan geçtiler.

Zaman oldu ki karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler, Türkiye'de amele ve rençper sınıfının mevcut olmadığını ve olsa bile hammalların memurlardan daha iyi yaşadığını söylemekten utanmadılar. Son zamanlarda ise bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir'de vücuda gelen amele ve rençper teşkilatları seslerini yükselterek gösterdiler ki, Türkiye'de amele ve rençper namı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor. Ümidvarız ki, İstanbul ve Anadolu

amele ve rençperleri yakında işgalci ve zalim bütün kuvvetleri tepeleyerek hayat ve mübareze faaliyetini kendi kollarına alma iktidarını göstereceklerdir.

Zaman oldu ki; Türkiye rençperleri despot vali, hâkim ve paşalar karşısında söz söylemek cesaretini bile gösteremediler. Fakat son vak'a gösteriyor ki İstanbul Hükümeti'nin ve Padişahın İngilizlerle birleşerek memleketi sattıklarını halk pekiyi anlıyor. Türkiye'nin mazlum amele, rençper ve askeri bu alçaklığa ve hıyanete karşı, süngüsünü oradaki ağa ve paşaların, padişahların göğsüne çevirmiş muharebe ediyor.

Ve nihayet zaman oldu ki, arkadaşlar, Türkiye'de Komünist Teşkilatı olamaz dediler. Fakat Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden gelen komünist vekiller bunun aksini ispat ettiler. Türkiye'de amele ve rençper komünist teşkilatı gittikçe genişliyor ve kuvvet kazanıyor. Şimdi Komünist Fırkası'nın işgalci kuvvetleri ezmeğe azim, işçi halka rehber olacağına hiç şüphe edilemez.

Komünizm mübeşşirlerinden (Engels) bir eserinde diyor ki, yeryüzündeki teknika zulme âlettir. Zaman gelecek ki, teknikanın terakkisi eseri olarak yeryüzünü kan deryaları alacak ve zalim imparatorların taçları bu kan deryasına yuvarlanacak da, bu tacı yerden kaldırıp başına koymaya cesaret edecek bir adam bulunmayacaktır. İşte bu devir hulûl etmiştir. Rusya'da, Almanya'da, Avusturya'da, Türkiye'de çarlık, imparatorluk, padişahlık, artık bir daha necat bulmayacak ve yıkıldığı halde, hiç kimse cesaret edip de o taçları başlarına geçiremiyor.

Vaktiyle halka zulüm edenler bugünkü amele ve rençper inkılâbı huzurunda diz çökerek, mazlum halka taraftar ve hizmete âmâde gözüküyorlar.

Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahd ü yalanların yerinden oynadığı böyle bir devirde, böyle bir devr-i buhranda işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. İşte bu yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkasının uhdesine düşmektedir. Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dâhilde halkın sırtından geçinen yağmacı tufeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkartıp yumruk halinde işletmek de onu iki cihetin temini iledir ki; Komünist Fırkası mazlum amele ve rençper halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiyye, adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır.

Onun için son söz olarak diyelim ki, Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası!

Yaşasın dünya proletaryasının birliği!

Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!"

i. Türkiye Komünist Fırkası 1. Kongresi'nin Sonuçları

Türkiye Komünist Fırkası'nın 10 Eylülde başlayıp 15 Eylülde (1920) tamamlanan kongresi, yaklaşık iki yıl önce atılmış olan bir adımı tamamlamış olmaktaydı.

1918 yılı Temmuz ayında Moskova'da yapılan 'Türk Sosyalistleri Konferansı', bir 'sosyalist fırka' kurulması, kurulacak fırkada 'hem Türkiye'de bulunan ve Türkiye'den kaçmaya mecbur olmuş hemfikir arkadaşların' bulunmasını öngörmekteydi.

Rusya ve Türkiye'de o yıllarda meydana gelen büyük toplumsal olaylar; Anadolu'nun işgali, iç savaş ve ayaklanmalar ile milliyetçi burjuva yönetimler, Türkiye'deki ve Rusya'daki Türklerin yeteri kadar ilişki içerisinde bulunmalarını engellemişti.

Bu zor koşullarda Anadolu ve İstanbul'dan gelebilen komünist delegeler ile Mustafa Suphi'nin Bakü'de başında olduğu 'Türkiye Komünist Teşkilatı Bakü Komitesi'; yukarıda ayrıntılarıyla aktarılan sürecin sonunda örgütlerini 'teşkilattan' 'parti'ye dönüştürmüşlerdi.

Türkiye Komünist Fırkası, bir 'parti programı' ve 'parti tüzüğü' hazırlamış, topladığı kongre de, Türkiye'de komünist örgütlenmeler tarihinde '1. Kongre' veya 'Kuruluş Kongresi' olarak anılmıştır.

Mustafa Suphi, ayrıntıları bir sonraki bölümde ele alınacak olan Anadolu'daki paşalar ve sivillerden oluşan milliyetçi burjuva önderlikle geliştirmeye çalıştığı ilişkilerden sonra şu sonuca varmış olmalıdır: Anadolu'da burjuva çıkarlarını temsil eden ve burjuva demokrasisini hedefleyen hükümetler ve bir 'kapitalist düzen' kurulacaktır. Bütün risklerine rağmen komünist hareket, bu 'burjuva düzen' içerisinde Türkiye Komünist Fırkası adı altında yasal bir parti olarak siyaset yapabilir.

Ankara yönetiminin Sovyetlere -ve Sovyetlerin Ankara'ya- olan stratejik ihtiyacı, Komünist Enternasyonal'in olağanüstü popülaritesi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın 1. Kongre'den beri Komintern nezdindeki ilişkileri, Türkiye'de soldan esen siyasi hava ve paşaları dahi etkileyen Bolşevizm taraftarlığı; faaliyeti Türkiye'ye taşımayı güçlü bir şekilde arzu eden TKF yöneticileri ve Mustafa Suphi'ye, partinin yasal ve legal bir parti olarak siyaset yapabileceğini düşündürmüştür.

Mustafa Suphi, Türkiye'de komünist partinin siyasi çalışma yapabilmesini ve yasallığı konusunu her vesile ile dile getirmiş ve bunun sağlanması için dönemin Bolşevik liderlerine de yazdığı mektupta etkilerini kullanmalarını istemiştir.

"Her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'de Türk Komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal bir şekilde yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir. Bundan dolayı TKT Merkezi Bürosu, RRSFSR Merkez liderleri tarafından asıl adımın bu yönde atılmasını bekliyor." [29]

Kongre günleri, o zamana dek Türkiye'nin sorunlarının bu boyutuyla görüşüldüğü ilk meclistir.

Kongre, Türkiye'nin yönetim şekli olarak, 'federasyon' biçiminde örgütlenmiş bir 'Şura'lar Cumhuriyeti'ni, öngörmektedir.

Kongre; Anadolu'daki etnik yapıyı dikkate alarak, 'Türk-Ermeni-Kürt-Rum' milletlerinin geçmişteki kanlı çatışmalarına gönderme yapmakta, tüm bu çatışmaların kaynağının emperyalizm-kapitalizm ve bunların dolaysız sonucu olan 'her milletin kendi burjuva cumhuriyeti'ne kalkışması sonucuna varmaktadır.

29. Yavuz Aslan, Yeni Belgeler ve Bilgiler Işığında 'Mustafa Suphiler'in Türkiye'ye Dönüşü, Sempozyum 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Türkiye Sosyal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 2005, sf. 105

Şuralar cumhuriyetinin ise, bütün milletlerin emekçi köylü ve işçilerini içine alacağını, her milletin dil ve kültürünü özgürce geliştirebileceğini ve bu konudaki bütün ayrıcalıkların kaldırılacağını, 'federasyon'un, 'hür milletlerin hür ittihadı' (birliği) esasını temel aldığını, eğer bir milletin 'amele ve rençper sınıfı da' bağımsız yaşamak istiyorsa, sorunun çözümünün 'halk oylamasıyla' olacağını öngörmektedir.

Program, bütün 'ruhani müesseselerin' hükümet ve yönetimden ayrılarak cemaatlerin kendi içlerinde örgütlenebileceklerini önermektedir, bu şekilde gerçek anlamda vicdan özgürlüğü ve laisizmden yanadır.

Programda köy iktisadiyatı ve köylü örgütlenmesi ayrı bir öneme sahiptir.

Kongre, Türkiye'de devam etmekte olan mücadeleyi 'milli inkılâp' olarak kabul etmiş, emperyalizme karşı verilmekte olan bu mücadeleye tam desteğini açıklamış, bu milli hareketin memleket dâhilinde gelişerek derinleşmesiyle emekçi sınıfların bilinçleneceğini, onlarda 'sınıf şuurunun' meydana geleceğini, böylece yarınki 'içtimai inkılâba' uygun bir zemin yaratacağını kaydetmiştir.

Kongre, Türkiye'deki milli harekete yardım edeceğini, ancak nihai amacının Türkiye'de yaşayan çeşitli milletlere mensup 'amele ve rençper' sınıfının hâkim olacağı bir düzen kurulmasını öngörmektedir.

Bu amaçla Türkiye Komünist Fırkası faaliyetini Anadolu'ya nakletmeye karar vermiştir.

Şimdi bağımsızlık ve cumhuriyet rejimi için mücadele eden Anadolu halkı,
Avrupa ve İstanbul haydutlarına karşı çarpışan kardeşlerimiz,
bu harbin sonunda, yine eski günahkar,
despot ağa ve paşalardan hükümetler meydana geldiğini
ve kendilerinin yine eskisi gibi dışarıdan gelmiş
bir misafir halinde kenarda kaldıklarını görseler memnun olurlar mı ?
Elbette değil !
Ey Türkiye'nin mazlum işçi ve köylüleri !
Evvelâhir bir şeyi hatırından çıkarma ;
Avrupa ve Türkiye'deki bütün sermayedarlar, zenginler,
paşalar, ağalar, papaz ve mutaassıp mollalar
Türkiye'de hükmettikçe sermaye ve para esirliği ortadan kalkmaz
ve işçi köylü halkı kendi devlet ve hâkimiyetine nail olamaz.

Mustafa Suphi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
(1920-1921)

1. Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu ile İlişkileri ve Dönüş Kararı

1920 yılının son aylarına doğru Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası mücadeleyi, Anadolu'da, yıllar önce koparıldıkları topraklarda sürdürmeyi tartışmaktaydılar.

Bu dönemde Mustafa Suphi Anadolu ile irtibatını koparmamış, özellikle I. Dünya Savaşının fiilen sona erdiği ve Ural'daki savaş tutsaklarıyla birlikte bırakıldıktan sonra, Moskova ve Kırım'daki çalışmalarında dağılan Osmanlı Devleti ile Anadolu'daki filizlenen direnişi yakından izlemeyi, katkıda bulunmayı ve ona katılmayı ümit etmekteydi.

1919 yılı başlarında çalışmalarını Kırım'a kadar taşımışken, arkadaşlarından bir bölümü küçük gruplar halinde Anadolu'ya gitmiş, kendisi de gitme hazırlıkları yaparken Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgali nedeniyle bu girişimi sonuçsuz kalmıştı.

Bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1920'nin sonuna doğru Bakü'de teşkilatlarını, 'fırka'ya dönüştüren Türkiye komünistleri Anadolu'ya dönüşü ve yollarını tartışmaktaydı.

Mustafa Suphi, Anadolu'daki ulusal hareket ile kurulduğunu söylediği ilk ilişki için 'Tarihi Vazife' başlıklı yazısında şöyle yazmaktadır:

"Geçen Balkan ve son Avrupa kasaplıklarında bahtsız Anadolu rençperlerinin kanının dökülmesine; çılgınca, merhametsizce o şekilde muharebeye karşı durmuş iken, Mustafa Kemal Paşa'nın yaklaşık bir yıl önce bize, Odesa'da iken bildirdiği isyana razı ve taraftar olduk ve bugün Antanta yağmacılığı karşısında büyük bir cephe açan Kuvayı Milliye ordularının başarısına yardımcı oluyoruz..."

Tarihi Vazife başlıklı makalenin yazılış tarihi 8 Temmuz 1920 olduğuna göre yaklaşık bir yıl öncesi 1919 yılı ortaları olmaktadır.

Bu tarihte Kırım'da örgütlenmeye ve Anadolu'ya geçmeye çalışan Türkiye Komünist Teşkilatı'nın üyelerinden bir kısmının Anadolu ve İstanbul'a gittiğini, Mustafa Suphi ve diğer arkadaşlarının ise Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgali sonucunda bunu gerçekleştiremediğini bilmekteyiz.

Mustafa Suphi'nin sözünü ettiği Mustafa Kemal Paşa ile görüşmenin kimler tarafından ve ne düzeyde yapıldığı ise bilinmemektedir.

S. Yerasimos'un bu konudaki yorumu akla yakındır. Yerasimos, 19 Mayısta Samsun'a, 25 Mayıs 1919'da Havza'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'nın, Kırım'dan kalkıp İstanbul ve Samsun'a gelebilen Türkiye Komünist Teşkilatı temsilcilerinden -Samsun'a gelen grubuyla- Haziranın ilk günlerinde Havza'da görüşmüş olabileceklerini yazmaktadır. Yerasimos, aynı günlerde İstanbul'da

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın, Trabzon Valisi'ni 'bir takım Bolşeviklerin Osmanlı kıyılarını geçerek Samsun ve Trabzon yoluyla Anadolu'ya girdikleri' konusunda uyardığını, Havza'da bu görüşmeyi yapanların tekrar Kırım'a döndüklerini, ancak Denikin Ordusu'nun Kırım'ı işgaliyle bu ilişkinin sonuçsuz kaldığını ilave etmektedir. [1]

Kırım'dan İstanbul'a giden grupların ikisinden Mustafa Suphi'nin aylar sonra haberi olmuştur. Bunlardan Lütfü Necdet, Hüseyin Sait ve Baha Ali, yaklaşık bir yıl sonra Haziran 1920'de Moskova'ya dönmüşler, Mustafa Suphi'nin Taşkent'te olduğunu öğrenince 15 Haziran 1920'de; yolculuklarını, İstanbul'da yapılan çalışmaları, başlarından geçen olayları, dönüşte Bakü'de (İttihatçıların Türk Komünist Partisi liderleri) Halit Paşa, Fuat Sabit ve Süleyman Nuri ile görüşmelerini de içeren ayrıntılı bir mektup göndermişlerdir.

Yine Kırım'dan İstanbul'a giden bir başka gruptan (Süleyman yoldaş ve ismini yazmayan mektup sahibi) Mustafa Suphi'ye 9 Eylül 1920'de 'Bayburt Zahmetkeş ve Komünist Partisi Murahhası' imzasıyla gönderdikleri mektupta, İstanbul'da uygun çalışma ortamı bulunamadığından önce Trabzon'a oradan Bayburt'a geldiklerini burada, fırkanın 'Bayburt Teşkilatı'nı kurduklarını yazmışlardır. [2]

Yukarıda anılan -Kırım'ın Beyaz Ordu'nun işgali nedeniyle yaşanan- kesinti, Kırım'ın ve Kafkasların milliyetçi ve karşı-devrimci hükümetlerin yönetimlerinde kaldığı 1920 yılı Nisan ayına kadar sürecektir. Nisan ayında Bakü'de Bolşevikler duruma hâkim olmuştur. Mayısta Bakü'ye gelen Mustafa Suphi Anadolu'yla yeniden ilişki kurmaya başlayacaktır.

a. Talipzade Yusuf Ziya'nın Oltu Temasları

27 Mayıs 1920 tarihinde Bakü'ye gelen Mustafa Suphi, bu dönemde bir yandan Bakü'de İttihatçıların kurduğu Komünist Fırkası'nı tasfiye, 'Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nı yeniden oluşturma ve Anadolu'da gelişmekte olan ulusal hareketin önemli liderlerine temsilciler göndererek, bir taraftan da Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nın tezlerini anlatma ve onların eğilimlerini saptama faaliyetlerine girişmiştir.

Bu amaçla eski bir Osmanlı subayı olan Talipzade (Binbaşı) Yusuf Ziya'yı Kazım Karabekir Paşa'ya göndermiştir. Kazım Karabekir'e göre Talipzade Yusuf Ziya, kendisi tarafından Kafkasya hakkında bilgi getirmek üzere Bakü'ye gönderdiği ve orada komünist olan bir kişidir ve şimdi de Mustafa Suphi 'den kendisine mektup getirmiştir.

Kazım Karabekir şöyle yazmaktadır:

"17 Temmuzda Bakü'den Talipzade Yusuf Ziya Bey geldi. Bu kişi Umumi Harb'de Türk Binbaşısı rütbesiyle İran'da İslam Birliği propagandası yapardı ve doğruca Grup Kumandanı Halil Paşa'ya bağlıydı. O zaman kendisini Tebriz'de

1. Stefenos Yerasimos, Türk Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1979, sf. 109
2. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 130 ve 160

görmüş hareketini sınırlandırmış ve tespit etmiştim. Bu kişi birkaç zaman önce yanımda Müsavat hükümeti adamı idi. Şimdi de Bolşevik oluyor. Kafkas durumu hakkında bilgi getirmesi için Bakü'ye ben göndermiştim. Vaziyet hakkında hayli bilgi aldım. Bakü'de Türk Komünist Fırkası teşkil etmiş. Reis: Suphi, Üye: Asım Halim, Ahmet Yakup, Mehmet Emin imzalarıyla bana bir mektup göndermişler..." [3]

Bu açıklamalardan Talipzade Yusuf Ziya'nın, Bakü'de İttihatçı komünistlerin saflarından Mustafa Suphi'nin kurduğu Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'na geçtiği anlaşılmaktadır.

Nitekim Talipzade Yusuf Ziya, Oltu'da Türkiye Komünist Teşkilatı şubesini açtıktan sonra 19 Haziran 1920'de 'Oltu Teşkilat Reisi Talipzade Yusuf' imzasıyla Mustafa Suphi'ye bir mektup da göndermiştir.

Talipzade Yusuf Ziya, Bakü'de (18-19-20 Ağustos 1920) tarihindeki Merkez-i Heyet toplantısında da, Erzurum'daki çalışmalarını, Kazım Karabekir'le olan görüşmelerini, Kazım Karabekir Paşa'nın komünizm prensiplerinden etkilendiğini anlatmıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın kendisine, 'Arazi hakkında bir kanun çıkarılarak bütün arazinin köylüye verileceğini, ahalinin ekserisi asker ve rençper olduğundan hâkimiyetin bu zümre eline geçmesiyle memleketin müteessir olmayacağını Vilâyat-i Sitte' de yapılacak inkılâbı üzerine alacağını' söylediğini aktarmıştır. [4]

Kazım Karabekir Paşa, sürecin başlangıcında bilinmeyene olan merak ve ilgiyle komünizme yakın görünmüş, konjonktürün zorlamasıyla bir dönem bu ilgiyi devam ettirmiş, komünist temsilcilerle her görüşmesinde diplomasi yeteneğini kullanarak onlara herkesten (Ankara'dan da) yakın olduğunu hissettirmiş, kimi abartılı uygulama ve yukarıda olduğu gibi bazı uç düşünceleriyle de örneğin Doğu Anadolu'nun inkılâbını yönetmeye aday olduğunu da söyleyebilmiştir.

Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nın faaliyetini Türkiye'ye taşımak düşüncesinde önemli bir argüman olarak gelişecek olan 'Ankara'ya davet' konusu ilk görüşmede dile getirilmiştir.

Talipzade Yusuf Ziya, aynı yerde Kazım Karabekir Paşa için; 'Millet Meclisi'ne bazı arkadaşların dâhil olmasını teklif ve rica etti. Anadolu'nun muhtelif mahallerinde komünizm hakkında yalan yanlış bir takım haberler şâyi oluyor. Merkezde bu teşkilatın faal bir kısmı bulunursa böyle su-i tefehhümlerin (yanlış anlama) izale edilebileceğini beyan etti' demektedir.

Komünistlerin Ankara'ya gitmeleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan 'komünizm akımlarının' başıbozuk bir görüntüden uzaklaştırılması, Meclis içinde 'izinli bir komünizmle' temsil edilmesi düşüncesi, Kazım Karabekir'in bu beyanından sonra Ankara ile yaptığı telgraflara da yansıyacak ve resmi bir görüş olacaktır.

3. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları A. Ş. İstanbul 1990, sf. 785
4. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 133 ve 145 (Vilâyat-i Sitte; Erzurum, Van, Harput, Sivas, Bitlis ve Diyarbakır illeridir. H. E.)

Talipzade Yusuf Ziya'nın, Mustafa Suphi'den Kazım Karabekir'e getirdiği mektubu Kazım Karabekir birkaç gün sonra yanıtlamıştır.

Kazım Karabekir, olayları tarih sırasıyla ve son derece ayrıntılı anlattığı kitabı 'İstiklal Harbimiz'de 23 Temmuzda Mustafa Suphi'ye yazdığı bu ilk mektubu nedense almamıştır.

Kazım Karabekir, Mustafa Suphi'ye gönderdiği ve 'Sevgili yoldaş' diye başladığı mektubunda; 'eskiden beri servete ve ziynete olan düşmanlığından, Bolşevizm nazariyatına hürmetinden, esasen fakir ve ameleden ibaret olan Türkiye halkının Bolşevik kaidelere yakın olduğundan, Türkiye'de soylu aristokrat sınıf ile sermayedar sınıfının bulunmadığından, bugünkü Ankara hükümetinin köylü ve amele oylarıyla seçilmiş halk hükümeti olduğundan, Anadolu'nun İngiliz, Fransız ve Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olduğundan, doğuda İngiliz emperyalizminin silahlandırdığı Ermeni Taşnak hükümetinin doğu vilayetlerini işgale hazırlandığından, bütün bu elim vaziyetlerin Rus ve Azerbaycan hükümetlerine siz 'sevgili yoldaş' tarafından haykırılması gerektiğinden bahsederek özetle şöyle yazmıştır:

"23/Temmuz/1336

Bakü'de Türk İştirakiyun Teşkilatı Reisi Yoldaş Suphi,

Sevgili Yoldaş,

Gıyaben sizi tanıdım. Ve hürmet ediyorum. Tabii siz de beni öğreneceksiniz. Eskiden beri... Servete, ziynete, debdebeye bilhassa istila hırslarına karşı nefretim olduğu için bidayet-i zuhurundan beri Bolşevik nazariyatına hürmetkârım... Hususuyla Türk Rus düşmanlığının mülkümüzü, milletimizi ne hale koyduğunu bildiğim için bu iki kavim arasında eski bir ittihat ve kardeşlik teessüsüne de taraftar idim. Bu ittifakın hem de bugün yoldaş Ruslarla olmasını bizim için, sonra da sulh-ı cihan için pek hayırlı olduğunu görmekle mesudum. Sizin her fedakârlığa katlanarak bu ittihadı teminde büyük hisse-i şerefiniz var. El birliğiyle memleketimizde yaptığımız tesirat ve propagandalarla Rus Sovyetlerine karşı herkesin kalbinde derin bir muhabbet ve hürmet uyanmıştır. Esasen fakir, rençper ve ameleden ibaret olan halkımızın... ve itikadında Bolşeviklik kaidelerinin hemen birçoğu vardır. Bir zadegân sınıfımız olmadığı gibi büyük sermayedarlarımız dahi bulunmadığından bütün Anadolu halkının bir anda Bolşevik esası kabulü de pek basittir. Ordu zabitanı da Avrupa ordularında olduğu gibi zadegân değil halkın, avamın oğludur. Bugünkü Ankara hükümetimiz dahi tamamıyla halk hükümetidir. Çünkü milletin amele ve köylüsünün intihabıyla toplanmıştır... Emperyalist düşmanlarımız en güzel yerlerimizi istila eyledi. Oradaki köylerimiz mahvoldu... Ermeni Taşnak hükümeti İngiliz Emperyalistlerinin bir uzvu olarak Şark vilayetlerimizi istilaya çalışıyor. Ve bu harekete Garp'ta emperyalist ordularıyla birlikte on sekiz haziranda, yani aynı günde başladılar... Bu akınlar beşeriyetin hadimi olan Bolşevik kuvvetlerinin yanı başında oluyor. Durmayınız, haykırınız, vaziyeti Rus ve Azerbaycan hükümetine ve ordularına anlatınız. Onlarla bizim aramızdaki fukara-i kâsibeyi Ermeni Taşnakları merhametsizce boğuyor... Dört taraftan sarıldığı halde Ermenistan'ı hala İngiliz emperyalistleri besliyor ve silahlandırıyor ve hesaplarına aleyhimize saldırıyor. Taşnakların bu imhakâr işleri

yapmaya insanlığın en âli kavaidine sarılanların nasıl tahammül ettiğini ve ne için bu yolu açmakta bizim kuvvetlerimizden istifade eylemediğini anlamak mümkün değildir. Rus ve Azerbaycan Fırkası ordularıyla benim ordum bu zalim ve yağmakâr Taşnaklara üç beş günde haddini bildirebilir. İşte insaniyet namına bir ricamız budur ki Taşnaklara şiddetli davranmayı ve icap ediyorsa müttehit bir hareketle onları yola getirmeyi temin buyurunuz. Ve artık Şark'la Garb'ın birleşmesine hail kalmasın. İşte o zaman bir Sovyet Rus-Türk ittihadı kuvvetlenecek ve Şark fukara-yı kâsibesi sulh ve sükûna kavuşmuş ve emperyalist kafalar kırılmış olacaktır. İhtiramımın kabulünü rica ederim muhterem yoldaşımız.

Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir"

Kazım Karabekir, mektubunun sonunda Taşnak Ermenilerinin sindirilmesi için Sovyetlerle işbirliğinde Mustafa Suphi'den arabuluculuk istemekte ve Sovyetlerin Kafkasya'da milliyetçi Ermenistan tarafından engellenen bu yolu açmada Türk kuvvetlerinin kullanılmamasını anlamadığını ifade etmektedir. [5]

b. Salih Zeki'nin Erzurum Temasları

Bakü'den Erzurum'a gelen bir diğer temsilci Zor eski mutasarrıflarından, Türkiye Komünist Teşkilatı'nda 'Kayıt ve Tevzi Şubesi' müdürlüğüne de seçilen Salih Zeki'dir.

Salih Zeki, Türkistan'dan gelen ve Bakü'de bulunan Türkiyeli komünistlerin 'Bakü Komitesi'ni oluşturmak amacıyla 1 Haziran 1920 tarihinde yaptıkları ortak oturumda 15 olumlu ve üç çekimser oyla Komite üyeliğine seçilmiş, daha sonra 'Kayıt ve Tevzi Şubesi' sorumluluğuna getirilmiş, 7 Haziranda Yeni Dünya gazetesinin yeniden yayımlanmasına karar verilen Merkez-i Heyet toplantısında -Mustafa Suphi dâhil- beş kişiden oluşan 'Tahrir Heyeti' içinde yer almış, 16 Haziranda yapılan Merkez-i Heyet'in Üçüncü İçtimasında ise 'Heyet-i Merkeziye'nin Salih Zeki yoldaşın hayat-ı siyasiyesi hakkındaki malumatına nazaran şimdilik bu yoldaşın Bakü Bürosu azalığından istifa etmesine karar verildi' denilerek, Salih Zeki bu görevlerinden alınmıştır. [6]

Salih Zeki'nin Bakü Komitesi'nden istifa ettirilmesinde onun İttihatçı geçmişi ve sivil Ermenilerin katliamında rolünün ortaya çıkması ve bunun yarattığı rahatsızlık olduğu kesindir. [7]

Bakü Komitesi'nden istifa eden/ettirilen Salih Zeki Türkiye Komünist Teşkilatı temsilcisi sıfatıyla Ağustos başında Nahçıvan yoluyla Erzurum'a gelmiştir.

5. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 135
6. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 15-17-20-23
7. Salih Zeki, Ermeni tehciri yıllarında Der-Zor Mutasarrıfı'dır. Taner Akçam; Salih Zeki'nin mutasarrıf olduğu Der-Zor'da 200.000 Ermeni'nin imha edildiğini yazmaktadır. "Amerikan Halep Konsolosu J. B. Jackson, güvenilir kaynaklara dayandığını söyleyerek, 3 Şubat 1916 tarihi itibariyle bulunduğu Halep ve Şam civarı ve Fırat nehri boyunca Der-Zor'a kadar olan bölgede toplam 486.000 kişinin hayatta olduğunu bildirmektedir.

Kazım Karabekir'in yazdığına göre 'Salih Zeki, Nurettin ve Hilmi yoldaşlar' birlikte gelmiş ve Salih Zeki ile 2 Ağustosta Erzurum'da karargâhında görüşmüştür.

Salih Zeki ile görüşmesinin sonuçlarını Kazım Karabekir 3 Ağustosta Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bildirmiştir.

Bu görüşmeye göre Salih Zeki'nin talepleri ve Kazım Karabekir'in değerlendirmeleri şöyledir:

"Mevcudiyetimizi muhafaza ancak Bolşevik idare tarzını kabuldedir. Meclis-i Milli'nin icraatına halel getirmemek şartıyla memleket dâhilinde komünist teşkilat yapmak ve bu surette sesimizi dünyaya duyurmak. 1 Eylülde Bakü'de bir Türk komünist içtimâı yapılacağından bu kongreye aza olarak sekiz-on murahhas göndermek. Erzurum'da dahi kendisinin aleni veya hafi teşkilat yapmasına müsaade etmek. Bendeniz bunların Meclis-i Milli'nin haberi olmadan iş görmelerini zararlı gördüğümden evvel emirde Ankara'ya gidip anlaşmalarını teklif etmiştim. Onlar da bunu hüsn-i kabul ettiler. Teferruatlı olarak görüşülür. Erzurum'da teşkilatı, şimdilik Ermenilerle karşı karşıya olduğumuzdan mahzurunu anlattım. Kongreye gidebilecek kişiler için Albayrak gazetesi heyetiyle görüşmelerini ve bunu da hafi olarak yapmaları lüzumunu izah ettim." [8]

Burada Salih Zeki, Kazım Karabekir'in iki somut talep için düşüncesini öğrenmek istemiştir. Eylüldeki Bakü Kurultayı için bölgeden temsilci gönderilmesi ve 'Türkiye Komünist Teşkilatı'nın örgütlenmesine ve memleket içinde çalışmasına, paşaların nasıl baktığıdır.

Kazım Karabekir Bakü Kurultayı için delege gönderilmesi ve örgütlenme sorunu için iki çekince ileri sürmüştür. Ermenilerle devam eden savaş halinin örgütlenmeye engel olduğunu ve kendisine aktarılan taleplerin birinci ağızdan Ankara'ya ve hükümete de aktarılmasını, bu yolun daha uygun olacağını belirtmiş, ancak Erzurum'daki Albayrak gazetesi yöneticileriyle -gizli olarak- görüşebileceklerini belirtmiştir.

Bu yanıtlar Salih Zeki tarafından uygun bulunmuştur. Salih Zeki'nin Erzurum'a gelirken Kazım Karabekir ile görüştükten sonra, Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmeyi hedeflemektedir. Ancak 1 Eylüldeki Bakü Kurultayı'na yetişmek amacıyla Ankara ziyaretini Kurultay'dan sonra gerçekleştirmek üzere Trabzon'dan dönmeye karar vermiştir.

10 Ağustosta Trabzon'da bulunan Salih Zeki ile Kazım Karabekir Paşa arasında, izlenecek yol konusunda yine bir haberleşme olmuştur.

Bu tablo bize 1916 yaz aylarında niçin Der-Zor'da ikinci bir katliam yapıldığını ve 200.000 civarında Ermeni'nin imha edildiğini açıklamaya yardımcı olabilir. Bölgeye ulaşan Ermeni sayısı tahmin edilenin çok üstündeydi ve azaltılması gerekiyordu." (Taner Akçam, Ermeni Meselesi Hallolunmuştur, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, sf.65) Vahakn N. Dadrian'a göre; Salih Zeki, Der-Zor yakınlarındaki cinayetleri fiilen yönetmiş ve bizzat yardımcı olmuştur. Salih Zeki Kayseri sancağındaki Everek'ten nakledilmiş ve katliama bulaşmak istemeyen mutasarrıf Ali Suat görevden alınarak, Der-Zor bağımsız sancağının mutasarrıflığına getirilmiştir. (Vahakn N. Dadrian, Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, Toplu Makaleler Kitap 1, Belge Yayınları, İstanbul 2004, sf. 255)

8. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları A. Ş., İstanbul 1990, sf. 795

Kazım Karabekir, 10 Ağustosta Trabzon kumandanı vasıtasıyla yazdığı telgrafta (Salih Zeki'nin) 1 Eylüle kadar, hem Ankara'ya hem Bakü'ye gitmesinin, zaman darlığı nedeniyle mümkün olmadığını belirtmektedir. Salih Zeki'ye Meclis Başkanlığı'yla haberleşmesini ve Bakü'ye dönmesini teklif etmektedir.

'Binaenaleyh mumaileyhin Trabzon'dan bilmuhabere Millet Meclisi ile anlaşmasını müteakip serian Bakü'ye avdetini muvafık buluyorum. Kendileri de bu şıkkı tercih ediyorlarsa nokta-i nazarımı Millet Meclisi'ne izah etmek üzere işarını rica ederim' demektedir. (9)

12 Ağustosta Salih Zeki'nin, 13 Ağustosta Kazım Karabekir'in birbirlerine olan telgraflarından sonra, Salih Zeki kararlaştırıldığı üzere Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na -19 Ağustosta- aşağıdaki telgrafı çekerek Bakü'ye dönmek üzere yola çıkmıştır.

Salih Zeki'nin çektiği telgrafta Kazım Karabekir ile görüştüğü konulara yaklaşım, bu kez Ankara'ya sorulmaktadır. Salih Zeki'nin kullandığı dil dikkatlidir. Hükümeti 'inkılâp hükümeti' olarak nitelemekte, Kuva-yı Milliye kumandanlığına her türlü yardımın yapılacağını belirtmekte, milli kuvvetlerde bir zaaf meydana getirmeden memleket dâhilinde teşkilatlanmanın mümkün olacağını kaydet-mekte, bu kararı alırken beynelmilel cihan inkılâpçılarının tetkik tenkidi sorununun unutulmaması hatırlatılmakta ve Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'ndan bu konudaki düşüncesi sorulmaktadır.

"Ankara Millet Meclisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na

Bendeniz merkezi Bakü'de olan Türkiye İştirakiyun teşkilatı tarafından Ankara'ya gelerek Anadolu inkılâp hükümeti ve Kuva-yı Milliye Kumandanlığı ile münasebet tesis etmek üzere Nahçıvan Erzurum tarikiyle Trabzon'a geldim. Ve Şark Cephesi Kumandanıyla da bu hususta münasebette bulundum. Makam-ı samilerine arz etmiş olacağı kadar Anadolu'nun son vaziyetine teması tabiidir. Bugünkü halini görmüş olmaklığım dolayısıyla, Bakü'de 1 Eylülde içtima edecek kongrede hazır bulunup, kongreyi tenvir etmek üzere Ankara'ya azimet ve Bakü'ye avdetin tacili Kazım Karabekir Paşa Hazretleri tarafından tavsiye olunur.

Vesait-i hazıraya nazaran zaman buna kâfi değil. Binaenaleyh iki üç gün zarfında Bakü'ye avdetle, kongreden sonra Ankara'ya avdet etmek üzere makam-ı samileriyle şimdilik tahriren temas etmekte muztarr (zorunda) kaldım.

Teşkilatımızın nokta-i nazarı şudur: Dünyanın en haris emperyalistlerinin, en alçak ameline hedef olan zavallı Türkiye'yi ve mazlum halkı dahi müstevlilerin kanlı pençelerinden kurtarmak hususunda İnkılâp Hükümeti'ne ve Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na her türlü müzahereti ve halâs için inkılâp makinesinin icazkâr manevilasından dahi istifade ederek istihlâs emr-i meşruunu bir an evvel fiilileştirmeyi teşkilatımız esasen kararlaştırmış ve faaliyetini memleket dâhiline nakletmekle bu neticeye daha ziyade yanaşacağı kanaatinde bulunmuştur. Bu vazifeye, kuvve-i müdafaayı ihlal etmemek şartıyla, memleket

9. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 136

dâhilinde teşkilatlar yapmak ve sırf filmi ve içtimai mahiyette halkın seviyesiyle mütenasip ve kuvve-i maneviyeyi samimi ve mutedil propagandalarla içtimai inkılâp esaslarını hazırlamak ve aynı zamanda kuvve-i müdafaayı takviye eylemek ve Türkiye mazlumlarıyla müdafileri teşkilatını beynelmilel cihan inkılâbı teşkilatları şebekeleriyle çalıştırarak umum inkılâp teşkilatlarının kahir istibdat kuvve-i kadiresi müzaheretini temin etmek suretiyle işe başlayacaktır.

Şu kadar ki bütün bu ahval arasında, memlekette içtimai inkılâp esasatının ihzarıyla meşgul olacak teşkilatın, bunlar hakkında vaz' ve hareketi, beynelmilel cihan inkılâpçılarını nafiz nazar-ı tetkik ve tenkidinden kurtulamayacağına ve bu hususta lehte ve aleyhte verilecek hüküm ve kararın, memleketimizin mukadderatı âtiyesine pek büyük tesiri olacağı muhakkak bulunduğuna binaen, pek müşevveş ve muallâk hadisat ile mahmul bulunan günlerimizin, icap edilmesi muhtemel tezebzübatın haksız ve sebepsiz teveccüh (?) edebilecek müstevlileri ile ezilmemek ve neuzubillah bu suretle mazlum her milletin son silah-ı necatı olan inkılâp kuvvetinin memleketimize nispeti dahi bu suretle bozulur. Memleketi o silahtan da mahrum bırakmamak için teminat elde etmek istiyoruz ve bazı arkadaşlarımızın tahaddüs edecek bu kabil mesaili, halkın ve inkılâp âleminin nazar-ı muhakemesine arz edebilecek vaziyete getirilmesini bu teminatın icabı olarak telakki ediyoruz. İnkılâp hükümetiyle Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'nın bu husus hakkındaki fikir, onun ve müstevlilere karşı bizlere müştereken icra-yı faaliyete ait nokta-i nazarının iadesini istirham eylerim.

19 / 8 / 36
Salih Zeki" [10]

Salih Zeki, 25 Eylülde (1920) -Altıncı İçtima- Anadolu ziyareti sonuçlarını bir raporla Merkezi Heyet'e aktarmıştır.

Salih Zeki'nin değerlendirmeleri şöyledir. [11]

"...Bayburt'ta ekserisi işçiden mürekkep yedi kişilik bir teşkilat yaptık. Asım Necati yoldaş da burada dâhildir.

Trabzon'da: Yusuf Kemal yoldaş tarafından kayıkçılar hamallar arasında bir teşkilat yapılmış fakat bu teşkilata zenginler, Müdafaa-ı Hukukçular ve burjuvalar dâhildi. Mesela Yahya Reis bu işe dâhil idi. [12]

10. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 138
Salih Zeki'ye Bakü'ye döndükten sonra Türkiye Komünist Teşkilatı içinde yeni bir görev verilmemiştir. İttihatçı geçmişi, bürokrasiden gelen deneyimine rağmen Salih Zeki Erzurum ziyaretinden sonra partiden uzaklaştırılmıştır. Türkiye İştirakiyun Teşkilatı'nın Merkez-i Heyeti'nin 5 Eylülde yapılan 'parti kongresine dâhil olacak yoldaşlar' ve 11 Eylüldeki Mandat Komitesi toplantısında, kongrede kesin oy hakkı ve istişari oy hakkı bulunan isimler arasında Salih Zeki'nin adı geçmemektedir. (a.g.e. sf. 111-118) Ancak 8 Kasımdaki toplantıda Salih Zeki'nin Onbirinci Ordu namına Trabzon'a gönderilmesi, dönüşünde Anadolu'ya gönderilmesine, 6 Aralıktaki toplantıda da Salih Zeki'nin Ankara'ya gönderilmesine ve Merkez-i Heyet tarafından bir memuriyet verilmesine karar verilmiştir, denilmektedir.
11. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1-2, Tüstav Yay., İst., 2004 sf. 35
12. Yahya Reis, Trabzon kayıkçılar kâhyası, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Hacı Ahmet'in sağ kolu. Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli üyelerinden ve Kuva-yı Milliye Kumandanı. Suphilerin katledilmesinde son halkada planın uygulayıcılarından.

Ben bunlarla alakayı kestim. Türk matbaası mürettip ve makinistlerinden ve hariçten olmak üzere on bir kişiden mürekkep komünist matbaa ve makinecilcr grubu tesis ettim. Bu gizli idi. Ben bir risale bastırdım, 600 nüshasını dağıttım. Bu risaleden dolayı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kâtibi bana yirmi dört saat zarfında memleketi terk et dediler. Vali Rüştü Bey'e durumu anlattım. Vali, bunlar işten anlamaz. Zaten sen gidecek değil misin dedi. Trabzon, eski Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup olanlarla doludur. Onlar Enver Paşa'yı bekliyorlar. Bolşevikliğe karşı teşkilat yapıyorlar. Bu teşkilatlar hükümet ve Müdafaacılarla aynı manzumede işliyorlar. Orada bu kuvvetler Türkiye'de gördüklerimizin hepsinden fazla bir terör vaziyeti vermişler. Trabzon Müdafaacıları tamamen zenginlerden ibaret. Şark Cephesi kumandanlığı Bolşeviklerden yardım görmek için bütün bu fena cereyanların önüne geçmiştir. Kazım Karabekir'le dört saat görüştüm Nokta-i nazarımı söyledim, teşkilat Türkiye'nin evladıdır. Memleket istila altındadır. Düşman istilasından kurtuluncaya kadar (siyasetimiz) milli müdafaayı takdir şeklinde olacaktır. Memleket dâhiline gireceğiz dedim. Kuvvetiniz nedir dedi. Biz en birinci silah düşmanın arkasında yardım ellerini kıracağız. Bu günkü Rusya Çarlık zamanında da var idi. Almanya müdafaaya karşı gelemiyordu. Bu günkü Rusya dünyaya karşı duruyor. Bu kuvvet ne ise biz de size bu kuvveti vereceğiz. Biz Türkiye'nin mazlum ve muzdarip halkını Beynelmilel teşkilatına raptedebilirsek bütün dünyanın işçilerini kendi menfaatimize kazanacağız bu da bizim kuvvetimizdir ve Rusya'dan biz her zaman kuvvet alırız dedim. Paşa ne yapalım inkılâp mı yapalım dedi. Ben buna şöyle cevabı münasip gördüm. Ben hemen inkılâp taraftarı değilim. Yalnız hazırlanmalıyız, hazırlanmaya muhtacız. Biz hazırlanmak için teminat istedim. Red veya muvafık cevap vermedi. Ne için gelmiyorsunuz dedi. Gelmek isteriz fakat teminatsız olmaz dedim. Bunu görüşürüz. Ankara ile görüşünüz dedi. Aynı zamanda kongreye de git dedi. Trabzon'a geldim, vakit dar idi. Ankara'ya gidemedim... Anadolu müdafaa ile meşgul. Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri her yerde var. Erzurum Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti daha halkçı daha fukaraya hayırhah görünmekte hükümetin ve ordunun yolsuzluklarını tespit ve cemaat üzerinde daha etkili bulunmaktadır. Diğer mahallerin; -Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti şarktan gelecek herhangi bir komünizm ihtimaline karşı İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf namındaki rakip iki burjuva partisini birleştirmiştir- mesela Samsun, Kastamonu, Konya, Eskişehir ve saire cemiyetleri hemen umumiyetle eşrafın, mütegallibenin, harp zenginlerinin ellerinde bulunmaktadır. Bunlarla Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin aşağıdan yukarıya doğru halkın işçi ve çiftçi tabakalarına dayandığı hakkındaki iddiaların hiçbir mevkii olmadığı tahakkuk eylemiştir."

Salih Zeki'nin gözlemleri ve Erzurum ile Trabzon'da yaptığı görüşmelerin sonuçları yorum gerektirmeyecek kadar açıktır.

Rapora göre: Doğu'da Kazım Karabekir'in egemenliği, Trabzon'da İttihatçıların ağırlığı her yerde hissedilmektedir.

Kuva-yı Milliye teşkilatları o bölgelerin eşraf ve zenginlerinin elindedir.

Bu ekonomik zenginliği elinde tutan sınıflar aynı zamanda önce İttihatçı sonra Kuva-yı Milliye temsilcisi olarak siyasi iktidara eklemlenmiş durumdadır. Burjuvalaşan eski düzenin muktedirleri yeni devleti kurmanın eşiğindedirler.

Salih Zeki; 'Kazım Karabekir'in Şark Cephesinde bir 'Bolşevik Şubesi' kurduğunu, şubenin başına Azerbaycan'dan karamsarlık içinde dönen subayları (Mustafa, Bahaaddin ve Vehbi'yi) geçirdiğini, bu Bolşevik Şubesi'nin sınıfı, Marksizm'i tamamen reddettiğini, Kazım Karabekir'in ve ordudaki büyük zabitanın Bolşevizm'i ve inkılabı kendi menfaatlerini gözeten bir idare değişikliği olarak gördüklerini, halkın Bolşevizm'e olan sevgisinin Anadolu'da yalancı komünizmler tesisine yol açtığını, Erzurum ve Trabzon'da o havâli burjuvalarının Mustafa Suphi ve diğer bazı yoldaşlar aleyhine propaganda yaptıklarını' söylemiştir.

c. Süleyman Sami'nin Ankara Temasları

Bakü'den Türkiye'ye gelen bir başka 'Türkiye İştirakiyun Teşkilatı' temsilcisi Süleyman Sami'dir.

Süleyman Sami, Mustafa Suphi ile Taşkent'ten gelen grup içinde bulunan eski bir Osmanlı askeridir.

Mustafa Suphi'nin Bakü'ye geldikten hemen sonra 28 Mayıs 1920'de yapılan Merkez-i Heyet toplantısı, Birinci İçtima'da; "Türkiye İştirakiyun Kıta-i Askeriyesi şimdilik Bakü Teşkilatı idaresine verilip Kıta Kumandanı Abid Âlim yoldaş ve Siyasi Komiseri ise Süleyman Sami yoldaş tayin edilmiştir." denilerek Süleyman Sami'nin güvenilen bir partili olduğu belirtilmiştir.

Süleyman Sami, 1 Haziran 1920'deki Türkistan'dan gelen komünistlerle, Bakü Komitesi'nin ortak toplantısında 11 olumlu 7 çekimser oyla 'Bakü Teşkilatı Heyet-i İdaresi'ne seçilmiştir. Aynı gün toplanan 'Fevkalâde Meclis'in kararıyla açılan ve yüz kişinin katıldığı Fırka Mektebi'nde Süleyman Sami'nin; (Mehmet Emin, Nazmi, Cemal, Ahmet Cevat) ile birlikte 'Garp ve Şark'ta Komünizm' konferansları vereceği yazılmıştır.

Süleyman Sami'nin Türkiye İştirakiyun Teşkilatı Merkez-i Heyeti tarafından Türkiye'ye gönderilmesine 16 Hazirandaki toplantıda karar verilmiş ve 27 Hazirandaki toplantıda da Türkiye'ye gidecek temsilcilerin kendilerinin bir plan yapmaları, bu planın Merkez-i Heyet'in onayından geçmesinden sonra geçerlilik kazanması kabul edilmiştir. [13]

aa. Mustafa Suphi'den Mustafa Kemal'e Mektup

Süleyman Sami 17 Haziranda Bakü'den ayrılmış, Batum'da İngilizler tarafından tutuklanmış, rüşvet vererek kaçınayı başarmış, yollardaki diğer İngiliz kontrol noktalarını aşarak 29 günde Trabzon'a gelebilmiş, Trabzon'da 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey'le görüşmüş, 'Mustafa Suphi ve Mehmet Emin' imzalı mektubu Mustafa Kemal Paşa'ya götüreceğini söylemiş ve görüşme talebini iletmiştir.

Rüştü Bey ilgili mektubu Ankara'ya aşağıdaki şekilde göndermiştir. [14]

13. Banu İşlet-Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2008, sf. 15-23-43
14. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, sf. 223 ve Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal Yayınları, İstanbul 1995, sf. 144

"Trabzon
19 / 7 /1336 (1920)
Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

1- Bakü Türk Komünist Komitesi tarafından gönderilmiş olan Süleyman berveçh-i âti (aşağıdaki) mektubu getirmiştir.

Bakü, 15 / Haziran / 1920
Büyük Millet Meclisi Reisi ve
Kuvva-yı Milliye Başkomutanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

(elif) Osmanlı Heyet-i Murahhasası Reisi Tevfik Paşa'nın İstanbul'a tebliğ ettiği sulh şartlarına göre Anadolu rençperlerinin son rızk-ı danesine kadar taarruz olunduğu anlaşılıyor. Böyle bir sulhu kabule razı olan herhangi bir hükümet ve sınıf ile mücadeleye karar vermiş olan İştirakkiyyun Teşkilatının yardımlarınıza nail olacağı ümidindeyiz. Buradaki faaliyetimiz hakkında Süleyman Sami yoldaş lazım gelen bilgileri arzedecektir. Mağdur halkımızın kurtuluşunun inkılâpta olduğu kanaatiyle hatm-i kelam ve teyid-i ihtiram eyleriz.

Türk İştirakiyyun Teşkilatı *Azadan*
Heyet-i Merkeziye Reisi *Mehmet Emin*
Mustafa Suphi

(be) Bu mektup aynı zamanda Türk İştirakiyun Teşkilatı'nın Merkezi Komitesi mührünü de hâvidir. Ve tarihi de onbeş Haziran 1920'dir.

2- Türk İştirakiyun Komitesi berveçh-i âti hususata dair malumat ahzına Süleyman Beyi memur etmiştir.

(elif) Anadolu'da aleni olarak Bolşevik teşkilatına müsaade edilir mi?

(be) Hal-i hazırda tatbik edilmekte olan Bolşevik programın Anadolu'da tatbiki için ne gibi tadilat düşünülüyor?

(ce) Bolşevik programının tatbiki hususunda Büyük Millet Meclisi'nin nokta-i nazarı nedir?

3- Hal-i hazırda Bakü'de bulunan Türk İştirakiyun Teşkilatı'nın Merkez Komitesi 918'de Moskova'da teşekkül etmiştir. Rus Sovyet Hükümeti, Türkiye işleri için bu komite ile münasebette bulunmaktadır. Komitenin bütün masârifâtı Rus Sovyet Hükümetine aittir. Komitenin reisi Mustafa Suphi Bey'dir. Bu komite Bakü'nün işgalinden evvel Türkistan'da imiş. Türkiye'de Bolşeviklik inkılâbı vücuda getirmek üzere tesis edilmiştir. Bolşevikler Türkiye'de görebilecekleri bütün müzâhereti bu komite vasıtasıyla yapacaklarmış. Komite Türkiye'ye götürülmek üzere Bakü'de elli top, yetmiş makineli tüfenk, on yedi bin tüfenk ve icabı kadar cephane hazırlatmıştır. Para hususunda Rus Sovyet Hükümeti müzaheret-i lâzimede bulunacaktır. Şu kadar ki yol açılmamış olduğundan eslâha ve mühimmatı ve parayı Türkiye'ye geçirmek mümkün olamamıştır. Komitenin gayesi memleketin halâsıdır. Ve halâs da Bolşeviklerle teşrik-i mesâide ve memlekette Bolşevizm inkılâbı vücuda getirmekte bulunmaktadır. Binaenaleyh Anadolu'da Bolşevizm inkılâbını temin için Büyük Millet Meclisi'nin ne

düşündüğünü öğrenmek istiyorlar. Ve bilâhare Türkiye ile olacak münasebetleri hakkında karar vererek ona göre hat ve hareketlerini tayin edeceklerdir.

4- Süleyman (Sami) Efendi Komite Heyet-i Merkeziyesi azasındandır ve Türk İştirakiyun (kal'a-i) askeriyesinin harbi ve siyasi komiseridir. Komite azaları (Kayserilidir) malum olan İsmail Hakkı, Kafkasyalı Mehmet Emin, Zor Mutasarrıf-ı sabıkı Salih Zeki ve Samsunlu muvazzaf zabitandan Yüzbaşı Nedim Agâh ve Yüzbaşı Yakup'dur. Bu komitenin yirmi yedi şubesi vardır. Biri Bakü'dedir. Birkaç şube de İstanbul'da vardır. Anadolu'da birkaç şubeleri mevcutmuş.

5- Süleyman Efendi Bakü'den onyedi Haziranda ayrılmış ve Tiflis, Batum tarikiyle Trabzon'a yirmi dokuz günde gelebilmiştir. Bir defa Batum'da İngilizler tarafından tevkif edilmiş, İngiliz neferlerine para vererek kaçmaya muvaffak olmuştur. Türkistan'da iki sene Maarif Komiserliği vezâifini ifa eylemiştir.

6- Azerbaycan'da umur-u Hükümet tamamen yerli Bolşeviklerin elindedir. Bidâyette Rus kumandanları yerli Hükümeti tanımamak istemiş, fakat Azerbaycan Hükümeti Reisi bulunan Nerimanov'un Lenin'e yazdığı şikâyet üzerine Azerbaycan'da bulunan Rus kumandanlarına Azerbaycan Hükümeti'nin emrinde bulunduklarını ve Hükümetin emirlerini ıska etmeyenlerin idam edileceğine dair emir vermiştir. Kendisinin hareketinde Azerbaycan'da bulunan Bolşevik Ordusu'nun kuvvetini yetmiş bin tahmin eylemektedir.

7- Taraf-ı sâmilerinden verilecek cevaba intizaren mûmâileyh Sami (Süleyman) Bey burada alıkonulmuştur. Mûmaîleyh de üçyüzyirmisekizde Mekteb-i Harbiye'den neş'et eylemiş muvazzaf zabitandandır. Sekizinci Alay Birinci Tabur Yaverliğinde iken Oltu civarında esir olmuştur. Rütbesi mülâzım-ı sânidir. Türkistan'da pek ziyade çalıştığı ve Sovyetler nezdinde büyük bir itimat kazandığı ve aynı zamanda Türklük hissiyatıyla mütehassıs bulunduğunu esaretten avdet eyleyen zâbitan ifade eylemekte olduğu mâruzdur.

8- İşbu şifre Büyük Millet Meclisi Riyâsetine ve Şark Cephesi Kumandanlığına arzedilmek üzere 19 Temmuz 36 tarihinde yazılmıştır.

Fırka 3 Kafkas Kumandanı
Miralay Şükrü"

Mustafa Suphi ve Mehmet Emin imzalı mektupla Anadolu'ya giden, Ankara ve Eskişehir'de komünist grup ve kişilerle görüşen, çeşitli yerlerde o yörenin aydın ve emekçileriyle örgütler kuran, Ankara'da Mustafa Kemal'le görüşen Süleyman Sami, Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı'ndan hemen önce Bakü'ye dönmüştür.

Yakın döneme kadar ki çeşitli araştırmalar Mustafa Kemal'in yukarıda yer alan Mustafa Suphi'nin mektubuna bir yanıt verip vermediğinin bilinmediğini yazmaktaydı. Daha güçlü olan ihtimalin ise Mustafa Kemal'in Süleyman Sami eliyle Mustafa Suphi'ye bir mektup göndermediği şeklindeydi.

Ancak son yıllarda yayımlanan belge ve anılarda bu görüşü zayıflatan ve Süleyman Sami eliyle Mustafa Kemal'den Mustafa Suphi'ye bir mektup gittiğini gösteren işaretler vardır.

Ankara'dan Bakü'ye dönen Süleyman Sami, 27 Eylül 1920 tarihinde Merkez-i Heyet'e verdiği Türkiye'den dönüş raporunda: "Batum'a çıktım. Birçok gazete, evrak, daklatlar ve Mustafa Kemal'in mektupları vardı. Ben en mühim evrakı yolda arkadaşlık yaptığım Azerbaycanlıya verdim... Evrakı da kaçırdık. Tiflis'te Evrakı Azerbaycan konsolosuna verdim." demektedir. Süleyman Sami bunu yalnızca yazılı rapor olarak değil, Merkez-i Heyet toplantısında sorulara yanıtlar da vererek anlatmakta, diğer evraklarla birlikte mektupları da Merkez-i Heyet'e ulaştırdığını söylemektedir. [15]

Mustafa Suphi 1920 yılı Kasım ayında Mustafa Kemal'e yazdığı ikinci mektubuna 'Süleyman Sami vasıtasıyla gönderilen mektubunuz' diye başlamıştır.

Kendisine gelen mektubun içeriğini bilmemekle beraber, cevabından olumlu bir havanın hüküm sürdüğü söylenebilir. Mektubun başlangıcı bunu doğrulamaktadır. Mustafa Suphi şöyle yazmıştır: "Süleyman Sami yoldaş vasıtasıyla gönderilen mektubunuz muhteviyatı gerek Rusya'daki teşkilatımız, gerekse Üçüncü Enternasyonal çevrelerinde hüsn-ü tesir hâsıl etmiş ve mazlum memleket ve halkımızın da esaret ve sefaletten katiyen kurtulmasına matuf maksat-ı müştereke elbirliği ile çalışılması hususundaki ümitlerimiz artmıştır." [16]

Yine Bakü'de kalan Merkez Komitesi üyesi Süleyman Nuri de anılarında, -anılardaki bilgilere ihtiyatla yaklaşmakla beraber- Süleyman Sami'nin Türkiye'den dönüşte; Mustafa Kemal, Kazım Karabekir ve Ferit Bey'den Mustafa Suphi'ye davet mektupları getirdiğini yazmıştır.

Süleyman Nuri anılarında: "M. Suphi Türkiye Komünist Partisi'nin Türkiye'ye faaliyetini nakletmesini münakaşa ederek bir karara bağlanması için, bir gün gece yarısından sonra merkez komitesini toplantıya davet etti. Merkez komitesi üye ve namzetleri, teftiş komisyonu üyeleri ve merkez komitesi mesul işçilerinin hazır bulunduğu toplantıyı M. Suphi açar açmaz M. Kemal'in davetiye mektubunu okudu." demektedir. [17]

bb. Mustafa Kemal'den Mustafa Suphi'ye Mektup

Mustafa Kemal'in Süleyman Sami eliyle Bakü'ye gönderdiği muhtemel olan mektup yeni belgeler ortaya çıkana kadar kesinlik kazanmasa da Mustafa Kemal, Türkiye Komünist Teşkilatı'na aşağıdaki bilinen mektubunu Eylül başında yazmıştır. [18]

'Ankara
13 / 9 / 336 (1920)

Bakü'de Türkiye İştirakiyun Komitesi
Heyet-i Merkeziye Reisi Mustafa Suphi Bey
Ve Azadan Mehmet Emin Yoldaşlara,

15. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 55
16. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Mat., Ank. 1967. sf. 225
17. Süleyman Nuri, Uyanan Esirler, Tüstav Yayınları, İstanbul 2002, sf. 359
18. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Mat., Ank. 1967, sf. 225

Süleyman Sami Yoldaş vedaatiyle gönderdiğiniz 15 Haziran 1920 tarihli mektubunuzu aldım. Milletimiz kendisini hiçbir surette temsil etmeyen İstanbul Hükümetinin kabul eylediği şerait-i sulhiyeyi reddetmiştir. Ekseriyet-i azimesi rençper ve köylülerden müteşekkil olan milletimiz Garbın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetlerinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı müttehid olarak mücadele ve mübârezeye karar vermiştir ve bu kararını tatbik etmektedir.

Türkiye İştirakiyun Teşkilatının da aynı kanaat ve gaye ile çalışmakta olmasını büyük bir memnuniyetle telâkki ettik.

Milletimiz Ankara'da vücuda getirdiği Büyük Millet Meclisi ile mukadderatına bizzat ve istiklâl-i tam dairesinde vaziyet etmiştir. İşbu halk hükümetini vücuda getiren teşkilatımızın köyden itibaren nahiye, kaza, liva ve vilayet merkezlerine kadar her yerde halk tarafından seçilmiş birer heyet-i idaresi vardır ve bu teşkilat Büyük Millet Meclisi Riyasetine merbuttur. İşbu teşkilat mütarekeyi müteakip Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında vücuda getirilmiş bir teşkilattır. Bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti işbu teşkilattan doğmuştur ve binaenaleyh Sovyet teşkilat-ı idaresinden farksızdır. İçtimai inkılâp dahi safahat-ı lazimesini geçirmekte olup bu inkılâbı halktan doğmuş olan Büyük Millet Meclisi sevk-ü idare etmektedir.

Gerek şahsen ben ve gerekse bütün rüfeka-yı mesaim ekseriyeti rençper ve köylüden ibaret olan milletimizin istiklalini tesis ve temin gaye-i yegâsini takip etmekteyiz.

Memleket ve milletimiz her taraftan emperyalist ve kapitalistlerin hücumlarına maruz bir halde olduğu gibi fiilen bunlara iştirak eden İstanbul Hükümeti'nin padişahına atfen memleket dâhilinde ika edildiği ifsadat-ı mütemadiyeden mütevellit mahalli ihtilaflara da karşı koymak mecburiyetindedir. Binaenaleyh milletin vahdet ve mukavemetini ihlal edebilecek zamansız ve fazla teşebbüslerden kaçınmak milletimizin halâsı nokta-i nazarından elzemdir. Bu lüzumu göz önünde bulunduran Büyük Millet Meclisi içtimai inkılâbı sükûnetle ve esaslı surette tatbik etmektedir.

Gaye ve prensip itibariyle bizimle tamamen müşterek olan Türkiye İştirakiyun Teşkilatından maddeten ve manen hakkıyla yararlanabilmemiz için teşkilatınızın münhasıran Büyük Millet Meclisi Riyâsetiyle tesis ve muhafaza-i irtibat eylemesi lazımdır. Türkiye dâhilinde tatbik edilecek her nevi teşkilat ve inkılabat ancak bu kanal vasıtasıyla yapılabilir.

Aynı hedefe yürüyen Türkiye İştirakiyun Teşkilatıyla tamamen tevhid-i mesai edebilmek üzere Büyük Millet Meclisi nezdine salâhiyeti tammeyi haiz bir murahhas göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükümeti nezdine murahhas olarak Bakü'ye gönderilmiş Memduh Şevket Bey'le tesis-i irtibat ve tevhid-i mesai eylemenizi rica eder ve bilvesile samimi hürmet ve selamlarımı takdim eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal mektubunu; çoğunluğu rençper ve köylülerden meydana gelen milletimizin, Batı emperyalizmi ve kapitalizminin mahkûmiyetinden ken-

disini kurtarabilmek için savaştığını, Türkiye Komünist Teşkilatı'nın da aynı amaç için çalışmasından büyük mutluluk duyulduğunu, milletin Ankara'da meydana getirdiği hükümetin bir Halk Hükümeti olduğunu, Türkiye Komünist Teşkilatından maddi ve manevi hakkıyla yararlanabilmek için Büyük Millet Meclisi'ne tam yetkili bir temsilci göndermesini isteyerek bitirmektedir.

cc. Mustafa Suphi'den Mustafa Kemal'e İkinci Mektup

Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal'e ikinci mektubu Kasım 1920 tarihlidir.

İki mektup arasındaki zamanda (Haziran1920-Kasım 1920) Bakü'de 1-8 Eylülde Doğu Halkları Kurultayı toplanmış, 10-17 Eylülde Türkiye Komünist Teşkilatları Kuruluş Kongresi tamamlanmış, program ve tüzüğünü hazırlayıp yetkili organlarını seçerek 'parti' haline gelmiştir.

Mustafa Suphi bu mektubunda; mevcut sorunlar üzerinde durarak aşağıda görüleceği gibi, halkımızın esaret ve sefaletten kurtarılması için ortak amaçlar etrafında çalışabileceğimize olan inancımız güçlenmektedir, diye yazacaktır.

Doğu cephesinde Ermenilere karşı olan harekâtın sivil halka zarar vermeden tamamlanmış olmasının memnuniyet verici, harekâtın emperyalist işbirlikçisi Taşnak Hükümetini hedef aldığı için doğru olduğu belirtilmiştir. TBMM'nin Azerbaycan temsilcisi Memduh Şevket Bey'in Bakü'ye geldikten sonra yerel ve merkezi hükümet çevrelerine tanıştırıldığını, Türkiye ve Rusya Şuralar Hükümeti arasındaki ilişkilerin güçlendiğini, Şuralar Hükümetinin Anadolu'ya olan maddi ve manevi desteğini sürdüreceğini, Rusya'da bulunan Enver Paşa'nın Milli Mücadeleyi zayıflatmada rolü var ise bunun bildirilmesini, Memduh Şevket Bey'in olumlu görüşünün bulunduğunu, memleket dâhilindeki bağımsız komünist grupların kanunlar çerçevesinde yeniden düzenlenmesini, TKF'nın Büyük Millet Meclisi'ni desteklediğini, büyük mücadeleyi zayıflatacak her türlü hareketten kaçınacağını ve talep edildiği üzere tam yetkili bir heyetin yakında görüşmelerde bulunmak üzere yola çıkacağını, belirtmekteydi.

Mustafa Suphi'nin mektubu şöyledir: [19]

"Kasım 1920
Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

1- Süleyman Sami yoldaş vasıtasıyla gönderilen mektubunuz muhteviyatı gerek Rusya'daki teşkilatımız, gerekse Üçüncü Enternasyonal çevrelerinde hüsnü tesir hâsıl etmiş ve mazlum memleket ve halkımızın da esaret ve sefaletten katiyen kurtulmasına matuf maksat-ı müştereke elbirliği ile çalışılması hususundaki ümitlerimiz artmıştır. Bununda tasavvurdan fiile geçmesi için Türkiye'de hemen kendiliğinden doğmaya başlayan komünist teşkilatların kanuni bir şekle sokulması iktiza eder. Gerek bu hususu temin ve gerekse umumiyetle temas tesis etmek üzere zat-ı alilerininde teklifi vechiyle salâhiyeti vasiayı haiz heyet bugünlerde nezd-i âlinize münteha-i azimettir.

19. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925) Bilgi Yayınevi, Ankara 1978, sf. 121

2- Kıyam ordularının Şark Cephesindeki muvaffakiyetli harekâtı burada hüsn-ü tesir hâsıl etmiş ve ancak son zamanlarda taraf-ı âlilerinden hiçbir rabıta ve muvasala kuryesinin de gelmemesi celb-i dikkat etmiş olmasına binaen, vaziyeti tahkik ve daha kuvvetli münasebetler tesis edilmek üzere Mdivani Yoldaşın başkanlığında bir heyet o tarafa izam olunmuştur.

Ermeni hudutları aşırı vaki olan mezkur harekât münasebetiyle efkar-ı umumiyede hâsıl olan bazı tereddütler tebligatımız sayesinde teskin edilmiş ve bu harekattan Ermeni amele ve rençper halkının zarar görmeyeceği, maksadın ise Antanta acentalığı edecek birçok cinayetten çekinmeyen Taşnak Hükümetinin tedibine matuf olduğu tebliğ edilmiştir.

Tarafımızdan da vaki olan bu tebligat efkâr-ı umumiyeye hüsn-ü tesir etmiş olmalı ki, Türklerin barbarlıkları hakkında eskiden beri mutad olan propagandalar bu sefer baş göstermemiştir. Hatta Ermeni komünistleri matbuatta Türk harekâtına taraftar görünmeseler de, harbin zuhurunda Anadolu kıyamcılarını haklı gösterecek havadisler neşrine devam etmektedirler.

Herhalde 'Ermeni Kıtali' şeklinde Rusya ve Avrupa proletaryasının efkârını Anadolu harekâtının aleyhine kaldırabilecek vakaiye mahal verdirilmeyerek, bizim de yalancı çıkarılmamamızı ricayı lüzumsuz addetmiyoruz.

3- Wrangel'in başarısızlığı, Anadolu'nun ise Şark ve Garb cephelerini temin etmesi üzerine, İngilizlerinde BMM Hükümeti ile münasabata giriştiği yolundaki vait son günlerde kuvvet bulmasıyla, buna da böyle bir itilafın Anadolu kıyamcılarına şimdiye kadar kazandırdıklarını kaybettireceğini, İngilizlerin Anadolu'yu Sovyetlerin üzerine sevk ettirebilecek maddi ve manevi her vasıtadan mahrum bulunduğu, ancak kıyamcıların Rusya ile daha kuvvetli ve faal bir münasebata girişmek istediklerini söyledik ki, bu fikirlerde hata etmediğimizi sanıyoruz.

4- Fırkamız tarafından Anadolu harekâtına yardım olmak üzere teşkilinden daha önce malumat verdiğimiz Türk Kızıl Alayı, Merkezi Heyet azasından Mehmet Emin yoldaşın kumandası altında, takriben üç hafta evvel Nahçıvan tarikiyle Kazım Karabekir Paşa emrine gönderilmiş ise de bu sırada Şark Cephesinin tecavüze geçmesi, Taşnakların Nahçıvan yolunu kapatmalarına sebep olarak, askerin Anadolu'ya nakli mümkün olmamıştır; ancak alayımız Kerüsid'den başlayarak Pazarçayı'na doğru yaptığı harekât muvaffakıyetle neticelenmiş ve düşman kuvvetinin büyük zayıatına sebep vermiştir, askerlerimizden 11 zayiat 20 kadar hafif yaralı vardır. Halen kış şiddetle sürmekte olduğundan, askerimiz Agram'a istirahata çekilmiştir. Delican istikametiyle gönderilmesi için lazım gelen mesai sarf olunmaktadır.

5- BMM'nin Azerbaycan mümessili Mahmut Şevket Bey Bakü'ye gelir gelmez, muvaffakiyetli ifa-i vazife etmesi sebepleri temin edilmiş ve kendisi maruf inkılâp erkânı ile ve ezcümle son günlerde burada bulunan Rusya Halk Komiserleri Şurası azası Stalin yoldaşla da tanıştırılmıştır.

Stalin yoldaşla iki saat devam eden bu mülakat neticesinin Mahmut Şevket Bey tarafından arzedilmiş bulunduğunu tahmin etmekle beraber, iki-üç noktayı burada ilaveye lüzum görüyoruz.

Stalin yoldaş bir kere Rusya Şuralar Hükümetinin Anadolu'daki milli kıyam hareketine, bütün Şark milletlerine örnek olacak tarihi bir olay olarak baktığını ve bu hareketi takviye için her fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu söyledikten sonra, şimdiye kadar büyük nisbette yardımda bulunulmadıysa, bunun sebebini Anadolu ile esaslı bir münasebetin ancak fiilen son günlerde kurulabilmiş olmasıyla izah ediyor. Diğer taraftan Anadolu harekâtı başladıktan sonra, Kızıl Ordu'nun tarafsız kaldığı yolundaki sözlerin doğru olmadığı, bugün Nahçıvan Cephesindeki harekât mühimce kuvveti işgal ettiği gibi, Kırım işi biter bitmez, ilk planda Kafkasya harekâtına kuvvet verileceği bildirilmiştir. Stalin Yoldaş mühim bir meseleden daha bahseyledi. Enver Paşa ve rüfekasının Rusya'da hüsn-ü kabul görmeleri, bunların kıyamcı Anadolu için çalışmaları şartıyladır. Kendilerine maddi yardımda da bulunulduğuna göre, bunların Anadolu cephesini bozacak dâhili ihtilaflar ihdasına teşebbüsleri ihtimali var mıdır? Mahmut Şevket Bey sebeplerini izah ve Enver Paşa ve rüfekasına yardıma devam olunabileceği cevabını vermiştir. Buralarda komünist namı altında eskiden beri faaliyette bulunan Dr. Fuat Bey'in Anadolu hareketini -milliyetçilikten muarra göstermek şartıyla- bir çoban hareketi olarak yaymaya çalışması ve esasen komünistlikle de alakası olmaması itibariyle teşkilatımızla münasebeti kesilmiştir. Mumaileyhin ahiren Bekir Sami Bey'in birkaç ay evvelki istifsarına istinaden, kendisini Anadolu BMM Hükümetinin Rusya'da sefiri olarak ilan ile bir mühür kazdırarak, Azerbaycan Hükümetinden dört milyon ruble talebine kalkışması vaziyeti çirkin bir şekle sokmuştur.

Rusya Şuralar Hükümeti nezdinde mümessillik edecek zatın kıyam harekâtında mevki kazanmış, faal inkılâpçılardan seçimi muvafık olur fikrindeyiz.

6- Teşkilatımız Bakü Kongresinde bir program ve teşkilat nizamnamesini kabul ile fırka haline geçtikten sonra, memlekette takip edeceği siyaseti tayin eylemiştir. Türkiye Komünist Fırkası'nın Büyük Millet Meclisi Hükümetini, emperyalist devletlerle bulunduğu mübareze zarfında bütün kuvvetiyle destekleyeceğine, harp cephelerinde zaafa neden olacak her türlü aşırılıktan kaçınacağına karar verdiği gibi, zulm ve işgale karşı mübareze hislerinin halk sinesinde derinleşmesini temin etmek üzere fırka faaliyete geçmeye lüzum görmüştür ki, bunun şekl-i kanunide cereyanı BMM Hükümetince sağlanacağı ümit edilmektedir. TKF hakkında mektubumuzu takdim eden yoldaş malumat verecektir.

Emperyalizm esaretinden ve BMM Hükümetinin bu yolda açılan inkılâp cephesinde mevki-i şeref tutmaya muvaffakiyetlerini temenni ve teyid-i ihtiram eyler.

TKF Merkez Heyeti Reisi — Kâtibi
Mustafa Suphi — Ethem Nejat"

dd. Türkiye Komünist Teşkilatında Ajan

15 Haziran 1920 tarihli Mustafa Suphi ve Mehmet Emin imzalı Türk Komünist Teşkilatı'nın ilk mektubunu Ankara'ya götüren Süleyman Sami, Mustafa

Suphi ile Taşkent'te tanışmıştı. Taşkent'ten Mayıs 1920'de Bakü'ye gelen 23 kişilik grubun içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bakü'de kendisine teşkilatı temsil ve Türkiye'de özellikle Ankara'da mektubu vereceği Mustafa Kemal Paşa ve diğer yöneticilerle ve komünist (ve diğer sol) çevrelerle görüşmesi görevi verilmişti.

Süleyman Sami, 10 Eylül 1920'de Birinci Kongresini yapacak olan Türkiye Komünist Fırkası'nda da Merkez Komitesi Denetim Kurulu üyeliğine seçilecektir.

17 Haziranda Bakü'den yola çıkan Süleyman Sami Trabzon'a 29 günde gelebilmiş, yolda İngilizler tarafından tutuklanmış, İngiliz askerlerine para vererek kaçmayı başarmış, Temmuz ortalarında Trabzon'da 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey ile görüşmüş, mektubu ve Ankara ile görüşme talebini iletmiştir.

Miralay Rüştü Bey görüşme ayrıntılarını ve mektup metnini Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalara 19 Temmuzda bildirmiştir.

Ankara'dan olumlu bir yanıt gelmiş olmalı ki Süleyman Sami kısa bir süre sonra Ankara'ya doğru yola çıkmıştır.

Süleyman Sami yola çıkmadan önce Rüştü Bey'e ikinci bir rapor daha vermiştir.

Yavuz Aslan'ın, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi'nden kitabına aldığı rapor şöyledir: [20]

"Trabzon, 20.7.36 (1920) Şark Cephesi Kumandanlığına

Bakü'den gönderilen Süleyman Sami Efendi'den alınan özel malumat aşağıdaki gibidir, arzolunur. Süleyman Efendi henüz Kerenski Hükümeti iktidarda bulunduğu bir sırada Taşkent'te firara muvafık olmuştur. Dört arkadaşı ile beraber Taşkent'te muhafazakârlarla teceddüdperverler (yenilikçiler) arasında cereyan eden cidale şahit olmuşlar ve teceddüdperverleri teşkil eden Genç Türklere ilhak ederek bunlarla müştereken muhafazakârlara karşı mücadeleye koyulmuşlardır.

Esaretten ilhak eden zabitanın da ilhaklarıyla teceddüt tarafları pek ziyade taraftar bulmuşlar ve Türk'ü Rus boyunduruğundan kurtarmak ve Türkleri birleştirmek amacıyla bir İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkil eylemişlerdir. Bu cemiyet teşkilatını pek gizli tutmakta ve Rusların haberdar olmamaları için her türlü tedabiri ittihaz kılmışlardır. Kerenski düştükten umur-u hükümet Bolşeviklerin eline geçtikten sonra, Bolşevikler Türklere kendi mukadderatlarına sahip olmaları ve kendileriyle teşrik-i mesai eylemelerini bildirmişlerdir, bunun üzerine cemiyet Sami Efendi'yi diğer üç arkadaşıyla birlikte Bolşeviklerle teşrik-i mesaiye ve Bolşevik siyasetinden Türkler için azami istifadenin teminine memur eylemiştir. Bolşevikler önceleri Türk zabitlerini kabul etmek istememişlerdir. İnkılâbın ilk yıllarında hemen kâmilen Rus aristokrasisi sınıfına mensup zabitlere karşı büyük bir nefret mevcut olduğundan Türk zabitleri de hoş nazarla görülmemekte imiş. Fakat Ruslara Türk zabitinin fukara oldukları ve aristokrasi ile alakası bulunmadıkları anlatılmış ve Bolşevik komitesine Türk zabitleri kendilerine pek itimat gösterilmemek suretiyle kabul edilmişlerdir. Bilahare Menşevikler tarafından mukabil ihtilal üzerine pek buhranlı anlar geçiren Rus

20. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 271

Bolşevikleri Türk zabitlerinin fevkalade fedakârlıklarına şahit olmuşlar ve Türk Bolşevik zabitlerine fevkâlade itimat hâsıl eylemişlerdir. Süleyman Efendi ve arkadaşları Taşkent'te Menşevik ve Bolşevik taraftarları arasında cereyan eden ve üç gün devam eden muharebeye Bolşeviklerle birlikte iştirak etmişlerdir. Türk İttihat Cemiyetiyle de hafiyen çalışan bu adamlar, cemiyet tarafından komiser seçilmiş ve bu suretle Rus Bolşevikleriyle doğrudan doğruya teşrik-i mesaiye koyulmuşlardır. Türkistan'da mektebler açılması hususunda Rusların pek büyük yardımlarını temin eylemişlerdir. Türkistan'da müstakil Türk (okunamadı) esasını kurmuşlardır. Bundan 7-8 ay evvel Mustafa Suphi, Lenin tarafından Türkistan'a gönderilmiş ve Taşkent'te Mustafa Suphi tarafından Moskova'da tesis edilmiş olan Türk Komünist Teşkilatı Merkeziye'sine girmesi kendisine arkadaşlarına teklif edilmiş ve bu suretle bu komite de Mustafa Suphi ile teşrik-i mesaiye koyulmuştur. Bilahare Bakü'nün işgali dolayısıyla Komite'nin Türkiye'ye yakın olunmak üzere Bakü'ye nakli kararlaştırılmış ve nakil edilmiştir. Mustafa Suphi hakkında şu malumat verilmektedir. Mustafa Suphi, Mahmut Şevket Paşa vakasıyla alakalı görüldüğünden Hükümet-i İttihadiye tarafından takibe düçar olmuş ve Avrupa'ya firar eylemiştir. Binaenaleyh İttihatçılara karşı derin bir infial taşımaktadır. Ve hayatı bu infialin etkisi altındadır. Şu kadar ki Mustafa Suphi Moskova'da bulunmuş ve orada üseradan bir Türk alayı teşkil ve bu alayka Bolşeviklerin en buhranlı zamanlarında fedakarane çalışmış olduğundan Lenin'in pek büyük muhabbetini kazanmış ve Lenin'le münasebat-ı hususiye vücud bulmuştur. Lenin Mustafa Suphi'ye pek büyük itimat taşımaktadır. Mustafa Suphi ruhen Bolşevizm'e bağlıdır. Ve teşrik-i mesaisi Bolşevizm'in talimatına uygundur. Milliyet ve diyanet hisleriyle katiyen alakadar bulunmamaktadır. Buna rağmen bazen damarlarında gizli Türklüğe gayr-i iradi meyil göstermektedir. Türkistan'da halk tarafından seçilen yedi zattan mürekkep şurada azalık yapmış. Bu yedi zat birer gün münavebe ile Cumhuriyet Riyaseti'ni deruhte eylemekte (şifre) esnasında bir reis-i cumhurun bütün salahiyetleri ile malik bulunmaktadırlar. Mamafih iyi tahsil görmüş ve ahlak itibariyle de işrete olan (düşkünlüğünden?) başka merakta edilecek bir hali yoktur. Mustafa Suphi Moskova'da teşkil eylediği ve Türkistan'dan nakleylemiş olan komitesini, Bakü'ye naklettikten sonra Bakü'de Doktor Fuat, Halil Paşa vesaireden müteşekkil komiteyi dağıtmış ve bunların azalarını kendi komitelerine idhalde serbest bırakmıştır. Süleyman Efendi ve arkadaşları her şeyden evvel kendi memleketlerini kurtarmaya çalıştıklarını ve maksatları için Bolşeviklerle teşrik-i mesai eylediklerini söylemekte ve Türkistan'da bulunan İttihat Cemiyetinden ve kendisinin de bu Cemiyetle olan münasebetlerinden Mustafa Suphi'nin katiyen haberdar bulunmadığını söylemekte ve bu münasebatın duyulması, kendilerinin komite tarafından imhalarına sebep olacağını da ilave eylemektedir. Süleyman Efendi bunun için Türkiye'ye gelmesine Mustafa Suphi'yi ikna eylediklerini ve bittabi memleketin çare-i hâlâsını kendi dar kafaları bulamayacağından, bu babda ne suretle çalışabileceği hakkında lazım gelen talimatı alarak komite nezdine döneceğini ve bu talimat dairesinde ekseriyet teşkil eden arkadaşlarla Mustafa Suphi'yi de çalışmaya amele ve mecbur edeceklerini söylüyor. Süleyman Efendi'nin hakikaten Türklük için Türkistan'da pek ziyade faaliyette bulunduğunu esaretten dönen

zabitan ifade ediyorlar. Bilhassa Süleyman Efendi'nin kendi ve arkadaşları tarafından teşkil edilerek, bütün Türkistan'ın her tarafında dal budak sarmış ve Türk İttihat Cemiyeti ve gerekse Türkistan'ın ahval-i umumiyesi hakkında esaretten avdet eden Binbaşı Refik Bey'de yararlı malumat vermektedir. Bu da ayrıca arz edileceği ve binaenaleyh Süleyman Efendi'nin bu ifadatında samimi görüldüğü arzolunur.

20 / 7 / 36'da zâtâ mahsus olarak Şark Cephesi Kumandanlığına arz edilmiştir. 3. Fırka Kumandanı Rüştü"

Y. Aslan'ın aktardığı rapor burada bitmektedir. Rapor son derece açıktır.

Taşkent'te Süleyman Sami ile birlikte hareket eden diğer üç kişinin kim olduğu raporda söz edilmemektedir. İçlerinden en etkilisinin Süleyman Sami olduğunu anlamaktayız. Süleyman Sami'nin kendisini bir komünist değil de parti içinde devletin bir ajanı rolü biçmesine inanmak gerekmektedir. Ankara'ya ajan kimliğiyle giden Süleyman Sami'nin bu konuda (Ankara'da) kendisinden neler istendiğini ve onun bunların hangisini yerine getirdiği ise bilinmemektedir.

ee. Süleyman Sami'nin Türkiye'den Dönüşünde Merkez-i Heyet'e Anlattıkları

Süleyman Sami 27 Eylül 1920'de Merkez-i Heyet'in; Mustafa Suphi, İsmail Hakkı, Ethem Nejat, Süleyman Nuri, Hilmi oğlu Hakkı'nın katıldığı toplantısında Anadolu'ya yaptığı ziyaretin sonuçlarını anlatmıştır. [21]

"Süleyman Sami yoldaşın beyanatı. Reis- Söz Süleyman Sami yoldaşındır. Süleyman Sami- 15 Haziran 920'de Mithat (Ali), Alâeddin yoldaşlarla Türkiye'ye gönderildim. Vazifemin biri Mustafa Kemal Paşa'ya mektup göndermek, 2 teşkilat (kurmak), 3 sosyalistlerle münasebat. Ben Tiflis'ten İran pasaportu ile hareket ettim. Tatanik'e geldim. İngilizlerle Gürcüleri harp vaziyetinde gördüm. Gürcü hududundan Gürcü vesikasını vererek geçtik. İngiliz zabitleri pasaportu muayene etti. Beni bir çadıra hapsetti. (Burada Süleyman Sami bir Hintli Müslüman askere para vererek kaçtığını ve Batum'a ulaştığını anlatıyor.) Trabzon'a bir motor ile gittim. İskeleye çıkar çıkmaz bir polis (bana) Vali sizi çağırıyor dedi. Valiye gittim, nazikâne bir surette karşıladı. Üç dört gün evinde misafir etti. Onların arzuları daima Bolşeviklikten istifade etmek, daima Bolşevik olmamak. Beni Anadolu'ya yollamamak istedi. Biz şifre ile yazacağız dedi. 1- Türkiye içinde açık teşkilata müsaade ediyor musunuz. 2- Programımız. Cevap bekledik gelmedi. Ben valiye memleketime gitmek istiyorum bana müsaade ediniz dedim. Giresun'dan Osman Ağa'ya bir vesika verdi. Osman Ağa orada bir diktatör, eski eşkıyasından mürekkep bir kıta askeri var imiş. Kendisiyle birkaç kere görüştük. Ben de Bolşevik'im dedi. Giresun'dan Karahisar-ı Şarki'ye geldim. İdadi müdürü Erzincanlı İsmail Hakkı ile bir teşkilat yaptık. Fakat mühür kazdırmak mümkün olmadı. Çalışınız dedim. Ne surette çalışacaklarına dair talimat verdim. Teşkilat altı kişiliktir. Ben on lira bırakacaktım hacet yoktur dediler. Sivas'a geldim, tesadüfî ailemi gördüm. Orada bir teşkilat yaptım. Gayet müsait zemin var-

21. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 40

dır. Bu sırada Trabzon valisinden bir telgraf aldım. Dâhiliye Vekâletinin işarına atfen Ankara'ya hareketiniz diyor. Sivas'taki teşkilat yedi kişiliktir. Bunlardan biri alay imamı, biri katip, biri polis, iki dükkancı, bir zabit. Bunlar nasıl Bolşevik olacaklar? Anadolu'da amele bunu yapmak istemiyor veyahut onun için ezilmiş münevverlerden mürekkep ilk teşkilatı yapmak lazımdır. Onun için bu nazar-ı dikkate alınmalıdır. Sivas'tan Kayseri'ye hareket ettim. Mektep arkadaşlarımdan Kemal Manastır'ı gördüm. Merak ettiler bir teşkilat yapmak istediler. İzahat verdim. Orada da beş kişiden mürekkep bir heyet. Niğde tarikiyle Ulukışla'ya geldim. Oradan da Konya'ya geldim. Gelirken Adana'ya gelen iki muallimeye tesadüf ettim. Konya'da darülmuallimata Bolşevik olduğumu söyledim. Muallimler ve talebeye Bolşeviklik hakkında ders verdim. Beni alkışladılar. Çalışmak isteyenler mevcut mu dedim, evet dediler. Müdire çalışabileceğini vaat etti. İki muallime de vaat etti. Talimat verdik adres aldık. Konya'da Türkiye Sosyalist Cemiyeti'ne gittim. Reisi Mehmet Paşa isminde biri. Benden mandat sordu, gösterdim. İzahat istedi. Biz Bolşevikiz dedi. (Matbu programları vardı getirdim) Yeni program yaptım. Heyet-i İdare ile temas ederek bu teşkilattan vazgeçiniz, geliniz Bolşevik olunuz dedim. (İdareleri gayet muntazam. Kendilerini idare ediyorlar. Bizim Eskişehir'deki reisimiz Bahaaddin ile görüşünüz dediler.) Necdet Vecdi isminde bir şümendifer mühendisine tesadüf ettim. Konya'da 176 mukayyet aza idi. Hep şümendifer ameleleri idi. Onun evine gittik. Bolşeviklik hakkında malumat istediler. Uzun uzadıya malumat verdim. Sosyalist Fırkası'nı şikâyet ettiler. Bir teşkilat istediler. Dört arkadaşla Konya komünist grubunu tesis ettim. Burada mühürler kazdırdım. Eskişehir'e geldim. Burada Arkadaş gazetesini aradım. Ararken Sosyalist Fırkası adresini gördüm. Elmaslı altınlı bir adama tesadüf ettim. İçtimaa tesadüf ettim. Bahaaddin Sosyalist (Fırkası) reisi aynı zamanda Bolşevik Fırkası azası. Ben ilk içtimaına gittim. Memnun oldular. Üç kişiden mürekkep Bolşevik komitesi teessüs etti. Bahaaddin'den izahat istedim. Siz Bolşevik misiniz? Evet dedi. Ameleleriniz Bolşevik midir? Evet, olurlar dedi. Benim arzum da budur dedi. Katiyen vaad etti ki Sosyalist Fırkasını yok edeceğiz Bolşevik yapacağız dedi. O gün Mustafa Kemal Paşa'nın geldiğini haber aldım. Kabul etti. İtimatnameyi okudu. Pekâlâ dedi ve bazı sualler sordu. 1-Ruslar bize yardım edecek mi? dedi. Ben evet fakat siz Bolşevik olursanız dedim. Bizim merkez komitesinin nakliyle birçok mühimmat verdik. 2-Ruslar ve Azerbaycan ile münasebetiniz nedir? dedi. Bizim Azerbaycan ve Rusya ile Münasebetimiz tabii fakat biz Üçüncü Enternasyonal'e merbutuz. Türkiye (...) bizim vasıtamız olur. Sual-Rusya'da çalışan kimler var? Saydım. -Merkezi Komite Enternasyonal'e merbut mudur? Evet dedim. -Azerbaycan'la münasebetiniz? Gayet samimidir. İçtimalarında da bulunuruz. Onlarda bizimkilere geldiler dedim. -Mustafa Suphi, Mehmet Emin kimdir? Mustafa Suphi'nin Paris'te tahsil ettiğini, Mehmet Emin'i anlattım. -Sen Zabit değil misin? Evet dedim. -Ne (...)? Bilmiyorum. Beni burada kalmaya mecbur ederseniz bir nefer olurum, zabit olmam dedim. Ben vekil olarak geldim. Gitmeliyim. Buna cevap verinedi. -Fırkanız ne için teşekkül etti? Türkiye'de içtimai inkılâp yapmak için. -Türkiye'de bu olabilir mi? Bunun için en müsait yer Türkiye'dir dedim. Çünkü Türkiye en ziyade ezilen yerdir. Nahiye müdürlükleri para ile satılıyor dedim. Benim kardeşime bir nahiye

müdürlüğü 150 liraya teklif edildi. -Biz istifade edebilecek miyiz? Türkistan'ı misal söyledim. Çok terakki etti. Ben orada maarif komiseri idim dedim. Bu maarifin başka olacağını söyledim. ...Otelimi istedi. Ben bir kahve adresi verdim. Yazdı bir otomobil getirtti. Kâğıtta şöyle yazıyor: Müdafaa-i hukuk cemiyetlerini yazıyor. Milletin vahdetini bozmayınız. Her ne yapmak isterseniz meclis-i millinin marifetiyle yapınız. Bize maddi ve manevi yardım ediniz, dedi. Ankara'da Paşa'nın samimi arkadaşlarından Rize Mebusu Hamit Bey ve iki arkadaşı benden Bolşeviklik malumatı istediler. Bolşevikliği sordu. Paşa diyor ki beni Bolşevikler temin etsinler fakat beni kimse anlamasın. Posta müdir-i umumisi benimle Eskişehir'de tanış oldu. Şerif'in evine davet etti, bir buçuk saat görüştük. Mustafa Kemal Paşa hakkında idare-i kelam etti. Hali hazır idarenin aleyhinde söyledi. Şerif Manatov fikrimi tenvir etti. Sırrı, Behiç, Servet, Salih meclis-i millide en cesur insanlardır. Bolşevikliği Meclis-i Milli kürsüsünden sena ediyor. Bolşevikliği münasebetiyle posta telgraf müdiriyetinden çekiliyor. Sırrı Bey ihtiyatkâr olmamı söyledi. Ankara'dan iner inmez hoş geldin yoldaş dedi. Siz Süleyman Sami değil misiniz? dedi. Birine gönderdi, bu Binbaşı baytar Salih idi. Teşkilatımız var dedi. Teşkilat bir ay önce yapılmış ve bundan Şerif Manatov'un yardımı dokunduğunu söyledi. Beni komünist içtimaına götürdü. İdare heyeti yedi kişi idi. Rusya'daki Bolşevizm hakkında malumat istediler. Yeşil Ordu teşkilatı vardır. Bunu ordu ele almıştır. Azası memurin ve zabitlerdir. İşçi ve köylü yok. Bizi de buraya koydular. Bu bizim bildiğimiz Bolşeviklik değil. Biz bu Yeşil Ordu'dan ayrılarak komünist olduk ve Marinofisminde biri gitmiş konferansı vermiş, Yeni Gün gazetesi bu konferansı yazıyor. Buna nazaran bir program yapmışlar. Üçüncü Beynelmilel'e merbut olmak istiyorlar. Siz doğrudan doğruya olamazsınız, Bakü'ye iştirak etmelisiniz dedim. Protokol tutarak bize merbut olduklarını söylediler. Yüz yirmi azası olduğunu ve meclis (de) dokuz kişi olduğunu söyledi. Ethem Bey müfrezesinden ayrı asker olduğunu söylediler. Ankara'daki bütün askerlerin ellerinde olduklarını söylediler. Çekilecek bir kırmızı bayrak altında bütün cihanın toplanacağını söylediler. Şerif Manatov'la hem teşkilat için hem beyanatta bulunmamı söylediler. Kemal iki kişiyi hapsetmiş. Hükümete karşı beyanname yaptılar, terör heyetleri olduklarını söylediler. Salih Zeki arkadaş eve gidelim dedi. Evine gittik. Saçına kırmızı takmış (?) bir Türk kadını. Beni takdim etti. Biz hanım sözü dinleriz dedi. (...) hakkında mübahese edilir bir kadın. Bolşeviklik hakkında fikirleri var. Şerif konferans vermiş bu da ona devam etmiş. Salih binbaşının hayatı gayet sade. Ufak memurin kâmilen Bolşevikliğe taraftar. Beni Yeşil Ordu'cu Nazım'ın yanına götürdüler. Nazım ihtiyar ve dûr-endiş bir adam. Vazifemi ve memuriyetimi ve mesleğimi anlattım. Bolşeviklik bize lazımdır filan dedi. Yeşil Ordu'yu söylemediler. Çünkü gizli imiş. Ben Yeşil Ordu'yu sordum ve siz bunun müessislerindensiniz değil mi dedim. Programını okudun mu, evet okudum. Nasıl buldunuz? Halk esası üzerine müstenit esas kabul ediliyor. Mülkiyet-i şahsiye kabul ediliyor ve muvakkat - ben cevap verdim. -Bizim Bolşeviklik dediğimiz şey halkın ezilen sınıfından çıkar. Yeşil Ordu Müslümanlık teşkilatıdır. Memurları tahlif edip öteye beriye göndermek ne demek? Demek ki bunlar ileride kalacak. Hâlbuki Bolşeviklikte tayin yok. Ahali seçecek. -Bunları bilmiyorduk. İcabında ıslah edebiliriz. Sırrı

Bey- Sizin doğru yolu takip etmediğinizi görmüşler Bolşevik olmuşlardır. Bunun üzerine Nazım Bey şaşırdı. Yeşil Ordu ile komünistler bir ise birleşmeliyiz dedim. Pekâlâ, görüşelim dediler. O akşam Bursa mebusu Şeyh Servet ile görüştük. Bu adam (mecliste) İslamlık ile Bolşeviklik arasında fark yoktur der. Din noktasını bana sordu cevap verdim. Din serbesttir. Hicaz'a gitmek isteyen gider. Miras yoktur. Ufak tefek için miras vardır. Nikâhı sordular. Şeriatın istediği usulde iki şahit, polise giderler poliste yaparlar. İstersen Allah emri ile nikâh yap. Dini istediği fuhşiyat ve içki memnu. Sâri hastalıklı fahişe bir kadın kırmızı bir asker ile temas etse idam olunur. Vakt-i saadetten, Hazreti Ali'den bahsetti. Bolşevikliğin başka bir ismi o da İslamlıktır dedi. (Ve bu meclisin müzakeresinde söylenmiş bunu da zabıttan okudum.) Mustafa Kemal Paşa diktatördür bir şey yaptırmıyor. Odesa'dan hariciye komiserinin imzasıyla bir Yahudi amele teşkilatı için gönderilmiş. İnebolu'ya çıkıyor ve polis tutuyor. Ben Bolşevik'im diyor. Ankara'ya telgraf çekiyorlar. Polis müdürü dövüyor, hapsettiriyor. Salih tesadüf ediyor, alıyor, evine götürüyor. Hastaneye gidiyor, kan kusuyor ve orada da ölüyor. Paşa mecliste tensikat yapmak istiyormuş. Diktatör ve kendisine karşı gelenleri uzaklara yollatıyormuş. Mecliste bir (halk zümresi) isminde bir hükümet programı propagandası yapılıyor. Bolşevikliğe yakın olduğu iddia ediliyor. Kısmen halkperver hükümet gibi gösteriliyor. (Cumartesi günü Maliye Vekili Ahmet Ferit Bey iktisadi cihette Rusya'da para yoktur dedikleri halde Rusya'da hala mevcuttur, para öyle kalacaktır dedi - Ferit Bey'in halk zümresi programı kabul edilmedi.) Meclis-i milliden çıkan mebuslarla tanıştık. Arzu etmişler ki meclis-i millide bir konferans verelim. Mustafa Kemal Paşadan mezuniyet istediler. O istemedi. Meclis-i milli yakınında bir dairede hasbıhal etmeye karar verdik. Komünistlik ve fırka hakkında malumat verdik. Sırrı dedi ki Paşa senin arkana hafiye taktı, kendisine dikkat et. Paşaya gittim, görüştük. Açık teşkilata müsaade istedim. O top tüfek alınız dedi. Bana bir vesika verdi. Arkadaşlardan daklat aldım ihtiyaçlarını bildirdiler. Benimle beraber Şeyh Servet gelecekti. Bir gün sonra Kastamonu'ya gelirken karşımıza eşkıyalar çıktı. Elbiselerimi, kalpağımı aldılar. Cebimde 10 bankınot vardı onu aldılar gittiler. Ertesi gün Ilgaz dağından yuvarlandık. Arabacı yukarıda kaldı ben uçurumdan gittim. Arabacının yukarı benim aşağı gitmem bilhassa yapılmış bir şey kanaatini veriyor. Sonra da jandarmalar geldiler arabayı çıkardılar. Kastamonu'ya vasıl oldum. Ayağımı tedavi ettirdim. Ertesi günü gazete muharrirlerini davet ettim. İki arkadaş geldiler. Bolşevik murahhası olduğumu söyledim. Gazeteniz Bolşeviklikten bahsettiğinize nazaran siz bununla alakadar mısınız dedim. Hayır dediler, yalnız Yeşil Ordu'ya mensup olduklarını söylediler. Ben arkadaşları cevapladım. Yeşil Ordu Bolşeviklik değildir, bu yalandır, siz iğfal edilmişsiniz dedim. İki kişi biz yemin etmişiz dönemeyiz dediler ve ayrıldılar. Ertesi günü iki arkadaş daha bularak bir teşkilat yaptılar. İzahat verdim. Açık Söz gazetesi açıktan açığa yazmaya başladı. Sultani müdürü talebe ve gençlere bizden bir konferans istedi. Üç kişi bizden mülakat istedi. Gazetenin iki sahifesi (...) kadar yazdırdım. Vali müsaade etmiş fakat bilahare gazete (gönderilmişken) etmeye vali mani olmuş. Şubenin esasını orada kurduk. Kastamonu'da para bıraktım. Ankara'da Bolşevik merkez-i umumisi ismini vermişler. Siz merkez-i umumiyi mademki tanıyorsunuz siz merkez-i

umumi olamazsınız lakin merkezle rapt olabilirsiniz dedim. Bütün şubelere Ankara'nın adresini vererek oradan gazete vesaire alacaklarını söyledim. Kastamonu'da Sebilürreşat muharriri Eşref ile de tanıştık. Anadolu'yu sordu ve kendisi Bolşeviklikten bahsetti. Açıldı ve gizli teşkilatları olduğundan bahis açtı. Ben İslam Beynelmilel Bolşeviğiyim ve bizim merkezimiz Mısır'da, Afganistan'da, Tataristan'da her yerdedir. Ben istersem bütün dünyayı parmağımda oynatırım dedi. Cebinden bir beyanname çıkardı. Fahişeler için ahalinin yazıldığı bir beyannameyi bana gösterdi. Vali bana git dedi, fakat ben gitmem dedim diye söyledi.

Eşref'e size daha yakından temas etmek istiyor dedim. Partilerinin isimlerinin gizli olduğunu söyledi. Ancak kendileri bana Hazreti Abuzer'den bahsettiler. Abuzer'i filan bir yana bıraktım. Ataullah Baha'yı, Doktor Fuat'ı tanıyor musunuz? Bakü'de Doktor Fuat Mısır'lı Abdülaziz Çaviş'in arkadaşı idi. Her ikisi de Bakü'dedir. Bize silah çok lazım. İnebolu kaymakamı Ahmet (...) ile görüşünüz, hususi motoru vardır sizi her yere gönderir dediler. Vali gayet fena bir adamdı. Açık hareket etmeyelim dediler.

Gazete muharrirleri çıkarken gördü ve teşkilat yapacağımdan çekindi. Hafiye filandan bahsederek benim teşkilat yapmama muhalefet eyledi. (Ertesi günü kardeşi mi veya akrabası mı ne biriyle hükümete mektup yolladım.)

Vrangel'den kaçıp gelen bir Tatar zabite İnebolu'da tesadüf ettim. Ankara'ya geçmek istiyordu. Salıvermiyorlar. Kaymakama gittim. Hoppa, zirzop bir adam. Beni yalnız kabul etti. Mustafa Kemal Paşa aleyhine söylendi. Evvela Yeşil Ordu'cu, saniyen Eşrefçi! Kendini methetti. Asker olduğunu sahi-i sef kalem olduğunu anlattı. Valinin aleyhine uzun uzadıya bahsetti.

Ben bir muhacir kâğıdı istedim. Pekâlâ dedi. (Gençler kulübüne gittim.) İnebolu'nun hiçbir tarafında bir şey yapamadım. Nihayet otelciye açtım. Onu ikna ettim. Tataristan'dan kaçıp gelen bir zabit, otelci, kayıkçı ve esnaf ve de Hisar'dan gelen Salih Sıtkı ile teşkilat yaptık, kararlar verdik. Karar protokolünü aldım. Ertesi günü kaymakamın evine gittim. Bolşeviklere yardım etmesini istedim. Pekâlâ dedi. Salih Sıtkı'nın buraya gönderilmesini söyledim, valiye yazdı. İtalyan vapuruyla Samsun'a, Trabzon'a uğradım. Abdürrahim (Abdurrahman) yoldaşın teşkilatını buldum. Trabzon'a çıktım. Yusuf Kemal'in teşkilatını buldum. Cihan Oteli müdürü Tevfik ile görüştüm. Benim teşkilattan haberim yok. Yusuf Kemal beni haber vermiş, benim çoluğum çocuğum var, fukara adamım, ne yaparım, vali men etti dedi. Binaenaleyh Yusuf Kemal'in teşkilatını dağılmış buldum.

Vali soğuk, ciddi idi. Telefonla görüştük. Vapur gideceğinden görüşemedik. Batum'a çıktım. Birçok gazete, evrak, daklatlar ve Mustafa Kemal'in mektupları vardı. Ben en mühim evrakı yolda arkadaşlık yaptığım Azerbaycanlıya verdim. (...) sonra çıkardı.

Para bozdurmak istiyordum. Kimse değiştirmiyordu. Bir hocaya tesadüf ettim. Hoca beni Hamit Bey isminde birine götürdü. Onun başka Moskova'dan gelen tanıdıkları lokantada buluşacaktık. Geldiler ve dediler ki seni arıyorlar. Senin kıyafetinde arıyor. Elbiselerimi değiştirdim. Ne ise vagona bindim. Evrakı da kaçırdık. Tiflis'de evrakı Azerbaycan konsolosuna verdim.

Türkiye hakkında mütalatım:

Bütün Anadolu'yu gezdim. Ahali Bolşevikliği tatlı tatlı dinliyor. Aman bize gelin diyorlar. Haydi, yapalım diyene hükümet bırakmaz diyorlar. Her yerde asayişsizlik vardır. Herkeste silah herkeste fişek vardır. Kısm-ı azamı ihtiyaçtan, bir kısmı da siyasi ki bunlar zabitler ve Mustafa Kemal aleyhtarı. Bir kısmı da halife ordusu taraftarı. Sivas mıntıkasında halife ordusu taraftarları vardır. Hudutlara son gelen şiddetli taarruzlar başladılar. Adana'da Fransızlar ve Ermeniler mahsur, Uşak sukut etti. Ve Karahisar'a 60 kilometre kalmış. Askerler silah ve elbiselerini alarak kaçıyor. Asla harp etmek istemiyorlar. Ordu her yerden ricat ediyor. Ordunun müdafaa kuvveti kalmamıştır. Cephane Malatya'dan eşeklerle.... arabasıyla geliyor ve Ankara'ya sevk olunuyor. Askerin elbisesi ve techizatı yok. Zabitan askerin asker olduğuna temenna etmesiyle anlıyoruz diyorlar.

Hükümetin İtalyanlarla münasebeti iyidir. İtalyanlar telsiz telgraf gelmiştir. Silah almak için komisyon kurdurmuşlar. Semiramis vapuru iki vagon Trabzon'a gönderdiler. Fransızlar sempati gösteriyor. İstanbul İngiliz hükümeti propaganda yapıyor ve tayyare ile atıyor. İstanbul'a Anadolu'dan bir şey gitmiyor. Fakat İstanbul'dan her şey geliyor. Anadolu'da para çok herkes zengin. Para, ticaret sahiplerinde. Altın beş kâğıt. Fakir kısım memurin ve zabitan karınları aç. Üstleri çıplak. Gayet sefil. Zabitlerde apolet ve başta sırma yok. Üst baş gayet eski. Yalnız bir kısım zabitan var ki harptan kar etmişler, mağazalar açmışlar, âlâ yaşıyorlar. Zengin zabitler Bolşevikliğin tamamen aleyhtarı.

Sivas'a kadar memleket harap. En iyi şehirler Kayseri, Eskişehir, Konya, Kastamonu erzak ile ve ... ile doludur.

Evvela Anadolu ile muhabere yapmalıyız. Yapılan teşkilatlar ile temas etmezsek onlar hep kaçarlar (?) ve sarfiyatımız tamamen boşa gider. Evvela Tuapse ile Trabzon arasında müdahale yapmalıyız. Teşkilat ve tebligat şubesi her teşkilatına gazete, kitap, kart vesair göndermelidir ve para da göndermelidir. Her biri leyli mektep açılsa çok iyi bir şey yapılır. Anadolu'nun birçok yerlerinde kurs açılmalıdır. Anadolu'da lazımsa buraya kursantlar getirmeli. Bizim Anadolu'da hakiki surette çalışmamız için teşkilatımız açıktan açığa işlemelidir. Bunun ya Azerbaycan ya veya Moskova hükümeti vasıtasıyla... nezdinde teşebbüsatta bulunmalıdır. Meclis-i Milli'de bu kabul edilecektir. Benim gönderdiğim kâğıt Meclis-i Milli'de okundu.

Memlekette inkılâba gelince evvela efkâr bilerek bilmeyerek hazırdır... hakkında fikir yoktur. Hakiki inkılâp için ahaliyi hazırlamalıdır. Hakiki Bolşeviklik yok sempatisi var. Düşman bir taraftan ilerliyor, bir taraftan halife orduları var, Kürdistan ve Yunan meselesi var. Bunların hepsini uzun uzadıya düşünmelidir. Karabekir Bolşeviklere taraftar. Kemal ise tamamen buna karşı. Mustafa Kemal düşerse ya Ali Fuat veya Karabekir gelecek. Ahali bilhassa Karabekir taraftarı.

Suphi- Çete teşkilatları, Yeşiller, Bolşevikler var. İttihat ve Terakki'den bahsetmediniz.

Eski İttihat ve Terakki'nin mevcudiyeti vardır fakat gizlidir. Eşref, Talat ve Enver Cenevre'de Korlog (?) isminde biriyle çalışıyor. İttihat ve Terakki'ye Anadolu'da nefret var. Anadolu'da İşçi ve Çiftçi Partisi ve Halk Zümresi vesaire!...

Mithat'a Tiflis'te tesadüf ettim..."

ff. Süleyman Sami'nin Raporlarından Çıkan

Süleyman Sami'nin uzun raporu yukarıdaki gibidir.

Süleyman Sami, 3. Fırka Kumandanı Rüştü'ye herhangi bir rapor vermemiş gibi, kendisine verilen görevi; Anadolu'da çeşitli şehirlerde uygun çevrelerle temas etme, ilişki çıkarma ve Ankara'da partinin mesajlarını ve mektubunu ilgililere verme, onların yanıtlarını toplama işini son derece başarılı bir şekilde yapmış temsilci kimliğiyle Bakü'ye dönmüş, raporunu Merkez-i Heyet'e vermiş, bu rapor 27 Eylül 1920 tarihinde kendisinin de katıldığı -Merkez-i Heyet- toplantısında soruları yanıtlayarak, görüşülmüştür.

Süleyman Sami, Trabzon'dan sonra Giresun, Şebinkarahisar, Sivas, Kayseri, Ulukışla, Konya, Eskişehir, Ankara, Kastamonu, İnebolu'ya uğramıştır; her yerde yaptıklarıyla ilgili detaylar vermektedir, Sivas'ta (tesadüfen) ailesine rastlamış, Kayseri'de de mektep arkadaşları ile görüşmüştür. Bolşeviklik hakkında toplantılar yapmış, soruları cevaplamış, alkışlanmıştır. Belli ki parti örgütlenmesi için ne gerekiyorsa onları yapmıştır.

Anadolu'daki durumu değerlendirişi; gruplar, İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Milliye, halkın Bolşeviklere yaklaşımı, Anadolu'da hüküm süren toplumsal kargaşa vb. (diğer kaynaklarla da doğrulanan -doğrulanabilecek-) bilgiler de gerçekçidir.

Raporunda yazdıkları ve anlattıkları arasında o dönem Ankara'da örgütlenmekte olan Yeşil Ordu, -Hafi- Türkiye Komünist Partisi yöneticileri ile görüşmeleri; Nazım Bey, Şerif Manatov, Hacıoğlu Salih, (Salih'in eşi) Fatma Hanım, Şeyh Servet ve Sırrı Bey ile temasları, onların talep ve ihtiyaçları ile Süleyman Sami'nin yanıtları ve konuya yaklaşımı, Ankara kaynaklı anı ve bilgilerce de doğrulanmaktadır. [22]

Bütün bu çalışmaları yaparken Süleyman Sami'yi, ajan kimliği ortaya çıkmasın diye bu detaylı parti çalışmasını, mecburen yapan bir kişi olarak mı kabul etmeli?

Süleyman Sami, Bakü'ye döndükten sonra Merkez-i Heyet'in kimi toplantılarına katılmış, doğal bir şekilde görüşlerini açıklamaya devam etmiş, parti faaliyetini sürdürmüştür.

15 Ekim 1920 tarihinde, (Süleyman Sami'nin katılmadığı) bir Merkez-i Heyet toplantısında Süleyman Sami'nin (Merkez-i Heyet'e verdiği) bir dilekçesi işleme konulmuştur.

Buradaki bilgiye göre de Süleyman Sami'nin ailesinin Sivas'ta olma ihtimali güçlenmektedir. O günkü tutanakta; 'Süleyman Sami yoldaşın dilekçesi okundu. Ailesine yardım için vaki olan talep şu surette kabul edilmiştir. İlk fırsatta Anadolu'ya gidecek heyetle gönderilmek üzere otuz lira ödenmesi kabul edildi' denilmektedir. [23]

22. Örneğin Kastamonu'dan Eylülde 'Bakü'de Türk İştirakiyun Merkez Komitesi'ne hitabıyla kaleme alınan bir mektup; 'Aziz yoldaşlar, Süleyman Sami yoldaşın irşadıyla Kastamonu'da bir şubenizi küşada muvaffak olduk' diye başlamaktadır. (Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yay., İst.2008, sf. 158)
23. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 125

Süleyman Sami'nin bu durumda devlete ihbar ettiği komünistlerden ailesine yardım için otuz lira istemesini (bu yardımın da Anadolu'ya ilk gidecek olan heyetle gönderilmesine karar verilmesini), kabul etmesini profesyonel ajanlığın bir gereği diye mi açıklamalı?

Süleyman Sami'nin Komünist Fırka azaları listesinde baba adı olarak Mehmet Sami görünmektedir, memleketi ile ilgili bir bilgi ise yazılmamıştır.

Süleyman Sami'nin Türkiye Komünist Fırkası'na ve arkadaşlarına ihanetinin karşılığında hayatını kurtarması dışında ne aldığı belli değildir. İttihatçı kimliği, Maçka'da kurtulduktan sonra, Trabzon ve Erzurum'daki tüm eski ve ünlü İttihatçılara rağmen Süleyman Sami'nin korunması ve devletçe kullanılması, yeni görevler verilmesi açısından bir yararı olmamıştır.

Sonraki yıllarda komünistler içinden pek çok adam devşiren devletin Süleyman Sami'den yararlanmayı düşünmediği anlaşılmıştır.

Onun Taşkent'te iken kurduğunu söylediği ya da katıldığı örgüt, (bu konuda hiçbir detay yoktur) bir örgütten çok, yabancı bir memlekette önce esir düşmüş sonra esirlikten kurtulmuş, orada milliyetçi-Bolşevik güçlerin içinde ve yanında savaşmış, 'Türk asker dayanışması' türünden bir örgüt izlenimi vermektedir.

Savaş, iç savaş, içinde bulunduğu mücadele ve toplumsal devrimler, Çarlık zulmünden kurtulan Türklerin Rusya'da Müslüman komünist ve Bolşeviklerle ittifakları; Süleyman Sami'yi eylemli olarak heyecanlandırmış, onu komünistlere yaklaştırmış ancak asker kimliğindeki 'kışla kültürünü' bozamamıştır.

Süleyman Sami'nin kendisini; sosyal mücadele yürüten bir komünist değil, emir ve kumandaya bağlı bir asker olarak görmüş olması, bunun Türkiye'ye geldikten sonra baskın hale gelmesi ihtimal dâhilindedir.

Bu özelliğiyle arkadaşlarını ele verdiği, canını kurtardığı ve Mehmet Emin'i de buna sürüklediği düşünülebilir.

Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü, Süleyman Sami için şu ayrıntıyı da bildirmektedir: "Üçyüzyirmisekizde (1912) Harbiye'den mezun muvazzaf zabitandır. Sekizinci Alay Birinci Tabur Yaverliğinde iken Oltu civarında esir olmuştur. Rütbesi Mülazım-ı sani'dir. Türkistan'da pek ziyade çalıştığı esaretten dönen zabitan tarafından belirtilmiştir."

Süleyman Sami Bakü'den Kars'a gelen kafilenin içindeydi. O katliamda öldürülmeyen ve Maçka'da kafileden ayrılan iki kişiden biridir.

Türkiye Komünist Fırkası'nın Bakü'de kalan Dış Büro'nun 11/12 Nisan 1921 tarihli toplantısında Merkezi Komite'nin iki üyesinden biri olan Süleyman Nuri kaynağını belirtmeden şu detayları anlatmıştır: [24]

"Erzurum'da Mehmet Emin ve Süleyman Sami kalacaktı. Suphi onlara dedi ki; siz gelmezseniz ben de gitmem, Mehmet Emin bunun üzerine karısını bıraktı, kendi gitti. Fakat Trabzon'a yakın durdu. Oraya bir jandarma gelip Mehmet Emin'e dedi ki; karınız çok hasta, dönmelisiniz. Bunun üzerine döndü, Süleyman Sami de beraber. Fakat diyorlar ki, hemen ertesi gün onlar da Trabzon'a gittiler ve şimdi onlar Trabzon'da gayet güzel yaşıyorlar. Ve Müdafaa-i Hukuk ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin en sadık azaları derecesindeler."

24. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 2, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 133

Süleyman Sami'nin daha sonra 1921 yazında sınır dışına çıkarıldığı ifade edilmektedir.

Yavuz Aslan; "ATASE kaynaklarına dayanarak kalmaları mahzurlu görülmüş olacak ki sınır dışına çıkarıldı (sınır dışı Rusya mı?)" diye yazmaktadır. [25]

Mahmut Goloğlu ise, Mehmet Emin'in İstanbul'a gittiğini, Şehremini'de yıllarca tuhafiyecilik yaparak hayatını kazandığını yazmıştır.

gg. Süleyman Sami'nin Kimliği ve (Hacı) Selim Sami

Süleyman Sami'nin kimliği bu konuda çalışanların üzerinde durdukları oldukça önemli bir konudur. Çünkü Süleyman Sami hayatının Taşkent'teki bölümünden sonra Türkiye Komünist Fırkası içinde yer alan eski bir Osmanlı askeridir.

Süleyman Sami Trabzon'da 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Rüştü Beye 20.7.1920'de verdiği raporun bir yerinde 'biz Türkistan'da İttihatçı bir örgüt kurduk ve çalışmaya başladık' türünden açıklamalar yapınca dönemi inceleyen araştırmacılar, Süleyman Sami'yi o dönem İttihat ve Terakki'nin gizli örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli silahşörlerinden (Hacı) Selim Sami ile karıştırmaktadırlar.

Bu karışıklık; Süleyman Sami'nin, (Hacı) Selim Sami sanılması, (Hacı) Selim Sami'nin İttihatçı fedailerden oluşu, -bilerek veya bilmeyerek- Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmelerinde sorumluluğun genel olarak İttihatçılara yıkılmasına ve gerçek sorumluların yıllarca gözden kaçırılmasına neden olmuştur.

Süleyman Sami'nin kimliği konusunda Mahmut Goloğlu, 'Manyaslı Çerkez Kuşçubaşızade Eşref Bey'in kardeşi ve Enver Paşa'nın en yakın adamı' demektedir.

Rasih Nuri İleri; 'Kuşçubaşızade Hacı Süleyman Sami, Mustafa Suphi'nin mektubunu getirdiğinde, onun Bolşeviklere bağlı tehlikeli ve güvenilmez bir kişi olduğunu söylemiştir. Beraber dönüşlerinde ise Mehmet Emin'le birlikte onu satmıştır...TKP kongresinde yönetime seçilen bu iki Enverciden Hacı Sami az sonra Enver Paşa'yı kışkırtıp Sovyetlere karşı savaşa sokacak ve ölümüne neden olacaktır' diye yazmıştır. [26]

Süleyman Sami ve Hacı Sami'nin aynı kişi zannedilmesi bazı yeni araştırmalarda da devam etmektedir. Bu kadar farklı insanların karıştırılmasına bir dönem önce belge-bilgi yetersizliği nedeniyle "belki" diye bakılabilirdi. Ancak yeni bilgiler bu konuda tereddütleri ortadan kaldırmıştır.

"Enver Paşa 19 Ekim 1921'de Hacı Sami ve Muhittin Beylerle Buhara'ya gelir. Enver Paşa, Süleyman Sami olarak da bilinen ve Mustafa Suphi'lerin ölü-

25. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 330
26. Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal Yay., İstanbul 1995, sf. 144 ve 202

müne neden olan Hacı Sami'nin teşvikiyle Bolşeviklere karşı mücadele eden Basmacıların başına geçer." [27]

Selim Sami (veya Hacı Sami) Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli liderlerinden Kuşçubaşı Eşref'in kardeşidir.

Teşkilat-ı Mahsusa hakkında uzun bir inceleme yazan Philip H. Stoddart, Kuşçubaşı Eşref'in yaşamının neredeyse tüm dönemlerini anlatmakta, Eşref'le 1959-1962 yıllarında birçok kez konuşarak bu dönemin bilinmeyen olaylarını aydınlatmaktadır. [28]

Yine bu bilgileri; kitabın arkasında verdiği kaynakçaya, Eşref'in editörü tarihçi Cemal Kutay'a ve uzun yıllar arkadaşı olan Zübeyda Şaplı'ya dayandırmaktadır.

Aynı çalışmada kısmen Eşref'in kardeşi Selim Sami hakkında da bilgi verilmektedir.

Buradaki bilgilere göre Selim Sami 1877 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Çerkez asıllıdır. Baba Mustafa Nuri 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Kafkasya'dan ayrılıp Türkiye'ye göç etmiş, Bursa yakınlarına yerleştirilmiş, Sultan Abdülaziz zamanında sarayın kuşçu ocağına alınmış, Sultan Abdülhamid zamanında da padişahın kuşçubaşısı olmuştur.

Kitap, Teşkilat-ı Mahsusa'nın tarihidir ama Kuşçubaşı Eşref neredeyse Teşkilat-ı Mahsusa ile özdeşleşen hayatının önemli bir bölümündeki eylemlerde kardeşi Selim Sami de yer almaktadır.

1898'de Mekteb-i Harbiye'yi bitiren Eşref, Makedonya'ya atanmış ancak politik faaliyetlerinden dolayı babası Mustafa Nuri ve kardeşi Selim Sami ile birlikte Hicaz'a sürülmüştür. Eşref, Hicaz'da bir buçuk yıl hapis yatmış, Selim Sami ve diğer Çerkezlerin yardımıyla hapisten kaçmış, 1904 yılına kadar oradaki dağınık ve eğitimsiz askeri kuvvetlerin zaafından yararlanarak soygun, baskın, adam kaçırma gibi terör eylemlerinde bulunmuş, adı Arap İhtilal Cemiyeti olan padişah karşıtı bir örgüt kurmuş, Irak'ta Osmanlı'ya karşı ayaklanan Kürt Sadun Paşa'ya yardım etmiş, Hindistan ve Türkistan'a gizlice giderek oradaki Müslüman örgütlerle ilişki kurmuştur. 1907'de Paris'e gelerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, 1908'de Karabağ'da yakalanmıştır. Hakkında verilen ölüm cezası Mahmut Şevket ve Hüseyin Hilmi Paşaların araya girmesiyle önlenmiştir. Padişaha 'hâyinane' faaliyetlere karışmayacağına söz verince bağışlanmıştır. Baba Mustafa Nuri ve Selim Sami ile birlikte İzmir yakınlarında Tepeköy'de zorunlu ikâmet cezasıyla maaşa bağlanmış ve padişah arazisinden toprak verilmiştir. Hükümetin izleme denetim faaliyetlerinin İstanbul'a göre daha zayıf olduğu İzmir'de Eşref, Selim Sami, Çerkez Reşit ve on iki arkadaşı yeni bir İttihat Terakki hücresi kurmuşlardır. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilince Reşit ve Selim Sami birden saygın isimler olmuşlar, Abdülhamit onları İzmir polis ve jandarma birliklerinin başına geçirmiştir. İzmir ve çevresinde düzeni sağlama işine girişen Reşit ve Selim Sami'nin halka uyguladıkları şiddet Meclis-i Mebusan'da kınanmış, Eşref istifa ederek çiftliğine çekilmiştir.

27. Mehmet Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, Kaynak Yay., İstanbul 2007, sf. 145
28. Philip H. Stoddart, Teşkilat-ı Mahsusa, Arma Yay., İstanbul 2003

1911 yılında İtalyanların Trablusgarp işgalinde Enver'in isteğiyle oraya gitmiş, Derne'de Bedevilerden oluşan bir birliğe komuta etmiş, 1912'de Balkan Savaşı başlayınca İstanbul'a dönen Enver Paşa, Reşit'i de Trakya'da görevlendirmiştir.

1913' de Mahmut Şevket Paşa İstanbul'da bir suikast sonucu öldürülünce, İstanbul Merkez Kumandanı Cemal Paşa, Eşref ve Selim Sami'yi İstanbul'a çağırarak suikastçıları ve arkasındaki örgütü ortaya çıkarmalarını emretmiştir.

1914'de Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, Eşref ve Selim Sami başkanlığındaki küçük bir grubu Hindistan'da İngiltere karşıtı 'İslam Birliği' propagandası için görevlendirmiştir. Grup Bombay'a giden gemideyken, 1. Dünya Savaşı başlamış, Enver Paşa Eşref'e dönmesini emretmiş, Selim Sami ve diğerleri yollarına devam etmişlerdir. Selim Sami ve dört arkadaşı İstanbul'a dönmeyerek, önce Hindistan'a sonra Türkistan'a gitmişlerdir. Eşref bundan sonra Teşkilat-ı Mahsusa adına 1917 yılına kadar Cemal Paşa'ya bağlı olarak Suriye'de çalışmıştır. 1917'de Emir Abdullah kuvvetlerince esir alınmış, İngilizlerce Malta'ya sürülmüştür. 1920'de Anadolu'ya dönünce kendini 150'likler listesinde bulmuştur.

Fevzi Çakmak Paşa'nın girişimiyle hakkındaki karar kaldırılmıştır. Daha sonra Ali Fuat Paşa'nın denetiminde Geyve, Adapazarı yöresinde Kuvay-ı Milliye kumandanı olarak çalışmıştır.

Savaştan sonra Torbalı'daki çiftliğine çekildi. 1957 ve 1962 yılları arasında birçok kez kitabın yazarı P. H. Stoddart ile görüştü ve anılarını yazdı. Anılarının derlenmesi işini tarihçi Cemal Kutay'a bıraktı.

Kitabın sonunda (Ek-II) Fedai Zabitan ve Teşkilat-ı Mahsusa Üyeleri başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Burada, Selim Sami için; 'Kuşçubaşı zade Selim Sami (1877-1927) Eşref Bey'in kardeşi, Türkistan'da Teşkilat-ı Mahsusa harekâtının idarecisi,' açıklaması bulunmaktadır.

Kitapta 119 nolu notta da (sf. 184) Selim Sami için: Selim Sami (1877-1927) Türkistan'daki faaliyetlerden sorumluydu ve savaştan sonra da orada kaldı. 1922'de Enver Paşa bir çarpışmada öldüğü zaman onunla birlikteydi. Selim Sami o zaman Bağımsız Buhara Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı olan ve bugün İstanbul'da yaşayan Osman Hocaoğluyla birlikte çalıştı. (Osman Hocaoğlu ile yapılan görüşme.) Osman Hocaoğlu şu anda hatıralarını yazmaktadır ve bir yazısı yayınlanmıştır. 'Enver Paşa Buhara'da kalsa idi, Yakın Tarihimiz, I (1962), sf.78-79' denilmektedir.

Bu bilgilerden sonra Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi olan (Hacı) Selim Sami'nin Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri arasında görünen Süleyman Sami ile neden aynı kişi olamayacağı ile ilgili olarak şu saptamalar yapılabilir.

1- Gerek yukarıdaki kitabın yazarı Stoddart, gerekse de yazım sürecinde pek çok kereler görüştüğü Selim Sami'nin ağabeyi Eşref, yaşamlarının her dönemine ilişkin detaylı açıklamalar yapmışlardır. Burada Selim Sami'nin Türkiye Komünist Fırkasına casus olarak girdiğini değil söylemek bunu ima eden herhangi bir açıklaması yoktur. Kaldı ki hem son derece iyi bir araştırma olan Teşkilat-ı Mahsusa incelemesinde pek çok farklı kaynağa başvuran, bunları karşılaştıran ve henüz hayatta olan tanıklarla konuşan Stoddart'ın böyle bir olguyu atlaması dü-

şünülemez. Sonra da Eşref, kardeşi Selim Sami'nin hayatının (1898-1920) 22 yılını birlikte harcadıkları bir örgüt; Teşkilat-ı Mahsusa'dan sonra Komünist Fırkası'na girmesini düşünmemiştir bile. Eğer böyle bir şey olsaydı bunu ilk bilen Kuşcubaşı Eşref, konuyu belgeli ilk yazan da Stoddart olurdu.

2- Selim Sami'nin 1914'ten sonraki yaşamının ayrıntıları da; Eşref'in anlattıkları, Stoddart'ın da konuştuğu Bağımsız Buhara Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Osman Hocaoğlu'nun anıları, Selim Sami ile Hindistan yolculuğuna birlikte başlayıp 1920 yılına kadar birlikte mücadelede eden ve 1920 de İstanbul'a dönen Adil Hikmet'in anılarına dayanmaktadır. Bu bilgilere göre; 1914'te Hindistan'a ve Türkistan'a giden Teşkilat-ı Mahsusa'ya mensup bu grup; Selim Sami, Emrullah Barkan, Adil Hikmet, İbrahim Haklıer, Tatar Hüseyin'den oluşuyordu. Bu grup 1916'da Kırgızistan'da Ruslara karşı yapılan Yedi-Su isyanı olarak bilinen ayaklanmanın içinde oldular. Rus ve İngiliz takibinden kurtulmak için 1918'de Çin Türkistanı'na geçtiler. 1919 yılında Çin Hükümeti tarafından Şanghay'da zorunlu ikamete tabi tutuldular. 1920'de Şanghay'dan kaçan grubun Sami hariç diğer üyeleri Almanya üzerinden İstanbul'a gittiler. Selim Sami önce Afganistan'a sonra Enver Paşa ile buluşmak üzere Rusya'ya gitti. Ve Enver Paşa'nın öldürüldüğü 1922 yılına kadar onun yanındaydı. Bu dönemi yazan ve anlatanların genel kanısı, Enver Paşa'yı Türkistan'da Kızıl Ordu'ya karşı yeni bir cephe açmaya ikna eden Selim Sami'dir. Enver Paşa'nın ölümünden sonrada Türkistan'da kalan Selim Sami 1924'te Türkiye'ye dönmek isteyince 150'likler listesinde olduğunu görmüş ve sınırdan sokulmamıştır. 1927'de Kuşadası kıyılarından gizlice Türkiye'ye girmek isterken öldürülmüştür. Selim Sami'nin bu şekilde geçen hayatının bir döneminde, neredeyse 1920 yılının tümünü ve 1921 yılının ilk birkaç ayını Türkiye Komünist Fırkası casusu olarak sürdürmesi olanaksızdır.

3- Yukarıdaki kaynaklar Enver Paşa'nın 1919 ya da 1920 yılında kurduğu İslam İhtilal Cemiyeti İttihatı adlı örgütün yöneticileri arasında Selim Sami'yi de saymaktadır. Bir yerde Teşkilat-ı Mahsusa yerine kurulan örgütün yöneticileri: Talat Paşa, Enver Paşa, Ziya Bey, İbrahim Tali Bey, Halil Paşa, Selim Sami, Azmi Bey olarak gösterilmektedir. Yine bu yıllarda Buhara'da kurulan Bağımsız Buhara Cumhuriyetinin Genel Kurmay Başkanı olarakta Selim Sami gösterilmektedir.

4- Selim Sami ve Mustafa Suphi'nin 1913'te Mahmut Şevket Paşa suikastı dolayısıyla birbirlerinden haberdar olması kuvvetle muhtemeldir. Mustafa Suphi ve onlarca muhalifi soruşturan ekibin başında Cemal Paşa'nın emriyle Eşref ve Selim Sami bulunmaktaydı.

5- 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi nedeniyle oraya giden Teşkilat-ı Mahsusa mensupları arasında Mustafa Kemal ve Selim Sami'de vardı. Bu nedenle Mustafa Kemal'le Selim Sami'nin birbirlerini tanımamaları ihtimal dışıdır. 1920 sonunda Mustafa Kemal'i Ankara'da TKF adına ziyaret eden Süleyman Sami ve Selim Sami'nin aynı kişi olması mümkün değildir.

6- Süleyman Sami için Trabzon'da 3. Kafkas Kumandanı Rüştü Beyin mektubun altına ilave ettiği bir bilgi bulunmaktadır. Süleyman Sami için '1912 de

Harbiye'den mezun, Sekizinci Alay Birinci Tabur Yaverliğinde iken Oltu civarında esir düşmüş, rütbesi Mülazım-i Sani'dir' (teğmen) denilmektedir. Bu bilgilerin doğru olduğuna kuşku yoktur ki bu durumda Süleyman Sami'nin doğum tarihi 1890 veya 1891 olması gerekir. Selim Sami'nin ise doğumu ise 1877'dir.

d. Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'ya Dönüş Kararı

Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Teşkilatı'nın Anadolu'ya dönme, siyasi faaliyeti Anadolu'ya taşıma konusundaki ilk girişimleri 1919 yılı başında, Kırım'dayken gündeme gelmişti.

Karadeniz'deki İngiliz ablukası, Kırım'daki iç savaş, Beyaz Ordu'nun Kırım'ı işgali bu girişimi yarım bırakmıştı.

Aynı dönemde Kafkasya'daki İngiliz yanlısı milliyetçi hükümetler Kafkasya yolunu da kapatmışlardı.

Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya yeniden dönmeyi tasarladığı tarih Azerbaycan'da yönetimin Bolşevikler tarafından ele alındığı 1920 yılı baharıdır.

Bakü'de örgütlenmesini bir adım daha ileri taşıyan 'Türkiye İştirakiyun Teşkilatı', bir taraftan Türkiye'deki burjuva devrimin asker ve sivil önderleriyle iletişim kurmaya çalışırken, diğer yandan Anadolu'ya gönderdiği temsilcilerle halkın içinde ilk defa komünist örgütler oluşturmayı ve mevcut-dağınık teşkilatları bir merkezde toplamayı hedeflemekteydi.

Mustafa Suphi Bakü'ye geldikten sonra Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir Paşalar ile kurulan ilişkinin sonucunda; Mustafa Suphi'nin Mustafa Kemal'e yazdığı 15 Haziran 1920 ve Kasım 1920'deki mektuplarına karşılık, Mustafa Kemal'in 13 Eylül 1920 tarihli ve Süleyman Sami'nin Ankara dönüşü 'getirdim', Süleyman Nuri'nin Merkez-i Heyet toplantısında 'dinledim' dediği, Mustafa Suphi tarafından okunan mektup; Salih Zeki'nin Kazım Karabekir'i ziyaretinde faaliyetin Anadolu'ya nakline olumlu yaklaşması; Ankara hükümetinin Azerbaycan temsilcisi Memduh Şevket Bey'in de bu karara açık desteği, yönetim düzeyinde ilişkileri belli bir aşamaya taşımıştı. Hemen tüm temasların içeriği Türkiye Komünist Fırkası'nın faaliyetini Türkiye'de sürdürmesi ve bunun esaslarının belirlenmesi amacıyla Büyük Millet Meclisi Başkanlığıyla tam yetkili bir heyetin Ankara'ya gelerek görüşmesi oluşturmaktaydı.

Mustafa Suphi, Anadolu'ya dönüş sürecinde faaliyetin ağırlığını -Anadolu'da- fiili iktidarı elinde tutan burjuva unsurlarla bir zemin oluşturmaya verirken diğer taraftan, Türkiye Komünist Fırkası'nın bağlı bulunduğu Komintern'in Doğu seksiyonu 'Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti' ile dönüşle ilgili görüşmelerini sürdürmektedir.

Mustafa Suphi, aynı zamanda Türkiye ve Sovyetler arasında devletten devlete kurulan ilişkiden yararlanmak istemiş, Türkiye Komünist Fırkası'nın Türkiye'de parti faaliyetini 'açık ve yasal' imkânlarla sürdürebilmesi için Rusya Komünist Partisi'nden talepkâr olmuştur.

Mustafa Suphi, bu konuda Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne yazdığı mektupta bu talebi şöyle dile getirmektedir:

"Her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'de Türk Komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir. Bundan dolayı Türkiye Komünist Teşkilatları Merkez-i Bürosu, RSFSR Merkez liderleri tarafından asıl adımın bu yönde atılmasını bekliyor." [29]

10-17 Eylül tarihlerinde Kongre sürecini tamamlayan Türkiye Komünist Fırkası 'dönüş' sürecini gündemine almıştır.

Türkiye Komünist Fırkası 1 Ekim 1920 tarihli toplantı tutanağında:

"Türkiye'ye gidecek heyete: ...Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Ethem Nejat... Bu arkadaşlara fırkaya ait işler için bu meâlde bir vekâletname verileceği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Ağustos 1336 tarihli tahriratına istinat ederek Anadolu Büyük Millet Meclisi ile münasebete girişmek üzere selâhiyetnameyi haiz Mustafa Suphi yoldaşın başkanlığında Ethem Nejat ve Mehmet Emin yoldaşlardan mürekkep bir heyet-i murahhasanın gönderildiğine ve kendilerine her türlü yardımda bulunulmasına dair ayrıca bir itimatname verilecektir." denilmektedir.

Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet üyesi Süleyman Nuri anılarında - tarih belirtmemekle beraber Kongre'nin hemen sonrasında olsa gerek- faaliyetin Türkiye'ye nakli kararını şöyle anlatmaktadır: [30]

"M. Suphi, Türkiye Komünist Partisi'nin Türkiye'ye faaliyetini nakletmesini münakaşa ederek bir karara bağlaması için, bir gün gece yarısından sonra merkez komitesini toplantıya davet etti. Merkez komitesi üye ve namzetleri, teftiş komisyonu üyelerinin hazır bulunduğu toplantıyı M. Suphi açar açmaz M. Kemal'in davetiye mektubunu okudu. M. Kemal bu mektubunda, 'Büyük Millet Meclisi'nde sol koltukları işgal ve meclis kürsüsünden Türkiye işçi ve çiftçi haklarını müdafaa etmek için, Türkiye Komünist Partisi merkez komitesini heyet-i umumiyesiyle Ankara'ya davet ettiğini' yazıyordu. Kazım Karabekir ve Ferid'in mektuplarını toplantıda okumamakla beraber metinlerinin M. Kemal'in mektubunun aynı olduğunu sözlerine ilave etti.

Uzun müzakereye tabi tutulan M. Suphi'nin bu teklifi 'Merkez Komitesi üyesi İsmail Hakkı başkanlığında bir Dış Büro'nun Bakü'de bırakılarak Türkiye Komünist Partisi merkez komitesi üye ve üye namzetleri, teftiş komitesi üyeleri ve bütün merkez komitesi mesul işçileriyle beraber Ankara'ya faaliyetini nakletmeleri' şeklinde formüle edilerek, bir tek muhalife karşı kabul edildi.

Muhalefetimi 'paşaların mektuplarına inanılmak doğru olmadığını, eğer şimdi behemehâl gitmek lazımsa teker teker, zemin ve şartların müsaadesi nispetinde ikişer üçer arkadaşın Türkiye'ye gitmelerinin doğru olacağı ve her halde toplu gitmeye muhalif olduğum' şeklinde formüle ettim.

Ezici bir ekseriyetle kabul edilen M. Suphi'nin bu teklifinden sonra 'niçin Türkiye'ye toplu halde gidilmesine muhalefet ettiğimi' Doğu Halkları Propaganda ve İcra Sovyeti Genel Sekreteri D. Stasova'ya usulen hemen ertesi günü bildirmek düştü. Sonradan Azerbaycan İlim Akademisi ilim işçilerinden Yusuf

29. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 285
30. Süleyman Nuri, Uyanan Esirler, Tüstav Yayınları, İstanbul 2002, sf. 359

Bagirof'un Türkiye Komünist Partisi'ne dair yazmakta olduğu kitabından öğrendiğime göre bu sovyetin de Türkiye Komünist Partisi'nin Türkiye'ye faaliyetini nakletmesinin o zaman mevsimsiz olduğu hususunda daha evvel aldığı bir kararı varmış ve bu sebeple de E. D. Stasova bana 'Kafkaslar'da kalmam lazım olduğunu' söylemekle iktifa etmiş olsa gerek.

Parti faaliyetinin Türkiye'ye nakli meselesi merkez komitesinde müzakere olmadan çok önceleri, Türkiye'ye parti vazifesiyle gönderilen Mustafa Maksut ve Yusuf Kemal'in dâhil bulunduğu bazı arkadaşların Anadolu'ya nüfuz etmelerine imkân bırakılmayarak Kars'ta yok edildikleri misali öne sürülerek hareketini tehir etmesi teklif edildiği halde M. Suphi 'siyasi havanın Kafkaslar'da kalmaya müsait olmadığını' ileri sürerek behemehâl Türkiye'ye gitmesi lüzumu üzerinde durmuştu."

Süleyman Nuri'nin anılarından, Komünist Enternasyonal'in bir organı olan ve Doğu'daki komünist ve işçi hareketlerini yönetme ve koordine etme görevi üstlenen 'Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'nin Türkiye komünistlerinin faaliyetlerini Anadolu'ya kaydırmaları konusunda acele etmemeleri uyarısı aldıklarını öğrenmekteyiz. [31]

Türkiye Komünist Fırkası, 21 Eylül 1920 günü yaptığı 'dördüncü içtima'da: Mustafa Suphi, İsmail Hakkı, Nazmi, Mehmet Emin, Ethem Nejat, Süleyman Nuri yoldaşlar'ın katıldığı toplantıda; fırkanın Türkiye'ye nakli için 'Ethem Nejat, Mehmet Emin ve İsmail Hakkı yoldaşlardan mürekkep bir encümen teşkil edilmesi' kararı almıştır.

'Encümenin vazifesi gidecek arkadaşların miktar ve isimleri, heyetlerin tertibatı, heyet-i seferiyenin tertibat ve teşkilat ve masarifi, Türkiye'de fırka teşkilatı hakkında 16 aylık bütçe' hazırlanması olarak tespit edilmiştir. [32]

Dönüş kararının alınmasının arifesindeki günlerde Türkiye'den komünist propaganda yaptığı için sınır dışı edilen Şerif Manatov da şunları yazmaktadır:

"1920 senesi güz aylarında Suphi'ye Bakü'de tesadüf ettim. O pek az değişmişti. Teşkilatı büyümüş, arkadaşları çoğalmıştı. Suphi Türkiye'ye gitmek fikriyle hastalanmış, fakat bir parça tereddüt ediyordu.

Kemal tarafından benim tutuklanmam ve Türkiye'den sürülmem meselesi onun tereddütünü daha da arttırdı.

31. Süleyman Nuri'nin anıları'nı ihtiyatla okumak gerekmektedir. Süleyman Nuri, Mustafa Suphi'nin Bakü'ye geldiğinde dağıttığı İttihatçı Komünist Partisi'nden gelmiştir. Kazım Karabekir'in adamı görünümündeki Dr. Fuat Sabit ile yakın ilişkileri, Fuat Sabit partiden uzaklaştırıldıktan sonra da sürmüştür. Fuat Sabit Ankara'da burjuva sosyalizmini savunan -Resmi- Türkiye Komünist Fırkası ile ideolojik birlik içindedir ve ilişkileri sürmektedir. Süleyman Nuri bu karmaşık ilişkiler içinde Fuat Sabit'in yönlendirmesiyle, Mustafa Suphi ve TKF aleyhine önüne gelen her fırsatı kullanmış, önceden karşı olmadığı 'Anadolu'ya dönüş' fikrine, Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'nde 'dönüş'ün ertelenmesi görüşü ağır basınca bunu sahiplenmiş, dönüş fikrine doğrudan doğruya karşı çıkamamış, şekline muhalefet eden bir tavır sergilemiştir. Süleyman Nuri'nin serüveni için kaynak; (Emel Akal, Türkiye Komünist Partisi'nde Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü, 1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yay., İstanbul 2005, sf. 131-155)

32. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yay., İstanbul 2004, sf. 29

Fakat 'ben Kazım Karabekir Paşa ile muhabere ediyorum, o beni davet ediyor' diyordu.

'Türk paşalarını siz bilmiyor değilsiniz. Onların sözüne inanmaya gelmez. Onlar eski kurtlardır' diye benim tarafımdan edilen itirazlardan sonra, 'o halde bir parça bekleyelim' dedi.

Suphi'yi arkadaşlarından birçoğu daima Türkiye'ye gitmek için teşvik etmekte olduğu anlaşılıyordu. Bir ay sonra biz Gümrü'den Bakü'ye döndük. Ben Karabekir'i Suphi'ye gayet yetenekli bir asker, pek kurnaz bir diplomat diye anlattım. Fakat yoldaşları Suphi'yi Türkiye'ye gitmek için tamamen ikna etmişler. Artık Suphi Türkiye'ye gitmek için tamamen karar vermişti." [33]

Dönüş kararı alınma aşamasında Mustafa Suphi bir yandan Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'lara doğrudan gönderdiği temsilciler yoluyla ve mektuplarla bir güven ortamı kurmaya gayret ederken bir yandan da Türkiye'nin Azerbaycan temsilcisi Memduh Şevket Bey'le görüşmelerini sürdürüyordu.

19 Kasım 1920'de Merkez-i Heyet'e bu konuda bilgi verirken; 'Memduh Şevket Bey'le görüşmekliğimiz devam etti. Kendisi Merkez-i Heyetin Türkiye'ye gitmesine vesaireye taraftar. İcap ederse sizinle Karakilise'ye kadar gelip Kazım Karabekir'le görüşebileceğini ve Ankara ile muhaberata girişeceğini vaat ediyor' demektedir. [34]

Diğer taraftan ve aynı günlerde Anadolu'dan gelen, paşaların Türk komünistlerini tutuklama, baskı, suikast ve yok etme haberleri, Şerif Manatov'un uyarıları, Doğu Halkları Propaganda ve Eylem Konseyi'nin Türkiye'ye gidişi zamansız bulması ve bekleme tavsiyesini; bu faktörlerin tümünü, Merkez-i Heyet'te dönüş'ü tartışan Mustafa Suphi ve diğer parti yöneticilerinin değerlendirmediği düşünülemez.

Ancak; Mustafa Suphi, Anadolu'da devam etmekte olan milli mücadele komünist partisiz yol alır ve başarıya ulaşırsa; mücadelenin fiili kuvvetini elinde tutan eski Osmanlı paşaları ve iktidarını adım adım kuran Türk burjuvazisi, bu yeni kurulan düzende Türk komünistlerini sistemin dışına atmak, meşruiyetini hep tartışmalı tutmak ve giderek yok etmek politikasını 'siyasetlerinin belkemiği' yapacaklarını görmüş olmalıdır.

Bu durumda Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri; Anadolu'da büyük bir mücadele varken; ya paşaların tehditlerine boyun eğip -Bakü'de- mücadele gücünü tüketmiş, etkisiz, sürgünde bir Türk komünist partisine sahip olmak; ya da görünür görünmez tehditlere karşı koyup, paşaların ve elçilerin güvencelerine karşın yine de risk almak -ve mücadeleyi Anadolu'ya taşımak- seçenekleriyle karşı karşıyaydılar.

Bir diğer faktörü yine Süleyman Nuri aktarmaktadır.

Dönüş kararının alındığı oturumda Mustafa Suphi, 'siyasi havanın Kafkaslar'da kalmaya müsait olmadığını' belirterek farklı bir noktaya dikkat çekmektedir.

33. Mustafa Suphi ve Yoldaşları '28-29 Ocak 1921'i unutma!' İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975, sf. 25
34. Yücel Demirel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Tüstav Yay., İstanbul 2004, sf. 206

Artık Kafkaslar'da yeni dengeler kurulmuş, devrimler tamamlanmış ya da tamamlanmak üzeredir. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'da devrimci hükümetler iktidar sorununu çözmüş ve kendi içlerine dönmeye başlamışlardır.

Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmaya, elçiler gidip gelmeye, devletler düzeyinde ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Bu yeni durum, varlık nedenini Türkiye'ye gitmek, Türkiye'de örgütlenmek ve ülkeyi bir sosyal devrime hazırlamak hedefine bağlayan bir parti için hareket alanlarının kaybolacağı yolun başlangıcı demekti.

e. Komünistlerin Ankara'ya Çağrılması veya İzin Sorunu

Mustafa Suphi'nin ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa veya Hükümet tarafından davet edilip edilmediği, ya da Türkiye'ye girişlerine izin verilip verilmediği sorunu hep tartışılmaktadır.

Bu konudaki belgeler, bırakılmış anılar ve olayların kendi mantığı içindeki çözümü 'davet veya izin' sorununda yanıtın büyük ölçüde verildiği yönündedir.

Türkiye Komünist Teşkilatı'nın temsilcileri Talipzade Yusuf Ziya ve Salih Zeki'nin Temmuz ve Ağustos (1920) aylarında Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'yla olan görüşmeleri, bir başka temsilci Süleyman Sami'nin Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ve Hükümet çevreleriyle görüşmesi, Mustafa Suphi ve Mehmet Emin imzalı Türkiye Komünist Teşkilatı'nın mektubunun Mustafa Kemal'e ulaştırılması, Mustafa Kemal'in 13 Eylül tarihli Mustafa Suphi'ye mektubu ve Mustafa Suphi'nin Kasım ayı başında Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı ikinci mektup; bugün bilinen, belgeli olgulardır.

Bunlara ilave olarak, Süleyman Nuri'nin anılarında geçen; 'Mustafa Suphi bir gece Merkez-i Heyet toplantısında okudu' dediği, Süleyman Sami'nin ise 'Ankara'dan getirdiğini' söylediği Mustafa Kemal'den Mustafa Suphi'ye yazılmış mektup (varsa) metni henüz bulunamamıştır.

Bu görüşme ve mektupların içeriğindeki en önemli madde; Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'ya dönmesi ve Anadolu'da yasal ve legal parti çalışması ve örgütlenme isteğidir.

Mustafa Kemal Paşa ve Hükümet ise; Bakü'de teşkilatlarını 'fırka'ya dönüştürmüş bir grup Türk Komünistinin -memleketlerine- Türkiye'ye dönmek istemesine, politik dengeleri etkileme ihtimaliyle dikkatle yaklaşmışlardır.

Türkiye Komünist Fırkası'nın Türkiye'ye dönmesi, Türkiye'de mevcut olan siyasi havayı hükümet aleyhine etkileyebilecektir. Mustafa Suphi grubunun; Ankara ve Eskişehir'de 1920 yılının bahar aylarından itibaren Yeşil Ordu, Halk Zümresi, Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adları altında örgütlenmeye çalışan 'halkçıları ve komünistleri' birleştirip, büyütme ihtimali bulunmaktadır.

Hükümet bu ihtimali olağanüstü önemseyip, yöneticileri 'İttihatçılar ve Paşalardan' meydana gelen (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nı kurmuş, Türkiye'de komünizmin kendi kontrolü ve güdümünde olmasına karar vermiştir.

Meclisi oluşturan mebusların çoğunluğu; memur, asker, eşraf, tüccar, büyük toprak sahiplerinden meydana gelmektedir. Türkiye'de hangi sosyal değişiklik -devrim, reform- yapılacaksa bu sınıfların çıkarlarına uygun olması ve ne ger-

çekleştirilecekse yalnızca 'yukarıdan aşağıya' bu meclisin kumandası içinde yapılmasında hemfikirdirler. Doğal olarak eğer 'komünizm' lazımsa onu da aynı meclis yapmalıdır.

Diğer taraftan, bir yandan Bakü'den gelen ısrarlı 'dönme' taleplerine doğrudan doğruya karşı çıkılamamış, o konjonktürde son derece önemli olan Sovyetlerden gelecek askeri ve siyasi yardımları sekteye uğratacak bir gelişmeye yol açmak istenmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Suphi'ye gönderdiği 13 Eylül 1920 tarihli mektubunda şöyle yazmaktadır:

"Türkiye İştirakiyun Teşkilatının da aynı kanaat ve gaye ile çalışmakta olmasını büyük bir memnuniyetle telâkki ettik...

İçtimai inkılâp dahi safahat-ı lazimesini geçirmekte olup bu inkılâbı halktan doğmuş olan Büyük Millet Meclisi sevk-ü idare etmektedir...

Gaye ve prensip itibariyle bizimle tamamen müşterek olan Türkiye İştirakiyun Teşkilatından maddeten ve manen hakkıyla yararlanabilmemiz için teşkilatınızın münhasıran Büyük Millet Meclisi Riyâsetiyle tesis ve muhafaza-i irtibat eylemesi lazımdır.

Türkiye dâhilinde tatbik edilecek her nevi teşkilat ve inkılabat ancak bu kanal vasıtasıyla yapılabilir.

Aynı hedefe yürüyen Türkiye İştirakiyun Teşkilatıyla tamamen tevhid-i mesai edebilmek üzere Büyük Millet Meclisi nezdine salâhiyeti tammeyi haiz bir murahhas göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükümeti nezdine murahhas olarak Bakü'ye gönderilmiş Memduh Şevket Bey'le tesis-i irtibat ve tevhid-i mesai eylemenizi rica eder ve bilvesile samimi hürmet ve selamlarımı takdim eylerim."

Bu mektuptan çıkan sonuç, 'Türk İştirakiyun Teşkilatı'nın aynı gaye ile çalışmasını büyük bir memnunlukla görmekteyiz, teşkilatınız tam yetkili bir temsilciyi Ankara'ya göndererek bu sorunların Hükümet'le görüşülmesi uygun olur' şeklindedir.

Doğu'da komünistlerle daha çok muhatap olan Kazım Karabekir Paşa ise hem kendi düşüncelerini hem Ankara'nın taleplerini aşağıdaki gibi açıkça ifade etmektedir. Ancak o da, Mustafa Suphi'nin Ankara'ya gidebilmesine Hükümet'in olur verdiğini belirtmektedir.

"Bakü'deki Türk Komünist Partisi'nin memleketimiz içinde Millet Meclisi'nin haberi olmadan ufak rütbelilerle veya halk ile teşkilat yaparak icraata kalkışması felaket olur. Bütün kuvvetimizin sarfıyla her şeyin Millet Meclisi'nce yukarıdan aşağıya yapılmasını temin etmek vazifemizdir. Eğer komünizm kabul edilmek lazımsa bunu ancak Millet Meclisi kabul edebilir. Bir takım istekler ve devrimler olamaz. Bunu Bakü'ye bildirdim ve başka türlü bir şey yapmalarına meydan verilmeyeceğini anlattım. Onlar kabul ve Ankara'ya adam gönderdiler. Mustafa Suphi'de Ankara'ya gitmek için Millet Meclisi'nden müsaade istedi ve kabul olundu." [35]

35. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları A. Ş. İstanbul 1990, sf. 796

Nitekim Türkiye'den komünizm propagandası yaptığı için sınır dışı edilen Şerif Manatov, Mustafa Suphi'yle Bakü'de karşılaştıklarında ve kaygılarını aktardığında; Mustafa Suphi'nin Kazım Karabekir ile haberleştiğini ve kendisini davet ettiğini yazmaktadır.

"Suphi Türkiye'ye gitmek fikriyle hastalanmış, fakat bir parça tereddüt ediyordu.

Kemal tarafından benim mevkufiyetim ve Türkiye'den nefyolunmam meselesi onun tereddüdünü daha da artırdı.

Fakat 'ben Kazım Karabekir Paşa ile muhabere ediyorum, o beni davet ediyor' diyordu." [36]

O dönemi bizzat yaşayan isimlerden Şevket Süreyya Aydemir de Mustafa Suphi'lerin Türkiye'ye dönüşlerine Ankara'nın izin verdiğini yazmıştır. [37]

1920 sonbaharında Hükümet yukarıdaki gelişmeler doğrultusunda Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'ya gelişine ikircimli olarak evet demiştir.

Yine 1920 yılı sonbaharında Mustafa Suphi'de oluşan kanaat; onu tereddüde düşürecek olumsuz örnekler yaşansa da, 'fırkanın Anadolu'ya nakli' konusunda, gerek Ankara'nın gerekse de Kazım Karabekir Paşa'nın söz ve davranışlarından, bir engel çıkmayacağı yönündedir.

2. Anadolu'da Durum ve Değişmekte Olan Politik İklim

30 Ekim 1918 Mondros ateşkesi Osmanlı Devleti'nin sonuydu.

Galip devletler özellikle İngiliz emperyalizmi, galip olmanın gereklerini yerine getirmek için zaman kaybetmemişti. Anadolu'nun fiili paylaşımının ardından uzun yıllara yayılacak, kalıcı ve İngiliz tekellerinin çıkarlarına uygun bir sömürü ve bağımlılık için harekete geçmişti.

Yenilmiş Türkiye'nin, harap olmuş Anadolu'nun yıkıntıları üzerine inşa edilecek olan bu yarı sömürge uygarlığı için yerli ortaklara ve işbirlikçilere de ihtiyacı vardı. İşgal edilen Anadolu toprakları üzerinde fiili işgal eylemi, ekonomik ve askeri olarak pahalı ve geçici bir durumdu. Mondros'dan Sevr'e giden yolda, işgali fiili olduğu kadar ekonomik-siyasal yapıyı da geri dönülmez bir noktaya ulaştırmak, Anadolu'da yaşayan halklar arasında bitmez düşmanlıklar yaratmak, parçalanmayı çoğaltmak, nüfus yapısını değiştirmek, direniş noktalarını ve ulusal uyanmayı daha başında ezmek, Anadolu Ulusal Hareketi ile Bolşevik Devrimin irtibatını kesmek son derece önemliydi. Bu yolla parçalanmış bir Anadolu'da İngiliz emperyalizminin hegemonyasında yaşayan küçük devletlerle sömürü çarkını oluşturmak temel amaçtı.

1920'li yıllarda Türk ulusal direnişini örgütleyecek, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yaşamına müdahale edebilecek, toprak, vatan ve ulusal pazar mücadelesi yürütecek, dolayısıyla emperyalist saldırıya direnecek bir 'Türk burjuvazisi de' yoktu. Olan da örgütsüz ve güçsüz, bu nedenle de sınıfsal olarak

36. Burhan Tuğsavul (Çevrimyazı), Mustafa Suphi ve Yoldaşları, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 39
37. Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Suphi Olayı Hakkında, Milliyet gazetesi, 21 Temmuz 1971

direnmeden çok emperyalist işbirliğine yatkındı. Bu durum emperyalist burjuvaziyi, özellikle İngiltere'yi yeni çözümler aramaya itmişti. Amaç Anadolu topraklarının uzun vadede verimli bir şekilde sömürülmesi olduğundan, bunu Anadolu'ya yayılmış Türk olmayan, azınlık burjuvazisi ile gerçekleştirmek daha olanaklı görünüyordu. Yani İstanbul'da, İzmir'de, Ege'de, Karadeniz'de azınlık burjuva sınıfı, dinsel yakınlığın çoğalttığı avantajla arzulanan ortaktı. Yunanlıların İzmir'e çıkarılması, bir yandan Batı Anadolu'daki Rum varlığının güçlendirilmesi, diğer yandan emperyalist ülkeler arasında İtalya'nın dışlanması doğu politikasında İngiliz ağırlığının sonucuydu.

Doğuda Ermeni devleti, güneyde Kürt devleti talepleri ve bölgenin içinde bulunduğu yaygın pre-kapitalist ilişkiler, yürütülecek yeni sömürgeci politikalar için uygun olanaklar yaratıyordu.

Uluslararası siyasi forumlarda artık otoritesi sıfırlanmış İstanbul hükümetinin bıraktığı boşlukta Ermeniler, Rumlar, Kürtler, ulusal hak peşindeydi ve İngiliz emperyalizminin kendi çıkarlarına uygun hakemliğinde bir araya gelmişlerdi. İngiliz emperyalizmi, yerleşik egemen sınıflarla, Müslüman-Hıristiyan ayrımı yapmaksızın kışkırtıp, kaos şartlarında böl ve yönet politikasını başarıyla uyguladı. Ekonomik-siyasal egemenlikte kendine öncelikli işbirlikçi seçtiği, azınlık burjuvazisi-Kürt toprak ağaları ittifakı farklı süreçleri de harekete geçirdi.

İzmir'e Yunanlıların çıkmasıyla başlayan işgalin önemli bir direnme olmadan hızla gelişmesi sonrasında, Yunanlıların Türk köylerindeki kıyımları, toprak işgalini bir Yunan kolonisi haline getirmeye başlaması, Ege'de Türk-Müslüman eşrafı harekete geçirdi. Türk eşraf ve büyük toprak sahipleri iktidarlarını, güçlerini ve topraklarını kaybedeceklerini görünce çareyi bölgesel direnme grupları kurmakta buldular.

Kurtuluş savaşının ilk direnme noktaları eşraf örgütlenmesi olarak ortaya çıkmaya başladı. Ermenilerin doğudaki varlıkları da aynı etkiyi gösterdi. 1915'de İttihat ve Terakki tarafından sürülen binlerce Osmanlı vatandaşı Ermeninin geriye dönme ihtimalleri Erzurum ve çevre illerde Türk-Kürt eşraf ve toprak ağalarını dehşetle ürkütmüştü. Sözde, Ermeniler geriye dönmek üzere gitmişlerdi. Ama sürgün edilen Ermenilerin mülkleri Türk ve Kürt eşraf tarafından paylaşıldığı için bu durumda Ermenilerin geriye dönüşlerinin engellenmesi gerekiyordu. Aynı biçimde Trabzon ve çevresindeki Rumlar, yüzyıllar öncesinin Rum devletini canlandırmak için çetecilik ve sindirme ve göçürme eylemlerine girişmişlerdi. Çarlık rejiminin yıkılmasıyla Karadeniz'de kolaylaşan göç ve Yunanistan'ın ön-ayak olmasıyla Rum nüfusu artırma ve şiddet olayları, Trabzon'da Türk eşrafını karşı koyma noktasına getirmişti. Ege'de, Erzurum'da ve Trabzon'da kurulan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetlerinin temel kurulma nedenleri bunlardı.

Türk ulusal kurtuluş hareketinin toplumsal dokusunun oluşumundaki bu eşraf, büyük toprak sahibi, feodal ağa faktörü ulusal devrimin derinleşmesi önündeki en önemli engeldi.

Devrim, yıkması gereken geri toplumsal güçlere dayanarak yaşamaya çalışmaktaydı.

Burjuva demokratik devrime damgasını vuracak, onu sürükleyecek bir burjuva sınıf olmaması, onun görevini başka toplumsal kesimlere kaydırmıştı.

Cumhuriyet kurulma sürecindeyken yeni devletin, son dönemlerinde de Osmanlı Devleti'nin iktidar çatısını oluşturan İttihatçı 'kumandanlar, valiler, kaymakamlar ve diğer bürokrasi' ideolojik olarak yükselen sınıf burjuvazinin sınıfsal çıkarlarının temsilcileriydiler. Bu bürokratik ayrıcalık, gücün ve zenginleşmenin en önemli yoluydu. Diğer taraftan, bürokrasinin bir bölümü ekonomik açıdan, dolaylı olarak tüccar, eşraf ve büyük toprak sahibiydi, ya da iktidar gücünü servete dönüştürmüş kadrolardı. Bu güçler artık kendi iktidarlarının da devamı demek olan Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk Kongrelerinin düzenleyicileri ve yöneticileri oldular.

Genel olarak Anadolu eşrafı, tüccar ve büyük toprak sahibi sınıflar ise, güç ve kudretlerinin devam etmesi, eski tarz sömürünün sürmesinde bürokrasiyle anlaşmakta gecikmediler. Onları birleştiren burjuva ideolojisinin sınıfsal çıkarlarıydı. Milli mücadeleye verdikleri destekte hareket noktaları, kendi egemenliklerini koruma ve sağlama alma mücadelesi olarak ortaya çıkmaktaydı.

Sorun, eninde sonunda dostlar ve düşmanlar için hem ulusal hem sınıfsal bir 'toprak ve ekonomik güç' mücadelesiydi.

Anadolu emekçileri başından beri mücadelenin savaş gücüydü. Köylüler ve işçiler işgal altındaki Anadolu topraklarında ve diğer yerlerde ya milis grupları içinde ya da asker olarak orduda asıl büyük yükü taşıdılar.

1919-1921 yılları Anadolu'da bir yandan emperyalist işgal, bir yandan ulusal direniş koşullarında önemli sol örgütlenmelere de tanık oldu.

Bunlardan birincisi Yeşil Ordu Cemiyeti'ydi. Mustafa Suphi'nin bir nevi dini teşkilat dediği Yeşil Ordu, 1920 yılı başlarında Ankara'da kurulmuş olan yarıgizli bir örgüttü. Rusya'da Kızıl Ordudan esinlenerek ve ona İslami bir renk katarak yabancı işgale karşı mücadele biçiminde örgütlenmişti. Kurucularının hepsi Meclis'te mebustu. Ankara ve Eskişehir'de örgütlenmişti. Genel sekreteri Harput eski valisi Tokat Mebusu Nazım (Resmor) Bey'di. Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Şeyh Servet, Dr. Adnan, Muhittin Baha gibi sol-İttihatçılar örgütün yöneticileriydi. Yeşil Ordu İslâmiyet ile komünizmi bağdaştırmaya çalışmakta ve Eskişehir'de Arif Oruç vasıtasıyla 'Seyyare Yeni Dünya' adlı bir gazete çıkarmaktaydı. Bir süre sonra Yeşil Ordu, Çerkez Ethem'i ve kuvvetlerini de örgütledi.

1920 yılında tüm Anadolu'yu saran sol ideolojiye yönelme hareketinin ortaya çıkardığı bir diğer örgüt Hafi -gizli- Türkiye Komünist Partisi'ydi. Ankara'da 14 Temmuz 1920'de Şerif Manatof, Binbaşı Salih Hacı oğlu, Ziynetullah Nevşirvanov tarafından kurulmuştu.

Bir diğer sol örgütlenme yine Ankara'da kurulan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ydı. Fırka 7 Aralık 1920'de kurulmuştu. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Hafi -gizli- Türkiye Komünist Partisi ile Yeşil Ordu'nun Enternasyonalci kanadının birleşmesiyle kurulmuştu. Yeşil Ordu'dan Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü de Fırka'ya katılmışlardı. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Sivas, Ankara, Eskişehir, Kayseri gibi illerde örgütlenmişti. [38]

1920 başlarındaki Anadolu'da Bolşevik devrimin yarattığı coşkun iklimden derece derece herkes etkilenmişti.

38. Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010 sf. 183

Türkiye, işgalci ve emperyalist Batı karşısında Bolşevik Rusya ile aynı kaderi paylaşıp, ölüm-kalım mücadelesi vermekteydi. Bu ortak düşman komünist ve ulusal bağımsızlıkçıları yan yana getirmişti. Komünist ideolojinin mazlum milletlere yaklaşımı ve Bolşevik devrim bu süreci geliştirmişti. Meclis'te milletvekilleri, cephede kumandanlar, basında, kahvelerde, sokakta pek çok kişi ve doğuda Kazım Karabekir bile komünizmden yana görünmekteydi.

Ege ve güney cephelerinde kurulan Kuva-yı Milliye çeteleri Yunan ve Fransız kuvvetleriyle çarpışırken, bir yandan da içerde padişah yanlısı gerici ayaklanmaları bastırmaya uğraşıyordu. Bu yurtseverlik duygusu ve anti-emperyalist mücadele tüm savaşanların kalbinde aynı idealler için mücadele eden komünistlerle sıcak bağlar kurmuştu.

1920 yılının ikinci yarısı, bu tablonun tersine dönmeye başladığı tarihin başlangıcıdır. Türkiye'de Millet Meclisi kurulduktan ve çalışmaya başladıktan sonra iktidarı elinde tutan Kemalistler, şimdilik dağınık ve etkisiz görünen 'sol hareketin' birleştiği takdirde potansiyel bir tehlike olabileceği kanısına kapılmışlardır.

Kemalistler, Yeşil Ordu üzerinde baskı kurarak, Yeşil Ordu'nun içindeki ittihatçı ve hükümete yakın kurucuları oradan ayırıp yeni bir örgütlenmeye gitmişlerdi. Bu manevra ile Türkiye'deki sol hareket hükümet tarafından kendi kontrolü altına alınmıştı. 18 Ekim 1920'de bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından da bir Türkiye Komünist Fırkası kurulmuştu. Partinin kurucuları arasında Hakkı Behiç Bey, Tevfik Rüştü Bey, Yunus Nadi Bey, Mahmut Esat Bey, Refik Bey (Koraltan), Kılıç Ali Bey gibi eski İttihatçı ancak içinde bulundukları günlerden itibaren Kemalizm'e güçlü bir şekilde destek veren siyasiler bulunmaktaydı. Bunların dışında Fevzi Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, İsmet Paşa, Çerkes Ethem de partinin kurucularındandı. Hükümet üyeleri ve paşalardan kurulan (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası sol'a olan yönelişi kontrol etmek, paşaların denetimi altına almak için kurulmuştu ve hükümetin kurduğu komünist partisi dışındaki bütün 'sol' yasa dışı ilan edilmişti. Hükümet valilere gönderdiği emirle (Resmi) TKP dışında faaliyette bulunacakların yakalanması direktifini verdi. [39]

Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın 3-4 ay süren hayatında önemli bir faaliyeti olmadı. 1920 yılının son günlerinde Batı Cephesinde Çerkez Ethem ve kuvvetlerini bastırma harekâtı başlatıldı. Gerici ayaklanmaların bastırılmasında ve Yunan ilerlemesinin durdurulmasında zaman zaman hayati roller oynayan Çerkez Ethem (ki kendisi Bursa yöresinde geniş toprakları bulunan, zengin bir ailedendir) kuvvetlerinin dağıtılması harekâtı, başından beri ve gittikçe tırmanan bir şekilde merkezi hükümetle yaşanan gerginliklerin bir devamıydı.

Çerkez Ethem türünden milis kuvvetlerinin yeni kurulmakta olan düzenli ordu ve burjuva devletleşme projelerinde yerinin olmaması, hiyerarşiye sığmayan disiplinsiz yapıları, ittihatçı sol ile olan ilişkileri, elindeki silahlı güce dayanarak Anadolu'da Milli mücadeleye destek veren eşraf ve büyük toprak sahiplerinden keyfi bir şekilde ve zorla alınan yardımların bu cephede yarattığı tereddüt, Çerkez Ethem'e karşı yürütülen harekâtın en önemli nedenlerindendi. [40]

39. Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010 sf. 250-262
40. Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010 sf. 79-100

1921 yılının hemen başlarında Batı Cephesindeki Yunan işgalinin hızı Türk kuvvetlerince kesilmişti. Yunan ilerlemesini durduran Ankara Hükümeti bir yandan da savaştığı İtilaf Devletleri karşısında meşruiyet arayışındaydı. Sevr Antlaşmasının bazı maddelerinin Türkiye lehine değiştirilmesi konusunda İtalyan ve Fransız devletleri politikasındaki değişiklik, dikkatleri yakında toplanması beklenen Londra Konferansına çevirdi.

21 Şubat 1921 de toplanacak konferansa giderken, tarafların birbirlerinden farklı beklentileri vardı. Ankara açısından sorun; savaşın durdurulması, meşruluk, tanınma, Sevr Anlaşmasının Türkiye lehine yeniden düzenlenmesi idi. İngiltere açısından ise; Yunan ilerlemesinin vardığı sınırlar, direnişi örgütleyen Türkiye'nin kapitalist sistemin içinde tutulması, Sevr'in yeniden düzenlenmesi, bunların hepsi konuşulabilirdi. Temel sorun Doğu'da dünya kapitalist sisteminden birinci kopuşu gerçekleştiren Bolşevik devrimin ardından, Türkiye'nin de ikinci bir kopuş olma ihtimaliydi. Rusya ve Türkiye'nin kendisine karşı yürüttükleri mücadelede sergiledikleri işbirliği bu kuşkuları artırmaktaydı. Anadolu'daki hareketin radikal bir çizgiye oturması, devrimci ve sol karakterinin derinleşmesi, 'sistemden' ikinci büyük kopuş olacaktı ki, bu durum emperyalist hükümetlerin hiç istemedikleri bir endişe kaynağıydı. Anadolu'da Milli Mücadelenin başında bulunan çoğu hala padişahçı paşalar, mebuslar, sınıfsal çıkarlarının bilincindeki Türk burjuvazisi ve Anadolu eşrafı ise Batı emperyalizmi nezdinde meşruiyet ve kabul için emperyalizmin endişe kaynaklarını yatıştırmak fikrindeydiler. Ankara, Londra Konferansına oturmadan önce Batı'nın içini ferahlatmak, sol ile aralarına belirgin bir çizgi çekmek, bunu eylemli bir şekilde göstermek ve 'sistem' içindeyiz ve öyle kalacağız mesajı vermek istiyordu.

1920 yılı aralık sonlarında başlatılan Çerkez Ethem kuvvetlerinin dağıtılması harekâtı, bu çizgiyi çekmede acele etmek isteyen hükümet için iyi bir vesile sayıldı. Sol'a karşı genel bir sindirme ve kovuşturma başlatıldı. Yeşil Ordu Cemiyeti soruşturması bu sırada başladı. (Resmi) TKF'nın yayın organı Yeni Dünya kapatıldı. İdarehanesi tahrip edildi. Sahibi Arif Oruç tutuklandı. 1 Şubat 1921 'de faaliyetini kendiliğinden durdurduğunu açıklayan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kovuşturmaya dâhil edildi. Partinin meclisteki üyeleri Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Beylerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Ankara İstiklal Mahkemesi, Tokat Mebusu Nazım Bey, Salih Hacı oğlu ve Ziynetullah Nevşirvanov'un 15 yıl ağır hapis cezasına, diğer komünistleri de çeşitli hapis cezalarına çarptırdı. Yeşil Ordu, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası 1920'nin Aralık ayı ile 1921'in Şubat ayı arasında (Londra Konferansı'ndan önce) kovuşturmaya uğratılarak yaşamlarına son verildi. [41]

Gelişen olaylar, 1920 yılının ortalarından itibaren Türkiye'de politik iklimdeki temel parametreleri değiştirmişti.

Rusya'da Bolşevik devrimin gerçekleşmesinden sonra Türk aydın ve bürokratlarının komünizm hayranlığı, başka etmenlerin de araya girmesiyle 1920 yılı ortalarına kadar sürmüştü. Özellikle Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin dört bir

41. Hamit Erdem, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010 sf. 108

yanından ve İstanbul'dan gelen milletvekilleriyle çalışmaya başladıktan sonra yeni devletin hem tercihleri hem sınıfsal yapısı ortaya çıkmıştı.

Asker, memur, eşraf, tüccar, ağa, büyük toprak sahibi ve din adamlarından meydana gelen Büyük Millet Meclisi mebuslarının tartışılmayan tercihi 'batılı-kapitalist-burjuva' ideolojinin gereklerinin yerine getirilmesi yönündeydi.

Bu noktada bir yol ayrımına gelinmişti.

Komünizmle olan romantik beraberlik, 1920 yılının ortalarından itibaren ayrılığa dönüşen bir süreç olmaktaydı. 'Burjuva devrimine' soyunan varlıklı sınıflar, kendilerinin 'burjuva' olduklarını hatırladıkları; komünizmin de aşağıdaki 'avam' sınıfının ideolojisi olduğu ve onların düzenlerini savunduğunun ayrımına vardılar. Komünizm köylü ve işçilerin iktidarı demekti ancak iktidarda kendileri vardı.

Türkiye Komünist Fırkası'nın raporlarındaki değerlendirmelerde bu durum bütün açıklığıyla yer almaktadır: "Ordudaki büyük zabitan, Bolşevizm'i ve sosyal inkılâbı kendi menfaatlerini gözeten bir idare değişikliği olarak görmektedirler, halkın Bolşevizm'e olan sevgisi Anadolu'da yalancı komünizmler tesisine yol açmıştır."

Komünizme ve Bolşevizm'e düzülen methiyeler, milletvekillerinin, kumandanların, siyasetçilerin ve gazetecilerin komünizm sevgisi, bütün bir yıl tüm basında yer alan komünizm edebiyatı 1920 yılı sonunda bıçak gibi kesilmişti. Burjuvazi kendi düzenini kurmaktaydı.

21 Şubat 1921'deki Londra Konferansı'na hazırlanan Ankara Hükümeti'nin meclisteki ve meclis dışındaki solu şiddetle tasfiye ederek emperyalist batıya yaklaşma siyaseti Londra konferansı'nda (o anda) somut olarak işe yaramadı. Çünkü konferanstan somut bir sonuç çıkmadı. Ama verilmesi istenen mesaj verilmişti ve bu İngiltere'nin duymak istediği biçimdeydi. Bütün bu olumsuz koşullar altında, Anadolu'da ters esen rüzgârlara karşı, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Bakü'den ayrılıp Gümrü'ye geldiğini öğrenen Kazım Karabekir Paşa 26 Aralık'ta durumu bir telgrafla Ankara'ya bildirmişti.

Bakü'de Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası; bir yandan sanayisi gelişmemiş, işçi sınıfının azınlıkta, geniş köylü yığınlarını feodal unsurların tayin ettiği hayat ve imkânlarla yaşayan ve daha dün Osmanlı Devleti'nde paşa olan; şimdi de bu imkânlarından vazgeçmeyen aynı paşaların başında bulunduğu ve karakteri burjuva demokratik olan bir kurtuluş hareketi içinde politika belirlemeye çalışıyordu.

Bir yandan ulusal kurtuluş hareketine bütün kuvvetiyle destek verirken, diğer yandan halkın sosyalizme olan sevgisinin ve sol taleplerinin ortaya çıkardığı hepsi farklı renkteki sol örgütleri bir araya getirerek, 'şarkta büyük bir amele fırkasının mümessili sıfatıyla beynelmilel inkılâpçılar arasında hürmetli bir yer tutmaya' hazırlanıyordu.

Mustafa Suphi, bu değişen politik iklimin gölgesinde Anadolu'ya dönme hazırlıkları yaparken, Yeni Dünya'da 18 Aralık 1920 tarihinde yazdığı 'Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Komünist Fırkası' başlıklı yazısıyla; 'burjuva Türkiye' koşullarında Türkiye Komünist Fırkası'nın görev ve sorumluluklarını belirlerken, Türkiye'nin emekçi halkını uzun süreli bir örgütlenme ve bilinçlenme mücadelesine hazırlamayı tasarlıyordu.

Mustafa Suphi'nin aşağıdaki makalede öne çıkardığı temel sorunlar şunlardır:

Anadolu'da emekçi sınıfların yapısı, bilinç düzeyi, örgütlülüğü ve diğer faktörleri dikkate alarak, emperyalist devletlerin işgali karşısında Millet Meclisi'nin yürüttüğü mücadeleye tam destek vermek;

İşçi sınıfını ve köylülüğü ve diğer emekçileri sınıf çıkarları doğrultusunda Türkiye Komünist Fırkası'nda örgütlemek;

Parti'nin gücü ve örgütlülük düzeyi iktidarı devralacak bir seviyede olmadığından, kurulacak burjuva demokratik cumhuriyette bu şartların yaratılması için mücadele etmeyi önlerine hedef olarak koymak;

Devrimci mücadeleye halkın çoğunluğunun katılımını sağlamanın esas olduğunu unutmadan, darbecilik ya da hemen devrim kolaycılığını ve serüvenlerini peşinen reddeden bir politikanın başarısı için çalışılması gerektiğini yazıyordu.

Aşağıdaki makale Mustafa Suphi'nin 1920 yılının başında bu sorunları tartıştığı önemli bir makalesidir.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Komünist Fırkası

"Türkiye Komünist Fırkası Merkezi Heyeti, memleketimizi yeni bir devr-i faaliyet ve harekete sokan Anadolu Hükümeti'ne karşı takip edeceği siyaseti, bugünkü nüshamızda altı maddelik bir lahiya ile ortaya koyarak, fikirleri tamamen ışıklandırmış ve her türlü yanlış anlamalara nihayet vermiş oluyor.

Vakıa, şimdiye kadar Anadolu'da arasıra meydana çıkarak komünizm'den bahseden bazı fertlerin yeryüzünü birdenbire her türlü pislikten, her türlü zulüm, baskı ve tehditten temizlemeleriyle alakadar, şüphesiz ki yüksek ve insaniyetkarane ve fakat aynı zamanda aşırılıklarla dolu beyanatlar bazı hükümet çevrelerinde Türkiye Komünist Fırkası'nın Küçük Asya'da içtimai inkılâbın meydana gelmesi için lazım gelen şartların vücuduna tabi bulunması gibi yanlış bir zannın doğmasına sebebiyet vermiştir.

Diğer taraftan Anadolu'da kıyam hareketi başladıktan sonra Büyük Millet Meclisi içinde, eski politikacılarımız tarafından vücuda getirilen yeni fırka ve zümrelerin şahsi mülkiyet meselesinde bile anlaşamamaları, sola doğru her adımda birkaç menzil atlayıvermeleri, komünistlerden bazı yoldaşların, 'yine mi suni ve yalancı hareketler karşısında bulunuyoruz?' kuşkularını uyandırmıştı. Biz ise bu yanlış düşünce ve fena anlayışların yeri olmadığını, Küçük Asya'da başlayan hareketlerin ise tabiiliğini iddia ediyoruz.

Rusya'da başlayarak, Avrupa ve Amerika içlerine doğru dalgalanıp ilerleyen içtimai hareketin, Rusya'ya bir cephe teşkil eden Küçük Asya'ya tesirsiz kalması mümkün müdür? Büyük Millet Meclisi'nin esas teşkilatı olan halkçı ve halk zümreleri fırkası da, amele ve rençper inkılâbının -bolşevizmin- rüzgârı içinde doğmuş bir takım hücrelerdir. Ancak Anadolu hareketinde gördüğümüz vasf-ı fark, işaret, umumi bir millet, bir halk hareketi halinde tecelli ediyor ki, bunun esasları da, Komünist Fırkası'nın beyannamesinde (madde 4) izah olunduğu gibi, pek tabii olarak memleketin efkâr ve hayat şartlarından doğmaktadır.

Bu hale göre, Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu hareketine karşı vaziyeti, kendi kendine meydana çıkar. Komünist Fırkası, içtimai inkılâbı anlayan ve ona bütün varlığı ile bel bağlayan işçi ve rençperlerin bir siyasi teşkilatıdır. Memlekette mazlum ve işçi, fakir ve işsizler çokluk teşkil etseler de, sanayiin iptidai bir halde olması itibariyle, amelenin proleter teşkilatına malik ve toplanmış olmamaları, komünistlerin azınlıkta kalmalarını icap ettirmektedir. Ve yine bu itibarladır ki, Komünist Fırkası, hâlihazırda inkılâbı yapacak ve idareyi ele alacak büyük bir hükümet fırkası şekil ve mahiyetinde ortaya atılamaz.

Komünist Fırkası memleket içinde azınlığı temsil eden bir fırka halinde teşekkül ile beraber, Üçüncü Enternasyonal'in bir uzvu olarak yeryüzündeki içtimai inkılâbın temel direği mahiyetindedir. Ve bu nedenle üstüne düşen vazife büyük olduğu kadar cihanşümuldur. Üçüncü Enternasyonal'in proletarya teşkilatı zayıf olan Türkiye'de ve Türkiye halindeki bütün şark memleketlerinde takip ettiği nokta-i nazar bilinirse, bu vazifenin ehemmiyeti bir kat daha takdir olunur. İçtimai inkılâbın mazlum şark memleketlerinden beklediği hareket, zalimlere karşı kıyam ve isyandır. Şarkta uhdesine düşen büyük vazifeyi idrak etmiş bir memleket ve millet olarak bu gün karşımıza çıkan zavallı Türkiye ve fakir Türk Milleti'dir. Demek ki içtimai inkılâp karşısında Türkiye Komünist Fırkasına düşen vazifeyi, yağmacı emperyalizmin bütün tazyiklerine rağmen ayaklanıp varlıklarını ispat eden Anadolu kıyamcılarına ve kıyamcıları temsil eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne samimiyetle yardım etmek ve Anadolu'daki bu hareketi şarkın diğer mazlum ve medeni millet ve hükümetlerine örnek olarak göstermekle hülasa edebiliriz.

Bundan başka, Türkiye Komünist Fırkası'nın halka karşı birçok borçları ve mecburiyetleri vardır. Türkiye Komünist Fırkası kendi teşkilatı içinde amele ve rençper halkın vicdanını terbiyeye, Küçük Asya'nın karanlık sokaklarında bile türlü mahrumiyet ve mahkûmiyetle dolaşan mazlum işçi ve köylülerimizi muntazam ve müteşekkil bir sınıf simasıyla dünyanın diğer memleket proleterleri meclisine takdim etmeye mecburdur.

Münevver ve inkılâpçı gençlerimiz, beyaz yakalı Frenk gömleklerini ve parlak kılınçlarını omuzlarından atarak eli nasırlı mazlum halkımız arasına girerler ve Komünist Fırkası saflarında bütün hayat ve mevcudiyetlerini biçare, bahtsız işçi ve çiftçilerimizin açlık, karanlık ve kulluktan kurtulmaları yolunda feda ederlerse, halkımız hakiki içtimai inkılâba doğru yükselecek, memleket yağmacıların elinden tamamen kurtulma iktidarını gösterecek ve böylece komünistler şarkta büyük bir amele fırkasının mümessili sıfatıyla beynelmilel inkılâpçılar arasında hürmetli bir yer tutmaya hak kazanacaklardır. Burada izahatımıza nihayet veriyoruz.

Yukarıda gösterdiğimiz esaslara karşı olarak büyük teşebbüsler peşinde, hegemonyal işler görmek ve hazıra konmak isteyen herhangi bir komünist, mensup olduğu fırkanın takip ettiği yoldan çıkan ve binaenaleyh fırkaya itaat etmeyen bir derbederdir."

3. Anılar'da Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Mustafa Suphi'ye Mektubu

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Bakü'den Ankara'ya dönüş hazırlıkları sürecinde, Anadolu'ya temsilci olarak gönderilen Süleyman Sami'nin Ankara'dan dönüşünde oradaki temaslarıyla ilgili olarak mektuplar getirdiği bilinmektedir.

Sözü edilen bu mektuplardan biri de Ankara'da Hafi TKP tarafından, Süleyman Sami'ye gizlice verildiği iddia edilen mektuptur. Mektubun içeriği; 'Ankara hükümetinin komünistler üzerinde baskısı büyüktür ve Bakü'den yola çıkacak kafilenin gelişi ertelenmelidir' şeklindedir.

Yakın zamana kadar -o dönemle ilgili bilgiler yalnız anılarla sınırlı iken- bu mektubun varlığı güçlü ihtimal olarak kabul edilmiş, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının bu uyarıya rağmen dönüş kararını ertelememeleri olayın bu boyutunu da tartışılır hale getirmişti.

Bu bilgilerin kaynağı Süleyman Nuri'nin (anılarındaki) kendi kanaati ve bir başkasının, Affan Hikmet'in anılarıdır. Süleyman Nuri, Bakü'de, TKP Merkez Heyeti üyesidir ve TKP'nin Türkiye'ye dönüş kararına (veya dönüşün şekline) muhalefet eden tek üyesidir. Nitekim kendisi o sırada Türkiye'ye dönmemiş ve Bakü'de kalmıştır. Süleyman Nuri anılarında olayı şöyle aktarmaktadır:

"Mustafa Suphi bu ve buna benzer Kafkaslarda parti faaliyetini sevk ve idare ederken, diğer taraftan da Türkiye Komünist Partisi faaliyetini Türkiye'ye nakletmek için kat'i karara gelmiş ve bu kararından Ankara Halk İştirakiyun partisini haberdar ederek onlarında bu hususta mütalaalarını istemiştir. Bu maksatla Ankara'ya iki defa arka arkaya gönderdiği Türkiye Komünist Partisi merkez komitesi teftiş heyeti üyelerinden Süleyman Sami, Ankara Halk İştirakiyun Partisi'nin mürteci unsurların baş kaldırdıklarını ve komünist işçilere karşı şiddetli takibatın başladığını ileri sürerek şimdilik Türkiye'ye hareket etmeyi tehir etmelerini bildirir ve bu parti idarecilerinden Affan Hikmet'in de kendi hatıralarında bahsettiği aynı meseldeki (konu) Ankara Halk İştirakiyun Partisi'nin raporunu Mustafa Suphi'ye vermemiş yalnız gene Ankara'dan kendisine verilen M. Kemal'in, Kazım Karabekir'in ve 1912 senelerinde İstanbul'da beraberce çıkardıkları 'İfham' gazetesinde M. Suphi'nin arkadaşlık ettiği ve mecliste batı taraftarları arasında bulunan o zamanın maliye vekili Ferid'in davetiyelerini vermiştir." [42]

Süleyman Nuri anılarının ilerleyen sayfalarında (sf. 369'da) bu iddiayı tekrarlamaktadır.

Süleyman Nuri buradaki iddiasında, Süleyman Sami'nin iki kez Ankara'ya gittiğini (gerçekte bir kere gitmiştir) ve hain Süleyman Sami'nin diğer mektupları verdiği halde, Bakü'lü komünistleri yurda dönmemeleri konusunda uyaran THİF yöneticilerinin mektubunu sakladığını, bunu yine THİF'ından Affan Hikmet'in anılarında da anlattığını yazmaktadır.

İddiaya kaynak olan Affan Hikmet'in anılarında ise olay şöyle anlatılmaktadır:

42. Süleyman Nuri, Uyanan Esirler, Tüstav Yayınları, İstanbul 2002, sf. 358

"1920 senesi Ekim ayında, Mustafa Suphi yoldaş Süleyman Sami adında bir adamla Halk İştirakiyun Partisi merkez heyetine gönderdiği mektupla memlekete gelmeye hazırlandığını yazmıştı. Türkiye Halk İştirakiyun Partisi cevabında memlekette mürteci unsurların başkaldırdıklarını ve komünist işçilere karşı şiddetli takibat başladığını göstererek, şimdilik memlekete hareket etmemelerini istemişti. Fakat sonradan anlaşıldığına göre, Türkiye Halk İştirakiyun Partisi'nin bu cevabını Mustafa Suphi yoldaş anlamamıştı." [43]

Affan Hikmet'in anıları, kitabı yayına hazırlayan editörün de belirttiği gibi olaydan yıllar sonra kaleme alınmıştır. Nitekim aynı yerde (zamanlama hatasıyla) Süleyman Sami'nin Ankara'ya gelişinin tarihi Bakü'deki kongre sonrası (Ekim 1920) olarak yazılmıştır.

Süleyman Sami'nin Ankara'yı ziyareti Ağustos (1920) ayıdır. Ağustosta ise Ankara'da hâlâ Yeşil Ordu ve Hafi TKP faaliyette bulunmaktadır. Henüz Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurulmasına (7 Aralık) birkaç ay bulunmaktadır. Anılar ise Bakü'ye mektubu yazanın -olması gerektiği gibi- THİF olduğunda hemfikirdir.

Affan Hikmet'in anılarındaki bu bölümü doğrulayacak bir belge (şimdilik) bulunmamaktadır. Muhtemelen anılar, olacaklar olduktan sonra olayları mantık zeminine oturtmak için yazılan, belki son derece iyi niyetli, belki de sonuçları hesap edilmemiş basit yanılgıları gerçekmiş gibi anlatmaktadır.

Anılar doğal olarak belge değildir. Kimi zaman subjektiftir. Ancak bilgilerin sistemli olarak karartıldığı ve adamakıllı saklandığı dönemlerde bazı bilgi kırıntıları dahi kanaatlerin oluşması için yeterli olmaktadır.

Gerçekte ise Tüstav'ın yayımladığı 'Dönüş Belgeleri 1 ve 2' adlı kitaplarda yer alan Bakü'deki TKP'nin merkez komitesi tutanaklarında, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı Haziran-Eylül 1920 adlı yapıtta ve yine 'Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası' adlı kitapta ayrıntılı olarak yer alan rapor, doküman ve belgelerde, ayrıca THİF yöneticilerinin İstiklal Mahkemesi'ndeki ifadelerinde yukarıdaki olayları doğrulayacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, Affan Hikmet'in anıları ve Süleyman Nuri'nin değerlendirmeleri bu yeni belgelerin ışığında okunduğunda, Ankaralı komünistlerin ne Süleyman Sami ile ne de bir başka şekilde, Bakü'deki Türkiye Komünist Partisi'ne ve Mustafa Suphi'ye 'içeriği yukarıda yazılan' şekilde bir mektup göndermemişlerdir.

Süleyman Sami Ankara'ya geldiğinde Mustafa Kemal ve hükümet çevreleriyle görüştükten sonra Ankara'da Tokat mebusu Nazım, Salih Hacı oğlu, Şerif Manatov ile de görüşmüştür. Süleyman Sami, Ağustos ayında Yeşil Ordu ve Hafi TKP yöneticilerini ziyaret etmiş, aşağıdaki mektup Hafi TKP'nin 21 Ağustos 1920 tarihli merkez-i heyet toplantısı sonrasında Süleyman Sami'ye verilmiştir.

"Onuncu içtima 21-8-1920

15 Haziran 1920 tarihli vesikanızla

Bakü'de Türkiye İştirakiyun Fırkası riyasetince gönderilen murahhas Süleyman Sami yoldaş tarafından verilen suallere cevaptır.

43. Affan Hikmet, Milli Azatlık Savaşı Anıları, Tüstav Yayınları, İstanbul 2006, sf. 30

1- 14 Haziran 1920 tarihinde Ankara'da Salih Hacı oğlu ve Şerif Manatov yoldaşların teşebbüsüyle bir Türkiye Komünist Partisi teşkil olunmuştur.

2- Riyaset heyeti Salih Hacı oğlu, Şerif Manatov, Ahmet, Ziynetullah, Mustafa Hilmi yoldaşlardan mürekkeptir. Bir mahfeli vardır.

Elyevm aza mevcudu 138'dir.

3- Bu son bazı evrakın tab'ı için kasa mevcudunu sarf ettik. Bugün kasamızda beş para kalmamıştır.

4- Fırka şimdilik yalnız propaganda ile ve halkı ihzar ile uğraşıyor. Hükümet 'Mustafa Kemal Paşa Hükümeti' (okunamıyor) şiddetle muhalif olduğu (okunamıyor) bulunuyor. İşçi, çiftçi ve köylü (okunamıyor) uğraşıldığı ve bunların irşadına çalışıldığı için para bulmakta pek ziyade müşkülat çekiliyor. Hücre ve maarif teşkilatına çok ihtiyacımız var. Civar kazalar vesair vilayetlerle sıkı bir münasebet tesisi ve muntazam muhaberat icrası da mümkün olamıyor. Hülasa elde para mevcudu ile pek az bir zamanda memleketin ekseriyeti inkılâba hazır ve müheyya bir hale getirileceğinden şüphemiz yoktur.

5- Başlıca bir matbaa, kâfi miktarda kâğıt ve her türlü matbaa malzemesi ve bir miktar da paraya ihtiyacımız vardır.

6- Hükümet-i hazıra fırkanın mevcudiyetinden resmen haberdar değildir. Maahaza fırkaya düşmandır. Şu kadar fırkanın kuvvetini bilemediği için bu ana kadar hatta icap ettiği halde bile resmi bir takibat yapamamıştır. Yalnız polis hafiye teşkilatı daima fırka azasını tarassutta bulundurur. Fırkanın hükümetin her şubesinde yoldaşı bulunduğu için onun her türlü harekâtına az çok vukuf hâsıl edecektir.

7- Ankara'da eski Hürriyet ve İtilaf ve İttihat Terakki, Yeşil Ordu fırkaları vardır. Hürriyet İtilaf fırkası şimdi pusudadır. İttihat Terakki (okunamıyor) elyevm Anadolu hükümeti (okunamıyor) fırkamızın her ikisiyle de hiçbir alakası yoktur.

8- Fırkamız Üçüncü Enternasyonal esasatını kabul etmiştir. Binaenaleyh Üçüncü Enternasyonale merbut olduğuna kani olduğumuz Bakü'deki İştirakiyun Teşkilatının merkezi komitesini resmen tanıyor. Ona merbutiyeti bir şart bilir. Ve merkezi komitenin uzattığı tahliskâr eli hürmet ve samimiyetle sıkar maddi ve manevi her türlü muavenetlerine dikkat ve şiddetle intizar eyleriz.

İmzalar." [44]

4. Mustafa Suphi'nin Ankara'daki 'Sol'u Değerlendirmesi

Mustafa Suphi ve beraberindeki arkadaşları 1 Ocak 1921 tarihinde (Bakü'den çıkıp) Kars'a vardıklarında, Bakü'de partinin 'Dış Büro'su kalmıştı. Büro'nun başında da Kayserili İsmail Hakkı bulunuyordu. Kars'ta Kazım Karabekir tarafından 'pek samimane' törenle karşılanan Mustafa Suphi gerek Karabekir Paşa'yla görüşüp olayları kavramaya çalışırken, bir taraftan da Bakü'deki İsmail Hakkı'ya yazdığı mektuplarla düşüncelerini aktarmıştır.

Mektubu yazdığı ayın sonunda öldürüleceğinden habersiz Mustafa Suphi, Ankara'ya ulaşmayı hedeflerken yazdığı mektubunda birkaç konunun altını çiz-

44. Erden Akbulut-Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Sos. Tarih Yay., İst. 2007, sf. 129

miştir ki, burada Bolşeviklerin Türkiye politikasına karşı iki itirazı dikkat çekicidir:

"Rus Dış İşleri Komiseri Çiçerin'in Van ve Bitlis'in Ermenistan'a bırakılması yolundaki 'münasebetsiz' teklifi bizi zor durumda bırakmıştır.

Bolşevik önderlerin Enver Paşa'ya yardımları (doğru olmamıştır) ve bununla güçlenen Enver doğuda ve Ankara'da sahte komünist partileri ile ortaya çıkmıştır.

Ankara'daki moda olan komünistlik Rusya'dan yardım almak için bir oyundur.

Ankara'da Marksizm'i savunan parti olarak azınlıkta kalabiliriz ve bu koşulda ayrı bir örgüt kurmak durumu söz konusu olabilir.

Ve Türkiye'de talihsiz işçi ve köylü dünyadan ve devrimlerden habersizdir."

Ocak ayı başında yazdığı bu mektupta belli ki bir kısmını memleketten tanıdığı Kör Ali İhsan Bey, Nazım Bey, Hakkı Behiç Bey, Yunus Nadi Bey, Muhiddin Bey, Dr.Tevfik Rüştü Bey, Besim Atalay Bey hakkındaki düşünceleri ise şöyledir:

"Bakü'de İsmail Hakkı Yoldaşa,

Aziz Yoldaş,

(boşluk) tarihinde Kars'a muvasalatla orduya misafir olduk. Kazım Karabekir Paşa tarafından hakkımızda pek samimâne muamele gösterilmiştir. Orduda ruh pek yüksek, halâskârlık cereyanı kuvvetlidir. Bolşeviklere karşı muhabbet umumi bir mahiyette iken son zamanlarda Çiçerin'in Bekir Sami'ye Van ve Bitlis'in Ermenistan'a ilhakı yolundaki vaki olan münasebetsiz bir teklifin şuyûu Rusya'ya karşı pek ziyade sarsmış, bizim de mevkiimizi müşkülâta sokmuştur. Ankara ve umumiyetle Garp cephesinde Türkçülükle karışık kuvvetli bir komünistlik hareketi intişâr etmekte, gazeteler Oktobr Bayramını halâskâr düğün olarak karşılayacak derecede ileri gitmekte iseler de yukarıda zikr olunan havadisin şuyûu bütün bu cereyanların birden bire aleyhte dönmesine kâfidir. (1 kelime silik) gazete sahifelerinde görülen komünistlik hareketleri pek sunidir. Bizlere isnad etmek istenilen mukallidlik (taklitçi) eseridir. Rusya'dan müzaheret (yardım) almak için bir oyundur. Bahtsız amele ve rençper ise dünya hareketinden, inkılâptan maalesef bihaberdir veya pek az haberdardır. Bu hususta bir fikir edinmek için Ankara'da teşekkül eden Komünist Fırkası hakkında malumat ve izahatı ber-vech-i âti (aşağıda) kaydediyoruz:

Şarkta ve Türkiye'de komünizm lehine başlayan büyük ve seri cereyanda istifade etmek isteyen İttihat ve Terakki yârânı, idare-i hükümeti daima elde bulundurmak gayesi ile Ankara'da Komünist Fırkası merkezi heyeti teşkil ediyorlar. Zannıma göre evvelce Halkçılık veya Halk Zümresi ismi verilmek istenen bir program etrafında komünizm akideleri mevcuttur ve bu işi Türkiye'nin Karl Marks'ı unvanı verdikleri Kör Ali İhsan Bey'e tevdi ediyorlar. İttihat ve Terakki yârânı programımızdan ve fırkanın unvanından başka teşkilat nizamnamemizi aynen kendilerine mal etmişler. Bu vechile hafi bir komünist fırkası kurulurken bizimle rabıta ve münasebetleri olup şubelerine mukayyed (bağlı) bulunan ko-

münistler hakkında takibata başlamışlardır. Gazetelerde aleyhine kampanya açmışlardır.

Onların fikrini neşreden Yeni Gün gazetesinde de ifşa eyledikleri gibi maksatları Kızıl Elma şiarıyla Turan ve İttihat-ı İslam siyaseti takip eylemek üzere idare-i hükümete yeni bir şekil vermek ve böylece idareyi daima elinde bulundurmayı temin eylemektir. Yeni Gün gazetesinde buna ait birçok işarat bulunmakta, hususiyle Talat Paşa'nın III. Enternasyonal nezdindeki nüfusundan ve Şark siyaseti kendilerine tevdi olunup bunu da Enver Paşa'nın fiilen deruhte ettiğinden bahsedilmektedir. Rusya tarafından Enver'e vaki olan maddi muavenet (yardım) Ankara'da Şarka İttihat ve Terakki'nin Pantürkizm ve Panislamizm şiarlarıyla komünist unvanı altında gizlenen bir teşkilat vücuda getirmek suretiyle akseylemiştir.

Yeni Komünist Fırkası müessislerinin şahıs ve hüviyetleri hakkında yapılacak ednâ (sıradan) tahkikat beyanatımızı teyid edecek kati buhranlar olur. Müessislerden şimdiye kadar öğrendiklerimiz hakkında malumat vereyim.

Ali İhsan Bey: Kör Ali demekle maruf (tanınmış) olan bu adam İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin on iki sene devam eden saltanatında İstanbul İttihat ve Terakki katib-i mesullüğü ile çalışmış ve harp içinde devam eden harp ticaret ve yağması devrinde memlekette ispekülasyona emin yollar açarak suni bir ticaret burjuvazisi temin eylemiş, Anadolu Milli Mahsulât Şirketi, Kantariye Şirketi, Bakkaliye Şirketi, İktisat Bankası ve saireyi ve birçok harp ticaret inhisarlarını vücuda getiren ve hayatı pahalılaştıranlardan olup harp seneleri içinde proletarya ailelerinin açlıktan sürünmelerine sebep olmuş. İttihat ve Terakki'nin harp seneleri içinde iaşe nezaretini deruhte eden Kemal Bey'le çalışarak İaşe Nazır muavinliğini ifa eylemiştir.

Celal Bey: Şimdiki hükümetin İktisat Vekili olan bu zat on iki senelik İttihat ve Terakki devri hükümeti esnasında Bursa ve Aydın vilayeti katib-i mesullüğünde bulunmuş, İttihat ve Terakki'nin mütarekeden sonra inhilâli üzerine İttihat ve Terakki'nin şekl-i diğerinde istihâlesi (hal değiştirme) olan Teceddüt Fırkası'nı tesis eylemiştir. Celal Bey şimdi komünistlerin ser-firâzıdır (yüksek baş).

Nazım Bey: İttihat ve Terakki'nin ikinci safında ve vilayet valiliklerinde bulunan Mütarekeyi müteakip 'Yeşil Ordu' ismi altında bir nevi dini teşkilat vücuda getiren kimsedir.

Hakkı Behiç Bey: Keza İttihat ve Terakki yârânından mutasarrıflıklarda ve pek mühim memuriyetlerde bulunmuş ve son günlere kadar orman işletme kereste ve ispekülasyon ile lekelenmiştir.

Yunus Nadi Bey: İttihat ve Terakki'nin Selanik'te vasıta-i neşr-i efkârı olan Rumeli gazetesinde, bilahare İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin gazetelerinden olan Tasvir-i Efkâr'da daha sonra İttihat ve Terakki sermayesiyle teşekkül eden Yenigün gazetesinde başmuharrirlik yapmış maruf ittihatçılardandır.

Muhiddin Bey: İttihat ve Terakki'nin İstanbul'da vasıta-i neşr-i efkârı olan Tanin gazetesinin uzun müddet, senelerce başmuharriri ve şimdi de Yenigün'de muharrirdir. İstanbul'da gazete patronları cemiyetinin kâtibi idi.

Doktor Tevfik Rüştü Bey: Eski İttihat ve Terakkicilerden olup merkez-i umumi azasından meşhur Doktor Nazım'ın akrabasından ve arazi (?) milyonerlerinden Evliyazade'nin damatlarındandır. İzmir'de İttihat ve Terakki organı olarak çıkan İttihat ve Anadolu gazeteleri başmuharriri idi. Harb-i umumi esnasında İttihat ve Terakki kabinesinin sıhhiye müdür-i umumisi ve harbin son senelerinde Almanya'da ecza taciri idi. Sıhhiye nezaretine tevdi edilen parayı sermaye ittihaz ederek ecza üzerine yaptığı ispekülasyon pek meşhurdur.

Besim Atalay Efendi: Bu sarığı çıkarılmış bir softadır. İttihad-ı İslam'dan Turancılık mefkûresine dönen ve İstanbul Türk Ocağı faal azaları arasında bulunan ve Pantürkistler arasında şöhret alan Hamdullah Suphi Bey ile çalışan bu adam şimdi İttihat-ı Etrakiye gitmek için komünizmi bir vasıta olarak kabul ediyor.

Soysallıoğlu İsmail Suphi: 1919 senesi yazı esnasında İstanbul'da teşekkül eden ve İngiliz liberalizmini esas itibariyle kabul eden Milli Ahrar (National Liberal) fırkası müessislerinden ve İngiliz liberalizmi mürevviclerindendir (değer veren). Dün individüalist (ferdiyetçi) iken bugün tamamen aksini kabul eylemiştir.

Doktor Tevfik Rüştü, Besim Atalay ve Soysallıoğlu sefir Ali Fuat Paşa ile birlikte Rusya'ya gelmekte idiler. İttihat ve Terakki İkinci Enternasyonal'e Doktor Akil Muhtar Bey, Salah Cimcoz Bey ve Nesim Mazliyah Efendi'yi nasıl temasa memur ettiyse şimdi de bunları III. Enternasyonal ile münasebete memur etmiş olsa gerekir.

Mehaza yeni komünist fırkası içinde bazı muhtelif ve tezat cereyanlar mevcut olduğu zannolunuyor. Burada Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalarla bazı mükâlemeler (görüşme) yapıyoruz. Netice konferansın birinci ve ikinci delegeleri Yusuf Kemal ve Rıza Nur Beylerle birkaç güne kadar buraya muvasalat edecek eski komünistlerle görüşünce daha vazıh surette anlaşılacaktır. Komünistlik geniş mikyasta intişara başladığına ve hatta bir moda haline girdiğine göre bizim ekalliyeti temsil ve müdafaa ordusu müzahereti (yardım) yolunda ve Marksizm'den ayrılmayan fikirlerimizin zafer bulacağına kanaatimiz vardır.

Bizim kongre mukarreratını kabul ettikleri halde büyük bir tasfiye yapmak üzere bazı müzakerat yapılması henüz tasavvur halindedir. Mamafih aksi halde ayrı bir teşkilat halinde kesb-i kanuniyete çalışmak mecburiyetinde kalacağımızı zannediyoruz. Merkezi heyet, hücre (?) ve harici büro ile diğer yoldaşlardan çıkan heyetlerde çıkan kararlar nazar-ı dikkate alınmak üzere III. Entemasyonalin alacağımız vazifeye dair nokta-i nazarını serian bekliyoruz.

Şunu da ilaveye lüzum görüyoruz. Şimdiye kadar yeni komünist fırkasının Büyük Millet Meclisi ile... ve hükümet eliyle communisme d'etat hükümet komünizmi yapılmak istenmesi gibi mesele hissediyorsak da bazı meseleler etrafında meclis müzakeratını buhranlar geçirmesi şayan-ı dikkattir. Herhalde komünistler ...(iki kelime okunmuyor)

Mustafa Suphi" [45]

45. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İst. 2004, sf 15

5. Dönüş Hazırlıkları

15 Eylül 1920'de kongre çalışmalarını tamamlayan Türkiye Komünist Fırkası 17 Eylülde toplanarak görev bölümü yapmıştır. Buna göre:

"Başkanlığa - Mustafa Suphi yoldaş,
Başkan vekili ve kasa işleri - Mehmet Emin yoldaş,
Sekreterliğe - Ethem Nejat yoldaş,
Matbuat ve neşriyat şubesi başkanlığına - Hilmi oğlu Hakkı yoldaş,
Rabıta ve istihbarat şubesi başkanlığına - Nazmi yoldaş,
Harbi şubeye - Süleyman Nuri yoldaş,
III. Enternasyonal ile münasebata - İsmail Hakkı yoldaşın seçilmesine' karar verilmiştir." [46]

Aynı toplantıda 'Merkez-i Heyetin iki hafta zarfında Anadolu'ya nakledilmesi ve Bakü'de 'Harici Büro' bırakılması' kararı da alınmıştır.

21 Eylüldeki Dördüncü İçtima'da 'Fırka'nın Türkiye'ye nakli için Ethem Nejat, Mehmet Emin ve İsmail Hakkı yoldaşlardan mürekkep bir encümen teşkil edilmesine' karar verilmiştir.

Ancak Türkiye Komünist Fırkası'nın Eylül sonuna doğru Anayurda dönüş için oluşturduğu encümen çalışmalarını sürdürmekle beraber, Aralık ayının ikinci yarısına kadar gerek Türkiye ile temaslar, gerekse de Komintern'le ilişkiler nedeniyle somut bir adım atılamamıştır.

Bu süre içinde dönüş ile ilgili Merkez Komitesi gündemine gelen konular şunlardır;

25 Eylülde Salih Zeki'nin Türkiye raporu görüşülmüş, 27 Eylülde İstanbul'dan gelen Türkiye Sosyalist Partisi Katib-i Umumisi 'Fazıl yoldaşın' (Mustafa Fazıl Çun) beyanatı ve Süleyman Sami'nin Türkiye raporu görüşülmüş, 14 Ekimde Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti ile olan sorunların görüşülmesine başlanmış, 13 Kasımda Türkiye'ye dönmek sorunu yeniden tartışılmış, 17 Kasımda Anadolu Hükümetinin Azerbaycan temsilcisi Memduh Şevket Bey'in, Türkiye Komünist Fırkası'nın dönüşünü olumlu bulan değerlendirmeleri görüşülmüştür.

22 Kasımdaki Merkez Komitesi toplantısına; Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Mehmet Emin, İsmail Hakkı, Hilmi oğlu Hakkı, Nazmi, Süleyman Nuri katılmıştı. [47]

Toplantıda, Anadolu'dan gelen ve komünistlere karşı yapılan kötü muamelelerin, baskı ve tutuklama haberleri karşısında neler yapılacağı görüşülmüştür.

Aynı günlerde Şerif Manatov komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle Anadolu'dan sınır dışı edilmişti. O gün yapılan toplantı sonucunda, Merkez-i Heyet'ten üç kişinin Anadolu'ya gitmesi, Kazım Karabekir'le ve Ankara'da gereken kişilerle görüşmesi; partinin yasal olarak çalışabilmesi için gerekli zeminin yoklanması; giden Merkez-i Heyet üyelerinin hareketlerinin kısıtlanması duru-

46. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 22
47. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 219

munda bundan partinin haberdar edilerek ona uygun tutum alınmasının sağlanması; partinin yasal çalışmasına izin verilmemesi durumunda gizli çalışma için bir plan yapılması ve bu planın ayrıntıları için Ethem Nejat'ın görevlendirilmesi kabul edilmiştir.

Mustafa Suphi ve arkadaşları Anadolu'dan son zamanlarda gelen komünistlerin kovuşturulması haberlerini kaygı ile karşılarken çeşitli olasılıklar üzerinde de durmuşlardır.

Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri; Kars'ta Kazım Karabekir ile görüştükten sonra hükümetin komünistlerin Anadolu'da açık çalışma taleplerine karşı onların vereceği cevaba göre yeni bir politika belirleyeceklerini; Anadolu'daki Milli Müdafaa hareketiyle bir güven ortamı yaratılmaya çalışılırken ve ortada resmi bir davet varken, yollarına döşenen pusunun bu kadar kanlı olabileceğini düşünmemişlerdi.

Aynı günkü toplantıda Mustafa Suphi:

"Arzu ettiğimiz birinci mesele Kars'ta Kazım Karabekir ile görüşmektir. O bize ya geliniz teşkilat yapınız veya bizi geliniz (çalışmalarınız hakkında) aydınlatınız veya Ankara'ya gidiniz, der. O bizim Ankara'ya gitmemizi müsait görürse ya Gürcistan'a döner veya buraya kadar gelir ve birlikte gideriz. Hükümetin tevkif vesaire gibi mecburiyeti olmazsa biz hiç ileri gitmeyiz." diyecektir.

Anadolu'daki çalışma konusunda:

"-Suphi; Bazı noktaları açıklığa kavuşturmak lazımdır zannediyorum. Saha-i faaliyetimiz ikidir, biri Anadolu kıyamcıları muhiti, diğeri onun harici. Ona göre Anadolu'da yapacağımız iş nedir? Haricindeki iş nedir? Bunu tayin etmeliyiz. Bizim Anadolu'da kazanacağımız nüfuza hariçteki faaliyetimiz daha tesirli olacaktır. Anadolu'daki teşkilata gelince kayd-ı ihtiyatla hareket etmek gerekir. Bunlar hiçbir tarafa şifre ve saire yazmamalı, herkes olduğu yerde, muhitinde maksadı neşr ve efkârı hazırlamak için çalışmalıdır. Memur sınıfı almamalı, ameleyi, çiftçiyi eğer aydınlardan almak lazımsa her meslek erbabından almalıdır. Harice gelince orada da ayrı bir hareket hattı kabul eylemek gerekir.

-Hilmi oğlu Hakkı; Belirli bir iki nokta göstermeliyiz. Onların etrafında teşkilat merkezi vücuda gelmelidir. Asıl mesele teşkilatı birdenbire vücuda getirmek değil, evvela aperey vücuda getirmelidir. Muhtelif yerlerde rabıtasız teşkilatların mesaileri etkisiz hale gelir. Faaliyet ikiye ayrılsın. Biri Anadolu dâhili, biri Anadolu harici. İstanbul'daki merkez Balkanlarla, Anadolu'daki ise muhtelif mıntıkalarla açıktan münasebet etsin. Bütün bunlar Merkez-i Heyet'le münasebeti temin ederek bir plan dâhilinde olsun. Benim fikrimce açık surette çalışmaya müsaade etseler bile gizli çalışmalıyız. Gizli çalışmak her iki halde de lazım. Neden dolayı Anadolu'dan gelecek haberleri gözleyerek burada beklensin." demiştir.

Yapılan tartışmalardan sonra Bakü'de Merkez-i Heyet üyesi İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri'den oluşan Dış Büro'nun ve yeteri kadar teşkilat, istihbarat ve yayın faaliyetini yürütecek üyenin dışında herkesin Türkiye'ye dönmesi fikri benimsenmiştir.

"Hafi (gizli) planın tanzim ve ikmaline Ethem Nejat yoldaş memur edildi. Müzakerattan sonra, Süleyman Nuri yoldaşın teklifi (görüşüldü ve) aşağıdaki gibi karar verildi.

Esas itibariyle (...) kabulüne ve merkezi heyetin tahdit ve tayin edeceği suretinde Türkiye'de bulunduğu müddetçe üç kişinin icra heyeti mahiyetinde olmasına oybirliğiyle, burada bulunduğu müddetçe riyaset heyetinin keza icra mahiyetinde olmasına ve gizli planın tatbik olunmasına iki muhalif reye karşı beş rey ile karar verildi. (üstü çizili: Merkezi heyetin göstereceği surette tahdit suretinde burada icraatın gizli tutulmasına iki muhalif reye karşı beş oyla karar verildi.)

İsmail Hakkı yoldaşın teklifi:

Merkezi heyetin icra ve riyaset heyeti gittikten sonra veya daha evvel bütün arkadaşlar verilen direktif dâhilinde hemen hareket etmelidirler.

Aleyhinde Suphi yoldaş, lehinde İsmail Hakkı yoldaş söz söyledikten sonra araya müracaat edilerek iki muvafıka karşı beş muhalif oyla reddedildi.

Mehmet Emin yoldaşın teklifi:

Merkezi heyetin üç arkadaşı gitmekle beraber verilen plan dâhilinde diğer geri kalan arkadaşlar sevk olunacaklar. Heyet-i merkeziye ve teftiş komisyonundan üç arkadaş yeniden icra heyetinden cevap gelinceye kadar bir müddet burada kalacak. Eğer cevap gelmezse tayin edilen plan dâhilinde hareket eyleyecektir.

İşbu teklif reye kondu. İki muhalif reye karşılık beş muvafık reyle kabul edildi. (Muhalifler İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri yoldaşlar)"

Anadolu'ya geçme hazırlıkları yapan Türkiye komünistlerinin gelmeden önce Anadolu hükümetiyle gerçekleştirdikleri son doğrudan temas, 1920 yılının Aralık ayı başındadır.

Ermenistan'da milliyetçi hükümetin devrilip, yerine kurulan devrimci yönetimle Anadolu hükümetinin ortak sınıra sahip olması dolayısıyla tarafların durumlarını ortaya koymaları ve iki devlet arasında barışın korunmasını sağlamak üzere oluşturulan heyette Türkiye Komünist Fırkası'ndan Hilmi oğlu Hakkı, Süleyman Nuri ve Abid Âlim de bulunuyordu.

18 Aralıktaki Merkez Komitesi toplantısında Süleyman Nuri ve Abid Âlim Ermenistan-Türkiye sınırındaki temaslarını ve Kazım Karabekir'le olan görüşmelerini şöyle anlatmışlardı: [48]

"Hakkı yoldaş söze başladı, tercüme-i halini sordu. Hepimiz söyledik, Kazım Paşa kendi efkârını, komünistlere hayırhahlığına ait malumat verdi. Ve komünistliğe ait malumat istedi. Bilhassa da memlekette tatbiki lüzumundan bahsetti. ...Benim (komünistlerin açık çalışması) merkezince salâhiyetim yoktur ki.... çalışmalarına müsaade edeyim. Mamafih (üç kelime okunamadı) Kazım Paşa'nın cevabını iyi görmeli. Yalnız ben bazı (noktalarını) kafi görmedim. Mademki onlar komünistlerden korkmuyorlar. Mademki şark vilayetleri komünistlere ha-

48. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 263

yırhahdır. Müsaade etmeliydi... Tevkif edilen arkadaşlardan bahsettik. Biz çalışmalarına mani değiliz dedi. Kendi muhitimde de bir şey yapmadım dedi. Şerif Manatof'u ve Nazmi yoldaşları söyledik. Kızdı, isimleri ve sürgün tarihlerini yazdı. Sürgün edilmeleri Kazım Karabekir üzerinde olumsuz etki bırakmıştı.

Kazım Karabekir Paşa bu görüşmede asgarilerde buluşan iyi paşa rolündedir. Sürgünden habersiz görünen ve onaylamadığını belirten ve benim bölgemde böyle şeyler olmaz anlamına gelecek şeyler söyleyen ama legal çalışma için yetkisizim diyerek, sorumluluğu peşinen üzerinden atan bir tavır sergilemiştir."

22 Kasımdaki toplantının sonunda Merkez Komitesi görüşme tutanaklarını yazan sekreter şu notları düşmüştü: [49]

"Suphi yoldaş şu neticeleri çıkardı.

1- Anadolu Kuvay-ı Milliye Ordusunun Rusya Şuralar Cumhuriyetine karşı bir suikastı hissolunmaktadır.

2- Şark cephesi kumandanının ise Kürt ve Türk komünistlerinin ahval ve yerel şartlara göre faaliyette bulunmalarına ve Şark vilayetlerinde dolaşmalarına bir mani yoktur.

3- Kanuni surette teşkilat yapılması için mutlaka Ankara hükümeti ile anlaşmak ve oradaki komünist teşkilatına karşı vaziyeti tayin etmek.

4- Kars'ın Ermenistan şurasına ilhakı meselesinin Anadolu İnkılâp Ordusu ile Kızılordu arasında hüsn-ü münasebeti bozacak bir mahiyettedir. Bu dört meseleye göre heyet-i merkeziye kararlarını verdiler.

1- Arkadaşlar memlekete girer, merkezi komiteden alacakları direktif dairesinde çalışırlar.

2- Ankara'ya gitmesi lazım gelen arkadaşların gitmesi mutlaka lazım gelir.

3- Muhacirler meselesinin mevzubahis edilmesi Türkiye Kuvay-ı Milliye ile Savetler arasındaki hüsn-i münasebeti ihlal eder. Gerek heyet-i murahhasanın fikrini, gerek Abid Âlim'in getirdiği malumatı Kafbüroya, Moskova'ya sair yerlere bildiririz."

a. Komintern ile Tartışma: Türkiye Komünist Fırkası'na Yapılacak Yardım

Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'ya dönüşü sürecinde Komintern ile olan ilişkilerindeki sorunlar zamanında çözülememiş, bu durum dönüşün gecikmesinde önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir.

Komünist Enternasyonal'in üyesi olan Türkiye Komünist Fırkası'nın Türkiye'de partinin örgütlenmesinde kullanılmak üzere yaptığı yardım, 14 Ekim 1920 tarihinde yapılan Merkez-i Heyet toplantısında tartışılmış, Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti, hazırlanan bütçeyi fazla bulmuş, Merkez-i Heyet'te yapılan tartışmalarda kimi üyeler, paranın tümünü iade ederek Türkiye'ye gitmeyi ve partinin çalışmasına yine de o şartlarda başlatmayı teklif ederken, diğerleri bunun partiye Komünist Enternasyonal tarafından yapılan bir yardım

49. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 265

olduğunu ve örgütlenme için mutlaka gerektiğini belirterek bu konuda gerekli tüm girişimlerin yapılmasını istemişlerdir.

İlgili Merkez-i Heyet toplantısında bu konuda üyeler şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: [50]

"14 Ekim 1920 Bakü

Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Mehmet Emin, Hilmi oğlu Hakkı, İsmail Hakkı, Süleyman Nuri yoldaşlar.

Suphi - Şark propaganda heyetinde muhtelif lahiyalardan bahsettik. Lahiyaları okudular, umumiyetle faaliyet hakkında bir takım müzakerat devam etti. Cevaplar verildi, sonra mali hesabata geldi, tafsilatıyla anlatıldı. Daha sonra bize Türkiye'de inkılâp yapmak için Rusya Komünist Fırkası tarafından Türkistan'a giderken verilen sandık muhteviyatından bahsedildi. İstasova benim hatırımda kaldığına göre beş yüz bin Romanof ve mücevherat var dedi. Cevap verdim: Bu paranın beş yüz bin Romanof olmasına evvelce karar verilmiş idi. Fakat bunun kısmen elmas kısmen Romanof verilmesine muvafakat edildi. Nihayet Romanof ve mücevherat hepsi beş yüz bin ruble olarak karar kılındı. Buna dair Moskova'da kayıt vardır, oradan her zaman tahkik edilebilir. Bu mesele halledilmeyince biz gidemeyiz, bilhassa ben gidemem dedim. Pavloviç bu meblağı veremeyiz çoktur dedi. Biz hayrette kaldık. Bu arkadaşları baştan savmak için gönderiyorsanız o başkadır. Meseleye ciddiyetle bakmak lazım gelir dedim. Bu para Türkiye'ye hediye edilmiş bir paradır, bu alınamaz. Netice olarak benim anladığıma göre iki şey vardır, birincisi benim şahsım etrafında cereyan eden mesele, diğeri mücevheratın bir suretle alınması... Maahaza öyle anlaşılıyor ki bize az bir şey vermek istiyorlar.

Süleyman Sami - Bu mesele fırkanın hayati bir meselesidir. Fırka bütün enerjisini göstermelidir. Bunlar bizim faaliyetimizi artırmak yerine azaltmaya teşvik ediyorlar. Esasen yalnız bu para ile ne yapılabilir. Heyet-i Merkeziye bu işi halletmeden katiyen gitmemelidir. Bütün teşkilatlar Anadolu'da bize bakıyor. Anadolu'da biz ne yapabiliriz. Onların nazarında pek büyük tanınan mevki bir hiç kalır.

İsmail Hakkı - Ben fikirlerine iştirak etmekle beraber Anadolu bizi zengin zannetmemelidir. Para olsun olmasın biz Anadolu'da çalışacağız. Yarın onların fikirleri bize gösterildikten sonra netice hakkında karar veririz.

Hilmi oğlu Hakkı - Burada bir itimat meselesi var. Bugünkü müzakere ile bizi müşkül duruma soktular. Bize itimat ediyorlarsa bizim dediklerimize dikkat etmelidirler. Biz Anadolu'yu pekiyi biliriz. Bizim Bakü'deki mevcudiyetimizde mana yoktur. Bizim Anadolu'da çalışmamız lazımdır. Onlar isterlerse para vermesinler, biz yine çalışmak azmine parasız da malikiz.

Mehmet Emin - Mesele gayet açık. Anlaşılıyor ki fırkaya bir âdem-i itimat gibi bir şey. Bunun anlaşılması lazım. Merkez-i Heyet bunu anlamalıdır. Merkez-i Heyet Türkiye'de çalışacaktır. Biz taş ve toprak yeriz ve orada çalışırız.

50. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belg.-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 121

Suphi - Emin yoldaş diyor ki âdem-i itimat meselesi anlaşılıncaya kadar Merkez-i Heyet burada kalmalıdır. Bu bir tekliftir, ne dersiniz? Biz sormalıyız ki iş şahsi midir? Yoksa umumi midir? Anadolu'ya gitmenin aleyhinde olan yoktur. Mamafih iki teklif var ve iki fikir ortaya çıkıyor ki bunları reye koyuyorum.

-Ne olursa olsun gitmek ve parayı, kasayı onlara bırakarak gitmeye muvafık rey verenler. Yalnız iki rey-i muvafık: İsmail Hakkı, Süleyman Nuri.

-Meseleyi açıklığa kavuşturup bilahare gitmek şeklindeki teklife muvafık rey verenler: Hilmi oğlu Hakkı, Nejat, Suphi, Mehmet Emin. Süleyman Sami yoldaş da bu kararda hemfikir.

Netice olarak bu mealde bir mektubun propaganda şurasına yazılmasına, Moskova'ya meselenin açıklığa kavuşturulması için bir kişinin gönderilmesine karar verildi."

Merkez-i Heyet, 24 Ekim tarihli toplantıda Propaganda Şurası'ndan gelen mektubu okumuş ve değerlendirmeye devam etmiştir. Mektup, 'netice olarak Heyet-i Merkeziye'nin Türkiye'ye naklinin geçici olarak durdurulmasını ve Şura ile Heyet-i Merkeziye'nin müşterek toplanarak meseleyi değerlendirmesini' önermiştir.

Aynı toplantıda genel eğilimi Hilmi oğlu Hakkı şöyle özetlemiştir:

"Türkiye Komünist Fırkası'nın faaliyete geçmesi için Rusya'nın para şeklinde olacak yardımın ilk-şart olmadığı (usulüne uygun) anlatılmalıdır. Bizim teşkilatımızı nakten kuvvetli isteyişimiz gerektiği şekilde değerlendirilmemiştir. İstanbul'da ve memleketin her tarafında İngilizlerin binlerce para sarf ederek ameleyi elinde bulundurmaya çalıştıkları, Anadolu'da hilafet vesaire namı altında propagandalar ile hala İstanbul hükümeti ile Anadolu hükümetinin uzlaşmak üzere olduğu bir zamanın da nazar-ı itibara alınması ve buna karşı ne suretle çalışmak icap ettiği, Versay Muahedesi'nde ufak bir tadiline karşı Mustafa Kemal'in Antanta ile uzlaşmak ihtimali, teşkilatın yaptığı işlere engel ve sonuç olarak dünya inkılâbı ile uğraşan bir kısım için ne denli önemli olduğu anlatılmalıdır."

Türkiye Komünist Fırkası ile Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti arasında cereyan eden görüşmeler Ekim ayı içinde yani Kongre'nin tamamlanmasından bir ay sonra meydana gelmektedir. Bu günlerde 'faaliyetin Anadolu'ya nakli' konusunda hazırlıklar yapılmaktadır.

Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti ile Türkiye Komünist Fırkası'na yapılacak yardımın miktarı tartışmanın temel konusu olmakla beraber Mustafa Suphi'nin dile getirdiği; sorun, 'benim şahsım etrafında cereyan eden mesele' olabileceği değerlendirmesi, muhtemelen Komintern'in Doğu Seksiyonu yönetimi ile Mustafa Suphi arasında bir anlaşmazlığa işaret etmektedir.

Merkez-i Heyet'teki değerlendirmelerde, yardımın tümüyle iade edilmesi seçeneği de görüşülmüş, ancak bu sorunun 'partiye güven' sorunu olduğu ve bunun aydınlatılmadan dönülmemesi düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti de gönderdiği mektupta, 'Heyet-i Merkeziye'nin Türkiye'ye naklinin geçici olarak durdurulmasını ve Şura ile Heyet-i Merkeziye'nin müşterek toplanarak meseleyi değerlendirmesini' önermiştir.

Anadolu'ya dönüş için yapılan hazırlıkları ve bunun 'Şura' ile devam eden görüşmeler nedeniyle ertelenmesi Dr. Fuat Sabit tarafından Kazım Karabekir'e de anında rapor edilmiştir.

Dr. Fuat Sabit, uzun mektubunda bu konuda şöyle yazmıştır:

"Şark Şurası ve Rusya merkezi fırkanın Kafkasya bürosu da Suphi'nin niyeti hakkında benim kanaatlerime yakın kanaatlere geldiğini kuvvetle tahmin ederim ki fırka Türkiye'ye hareket edecek iken yol hazırlıkları yapılmış ... olduğu veçhile fırkanın hareketi tehir edildi. Suphi'nin mahkemeye verileceği söylentisi bulunmaktadır." [51]

8 Teşrinisâni (Kasım) günlü Merkez-i Heyet toplantısında gündemdeki maddelerden birisi de 'İstasova, Pavloviç, Suphi yoldaşlardan mürekkep bütçe komisyonunun mesaisi' idi.

Mustafa Suphi, Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti ile olan sorunun Stalin'in katılımıyla aşıldığı yolunda bilgi vermektedir. [52]

"Türkiye Komünist Fırkası doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonal'e merbut olduğu cihetle bütçeyi oranın tasdik etmesi lüzumunu İstalin yoldaş bizzat söylediğinden ve İstalin yoldaş bizzat Moskova'ya tasdik ettirecektir."

Mustafa Suphi komisyonun çalışmasını tamamladığını kimi maddelerinin aynen kimi maddelerinin değiştirerek kabul edildiğini, bütçenin toplam 50.712 lira olarak bağlandığını belirtmiştir.

b. Merkez-i Heyet'in Bakü'den Hareketi

Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet'i Bakü'de, İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri'den oluşan 'Dış Büro' bıraktıktan sonra 19 Aralık ile 25 Aralık tarihleri arasında Kars'a doğru hareket etmişlerdir.

Mustafa Suphi ve arkadaşları Bakü'den yola çıkıp, Karakilis'e vardıklarında, Kazım Karabekir Paşa 25.12.1920 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti'ne bir şifre telgraf çekmiş (ve o ana kadar geçerli olan hükümet kararına da gönderme yaparak) Mustafa Suphi ve dört arkadaşının Gümrü'ye varmak üzere olduklarını, geldiklerinde Büyük Millet Meclisi ile temas için uygun bir refakatle Ankara'ya göndereceğini bildirmiştir.

Bu telgraf ertesi gün Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir tezkere ile gönderilmiştir. [53]

"Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne
Şark / 25.12.336

Bakü'de Türk Komünist Fırkası reisi Mustafa Suphi ve diğer dört refiki Karakilis'e gelmiş olup, bu akşam 25.12.36 Gümrü'ye varmaları muhtemeldir. Bakü'de sırf komünist amaline hadim olarak sarf-ı mesai eden Mustafa Suphi

51. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı, Tekin Yayınevi, Ankara 1990, sf. 86
52. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 151
53. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1997, sf. 299

yoldaşın Büyük Millet Meclisi ile temas ve memleketin menafi-i hakikiyesini görerek hariçte avantür peşinde koşmaması için münasip bir refakatle doğruca Ankara'ya izamını muvafık gördüğüm maruzdur.

Şark Cephesi Kumandanı
Kazım Karabekir"

Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir'in bu telgrafını, 'Ankara'daki komünist hareketler arzu edilmeyen bir durumdadır, Mustafa Suphi bunları körükleyebilir, siz görüştükten sonra sonucun bildirilmesi' diye 29 Aralıkta cevaplamıştır.

Bu sırada Ankara'da arzu edilmeyen komünist hareket olarak adlandırılan örgüt; (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'na katılmayan ve Katib-i Umumisinin Nazım Bey olduğu, 7 Aralıkta kurulmuş olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'dır.

Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir'e telgrafı şöyledir. [54]

"Şark Cephesi Kumandanı
Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine,
Ankara / 29.12.336

Ankara'daki komünist cereyanları arzu hilafındadır. Bakü Türk Komünist Fırkası Reisi Mustafa Suphi'nin bu cereyanları körüklemesi mahzuru varid-i hatırdır. Bir defa kendisini gördükten sonra mütalaa-i devletlerinin işar buyurulmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

29 Aralık 1920 tarihli bu telgrafa Kazım Karabekir Paşa'nın ne cevap verdiğini ve bu cevabı karşılığında da hareket tarzının ne olması gerektiği yolundaki Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesi bilinmemektedir.

Ancak, 2 Ocak tarihinden itibaren Kazım Karabekir ile Erzurum Valisi Hamit Bey arasında başlayacak olan telgraf trafiğinden hükümetin, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişlerinin engellenmesini istediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu gelişmelerden habersiz bulunan Mustafa Suphi başkanlığındaki Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet üyeleri; Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Hilmi oğlu Hakkı, Mehmet Emin, Süleyman Sami, Nazmi ve beraberlerindeki parti teşkilatı 19 Aralık ile 25 Aralık tarihleri arasında Bakü'den Türkiye'ye dönmek üzere ayrılmışlardı. [55]

"Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı yoldaşlar 19 Kânunusani 920
Suphi ve Emin 21,
Süleyman Sami ve yoldaşları 23,
Baha Ali ve Lütfü Necdet ve Naciye yoldaşlar 25 Aralıkta hareket ettiler."

54. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1997, sf. 300
55. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay. İst. 2004, sf. 271

Merkez-i Heyet emrinde olarak 21 Kânunuevvel 920'den 25 minhuya kadar Bakü'den Türkiye'ye hareket eden heyet-i seferiye erkânı (?)

Suphi Yoldaş, Emin yoldaş, merkezi heyet azasından ve merkezi heyet emrinde olarak:

İsmi	Vazifesi
1- Hayrettin	Merkezi heyette
2- Semih	Matbuatta
3- Hasan Cevat	
4- Topçu Hakkı	
5- Nazmi	Diyarbakır
6- Meryem Suphi	Maşiniska
7- Fahri	Harput
8- İsmail Çit	
9- Niyazi	Matbuat
10- Kazım Hulusi	Kuryer
11- Şefik Emin	Yazıcı
12- Meryem Emin	Kadınlar şubesi kâtibesi
13- Refii Maksut	Kuryer
14- İsmail oğlu Ahmet	Tercüman
15- Bahattin	Matbuat şubesinde
16- .....Hacı Mehmet	
17- Mustafa Mehmet	Erzurum istihbarat şubesine
18- Tevfik	Trabzon istihbarat şubesine
19- Yahya	Batum istihbarat şubesine
20- Baha Ali	Samsun istihbarat şubesine
21- Muhlis	Samsun istihbarat şubesine
22- Mesut Zeki	İnebolu istihbarat şubesine

İlave gidenler

23- Süleyman Sami	Trabzon istihbarat şubesine
24- Hilmi kızı Naciye	
25- Feyzullah (?) oğlu Tevfik	
26- .....oğlu Asker Hasan	

Merkezi heyet tarafından Türkiye'ye vazifeyle gönderilen arkadaşların Ethem Nejat yoldaştan alınan listesi:

1- Van, Hakkâri ve Diyarbakır havalisine: Maksut yoldaş (yanında beş komünist asker vardır.)

2- Ünye ve Giresun havalisine: Halis Ömer oğlu, Abdullah Cevat oğlu (bu yoldaşlar fırka kursunu ikmal etmişlerdir.)

3- Ankara havalisine: Osman oğlu Osman Nuri (bu yoldaş Macaristan'da amele iken Macar ordusunda asker olmuş ve bilahare Rusya'da esir düşmüş ve Rusya kızıl ordusunda siyasi hizmetler görmüştür.)

4- Karadeniz sahiline: Fazıl yoldaş (propaganda matbuat ve neşriyat.)

5- Ankara'ya: Semih yoldaş (Rusya Savet mümessili nezdinde memur olarak gönderilmiş ve propaganda vazifesi verilmiştir.)

Merkezi heyet tarafından Türkiye'ye vazifeyle gönderilen arkadaşlar listesi ve Türkiye'deki adresler:

Mesut Zeki Mehmet yoldaşa İzmir vilayetinin.....mahallesinde yirmi sekiz numara.

İşçi Birlikleri:

İstanbul işçilerinden Tophane'de Süleyman Usta: sosyalisttir.

İstanbul Makriköyü'nde barut fabrikasında Hasan.....

İstanbul Seyr ü sefain fabrikasından Şaban Ömer

İstanbul Tophane'de amele, Boğazkesen'de tatlıcı Yusuf Usta.

Namık İsmail, İleri gazetesi ressamı.

Şefik Hüsnü, Babıâli caddesinde 52 numarada İkdam yurdu katında doktor.

Vehbi, Ticaret mektebinde muallim.

Fazıl yoldaş: İstanbul Aksaray'da ... sokağı beş numaralı hanede.

Refika (?) hanım yoldaş: İstanbul'da Cihangir cami-i şerifi karşısında dâhiliye nezareti şifre müdürü Halit Bey'in hanesinde Refii Ahmet kızı."

c. Merkez-i Heyet'in Kars'ta Karşılanışı

Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Aralıkta Kars'a gelmişlerdi.

Aynı kafilede Ankara'ya gelmekte olan Sovyet Sefiri Budu Mdivani'de bulunmaktaydı ve kafileyi Kazım Karabekir törenle karşılamıştı.

Kazım Karabekir Paşa 28 Aralıkta notlarına; "Bu heyet 28 Aralık 1920'de gelen Bolşeviklerin Ankara Sefiri Gürcü Medivani ve Türk komünistlerinden Mustafa Suphi ve arkadaşlarına eşdeğer olmak ve bizimle aralarında samimiyet olduğunu göstererek kendilerine taarruza hazır bulunan Sovyet ordusuna karşı gösteri yapmak niyetiyle geldikleri görülüyor." diye yazacaktır. [56]

Kazım Karabekir, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının dinlenmeleri için Fahrettin Erdoğan'ı görevlendirmiştir.

"Karabekir Paşa telefonla 25 kişilik yer hazırlamamı Bakü'den Mustafa Suphi yoldaşın arkadaşlarıyla geldiğini haber verdi. Şimdi Kars'da Ticaret Kulübü olan binada 25 kişilik yer hazırlandı. Mustafa Suphi yoldaş arkadaşlarıyla trenle geldi." [57]

Mustafa Suphi Kars'da yaklaşık üç hafta kalmıştı. Bu sırada Moskova'ya gitmekte olan Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa ile yine Sovyetlere gitmekte olan İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur ile karşılaşmış ve görüşmüşlerdir.

Ali Fuat Paşa; Batı Cephesi Kumandanlığından alınıp, Moskova'ya Büyükelçi olarak giderken Mustafa Suphi ile olan görüşmelerini Ankara'ya bildirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın kıdemli ve gözden düşmüş Paşa'sı olarak Moskova'ya giderken görüşmelerini ve Mustafa Suphi'yi şöyle değerlendirmiştir: [58]

56. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları A. Ş., İstanbul 1990, sf. 868
57. Fahrettin Erdoğan, Türk Ellerinde Hatıralarım, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1954, sf. 268
58. İsmet Bozdağ, Mustafa Suphi'yi Kim Öldürdü, Emre Yayınları, İstanbul 1992, sf. 63

"Dış İşleri Bakanlığına,

Yoldaş Suphi ziyaretime geldi. (Okunamadı)... olarak 3. Enternasyonal'in Türkiye içinde mutlaka komünizm uygulamasını kabul etmeyerek, toplumsal kaderini kendi kendine belirleyeceğini bildirdikten sonra, Anadolu harekâtını toplumsal ayaklanmadan çok, sivil dış baskıya, 'karşı ayaklanma' biçiminde gördüğünü söyledi; bunu tasdik ettim. Sonra Mustafa Kemal Paşa çevresinin -burjuvazi sınıfından olmayıp- halk topluluğu sayılacağı yolunda, her halde nezaketen iltifat etti. Fakat (okunamadı)... Anadolu'ya geldiğini işittiği Komünist Partisi'nin, bir İttihatçı partisi olmaktan korktuğunu, hâlbuki dünya proletaryasına karşı hoş görünmek ve bu kuvvetten yararlanmak için, memlekete gerçek bir 'Komünist Partisi' kurulması gerektiğine inandığını sözlerine ekledi.

Ben bunun bir İttihatçı Partisi olmadığını, Anadolu hareketini yönetenlerin akıllıca önlemlerle Anadolu'da halkın yeteneğine göre, halk kitlesinin refaha kavuşmasını sağlayacak önlemlerin alınmakta bulunduğunu yeteri kadar açıkladım. İttihatçı Paşaların kesinlikle Anadolu'nun içinde değil; dışında, İslam dünyasında çalışabileceklerini söyledi. Hilafet ve saltanatın kaldırılması inancına işaret etti ve şöyle dedi: Anadolu hareketini idare edenleri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa prensiplerini anlamakta ve (bu) prensiplere inanmış, bağlanmış gibi görünmeye çalışmış gibi gördüm.

2- Kendisi hakkında edindiğim fikirlerdir: Zeki, bilgili, fazla kurnaz, konuşmalarında ihtiyatlı ve acelesiz; Rus sefiri ile memleket içine girmek ve Ankara Hükümeti prensiplerine inanmış gibi görünmek isteğine bakılırsa, bu kişinin, yumuşak düşünce ve prensiplerle Anadolu hareketini yönetenlerin güvenini kazanmak ve böylece bir mevki yaptıktan sonra, Rus komünizminin başı olmak suretiyle memlekete (bu düşüncesini) duyurmak ve uygulamak düşüncesinde olduğunu zannediyorum.

Bir suretinin T.B.M. Meclisi başkanlığına verilmesini rica ederim.

Moskova Büyükelçisi
Ali Fuat"

Bu görüşmede Ali Fuat Paşa, Mustafa Suphi'yi, iç politikaya yönelik olarak siyaset yapmaya hazırlanan bir lider olarak çizmiştir. Ali Fuat Paşa'ya göre Mustafa Suphi; (Resmi) TKF konusunda partinin İttihatçı ağırlıklı yapısını hatırlatan, yeni cumhuriyet rejiminde hilafet ve saltanat kurumlarını düşünmeyen, Komintern'in Türkiye'nin kendi yolunu çizmesine müdahale etmeyeceğini belirten, memlekette gerçek bir komünist partisinin kurulmasının öneminin altını çizen ve Mustafa Kemal'in yaptıklarını anlamaya çalışan, diplomatik bir görüşmecidir.

Dr. Rıza Nur da anılarında İktisat Vekili Yusuf Kemal ile Moskova'ya giderken Kars'ta Mustafa Suphi ile karşılaştıklarını, kendisini İstanbul'dan tanıdığını, Moskova'daki görüşmelerin seyri ve sonuçlanması konusunda Mustafa Suphi'nin düşüncesini sorduğunu, onun ümitvar konuştuğunu anlatmaktadır. [59]

59. Dr. Rıza Nur (1879-1942), İlk Meclisin Perde Arkası 1920-1923, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, sf.165. Rıza Nur'un, Suphilerin katledilmeleri ile ilgili düşüncesi ise şöyledir: "Suphi

28 Aralık 1920 günü Kars'a gelen Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası heyetinin, Kars'ta bu kadar uzun süre kalmasını doğrudan açıklayacak bir neden bulunmamaktadır.

Ancak Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal'e çektiği 25 Aralık telgrafı ve Mustafa Kemal'in buna cevabı olan 29 Aralıktaki telgrafından sonra bir 'boşluk' bulunmaktadır.

Kars'a 'boşluk' olarak yansıyan zaman; Ankara'da ise 'bütün sol'un bastırılmasına yönelik harekâtın yürütülmesine tanık olmaktaydı.

27 Aralık'ta Mustafa Kemal, Batı ve Güney Cephesi Kumandanlıklarına, Çerkes Ethem kuvvetlerine karşı harekâta başlamaları emrini vermiştir. Ocak (1921) ayında Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına yönelik baskılar artmış, THİF milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, parti yöneticileri tutuklanmaya başlamış, THİF yayın organı Emek gazetesi kapatılmış, 2 Ocak'ta Ankara'da (Resmi) Türkiye Komünist Fırkasının yayın organı 'Yeni Dünya' gazetesinin matbaası hükümet tarafından tahrip ettirilmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın 29 Aralıktaki telgrafından sonra Kazım Karabekir'in ona cevabı bilinmediğinden 'boşluk' büyümüş, Kars'ta bulunan Mustafa Suphi ve arkadaşları bu bekleme sürecinde tedirgin olmuşlar ve bu tedirginliklerini Kazım Karabekir'e duyurmuşlardır.

Kazım Karabekir Paşa, bir taraftan Mustafa Kemal Paşa ile haberleşirken bu telgraf sürecine Erzurum valisi (Deli lâkaplı) Hamit Bey de dâhil olmuştur. [60]

11 Ocakta Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, Kazım Karabekir'i ziyaret ederek kendilerine karşı bir 'suikast' düzenleneceği duyumları aldıklarını, bazı arkadaşlarının Erzurum üzerinden, kendilerinin ise Tiflis üzerinden Ankara'ya gitmek istediklerini söylemişlerdir.

Kazım Karabekir Paşa ise Ocak ayının 2. gününden beri Erzurum valisi Hamit Bey'le Türkiye Komünist Fırkası heyetinin 'ne yapılacağını' tartıştığından ve bu konuda Vali Hamit Bey'le anlaştığından; Mustafa Suphi'ye yanıtı: 'ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın hissiyatını görürsünüz, ya vazgeçersiniz' diyecektir. [61]

"11'de (Ocak) Türk komünistlerinden Mustafa Suphi ve Ethem Nejat ziyaretime geldiler. Erzurum'da kendilerine suikast veya hakaret edileceğinden ar-

ve arkadaşları gitti. Biz Rusya'ya geçtik. Erzurum'dan itibaren Trabzon'a kadar merhale merhale ahali toplanıp bunların yüzüne tükürmüş. Türlü sözler ile bunlara hakaret etmiş, bunu yaptıran kısmen hükümet idi. Bilhassa Deli Hamid'in (Erzurum valisi) çok parmağı vardır. Nihayet Trabzon'da Kâhya, bunları bir motora koyup biraz uzağa götürmüş. Hepsini de öldürüp denize atmış... Moskova'ya muahede yapmaya para, silah dilenmeye giderken bu fena bir şeydi. Hiç olmazsa neticeyi elde ettikten sonra yapmak dirayetini gösterseler idi..."

60. Hamit Kapanlı, 'deli' lakâplı,1878 Rodos doğumlu, 1902 Mülkiye mezunudur. Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında, Samsun'da asayişi sağlamak için bir vali aranmış, Refet Bele tarafından Mustafa Kemal'e tavsiye edilmiş, Hamit Bey Canik Mutasarrıfı olarak işe başlamıştır. İstanbul Hükümeti'yle sorunlar yaşayan Hamit Bey Şubat 1920'de Trabzon Valisi olmuş, sonra da Trabzon'dan milletvekili seçilmiştir. 15 Ekim 1920'de Erzurum'a vali atanmıştır.(Kamil Erdeha, Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, sf. 189)

61. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları A. Ş., İstanbul 1990, sf. 869

kadaşlarının Erzurum üzerinden, kendilerinin bir kaç arkadaşı ile -Tiflis- yoluyla Ankara'ya gitmeyi düşündüklerini söylediler, 'ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın hissiyatını görürsünüz veyahut seyahatinizden vazgeçerek Bakü'ye avdet edersiniz. Zaten Ordumuzda Bolşevik teşkilatı yaptığınız hakkında dedikodular başladı. Kol kol ayrılarak seyahatiniz aleyhinize daha büyük dedikodulara sebep olacaktır."

'Toptan Erzurum yoluyla gitmeyi tercih ettiler' diye yazacaktır.

Bir yandan paşalarla görüşen, diğer yandan sağdan soldan duyduklarıyla tedirgin olan Mustafa Suphi, Kars'tan Bakü'ye, İsmail Hakkı'ya gönderdiği (1 Ocak ile 5 Ocak tarihleri arasındaki) üç mektupta memleketin havasını duygularını ve değerlendirmelerini aktarmıştır. [62]

Bu mektuplarında: Kars'ta dostane duygularla karşılandıklarını, Bolşeviklere karşı genel bir ilgi ve sevginin olduğunu, ama Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Van ve Bitlis'in Ermenistan'a verilmesi yolundaki münasebetsiz teklifinin bu güveni sarstığını belirtmektedir.

Yine bir başka mektubunda: Ankara'da komünist namıyla parti ya da teşkilat kuran İttihat ve Terakki'nin eski üyelerinin şimdi hükümette görevler üslendiklerini, Ankara'da Halk Zümresi ve hükümetin kurduğu Komünist Fırkası'nın halkın sola olan meylinin, şimdi iktidarı elinde tutanlar tarafından kullanılan bir manevra olduğunu yazmıştır.

Ankara'da kendisine Türkiye'nin Karl Marks'ı unvanı verdikleri Kör Ali İhsan Bey'in İttihat ve Terakki'nin İstanbul sekreteri olarak on iki yıl çalıştığını, Kara Kemal'le Anadolu Milli Mahsulât Şirketi, Kantariye Şirketi, Bakkaliye Şirketi aracılığıyla harp seneleri içinde büyük spekülasyonlarla zengin olduklarını; şimdi komünistlerin baş destekçisi ve hükümette İktisat Vekili olan Celal Bey'in İttihat ve Terakki'nin Bursa ve Aydın teşkilatlarının başında uzun yıllar kaldığını; Nazım Bey'in İttihatçıların geri saflarından gelip Yeşil Ordu adında bir nevi dini bir teşkilat kurduğunu; Hakkı Behiç Bey'in İttihatçılar zamanında pek çok yerde kaymakamlık yaptığını, son günlerde orman işletme ve kereste ticareti ve spekülasyonlarıyla lekelendiğini; Yunus Nadi ve Muhiddin Bey'in meşhur İttihatçı gazete patronları olduklarını; Doktor Tevfik Rüştü Bey'in de şöhretli Dr. Nazım'ın akrabası arazi milyoneri Evliyazade'nin damadı olduğunu; Besim Atalay Efendi'nin ise komünizmi kullanan sarığını çıkarmış bir molla olduğunu yazmıştır.

Mustafa Suphi, bahtsız amele ve rençperin, dünyayı alt-üst eden inkılâplardan maalesef habersiz ya da çok az haberli olduğunu, memlekette çalışma imkânı bulduğumuzda Marksizm'den ayrılmayan fikirlerin hareketi başarıya götüreceğini, Ankara'daki teşkilatlanma döneminde kongre kararlarının kabul edilmemesi durumunda ayrı örgütlenmeye gidilmesinin muhtemel olduğunu yazacaktır.

5 Ocak tarihinde İsmail Hakkı'ya yazdığı mektubunda, "Süleyman Sami heyetinin de gelmesine rağmen daha ileri gidemiyoruz..' ve" Kazım Karabekir'in sizin Ankara'ya gitmek üzere gelişinize Mustafa Kemal Paşa pek memnun olmuştu. Fakat böyle birçok arkadaşınızın teşkilat halinde gelmeleri zannederim

62. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 18

ki iyi telakki olunmaz. Hükümet ne derse onu yaparız, anlamında bir şeyler söyledi. Ben de bunlar, Türkler, memleketlerine dönüyorlar, memleketlerinin kanununa tabidirler, teşkilat meselesine gelince Ankara'ya vardığımızda bu mesele hallolunacaktır, dedim." diye yazmıştır.

Kars'ta üç hafta bekletilmelerinin nedenini anlayamadığını yazan Mustafa Suphi'nin aklına katledilme ihtimali gelmemiştir.

Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Valisi Hamit Bey arasında telgraflarla yapılan muhabere Mustafa Suphi ve arkadaşlarını ölüme götürürken, Mustafa Suphi 5 Ocak 1921 tarihinde Bakü'deki İsmail Hakkı'ya yazdığı mektubunu şöyle tamamlamıştı:

"Aziz İsmail Hakkı yoldaş,
Latif yoldaşla size biraz Erzurum pastırması, limon ve incir gönderdim.
Bir pakette bizim kayınvalideye mahsus olarak gönderilmiştir.
Pastırmalı kaygana pişirdikçe beni hatıra getirirsiniz.
Meryem yoldaşın maaşına mahsuben validesine on lira verilmesini de ayrıca rica ederim.
Sizin sevimli gözlerinizden öper, Cevad, Abdurrahman ve diğer yoldaşlara samimi selamlarımı takdim ederim.
Fezlekeyi tezce göndermeyi, gazeteyi muntazaman çıkarmayı unutmayınız kardeşim..."

d. Kars'tan Mustafa Kemal Paşa'ya Son Telgraf

17 Ocak tarihine kadar Kars'ta kalan Mustafa Suphi ve arkadaşları bu süre içinde yukarıda aktardığımız temasları yaparken; Kars'a gelişlerinin ilk günlerinde Mustafa Suphi imzasıyla gönderdikleri telgrafta; Türkiye'ye dönüşlerini, Komünist Partisinin yasal çerçevede faaliyetine Büyük Millet Meclisinin onaylamasını sevinçle karşıladıklarını, memleketin müdafaa cephesini zayıflatacak her türlü olaydan dikkatle kaçınılacağını, Parti'nin içeride ve dışarıda izleyeceği yolu konuşmak, her türlü kötü anlayışı önlemek istediklerini belirtmiş ve telgrafını 'size katılmaktan onur duyacağız' diyerek tamamlamıştır. [63]

"Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyasetine,
(Kars, 1921'in ilk günleri)
Memleketimizde Komünist Fırkasının kanuniyet kazanmış olmasını senelerden beri muhtelif memleketlerde amele ve rençperlerin kurtuluşları hareketlerine iştirak eden Türk komünistleri, büyük bir memnuniyetle karşıladılar.

İnkılâpçı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu eseriyle halkın büyük çoğunluğunu kurtarmaya yönelik olan bu esaslı maksada ne kadar derin bir anlayışla bağlı olduğunu isnat etmiştir. İstilacı ecnebi kuvvetlerinin ve bu kuvvetlerin tesiri altında kalan İstanbul'a karşı milli hudutları müdafaa etmek üzere silaha sarılan Anadolu hiç şüphesiz Türkiye tarihinde yeni bir devir açmış oluyor.

Memleketten gelen komünist vekillerin iştirakiyle Bakü kongresini yapan Türkiye Komünist Fırkası bu devrin tam bir zafer ile taçlanması için emperya-

63. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yay., İst. 1991, sf. 341

lizme karşı açılan direnme cephesinin kuvvetlendirilmesine ve halkın geniş tabakaları içinde memleketin iktisadi esaretten kurtarılması ve tam bir istiklâl elde etmesi gayesinin yaygınlaşmasına çalışmak üzere faaliyetini memlekete nakletmeye karar vermiştir. Bu maksat ile yirmi beş kadar Türk komünistlerinin bir kısmı Gümrü üzerinden ve diğer kısmı deniz yoluyla memlekete hareket etmişlerdir.

Emelimiz, memleketin müdafaa cephesini zayıf düşürmek ihtimali olan her türlü harekete karşı ve bu hususta hükümete mümkün olan her şeyi kullanarak yardımcı olmak ve Türkiye Komünist Fırkası'nın Avrupa proletarya teşkilatları nezdindeki mevki ve nüfuzunu memleketin hürriyet istiklalini temini hizmetine koyma noktaları etrafında hulasa olunabilir.

Bu gayeler ile mücehhez ve her hususta memleket kanunlarının vereceği müsaadeler dâhilinde görev yapmada birlik olarak hareket ederek yoldaşların yanlarında bulunan ve komünizmin bilimsel esaslarını kapsayan bilgilerle beraber memleketimize girmeleri hususunda gereken kolaylıklarda bulunulmasını rica ve yakında fırkanın dâhilde ve hariçte takip ettiği ve edeceği meslek hakkında anlaşmak ve her türlü kötü anlayışa olanak bırakmamak üzere sizlere katılmakla onur duyacağımızı arz ederiz.

Mustafa Suphi"

e. Telgraflarla Kurulan Tuzak

29 Aralık 1920 tarihinde (Mustafa Kemal Paşa'nın) gönderdiği telgrafa Kazım Karabekir Paşa'nın ne cevap verdiğini ve bu cevabı karşılığında da hareket tarzının ne olması gerektiği yolundaki Mustafa Kemal Paşa'nın değerlendirmesi bilinmemektedir.

Ancak, 2 Ocak tarihinden itibaren Kazım Karabekir Paşa ile Erzurum Valisi Hamit Bey arasında başlayan telgraf trafiğinden hükümetin, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişlerinin engellenmesini istediği sonucu çıkmaktadır.

Hükümetin, 'Bakü Heyetinin Ankara'ya gelişlerini engelleyin' dedikten sonra, ya tutuklayıp tecrit etmek ya da sınır dışı etmek seçenekleri kalmaktaydı.

Mustafa Suphi'nin Bakü'ye, İsmail Hakkı'ya 5 Ocakta yazdığı mektubunda 'ileri gidemiyoruz, bekliyoruz' dediği günler -şimdilik bilinen kadarıyla- ; Mustafa Kemal'in göndermeyin talimatıyla başlayan, Kazım Karabekir ile Erzurum Valisi'nin nasıl bir manevra çevirelim diye birbirlerine telgraf yazdıkları günlerdir.

Kazım Karabekir Paşa, hükümetin bu kararını Mustafa Suphi ve arkadaşlarına bildirmemiştir.

Bunu bildirmediği gibi -aşağıdaki telgraflarda birbirlerine hatırlattıkları gibi- İçişleri Bakanlığının valilere gönderdiği '(Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nın belgesini taşımayan hiç kimsenin çalıştırılmayacağı ve kovuşturmaya uğrayacağı ve sürgün edileceği' emrini de bildirmemiştir. [64]

64. Aralık ve Ocak ayında Hükümet'in komünizme karşı başlattığı sindirme mücadelesi ve fitilini ateşlediği provokasyonlar, olayları nerede duracağı belli olmayan bir gericilik kampanyasına

Mustafa Suphi, bu günlerde Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Azerbaycan'ın Türkiye Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'in verdiği açık-örtülü desteğe, -türlü tersliklere rağmen- güvenmeye devam etmekte, en azından Ankara'da görüşmelerine kadar bir terslik ve trajedi beklememekteydi.

Ankara'dan inisiyatif yüklenen Kazım Karabekir Paşa bu durum karşısında Erzurum Valisi Hamit Bey'den düşüncesini aşağıdaki şifre telgrafla sormuştu: [65]

"2 Ocak 1921
Kazım Karabekir Paşa'dan Erzurum Valisi Hamit Bey'e

Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Fırkası Merkezi Heyeti Anadolu'da faaliyette bulunmak üzere Mustafa Suphi yoldaş ile Ethem Nejat ve üç arkadaşı Kars'ta bulunmakta, bu heyete ait ikinci kafile de Bakü'den gelmektedir. Tuapseden'den de onüç kişinin sahillerimize gelmek üzere bulunduğu haber alındı. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Ankara'ya gönderilmemesi arzusu Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Hariciye Vekâleti'nden tebliğ buyurulmuştur. Hükümetin arzusunun yerine getirileceği tabii olmakla beraber, Mustafa Suphi ve teşkilatının memleketin emin bir yerinde gözaltında bulundurulması veya sınır dışı edilmesi seçeneklerinden hangisinin daha uygun olacağına dair kıymetli mütalaalarınızı almak, bu vesile ile Erzurum'da Albayrak gazetesinin ve halkçılığa karşı Erzurum ve havalisinin tepkisi hakkında, bu konulardaki malumatı rica eylemeyi uygun gördüm."

Erzurum Valisi Hamit Bey'in bir gün sonra Kazım Karabekir'e yanıtı şu şekildedir: [66]

"3 Ocak 1921
Erzurum Valisi Hamit Bey'den Kazım Karabekir Paşa'ya

Bildiğiniz üzere Ankara Hükümeti dışarıdan gelecek cereyanların etkisinin ortadan kaldırılmasını, kendi kurduğu bir partinin (Resmi Türkiye Komünist Fırkası) faaliyetinde bulmuş ve merkezde bir fırkanın kuruluşuna aracı olarak, bu fırka dışındaki şahısların faaliyetinin kabul olunmayacağını beyan ve ilan eylemişti.

Bu nedenle bunların faaliyetlerinin engellenmesi ve takip altında bulundurulması doğal hukuki bir işlemdir. Binaenaleyh memlekette ahengi bozmaya çalışan

dönüştürmüş, Hükümeti; kendi kurduğu (Resmi) TKF'nı hem savunmak hem gerçeği itiraf etmek zorunda bırakmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 16 Ocak tarihinde aşağıdaki şifreyle Erzurum milletvekili Mustafa Bey'e izahat vermektedir: "Komünizm akımları hakkındaki telgrafınızdan, bir yanlış anlamaya düşüldüğü görülüyor. İçişleri Bakanlığı genelgesi, elinde partinin belgesi bulunmayan kişiler hakkında kovuşturma yapılması biçiminde değildir. Belki kendinin komünist olduğunu söyleterek ortalığı karıştırması muhtemel serserilerin çalışmalarına yer bırakmamak üzere, yalnız komünistlikten söz eden kişilerde resmi olarak kurulan Komünist Partisinin belgesini aramak esasına dayanmaktadır. Böylece, hükümetçe üyeleri bilinen resmi bir partinin belgesini taşımayanların bu yeni ve ince meslek hakkında çabalara girişmeleri önlenecek ve sonuç olarak, bizim de, sizin de, hepimizin amacı olan ülkenin dirlik, düzenliği korunacaktır." (Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar, Belgeler 2, sf. 245)

65. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 642

66. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 643

bu şahısların hudut haricine çıkarılması zorunludur. Çünkü Kars'ta bulunmaları oradakilerin bunları hükümetin kolladığını düşündürtür ki bu durum halkı hükümete karşı düşmanca hislere yöneltir. Mamafih bu şahısların sınır dışı edilmelerinin Kars'ta Rus'ların gözü önünde yapılması sakıncalı olduğundan durumun bize havale edilmesi doğru olur. Burada halk komünizme şiddetle aleyhtardır. Halkçılık cereyanı Hükümetin Meclise arz ettiği programlarla karşılık bulduğundan bundan dolayı herhangi bir rahatsızlık bulunmadığını bildiririm."

Vali Hamit Bey'in bu telgrafına Kazım Karabekir Paşa'nın yanıtı hemen olmuştur. [67]

"3 / 4 Ocak 1921
Kazım Karabekir Paşa'dan Erzurum Valisi Hamit Bey'e

Mustafa Suphi ve teşkilatı hakkında kanaatime katılmanız ...(okunamayan bölüm)... böylece gelenlerin memlekette hiçbir değerlerinin olmadığı kanaatini Ruslara da verme fırsatı çıkacaktır.

Ancak yapılacak işin Rusya'da komünist âlemi ile iyi ilişkileri olan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının hudut dışına çıkarılmasında bilhassa Ruslar üzerinde olumsuz tesir uyandırmaması için, yapılacak teşebbüslerin özellikle Mustafa Suphi ve beraberindekilerin şahıslarına yönelmelerine itina edilmesini, bu teşebbüslerin komünist âleme yönelmemesini özellikle önemli bulurum.

Buna göre Mustafa Suphi ve yanındakilerin sınır dışı edilmesinde aşağıdaki tedbirlerin alınması münasip görülmektedir.

Kafilenin Erzurum'a varmasından itibaren gerek gazete neşriyatı ve gerekse halkın münasip (bölümlerini örgütleyerek) onların gösterileri ve tazyikleriyle daha ileri gitmeleri ve memlekette çalışmanın mümkün olmayacağı yolunda kendilerinde bir tesir hâsıl edilir. Bu şekilde halkı tatmin etmek ve memlekette sükûneti sağlamak için bunların memleket dışına çıkarılmasının şart olduğu hakkında gerekirse resmi takibatta yapılır. Sınır dışı edilmeleri için isterlerse Trabzon'a gidebilirler. Trabzon'a kadar yoldaki bütün mevkilerde ve Trabzon'da aynı gösterilerin yapılması, Erzurum'daki hareketle takviye edilip birleştirilmesi uygun olur. Bilhassa Trabzon'da Bolşeviklerin önünde bu gösterilerin uygun bir şekilde örgütlenip idare edilmesi, Bolşevikliğin aleyhinden çok bunların şahıslarına yöneltilmesini uygun buluyorum.

Üçüncü Enternasyonal'e bağlı bir komünist olan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının sınır dışı edilmesi dışarıda eleştiri konusu olmaması için, bu işlemden sonra Mustafa Suphi ve yandaşlarının halk nazarında şahsen sanık durumuna sokulmasına ve memleketin sükûnu için halkın isteklerine mecburen uyulduğunu belirten resmi bir bildirinin yayınlanmasının yerinde bir tedbir olacağını arz ederim."

3/4 Ocak telgrafında Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesi Kumandanı olarak Erzurum Valisine basını da kullanarak Erzurum'da anti-komünist bir hareket örgütle, bundan Rusya ile olan ilişkilerimiz sakın ola ki zarar görmesin, gelen kişilerin aleyhinde her yolu kullanarak düşman bir hava yarat ve 'halk sizden

67. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 644

nefret ediyor, ama biz devlet olarak sizi koruyoruz ve halkın öfkesini yatıştırmak için sizi sınır dışı etmek zorundayız kanısı uyandıralım', demektedir.

Bu gelişmelerden habersiz Mustafa Suphi 11 Ocakta Kazım Karabekir'i ziyaret ederek bazı duyumlar aldıklarını, Erzurum'da kendilerine kötü muamelede bulunulacağı belki suikasta uğrayacakları söylentileri dolaştığını belirtmiş ve Ankara'ya Tiflis üzerinden deniz yoluyla gitmek istediklerini söylemiştir.

Ancak Kazım Karabekir Paşa, kurduğu mizansenin işlemesi için bu öneriyi reddetmiş ve 'halkın hissiyatını görmeleri için' Erzurum üzerinde ısrar etmiştir.

Bu sırada, Karabekir'in önerilerini hayata geçirmek için çalışan Erzurum Valisi Hamit Bey; Erzurum'un yobaz ve softa takımını, İttihatçı kabadayıları, cahil ve yoksul kitleleri Erzurum eşrafı ve Erzurum Milletvekilleriyle birlikte gösterilere hazırlıyordu.

Erzurum'da çıkan demokrat ve sol eğilimli Albayrak gazetesi bu baskı döneminde çoktan etkisiz hale getirilmişti.

11 Ocakta Mustafa Suphi'yle görüşen Kazım Karabekir, aynı gün Erzurum Valisi Hamit Bey'e bu doğrultuda yeni bir telgraf çekti. [68]

"11 Ocak 1921

Kazım Karabekir Paşa'dan Erzurum Valisi Hamit Bey'e

Erzurum'a gelecek olan Türk Komünist Fırkası heyetinin oraya varışlarında eşeğe ters bindirilmek suretiyle aşağılanacağı yolunda burada bir söylenti dolaşmaktadır. Bugün Mustafa Suphi müracaatla Erzurum yoluyla giderse hakarete uğrayacağından Tiflis yoluyla gitmek istediğini söyledi. Bunun mümkün olmadığını Erzurum üzerinden gidip halkın hakkındaki hissiyatını görmesi yahut dönmesi gerektiğini söyledim. Halkın doğrudan alakadar olduğu böyle bir heyete karşı göstereceği tepkide özgür olmakla beraber uluslararası sıfatı olan heyetin merkebe bindirilmesi gibi hakaretlere uğraması milli çıkarlarımıza uygun olmayacağından bu hislerin kendilerine daha nazik bir tarzda bildirilmesini uygun görmekteyim.

Mustafa Suphi bazı arkadaşlarını yola çıkarıyor. Suikasta ya da hakarete uğramayacakları yolunda sizden bir teminat verilmezse dönmeye karar veriyor."

11 Ocak telgrafında hakarete veya kötü muameleye uğramayacaklarına dair güvence verilmezse dönmek istediklerinin söyleyen Mustafa Suphi'ye Erzurum Valisi Hamit Bey'den, 'fiili bir tecavüze mahal verilmeyeceği' yolunda güvence verilmiş olmalı ki, bu durum Kazım Karabekir tarafından Mustafa Suphi'ye iletilmiş, planda bir aksama olmamıştır.

Kazım Karabekir devletin örgütleyeceği protestocu güruhların hakaret ve şiddetlerinin böyle bir heyete karşı serbest olmakla beraber, bu hakaret ve şiddetin 'milli menfaatlerimize' uygun olması gerektiğini özellikle belirtmektedir.

14 Ocakta Kazım Karabekir yeni bir telgrafla Erzurum Valisi Hamit Bey'i plan konusunda yeniden aydınlatmıştır. [69]

68. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 645
69. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 645

"14 Ocak 1921

Kazım Karabekir Paşa'dan Erzurum Valisi Hamit Bey'e

Mustafa Suphi ve arkadaşlarına fiili bir saldırıya mahal verilmeyeceği yolundaki sizin teminatınız üzerine söz konusu kişi, yoldaşlarından sekiz kişiyi 14 Ocakta Erzurum'a yola çıkarıyor. Bu kafilenin Erzurum'a varışının haber alınmasından sonra kendisi de kalan arkadaşlarıyla yola çıkacaktır. Mustafa Suphi ilk gelenlerle Erzurum'daki havayı yoklamak istediğinden, kendisi yola çıkmadan önce herhangi bir harekete ve gösteriye meydan verilmemesini hatırlatır varışlarının bildirilmesini rica ederim."

Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Valisi'ni Mustafa Suphi Kars'dan ayrılmadan onu kuşkulandıracak -devletin bizzat örgütlediği- protestolara başlamaması için uyarmak ihtiyacı duyulmaktadır. Bu, ikinci kafile yola çıksın o zaman başlat anlamındadır.

14 Ocakta çıkması gereken kafile yola çıkmamıştır. Plan bir kere daha değişmiş, muhtemelen Kazım Karabekir'in zorlamasıyla Mustafa Suphi ve arkadaşlarının tamamı aynı anda çıkmaya karar vermişlerdir.

Bundan o anda Erzurum Valisinin haberi olmamış, -aşağıdaki- Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafında Kazım Karabekir ile kurdukları düzeni veya tuzağı anlattıktan sonra, 'biz birinci kafileye ilişmezsek ikinci kafile de yola çıkacak', demektedir.

Erzurum Valisi'nin yine aşağıdaki telgrafında sözünü ettiği 'Cafer'in mektubu' Erzurum'da devletin düzenlediği provokasyonun bir devamıdır. Bu, ya Karabekir Paşa-Hamit Bey ikilisinin bir oyunu, ya da Ankara'dan bu düzene verilen bir destektir.

Ankara'dan mektup yazan Cafer adında biri Erzurumlu hemşerilerine 'hemen Bolşevik olun, kesin, kırın, herkesi kendi seviyenize indirin' diye bir mektup göndermiş. Ve bu mektup tabii Erzurum'da milli bir infiale neden olmuş. Erzurum Valisi, olayı Mustafa Kemal'e bu şekilde anlatmaktadır. [70]

Erzurum Valisi Hamit Bey 4 Ocaktan sonra Kazım Karabekir'in talimatıyla gerekli çalışmaları yapmış, 16 Ocakta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, hü-

70. Kazım Karabekir'in Yeşil Ordu müfrezesi kumandanı diye söz ettiği Ebulhindili Cafer Bey İttihat ve Terakki'nin militanlarından ve Erzurum'un kabadayılarındandır. Erzurum'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle anlaşamayınca Ankara'ya şikâyet edildi. Kazım Karabekir'in örgütlediği yarı gönüllü küçük bir birlikle Yenihan ve Bolu ayaklanmalarının bastırılmasında görev aldı. (Yavuz Aslan, age. sf. 312) Hasan İzzettin Dinamo, Mustafa Kemal'in Cafer Bey'i çağırarak Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Zigana dağlarında öldürülmesi emri verdiğini, Kazım Karabekir'in kendi bölgesi olduğu için buna karşı çıktığını, Mustafa Suphi'yi zor durumda bırakmak için 'bu mektup' oyununa başvurduğunu yazmaktadır. (H. İ. Dinamo, Tekin Yayınları Kutsal İsyan, cilt 5, sf. 399) Hasan İzzettin Dinamo'nun 'mektup oyunu' dediği; Cafer Bey Ankara'dan Erzurumlu hemşerilerine: 'Hemen Bolşevik olunuz. Kesiniz, kırınız, herkesi kendi seviyenize indiriniz' diye bir mektup yazmış ve bu mektup da Erzurum halkını komünistlere karşı galeyana getirmiştir. Mektup olayını ortaya atan ve Ankara'ya duyuran Erzurum Valisi Deli Hamit Bey'dir. Mektubun Hamit Bey ve Kazım Karabekir'in Mustafa Suphi ve arkadaşlarını ortadan kaldırmak için kurdukları düzen paralelinde üretildiği bellidir. Ebulhindili Cafer Bey'in, yakın zamana kadar Cağaloğlu'nda 'emlak sahibi' olarak yaşadığı bilinmektedir. (Erden Akbulut - Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, sf. 10)

kümetin komünizme yeteri kadar sert davranmadığı gerekçesiyle istifa etmiş, Hoca Raif Efendi başkanlığında Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adında yeni bir örgüt kurulmuş, bütün gerici, anti-komünist ve lümpen unsurlar bir araya toplanmıştır.

Bütün bunlar devletin valisinin bizzat talimatı ve becerisiyle 15 günlük bir zaman diliminde başarılmıştır.

Hamit Bey bu gelişmeleri Mustafa Kemal'e özetledikten sonra; 'bunlarla ilgili başka bir emir ve mütalaa varsa tebliğ buyurulmasını istirham ederim', demektedir. [71]

"16 Ocak 1921
Erzurum Valisi Hamit Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya

1. M. Suphi'nin yaklaşması ve Ankara'dan Cafer'in hemşerilerine 'hemen Bolşevik olun, kesiniz, kırınız, herkesi kendi seviyenize indiriniz' gibi hezeyanlarla dolu mektup Erzurum halkını fevkalade galeyana getirdi. Dün Mebus Durak Bey'in de içinde olduğu eşraf, ulema ve esnaftan meydana gelen bir heyet makama gelerek hükümetin komünizme karşı siyasetini sormuş, komünizme karşı şiddete ve silaha başvuracaklarını belirtmişlerdir.

Önceden sizden gelen telgrafta yazılan çerçevesinde hükümetin Ankara'da kurduğu (komünist) fırkasının maksadını anlatarak kendilerini tatmin ettim.

Mustafa Suphi'nin ise hiç kimseden himaye ve yardım görmediğini, buraya gelirse buna karşı hükümetin her türlü tedbiri aldığını belirttim.

2. M. Suphi ve beraberindeki onaltı kişi Kars'tan hareket etmiştir. Bir, iki güne kadar buraya geleceklerdir. Bunlara ilişilmediğini haber aldıktan sonra kendisi hareket edecektir.

Kazım Paşa ile bu konuda kararlaştırılan plan gereğince halkın taarruzundan korunarak, söz konusu kişileri sınır dışı etmek üzere Trabzon'a göndereceğim.

Bu konuda başka bir emir ve mütalaa varsa tebliğ buyurulmasını istirham ederim."

Erzurum Valisi telgrafına bir ek düşmüştür:

"Bu toplantı Belediye'de yapılmış, burada komünizm hakkında uzun açıklamalarda bulunulmuş, bu komünizme karşı faaliyeti yürütecek Raif Efendi başkanlığında yirmi beş kişilik idare heyeti olan 'Muhafaza-i Mukaddesat ve Müdafaa-i Hukuk' unvanıyla bir dernek kurulmuştur."

Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Ocakta, Vali Hamit Bey'in telgrafına verdiği yanıt kısadır: 'Tedbirleriniz uygundur. Cafer'e gereken yapılacaktır.' [72]

"18 Kânûn-i sâni 337 (1921)
Erzurum Valisi Hamit Beyefendi'ye
C. 16 Kânun-i sâni 337 şifreye

71. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 647
72. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırmaları Mkz., Ank. 1991, sf. 385

Tedabir-i âliyeleri musiptir. Cafer Bey hakkında buraca muamele-i lâzıme ifa olunacaktır. Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Kazım Karabekir Paşa ve Erzurum Valisi Hamit Bey tarafından Erzurum'da yeni bir örgüt kurularak örgütlü hale getirilen 'milliyetçi ve dinci' eşraf, sürükleyeceği kalabalıklarla Mustafa Suphilere saldırmaya hazır getirilirken; hem Suphileri halkın saldırılarından koruyan sorumlu devlet adamı olmak, hem 'bakın halk sizi istemiyor' propagandasına inandırmak isteyen burjuva siyasetinin seçkin örneklerini vermişlerdir. 20 Ocak'ta Mustafa Suphi ve arkadaşlarını hep birlikte ve Erzurum üzerinden gitmeleri konusunda zorlayıcı olan Kazım Karabekir Paşa, aşağıdaki telgrafla Genelkurmay Başkanlığını bilgilendirmiş, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 18 Ocakta Kars'tan hareket ettiklerini ve heyette bulunan Osmanlı subaylarının Kars'ta yapılan bir mahkeme ile ordudan ihraç edildiklerini, eğer politikayla uğraşan zabitlerin ordudan atılmaları için bir kanun yoksa bunun hemen çıkarılması lüzumunu hatırlatmıştır. [73]

"20 / 22 . 1 . 37 (1921)
Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyasetine

Bakü Türk Komünist Fırkası Heyet-i Merkeziye reisi Mustafa Suphi yoldaşla diğer 17 arkadaşı 18.1.37'de Kars'dan trenle Erzurum'a hareket etmişlerdir. Bunlardan İsmail Hakkı, Süleyman Tevfik, Mehmet Emin, Süleyman Sami esasen nizamiye zabiti iken siyasetle iştigallerinden dolayı burada icra kılınan mahkemeleri neticesinde silk-i askeriyeden tard olundular.

Siyasetle iştigallerinden dolayı tard olunan askerlerin memleket dâhilinde fesat çıkarmasına imkân bırakmamak için sulh-ı umumi tesis edilinceye kadar hudut haricine çıkarılmaları hakkında bir maddeii kanunuye lüzum olduğu kanaatinde bulunduğum maruzdur.

Şark Cephesi
Kumandanı Kazım Karabekir"

Erzurum Valisi Hamit Bey ise, Mustafa Kemal'i bilgilendirmeyi sürdürmüştür.

22 Ocakta yeni bir telgraf çekerek; 18 Ocakta yola çıkan kafilenin 22 Ocakta Erzurum'a geldiğini, istasyonda toplanan kalabalık tarafından hakarete uğrayarak kovulduğunu, fiili bir tecavüzün alınan tedbirler sonucu gerçekleşmediğini, Trabzon yolunu takip ettiklerini, yoldaki halkın kendilerine konak ve yiyecek vermediklerini yazmıştır.

Aynı gün Erzurum Valisi Hamit, güzergâhtaki Bayburt Kaymakamına da bir telgraf çekerek gelmekte olan kafileye halkın hakarette bulunmasının engellenmemesini, yiyecek ve konaklama verilmemesi direktifini vermiştir. [74]

73. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1997, sf. 310
74. Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971, sf. 648

"22 Ocak 1921
Erzurum Valisi Hamit Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya

Mustafa Suphi onyedi arkadaşı ile Erzurum'a gelmiş ise de istasyonda toplanan binlerce halk tarafından tahkir ve tard olunmuştur. Evvelce alınmış tedbirler sonucunda fiili bir saldırı meydana gelmemiş, bu kişiler durmayarak yola devam etmişlerdir. Trabzon'a doğru gitmekte olup güzergâhta ahali konak ve yiyecek vermemektedir."

"22 Ocak 1921
Erzurum Valisi Hamit Bey'den Bayburt Kaymakamına

Komünist namı altında memleket menfaatlerine aykırı ve başka bir hükümet hesabına çalışan Mustafa Suphi ve onyedi kişiden oluşan kafile bugün Erzurum'a gelmiş ise de halk tarafından kabul olunmayarak kovulmuştur. Bunlar Trabzon'dan sınır dışı edilmek suretiyle o tarafa sevk olundular. Oraya vardıklarında kimseyle görüştürmeyerek kuvvetli muhafaza altında Gümüşhane'ye sevkleri, saldırıda bulunmamak kaydıyla, ahalinin yiyecek ve konak vermemelerinin sağlanması ve hakaretlerde bulunmalarının engellenmemesi gerekir."

Erzurum Valisi'nin 22 Ocakta Mustafa Kemal'e 'Mustafa Suphi'nin on yedi arkadaşıyla geldiğini, istasyonda toplanan halk tarafından tahkir ve tard olunduklarını' bildirmesine rağmen, 25 Ocakta Mustafa Kemal yeniden kafilenin kaç kişi olduğunu ve onların da Mustafa Suphi'yle gönderilip gönderilmediğini sormuştur.

Erzurum Valisi 29 Ocaktaki cevabında; Mustafa Suphi, karısı ve on yedi arkadaşının beraber gittiklerini, Trabzon'a kadar bütün güzergâhlarda aynı akıbete uğradıklarını bildirmiştir. [75]

"25 Ocak 1921
Mustafa Kemal Paşa'dan Erzurum Valisi Hamit Bey'e

Mustafa Suphi Efendi'nin refakatinde kaç kişi olduğunun, onlarında kendisiyle birlikte gönderilip gönderilmediğinin bildirilmesini rica ederim."

"29 Ocak 1921
Erzurum Valisi Hamit Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya
Mustafa Suphi'nin karısı ve onyedi arkadaşıyla beraber gittikleri ve Trabzon'a kadar güzergâhta bulunan bütün merkezlerde aynı akıbete uğradıklarını bildiririm."

Bu konuda bilinen telgraflar burada bitmektedir.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 28 Aralık 1920'de Kars'ta umut ve kaygılarla başlayan memlekete dönüş yolculuğu, 22 Ocakta Erzurum'a varmalarıyla kaygıların çoğaldığı ve sonu belirsiz bir yolculuğa dönüşmüştü.

Kars'ta kaldıkları yaklaşık üç hafta boyunca Mustafa Suphi'nin hükümetle çeşitli yollarla kurduğu ilişki düzeyinde hiçbir değişikliği haber vermeyip, ken-

75. Ergün Aybars, Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya Gelişi Öldürülüşüyle İlgili Görüşler ve Erzurum'dan Trabzon'a Gidişiyle İlgili Belgeler, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 13 Sayı 24,1979-80, sf. 99

dine özgü şark kurnazlığı içinde durumu oyalayan Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yla görüştüğü 29 Aralık telgrafından sonra, devletin en üst temsilcilerinin bizzat planladığı ve onayladığı bir provokasyonu adım adım sahneye koymuştur.

'Bize güvence vermeyecekseniz dönelim', diyen Mustafa Suphi'ye sahte sözler verip; hükümetin 'Türkiye Komünist Fırkası Heyetinin Ankara'ya gitmesini istemediğini' söylememiştir.

'Hükümetin (Resmi) Komünist Partisinin dışında herhangi bir teşkilatın çalışmasını istemediğini, elinde resmi parti belgesi olmayanların faaliyetten alıkonacağı ve sınır dışı edileceği' hakkındaki İçişleri Bakanlığı emrini de bildirmemiştir.

Kazım Karabekir Paşa, Erzurum valisine akıl sorup, akıl vererek valinin bizzat örgütlediği Erzurum'un sarıklı hocalarını, kabadayı tabir edilen lümpen toplulukları, Ermeni tehcirinden sonra onların mallarına el koyarak zenginleşen eskinin İttihatçısı, şimdilerde ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çevresindeki Erzurumlu eşraf, ağa, hocaları ve onların kışkırttığı yoksul ve cahil kitleleri Suphi'lerin üstüne sürmüştür.

22 Ocak ile 28 Ocak arasında soğuk kış şartlarında kızaklarla yapılan yolculukta Kop ve Zigana dağları aşılmış, Erzurum'dan sonra Bayburt, Gümüşhane ve Torul'da, hakaret ve aşağılamalar, saldırılara dönüşmüş, kendilerine ve hayvanlarına yiyecek ve yatacak yer Erzurum Valisi'nin emriyle verilmemiştir. [76]

O günlerde henüz bir çocuk olan Erzurum milletvekili Nihat Pasinli'nin 22 Ocak günü için anlattıkları şöyledir: [77]

"Ben o zamanlar 9-10 yaşlarında bir ilkokul talebesi idim. Mustafa Suphi ve arkadaşlarından ibaret komünistlerin trenle geldiği haberi üzerine bunları taşlamak için istasyona koşmuştuk. Erzurum halkı 7'den 70'e galeyan halindeydi. Bu heyet trenden çıkamadı ve Erzurum'a sokulmadı. Canlarını zor kurtarıp dekovil hattıyla Karabıyık'a gittiler."

6. 28 Kânunusani 1921. Dönenler, Ayrılanlar, Ölenler

22 Ocak 1921 günü Erzurum'dan 'kuvvetli muhafaza altında' Trabzon'a doğru gönderilen Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri (toplam 19 kişi olmalı) Bayburt, Gümüşhane, Torul yolundan Maçka'ya kadar yaratılan terör altında ulaşmışlardır.

Erzurum'dan yola çıkarken Merkezi Heyet üyesi Mehmet Emin, eşini Erzurum'da bırakmıştır. [78]

Erzurum Valisi Hamit Kapanlı da anılarında 'Bu heyette bulunanlardan birisi hanımını bir miktar altınla Erzurum'da bıraktı.' demektedir. [79]

76. Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Nüve-Başnur Mat., Ankara 1971, sf. 43
77. Fethi Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Mat., Ank. 1967, sf. 247
78. Mehmet Emin'in eşinin Kars'a sonradan geldiği anlaşılmaktadır. Mustafa Suphi 4 Ocakta Bakü'ye yazdığı kısa mektubunda 'Tiyatroya ait eser ile eşyalar ve sinema makinesinin filimleriyle gönderilmesi ve bilhassa Emin yoldaşın ailesinin bir an evvel yola çıkarılması lazımdır. Bu hususta Rüştü Paşa'ya müracaat olunması', demektedir. (Dönüş Belgeleri 2, sf.16)
79. Hayri Orhon-Celal Kasapoğlu-Mehmet Belek, Meşhur Valiler, İçişleri Bakanlığı Yayınevi, Ankara 1969, sf, 436

Maçka'da Mehmet Emin ve Süleyman Sami kafileden hastalandıkları bahanesiyle çıkartılmışlardır. [80]

Trabzon'a yaklaşıldığında, gelmekte olan kafiledekilerin öldürüleceğini öğrenen hatırlı akrabaları tarafından, (Maçka'da) kafileden kaçırılarak kurtarılan Abdülkadir'le birlikte ölüm yolundaki Türkiye Komünist Fırkası heyeti bir kişi daha eksilmiştir.

Mustafa Suphi ve diğer 15 arkadaşı 28 Ocak Cuma günü akşam saat beşte jandarma gözetiminde Maçka'dan Trabzon'a doğru hareket etmişlerdir.

Trabzon'a saat 8-9 gibi varması beklenen kafile gece yarısına kadar Trabzon'a sokulmayarak yolda bekletilmiştir.

Trabzon'da gelenleri iki ayrı grup beklemektedir.

Birinciler; gelenlerin akrabaları, dostları, arkadaşları, komünistler ve Rus elçilik mensuplarıdır.

İkinciler; Trabzon Valisi Sabri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Hacı Ahmet ve Cemiyetin yöneticileri, III. Fırka Kumandanı Nuri, jandarmalar, polis müdürü ve (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hacı Ahmet'in sağ kolu durumunda) Trabzon kayıkçılar kâhyası Yahya ve adamları ile Erzurum'da olduğu gibi devlet tarafından kışkırtılmış kitlelerdir.

Gece yarısı şehrin girişinde heyet gözükmüş, Değirmendere'de yolları çevrilmiş, kafile kendilerini üst yolda onları bekleyen dost ve akrabalarına gösterilmeyerek, alt yoldan iskeleye getirilmiş, iskelede kendilerini bekleyen yüksek zevatın huzurunda hakaret, küfür ve dayak atılarak hırpalanmış, eşyalarına ve paralarına el konulmuş; Mustafa Suphi'nin eşi ayrılarak, kalanlar iskelede hazır bulunan bir motora bindirilmiş; motor Karadeniz'e Batum istikametine doğru yola çıkarılmıştır.

Motor Sürmene açıklarındayken; içinde başı-bozuk elbisesi giydirilmiş jandarma ve Yahya'nın silahlı adamlarıyla dolu bir başka motor ona yetişmiş; bunlar, on beş Türk komünistini öldürerek denize atmıştır.

Kars'tan 19 kişi olarak yola çıkan kafile; Maçka'da önce Mehmet Emin ve Süleyman Sami'nin jandarmalar tarafından kafileden ayrılması, Abdülkadir'in akrabaları tarafından kurtarılmasıyla 16 kişiye inmiştir. Trabzon'da Mustafa Suphi'nin eşi motora bindirilmeyerek alıkonulmuş, geriye kalan 15 kişi feci şekilde öldürülmüş ve denize atılmıştır.

28 / 29 Ocak 1921 gecesi öldürülen ve Karadeniz'e atılan Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri şunlardır: [81]

80. Yaklaşık iki ay sonra, (Bakü'ye katliamla ilgili haberler gelmeye başladıktan sonra) Süleyman Nuri 11 Nisan'da Dış Büro'nun toplantısında yaptığı konuşmada: "Erzurum'da Mehmet Emin, Süleyman Sami kalacaktı. Suphi onlara dedi ki; siz gelmezseniz ben de gitmem, Mehmet Emin bunun üzerine karısını bıraktı. Kendi gitti. Fakat Trabzon'a yakın bir yerde duruldu. Oraya bir jandarma gelip Mehmet Emin'e dedi ki, karınız çok hasta dönmelisiniz. Bunun üzerine döndü, Süleyman Sami de beraber." demektedir. (Dönüş Belgeleri 2 sf.133)
81. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank. 1997, sf. 331. (Yavuz Aslan'ın aktardığı ilk on dört isim, 30 Ocak 1921'de İstikbal gazetesinde yayımlanan isimlerdir.) 15. isim ise, Mete Tunçay'ın, 'Moskova'da çalışmalarım sırasında bir dostum (R. P. Kornienko) bana arşivden çıkardığı bu listeyi verdi' dediği ve diğer listeden farklı olarak, (15. sırada ki) Mehmet Ali'dir. (Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar 1, sf. 356)

"1- Mustafa Suphi, Samsun'un Hançerli Mahallesi'nden.

2- Ethem Nejat (İzmir Maarif-i Sadr-ı Sabıkı), Üsküdar'ın Ahmet Çelebi Mahallesi'nden.

3- Bahaeddin (Muallim), Erzincanlı Aşçı oğlu.

4- Kazım Hulusi, Uşak'ın Hacı Hüseyin Mahallesi'nden.

5- Kıralioğlu Maksut, Sürmene'nin Asu Kariyesinden.

6- Hilmi oğlu İsmail Hakkı, Cihangir'li.

7- Ahmet oğlu Hayrettin, Van'ın Erciş Kazası'ndan.

8- Hakkı bin Mehmet Ali (Topçu Yüzbaşısı), Bandırma'nın Manyas Nahiyesi'nden.

9- Emin Şefik (Mühendis), İstanbul'lu.

10-Tevfik bin Ahmet (Tayyare Yüzbaşısı, Süleyman Tevfik), Kadıköylü.

11-Kazım bin Ali (İhtiyat Zabiti), Manisa'lı.

12-Hatip oğlu Mehmet, Erzincan'ın Akdağ Kariyesinden

13-Hacı Mustafa oğlu Mehmet, İzmir'in Tilkilik Mahallesi'nden.

14-Cemil Nazmi bin İbrahim (Elmalı Kaymakamı Sabıkı) Kandıra'lı.

15-Mehmet Ali."

Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet üyesi olan yedi kişiden Bakü'de kalan Kayserili İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri dışındaki beş kişi Anadolu'ya gelen heyet içindeydiler.

Bunlardan Mehmet Emin Maçka'da alıkonulmuş, geriye kalan diğer Merkez-i Heyet üyeleri; Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Hilmi oğlu (Arap) İsmail Hakkı, Cemil Nazmi öldürülenler arasındadır.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmelerinde emrin kim tarafından verildiği bugün için bilinmemektedir.

Olayların karşılıklı temaslar sonucunda normal işleyen olumlu bir süreçten negatife döndüğü tarih; 25 Aralıkta (1920) Kazım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği ve 'gelen heyeti bir refakatle Ankara'ya göndereceğim' telgrafından sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Kazım Karabekir Paşa'ya 29 Aralıkta cevaben, 'heyet'le siz görüştükten sonra cevabınızın bildirilmesi' telgrafından sonra değiştiği kesindir.

Bu telgrafa Kazım Karabekir Paşa'nın yanıtı ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşı değerlendirmesi bilinmemektedir.

Bilinen, Kazım Karabekir Paşa'nın bugünlerden itibaren girdiği faaliyetlerden, çevirmeye başladığı kirli oyunlardan, Mustafa Suphi heyetinin Ankara'ya sokulmaması kararına varıldığı ve bunun uygulamasına geçildiğidir.

Bugün işlenen faili meçhul cinayetlerde bile olayın gerçek sorumlusunu -çoğu zaman- bulmak mümkün değilken, 1920 koşullarında bu durum daha vahimdi. Erzurum Valisi Hamit Bey (Kapanlı), Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'da kurdukları Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti ve

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerinin birlikte tertibin içinde yer aldıkları belgelerle sabittir.

Kars'ta tören yapılarak karşılanan bir heyetin kaderi Erzurum'dan sonra ölüm yolculuğuna dönmüştür. Ankara'nın ve Hükümetin bu cinayet tertibinden habersiz olduğuna inanmak güçtür.

Kazım Karabekir'in Hükümetin onayı olmaksızın olası sonuçları kendisini sıkıntıya düşürecek böyle bir heyetin toplu olarak öldürülmesi emrini vermesi de o günün koşullarında mümkün değildir.

Keza bu durum, Vali Hamit ve Yahya için de böyledir.

Suikasttan sonra; Trabzon Valisi'nin, Hükümet'in, Kazım Karabekir Paşa'nın ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'nın 'olayla ilgimiz yok, bu bir deniz kazasıdır' argümanını sözleşmişçesine dile getirmeleri manidardır.

Trabzon'da, Yahya'nın Umumi Vekili Mehmet Efendi'ye 'koş kardeşini kurtar, bunlar öldürülecek, emir büyük yerden' diyerek Abülkadir'in kurtarılması, Yahya'nın gelen heyetin akıbetini okuması bunun bir plan içinde gerçekleştirildiğini güçlendirmektedir.

Yıllar sonra Kâhya Yahya'nın oğlunun Mete Tunçay'a bir mektup göndererek 'asıl sorumlunun bugün tapılan biri' diye yazması, babasının temize çıkarılmasından çok, Yahya'nın bir emir kulu olduğunu anlatmaktadır. [82]

Bu büyük cinayetten sonra Hükümetin hiçbir soruşturma yapmaması, sorumluların bulunması konusunda teşebbüste dahi bulunmaması olayın boyutunun Erzurum ve Trabzon'u aştığını göstermektedir.

Kâhya Yahya'nın, Topal Osman tarafından öldürülmesi, Topal Osman'ın Ankara'nın infazcısı kimliğiyle Yahya'yı susturması bu kanıtları çoğaltmaktadır.

Bu son olay, Yahya'nın öldürülmesi bahsinde; Mustafa Kemal'in 'özel muhafızı' Mülazım İsmail Hakkı Efendi'nin (sonradan Muhafız Alayı Kumandanı General İsmail Hakkı Tekçe), o sıralar Yahya Kâhya'nın 'hesabının görülmesinin' kendisine düştüğünü, Giresunlu Osman Ağa'nın iki fedaisini yanına alarak bu işi bitirdiğini' açıklaması bir başka kanıttır. [83]

Yahya bu olay sırasında 'İttihatçı' kimliğinden çok 'Kuva-yı Milliye Kumandanı' kimliğiyle çalışmıştır.

Zira İttihatçı bir emirle harekete geçen Yahya'yı, Mülazım İsmail Hakkı'nın ortadan kaldırması açıklanamaz.

Enver Paşa'nın evrakı arasından çıkan, Küçük Talat Bey'in Halil Paşa'ya yazdığı 16 Mayıs 1921 tarihli mektubun bir yerinde Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi anlatılmakta, katliamı organize edenler sayılmaktadır. Yahya'nın rolünün hafifletilmesi akılda tutularak okunduğunda 'Küçük Talat Bey'in tahkikatını' iyi yaptığı görülmektedir. [84]

"Mustafa Suphi ve rüfeâsı hakkında yapılan fecai şu surette vücuda gelmiştir: Bunlar Kars'a geldikleri vakit zahiren hüsn-ü kabule mazhar olmuşlar gibi bir

82. Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) 1, BDS Yayınları, İstanbul 1991, sf. 153
83. General İsmail Hakkı'nın Anıları, Günaydın Gazetesi, 4 Aralık 1977 tarihli tefrika.
84. Tunçay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yay., İst. 1991, sf. 354

hâl vaki olmuşsa da, bu münhasıran Kazım Karabekir'in manevrasından başka bir şey değildi. Elaltından Erzurum Valisi Hamit Bey'le bilmuhabere bu yoldaşlar Erzurum'a gönderilmiş ve hükümetin teşvikatıyla ve aynı zamanda Muhafaza-i Mukaddesat namı altında meydana çıkan mütegallibe ve softalar güruhundan müteşekkil bir heyetin arzusu dâhilinde halk tarafından pek feci bir istiskal ile tecavüze uğramışlardır. Erzurum'da bırakılmadan istasyondan yola çıkarılmışlar ve Trabzon'a kadar her kasaba ve köyde gene hükümetin ve Müdafaa-i Hukuk heyetlerini vücuda getiren mütegallibe ve softalardan bir takım zorbaların teşvikatıyla envai hakarete uğramışlardır. Erzurum Valisi Hamit Bey, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesine verdiği bir telgrafla alenen bu zavallıların imhasından bahsetmek küstahlığını gösteriyordu. Mustafa Suphi ve arkadaşları güya Ankara'ya gitmek üzere Trabzon'a geldiler. İskelede masum halk tarafından ber minval-i sabık fena hakaretlere uğratıldılar ve hükümetçe daha evvel ihzar edilen motora irkap edildiler. Trabzon'da da elebaşılar, Fırka Kumandanı Nuri ve Erkân-ı Harbiye reisi Zeki Beylerdi. Motor Sürmene'ye gidince Kumandan ve Erkân-ı Harbiye Reisi Müdafaa-i Hukuk'daki zorbalarla biliştirak hükümetin kanlı vesaitini kullandılar. Motora başıbozuk elbisesi giydirilmiş asker ve jandarma gönderdiler, zavallıları imha ettirdiler. Bu katil ve imha meselesinin mürettipleri şunlardır: III. Fırka Kumandanı Nuri, Erkân-ı Harbi Zeki, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Reisi Hacı Ahmet (Barutçu), azalardan Hacı Ali, Hafız zade Ömer Vasfi Efendiler ve gene azadan Hoca Mahmut, azadan muhtekir tacirlerden Hatip zade Mustafa ve gene azadan Daniş Efendiler. Erzurum Valisi Hamit Bey asıl müşevviklerdendir. Sabık Trabzon Valisi Sabri Bey bu işle alakadar değildir, yalnız zaafından istifade olunmuştur. Şark Cephesi Kumandanı Karabekir isteseydi bittabi buna mani olurdu. Türkistan'dan gelen Yüzbaşı Kazım yoldaş Bayburt ile Gümüşhane arasında doğrudan doğruya cihet-i askeriye tarafından imha ettirildiği kuvvetle söylenmektedir. Trabzon'daki arkadaşlarımız ve bilhassa tamamıyla bizimle çalışan Küçük Talat'la kayıkçılar ve amele teşkilatının reisi Yahya Reis bu fenalığın önüne geçmek için çok çalışmışlarsa da mani olamamışlardır. Yalnız üç kişinin birer suretle hayatını kurtarmışlardır. Netice-i tahkikatıma göre mesele bundan ibarettir."

İttihatçı değerlendirmelerin birisi de Talat Paşa'nın yaverlerinden Arif Cemil'in 22 Mayıs 1922'de Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanmış olan yazılarıdır. Arif Cemil, 14 Mayıs - 13 Temmuz 1922 tarihlerinde yayımlanan yazılarında; Talat ve Enver Paşalar ile diğer bazı İttihatçı önderlerin Türkiye'den kaçtıktan sonra dışarıdaki çalışmalarını anlatmaktadır. Tefrika sonradan Yücel Demirel tarafından kitaplaştırılmıştır.

'Mustafa Suphi nasıl öldürüldü?' bölümünde "Mustafa Suphi bilahare yanında bir iki refiki olduğu halde Anadolu'ya girmek ve orada propaganda yapmak istedi. Fakat Anadolu aleyhine çalıştığını bilen Trabzon halkı Suphi ile refiklerinin yollarına devam etmelerine razı olmadı. Ve tekrar Rusya'ya avdetlerini istedi. Bilahare haber alındığına göre Mustafa Suphi Trabzon'dan bir motorbota binerek hareket ettikten sonra deniz ortasında motor bir kazaya uğramış ve Mustafa Suphi boğularak vefat etmiştir. Memleket aleyhine çalışmak için sarf

ettiği mesai Mustafa Suphi'nin böyle elim bir akıbete duçar olmasıyla neticelenmiştir" diye yazmaktadır.

Arif Cemil 'in tefrikalarının yazıldığı tarih ile Suphilerin öldürüldüğü tarih arasında neredeyse bir buçuk yıla yakın bir zaman bulunmaktadır. Arif Cemil'in Kafkasya'da, Ankara'da ve Trabzon'da olanı biteni, üzerinden bu kadar zaman geçtikten sonra bilmemesi pek imkân dâhilinde değildir. Öldürülme için, 'deniz kazası' demesi ve 'Anadolu aleyhine çalıştığını bilen Trabzon halkı yollarına devam etmelerini istemedi' gerekçesi ise o zamanki resmi söylemin 'İttihatçı-Kemalist' nasıl kolayca benimsediğini göstermektedir. [85]

Tablonun görünen yüzünün gerisinde cereyan eden olaylar ise Ankara'da tırmanmaya başlayan iktidar mücadelesinde; 1920 yılının ortalarından yıl sonuna kadar geçen zaman diliminde iklimin oldukça değiştiği, komünizme ve komünistlere bakışın bu geçen dönem içinde farklılaştığı; eşraf, ağa, büyük toprak sahibi milletvekilleriyle, İttihat ve Terakki'nin tedrisatından geçmiş Batı yanlısı paşa ve memurlardan meydana gelen Büyük Millet Meclisi'nde birinci büyük ittifakın 'komünistleri' dışarıda bırakmak üzere geliştiği görülecektir.

1920 yılının ikinci yarısında Ankara'da bu süreci etkileyen gelişmeler şöyledir:

Temmuz ayında Hükümet'in Yeşil Ordu'yu kapatma girişimi başarısız olmuş, yine bu dönemde Çerkes Ethem ve çevresi Yeşil Ordu'ya katılmıştır. Bu durum Yeşil Ordu'yu sivil bir örgütten silahlı bir örgüt haline getirmiştir.

Meclis içindeki Halk Zümresi radikal programlar yayımlamış, Halkçı vekiller yeni kurulmakta olan devletin temel metinlerinin bu programlarla uyumlu olmasını istemişlerdir.

Ankara'da Yeşil Ordu içinden bir grup, Hafi TKP ile Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurulması için çalışma yapmaktadır.

Sonbaharda, Yeşil Ordu Cemiyeti'ne Hükümet'in baskısı artmış ve iç tartışmalarla Cemiyet işlevsiz hale gelmiştir.

1920 yılı sonuna doğru, Hükümet'in bütün bir yıl boyunca farklı kanallarda canlı bir tartışma ve gelişme ivmesi gösteren 'sol ve komünist hareketi' denetim altına alma düşüncesi ön plana geçmiş durumdadır.

(Resmi) Türkiye Komünist Fırkası kurulması düşüncesi, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin 1920 yılının sonbahar aylarında hükümet tarafından kapatılması sürecinde doğmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan girişimiyle, Yeşil Ordu'nun İttihatçı-Kemalist milletvekilleri Yeşil Ordu'yu terk edip, paşaların ve Çerkes Ethem'in de yönetiminde olduğu (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nı 18 Ekimde kurmuşlardır.

Yeşil Ordu içindeki 'enternasyonalci' komünistler, Hafi TKP ve Meclis'teki Halkçı milletvekilleri ise komünizmin hükümetin tekelinde olması kararını kabul etmemiş ve 7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurmuşlardır.

Aralık ayında faaliyetini Anadolu'ya nakletmeye karar veren Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın bu 'dönüş' hamlesi, Hükümet tarafından Ankara'da komünist hareketin büsbütün denetlenemez boyuta varacağı biçimde değerlendirilmiş olmalı ki, önce onların Ankara'ya ulaşmaları engellenmiştir.

85. Yücel Demirel (Hazırlayan), Arif Cemil, İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, Arma Yayınları, İstanbul 1992, sf. 79

Bütün bu olaylar cereyan ederken, Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği iki mektup, Mustafa Kemal'in ve Hükümet'in komünizme yaklaşımının Eylül-Ekim aylarında geldiği aşama konusunda fikir vermektedir.

Ali Fuat Paşa'nın 14 Eylül 1920 tarihli mektubuna Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği uzun yanıttan bir bölüm şöyledir: [86]

"Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
14 Eylül 336 tarih ve 1347 numara

Bolşevikler aynı zamanda memleketimizde Bolşevik teşkilatı vücuda getirmek için fevkalade faaliyete başlamışlardır. Bakü'ye gönderdikleri Mustafa Suphi ve arkadaşları vasıtasıyla Türkiye Komünist Merkezi Umumisi ihdas ettirdiler. Tamamen Bolşevik efkârına kazanılan saf ve gayri saf adamlardan sahilin her noktasına çıkardıkları gibi dâhilen de Eskişehir ve Ankara'ya da göndermişlerdir. Bunların maksatları memlekette dâhili bir inkılâbı içtimai vücuda getirmektir...

İzahatımdan anlaşılmıştır ki, bila kayd-ü şart Rus tabiyeti demek olan dâhildeki komünizm teşkilatı tamamıyla bizim aleyhimizdedir. Gizli komünizm teşkilatını her surette tevkif ve teb'it etmek mecburiyetindeyiz. Mecliste ahiren meydana çıkan Halk Zümresi bizim tanıdığımız arkadaşlardandır. Bunlar memlekette bir içtimai inkılâbın kısmen olsun lüzumuna kani olanlardır. Bu teşebbüsün mehalikini (tehlike) ihata edememektedirler. Hükümetten gayri bir zümre yapmaktan vaz geçirmek istedik mümkün olmadı. ...Hacı Şükrü Bey gibi birçok arkadaşlar hafi bir tarzda başladıkları Yeşil Ordu teşkilatı ile oynadılar. Bunu tevkif etmelerini kendilerine ihtar ettim. Kendi arzularını suhuletle terviç ettirmek isteyen bir takım kimseler hilekarane bir surette komünizm vs teşkilatına taraftar olduğumu daima neşrediyorlar. Fakat yanlıştır. Vaziyetin arzettiğim gibi Şark veya Garp ile muayyen bir neticeye varmadan inkılabattan içtinap etmek ve bilmünaseba Mustafa Suphi yoldaşa da yazdığım vechile ne yapılacak ise hükümet vasıtasıyla yapılacaktır. Bittabi komünizm ve Bolşevizm'e alenen aleyhtarlığı muvafık görmem.

Büyük Millet Meclisi
Reisi M. Kemal"

Yaklaşık bir ay sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği ikinci mektup birincinin devamı gibidir.

Burada Mustafa Kemal Paşa, 'Komünizmin Rusya'daki uygulamasının tartışmalı olduğunu, hükümetin bilgisi dâhilinde bir Türkiye Komünist Fırkası kurulduğunu, Komünizm cereyanının ise, ordunun en büyük kumandanlarında kalmasını', askere ve halka bulaşmamasını istemektedir.

"Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine
Gayet aceledir
Şifre 638
Ankara - 31 Ekim 1920

86. Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, sf. 4786. Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, sf. 4

Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile tatbik kabiliyeti hakkında açık kanaatler olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, içerden ve dışarıdan çeşitli maksatlarla bir cereyanın memleketimize girmekte olduğu ve buna karşı tedbir alınmadığı takdirde, milletin pek çok muhtaç olduğu birlik ve rahatlığı bozacak hallerin çıkması da imkân dâhilinde görülmüştür. En doğru ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan, hükümetin bilgisi altında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde, memlekette bu düşünceye ait bütün cereyanları bir noktaya toplamak ve bağlamak mümkün olabilir. Müteşebbis heyeti ve otuz kişiden mürekkep bir merkezi umumisi yanında seçkin arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat ve Kazım Paşalar ile Refet ve İsmet Beylerin de gizli olarak dâhil bulunmasını uygun gördüm. Bu sayede memleketi tutan ve milli maksadımızın kahramanı bulunan arkadaşlarımız bu teşkilatta bulunacaklar ve onların bilgi ve teşebbüsleri, faaliyet üzerinde amil olacaktır. Umumi kâtip ilan edilen sabık Dâhiliye Vekili Hakkı Behiç Bey tarafından yazılan ilk mektubu şifre ve tahrirat olarak arkadaşlara takdim ettim. Orada bir parça bilgi vardır. Bugün maddi icraatımızda tatbik kabiliyeti bulunup ve milli maksadımızı meydana getirmekte kuvvetli olan hususlara ehemmiyet vermek tabiidir. Sosyalizm ve komünizm prensiplerinden hangileri ve ne dereceye kadar bizce tatbike kabil ve hazmedilebilir ve kabule değer görüleceği Türkiye Komünist Fırkası'nın propagandasına karşılık milletin ne düşünce göstereceği zamanla anlaşılacaktır. Ordu'nun her vakitten çok büyük bir inzibat ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet verilmelidir. Komünizm cereyanı, nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır.

Arz-ı hürmet ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

1920 yılı sonlarına doğru Ankara'da devletin çatısı çatılırken komünistlere olan yaklaşımı değerlendiren bir başka çalışma da bu bilgileri doğrulamaktadır.

"Mustafa Kemal burada birinci tehlike olarak Mustafa Suphi ve fırkasını gördüğünü yazmaktadır.

O tarihte İttihatçılar tehdit sıralamasında Mustafa Suphi kadar önde değildir.

Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Suphi'ye karşı ittifak içinde olduğu, yakından bildiği, 'tanıdığı' ve vatanseverliklerinden hiçbir zaman şüphe etmediği İttihatçılarla (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nı kurmakta sakınca görmediği gibi, Mustafa Suphi tehlikesinin başka türlü bertaraf edilemeyeceğini düşünmüş olmalı." [87]

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Türkiye'ye dönerken kaygıları yanında büyük umutları da vardı.

Kurdukları parti de, o günün koşullarında donanımlı ve bilgili yöneticilere sahipti.

87. Emel Akal, Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm, Tüstav Yay., İstanbul 2002, sf. 303

Türkiye'nin kurtuluşu ile ilgili 'büyük meseleleri' ilk defa burjuvalar, soylular ve paşalar meclislerinden aşağıya indirmişlerdi.

Ulusal Kurtuluş Hareketinin devrimci önderliği, komünistlerin imha edilmesini sağlamakla (veya imha edilmesine kayıtsız kalmakla) özünde, anti-emperyalist mücadelede en önemli müttefikini de yitirmiş oldu.

Devrimin halkçı-demokrat yanına direnen ve onu dönem dönem sabote eden 'gerici, padişahçı, feodal' çevreler böylece Anadolu Ulusal Devrimini diledikleri gibi yönlendirme şansını elde ettiler.

1920 yılının sonlarında, Ulusal devrimin içinde yer alan bu ikinci blok, emekçi sınıfları ve onların temsilcilerini siyasal ve toplumsal yaşama katmamak için canhıraş bir savaş vermişlerdi.

Emekçi sınıfların bilinçli temsilcilerinin yok edilmesinin de amacı buydu.

Mustafa Suphi 1920'deki bir yazısında tam da bu tabloyu resmederken şöyle yazmıştı:

"Şimdi bağımsızlık ve cumhuriyet için mücadele eden Anadolu halkı, bu savaşın sonunda, yine eski günahkâr, despot ağa ve paşalardan hükümetler meydana geldiğini, kendilerinin bir misafir gibi dışarıda kaldıklarını görseler memnun olurlar mı?

Elbette ki hayır!

Ey Türkiye'nin mazlum işçi ve köylüleri!

Bir şeyi hiçbir zaman hatırından çıkarma: Avrupa ve Türkiye'deki sermayedarlar, paşalar, ağalar, papaz ve gerici mollalar, Türkiye'de hükmettikçe işçi ve köylü halkı kendi devlet ve hâkimiyetine nail olamaz."

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının 18 Ocakta (1921) Kars'tan ayrılmaları ve 28 Ocakta trajik bir şekilde öldürülmeleri ile ilgili iki önemli tanıklık aşağıda yer almaktadır.

Birincisi; Mahmut Goloğlu'nun Maçka'da akrabaları tarafından kurtarılan Türkiye Komünist Fırkası'nın, 'Fırka Azaları' defterinde 164. sırada yazılı Abdülkadir Yunus'un öyküsüdür.[88]

Abdülkadir'in hayatının sonraki döneminden de söz ettiği için doğruluğundan şüphe edilmesi için neden yoktur.

İkincisi; Türkiye Komünist Fırkası'nın Gençler Birliği üyesi Abdülkadir'in, 'Fırka Azaları' defterinde 113. sıradaki (Abdülkadir Mehmet olmalı), 27-28 Ocak günleri Trabzon'da yaşananlara bir komünistin tanıklığında; kurulan büyük tuzağın içyüzüdür. [89]

Abdülkadir, belli ki Türkiye'ye daha önce gelmiş ve Mustafa Suphi'lere Kars'da katılmak üzereyken, onların Erzurum'a hareket ettiklerini öğrenince Trabzon'da beklemeye karar vermiştir. [90]

88. Yücel Demirel (Çev.) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 306
89. Yücel Demirel (Çev.) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 305
90. Buradaki iki Abdülkadir farklı insanlardır. Birincisi, gelen kafilenin içinde, Maçka'da kafileden ayrılarak ölümden kurtarılan, ikincisi onları Trabzon'da bekleyen ve onlara Trabzon'da katılacak olandır.

a. Maçka'da Akrabaları Tarafından Ölümden Kurtarılan Abdülkadir Yunus'un Öyküsü: [91]

"Ilıca'dan Trabzon'a doğru yola çıkan Mustafa Suphi Heyeti, mevsimin kış olmasından, zorlukla ve kızaklarla yola devam ediyordu. Çünkü o sırada Ankara'ya gidebilmek için Trabzon'a varmak, oradan İnebolu'ya gitmek gerekiyordu. Mustafa Suphi ve arkadaşları da Trabzon'dan İnebolu'ya gönderileceklerini sanıyorlardı. Oysaki Erzurum Valisi Hamit Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya da açıkça bildirmiş olduğu üzere, onları sınır dışı edilsinler diye Trabzon'a gönderiyordu. Pek tabii olarak bu planı gerçekleştirebilmek için Trabzon'da da bazı tertipler hazırlatmış olacaktı.

Nitekim durumu Mustafa Kemal Paşa'ya da bildirerek 'Mustafa Suphi ile yanındakileri mahfuzen sınır dışına sevk olunmak üzere Trabzon'a göndereceğim' demiş, bu konuda başkaca bir düşünce olup olmadığını sormuştu. Ankara'dan başkaca bir işaret gelmediği için de, anlaşmaya varılmış olan planı uygulama yoluna gitmişti. Vali Hamit Bey, plan gereğince Heyeti Trabzon'a yola çıkarttığını da Ankara'ya bildirdi. Buna karşı Mustafa Kemal Paşa'nın olay hakkında öğrenmek istediği tek husus 'Mustafa Suphi Efendi'nin yanında kaç kişi olduğu ve onların da kendisiyle birlikte gönderilip gönderilmediği'nden ibaret kaldı. Ve Bayburt'tan itibaren tertibin hakaret faslı başladı. Bazı yerlerde bu hakaretler taşkınlık halinde ve saldırı şeklinde de oldu.

Trabzon'un Maçka ilçesine varan Heyet burada da bir eksikliğe uğradı. Heyette bulunanlardan Trabzonlu Veteriner Yüzbaşı Abdülkadir, Kars'dan çektiği bir telgrafla, Trabzon'a gelmekte olduklarını, sevinç içinde, kardeşi Yunus Babanın Mehmet Efendi'ye bildirmişti. Mehmet Efendi Trabzon'da dava vekilliği yapıyordu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı olarak silahlı bir müfrezenin başında bulunan iskele kayıkçılar kâhyası Yahya'nın da umumi vekili idi.

Yahya Kâhya ise, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Ahmet Efendi'nin emrindeki bir Kuvay-i Milliye komutanı durumunda, Giresun'dan Samsun'a kadar olan kıyıları egemenliği altına almış Topal Osman Ağa gibi ve fakat sadece Trabzon'da egemenliğini sürdüren, bu egemenliğe dayanarak Trabzon'a girip çıkan eşyalardan kendi başına vergi alan bir çete reisi idi. Barutçuzade Ahmet Efendi (Faik Ahmet Barutçu'nun babası), Dünya Türk ve İslam Birliği için Enver Paşa'nın kurmuş olduğu Teşkilatı Mahsusa'nın Trabzon'daki temsilcisiydi. Mustafa Suphi ve arkadaşlarına tertipler hazırlayan Erzurum Valisi Rodoslu Hamit Bey (Kapanlı) de birkaç ay öncesine kadar Trabzon'da Vali idi. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Ahmet Efendi gibi İttihatçı ve onun yakın adamı olduğundan Trabzon Mebusluğuna da seçilmişti. Öteki Trabzon Mebuslarınca da tutuluyordu ve elbette ki bütün bu ilişkileri ve dostlukları içinde Vali ve Mebus olarak bulunduğu Trabzon'da Yahya Kâhya'yı da çok iyi tanıyordu.

91. Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Nüve-Başnur Matbaası, Ankara 1971, sf 43 Goloğlu, yazısının bu bölümündeki tanıklarından birisinin olayları kendisine 1970'de anlatan eski Mebus Hıfzırahman Reşit Öymen, diğerinin Veteriner Yüzbaşı Abdülkadir'in yeğeni eski Trabzon ve Yalova Noteri Salih Zeki Çağatay olduğunu yazmaktadır.

Yahya Kâhya; basit, cahil, katı yürekli bir insandı. Trabzon'da hemen herkesi yıldırmış, şehri baskı altına almış, Rumlara göz açtırmamakla beraber herkese her istediğini yapar hale gelmişti. Bu nitelikleriyle, Vali Hamit Bey'in Mustafa Suphi Heyetini denizden Rusya'ya geri gönderme planında başrolü alacağı tabii idi.

Nitekim Davavekili Mehmet Efendi, kardeşinin Kars'dan gönderdiği telgrafı alıp da sevincinden hemen Yahya Kâhya'yı haberdar edince acı gerçekle yüz yüze geldi. Mehmet Efendi, verdiği haberle, Yahya Kâhya'nın da kendisi gibi sevineceğini sanmıştı. Oysaki Yahya Kâhya haberi duyunca umumi vekiline bir gizliliği açıklayarak, Mustafa Suphi ile arkadaşları hakkında Ankara'dan emir aldığını bildirmiş, kardeşini kurtarmak istiyorsa, şehre girmesine engel olmasını, yola çıkıp bir yerde kardeşini Heyet'ten ayırıp kaçırmasını tembihlemişti. Bir anda bütün sevincini yitirip kardeş kaygusuna düşen Mehmet Efendi, hemen şehirden çıkıp Maçka ilçesine gitti. Mustafa Suphi Heyeti Maçka ilçesine gelince, Kaymakam vekili Murat Efendi'nin de yardımı ile kardeşi Veteriner Yüzbaşı Abdülkadir'i kaçırıp gizledi ve Heyet yoluna devam etti.

(Abdülkadir, Mustafa Suphi olayı bittikten sonra meydana çıkmış, bilmeyerek ve kötü bir niyeti olmayarak Mustafa Suphi'ye katıldığını söylemiş, önce Erzurum Veteriner Müdürlüğüne atanmış, sonra Sivas Veteriner Müdürlüğüne nakledilmiş, burada evlenip boşanmış, memuriyetten ayrılmış, serbest veterinerlik yapacağı gerekçesiyle Bulgar sınırındaki Süloğlu köyüne gitmiş, uzun yıllar orada kalmış, ne yaptığını kimse bilmemiş, bir ara çok zenginleşmiş, sonra da çok fakirleşmiş, 1957 yılına kadar yeğeni ile mektuplaşmış, 1961 yılında bir trafik kazasında öldüğü Hükümetçe ailesine haber verilmişse de kimse ölüsüne sahip çıkmamıştır.)

Maçka'da bir üyesi daha eksilmiş olan Mustafa Suphi Heyeti 28 Ocak 1921 günü Trabzon'a vardı. Şehirde resmi tören hazırlanmış, Heyet'i karşılamak üzere öğrenciler yollara çıkarılmıştı. Gelenlerin Trabzon'daki tanışları, arkadaşları ve Rus konsolosu da karşılayıcılar arasında üst yolda bekliyorlardı. Fakat tertipçiler, Mustafa Suphi Heyetini, Erzurum yolunun kıyıya vardığı yerde aldılar ve karşılayıcılarının bekledikleri üst yoldan geçirmeyerek hakaret ve tecavüzlerle, alt yoldan geçirip doğruca İskeleye götürdüler. Tertip gereğince burada toplanmış ve kışkırtılmış olmaktan çok görevlendirilmiş olan kimseler Heyettekilere hakaretlerde bulunuyor, küfürler ediyor, hatta yüzlerine tükürüyorlardı.

Saldırıcıların başında da korkunç bir insan olan Faik vardı. Çocukluğumdan tanımış olduğum Faik, iki ruhlu bir kişi idi. Gündüzleri yani içkili olmadığı zamanlar şehrin en şık giyinen, günün modasınca ceketinin yaka cebinde mendil ve dolma kalem bulunan efendiden bir insandı. Akşam olup da içmeye başlayınca adeta bir canavar olurdu.

Yahya Kâhya, bu hengâme içinde İskeleye getirdiği Mustafa Suphi Heyetini (on üç kişi olduğu sanılmaktadır), hazır durumda bulunan bir motora bindirip yola çıkardı.

Hava kararırken yola çıkan Mustafa Suphi ile arkadaşları İnebolu'ya götürülmekte olduklarını sanıyorlardı. Fakat biraz sonra İnebolu'ya yani batıya doğru

değil, doğuya yani Rusya'ya doğru götürülmekte olduklarını anladılar. Sürmene ya da Araklı ilçesi açıklarında idiler. Ne olduysa o zaman oldu. Mustafa Suphi ile arkadaşları İnebolu'ya götürülmelerini isteyerek motorculara karşı ayaklanacak oldular. O zaman, birdenbire karanlıklar içinden gelen ikinci motor, birinci motora yanaştı. Bu ikinci motor, Yahya Kâhya'nın tertibi olarak birincinin hemen arkasından yola çıkarılmıştı ve içinde Yahya Kâhya'nın silahlı çetecileri vardı. Motorların birbirine yanaşması ile başlayan çatışma ve boğuşma sonunda Mustafa Suphi ve arkadaşları, ölü ya da canlı olarak denize atıldılar. Mustafa Suphi Olayı, 28 / 29 Ocak 1921 gecesi tarihin karanlıklarına gömüldü."

b. 28 Ocak 1921'de bir komünistin tanıklığında Trabzon'da yaşananlar: [92]

"Abdülkadir Yoldaşın Layihası Kopyası

Türkiye'ye gittiğinizin sebebi ve vazifeniz? Dolayısıyla oradaki faaliyetiniz?

C. Şark Şurası Gençler Birliği kararı üzerine 29 Kânunuevvel 920 tarihinde Trabzon'da bulunan Gençler Birliği azalarından Mehmet Salih, Mahmut Hamdi yoldaşlara talimat vermek ve oradan sabık merkezi komiteye iltihak etmekti.

Trabzon'a varışımda Mehmet Salih ve Mahmut Hamdi yoldaşlarla görüşerek tevdi edilen talimatı kendilerine verdikten sonra orada ne gibi faaliyetlerde bulundukları hakkında izahat istedim. Trabzon'da bir kulüp veya bir birlik küşat etmek mümkün olduğu ve burada birçok gençlerin komünizm hususunda çalışmak arzu ettiklerini söyleyerek ve iki defa içtima ederek komünistlik hakkında izahatta bulunduklarını söylediler. Bunun üzerine üçüncü bir içtimaın akdine karar verdik. Derhal arkadaşları davet ederek üçüncü bir içtimaımız küşat edildi. İçtimaa davet edilen arkadaşlar meyanında Almanya'da tahsil eden iki arkadaş ve mütebakisi Trabzon gençlerinden olmak üzere on üç kişiden mürekkep idi. İçtima neticesinde verilen karar yalnız Şark Gençleri Şurası'ndan para alınarak kulübün ve birliğin küşadındaki ve propaganda vazifeleri kendileri deruhte ederek memuren Trabzon'da bulunan komünist arkadaşların uzaktan teftiş etmek idi. O icap eden paranın istihsali için Kazım Ali yoldaşa benim gitmekliğim hususunu karar verdiler. İşte üçüncü içtimamız on üç arkadaşla bu suretle kapandı.

Merkezi komite hakkında aldığım malumat:

Esasen Bakü'den gittiğimde deruhte ettiğim vazife Trabzon'da icap eden talimatın itası ve bir rapor alarak derhal merkezi komiteye iltihak etmekti. Trabzon'da dahi lüzumu görülen para meselesi hakkında artık durmayarak derhal merkez komiteye iltihak etmek üzere tedarikata başladım. O sırada merkezi komitenin Kars'a muvasalatlarını haber aldık. Derhal Trabzon Sovyet mümessilliği vasıtasıyla Kara Sovyet sefareti (Mevyani) yoldaşa bir telgraf keşide edip izahat istedik. Aldığımız izahatta Mustafa Suphi ve refikleri yoldaşların Erzurum'a hareket ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Kars'a hareketimden vazgeçtim. Trabzon'da merkezi komiteye iltihak edecektim. Bu sırada merkezi komitenin Bayburt'a muvasalat ettiklerini haber aldım. İşte o sırada halk arasında müthiş bir propaganda zuhur etti. Bu propagandaya Trabzon'da Müdafaa-i Milliye Ce-

92. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İstanbul 2004, sf. 157

miyeti tarafından karar verilmişti. Propaganda sırf komünistlik aleyhinde ve dolayısıyla Trabzon'a gelecek olan Mustafa Suphi ve refikleri hakkında idi.

Ben ve yoldaşım Mehmet Salih ile bu propagandadan maksat ne olduğunu anlamak üzere derhal propagandacılara yanaştık. Diğer arkadaşlar dahi her biri birer tarafa giderek izahat edinmek üzere uğraşıyordu. Bu sırada edindiğimiz malumat ve propagandadan maksat güya Rusya iki kısma ayrılarak bunlardan bir kısmı bugün Türkiye yani Anadolu hükümetine daima yardımda bulunmak isteyen Bolşevikler ve ikinci kısmı hiçbir suretle yardımda bulunmak istemeyen bütün memleketleri harap ve münevverani katleden komünistler olmuşlardır. İşte yakında Trabzon'a gelecek olan şahıslar da kendileri her ne kadar Türk iseler de Rus dinine dönmüş ve Rusya'da bulunan binlerce esir kardeşlerimizi idam ve kurşuna dizdirerek mahvetmiş ve Bakü'de dahi bulunan esir kardeşlerimizi dahi denize dökerek boğdurmuş komünistlerdir. Ve bunlar meyanında reis olarak buraya gelecek olan Mustafa Suphi, Mahmut Şevket Paşa'yı öldürmüş ve idam cezasına mahkûm olduğu zaman Rusya'ya firar ederek tamamıyla Ruslaşan bir şahıstır. Bugün memleketi fesada sokmak, milleti soydurmak gibi bir takım roller oynamak üzere Trabzon'a geliyorlar. Şimdi de biz kendimize düşen vazifeyi ifa edelim. Rusya'da bulunan esir kardeşlerimizi idam ettiren bu hainlerden intikamımızı alalım. Bunları memlekete sokmayarak Değirmendere civarında toplanalım, artık orada onlara ne yapacak isek orada karar veririz, diye söylüyorlardı. O sırada bir tellal sesi işitildi. Halkın o tarafa gitmeleri üzerine ben de derhal gittim. Tellal Cuma günü saat 9'da alaturka Rusya'da bulunarak bütün din-i İslamiyet'ten vazgeçen milliyet, vatan ruhundan uzaklaşan ve Rusya'da bulunan esir kardeşlerimizi idam, kurşuna dizdirerek mahvettiren hain-i vatanlar geliyorlar. Buna karşı halk intikamını almak üzere Cuma günü bilumum mağaza, dükkân ve kahvehaneleri kapatarak bilumum esnaf ve eshab-i mesalihin Değirmendere'de toplanmalarını ilan ediyordu. Bunun üzerine derhal Sovyet mümessili Ali Oruç Bagirof yoldaşa malumat verdim. Bu hakarete meydan verdirilmeyerek bunları halas etmek üzere teşebbüsatta bulunmasını rica ettim. Ben yine halk arasında dolaşmaya başladım. Bir taraftan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, diğer taraftan hükümet propagandacılarının faaliyeti halk arasında büyük bir galeyan getirmeye başladı. Fakat halkın büyük bölümü sükûnet içerisinde bulunuyordu. Cuma günü, artık bütün esnaf dükkânlarını kapatarak, kapatmayanları polis ve inzibat memurları cebren kapattırarak Değirmendere'ye doğru sevk ettiriyordu. Değirmendere'ye doğru giden halk arasında ikinci bir propaganda cereyan etti. Bunda diyorlardı ki hiç kimseyi dinlemeyerek derhal üzerlerine atılalım, bunları döğdükten sonra yüzlerine tükürerek çamurlara batıralım. O suretle orada bulunan motora bindirerek sevk olunsun.

Fakat bu halk arasında ikinci bir his uyandırdı ki ekseriyet-i halk tamamıyla bu harekete muhalif çıktı. Bunlar artık sabredemeyerek diyorlardı ki: Şayet biz bu gelen komünistlere böyle hakaret yaparsak acaba Rusya Bolşevikleri memnun olurlar mı, tabii ki olmazlar ve olmadığı takdirde bize bu kadar top, cephane, mermi, para gönderen Bolşevikler daha göndermezlerse o zaman biz ne suretle Yunanlılar ile harp ederiz. Bugün aşikârdır ki Bolşevikler bize yardım etmese idiler biz çoktan Yunanlılara mağlup olarak memleketimizi, vatanımızı mahvet-

tirmiş idik. İşte bizi kurtaran Bolşevikler sonra bize daha yardım ederler mi, diye söylenmeye başladılar. Herhalde biz bu hakaret fikrinden vazgeçerek bu gelenleri bir kimse ile temas ettirmeyerek misafir edelim. Birkaç gün kalsınlar. Esasen deniz çok fena böyle havada gidemezler hava açtıktan sonra gönderelim. Bu suretle yaparsak daha iyi olur, diye söyleniyorlardı. Fakat bu meselenin bu suretle vuku bulacağı tellalın bağırmasından anlamış olduğumuzdan derhal Maçka'ya arkadaşlardan bir tanesini gönderdik, herhalde Maçka'dan bir tarafa savuşmalarını ve merkezde vaziyetin bu suretle harekâtta bulunacaklarını haber verdik. Fakat gönderdiğimiz şahıs onları Maçka'da onlar ile bulunmuş ise de etrafları askerle çembere alındığı ve hiçbir kimse ile temasta bulundurmadıkları için söylemeye muvaffak olamayarak geri avdet etti. Cuma günü saat 7 veya 8 raddelerinde mümessil Bagirof ile görüşmek esnasında Trabzon vilayetinden bir tezkere vürud etti. Tezkerede sefarethane memurlarından veya sefarethane ile alakadar olan komünistlerin katiyen dışarı çıkmamalarını çünkü halkın içerisinden doğan galeyan üzerine ihtimal ki memurlarınıza dahi tecavüzde bulunurlar diye söylüyordu. O sırada ben tebdil-i kıyafet ile Değirmendere'ye gittim. Vaziyeti bizzat kendim müşahede ettim. Saat 9'da gelecek olan heyet saat yarımda geldi. Halkın çoğu gitmişti. Yağmur yavaş yavaş yağıyordu. Hava dahi soğuk idi halkın dağılmaları üzerine derhal inzibat ve polis memurları yolları keserek halkın gitmelerine mani oluyorlardı. Fakat halk mahalle aralarından savuşuyordu. Saat yarımda kafile göründü. Değirmendere'de Vali, Müdafaa-i Milliye reisi ve azaları, polis müdürü bulunuyordu. Kafilenin takarrübünde ilk evvel bir zabit elindeki evrak ile Müdafaa-i Milliye reisi ile görüştü. Derhal zabıt tevfik edilerek sevk olundu. Esbabı sonradan anlaşıldı. O sırada Kâhya Yahya dahi gümrük dairesinden on tane hammal ve beş altı tane rençper on onbeş tane sepetli hammal çocukları dizerek geldi. Kafilenin takarrübünden beş dakika evvel tellal bağırdı. Gelen kafileye hakaret, tükürmek, çamura batırmak gibi bir şeylerin yapılması hususunu teşvik etti.

Kafileden ilk evvel Mustafa Suphi çıktı. Derhal bir zabit karşı durarak şu suretle hitap etti. Mustafa Suphi, Mustafa Suphi bak 16 arkadaştan yalnız ben kurtuldum. Bakü'de Türkistan'da binlerce üsera kardeşlerimizi sen mahvettin, bunun üzerine teşvik edilen halk, hamal, rençperler, istemeyiz diye haykırdılar. Mustafa Suphi Müdafaa-i Milliye Reisine ve Valiye hitaben söyledi ki: Biz Ankara'ya gideceğiz, Mustafa Kemal Paşa'ya arz-ı ubudiyet için geldik. Lütfen müsaade ediniz. Muhabere edelim. Ondan sonra, diyorken arkadan birisi bir tekme vurdu. Suphi yoldaş çamurlar içine yuvarlandı. Hamallar derhal taarruz ederek yüzüne tükürmek, çamur atmak ve döverek motora sevk ettiler, artık arabadan indirilmiş arkadaşları birer birer döverek, tükürerek motora bindirdiler. Bu suretle cereyanı arasında Kâhya adamlarından birisi Mustafa Suphi'ye fena bir lisanda bulundu. Nihayet halk birer birer dağıldı. Motor henüz iskelede duruyordu. Motorcunun bunları yalnız götüremeyecek, üzerine motora silahlı on beşe karib asker bindirildi. Halk dağıldıktan sonra saat bir buçuk raddelerinde motor hareket etti. Bende oradan çekilerek aynı vakayı mümessil Ali Oruç yoldaşa şifahen anlatıyordum. Saat 4-5 raddelerinde motorun geriye döndüğünü haber aldık. İskeleye gittim, fakat hiçbir kimse ile temas ettirmiyorlardı. Geri

dönmeye mecbur oldum. Artık sabah olduktan sonra görmek mümkün olur diye zannediyordum. Sabahleyin erken iskeleye gittiğimde motorun orada olduğunu (olmadığını) gördüm. Oradaki kayıkçılardan sordum. Motorun hareket ettiğini söylediler. Gündüz saat 8 raddelerinde motor boş olarak avdet ettim (etti). Tekrar motora avdet ettim. Fakat hiçbir tayfa ile temas ettirilmiyordu. Birkaç gün sonra tayfaların birisinden aldığımız malumata nazaran Sürmene açıklarında ayakları ve elleri bağlı olarak denize attıklarını söylediler. Yalnız Suphi yoldaşın ailesini geri döndüğü zaman Kâhya tarafından çıkarıldığını haber aldık. Derhal bu malumatı tahriren mümessilliğe bildirdim. O sırada beni dahi sıkıştırmaya başladılar. Hemen mümessillikte resmen tercüman olarak istihdam edildim. Artık beni o derece sıkıştıramıyorlardı. Kadının hangi evde olduğunu haber almak üzere uğraştım. Fakat hiçbir taraftan malumat alamadım. Önce Kâhya'nın evinde olduğunu, sonra Nemli zade Ragıp Bey'in evinde olduğunu söylediler. Bazı üç dört defa olmak üzere evlerinin kapılarından geçiyordum. İhtimal rast getiririm veya pencereden bakarken görüp nerede olduğunu haber alırım diye uğraştım. Fakat hiçbir taraftan haber almadım. Bilahare epey zaman geçtikten sonra kadının Kâhya tarafından Rizelilere hediye edildiğini ve orada bir zevk arasında öldürdüklerini haber aldım. Mustafa Suphi yoldaşa vuku bulan hakaret hakkında Trabzon vilayetine mümessillik tarafından birkaç defa tahrirat yazdık. Hatta tahriratta bu hakaretin yalnız Türkiye Komünist Fırkası'na değil doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonal'e tahkir etmek demek olduğunu söyledik ve bunları Üçüncü Enternasyonal heyeti tarafından gönderildiğini yazdık. Fakat vilayet tarafından katiyen buraya Üçüncü Enternasyonal tarafından i'zam edilmiş bir heyetin geleceğine dair bir malumat yoktur. Vürud eden Mustafa Suphi ve refikleri Rusya'da Türk üseralarına yapmış oldukları zulüm ve işkenceyi haber alan halk eskiden beri kalplerinde bunlara karşı intikam almak istiyordular. Bu defa buraya vürudlarını bilerek ve derhal mağaza, dükkânlarını kapayarak bunlara zulüm ve işkence ve hakaret yapmak istemişlerse de inzibat ve polis memurlarının faaliyetiyle halkın galeyanı teskin edilmiş ve gelenleri bir motora bindirerek Rusya'ya sevk edilmiştir, diye cevap verdi. Mümessillik almış olduğu cevap ve yapılan hakareti Ankara sefaretine bildirdi, bu suretle sabık merkezi komite heyeti mahv oldu."

7. Mecliste Gizli Celsede Komünizm Tartışması

Doğu Cephesinde yukarıdaki gelişmeler olurken (Ankara'da) Meclis'te de önemli görüşmeler yapılmaktaydı.

Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmalarda, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın; 'Müslümanlığın ve Komünizmin' birbirini tamamlayan ideolojiler olduğu şeklindeki; dünyaya 'aşağıdakilerin' penceresinden bakan, din ulularının yoksul ve ezilenlerin yanında olduğunu iddia eden, 'inancın' ancak ezilenlerin insanca yaşaması için gösterilecek çabada yattığını söyleyen düşünceleri, Meclis'deki çoğunluk olan vârlıklı-Müslüman milletvekilleri tarafından 'zındıklık' olarak ilan edilecektir. Milletvekilleri İslam'da, mülkiyetin ve mirasın (ve iktidarın) kutsallığı konusunda birleşmişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa ise Meclisteki konuşmasında; Anadolu'da, Kazım Karabekir, Vali Hamit ve Kuvay-ı Milliye teşkilatları eliyle komünistlere karşı hazırlanan tuzağı, 'Erzurumluların hassasiyeti' olarak anlatmış, Kazım Karabekir'in icraatlarına sahip çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Suphi'yi Erzurumluların çok iyi tanıdığı bir ahlaksız olarak nitelemiştir. Gerçekte ise Mustafa Suphi, Erzurum'da hayatının yalnızca bir-iki yılını geçirmişti, o da babasının memuriyeti dolayısıyla ve lise öğrencisiyken.

Komünistlere karşı birleşen, Kemalist-İttihatçı-dinci koalisyon, bu görüşmelerin sonrasındaki günlerde Meclis içindeki ve Meclis dışındaki 'sol'u kesin bir şekilde tasfiye edecektir.

Gizli celse zabıtlarına yansıyan görüşmelerin bir bölümü aşağıdadır: [93]

"Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Efendiler, vaktiyle Bakü'de Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulunduklarından, bunların bir komünist fırkasına mensubiyetlerinden bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphi'nin ahlakı hakkında malumat sahibi olan birçok arkadaşımız var. Erzurum ahali muhteremesi bunu en yakından tanıyanlardır. Hâlbuki Mustafa Suphi son zamanlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil tarikiyle göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dâhiline girmesinden son derece müteheyyiç (heyecanlı) olmuşlar ve memlekete sokulmaması için teşebbüsatta bulunmuşlar. Makamatı resmiyeye müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

Bir mebus - Aynı isabet olmuş Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) - Bendenize sureti mahremanede müracaat etmiş idi ve diyordu ki... ahalinin tezahüratı karşısında mümkün değildir. Kendisi bilahare hudut haricine çıkarılmak üzere mahfuzen hudut haricine... Benim de mütalaamı soruyordu... Geldiği zannolunan bir adamın memleket dâhilinde serbest bırakılması... Erzurum'da tatbiki tasavvur olunan... muvafık buldum ve kendilerine yazdım. Bu telgrafta ondan sonra geliyor.

Vehbi Bey (Karesi) - Efendiler ben Bolşeviklik hakkında beyanatta bulunmayacağım. Herkesin bildiği, öğrendiği bir vaziyettir... İşte hoca efendilerin hepsi ile görüştüm, şahadet ediyorum... O adam buradan gidiyor. Meclisi Âlinizin kanaati haricinde başka bir kanaat telkin ediyorlar. Nasıl kabili teliftir ki... Birisi diyor ki, Aleyhüssalatı vesselam efendimizin mirası kalmaz... Binaenaleyh onu... kâfirdir. İşte hoca efendiler; öyle bir fitne ki, neuzibillâh memleketi felakete götürür. Ayeti celilenin bile zamana göre manası vardır ve hatta Bedrettin Simavi de... bu herhalde İslamiyet'e münasip bir şey değilmiş... Efendiler; ben zannediyorum ki ilmi halini bilen bir Müslüman... mirası kalmamıştır... Ancak bu Meclis müdafai vatan için toplanmıştır. Fakat hiçbir zaman bunları inkâr cüretinde bulunamaz. Anadolu'nun göbeğinde... İslamiyet'in neşrine çalışacaksınız ve İs-

93. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, sf. 325-336

lamiyet'in aleyhine çalışan bir takım insanları, münafıkları ortadan kaldırırsınız...

Basri Bey (Karesi) - Bugün görüyoruz ki bilhassa Şarkta Rus Bolşevikleri âlemi İslamı kendi emellerine doğru sürüklemekle meşguldürler. Bize düşen vazife bütün âlemi İslam ulemasını, mütefekkirini eğer mümkün ise Ankara'da toplayıp Ankara'yı âlemi İslam noktai nazarından da bir dimağı mütefekkir haline getirmektir... Bu gün maalesef Meclisimiz içinde Bolşevizm, bizim arkadaşımız mevkiinde olan Şeyh Servet Efendi çıkmış, Bolşeviklik ile Müslümanlığı güya kendi kafasına göre mezç ederek (karıştırarak), güya Bolşevikliğin, Müslümanlığın istediği bir şey olduğunu propaganda etmek istiyor... Bir risale neşretmiş, doğru eğri. Buna karşı bir risale ile mukabele ve müdafaada bulunmak lazımdır ve bu yalnız umuru şeriyeye ait bir vazife de değildir... Fakat Şeyh Servet birçok Müslümanları zehirlemiştir... Geçenlerde Halk İştirakiyyun Fırkası mensubininden bir zat ile görüşüyordum. Kendisinin Mecliste bir mevkii mühimi vardır. Ona rica için dedim ki; birader sen Mecliste mert olarak tanınmış bir adamsın. Böyle, öyle bir uçuruma gidiyorsun ki ölüyorsun, uçurumun içinde boğulacaksın. Seni tahzir (sakındırma) ediyorum. Bu melun (lanetli) teşkilatın içinden çık, dedim. Benim saffetimi ihtimal bildiğinden dolayı olacak ki dedi: Efendi; bizim yürüdüğümüz yol Müslüman yoludur... Dedim mirası kaldırıyorsunuz. Müslümanlık mirası kaldırmamıştır. Refikimiz (arkadaşımız) burada ise kendine karşı da söylüyorum, mirası kaldırıyorsunuz... Miras hakkında birçok hususu katia (kesin hükümler) vardır Kuranı Kerimde. Buna ne dersin? Sen dedi, bilmiyorsun Hazreti peygamber aleyhisselatı vesselamın malına kimse mirasçı olmamıştır. Dedim, bu maaşiri enbiyaya (peygamberlere) mahsus bir şeydir ve bu da ayrıca bir nas ile halledilmiş bir meseledir. İslamiyet'te miras kalkamaz ve kalkmakta bizim menafimize muvafık değildir...

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) - Şeyh Servet Efendinin burada birkaç defa söylediği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan bir ders almalıyız. Ben dahi alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım malumata nazaran anlamadığımız bir tufan geliyor, o tarafa doğru. Bu taraftaki akisler Âlemi İslam geldi. Efendiler; Rusya'daki Bolşevizm, komünizm, hakiki Marksizm... Bunlar Azerbaycan'a geçmek istemiş. Demişler ki; bizim o Mustafa Suphi denilen adam gibi bir takım serseri insanlar, vatansız insanlar Azerbaycan'a dolmuş, Azerbaycan'da propaganda yapıyorlar, Türkiye'yi kurtarmak için... Şimdi efendim Rusya'dan bize bir hastalık olarak gelen... hem onu arzediyorum size, hem Bolşevikliğin mahiyetini anlatıyorum... Bugün Yusuf Kemal Bey hocam da gitmişti ve bana demişti ki; ben komünistim, memleketin selametini bunda görüyorum. Şahitsiniz. Şeyh Servet Efendi meselesi değil ki bu. Bir kere hükümet müsaade etmiş, burada bir komünist partisi yapmıştır efendiler... Bu zannediyorum Hükümetin hal ve fasledeceği meseledir. Mustafa Suphi'yi... Tabiidir ki şahsı hakkında nasıl bir adam olursa olsun ona karışmam... Memleketimizden koğulmuş. Hüsrev Beyin de sınıf arkadaşı olsa gerek, bu sebeple kendileri daha iyi bilirler... o adamın bizim burada, birçok zevatı âliye ile temas ettiğine zahibim... Bize Rüştü Beyden, Kazım Paşadan mektup aldığını söylemişlerdir... Şark cephesini benden dinlemeyin, Şark cephesine bir heyet gönderiniz...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Binaenaleyh bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devletimizin, Heyeti Aliyenizin Ruslarla olan münasabatı doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmak şartıyla, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik Hükümeti resmiyesi, ricali resmiyesinin bizim olan, bizim resmi ricalimizle olan temas ve münasebetlerinde Rusya dâhilinde bu milletin soysuz, herhalde sersem bir takım evlatları oralarda serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zahiren memleketimize ve milletimize nafi (faydalı) olmak için Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişler ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakiki milli ile değil, benim kanaatimce belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için bir takım teşebbüsatı serseriyanede bulunmuşlardır... Efendiler iki türlü tedbir olabilirdi. Birisi, doğrudan doğruya komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise hududun haricine defetmek gibi zecri (zor yoluyla), şedit (şiddetle), kırıcı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmek iki noktai nazardan faidesiz görülmüştür. Birincisi, siyaseten hüsnü münasebette bulunmayı lüzumlu addeddiğiniz Rusya Cumhuriyeti kâmilen komünisttir. Eğer böyle zecri tedbir tatbik edecek olursak o halde bila kaydüşart Ruslarla alaka ve münasebette bulunmamak lazım gelir... Evet, komünizm içtimai bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve hakayikini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız maksadı teşebbüsü belli olmayan mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan bir takım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilat yapmasını katiyen menetmek istedik ve bu noktai nazardan Dâhiliye Vekili bütün rüesayı memurini mülkiyeye dedi ki: Komünistim diyen Hükümetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete intisap edebilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın Hükümete verdiği teminat vardı ki, o dahi her önüne geleni teşkilata memur etmeyip, belki aklı başında mukaddesatı milliyeyi, icabatı diniyeyi, şeraiti umumiyeyi millet ve devleti müdrik insanlar ancak bu gayeyi milliyeye sadık kalmak şartıyla tenviri efkâr edebilirlerdi ve ben eminim ki arkadaşlar, Rus Bolşevizm'inin yapmış olduğu tahribatı birçoklarımız daha iyi bilmektedirler...

Şimdi efendiler; bir defa Kazım Karabekir Paşayı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Binaenaleyh Kara Kazım Paşa gayet zeki, fatin ahlaklı, namuslu fevkalade haluk, namuskâr, müdebbir (tedbirli) bir adamdır ve bunların fevkinde hasleti (üstün özelliği) vardır ki ilk temasa geldiği zaman Hüseyin Avni Bey anlayamaz. Ben de kısa temasta bayağı temasta anlayamadım. Gayet ketum bir zattır. İşte böyle bir hali bulunduğu için Hüseyin Avni Bey biraderimiz Kazım Paşayı takdirde hata etmiştir... Mustafa Suphi geliyor. Bir defa Mustafa Suphi'yi herkesten evvel şarkta Hüseyin Avni Beyden evvel meydana çıkaran Kazım Karabekir Paşadır. Bu adamın memlekete girmesinin muzır olacağını takdir eden Kazım Karabekir Paşadır ve bunun memleket haricine, hudut haricine tardedil-

mesi lazım geleceğini bilen de Kazım Karabekir Paşadır. Bunun planını yapan da Karabekir Paşadır... Ve Kazım Paşanın komünistlerle temasta olanlara karşı komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için nafi (faydalı) bir maksadı siyasi temin etmek içindir. Hakikatte komünist ve Bolşevik olduğu için değildir..." (17.1.1921 tarihli Üçüncü Celse'den)

1920 yılında Türkiye'ye gelen ve Sovyetlerin Ankara'daki Elçilik Birinci Sekreteri Upmal Angorski ile görüşmesinde ise Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Suphi için şunları söylemiştir. [94]

"Bolşevizm'e karşı hareketlerin kuvvetlenmekte olduğu bu son günlerde, her gün onlarca telgraf alıyorum, benim görüşümü soruyorlar. Mustafa Suphi Erzurum'a gelmişti. Suphi bir zamanlar Erzurum'da yaşamış ve orada ahlaksızlığıyla nam salmıştır. Erzurumlular gelişini haber alınca, onu tehdit etmeye başlamışlar ve protestolarını hükümete ilettiler. Suphi'yi koruma altına almak zorunda kaldık ve yarın kendisi Rusya'ya gönderilecektir..."

8. Onbeşler Cinayetinin Tepkileri

a. Bakü'deki Türkiye Komünist Fırkası Yönetici ve Üyelerinin Katliamı Öğrenmeleri

Türkiye Komünist Fırkası heyeti 1921 yılının ilk günlerinde Kars'a gelmiş, 18 Ocak'a kadar Kars'ta kalmışlardı. Bu süre içinde Mustafa Suphi en sonuncusu 15 Ocak'ta olmak üzere Bakü'ye mektuplar göndermiş, Kars'taki karşılanışlarını, izlenimlerini, kaygılarını İsmail Hakkı'ya yazmıştır.

Bakü'dekiler 18 Ocak'ta Kars'tan ayrılan heyetten uzun süre herhangi bir haber alamamıştır.

17 Şubat'ta yapılan Dış Büro toplantısında;

"Anadolu'dan çelişkili haberler geliyor, Merkezi Heyet Kars'ta Karabekir tarafından iyi niyetle kabul edildi, sonra Trabzon'a gitti, bazı hadiseler -ihtiyat kaydı- ile duyulmaktadır, Bayburt ve Trabzon'da komünistlere karşı halkı ayaklandıran yüksek memur sınıfları bulunmaktadır, ama son gelen arkadaşlardan Fırka'nın selamette olduğu anlaşılmaktadır", denilmektedir.

19 Şubat'ta da; "Merkezi Heyet'ten haber alınamıyor, bir yerde hapsedildikleri ihtimaline karşı, Trabzon ve Ankara'daki Sovyet Konsoluklarına sorulması ve İsmail Amir yoldaşın bu amaçla Anadolu'ya gönderilmesine, İbrahim Abdullah yoldaşın Kazım Karabekir Paşa'ya gönderilmesine karar verildi." denilmektedir. [95]

3 Mart 1921'de Bakü'de kalanların yaptığı Türkiye Komünist Fırkası toplantısı; 58 üye, 6 aday üyenin katılımıyla Ahmet Cevat'ın başkanlığında gerçekleştirilmişti.

Gündem: Anadolu'daki acı vaka idi.

"Ahmet Cevat Yoldaş: Dün akşam alınan telgrafta merkezi heyet azasından

94. Mehmet Perinçek, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, Kaynak Yay., İstanbul 2007, sf. 271
95. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 87

beş erkek ve bir kadın feci bir şekilde şehit edildiler, beyanatı üzerine toplantıda hazır bulunanlar kederle ayağı kalkarak matem marşını okudular..."

Ahmet Cevat, yaptığı konuşmada "Mücadeleye bütün dehşet ve faciaları bilerek başladıklarını, son Anadolu katliamının hükümetin içyüzünü tamamen gösterdiğini, felakete uğrayan yoldaşlarımızın yolundan gideceklerini" belirtmiştir.

4 Mart'ta Harici Büro'nun salonunda büyük bir anma toplantısı düzenlenmiş ve toplantının sonunda; "Büyük yoldaşımız Mustafa Suphi'nin mücadele silahı Yeni Dünya gazetesinin ilk sayısını büyük mateme ayırmaya karar verilmiştir." denilmiştir. [96]

Böylece Bakü'deki Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri, önderlerinin öldürüldüğünü katliam gününden 33 gün sonra öğrenebildiler.

Türkiye Komünist Fırkası, öldürülen yöneticilerinin karşı karşıya kaldığı olayları Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'ne (5 Mart olabilir) bildirdiler.

İsmail Hakkı'nın Tiflis'te olması dolayısıyla Ahmet Cevat'ın 2 Nisan'da Pavloviç'e yazdığı mektupta:

'Korkunç ve kanlı darbe yoldaşlarımıza 28 Ocak'ta indirildi. İki aydan uzun süreden beri yoldaşlarımız kayıp ve birçok rapora göre, Trabzon burjuvazisi, bizzat hükümet tarafından satın alınmış cellâtların darbesi altında yaşamlarını yitirdiler' diye yazmıştı.

Ahmet Cevat'ın Pavloviç'e mektup şöyledir: [97]

"2 Nisan 1921

Çok sevgili yoldaşımız Pavloviç'e,

Sevgili yoldaşımız Pavloviç, size, tümü Trabzon önlerinde öldürülüp denize atılmış olan Mustafa Suphi, dört Merkez Komitesi üyesi ve on iki diğer yoldaşımızın başına gelen büyük felaketten ciddi olarak söz etmek zorundayım.

Korkunç ve kanlı darbe yoldaşlarımıza 28 Ocakta indirildi; iki aydan uzun süreden beri yoldaşlarımız kayıp ve birçok rapora göre, Trabzon burjuvazisi ve bizzat hükümet tarafından satın alınmış cellâtların darbeleri altında yaşamlarını yitirdiler.

Erzurum'dan itibaren Türk komünistlerine karşı bir takım gösteriler hazırlandı. Halka şöyle dendi: Komünistler Rusya'dan geliyor; bunlar Bolşeviklere mensup kimseler; tüm dükkânları kapatmak için geliyorlar; artık hiç kimse hiçbir şey satamayacak. Artık evler aranacak, tüm malınıza ve tüm paranıza el konacak; komünistler tanrı tanımaz kimselerdir ve Allah'a inananları hapse atacaklar! İşte adice ve alçakça provokasyon; ticaret, mülkiyet ve din! Bu üçü de Bolşevikler tarafından yasaklanmıştır. Göstericiler arasında, burjuvalar tarafından satın alınmış ve polis tarafından kışkırtılmış bir takım zavallılar vardır. Yoldaşlarımıza karşı taş ve (bir sözcük okunamadı) saldırdılar; onları parçalamak istediler; hiçbir yerden ne onlara ekmek, ne de atlarına yem satılmak istendi. Kendilerini Bolşeviklerin savunucusu gibi sunuyorlar, oysa sahici kaynaklardan biliyoruz ki,

96. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İst. İstanbul 2004, sf. 115-123 a

97. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay., İst. 2004, sf. 128

dükkânları kapattıran ve kitleyi savunmasız yoldaşlarımızı taşlayarak öldürmeye kalkışan polisti.

Bu canice uygulamalar seksen beş kent ve köyde yinelendi. Trabzon'da baskılar daha da ağırlaştı; oraya varır varmaz, onları doğrudan doğruya limanda homurdanan ve küfürler yağdıran bir kalabalığın içine sürüklediler. Limanda onların silahlarını aldılar, sonra hemen hareket eden bir motorlu tekneye bindirdiler; diğer bir motor gidip onları peşten yakaladı; bu motorda bulunan silahlı adamlar yoldaşlarımızı zorla tuttular ve onları bağlayıp süngü darbeleriyle delik deşik ettikten sonra denize attılar; ertesi gün her iki motorda Trabzon limanındaydı ve denizciler bilgi almak isteyenlere Türk Bolşeviklerinin denizin dibine yollandığını söylüyorlardı. RSFSC, yoldaşlarımızla görüşmeye gitmek istedi, ancak vali, kitle tarafından öldürülebileceği tehdidiyle, ona evinde kalmasını emretti; temsilci bu tehdidi telsiz yoluyla hemen Moskova'ya ve Ankara'ya bildirmeliydi; aynı zamanda yoldaşlarımızı cellâtların elinde bırakmamak üzere etkili adımlar atmak durumundaydı. Ne yazık ki o sırada RSFSC Trabzon temsilcisi olarak enerjik bir kişi yoktu.

Burada tüm olguları herkes biliyor; her iki motor, kaptanları, tayfaları ve sahipleri tamamen biliniyor. Öte yandan, her şeyi hazırlayanların belediye başkanı, Müdafaa-i Milli Cemiyeti Başkanlığı olduğu söyleniyor. Bu noktada da sorunu yükseltmek için herhangi bir karara varılmadı, ancak kuşkusuz bu noktada artık sessiz kalınamaz; yoldaşlarımızdan 16 veya 17'sini, en mükemmellerini, en yiğitlerini yitirdik; onlara dayanışmamızı göstermeliyiz; katillerin asılmasını istemeliyiz; bu büyük suçu adaletsiz ve intikamsız bırakmamalıyız.

Trabzon'da, ülkeye gelecek Türk komünistlerinin tümünü öldürme kararı verildi; kendisini güçlü gören ve benzeri suçları ceza görmeksizin işleyebilen Anadolu vahşi burjuvazisi, komünistleri avlamayı sürdürüyor.

Umuyorum ki, sevgili yoldaş, orada bu sorunu yükseltirsiniz ve cellâtların darbeleriyle yaşamını yitirmiş yiğit yoldaşlarımızın savunuculuğunu üstlenirsiniz.

En derin saygılarımla, komünist selamlarımı kabul etmenizi dilerim.

Ahmet Cevat"

Ahmet Cevat mektubunda öldürülen önderlerinin Anadolu'da başına gelenleri; Karabekir, Hamit, Barutçuzade Hacı Ahmet tarafından Kars, Erzurum, Trabzon'da kurulan büyük tuzağı ve Ankara'dan verilen desteği anlatmıştır.

Diğer yandan Ahmet Cevat, mektubunun ilerleyen satırlarında, merkezi Bakü'de olan ve (İsmail Hakkı ve Süleyman Nuri'nin kuruluşunda yer aldığı) Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti'ne, Türkiye komünistlerinin öldürüldüğünü bildirdikleri halde, bunu adeta yok saydıkları, sorunla ilgilenmediklerini belirterek Komünist Enternasyonal nezdinde girişimde bulunmasını istiyor.

Türkiye komünistleri Bakü'de 5 Mart'ta parti yöneticilerinin ölümünü protesto için geniş katılımlı toplantılar yaparken, Bakü'deki gazetelerde Mustafa Suphi'lerin öldürülmelerine ilişkin herhangi bir haber bulunmamaktaydı. [98]

98. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 338

Ahmet Cevat'ın mektubunun son bölümü, Bakü'deki ve Moskova'da etkin kimi komünistlerin bu kadar acı bir olayda dahi gereken tepkiyi ortaya koymayıp, suskun kalmalarının isyan ve hüznünü yansıtmaktadır.

21 Mayıs'ta bu defa İsmail Hakkı, Pavloviç'e, (Pavloviç'in ona Nisan ve Mayıs'ta yazdığı mektuplarına karşı) bir mektup yazmıştır.

Ahmet Cevat'ın mektubundan sonra Pavloviç'in neler yaptığı bilinmemektedir. Ancak İsmail Hakkı'nın mektubunda Pavloviç'e 'partimizin savunulması konusunda göstermiş olduğunuz desteğe teşekkür ediyorum' demesinden bu konuda duyarsız kalmadığı anlaşılmaktadır.

İsmail Hakkı'nın mektubunda Suphi'lerin öldürülmelerinde hükümetin rolü konusunda düşüncelerini ve Komünist Enternasyonal yöneticisi Skaçko'nun Türk komünistlerini maceracılıkla suçlayan bir broşür yayınlamasıyla, hayal kırıklığına uğradığını yazmakta ve mektubunu; 'Biz düşüncelerimizi bir kenara bırakmadan yürüyoruz ve hiçbir tehlike bizi korkutmuyor.' diye bitirmektedir.

İsmail Hakkı'nın Pavloviç'e yazdığı mektup şöyledir: [99]

"Çok değerli Pavloviç Yoldaş,

Türkiye'ye giden TKP MK'nin başına büyük bir felaket geldi. Kısaca anlatayım: Bildiğiniz gibi Anadolu'da devlet eliyle bir komünist partisi kurulmuştu. Ve ortaya çıktı ki, bu partideki en önemli görevleri en milliyetçiler ve bakanlar ele geçirdiler. Bu parti Kemal tarafından, en sonunda başına geçmek amacıyla kurdurulmuştur. Ayrıca Anadolu'da Kemalistlerle, devletin kurdurduğu komünist partisiyle ve subaylarla sıkı ilişki içinde olan İttihat ve Terakki Partisi vardır ve hepsi bir cephe oluşturmaktadır ve bu aşağıda anlatılanlardan da anlaşılacaktır. TKP MK'nin Bakü'ye gelmesiyle ki, sizinde bildiğiniz gibi burada MK'ne karşı casusluk faaliyetinde bulunan pek çok tehlikeli unsur bulunmaktadır. MK'nin daha Anadolu'ya geçmeye hazırlandığı bir sırada Bakü'deki casuslar MK'nin yakında Anadolu'ya geleceğini haber verdiler. TBMM hükümeti, devletin kurdurduğu Komünist Partisi, İttihat ve Terakki, burjuvazi ve bürokrasi ittifak içinde Anadolu halkını Anadolu'ya gelmekte olan TKP MK'ne karşı propaganda ve ajite etmek amacıyla din adamlarını, zanaatkârları ve diğer insanları parayla satın almakta gecikmediler.....

Bu amaçla bildiriler çıkararak yakında Rusya'dan komünistlerin geleceğini.....burada en vahşi işkencelerden geçirerek öldürdükleri dört MK üyesini ve on altı aktif politik parti çalışanını denize attılar. TBMM hükümeti bütün komünist hücreleri kapattı, iki komünist gazeteyi yasakladı ve TKP MK'nin öldürülmesiyle ilgili olarak pek çok partiliyi tutukladı. Kemal mecburen kendisinin kurdurduğu komünist partisini kapattı, MK'si aleyhine yapılan ajitasyon ve propaganda ve böylesine ölümler kendisi tarafından kurulan komünist partisi aracılığıyla yayılmıştı.

Şu anda Moskova'da bulunan ve Anadolu Komünist Partisinin temsilcisi olan Tevfik Rüştü sermayenin ve burjuvazinin savunucusudur ve İttihat ve Terakki partisinin de üyesidir.

99. Yücel Demirel (Çeviren) TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2, Tüstav Yay. İst. 2004, sf. 152

Çok değerli Pavloviç yoldaş. Ben partimizin savunulması konusunda göstermiş olduğunuz desteğe en saf komünist duygularımla teşekkür ediyor, bu mektuptan sonra size Türkiye'de yaşanan ve yaşanmış olan politik olayları net ve tam olarak içeren raporumu yollayacağım. Kendim de yakında kongreye geleceğim. Sadece bir şeye çok üzülüyorum, benim için çok beklenmedik bir şey oldu, Partimiz karşıtları tarafından kandırıldığı belli olan Skaçko yoldaş bir broşür yazarak burada TKP'nin tüm üyelerinin maceracı olduğunu belirtti.

Ancak Skaçko, yoldaşlarımızın komünist idealler için öldüklerini, üst düzey örgütçülerin ve ajitatörlerin her zaman tehlike altında olduklarını bilmiyor. Ama biz ileri yürümekten vazgeçmiyoruz ve komünist düşüncelerimizi bir kenara bırakmadan yürüyoruz ve hiçbir tehlike bizi korkutmuyor.

Komünist selamlarımı ve en iyi dileklerimi yolluyorum.

İsmail Hakkı
21 Mayıs 1921, Bakü"

İsmail Hakkı'nın sözünü ettiği 'Skaçko yoldaş'ın yazdığı broşürde Türkiye Komünist Fırkası'na yönelttiği maceracı suçlamasının dayanaklarının neler olduğu bilinmemektedir.

Ancak Mustafa Suphi'nin bazı konularda Komintem'in kimi yöneticilerinden farklı düşündüğü doğrudur.

Mustafa Suphi'nin Müslüman Komünistlerle olan çalışmaları ve Müslüman Komünistler Kurultayı'ndaki 'sosyal şoven' tartışması -ki Mustafa Suphi o toplantıda hazır bulunanlar açısından gerekli ve tatmin edici bir açıklama yapmıştır- bu farklılığın belirgin olarak ortaya çıktığı olaylardandır. Doğu Halkları Kurultayı'na Enver Paşa'nın katılması ve bunun Komintern tarafından onaylanması, (daha bir-iki yıl öncesine kadar emperyal politikalarla Allahuekber Dağlarını aşmaya çalışırken, şimdi Kuzey Afrika Halklarının temsilcisi olarak) mazlum milletler forumuna katılmasını ihtimal ki Mustafa Suphi kabul etmemiştir. Buna rağmen Osmanlı Sarayı'nın damadı Enver Paşa kurultaya katılmış, konuşma yapamamış ama ona ait metin kurultay sekretaryası tarafından okunmuştur. Enver Paşa'nın 'komünistliğe' soyunmasını ve buna III. Enternasyonal'in gerekli hassasiyeti göstermeyişi Mustafa Suphi'nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş kongresini yapıp, faaliyetini Türkiye'ye nakletme hazırlıkları yaptığı günlerde yaşanan ve Komintem'in Türkiye Komünist Fırkası'na yapmayı düşündüğü yardımın miktarının ilk söz verilen gibi olmaması da bir sıkıntı yaşatmıştır. Merkez-i Heyet toplantılarında konuyu görüşen üyeler duygulu ve alıngan konuşmalar yapmışlar, 'paranın tümünü iade edelim ve Anadolu'ya öyle gidelim', tartışmaları yapılmış, ancak sorun -ilgili bölümde aktarıldığı gibi- Stalin'in müdahalesiyle ortak çalışma ile çözülmüştür.

Belki de en önemli tartışmanın Türkiye'ye dönüşün zamanlamasında yaşanmış olması ihtimal dâhilindedir. Bakü Kurultayı'ndan sonra kurulan Propaganda ve Hareket Sovyeti'nin, Parti'nin Anadolu'ya naklini erken bulduğu söylenmektedir.

Dönüş Belgeleri'nden anlaşıldığına göre gerek Türkiye'ye dönüş süreci, gerekse dönüldüğünde karşılaşılacak tablo yedi MK üyesi tarafından uzun uzun

tartışılmıştır. Türkiye'ye dönüş kararına kimse itiraz etmemiştir. (Süleyman Nuri, sonradan ve partinin açıktan gitmesine muhalif olmuştur.) Merkez-i heyetin yaptığı tartışmalardan ve Mustafa Suphi'nin 1919 yılı başında Kırım'da bulunduğu dönemden beri, yazılarında ve konuşmalarında savunduğu temel düşünceleri ve kaygıları şöyledir:

Anadolu fiili bir işgale karşı birden fazla cephede mücadele verirken ve İstanbul işgal altındayken; Türkiye Komünist Fırkası, bütün gücü ve bütün organlarıyla ya bu mücadelenin içinde olmak, örgütlenmek ve örgütlendiği ölçüde hak talep etmek durumundadır.

Veya Anadolu'ya uzakta ve bir komşu ülkenin güvenli başkentinde hedefsiz ve kitlesiz sürgünde bir 'Komünist Fırkası' olarak yok olma sürecine girme seçenekleriyle karşı karşıyadır.

Bu dönem; cephelerde savaşların, başkentlerde diplomasinin her gün yeni pozisyonlar aldığı, kurulan, bozulan, yeniden kurulan dengelerin olduğu bir süreçte; zaman faktörünün -Türkiye'den uzakta geçen her günün- Türkiye komünistleri için inanılmaz biçimde aleyhlerine çalıştığı bir dönemdir. Komünistlerin türlü engellemelerle katılamadığı bir mücadelede ve onların katkısı olmadan zafer kazanan Türk burjuvazisinin kuracağı devlette artık konuşulacak bir şey olmayacaktır.

Bu nedenle Propaganda ve Hareket Sovyeti'nin 'şimdi bekle, gitmek zamansız' diyen yoldaşlarını, Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyeti'nin dinlememiş olduğu düşünülebilir.

Tutanaklara yansıyan satır arası okumalarından; örneğin Türkiye'de komünist gençlik örgütlenmesinde hazırlanacak programın başka forumlardan önce mutlaka Merkez-i Heyet'te tartışılması gerektiği itirazları; yine Mustafa Suphi'nin bu vesile ile (Doğu halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti Sekreteri) Stasova için, 'Stasova yoldaş iyi komünisttir ama Türkiye işlerinden anlamaz' eleştirileri; kendini her zaman Üçüncü Enternasyonal ailesinin en önemli üyesi sayan Türkiye Komünist Fırkası'nın yürüttüğü inisiyatif sahibi politika açısından, kendisinin ve Enternasyonalin zenginliği olarak görülmelidir.

Mustafa Suphi'nin Komünist Enternasyonal yöneticilerinden kimisiyle ilişkilerinin ve bazı konulardaki yaklaşım farklılığının bir krize dönüştüğüne ilişkin veri bulunmamaktadır. Komünist Enternasyonal, Mustafa Suphi'nin Türk olması ve Müslüman coğrafyasını tanıyan kimliğiyle birçok kritik çatışmanın çözümünde Mustafa Suphi'yi görevlendirmiştir. Örneğin en son 1920'nin ortasında Bakü'ye geldiğinde (Türkiye'ye gelişinden altı ay önce); Gence'de başlayan milliyetçi ayaklanmanın bastırılmasından sonra oluşturulan 'ayaklanmanın sosyal nedenlerini araştıran komisyonun başkanlığına' Azerbaycan Komünist Partisi'nin isteği üzerine getirilmiştir.

Mehmet Emin'in ve Süleyman Sami'nin ihanetleri ve onların partinin en üst organına getirilmesi, bunun görülememesi, engellenememesi, bunlar maceracılık suçlamasının kapsamında mıdır?

O günün şartlarında savaşın, yenilmiş orduların, yıkılan ve yeniden kurulan dünyaların yarattığı anaforda, milliyetçiliğin-ittihatçılığın-komünizmin iç içe girdiği bu süreçte; hem bunların şifrelerini çözmek, hem de burjuvazinin iktidar

için vahşi bir savaş yürüttüğü Anadolu'da politikayı emekçi sınıflarla buluşturan yeni bir kulvarda mücadele etmek ve risk almamak...

b. Trabzon Valisinin ve Kazım Karabekir'in Katliam Sonrası Tepkileri

29 Ocakta Trabzon'un Sovyet Konsolosu Bagirov, Trabzon Valisine bir yazı yazarak, "Dün Kars'tan Trabzon'a 17 kişilik bir heyet geldi, burada onların üzerine vahşice saldırılar düzenlenmiş ben inanıyorum ki bundan sizin haberiniz vardır. Bundan başka bunlar Üçüncü Enternasyonali temsil ediyorlardı ve yanlarında bir de Rus kadını bulunuyordu. Şimdi bu heyetin nerede olduğunu, durumun bana acilen bildirilmesini rica ediyorum." diyerek bilgi istemiştir.

30 Ocak'ta Trabzon Valisi Sabri Bey, Bagirov'u aşağıdaki telgrafla yanıtlamıştır. [100]

"Cuma günü akşamı Erzurum'dan biri kadın onaltı arkadaşıyla Trabzon'a gelen Samsun sakini Mustafa Suphi, Bakü'de yaşayan bir Türk vatandaşı görünüyor. Onlar ne suretle, nereden, niçin geldiler? Valilik hiçbir şey bilmiyor. Yalnız onların Rusya'da pek çok Türk'ü idam ettiren biri olduğunu buraya gelen esirlerden biri söylemiş ve halk galeyana gelerek onları şehre sokmamış. Vaziyeti anlayan Mustafa Suphi ve arkadaşları bir motor kiralayarak sağ salim Rus sahillerine gönderildiler. Onları istemeyen ayrı ayrı kimseler değil halktır. Bundan dolayı kimseyi mahkûm etmek mümkün görünmüyor. Bunların arasında Naciye isminde Müslüman geleneklerine göre örtünmüş bir kadın bulunuyordu, kendisi Rus vatandaşı olduğunu iddia etmedi...

Bu konuda bende başka bilgi olmadığını sizi temin ederim."

Konsolos Bagirov, 14 ve 17 Şubat'ta Vali'ye yeniden benzeri başvuruları yaparak, "Merkezin defalarca sorması yüzünden, gerçek ne kadar acı olursa olsun bilgi vermenizi rica ederim." diye yazmıştır.

17 Şubatta Trabzon Valisi Sabri'nin yanıtı şöyledir: [101]

"Rus Konsolosuna,

Üçüncü Enternasyonal Heyetinden hiç kimse buraya gelmedi ve hiç kimse de buradan gitmedi. Bu konuda bizde bilgi yoktur.

Sizin 14 Şubat tarihli yazınıza cevap olarak bildirilir.

17 Şubat 1921
Trabzon Valisi Sabri"

Vali Sabri Bey ser verip sır vermeyerek konsolos Bagirov'un bütün yazıları ve başvurularını haberim yok diye geri çevirmiş ve konsolosun gelenler Üçüncü Enternasyonal temsilcileriydi vurgusunu da anlamazdan gelmeyi tercih etmiştir.

Kazım Karabekir Paşa da, 24 Ocak 1921'de 12. Fırka Kumandanlığına bir

100. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 325

101. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 333

şifre telgraf çekerek komünistlerin sınırdan içeri sokulmamalarını istemiş, 1 Şubat'ta 12. Fırka Kumandanlığına, 2 Şubat'ta Genel Kurmay Başkanlığına içeriği hemen hemen aynı olan şu telgrafları çekmiştir:

"Bakü'de Türk askerlerine yaptığı zulüm yüzünden buraya gelen M. Suphi ve heyetine karşı halk ayaklanmış, onları Erzurum'a ve Trabzon'a sokmamış, onlarda Trabzon'da alelacele bir motor kiralayarak 28.1.37'de sahilden açılmışlar, hükümetin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin aldıkları tedbir sayesinde canlarını kurtarmışlardır. Maçka'da bu heyetten hastalanan Mehmet Emin ve Süleyman Sami ise, Türkistan'da bunların yaptıkları iyi işlere şahit olanların telkiniyle serbest bırakılmışlardır. Bu durum Tiflis, Erivan, Bakü temsilciliklerimize bu şekilde bildirilmiştir.

30 Ocak 1921 tarihli (Trabzon'da çıkan ve sahibi Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Ahmet Bey olan) İstikbal Gazetesi de tüm olayların gelişimini, (sözbirliği edildiğini pek saklamaksızın) Erzurum Valisi Hamit, Trabzon Valisi Sabri ve Kazım Karabekir'in yukarıda aktardığımız telgraflarındaki gibi aynı uydurulmuş argümanları sıralayarak anlatmıştır." [102]

Kazım Karabekir Paşa bununla yetinmemiştir.

Aşağıdaki telgrafında, Tiflis'teki Büyük Millet Meclisi temsilcisi Kazım Bey'e, eğer Suphi olayını sorarlarsa, onun memlekete İngilizler tarafından ve onların namına ihtilal çıkarmaya gönderildiğini, bunların aslında Hürriyet ve İtilaf partisi yandaşı olduklarını, bilhassa şaki Ethem'in iki kardeşiyle bir olup komünizm taraftarı oldukları ve Yunanlılarla müştereken hükümet ve ordu aleyhine isyan çıkarmak üzere memlekete ayak basar basmaz her türlü anarşist şahısla ilişkiye geçtiğini ... gibi, (Kazım Karabekir Paşa'nın o anda aklına gelen bütün uğursuz yalanlar bunlar olsa gerek) bunları aynı anda yapan birisi olarak gösterilmesini istemiştir. [103]

"Tiflis Mümessili Kazım Beyefendi'ye

Bakü'den gelerek Ankara'ya gitmek isteyen ve fakat Erzurum ve Trabzon'da ahalinin nefretli nümayişleri karşısında Batum'a kaçan Mustafa Suphi Heyeti hakkında icap edenlere âtideki malumatı verirsiniz:

Mustafa Suphi Heyeti, Türkiye'ye ayak basar basmaz İstanbul'dan ve Anadolu'da komünist ve anarşist eşhastan mürekkep bazıları ile münasebata geçti. Son zamanlarda bunların bir kaçı tevkif edilerek üzerinde zuhur eden evraktan Mustafa Suphi ile muârefe ve muhabereleri olduğu ve kendilerinin Türkiye'de ihtilal çıkarmak üzere İngilizler tarafından gönderildikleri anlaşıldı. Bu mesele şahsen İngilizlerce maruf ve mergub ve esasen İngiliz ve Antanta taraftarı 'Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na intisab etmiş olan Mustafa Suphi'nin memlekette ancak İngilizlerin hesabına ve Antanta lehine bir ihtilal koparmak niyetiyle memlekete girdiğine dair büyük şüpheler tevlid etmiştir. Bilhassa Şaki Ethem'in iki kardeşiyle birlikte komünist taraftarı oldukları ve Mustafa Suphi ile muhabereleri olduğu halde, Ankara Hükümeti'ne isyan ve Yunanlılarla müştereken ordumuz

102. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, sf. 322
103. a.g.y., sf. 327

aleyhine harbe kıyam etmeleri bu şüpheyi takviye etti. Memleketin her tarafında Mustafa Suphi aleyhinde dehşetli nümayiş oldu.

Şark Ordu Kumandanı
Kazım Karabekir"

Suikastın duyulmasından sonra Sovyet Dışişleri Komiserliği Moskova'daki Türk Büyükelçiliğinden olaylar hakkında bilgi istemiş, Büyükelçi Ali Fuat Paşa olayın tamamen bir deniz kazası olduğunda ısrar etmiş, herhangi bir kişi ya da kurumun rolünü reddetmiştir.

Ancak 23 Haziran 1921 tarihinde Zinovyev'e gönderilen iki raporda ise Ali Fuat Paşa'nın, Ankara'nın Mustafa Suphi katliamından duyduğu rahatsızlığı zımnen kabul etmiş, katliamda rolü olduğunu ileri sürdüğü görevlilerin cezalandırılacağını, bunların arasında Trabzon Valisinin de bulunduğu şeklinde -aslı olmayan bir bilgi ile- yanıltma ve oyalama yolunu seçmiştir.

Zinovyev'e verilen raporda Ali Fuat Paşa ile görüşen görevliye Paşa'nın aktardıkları şöyledir: [104]

"Mustafa Suphi'nin öldürülmesine kayıtsız kalan makam görevlilerinin cezalandırıldığını ileri sürüyor. Türk komünistlerinin yanlış taktik uygulamak suretiyle emperyalizme karşı savaşta Türk Cephesini zayıflattıkları durumlarda kovuşturulduklarını, onlara karşı adeta yasanın uygulandığını iddia ediyor...

O bana Suphi'nin öldürülmesini engellemeyen Trabzon valisi ve emrindekilerin ağır ceza aldıklarına dair verileri bildirecek..." demektedir.

9. Katliam ve Sonrası; Yahya ve Topal Osman'ın Öldürülmeleri

Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzon'a kadar Kazım Karabekir Paşa ve Erzurum Valisi Hamit Bey'in özel olarak yarattıkları baskı ve terör ortamında getirildiler.

Orada (28 Ocak gecesi) bindirildikleri motorun Sürmene açıklarında, Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın organize ettiği ve içinde silahlı adamlarının bulunduğu ikinci bir motorun yetişmesiyle öldürülüp denize atıldığı bilinmektedir.

Burada soru Yahya'ya öldür emrinin kimin tarafından verildiğidir.

Katliam giderek büyük bir karanlık içinde kaldı.

Öldürmeye bizzat karışan katiller de bir süre sonra ortadan kaldırıldılar.

Katliama doğrudan katılan Faik Reis birkaç hafta sonra bir başka suçtan yakalandı. Kaçmak isterken yaralandı. Ve bir daha ortalıkta gören olmadı. [105]

Kayıkçılar Kâhyası Yahya, Trabzon'un astığı astık, kestiği kestik kabadayısıydı. Trabzon sokaklarında bir süre daha azametle dolaştı. Hem İttihatçı hem Kuvay-ı Milliye Kumandanıydı.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının cinayetinden sonra yürütülen fikirlerde, olayın perde arkasında Kazım Karabekir'in olabileceği düşüncesi ağırlık kazanmaktaydı.

104. Rüstem Aziz, (Derleyen), Mustafa Suphi'ler (Şahsi Dosyası-Değerlendirmeler-Anmalar) Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2009, sf. 18-19

105. Mahmut Gologlu, Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Nüve-Başnur Matbaası, Ank. 1971, s f. 46

Kazım Karabekir Paşa, belki bu konuda yalnız olmadığını göstermek, belki de cinayeti herkesin gözü önünde işleyen Yahya'yı öne itmek için (Yahya'nın) üzerine gitti, başka karanlık işlerini de bahane ederek Kâhya Yahya'yı tutuklattı.

Yahya, yargılanmak üzere Sivas'a gönderildi. Sivas Ağır Ceza Mahkemesi'nde sorgulandı.

Mahkeme, Yahya'ya yöneltilen suçları onun işlemediğine karar vererek serbest bıraktı.

Yahya Trabzon'a kahraman gibi döndü. Ama bir yanıyla da endişeli, hiddetli ve bezgindi.

Aynı günlerde Tiflis'ten Trabzon'a gelip cinayetin soruşturmasını yapan Feridun Kandemir; 'Hiddetli ve sıkışan Yahya'nın üzerime gelirlerse her şeyi açıklarım' yollu tehditler savurduğunu, duyması gerekenlere mesajlar yolladığını yazmaktadır. Yahya'nın devletin yüksek katlarınca kollandığını, bu kollama karşısında da kimsenin azametli Yahya'ya: 'Lütfen şu kafilenin ne olduğunu izah için biraz gelir misiniz? diyemediğini', yazmaktadır.

Feridun Kandemir soruşturmasını; 'Bunun bir suikast olduğu kesin, ama kim ve kimler tarafından yapıldığı meçhul.' diyerek bitirmekteydi. [106]

3 Temmuz'da (1922) Mustafa Suphi'lerin katlinden 1,5 yıl sonra, Kâhya Yahya arabasının içinde vurularak öldürüldü. Yahya'nın tehdit ettikleri, onu ebediyen susturarak, tehditlerini de sırlarını da beraber gömmüşlerdi.

Yahya'nın öldürülmesi üzerine Büyük Millet Meclisi, milletvekillerinden oluşan bir soruşturma heyeti kurdu. Soruşturma Heyetine sonradan Trabzon milletvekili Ali Şükrü de dâhil oldu. Kurul Trabzon'da 3 ay çalıştı. Yazdıkları raporda Yahya'yı vuranların yakındaki kışlaya doğru kaçtıklarını, yetkililerin zamanında soruşturma yapmadığını ve bu nedenle katillerin bulunmasının imkânsız olduğu belirtildi.

Kazım Karabekir Paşa bir kez daha gözlerin çevrildiği adam olmaktaydı.

Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesi Kumandanı, bir nevi askeri valiydi. Onun bu özellikleri kamuoyunda bu tür işleri ancak onun yapabileceğini düşündürmekteydi.

Mustafa Suphi'lerin katlinde değil, ama Yahya suikastında Kazım Karabekir Paşa, kendisinin olayın dışında olduğunu kanıtlamaya girişti ve bunu başardı.

"Katilleri meydana çıkarmak ve ancak bu suretle bu işin membaına varmak kabil olacaktı. Bunu birinci derecede Trabzon Mebusları sonra da Başbakan Rauf Bey yapabilirdi. Ben istedikleri kolaylığı yapabilirdim.

Tahkikat heyetince bazı zabitlerin ve Hücum Taburunun Trabzon'dan kaldırılması istenmişti. Hücum Taburunu Erzurum'a gönderdim. Bu suretle Trabzon'daki tahkikatın daha serbestçe yapılmasını temin ettim. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey esrar perdesini kaldırdı. Katiller Ankara'dan gitmiş. Osman Ağa'nın adamları imiş. Perde kalktı. Cinayetin nereden geldiğini anlayan Trabzon Mebusları ellerimi öptüler." [107]

106. Feridun Kandemir, Atatürk'ün Kurdurduğu Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1966, sf. 184
107. Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları, İstanbul 1990, sf. 1090-1092

Yahya'yı Ankara'dan gelen Topal Osman'ın adamlarının öldürdüğünü Karabekir'in yardımı ile Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey aydınlatmış oldu. [108]

Topal Osman o sırada Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Birliği Kumandanıydı ve onun korunmasıyla görevliydi.

27 Mart 1923'te de Trabzon Milletvekili Ali Şükrü bir tertiple yine Topal Osman tarafından boğularak öldürüldü. [109]

Bundan bir hafta sonra Yahya'nın ve Ali Şükrü'nün katili Topal Osman Ağa, Mustafa Kemal'in özel muhafızı İsmail Hakkı (Tekçe) tarafından (2 Nisan 1923) vurularak öldürüldü.

General İsmail Hakkı Tekçe (Kasım-Aralık 1977'de Günaydın gazetesindeki) anılarında Topal Osman'ın iki adamını alarak Trabzon'a gittiğini ve Yahya'yı öldürdüğünü açıklamıştır.

Kâhya Yahya'nın ve Topal Osman'ın öldürülmesiyle Mustafa Suphi ve arkadaşları katliamı için 'emri kim verdi' sorusunun yanıtını verebilecek aşağıdaki halkalar tamamen ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Faili meçhul bir cinayette, faili yüzde yüz tespit etmek kimi durumlarda imkânsızdır. Cinayet ya da azmettiricisi durumundakiler bunu gizleme mekanizmalarını ellerinde tuttukları sürece bu imkânsızlık devam eder.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmeleri ve ardından Yahya'nın öldürülmesi üzerinde bir nedenselliğin güçlü izleri bulunmaktadır. Yahya'nın üç özelliği; Trabzon ve havalisinin zorbası, İttihatçı ve Enver Paşa'ya yakın olması ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Ahmet'in sağ kolu olması dolayısıyla ve Kuvay-ı Milliye Kumandanlığı onu karmaşık ilişkilerin düğümlendiği adam yapmaktadır.

Mustafa Suphi'lerin öldürülmelerinin sorumluluğunu Yahya'ya, Yahya'nın da Enver Paşa'nın adamı olması dolayısıyla suçu İttihatçılara yükleyenlerin göz ardı ettikleri önemli bir gerçek vardır.

108. Osman Ağa: (1884-1923) Giresun'un Türk eşraflarından, Teşkila-t-ı Mahsusa kumandanı, çete reisi. Balkan Savaşı'nda ayağından yaralandı ve 'topal' kaldı. Topal Osman lakaplı, 1918'de Giresun Belediye Başkanı, 1919'da Giresun Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Şubesi'ni kurdu. Mustafa Kemal Paşa ile Havza'da görüştü. Karadeniz'de Rum ve Ermeni çetelerinin sindirilmesinde acımasız yöntemleriyle tanındı. Ermeni tehciri suçlusu. 1. Dünya Savaşına Yarbay rütbesiyle katıldı. 1921'de Kürt 'Koçgiri' isyanının bastırılmasında vahşete varan katliamlarıyla 42. ve 47. Alaylara kumanda etti. 1923 yılı başında Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın koruması görevine getirildi. 26 Mart 1923'te hemşerisi ve Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'i kahve içme bahanesiyle evinde boğarak öldürttükten sonra Çankaya yakınlarında gömdürdü. Cinayetin meydana çıkmasından sonra Topal Osman'ı teslim olmaya çağıran, Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Tabur Kumandanı General İsmail Hakkı Tekçe kuvvetleriyle çatışmaya girdi ve öldürüldü. (Cemal Şener, Topal Osman Olayı, Etik Yayınları, İstanbul 2004)

109. Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey: (1884-1923) 1. TBMM'de Trabzon milletvekili olarak yer alan ve muhalif görüşleriyle tanınan Türk siyasetçi. Heybeliada'da bulunan Bahriye Mektebi'nde öğrenim gördü. Yüzbaşı rütbesinde iken askerlikten istifa edip siyasete atılmaya karar verdi. İttihatçı karşıtı görüşlere sahip olan Ali Şükrü Bey, 1920'de Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Trabzon mebusu seçildi. Daha sonra Ankara'da TBMM'e Trabzon milletvekili olarak girdi. Mustafa Kemal'in önderliğindeki Birinci Grup'a muhalif milletvekillerinin toplandığı İkinci Grup'un liderlerinden biriydi. Mustafa Kemal'in Hâkimiyeti Milliye gazetesine karşı Tan gazetesini yayınlamaya başladı. 1. TBMM'de Mustafa Kemal'e karşı en sert muhalefeti ortaya koyan milletvekili olan Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923 günü Mustafa Kemal'in özel Muhafız Birliği Kumandanı Topal Osman tarafından öldürüldü.

Yahya, Suphi'lerin katliamından sonra kendisine yönelik tehditleri, 'üzerime gelirlerse her şeyi açıklarım' diyerek karşı tehditle karşılamış; yani suç ortaklarını ve emir aldıklarını açıklayacağını imâ etmiş, Sivas Ağır Ceza Mahkemesi'nden güçlenerek dönmüş, Mustafa Kemal'in fedaisi tarafından öldürülmüş, katiller olay yeri yakınındaki kışlaya kaçmış ve mesele örtbas edilmiştir.

Eğer katliam emrini verenler İttihatçı şefler olsaydı, Hükümet'in çıkarı; Yahya'nın ortadan kaldırılması değil, Yahya'nın bildiklerini anlatarak Enver karşıtı pozisyonların güçlenmesini sağlamak olacaktı.

Yahya çok güçlü bir ihtimalle bu emri, ya doğrudan Ankara'dan ya da Ankara'dan inisiyatif yüklenen Kazım Karabekir Paşa-Hamit Bey ikilisinden almış olmalıdır.

Nitekim bu savı güçlendirecek bir başka bilgi şöyledir:

"Suphiler cinayeti, Yahya Kâhya'nın öldürülmesi, milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, Topal Osman'ın öldürülmesi, acaba bu cinayetler zinciri içinde bir nedensellik var mı? Yakında İzmir'de Ergun Aybars'ın yayınladığı makale bu şey üzerinde duruluyor. 1921 yılı sonunda İnebolu'da askeri komutan Ali Sait Paşa'nın başkanlığında, Trabzon'a yeni tayin edilen vali Ebubekir Hazım Tepeyran ve Kütahya milletvekili Ragıp Bey'den oluşan Elviye-i Selase Heyeti Tahkikiyesi adlı bir komisyon kuruluyor. Onlar Trabzon'daki icraatçıları ve özellikle de Yahya Kâhya'yı sorgulamak istiyorlar. Yahya Kâhya bu komisyonun raporundan sonra öldürülüyor." [110]

Bu gelişmeler, Mustafa Suphilerin katledilmeleri ve bu katliamda halkanın en altında bulunan Kâhya Yahya'nın ortadan kaldırılmasının, birbirine kuvvetle bağlı iki olay olduğunu ortaya koymaktadır.

Yahya'nın o dönem ortadan kaldırılması için (Mustafa Suphilerin katliamından başka) önemli hiçbir olay, geçerli bir neden ve bir anlaşmazlık belirtisini kimse yazmamaktadır.

Katilleri Ankara'dan gelip, işlerini yapıp, yine Ankara'ya dönmüşlerdir.

Kâhya Yahya ise, 'üzerime gelirseniz her şeyi açıklarım' tehditlerini ve sırlarını beraber götürmüştür.

10. İki portre: Ethem Nejat ve Hilmi oğlu Hakkı Ethem Nejat

Ethem Nejat

1887 doğumludur.

Eğitim alanında çalışmalarıyla bilinen ilk Türk sosyologlarındandır.

Türkçü ve ulusçu görüşleriyle tanınmıştır.

1908'den önce İttihatçı ilişkilerinden dolayı yurt dışına kaçmış, Amerika ve Fransa'da bulunmuştur.

110. Mete Tunçay, 1920'lerde Sol Hareket, Sorular-Cevaplar-Katkılar, 'Mustafa Suphiler'in Türkiye'ye Dönüşü, Sempozyum 1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Türkiye Sosyal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 2005, sf. 39

II. Meşrutiyetten sonra İstanbul'a dönerek öğretmenliğe başlamış, sonra Manastır, Bursa, İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü yapmıştır.

Şura-yı Ümmet, Siper-i Saika, Say, Amel gibi gazetelerde yazılar yazmış, Terbiyevi Yeni Fikir adlı pedogojik bir dergi çıkarmıştır. İstanbul'da çıkardığı 'Tekâmül ve Kanunları' adlı eseri Hilmi Ziya Ülgen tarafından ülkemizde yazılan ilk sosyoloji kitaplarından kabul edilmektedir.

1914'te Eskişehir'de Milli Eğitim Müdürü iken gönüllü olarak askere gitmiştir. Sonra hükümet tarafından Neşriyat Dairesinde görevli olarak aynı amaçla Almanya'ya gönderilmiş, orada sosyalist hareket içinde bulunmuş, Alman komünistleriyle tanışmıştır.

1920'de Prens Sabahattin'in bireyciliğine karşı sosyalist düşünceleri savunarak onunla polemiğe girmiştir.

İstanbul'da çıkan Kurtuluş dergisi ve İfham Gazetesi'nde öğretmenlerin durumlarının düzeltilmesi için yazılar yazmıştır.

1920'de Bakü'de Türkiye Komünist Fırkası kongresinde, Merkez-i Heyet'e seçilmiş ve partinin Genel Sekreterliğine getirilmiştir.

Ethem Nejat öldürüldüğünde 34 yaşındaydı.

Hilmi oğlu (Arap) İsmail Hakkı

1888 doğumludur.

Almanya'da pedagoji öğrenimi görmüştür. Sol düşünce ile Almanya'da tanışmış, orada Spartakist harekete katılmıştır.

İstanbul'a döndükten sonra Büyük Mecmua'da yazılar yazmıştır. Osmanlı devlet borçlarını savaş zenginlerinin ödemesi gerektiğini savunmuştur.

'Arap' lakaplı İsmail Hakkı, Ethem Nejat ile beraber Bakü'deki Türkiye Komünist Fırkası Kongresine katılmak üzere İstanbul'dan Bakü'ye gitmiş, Merkez-i Heyet üyeliğine seçilmiştir.

Hilmi oğlu İsmail Hakkı TKF kongresinde 'Müstemlekat Meselesi' hakkında yaptığı konuşmasının satır başları şöyledir:

"Sömürgecilik meselesi, Türk komünistleri için özel bir ehemmiyet göstermektedir. Türkiye işçi ve çiftçileri bunun ne olduğunu Türkiye'de, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da dökülmekte olan kandan öğreniyorlar... Doğu'da sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki devrimci mücadelenin başarıya ulaşması emperyalizme indirilecek en önemli darbedir... İstanbul'un padişah hükümeti, Türk işçi ve köylüsünün düşmanlarıyla açıktan ittifak yapmıştır... Başında halen demokratik partiler bulunan Anadolu Hükümeti, İtilaf devletleri tarafından Türkiye'nin maruz bırakıldığı hayâsız istismara en iyi cevaptır... Bütün itilaf aleyhtarı kuvvetleri etrafında toplayan ve emperyalizme karşı köklü bir nefret hissi duyan Anadolu'daki inkılâpçı hükümet, şimdi Avrupa emperyalizmi ile mücadeleye hazırlanıyor."

Hilmi oğlu İsmail Hakkı, öldürüldüğünde 33 yaşındaydı.

11. Ölümlerinin İkinci Yılında
Anılarına Çıkarılan Kitaptan Seçmeler

"28 / 29 Kânunusani 1921.
Karadeniz Kıyılarında Parçalanan
Mustafa Suphi ve Yoldaşlarının İkinci Yıldönümleri"
adlı kitabın kapağı

Başlarken

1921 yılının 28-29 Kânunusani'sinde 15 Türk komünistini Türkiye burjuvazisi Karadeniz'de boğdu. Tarih, sınıf mücadelesi tarihidir.

Yoldaş!

Türk proletaryasının ilk şuurlu 15 ölüsünü unutma!

Bu küçücük kitap sana onların içlerinden birinin hayatını ve fikirlerini anlatacaktır. Mustafa Suphi, bilhassa son senelerinde bütün ateşiyle proletaryanın kurtuluşuna adanmış sağlam bir kafa idi. Bir komünist idi.

Onun fikirleri senin için istifadelidir. Onun hayatı senin için bir tecrübedir.

Mustafa Suphi ismi, sana son nefeslerini tam bir komünist gibi veren 15 ölüyü hatırlatsın. Ve her senenin 28-29 Kânunusani'sinde bu kitabı yoldaşlarınla beraber oku.

Yoldaş! Biz sana Trabzon önünde parçalanıp Karadeniz'e atılan 15 arkadaşı birer birer tanıtmak isterdik; fakat onları öldürenler, onların yadigârlarını da, eserlerini de beraberlerinde yok ettiler.

Sınıf mücadelesi aynı zamanda mefkûre mücadelesidir.

Fakat biz buna acıklanmıyoruz.

Yoldaş! Bu 15 ölü bizim için nihayet 15 isimsiz komünisttir ve sen bu isimsiz ölüleri dünyanın her dağında, her köşesinde, her denizinde bulursun! Bu isimsiz ölülerin isimleri, cisimleri, renkleri ve dilleri bizim için hiçtir. Biz her yaşayan işçi kadar, her ölen komünisti de farksız tanıyoruz. Çünkü biz ayrılıksız, sınıfsız bir cemiyet yaratmak istiyoruz.

Yoldaş! İnkılâp uğrunda ölülerimiz arttıkça saflarımızı sıklaştıralım.

Yaşasın genç, müteşekkil, muktedir proleter kitleleri!

Yaşasın Komünist Fırkası!

Biz Suphi'nin yürüdüğü yoldan yürüyoruz.

28 - 29 Kânunusani 1921 tarihi, Türkiye proletaryasının acıklı ve matemengiz bir günüdür.

Yarın biz İstanbul'u Türkiye proleterinin kızıl payitahtı yapacağız.

Tahrir Heyeti

Mustafa Suphi Yoldaş ve Anadolu Komünistleri

Bugün Türkiye Komünist rehberlerinden Mustafa Suphi öleli iki sene oluyor. Bu münasebetle Türkiye burjuvazisi tarafından oynanılan bu kanlı faciaya tekrar dönüp bakmak, 'Mustafa Suphi'nin kıymetli hatırasını' tekrar yâd etmek, bir vazifedir.

Rusya Şuralar Cumhuriyeti Şark aksamında çalışan fırka işçilerinin ekserisi onu biliyorlar.

Serlevhamıza bakarak 'Mustafa Suphi Yoldaş'ın Anadolu Komünist Partisi, yani Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile münasebeti'nden bahsedilecek zannedilmesin. Biz burada, Suphi Yoldaş'ın öldürüldüğü sırada Anadolu Komünist Fırkasının vaziyetini kısa birkaç cümle ile anlatmak istiyoruz.

Mustafa Suphi faciasını Türkiye genç burjuvazisi 1921 senesi sonlarında oynadı.

Bu esnada Türkiye Büyük Millet Meclisi artık dokuz aylık bir hayata malik olmuştu. Hâkimiyet tam manasıyla Meclis'in eline geçmişti.

Meclis mahalli isyanları bastırmış, muhalif unsurları tamamen susturmuş, muntazam bir ordu teşkil etmişti. Harici siyasette yardımcı olmakla beraber dâhili programında da daha kökten yenilikler talep etmekte olan 'Hafi Türkiye Komünist Partisi'ni ortadan kaldırmak için burjuvaların kendi riyaset ve inhisarları altında ve 'Resmi Komünist Fırkası' namında sahte bir teşkilat yapılmıştı. Hakiki komünistlerin devamlı mücadelesi neticesinde pek az zamanda foyası meydana çıktı. 1920 senesinin nihayetlerinde hafi Komünist Fırkası resmi olarak 'Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası' namı ile teşekkül etti ve hükümetin harici siyasetine ne kadar müzaheret ettiyse de, daima ciddi takibat ve tazyikata maruz kaldı.

Vaziyeti siyasiye tam bu merkezde iken Avrupa emperyalistleri tarafından Türkiye burjuvazisine anlaşma teklifi vaki oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, sulh esaslarını konuşmak ve kararlaştırmak için Londra Konferansı'na davet ediliyordu. Avrupa burjuvazisi ile anlaşma lüzumuna kani olan bu genç burjuvazi, Avrupa'daki efendilerin hoşnutluğunu üzerlerine celbedebilmek için her iki cephede, Ankara ve Kafkasya'daki Türk komünistlerine karşı kati bir taarruza geçti. Türkiye burjuvazisi zannediyordu ki komünist teşkilatlarının evrak ve dosyalarını sulh murahhaslarının çantasına koyarak yolladığı takdirde Avrupalı efendiler derhal sulh vereceklerdir.

Fakat bizim genç burjuvalarımız pek yaman gaflet ediyorlar ve aldanıyorlardı. Deste deste komünistleri vahşiyane boğazladıkları halde bile Londra'dan pılıyı pırtıyı toplayıp dönmeye mecbur oldular.

İşte Türk işçi ve köylüsünün kurtuluş davasına karşı hazırlanmış olan bu hıyanet tertibatı her iki komünist gruppasına karşı böyle taarruz yapmıştır. Ankara'da Türk Halk İştirakiyyun Fırkası'nın azaları 11, 27, 28 kânunusani 1921 tarihlerinde grup grup tevkif olunarak hapishanenin ıslak ve karanlık köşelerine atılırken, diğer taraftan şark cephesinde Suphi ve arkadaşlarına karşı caniyane bir facia oynanmaya başlanmıştı. Suphi'nin Anadolu'ya dönüşünü teşvik eden burjuva acenteleri, burjuva uşakları, zahiren Suphi ve arkadaşlarının yüzüne gülmüştür, yoldaşlık etmişler ve alttan alta bu facianın tertibatını ikmal ile meşgul olmuşlardır. Erzurum'da Müdafaayı Hukuk ve Muhafazayı Mukaddesat Cemiyeti, komünizm aleyhinde güya din namına beyannameler çıkarmışlardır. Bu suretle Suphi ve arkadaşlarına cahil halk kitlelerinin taassubunu kabartmışlardır. Suphi ve arkadaşlarını -şüphesiz imha etmek emeliyle- Erzurum'dan Trabzon'a yollamışlar ve Trabzon'da da yanındaki 14 arkadaşıyla beraber Anadolu komünistlerinin son grubunun tevkif olunduğu 28 Kânunusani 1921 gününde vahşiyane bir surette parçalayıp denize atmışlardır.

Suphi grubu ve Ankara komünistleri, her ikisi aynı sebepten, yani sınıf mübarezesinin aynen tezahüratından dolayı aynı zamanlarda burjuva taarruzuna maruz kalmışlardır.

Ankara komünistleri hapishane işkenceleri ve kürek cezalarıyla kurtulabildiği halde, Suphi ve arkadaşları grubu, vakitsiz bir surette inkılâp kurbanları sırasına geçmişlerdir.

Komünistler için daima halk kitlesiyle beraber çalışmak ve arkadaş intihabında çok müşkülpesent olmak, sınıf mücadelesi esasını unutmamak, burjuvanın bu mücadelede kullandıkları dolambaçlı yolları daima göz önünde bulundurmak lazımdır. Türkiye işçi ve köylülerinin kurtuluşları uğrunda ilk tahtı muhakemeye alınmak Ankara Fırkası'na ait olmuşsa, bu gaye uğrunda ilk kurban olmak da Suphi ve arkadaşlarına müyesser olmuştur.

Evet, Suphi ve arkadaşları çok büyük ve tarihi bir şeref kazanmışlar, iftiharla güle güle ölmüşlerdir. Fakat Türkiye emekçileri, kıymettar rehber ve halaskarlarından bir grubu kaybetmişler ve Türkiye burjuvaları da en bîaman düşmanlarının bir kısmından kurtulmuşlardır.

Burjuvaların hareketini sınıf noktainazarından tabii görürüz. Fakat kıymettar rehberlerinden büyük bir grubunu kaybeden ve pek az samimi rehberlere malik olan Türkiye emekçilerini de vakitsiz ziyalarından dolayı taziye ederiz.

ZEYNULLAH NUŞİREVAN
Kânunusani 1923

Büyük Ölülerimiz ve Anadolu Diktatörlüğü

Bundan tam bir sene evvel soğuk... karlı... fırtınalı bir Kânunusani gecesi Karadeniz 15 mazlumun masum kanlarıyla boyanmıştı. Bu kurbanlar bedbaht Anadolu'ya necat getirmek, yaraları sarmak, damarlarına hayat akıtmak azmiyle gelen Türk Komünistleri, bizim fedakâr yoldaşlarımızdı.

Daha Kars'ta iken Kafkasya'nın öbür tarafında aleyhlerinde hazırlanan cinayetler, tertip olunan işkenceler, hareketler kendilerine haber verilmişti. Lakin memleketimizin bedbaht ve mazlum sınıflarına halas rehberliği etmek azmi ve metaneti her muhataradan, her tehditten yüksekti. Hakaretlere... işkencelere... cefalara göğüs gerecekler, zindanlara tahammül edecekler, ölümden bile geri dönmeyecekler, nasıl olursa olsun ezilmiş sınıflar, bedbaht ve gafil kitlelerle temas edecekler, onlara doğru yolu, kurtuluş ışığını göstereceklerdi. İçlerinde hayatlarının tahtı tehditte olduğu söz konusu bile olmuştu. Fakat on sene evvel Sinop'lar da taziplere duçar edilmiş ve birçok felaket arkadaşlarının dayak ve kırbaç altında inlediğini görmüş büyük ve mert yoldaşımız Suphi, buna ehemmiyet vermemişti. Elinde resmi, riyakâr davetnameler vardı.

Kars'ta tilki izaz ve ikramatı görmüştü.

Memleket dâhilinde bir nutuk irad etmemiş ve bir makale neşretmemiş 15 siyasinin alçakça itlafı nasıl kabil olabilirdi?

Fedakâr yoldaşlarımız, cinayet çamurunun içinde boğulmak muhatarasını büsbütün hatırlarından çıkarmıyorlardı. Arkalarında bıraktıkları yoldaşlarına,

bizlere ve istikbal nesillerine tarihimizde misline güç tesadüf edilen vazifeşinaslık meali göstermek istemişlerdi. Mukaddes mefkûre için memleket içinde çalışmak kararlaştırılmıştı. Karanlıkta bırakılan kardeşlere biraz ışık göstermek lazımdı. Yavaş yavaş cehalet perdeleri, meskenet uyuşukluğu dağılmalıydı. Fukara için hayat, ilim istenilmesi, yükselme yolları aranmalıydı. Nasırlı ellerin ezginliği, makhuriyeti karşısında daha ne zamana kadar sukut ihtiyar olunabilirdi? İşte bunun için onlar tereddüt etmediler, arkalarından takip edeceklerin de tereddüde düşmeyeceklerinden emin idiler. İlk hatvede bu maksat uğrunda can verdiler.

İstismarcı, tufeyli güruhların büyük fedakârlara karşı gösterdiği vahşet ancak kendi zaaf ve korkularını meydana koydu. Emekçiler artık Kanunuesasî'de vaad edilen mevhum 'hâkimiyetlere' kanmıyorlar, yaldızlı hap yutmuyorlar; cephelere sürülen, top, mitralyöz ateşine kurbanlık koyun gibi yatırılan aç, çıplak, ilaçsız, bakımsız, ilimsiz, marifetsiz bırakılanın hep kendileri olduğunu, tufeyli ve haram yiyicilerin ise refah ve rahat, zevkü sefa içinde yaşamakta berdevam bulunduğunu görüyorlar. Mukadderatlarını ellerine almak için hakiki rehberlerini arıyorlar ve bulmakta gecikmeyeceklerdir. Artık yeter nasırlı ellere silah çevirmek! Ölüm istismarcı, tufeyli mikroplara!

İLHAMİ SAFFET
28 Kânunusani 1922, Batum.

Matem günü Münasebetiyle

İlk Türkiye komünist kurbanlarının; Mustafa Suphi, Hilmi oğlu Hakkı, Ethem Nejat, Kazım Ali, Şefik, Topçu Hakkı ve arkadaşlarının vahşiyane itlaf edildikleri 28-29 Kânunusani'yi 'Matem günü' seçmeye karar veren arkadaşlar isabet etmişlerdir.

Türkiye komünistleri her sene Kânunusani'nin 29. günü her nerede bulunursa toplanmalı ve bu ilk kurbanlarımızı hatırlayarak sınıfi düşmanlarımızın kimler ve nasıl gaddar, riyakâr olduklarını düşünmeli. Kati zafere kadar açtığı mübarezeye en dönmez bir azm ile berdevam olunmalıdır.

Bu büyük hıyanet, Türkiye proletaryasına ve emekçi fakir sınıflara en müessir ve en nafiz bir dersi ibret vermeğe, sınıfi düşmanlarını kendilerine anlatmaya kâfidir.

Türkiye bürokrat ve burjuvaları, sınıfi farkların, sınıfi istismarların, sınıfi muhasama ve mübarezelerin lafını bile işitmeye tahammül etmezler, mevcudiyetini külliyen inkâr ederler: 'Türkiye'de sermayedar yoktur. Burjuva yoktur. Herkes fakir ve emekçidir. Sınıfi mübareze bizi birbirimize düşürür, terakkimize mani olur. Aramıza böyle bir nifakı sokanlar milli düşmanlarımızdır...' derler. Hâlbuki kendileri sınıfi menfaatlerini muhafaza için en vahşiyane cinayetler önünde zerre kadar tereddüt etmezler. Kan dökerler, can yakarlar, tırnak sökerler.

İşte Trabzon önünde birahmane süngülenerek denize atılan 15 komünist faciası Türkiye burjuva ve bürokratlarının sınıfı vahşetine en beliğ bir misaldir. Ve bu misal münferit kalmamış, onu diğerleri de takip etmiştir.

Türkiye'nin haram yiyici, istismarcı sınıfı, proleterleri ve emekçi kitleleri teşkilatlandırarak sınıfi istihlas mübarezesine sevk etmek maksadıyla Kafkas'tan geldiklerini bildikleri komünistleri daha mübareze başlamadan imha için dakika kaybetmeden kendileri propaganda ve teşkilata giriştiler. Aleyhlerine 'Muhafazayı Mukaddesat' namı altında en mürteci, en riyakâr, en münferi bir cemiyet vücuda getirdiler. Polisler vasıtasıyla beyannameler neşrettiler. Esnaf dediğimiz küçük burjuvalar arasına tahrikâtçılar soktular. Proleterleri... ecirleri ve yoksulları istismar eden bütün güruh ve tayfaları, bakkalları, çakkalları, faizcileri, bezirgânları, mollaları, hocaları, zabitleri, jandarmaları komünistlere can düşmanı haline getirdiler. İftirada, yalanda, küstahane propaganda da o derece ileri vardılar ki, masum, şuursuz kitleleri kendilerine çeviremedilerse de, müteredditbıraktılar. Halka: 'Kafkas'tan gelen Türk Bolşeviklerinin maksadı, dükkânları kapatmak, evleri arayıp ne var ne yoksa gasp ve talan edip kadınların yüzünü açıp sokağa çıkarmak, camileri kapatmaktır. Ey ümmeti Muhammet, gözlerinizi açınız. Bize Bolşeviklik lazım değildir. Bunlar eşkıyadan ibarettir. Türkistan'ı, Buhara'yı, Azerbaycan'ı talan ettikten sonra Anadolu'yu da soymaya geliyorlar' dediler.

Şüphesiz yalan söylediklerini kendileri biliyorlardı. Fakat komünistleri esnaf takımına, küçük burjuva güruhlarına, mazlum halk kitlelerine parçalattırmak için hiçbir alçaklıktan çekinmiyorlardı.

Mülkiyeti şahsiye, aile, din, işte küçük burjuva dediğimiz esnafın can yongası, hayat damarları saydıkları mukaddesatı... Komünistleri kıtır kıtır kestirmek, taşla itlaf ettirmek, tükürükle boğdurmak için onları bunlara saldıran bir eşkıya çetesi suretinde göstermek kâfi gelecekti; maharetle, dolapla, yalanla, dolanla işe giriştiler. Ve kan emiciliklerine, istismarlarına karşı emekçi kitlelerinin gözünü açmaya çalışacaklarını bildikleri için komünistleri aleni ve resmi bir haydutlukla imha ettiler.

Burjuvalar pek güzel biliyorlardı ki, komünistler ancak işçi hakkını gasp eden istihsal ve nakliyat vesaiti suretinde malıdut eller arasında biriken sermayeyi, bankaları, şömendöferleri, fabrikaları, madenleri, tersaneleri, toprakları millileştirmek gayesi takip ederler ve bu gayeye muayyen ve her tarafça malum mübareze yollarıyla vasıl olurlar.

Aileye, dine gelince, bu içtimai müesseselerin istihsal vesaitine ve tarzına tabi olarak devreden devreye tebdil ettiğini bildikleri için tebdilleriyle meşgul olmaya lüzum bile görmezler. Komünistler bir sınıfın diğer sınıfları, bir insanın diğer insanları istismar etmesine nihayet vermek isterler ve bütün kuvvetlerini istismarcı sınıfların ve eşhasın saltanatını yok edecek sınıfi mücadeleye sarfederler. Paşalar, beyler, çorbacılar, ağalar, hocalar, işte sağmal inek gibi istismar ettikleri emekçi kitlelerini daima zulmette tutmak için, onlara şuur ışığı vermek isteyen komünistleri lanetle, nefretle, ateşle, demirle kovalarlar. Darağacına çekerler. Denize ve zindana atarlar; sonra 'aman aramıza sınıf nifakı girmesin, milli birliğimize halel gelmesin' gibi bilhaya riyakârlıklar savururlar.

1921 senesinde bu büyük hıyanetle bir arada, dâhili komünistler de tevkif olunmuş, aylarca zindanlarda çürütülmüştür. 1922 senesinde de, İzmir'in geri alınmasından sonra, yani milli zafere en kati ve emin hatvelerle yaklaşıldığı bir anda o büyük muzafferiyeti kanı ile teriyle hazırlayan halkın mümessilleri kitle kitle hapishanelere atılmıştı. Teşrinlerde şuurlu teşkilatlanmaya istidat gösteren bir avuç proleteri kahreden hükümet, kanunlarda, var kuvvetiyle burjuva ve küçük burjuvaları teşkilatlandırmaya, cesim esnaf, tüccar, çorbacı kongreleri kurmaya teşebbüs ediyor. Hâlbuki sulha ve milli amele yaklaşmak noktainazarından teşrinlerde ne halde idiysek, kanunlarda da o vaziyetteyiz. Fakat emin olsunlar, Türkiye proleterleri uyanmıştır. Bugün zayıf iseler, yarın kuvvetleneceklerdir. Bugün dağınık iseler, yarın birleşecekler, bugün makhur iseler, yarın kendilerini ezdirmeyecekler, riyakâr sınıf düşmanlarının suratından tırnaklarıyla müstekreh maskelerini sökeceklerdir. Şimdiye kadar istismarcı sınıfın canlanıp kanlanmasına bütün emeklerini mutiyane kaptıran Türkiye işçi ve çiftçi kitleleri, bundan sonra kendisini fakrüddem tehlikesinden kurtarmak çaresine de bakacak ve sınıfı istihlası öz kahraman pençesi ile temin edecektir.

Trabzon kurbanlarının hepsi de değerli, pek değerli arkadaşlardı. İçlerinde hakiki ve emin proleter lideri, fedakâr ve gayur militanlar vardı. Şu anda gözümün önünde mert tavırları, sevimli çehreleri birbirine karışarak tecessüm ediyor. Ben onlar öyle bir kül halinde Karadeniz'in korkunç girdabına atıldıkları o kanlı birlik şeklinde hafızama gömmek, kalbimi onlara mezar etmek istiyorum. Çünkü onların cümlesi bizim için, komünizm için, proleterler için, mazlumlar için aynı kıymette, aynı meziyettedirler. Komünistler kimseyi tanınlaştırmaya lüzum görmezler. Onlara yarım hudalar, kahramanlar, gaziler, şühedelar lazım değildir. Onlar bütün kurbanlarını kitle halinde yâd ederler. Burjuva vahşetinin dimağlarında süngü ile ateş ile kazdığı kanlı izlerin daimi sızısını duymak, o sızıda demir özlemlerini çeliklendirmekle iktifa ederler. Biz sınıfi dimağımızın bu kanlı yarasını tahlil neşteriyle kurcalayıp, onu açan düşmanın şaki, mürai, hele mürai ve yalancı ihtirasatını görmek ve küstürmek isteriz. Nihai zaferden eminiz. Çünkü onlar maziye esirdir, biz istikbali yaratıyoruz. Onlar para denilen yalancı ilaha tapıyorlar. Biz onu mazinin diğer yalancı ilahlarının gömüldüğü nisyan çukuruna atmak istiyoruz ve mutlaka muvaffak olacağız!

AHMET CEVAT

İkinci Sene

Dünyada hür yaşayan varlığı silip süpüren ölüm, yalnız inkılâp ve mefkûre uğrunda çarpışa çarpışa can vermiş kahramanların adına dokunamaz.

Ölüm bütün yaşayanlar için ne kadar cansız bir edebiyat ise, ne kadar dönüşü olmayan bir bakış ise, yokluğa ışık ve şuur veren imanlı inkılâpçılar için de o kadar canlı ve hatıralı bir edebiyattır. Tamam, iki sene evvel Trabzon açıklarında en insafsız ve gaddarane bir surette boğazlanan Suphi ve 14 arkadaşı bizim için böyle yaşayan, gün geçtikçe hatıramızda değerleşen ölülerdendir.

Onların gövdesi mezarsızdır. Her biri Karadeniz'in enginliklerine karışmış gitmiştir. Fakat onların adı, onların manevi hüviyetleri, onların inkılâp yolunda açtıkları çığır ve gösterdikleri fedakârlık, doğrudan doğruya kalbimize inkılâp tarihine gömülmüştür. Zaman denilen kuvvet, belki ehramları çöktürür, belki panteonları yıkar, belki bundan evvelki inkılâplar uğrunda ölenleri unutturur, fakat Suphi ve arkadaşları gibi dünyamızın en son, en payidar, en şümullü, en görünen hakikati yolunda can vererek tarihe karışmış muhterem ölülere el dokunduramaz. Suphi Yoldaş'ı sadece bir inkılâpçı olarak düşünmek eksiktir. Onun şahsında, onun tanınmış hüviyetinde bir de müessislik var.

Filhakika Türk adını taşıyan insanlar için ilk önce işçilere haykıran, ilk komünist fırkasını kuran, ilk komünist gazetesini çıkaran, hâkim sınıf ile ilk önce açıktan açığa çarpışan ve nihayet bu maksat arkasında ilk defa kurban giden Mustafa Suphi Yoldaş'tır. Suphi'nin şahsiyeti, her benimsediği işi ileri götürecek kadar kuvvetliydi. Onun sözlerindeki keskinlik, iradesindeki metanet, bilgisindeki genişlik, seciyesindeki sağlamlık, her çetinliği yenebilirdi. Her gayeyi maksada yakınlaştırabilirdi.

Suphi'nin bu meziyetlerine pekiyi vakıf olan düşmanları, karşısında tutunamayacaklarını çabucak anladılar. Ve bu müstesna değerli inkılâpçıya ölüm hazırlamaktan sıkılmadılar. Suphi ve arkadaşlarının acıklı ölümü karşısında her şeyden evvel şu hakikat göze çarpar. Türkiye'de ezen sınıfa korkulu rüya gördürecek kadar kudretli proleter anasır mevcut, fakat şuursuz ve teşkilatsızdır. Bu dağınık unsurlara çekidüzen verecek, onları teşkilat çerçevesine sokacak herhangi adam, bu efendilerin mahkemesinde tabiatıyla yaşamak hakkını kaybetmiş bir mücrim oluyor. Dünyanın her köşesinde felsefesiyle, programıyla, teşkilatıyla, bugünkü hayata uygunluğuyla ve nihayet Rusya'daki zaferiyle kendini tanıtmış olan büyük, insanı istikbale tamamıyla hâkim bir cereyana karışanlara karşı takınılan bu haşin tavır, şüphesiz çirkin olduğu kadar manasız bir zulümdür. Proleter düşmanlarını böyle açık cinayetlere cesaret ettiren saik, şüphe yok ki, Türkiye'de henüz zayıf oluşumuz, halkımızı kuvvet haline getiremeyişimizdir. Yoksa eğer topraklarda çiftçinin, müesseselerde işçinin adamakıllı teşkilatı, inkılâbın rehberleri olsaydı, bu ondört arkadaşı, sebepsiz, muhakemesiz cellât bıçaklarına kolay kolay havale edemezlerdi.

Suphi ve arkadaşları yalnız hissiyata bağlanmış, Rusya'daki inkılâp heyecanlarına kapılmış adamlardan değildir. Onların her biri, proleter inkılâbının felsefesini, hayati ve içtimai sebeplerini, hangi memleketlerde faaliyete çıkarılabileceğini pekiyi kavramıştı. Şu halde Suphi ve arkadaşları Türkiye'de bir komünizm makinesi kurmak için değil, belki Türkiye'yi bir gün komünizmaya getirecek teşkilat ve faaliyetin temellerini hazırlamaya gidiyorlardı. Bundan başka büyük bir maksatları da kapitalist Avrupa'nın afacan ihtirasına haklı olarak ayaklanmış Türk halkının bu kurtuluş mücadelesine yardım etmekti. Suphi ve arkadaşları pek ala biliyorlardı ki, bütün Şark'ı pençesine geçirmiş emperyalist Avrupa, bir taraftan Türk halkı için pek müthiş kartal olmakla beraber, müdafaa ettiği proleter inkılâbı için de çok korkunç bir tehlikedir. Suphi'nin vakitsiz ölümü onun Türkiye'de görünen proleter sınıfına ait bütün faaliyetler, denilir ki,

Suphi ve arkadaşlarının arkadan geleceklere bıraktığı başlangıcın günden güne genişleyen, için için kaynaşan ve artık söndürülmesi ihtimali kalmamış mevcudiyetidir. Son senelerde aristokrat sınıfla mücadele ede ede nihayet memlekete tamamen hâkim kesilen küçük burjuva sınıfının yanı başında hiç şüphesiz bir de yavaş yavaş teşkilatlanan, yavaş yavaş şuurlanan ve nihayet yavaş yavaş haklarını kuvvet yapan bir proleter sınıf canlanacaktır.

Suphi'nin ilk defa açtığı başlangıç bu suretle yakın vakitte çok geniş bir mahiyet alacak ve müstakbel inkılâp zaferinin temeli olacaktır.

Suphi'yi henüz genç iken kaybettik. Onun kafasının içindeki bilgide, sinirlerindeki iradede, imanındaki ateşte, daha bir yığın işler görecek kuvvetler vardı. Bu kuvvetleri dünyada inkılâp yolunda sarfa imkân bulamadığı için ölümüne acıyoruz. Yoksa dünyanın iç yüzünü gören, bayağı kanaatlerinin fevkine çıkmış insanlar için ölüm ile hayat birbirine çok yakın şeylerdir. Suphi, ömrünün azlığına rağmen inkılâp uğrundaki vazifesini tamamlamış muhterem bir yoldaştır. Suphi ve arkadaşları, Türk proleter hareketinin ilk müessirleri, ilk kurbanlarıdır. Bahtiyardır o inkılâpçılar ki, ölümünün arkasında bu kadar payidar izler bırakır. Dünyada saadet belki hiç, felaket hiç, yaşamak ve yaşamamak da belki hiçtir. Fakat gaye uğrunda çarpışa çarpışa can vermek, herhalde bir şeydir.

Ölümlerinin ikinci senesi olduğu gibi, dünyanın sonuncu senesinde de, bu muhterem ölüler unutulmayacaktır.

H.R

Ek - 1
Türkiye Komünist Fırkası Programı

Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!
Komünizm Kütüphanesi

TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI PROGRAMI

(1920 senesi 10-16 Eylülünde Bakü'de içtima eden Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresinde kabul edilmiştir.)

Çıkaran
Türkiye Komünist Fırkası
Türkiye Komünist Fırkası Programı
Bakü - 1920

BAZI MUKADDEME VE ESASLAR

1. Hudut ve millet tanımayan fabrika sanayinin yeryüzünde inkişaf ve teessüsü ile küçük ve milli sanatlar ortadan kalkmaya başladıktan sonra, sermaye, fabrika sanayiine sahip olan burjuvazya elinde temerküz ederek umumi bir sahaya giriyor. Sınai istihsal işleri, şahsi teşebbüs mahiyetini kaybederek, yeniden yeniye vücuda gelen iktisadi şartlar, istihsalin şahsi mülkiyetten müşterek mülkiyete girmesini kolaylaştıracak bir şekil alıyor. Böylece Avrupa ve Amerika'da istihsal, birçok büyük şirketler, tröst ve karteller vasıtasıyla 'sermayedarlar inhisarı' haline girince, bu ülkelerde iktisadi kudret gibi siyasi hâkimiyet ve fabrikacılar, bankerler ve büyük mülk ve toprak sahipleri eline geçiyor ve bu tufeyli ve muhteris sınıflar, bütün insanlık âleminin mukadderatıyla oynamaya başlıyorlar. Küçük sanatkârlar ise, işlerini ilerletmekten, rençperler topraklarını işlemekten âciz bir halde hayatın en ağır ihtiyaçları altında eziliyorlar ve gittikçe fakirleşerek kol kuvvetlerini iş pazarına çıkarıp fabrika ve kara toprak gündelikçilerine koşuluyorlar. Böylece gündelikçiler (proletarya) mütemadiyen şehir ve köylerde artarak, işletici ve gâsıp sermayedarlara karşı düşman bir sınıf halinde meydana geliyor ve sınıfi bir his ve terbiyenin verdiği ve faaliyetlerde teşkilatlarını gittikçe kuvvetlendiriyor. Hükümeti elinde tutan zenginler sınıfı ise, mükemmelleşmekte ve mükemmelleşerek kuvvet bulmakta olan işçi halka karşı zulümlerini arttırdıkça artırıyor.

2. Avrupa ve Amerika'da teessüs eden sermayedarlık inhisarı etrafındaki mali ve itibari muamelelerin akla hayret verecek derecede artarak, netice itibariyle sanat, ticaret ve umumiyetle banka sermayesinin de artarak büyük ve merkezlerde temerküz etmesi, itibar tahvillerinin külli miktarda harice çıkarılmasına sebep olarak sermaye (kapital) beynelmilel bir devreye giriyor.

Müstemlekât usulünü icat eden bu devrede ise, bütün dünya piyasaları gibi memleket ve milletlerin sermayedar devletler arasında zahiren muhtelif bahanelerle paylaşıldığı görülüyor. Gerek hulûl-ü müslihâne ve gerek doğrudan doğruya harp ile maksada ermek için kara ve deniz harbi kuvvetlerinin büyük mikyasta artmasından vücuda gelen militarizmin davet ettiği masraflar o derece büyüyor ki, bu yolda ileri gitmeye halkın tahammülü kalmadığı gibi, tutulan bu istikametten geri dönmek de mümkün olmuyor.

Karanlık ve açlık içinde yaşayan milyonlarca insanları sefaletten kurtarabilecek ve medeniyeti yeryüzünde neşir ve tesise hizmet edebilecek olan milyarlar pahasındaki bu teknik ve istihsal kuvvetlerinin telef ve berhava edildiği bu devrede, Türkiye, İran gibi yarım müstemleke ve Hindistan gibi doğrudan doğruya müstemleke halinde yaşayan zayıf ve fakir memleketlerin -emperyalist devlet ve memleketler menfaatine olarak- iktisat ve medeniyetçe harabiyet ve esaretine doğru tertipli bir usul ile gidiyor ve bu gibi memleketlerde mahreçler temin ederek kara ve deniz yollarının ele geçirilmesi etrafında müthiş ve âlemşümul harpler ve facialar icat olunuyor ve böylece bir veya diğer millet ve memlekete mensup milyonlarca amele ve rençper sefalet içinde mahvediliyor ki, bütün bu haller sermayedarlığın son nısıf asırda getirdiği istilacılık devrinin hasselerindendir.

3. Sermayedarlık istihsali inhisar haline getirmekle maddeten satvet ve ikbalin en yüksek mertebesine varmış ve fakat aynı zamanda bidayet-i inkişafında haiz olduğu bazı medeniyetkâr kuvvetlerini gaip etmiş oluyor. Vakıa burjuvazi devrinin iptidalarında serbest mübadele ve rekabet, insanlar arasında teşebbüs ve teavüne yardım etmiş, istihsal ve nakil vasıtalarının terakkisi millet ve memleketler arasında yakınlığa hizmet eylemiş ise de şimdi istihsal müesseselerinin birleşmeleri ve sermayedarlığın iktisadi mutlakıyetler vücuda getirecek surette aldığı inhisar şekli hüküm ve tagallübe âlet oluyor. Bu inhisarlar eline geçen kara ve deniz yolları ise ucuz satın almak şartıyla ham malı ve pahalıya satmak üzere çürük mamulâtı büyük soyguncu kumpanyalar hesabına taşımaktan başka bir iş görmüyor.

Filhakika sermayedarlığın son ikbal devrinde Avrupa ve Amerika'da zuhur eden iktisadi buhranların önü alınamayarak müstahsil işçi kuvvetlerinin ise inhisar mutlakıyeti altında ezilip azaltılmasına çalışılması, Asya ve Afrika'nın gayr-i müterakki memleketlerinde küçük sanatların imha edilerek, yerine büyük zenaatların tesis olunamaması ve sanayinin inkişaf ve terakkisi ile sıkı bir alâkası olan ziraatın bu yüzden iptidai halde kalması ve aynı zamanda müskirat, fuhşiyat ve hurafâta ait her türlü müesseselerin intişarına ve binaenaleyh halkın iktisaden, medeniyeten, örfen ve ahlaken tedennisine gayret olunarak nüfusun kısmen oldukları yerlerde tamamen mahvına, kısmen ise başka memleketlere muhaceretlerine sebebiyet verilmesi, netice itibariyle insanlık âleminin büyük bir kısmını temsil eden bu memleket ve ülkelerde hayat ve medeniyetçe inkişaf ihtimallerini tamamen bitirmektedir ki, bütün bunlar, iptidaları Avrupa ve Amerika'da hâl-i hazır medeniyetlerin doğmasına yol açan kapitalizmin son zamanlarında artık tekmil medeniyetkâr kuvvetlerini gaip ederek tamamen muhteris ve tahripkâr bir mahiyet aldığını ispat etmektedir. Tarihin bu cereyanını durdurmak veya bu cereyanı geriye çevirmek mümkün değildir.

4. Burjuvazinin istihsal vasıtaları nasıl derebeylik devrindeki tarihi şartlar içinde vücuda gelmiş, eski yaşayış usul ve kanunları zulüm ve sefaleti arttırmaya sebebiyet

verince, bu devir nasıl kendiliğinden yıkılıp gitmiş ise, şimdiki burjuvazi devrini yıkacak sebep ve âmiller pek ziyade artarak heyet-i içtimaiyeyi sarsmış bulunuyor. Filhakika yukarıda arz olunduğu üzere inhisarcılığının bütün mânâsıyla iktisadi bir mutlakıyet ve istibdat halinde hükümran olmaya ve bunun altında çıkan her türlü harp ve buhranların yalnız mal ve insanları değil, belki istihsal çarelerini de bozup yıkmaya başlaması, büyük mülkiyet ve tasarruf haklarının, bu haklara malik olmayan beşer kütlesinin istihsalâtına engel olup gitmesini ve bununla beraber amele sınıfının bir taraftan açlık ve sefalet içinde mahvedilirken, diğer taraftan eski tertip ve usulü muhafaza için zorla işletilip silahlandırılması suretiyle yıkıcı-düşman kuvvetin kendiliğinden yetişip meydana çıkması, artık sermayedarlık ve burjuvazi usul ve kavaninin heyet-i içtimaiye ihtiyaçlarını tatmin etmeye muktedir olmadığını göstermektedir.

Sabık Rusya imparatorluğunun vasî muhitinde daimi surette Almanya, Avusturya, Macaristan ile Asya'nın bazı memleketlerinde kısmen ve mevsimi olarak amele ve rençper halkın hâkimiyeti ele alması, İtalya, İngiltere, Fransa ve Amerika proletaryalarının ise bu harekete temayülleri yeryüzünde burjuvazi hâkimiyetinden proletarya idaresine intikal devrini temsil eden içtimai inkılâbın başladığını maddi ve aşikâr delillerle meydana koymaktadır.

5. Sınıfî cidal ile hülâsa edilebilecek olan amele ve rençper inkılâpçı hareketinin vasf-ı esasiyesi; bu hareketin içtimai ve beynelmilel (enternasyonal) olmasıdır. Dünyanın herhangi ülkesinde yaşayan herhangi bir millete mensup işçilerin sermayedarlara aynı surette mahkûm ve ezilmiş olmaları onlar arasındaki dini, vatani ve her türlü ayrılığı son planda bırakarak müttehit azimkâr ve inkılâpçı -beynelmilel- bir millet doğmasına yol açıyor.

6. Bugün yeryüzünde millet ve devlet halinde yaşayan içtimai heyetlerden her birine mensup amele, fukara ve rençper takımı, burjuvazi tasallutunu temelinden yıkmak üzere son ve kat'i azim ve tedbir ile sınıfi mübarezeye girişmeleri beynelmileli doğurmakla beraber, milli muhitte-ileride istihsalâtın hür ve müşterek esaslarla kurulmasıyla, medeniyet ve refah nokta-i nazarından beliğanmabelağ telâfisi mümkünbüyük fedakârlıklara lüzum göstermektedir.

Kendi muhit ve milleti içinde bu fedakârlığı göze almayanlar, beynelmilel faaliyete girişmek liyakatını gaip ederler. Sosyoloji ve inkılâpçı sosyalizmi birbirine karıştırıp sulh ve müsalâmeti netice değil, belki bir vasıta olarak kullanmak isteyen hain sosyalistler son ve kati mübarezeye gevşek bir mahiyet vermekten ve aynı zamanda inkılâbı burjuva saltanat ve tahakkümüne satmaktan başka bir şeye hizmet etmiş olmazlar.

7. Mazlum işçiler sermayedarlar aleyhine sınıfi cidalde birleşince, karşılarına bütün dünya burjuvazisinin varlığına istinadgâh olan 'mülkiyet' meselesi çıkıyor. Esasen bir hak değil; bir hurafe olan bu müessesenin yıkılması ve heyet-i içtimaiyede mevcut istihsal vasıtalarının devlete raptı iledir ki, sermayedarlıktan doğan siyasi ve iktisadi her türlü zulüm ve tagallüpler ortadan kalkmış ve cemiyet-i beşeriyede kendi emeğiyle yaşayan her ferdin hakk-ı hayat ve iştiraki takarrür etmiş, yani komünizmin teessüsü ve işletici, gaddar ve müstevli şahıs ve devletlerin mahvı tahakkuk etmiş olacak ve nihayet fertler gibi milletler arasında bütün manasıyla 'beynelbeşer' ve 'beynelmilel' kardeşlik, birlik ve adalet şiarları zafer bulacaktır.

8. İçtimai inkılâp gibi, inkılâbın burjuvaziye galibiyet ve muzafferiyetinden çıkan komünizm tatbikatı da âlemşümul bir mahiyeti haizdir. Tarih gösteriyor ki, yeryüzünde yaşayan heyet-i içtimaiyeden bir kısmı derebeylikten burjuvazi devrine yeni giriyor. Diğer kısmı burjuva devrine girmiş, proletarya hareketinin muhtelif safhalarını yaşıyor. Üçüncü bir kısmı ise, burjuvazi devrinden proletarya devr-i hâkimiyetine geçmiş bulunuyor. İçtimai inkılâbın ibtidar ve intişarında milletlerin geçirmekte oldukları iktisadi tekâmüllerle tarihi ve siyasi şartların büyük alâka ve hisseleri olmakla beraber, inkılâp başladıktan sonra millet, memleket ve ülkeleri birbirinden lâyezal kararlarla ayırmak doğru değildir. Bugün proletarya devr-i hâkimiyetine ayak basmış olan Rusya'da komünizm icraat ve tatbikatının muvaffakıyeti, iktisadiyatça müterakki diğer garp memleketlerindeki içtimai inkılâbın zuhuruna bağlı olduğu kadar, bütün garpta intişar edecek komünizm tatbikatınında iktisadiyatça daha muhtelif safhalar arzeden şarktaki inkılabi hareket ile alâkası pek mühim ve hayatidir. Garp ve şarktaki bu hareketler dünya iktisadiyatının esasen burjuva devr-i saltanat ve tasallutunda inhisar mahiyetini almasından dolayı birbirlerinin mütevellit ve mütemmîmidir.

9. Umumiyetle şark memleketlerine nispetle oldukça siyasi ve iktisadi tekâmülata mahzar olan Türkiye'de fabrikacılık lâyığıyla inkişaf edememiş ve memleketin ötesine berisine serpilmiş bazı fabrikaların mevcut olmasına rağmen, bunlar ve şehirler etrafında mükemmel ve musannef bir proletarya teşekkül eyleyememiştir. Türkiye bugün Avrupa ve Amerika'ya gönderilen ham eşyayı ve madenleri çıkaracak ve bunları bozulmaktan kurtarıp kolaylıkla taşıyacak sanayi-i istihzariye, madeniye ve nakliyede çalışan yüz binlerce sanatkâr ve fukara işçilerin, tarla ve bahçelerde sabahtan akşama kadar alın teri dökerek en zaruri ihtiyaçlarını temin etmekten âciz kalan köylülerin, cihangir hükümet ve devletlerin yumruğu altında ömürleri heder olan milyonlarca amele ve köylüden mürekkep askerlerin ve nihayet şehir ve köylerde her türlü istihsal vasıtalarından mahrum işsiz ve halâs ümidini kaybetmiş bir sınıf-ı fukaranın yaşadığı bir memlekettir.

10. Yedi asırlık iktisadi ve siyasi hayatında, ocak devrini atlatarak birçok hükümet ıslahat ve tanzimatına maruz kalan ve bugünkü şekil ve tarz-ı idaresiyle burjuva demokrasisine ayak basmış olan Türkiye'de (sınıfi mübareze) iptidai inkişaf devrini yaşamaktadır: Bugün Türkiye'de galip ve yağmacı Antanta devletlerine karşı devam eden milli kıyam hareketine fakir sınıfların iştiraki, 'düşmanın düşmanı' ile yani harici kapitalizmin tasalluduna karşı kendi içindeki muhtekir ve gâsıp küçük burjuvazi ile müştereken mübareze mahiyetinde tecelli etmektedir. Kendi muhitinde yalnız maddi menfaate müstenit münasebetler tesis eden Avrupa ve Amerika burjuvazisinin Türkiye gibi hayat ve iktisadiyatça zayıf memleketlerin her türlü tahaffuz ve nikâp hudutlarını yıkıp bu memleketleri kendilerine irat veren birer çiftlik ve buralarda yaşayan insanları yalnız işletilmeye mahkûm birer hayvan sürüsü haline koymaları, bu memleketlerde umumi surette Avrupa ve Amerika sermayedarlığına karşı büyük bir düşmanlık hissi uyandırmıştır.

Ma'haza, bir taraftan emperyalistlere karşı tevcih edilen bu mübarezenin devamı, diğer taraftan bilhassa içtimai inkılâbın Avrupa'da intişarı, sınıfi iz'anın tekemmül ve inkişafı üzerine mühim tesirler icra ederek, Türkiye'deki hareketlerin içtimai mahiyet almasına yardım etmekte ve sosyalizm esasında amele ve rençper şuralar cumhuriyeti tesisatına müsait şartları ihzar eylemektedir.

11. Türkiye İştirakiyun (komünist) Fırkası yukarıda zikrolunan esaslara binaen, son devrin insanlık âlemine yeni ve bütün manasıyla hür hayat vaad eden içtimai inkılâp devri olduğuna kail ve her şeyden evvel bir 'amele ve rençper' fırkası dünyanın diğer komünist fırkalarıyla beraber Üçüncü 'Enternasyonal'i teşkil ve onun yine beynelmilel burjuvazi ile mübarezesine faal bir uzuv olarak iştirak eder.

Türkiye 'Komünist' Fırkası bütün füyuzatını işçi halktan almakla beraber, beynelmilel kardeşlik ve birlik hareketinin pişvası olarak halka zafer ve inkılâp yollarını gösterir. Yeni hayat tesisine delâlet eder.

ŞEKL-İ HÜKÜMET

1. Mutlaki idarelerde işçi halk müstebit hükümdar ve memurların zulmü altında ezildiği gibi demokratik denilen meşruti hükümetlerde de idare parlamentarizm ve halkçılık namı altında imtiyazlı tabakalar, yine vali ve hanların temsil ettikleri zenginler elinde inhisar haline geriyor. Amele ve rençber sınıflar, imtiyazlı sermayedarlar sınıfının menfaatine alet oluyorlar.

2. Amele ve rençber şuralar cumhuriyeti ise, emek sarf etmeksizin yaşayan tufeyli sınıflar hariç olmak üzere halkın çoğunluğunu etrafında toplayarak işçilerin işleticiler tarafından soyulmasına nihayet verecek her türlü çareleri temin eder. Şuralar cumhuriyeti hükümet ve kızıl ordu teşkilatıyla kapitalizm ve emperyalizmin proletarya sınıflarıyla mazlum milletleri saran esaret zincirlerini kırarak haricen milletler arasındaki kardeşliği genişletmeye, dâhilde ise bütün varlığıyla fıkara ve işçi halk arasında medeni ve hayati bir devir açmaya liyakat ve iktidar gösteren, sınıfları ortadan kaldırarak her türlü harp ve kıtal gailelerini azat, münevver ve mesut bir istikbale doğru götüren ve kapitalizm ile komünizm arasındaki devr-i intikale ait, muvakkat bir şekl-i hükümettir.

3. Fırka, halkçılığın en yüksek bir şekli olan amele ve rençber şuralar cumhuriyetinin tesisi yolunda yorulmaksızın çalışmak ve bunun için evvel emirde tebligat ve neşriyat ile mağdur sınıfların mağduriyetini teşkil eden bu şekl-i hükümeti kendilerine sevdirmeyi vazife bilir.

DİN VE MİLLİYET

4. Sırf dini mahiyetteki terbiye, tedris ve ibadet meselelerini her milletin ihtiyarına tâbi bir cemaat işi olarak telâkki ve böylece 'hürriyet-i vicdan'ın mutlak surette temini ve hiç kimsenin itikadından dolayı muaheze edilmemesini üss-ü hareket ad eder.

5. T. K. F. sermayedarlığın üzerindeki zulüm ve tahakkümü yıkarak sermayedarlık münasebetinden doğan her türlü harp ve kıtale nihayet vermek ve bu surette insanlık âlemini sulh ve selâmete erdirmek maksadını takip ettiğinden dinlerin ve milliyetlerin insanlar arasında münaferet ve düşmanlık doğuran hurafelerine karşı mübarezeyi bir vazife bilir.

6. T. K. F. sermayedarlara ve bilumum mütehakkim sınıflara nüfus ve kuvvet veren muhtelif milletleri temsil davasında bulunan ruhani müesseselerin hükümetten ayrılarak cemaat teşkilatı halinde bırakılmasını iltizam eder.

7. T. K. F. muhtelif milletlere mensup inkılâpçı amele ve rençber sınıfları arasındaki eski düşmanlıkları kaldırmak için aşağıdaki en kat'i çarelere girişir:

(elif) Dil ve hars nokta-i nazarından her milletin tam hürriyetini temin ve bu itibarla bir veya diğer millete mahsus olan her türlü imtiyazı ilga eder.

(be) T. K. F. hükümet teşkilatında muhtelif milletlere mensup amele, rençber şuralar cumhuriyeti teşkilini kabul ve 'hür milletlerin hür ittihadı' esasında olmak üzere federasyon usulünü tercih eder.

(pe) Fırka amele ve rençber sınıfları da tamamen ayrı ve müstakil yaşamak cereyanına kapılmış olan milletlerin arasında kanlı nizalar çıkmasına yer vermemek için bu gibi meselelerin 'plebisit' usulüyle: Umumi reye müracaatla halline delalet eder.

İKTİSADİYATA DAİR

8. Türkiye Komünist Fırkası, bütün menba ve vasıta-i istihsaliyenin, kendi emeğiyle yaşayan müstahsil sınıfın müşterek malı haline getirilerek başkalarını işletip zahmetsizce yaşayan tufeyli sınıflara nihayet verilmesini ve bu suretle heyet-i içtimaiyede her ferdin istihsale iştirakiyle refah ve saadetin artırılmasını esas maksat ittihaz eder.

9. Fırka bu maksada varmak için evvel emirde büyük istihsal usulüyle idare edilmekte olan müesseselerin, hâkimiyeti ele alacak amele ve rençber şuraları vasıtasıyla çalışan sınıfın müşterek malı haline getirilmesine taraftardır.

10. Küçük istihsal usulüyle idare olunan şehir ve köy sınıflarına gelince, hükümet itibar-ı mali, ham eşya ve sipariş vererek bunların terakkisi ve aynı zamanda kendi nezareti altında olmak üzere istihsal kooperatifleri etrafında toplanmaları çarelerine girişir. Küçük sınıfların istihsal kooperatifleri vasıtasıyla bir merkezde toplanarak yardım görmeleri, bunların mal çıkarmak kuvvetlerini arttıracağı gibi, diğer taraftan küçük teşebbüslerin büyük fabrika sahibi olmalarına mani olarak geri kalmış istihsal şekillerinin sosyalizm esasında daha mükemmel ve makinecilik usulüne müstenit büyük istihsal haline gelmelerine tavassut eder.

11. İstihsal kuvvetini artırmak ve işi muntazam bir hale getirmek için memleketin iktisadi faaliyetini umumi ve müddehit bir plân içinde birleştirip, muhtelif sanayi şubelerini istihsalin süratle cereyan edeceği mahallerde toplamak suretiyle merkezileştirmek, başka milletlerle iktisadi ve siyasi rabıtaların inkişafına ve teşekkül etmiş şuralar hükümetleriyle müttehit bir iktisadi plânı tertibine çalışmak lazımdır.

İŞÇİ DERNEK VE BİRLİKLERİ

12. Burjuvazya hükümetleri zamanında, 8 saatlik işgününe, ücrete, kadın ve çocuklara, muattal ve ihtiyar olanlara, himayesiz kalan işçi, himayesiz kalan işçi ailelerine ait teminat-ı içtimaiye ve umumiyetle sınıfi terbiye ve grev (tatil-i eşgal) işlerini takip eden idare eden müdafaacı ve inkılâpçı bir müessese olmakla beraber içtimai inkılâbın zaferini müteakip de derhal nâzım ve müstahsil vazifesini icra etmelidir.

İşçi dernek ve birliklerinin inkılâbı müteakip üzerlerine düşen bu vazifenin ehemmiyetini takdir ederek işçi ve sanatkâr kitlelerin bilâistisna kendi içlerine girmelerini ve müstahsil halk ile inkılabi hükümeti birbirine sıkıca bağlayacak kuvvetli bir merkez haline gelmeleri lazımdır.

13. Memleket dâhilinde istihsal kuvvetlerinin yükselmesi için istilâcılığın hassalarından olan müstemleke ve kapitülasyon usullerinin ilgası ne derece lazım ise muhtelif istihsalat mıntıkaları arasında demir ve su yollarına, fenni istihsalat için muhtelif buhar ve elektrik tatbikatına mahsus laboratuvarlara, alât ve edevat-ı istihsaliye imal ve tamirine mahsus sınaathanelere ihtiyaç vardır ki, Komünist Fırkası bunları Avrupa ve Amerika'daki işçi birliklerinin yardımı ve nihayet içtimai inkılâbın muzafferiyeti ile meydana geleceğine kanidir.

14. T. K. F. işlemeye muktedir bütün fertlere umumi iş mükellefiyetinin tatbik ve istihsal için asgari bir miktar tayin edilmesini ve çalışmak istemeyen tufeyliler için iş komuna (ocak)ları açılarak hükümet tarafından bunların da müstahsil bir hale getirilmesini iltizam eder.

15. Umumi iş ocaklarında çalışmayan kadınlar için şerait-i iktisadiyesi müsait olan yerlerde ev sanatları açılacaktır.

KÖY İKTİSADİYATINA DAİR

16. T. K. F. toprağı kolunun gücüyle işleyen rençberler menfaatine olarak devlet namına tespit ve tahkim eder.

17. T. K. F. çiftçilik işinin komünizm esasına ileri götürülmesi ve istihsalin ayrılması nokta-i nazarından aşağıdaki çarelere müracaat eder:

(elif) T. K. F. esas itibariyle büyük çiftçiliğe taraftardır. Binaenaleyh evvel emirde fertler elinde olup da fenni usulde idare olunan çiftlikler büyük istihsal usulüyle devlet tarafından işletilir.

(be) Umumiyetle ekilmeyen veya sahipleri tarafından işletilmeyen topraklardan muayyen bir miktarını müştereken işleterek bir çiftlik haline getirmek isteyenlere her suretle yardımla (çiftçi kommunaları) teşkiline çalışılır.

(pe) Sahipleri tarafından işlenmeyen toprak veya alelade çiftlikler rençberler arasında evvela hiç toprağı olmayan veya mevcut toprağı kendisine yetmeyen köylülere, ikinci derecede şehirden köye nakledip müştereken çalışmak isteyen amele ve ahali teşkilatlarına ve nihayet yine bu kısım amele ve ahaliden teşkilat vücuda getirmeye muvaffak olmayan fertlere tevzi olunur.

(te) Bir veya diğer suretle talibi zuhur etmeyen veya talibi zuhur etse de hükümet tarafından işletilmesi muvafık görülen toprak ve çiftliklerin emaneten işletilmesi hükümetçe taht-ı karara alınabilir.

18. Bağcılık, bahçecilik, dutçuluk, arıcılığa ait fenni suretle idare olunan büyük teşebbüsler devlet tasarrufuna intikal edip emaneten idare olunabilir.

19. Çiftçilikte kullanılan mal, davar ve alât edevat gibi canlı, cansız demirbaş emval madde (16)da gösterilen derecat ile rençberler arasında ihtiyaca göre tevzi olunur. Bu emvalin mümkün olduğu kadar kullanıldıkları yerlerden ayrılmamasına ve bu surette harap ve zayi olmaktan ve muattal kalmaktan muhafaza edilmesine çalışılmalıdır.

20. Toprak işleticiler elinden alınarak kendi emeğiyle yaşayan halka mal edilmekle beraber ekincilik usulüyle ilerlemesine ait her türlü çarelere girişilir. Bu meyanda ziraat mütehassıslarının seferber haline getirilerek fenni çiftliklerle süthanelerin ve at, sığır ve tavuk çiftliklerinin arttırılmasına ve koyunculuğun terakkisine, toprağın ve

tohumun ıslahına, ekinci âlat ve edevat-ı fenniyesinin geniş mikyasta intişarına ve âlat ve edevat için tamirhaneler açılmasına ve köylerle şehirler arasında yollar inşasına ve halk bankası marifetiyle rençberlere, müşterek çiftçi teşebbüslerine yardım edilmesine çalışılacaktır.

21. T. K. F. köylerde maraba ve yarıcı gibi büsbütün topraksız veya toprağı olup da işlemek için sair vasıtalara malik olmayan rençberlere yani proletarya ve nîm proletarya sınıflarına istinat eder. Bu sınıflar arasında 'fıkara köylü birlikleri' vücuda getirmekle beraber siyasi hücrelerde açmak suretiyle sınıfi ve siyasi terbiyenin kuvvet bulmasına çalışmak fırkanın esas vazifelerindendir.

22. T. K. F. köylerde başlayacak mübarezede, kuvveti bilhassa mütegallibelerin gasp ve ihtikârlarına nihayet vermek cihetine sarf edip kendi emeğiyle yaşayan orta sınıfları ise mütegallibe elinden kurtarmak suretiyle fıkara köylü tarafına alınmak üzere lazım gelen çarelere tevessül eder.

23. Köy iktisadiyatına ait tevzi ve tanzim işleri köy şuraları tarafından icra edilir.

TEVZİ VE İSTİHLÂK

24. T. K. F. mahsulât ve mamulâtın halk arasında taksim ve istihlâkında eski ticaret usulüne esas itibariyle muhaliftir. Binaenaleyh halk arasında istihlâk kooperatiflerinin teşkil ve tamimiyle mutavassıt tufeyli sınıfların ortadan kalkmasına hizmet eder.

25. Fırka en faal azalarıyla işçi dernek ve birlikleri azasını bu istihlâk kooperatiflerini idareye sevk ederek, eski kooperatiflerdeki kâr ve tasarruf fikri yerine refah ve saadet-i beşere hizmet edici insani ve inkılabi maksatların tesisine ve işçi halkı bir şebeke halinde kaplayacak bu kooperatifler vasıtasıyla memlekette komünizm hayatının yeni şartlarını tatbike müsait zeminler hazırlar.

26. Türkiye'de demiryollarıyla diğer vesait-i nakliyenin tekâmül etmemesi tevzi ve istihlâk teşkilatında radikal (cezri) ve ihtiyatsız hareket ile büyük iktisadi buhranların hudüsüne sebebiyet vereceğini nazar-ı dikkate alan fırka, vesait-i nakliye ve tevziyenin tekâmülüne kadar şehir ve köylerde pazar ve panayırlara inkişaf vererek müstahsillerin doğrudan doğruya alışveriş etmelerine müsait şartlar ihzar ve bu gibi yerlerde mübadeleye kazanç mukabilinde olmayarak vasıtalık edebilecek kooperatifler küşat eder.

BANKALARA DAİR

27. T. K. F. sermayedarlar hâkimiyetinin merkez sıkletini teşkil eden bilcümle bankaları millileştirerek, yalnız amele ve rençber sınıflarının istihsal ve mübadele işlerine yardım ve ancak bu şekilde 'halk bankası' açılmasını temin eder.

28. Fırka istihsal ve tevzi münasebetlerinin komünizm esaslarına muvafık bir surette teessüs etmediği bir devirde paranın ortadan kalkmayacağına kani olmakla zenginlerin faizcilik ve her türlü dalavere ve borsa oyunlarıyla fıkara halkı soymada devamlarına mani olacak her tedbire girişir. Külliyetli miktarda paranın bankalarda muhafaza olmasını kanun ile tevsik ve umumiyetle para ticaretini men eder.

29. Fırka muhtelif istihsal müesseseleri arasındaki muamelatın mütekabil hesabat-ı cariye ve mal mukabili çekler vasıtasıyla görülmesi işlerini genişleterek halk

bankasının iktisadi müdavele için merkezi muhasebat müessesesi haline getirilmesini iltizam eder.

VERGİLERE DAİR

30. T. K. F. esas itibariyle işçi halka tarh ve tevzi olunan her türlü verginin kaldırılmasını hedef ittihaz eder. Fırka için, devleti bütçe yalnız hükümetin değil, belki müstahsil heyet-i içtimaiyenin bilcümle istihsalât ve istihlâkını muvazene eden bir kanun olmalıdır.

31. Devlet masarif ve teşebbüsatının temini için sınıfi mübarezenin henüz başladığı inkılâp devrinde muvakkat olarak vergi usulüne müracaat edilecek, şu kadar ki tarz-ı tevzide fıkara ve işçi halkın menfaatleri göz önünden uzak tutulmayacaktır. Bu kabilden olarak bütün servet sahiplerine toptan ve külliyetli tazminat tarhı caiz olduğu gibi aşâr mahsulüne göre mütezayit bir usulde, vergilerde müterakki esasta tarh edilecektir.

MESKEN VE İAŞE MESELESİ

32. T. K. F. sermaye sahibi muhtekir sınıfların zevk ve sefalarına makar olan büyük bina ve kâşaneleri şimdiye kadar karanlık ve rutubetli yerlerde yaşayan fıkara işçi sınıflarına tahsis eder (halkın aile teşkilatına ait âdat ve hissiyatı nazar-ı dikkate alınarak tedbirler ittihaz olunur.) Bunların hayat şartlarını kolaylaştırmaya, bunlardan istidat ve kabiliyeti olanların da halk maarif ve sıhhat-ı umumiyesine ait yerler haline getirilmesine çalışır.

33. Bundan başka şehir ve köylerde evsiz kalan veya evleri pek fena olan amele ve rençber ailelerine mahsus olmak üzere yeni binalar vücuda getirmeye çalışır, işçi sınıfların az zahmet ve masrafla iaşelerini temin edebilecek umumi aşheneler açmaya delalet eder.

İŞÇİLERE DAİR TEMİNAT

34. T. K. F. çalışma müddet ve tarzlarına ait âtideki şartları esas olarak kabul eder.

(elif) Bütün amele işçi iş müddeti günde (8) saattir.

(be) Onsekiz yaşından aşağı olanlarla toprak altında çalışanlar için günde azami (6) saattir.

(pe) Onaltı yaşından aşağı çocukların işten men'i.

(te) Onsekiz yaşından aşağı olan gençler ve umumiyetle kadınların gece iştigallerinde çalışmalarına müsaade olunmaması.

(se) Umumiyetle kadın işçilerin vaz-ı hamleden sekiz hafta evvel ve sonra için yevmiyeleri tamamen verilmek şartıyla işten istisna edilmeleri.

(cim) Emzikli kadınlara iş zamanında her üç saatte yarım saat emzirme teneffüsü verilir.

(ha) Alelumum mesai erbabına haftada kırkiki saatlik mütemadi bir istirahat verileceği gibi bir senelik mesai müddeti zarfında her çalışana senede iki ay devam etmek ve mütemadi olmak üzere mezuniyet verilir ve bu müddet zarfında çalıştığı zamanlar gibi maaş ve iaşesi verilir.

(dal) Amele ve iş ocaklarında sıhhi şartların teftiş altında bulundurulması, hasta olanların meccanen tedavi edilmesi.

35. Her ne surette olursa olsun iş kabiliyetini kaybeden amele ve rençberlere bunlar tarafından infakı zaruri olan aileleri efradının ve herhangi bir surette ölen amele ve rençberlerin keza kimsesiz kalan ve muavenete muhtaç olan aile efradının ihtiyaçlarını temin eder.

36. İşlerinin şerait-i sıhhiye ve hayatiyesi kadar işin tertip ve intizam dairesinde görülecek istihsalin yükselmesi heyet-i içtimaiyenin saadet ve refahı nokta-i nazarından elzem olduğundan bu fikrin amele ve rençber birlikleri içinde neşriyle, ev sanatlarına da şamil olmak üzere bu cihetlerin kontrol edilmesi için işçi dernek ve birlikleri içinde teftiş heyetleri vücuda getirilir.

SIHHAT-İ UMUMİYEYE DAİR

37. İşçi halkın ırken sefaletine sebebiyet veren sari ve müstevli hastalıklarla mübarezeyi fırka olarak esaslı maksatlarından biri ad eder. Ve bunda muvaffak olmak için her türlü çarelere girişir. Hususi eczahanelerin, hastahanelerin, sanatoryumların, kaplıcaların millileştirilerek halk istifadesine hasrı ve sâri hastalıklara mahsus ve geniş mikyasta muayene ve tedavihaneler açılması ve bu maksada hizmet edecek vasıtalardandır.

38. T. K. F. ahlak ve sıhhat-i umumiyeyi mahv eden müskirat, fuhuş, kumar gibi fenalıklara, afyon ve esrar gibi mükeyyifat istimaline karşı şiddetle mücadele eder. Ve müskirat, afyon imal ve füruhtunu katiyen men ile bunların yalnız fenni ve kimyevi ihtiyacata yetecek kadar istihsaline müsaade ve devlet vasıtasıyla lazım gelen müesseselere tevzi olunmasını temin eder.

39. Fırka, müessesatın şerait-i sıhhiyesini teftiş ve halkın sıhhatine nezaret ve hizmet etmek üzere seyyar tabip ve eczacılar ve küçük sıhhiye memurları tayin ve şehirlerde küçük sıhhiye memurları yetiştirilmesine mahsus mektepler açarak sıhhat-i umumiyenin muhafazasına ve yükselmesine çalışacaktır.

ORDU VE ZABITA İŞLERİNE DAİR

40. T. K. F. esasen insanlar arasında harp ve kıtale alet olan şimdiye kadar mütehakkim sınıfların tegalluplarını idameye hizmet eden orduların mevcudiyet ve faaliyetine karşı olmakla beraber yeryüzünde zengin ve mülkdar sınıflarla mazlum amele ve rençber sınıfları ve emperyalist devletlerle müstemleke ve nim müstemleke halindeki mazlum milletlerin arasındaki davanın devam ettiği bir sırada tedafüi bir kuvvet olmak üzere inkılâpçı ruhta amele ve rençber sınıfların müdafii kızıl orduların teşkilini terviç eder.

41. Beynelmilel azatlık cidaline girmiş ve yeryüzünde mazlum ve fıkara sınıfların diktatörlüğüne (hâkimiyetine) taraftar olmuş olan memleket ordularının bu maksadı sonuna kadar takip edecek bir şekil ve hale getirilmesi lazımdır.

Bunun için aşağıdaki şartlara riayet olunur:

(elif) Umumiyetle sermayedarlığa ve emperyalist devletlere taraftar olup son ve kati cidalden uzaklaşan zengin ve mülkdar sınıfların silahları toplanarak yalnız fıkara

ve mazlum amele ve rençber halkı silahlandırır. Burjuvazyaya mensup ve taraftar olan adamlar ordunun idare, nakliyat ve sair hizmetlerinde kullanılır.

(be) Amele ve rençber sınıflar arasında gündelik işlerine engel olmayacak surette askeri terbiyenin tamimine aynı zamanda ordu bir mektep haline getirilerek siyasi ve iktisadi terbiyeye dikkat olunur. Askeri kıtalar içinde fırka hücreleri açılarak sınıfi mübarezenin kızıl asker ruhunda derinleşmesine çalışılır.

(pe) Askeri kumandanlar yanında askerin siyasi ve iktisadi terbiyesine ve eski devir zabitlerin irticaa hizmet etmemelerine bakacak amele ve rençber hâkimiyetine taraftar ve fırkaya mensup müfettişler tayin olunur.

(sin) Kızıl ordu içinde amele ve rençber ruhunun hükümran olması, sermayedarlık ve emperyalizme karşı mübarezenin kuvvet bulması için evvel emirde küçük zabitler anlayışlı amele ve rençberlerden tayin edilir ve bu gibilerin az zamanda artırılmasına yardım edecek kısa müddetli harbiye mektepleri açılır.

42. Şehirler ve köylerde zabıta işleri şuralar yanında olmak üzere amele ve rençberlerden teşkil olunacak milis teşkilatına verilir.

MAHKEME İŞLERİ

43. T. K. F. mahkeme işlerinde de tamamıyla halkçı ve inkılâpçı esaslar kabul eder. Muhtelis şekil ve isimlerdeki mahkemeler ilga edilerek bunların yerine azası amele ve rençber tarafından intihap edilecek bir şekilde 'halk mahkemesi' usulünü kabul eder.

44. Eski kanunlardan amele ve rençber sınıfları için artık hükmü kabil-i tatbik olamayacakları şuralar cumhuriyetinin âli makamınca tayin edilen kanunlar ilga ve mazlum halkın ihtiyacına muvafık yeni kanunlar neşr olunur. Cezası kanunlarda yazılı olmayan cürüm ve meselelerde mahkeme içtimai inkılâp esaslarına ve halkın vicdanına muvafık surette serbest olarak hareket eder.

45. Ahalisi az köy ve çiftlikler için merkezi şuralar tarafından seçilmiş seyyar hâkimler gönderilir.

46. Ceza işlerinde insanların ahlakını tezhip ve tasfiyeye hizmet edecek son esaslar kabul olunur.

MAARİF VE HARS İŞLERİ

47. T. K. F. zengin ve mülkdar sınıflara inhisar etmiş olan maarif ve harsın içtimaileştirilip işçi halk içinde intişarına hizmet eder.

48. Fırka nazarında mektep, insanlar arasındaki iştirakçiliğe ait terbiyeyi verecek ve müstakbelde komünizmin fiilen tatbikine muhtekir yeni işçi nesli yetiştirecek bir müessesedir.

49. Bu hususta şuralar hükümetinin ilk devr-i teessüsünde tatbik olunacak tedbirler:

(elif) Erkek ve kız çocuklarına şamil olmak üzere onyedi yaşına kadar mecburi ve meccani tahsil:

(be) Umum ve fenni terbiyeyi bir şekilde 'işçi mekteplerinde' vermek ve bu mekteplerde okuyanların müşterek hayata alışmalarını temin edecek surette mektepte ya-

tırılıp yedirilme ve giydirilmelerini ve tahsile ait levazımı hükümet hesabına olarak temin etmek;

(pe) Şehir ve köylerde açılmış iş mektebi talebelerine mektep haricinde sanata ve çiftçiliğe ait tatbikat dersleri verilerek kendilerinin hayata tecrübe ile girmeleri sebeplerini hazırlamak;

(te) Anaları kulluktan kurtarıp umumi istihsal işlerine sokabilmek üzere küçük çocuklar için çocuk yuva ve bahçeleri gibi mektepten evvele ait müesseseler açmak;

(se) Mektebe giremeyecek derecede yaşlı amele ve rençberlere okuyup yazma öğretip siyasi ve inkılabi terbiye verecek gece dersleri, kütüphaneler, halk mektepleri ve halk darülfünunları açarak mektepten hariç talim ve terbiye işçileri temin etmek;

(cim) Halkçı ve inkılâpçı muallimler yetiştirecek, ulûm ve fünunun terakkisine sanayi-i nefise zevkinin intişarına hizmet edecek büyük mikyasta darülmualliminler, darülfünunlar, atölyeler, müzeler, meşherler açmak ve buralara amele ve rençber evlatlarının girip faydalanmalarına hizmet etmek;

(çim) Ders kürsülerini eski usul ve merasim tekellüfatından kurtararak genç ve muktedir müderrislerin halk içinde maarif ve hars ruhunu neşr etmelerine müsait zeminler hazırlamak;

(dal) Halk ve gençlerin bedeni terbiyesinin temini için şehirlerde ve köylerde spor ve jimnastik mahalleri tesis eylemek ve izci teşkilatı yapmak;

(he) Halkın her hususta tenevvürü için seyyar kütüphaneler tesis eylemek.

(Atatürk'ün özel kütüphanesi, Çankaya: 320)
(Mete Tunçay, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982, sf. 142-153)

Ek - 2
Türkiye Komünist Fırkası Teşkilat Nizamnamesi

TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI

TEŞKİLAT NİZAMNAMESİ
(1920 senesi 10-16 Eylülünde Bakü'de içtima eden Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresinde kabul edilmiştir.)

Çıkaran
Türkiye Komünist Fırkası
Bakü - 1920

TEŞKİLAT NİZAMNAMESİ

I. FIRKA NAMZET ÂZÂLARINA DAİR

1- Fırka programını kendine meslek ittihaz edip teşkilatlardan birinde çalışan, fırka kararlarına tâbi olan ve verilmesi lazım gelen kaydiyeyi ödeyen herkes fırka âzâsı sayılır.

2- Fırkaya evvel emirde namzet olarak, âzâdan ikisinin tahriri tavsiyesiyle ve heyet-i idare kararıyla yazılmak mümkündür.

3- Bu namzet, rençper ve ameleden ise üç ay ve diğer sınıflardan ise altı ay müddet zarfında; fırka siyasetine iyice vakıf olduktan ve kendisinin şahsi meziyeti fırka âzâları tarafından tanındıktan sonra idare heyetinin tavassutu ve umumi içtimaın tasdiki ile âzâlık hakkını kazanabilir; ancak ahval-i fevkalâdede gerek idare heyetinin inhasıyla ve gerekse re'sen merkezi heyet bu müddetlere bakmayarak kısa bir zamanda âzâ kayd etmek salahiyetini haizdir.

4- Fırka içtimalarında namzetler müzakereye iştirak hakkına maliktirler: Ancak karar için rey vermek hakkı bilfiil âzâ olanlara mahsustur.

5- Namzet ve âzâlar her ay mensup oldukları teşkilat kasasına muayyen aylığı öderler.

II. TEŞKİLAT HAKKINDA

6- Fırka teşkilatına esas kaide halk usulünce merkezciliktir.

7- Fırkada merkezcilik memleket ve toprak esasına göre kararlaşır, herhangi bir mıntıka teşkilatı o mıntıkaya mensup kısımların yüksek merkezi sayılır.

8- Her teşkilat yerli işlere ait meseleleri kendiliğinden hâl edip bitirir.

9- Her teşkilat azalarının umumi içtimai kongresi, bu teşkilat için yüksek makam sayılır.

10- İdare heyeti, hücrelerde umumi içtimaları, müteaddit hücreleri birleştiren teşkilatlarda ise kongreleri tarafından seçilir.

11- Fırka teşkilatları merkezcilik cihetiyle şöyledir: (Elif) Toprak itibariyle bütün Türkiye teşkilatlarının umumi kongresi ve kongrede seçilen merkezi heyet; (be) vilayetler: vilayet kongreleri, vilayet idare heyetleri; (te) sancaklar: sancak kongreleri, sancak idare heyetleri; (se) kazalar: kaza kongreleri, kaza idare heyetleri; (cim) nahiye kongreleri, nahiye idare heyetleri; (çim) köyler, şehirler, sınaathaneler, hükümet idareleri içindeki teşkilatlarla diğer hücreler, bunların umumi içtimaları ve idare heyetleri.

12- Mali ve siyasi hesap vermek, bir veya müteaddit hücreler ve teşkilat kararlarına dair arada çıkan iddia ve ihtilafları hâl etmek hakkı aşağıdan yukarıya doğru ve aşağıdaki makamlara aittir: nahiye teşkilatı idare heyeti ve kongresi, kaza teşkilatı idare heyeti ve kongresi, sancak teşkilatı idare heyeti ve kongresi, vilayet idare heyeti ve kongresi, merkezi heyet ve umumi kongre.

13- İdare heyeti huzurunda gençlere, kadınlara ve başka başka dilde söyleşen milletlere mahsus olmak üzere ayrıca şubeler açmak mümkündür; bu şubeler için merkezi heyet tasdikiyle ayrıca talimat neşr olunur.

14- Sancaklara kadar olan büyük teşkilatlar, sancak idare heyetleri tarafından tasdik ve vilayet idare heyetinin teyidine arz olunur. Sancak ve vilayet idare heyetleri merkezi heyetine tasdik ve teyit ettirilir.

15- Her teşkilat böylece daha yüksek teşkilatlar tarafından tasdik ve teyid olunduktan sonra kendisine mühür ısmarlayabilir.

İhtar - Teşkilatlar ihata ettikleri faaliyet mıntıkasına göre vilayet, sancak, kaza, nahiye, şehir ve köy teşkilatları namını alarak mesela Erzurum vilayet teşkilatı veya Erzurum şehir teşkilatı... ilah, diye yad olunur.

III. MERKEZİ TEŞKİLATA DAİR

16- Fırkanın en yüksek müessesesi sayılan umumi kongre, yılda bir defa olarak davet olunur. Ruznamesi içtima vaktinden en azı iki hafta evvel ilan edilir. Kongreye ne kadar âzâ için bir vekil gönderilmesi meselesi, merkez-i heyet ile kongreden evvel toplanacak hazırlık konferansı tarafından tayin olunur.

17- Bundan başka lüzum görüldükçe fevkalâde kongreler davet olunabilir; fevkalâde kongre merkezi heyetin teşebbüsü veyahut sonuncu kongrede hazır bulunan azadan yarısının talebiyle içtima eder; fevkalâde kongre sonuncu umumi kongrenin temsil ettiği fırka azaları sayısının yarısından fazlasını temsil ettiği halde toplanıp iş görmeye haklı olur.

18- Fevkalâde kongreyi merkezi heyet iki hafta zarfında davete teşebbüs etmediği halde, kongreyi talep eden teşkilatlarca kongre davet heyeti meydana getirilip işe girişilir; bu heyet merkezi heyetin bütün haklarına malik olur.

19- Umumi kongre, (elif) Merkezi heyetin siyasi, mali hesabını dinler; teftiş komisyonu ve saire gibi heyetlerin layihalarını gözden geçirir; (be) ister ise, fırkanın programını yeniden tetkik eder ve lüzum görürse, bazı cihetlerini de değiştirebilir;

(pe) siyaset-i hazıraya dair istikamet yollarını tayin eder; (te) merkez heyeti azalarını ve teftiş komisyonunu yeniden seçer.

20- Merkezi heyete (7) ve (3) aza namzedi seçilir; azalardan bir kısmı daimi olarak başka işe gönderildikleri halde yerlerine namzetlerden, bunların aldıkları rey sırasıyla yeni azalar alınırlar.

21- Merkezi heyet diğer fırka ve müesseselerle münasebete girişeceği ve içtimai mahiyetteki işleri idare edeceği gibi fırka matbuatının tahrir heyetini tayin ve kontrol etmek için ayrı şubeler açar. Merkezi kasayı idare de merkezi heyete aittir.

22- Merkezi hükümete ait müessese ve meclislerdeki işlerle alâkasını buralardaki fırka azalarının fraksiyonu vasıtasıyla temin eder.

23- Merkezi heyet en az haftada bir defa olmak üzere toplanır.

24- Merkezi heyet her altı ayda vilayet idare heyetleriyle payitaht idare heyetlerinin vekillerinden mürekkep konferanslar davet eder; bu konferanslar fırkanın muhtelif yerlerdeki teşkilatına ait faaliyet ve icraatını tetkik ve muvaffakiyetini temine ait karar ve tedbir ittihaz eyler.

25- Merkezi heyet ayda bir defa vilayet ve payitaht idare heyetleri ise sancak kongreleri tarafından seçilir.

26- Teftiş komisyonu üç kişiden teşkil olunur. Komisyon muayyen zamanlarda kasayı teftiş edip layihasını merkezi heyete verir. Gelecek umumi kongre için ayrı layiha hazırlanır.

IV. VİLAYET - SANCAK TEŞKİLATLARINA DAİR

27- Vilayet idare heyetleri, vilayet kongreleri; sancak heyetleri ise sancak kongreleri tarafından seçilir.

Bu kongreler mensup oldukları vilayet veya sancak teşkilatlarının mercileri sayılırlar.

28- Bu idare heyetlerinden her birinin yanında işleyecek mali teftiş komisyonu seçilir.

29- Vilayet ve sancak kongreleri altı ayda bir defa olarak davet olunurlar.

30- Vilayet ve sancaklarda lüzumuna göre fevkalâde kongreler çağrılması ve fırka azasından ne kadarı başına vekil tayini meselesi, merkezi teşkilat faslındaki maddelere göre tayin edilir.

31- Bu kongrelerden her biri ait oldukları teşkilat idare heyetinin mali ve siyasi hesabını ve teftiş komisyonunun layihasını dinledikten sonra yeni heyeti ve yeni teftiş komisyonunu seçer.

32- Vilayet ve sancak idare heyetleri beş azadan teşekkül eder.

33- Vilayet ve sancak idare heyetlerinden her birinin yanında, şehir ve köy amele ve rençper halkı içinde çalışacak ve hükümetle münasebete girişecek ve matbuatı idare edecek, maliye ve kasa işlerini görecek daha yüksek teşkilat idare heyetlerine layiha takdim edecek şubeler açılır ve bunlara ait işler, merkezi teşkilata dair fasıldaki esaslara göre görülür.

34- Vilayet ve sancak idare heyetleri haftada bir defadan aşağı olmamak üzere lüzum olan her vakitte toplanıp işlere bakarlar.

35- Vilayet idare heyetleri sancak idare heyetlerinden, sancaklar ise kaza, kazalar

ise nahiye idare heyetlerinden vekiller davet edip her ay için bir defa konferans tertip ederler; bu konferansların kararları teşkilatın faaliyetine ait layiha ile mülhakata bildirilir.

36- Vilayet ve sancak idare heyetleri, kaza ve nahiye idare heyetleri vasıtasıyla köylerdeki teşkilat işlerini yakından takip eder. Bundan başka, şehir teşkilatlarının umumi içtimalarına zaman işleri hakkında sık sık malumat verir.

37- Vilayet kongreleri, umumi kongreye ve diğer kongreler kendinden yüksek teşkilat kongrelerine vekillerini seçerler.

V. KAZA VE NAHİYE, KÖY VE ŞEHİR TEŞKİLATLARINA DAİR

38- Kaza ve nahiye, köy ve şehir teşkilatlarının yüksek makamı, bu teşkilatlara giren azaların umumi içtimaları ve bunların kongreleridir.

39- Kaza ve nahiye, köy ve şehir teşkilatlarının umumi içtimaları, ayda bir defadan az olmamak üzere, davet olunurlar; eğer bu teşkilatlar, kongre davet edecek derecede terakki edememişlerse, umumi içtimalar, kongre hukuk ve vezaifini haiz olurlar. Bu takdirde umumi içtimalarda idare heyetlerinin mali ve siyasi hesapları dinlenir; yeni idare heyetleri mali teftiş komisyonları ve daha yüksek teşkilat kongrelerine de ve killer seçilir.

40- Kaza, nahiye, köy ve şehir idare heyetleri üç azadan mürekkep olarak üç mah müddetle teşekkül eder.

41- Kaza, nahiye, köy ve şehir idare heyetler, bu kaza, nahiye, köy ve şehir içindeki bütün teşkilatlara nezaret eder. Bundan başka bu heyetlerin yeniden hücreler açmak ve açılanları tasdik için sancak teşkilatlarına arz etmek; dersler, mitingler tertip etmek, gazeteler ve faydalı kitaplar ve beyannameler neşretmek, kasa muamelatına bakmak, işlerine dair her ay sancak idare heyetlerine haber vermek gibi vazifeleri vardır.

VI. FIRKA HÜCRELERİNE DAİR

42- Fırka teşkilatının esası hücrelerdir. Herhangi bir yerde en az üç komünistin birleşmesiyle hücre teşkil olunabilir. Bu hücreler, sancak, kaza, nahiye, köy ve şehir idare heyetleri tarafından tasdik edilmedikçe resmi sayılmaz.

43- Azası 500'den fazlaya çıkan hücreler hale göre birkaç kısma ayrılabilir.

44- Asıl vazifesi, şehir işçilerine, fukara köylü ve rençperleri birbirilerine yakınlaştırıp bağlamaktan ibaret olan bu hücrelerin başlıca görecekleri iş: 1) Muhtelif yerlerdeki halk içerisinde fırkanın şiarlarını neşretmek, 2) Yeni azalar bulmak, 3) Mensup oldukları idare heyetinin teşkilat ve teşvikât işlerini meydana çıkarmak, 4) Memleketin iktisadi ve siyasi işlerinde fırkanın maksatlarını meydana getirmeye her surette çalışmak,

45- Hücre, gündelik işlerini görmek için bir ay müddetle üç kişilik bir idare heyeti seçer.

VII. FIRKA DİSİPLİNİNE DAİR

46- Fırka azası ve teşkilatları arasında disipline (intizama) riayet meselesine ziyadesiyle dikkat olunmak lazımdır. Fırkanın salâhiyettar müesseseleri tarafından verilen kararlar, teşkilatlarca hemen icra olunmalıdır. Bununla beraber, fırka içinde her meselenin tamamıyla serbest olarak müzakeresine imkân verilir.

47- Yukarı teşkilatların kararlarını işlememek ve fırkanın fikirlerine hizmet etmemek bir cürüm teşkil eder. Bu yolda kabahatli olan teşkilatlar daha yüksek olan teşkilat tarafından evvela tevbih edilir ve ikinci derecede dağıtılıp muvakkat idare heyeti tayin olunarak esbabıyla beraber merkezi heyete bildirilir. Kabahatli azalar ise, birinci derecede tevbih edildikten sonra ikinci derecede bulundukları mesuliyetli işlerden muvakkaten geri çağrılırlar veya fırkadan büsbütün çıkarılırlar. Hale ve kabahatin derecesine göre mesele umumi içtimada veya gazete ile ilan veya mahkemeye havale olunur.

48- Fırka aza ve teşkilatları arasındaki bütün ihtilafları, herhangi bir yoldaş hakkındaki şikayatı hal için üç kişiden mürekkep yoldaş mahkemesi teşkil olunur. Cürüm ve ceza hakkındaki bütün kararlar bu mahkeme ile verilir. Ve mensup olduğu idare heyetince icra edilir. Ve merkezi heyete malumat verilir. Yoldaş mahkemesinin vazifesi hususi talimat ile temin olunur.

VIII. GELİR VE MASRAFLARA DAİR

49- Fırkanın geliri fırka azalarının kaydiye ve aylıkları ve yüksek merkezi teşkilatların verecekleri yardım akçeleri ve saireden ibarettir. Azaların kaydiye bedeli her ay verecekleri aylığın dört misli ve aylık bedeli bir ayda kazandıkları paranın yüzde yarımdan yüzde ikisine kadar müterakki surette olmak üzere tayin edilir.

Fırkaya; tiyatrolar, konferanslar, yarışlar, konserler ve saire tertibiyle varidat temini caizdir. Diğer yardım ve teberrular da kabul olunur. Bunların kabul veya reddini takdir hakkı merkezi heyete aittir.

50- Azalar bir defaya mahsus olmak üzere kaydiye verirler.

51- Muayyen gündelik ve maaşları olmayan köylü ve rençperler gibi fırka azalarının kaydiyeleri ayrıca tayin olunur.

52- Üç ay zarfında aylığı ödemeyen azalar muvakkaten azalık hakkından mahrum edilirler. Aylığı ödemeye mani olan bazı sebepler var ise umumi içtimaa arz edilip bunların hakkında ayrıca karar çıkarılır.

53- Her ay toplanan kaydiye ücretlerinin ve aylıkların ve diğer gelirlerin onda bir nisbeti merkezi heyete, diğer onda bir nisbeti sancak idare heyetine ve diğer onda bir nisbeti de vilayet idare heyetine gönderilip geri kalan yüzde altmış ve yetmiş nisbeti yerli teşkilat ihtiyacına sarf edilir.

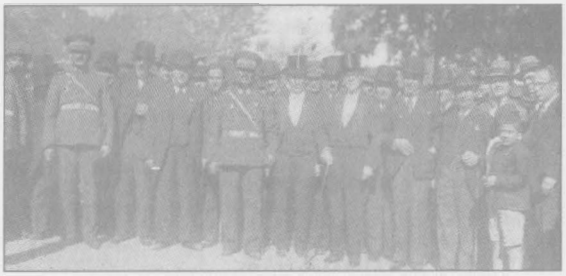
MADDE-İ MÜNFERİDE

54- Bu nizamnameyi tefsir ve herhangi bir maddesine dair talimat neşri hakkı merkezi heyete aittir.

Ek - 3
Tarihi Resimler

Mustafa Suphi'nin babası
Ali Rıza Bey (Özütürk)

Ali Rıza Özütürk 1930 yılında Samsun Valisi ve
Cumhuriyet Bayramı törenleri

'İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi
'Hukuk-u Medeniye' ve Darülmual-
limin-i Ali 'İktisat Müderrisi' ve ka-
patılan 'İfham Gazetesi' Müdir-i Siyasisi
Mustafa Suphi'

ومراسم تخصصات ومذاكرات بر طرفدن قانون
اساسی ایله نظامنامهٔ داخلی به ، دیکر طرفدن ده
او صرف وتعامله کوره تأسس ایده جکدر .

پاریس، ۲۰ ایلول ۹۰۸

مصطفی صبحی

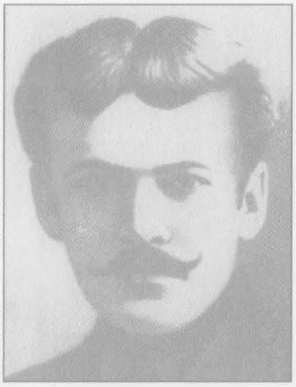
---

[۱] لایحه‌نك صنوفی تعدیل ایلمدن هیئت
عمومیه‌ی حقنده بیان مطالعه ایتمیوری دیکلیور ؟
مذاکرات عمومیه‌یه باشلامادن اول لایحه‌نك طبع وتعمیم
توزیعی ممالك متمدنه‌ده صرف اولدیغندن بو صورتله واقع
اولمش تدقیقات خصوصیه اوعطالات عمومیه‌یه اساس
اولمقدر .

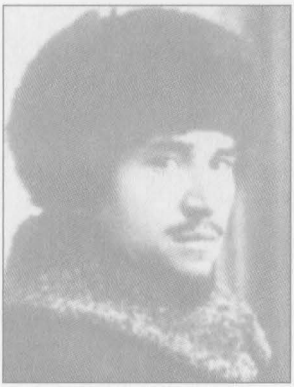
Paris, 20 Eylül 1908, Mustafa Suphi
imzalı 'Bütçe Parlamentoda' başlıklı
makaleden.
Servet-i Fünun No 112, 22 Eylül 1324

Manastır, Bursa, İzmir Milli Eğitim Müdürü, gazeteci, sosyolog Ethem Nejat.

Mollanur Mollazyanoviç Vahidov (1885-1918); Tatar, Müslüman Komünist lider. Müslüman Merkez Komiserliği başkanı, Kazan'ın Çek birliklerince işgali sırasında öldürüldü.

Mirseyid Sultangaliyev (1892-1940); Başkırt, Müslüman Komünist lider. KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) yöneticisi. 1924'te partiden ihraç edildi, 1937'ye kadar çeşitli tarihlerde tutuklandı, 1940'da kurşuna dizildi, 1990'da SSCB Politbürosu tarafından itibarı iade edildi.

Galimcan İbrahimov (1887-1938); Tatar, Müslüman Komünist lider. Edebiyatçı, dilci, gazeteci. Müslüman Merkez Komiserliği başkan yardımcısı, 1919-29 arası Halk Komiserliği Akademik Merkezi başkanı. 1937'de tutuklandı, bir yıl sonra öldü.

Şerif Manatov; (Soldan ikinci ayakta duran) Başkırt, Müslüman Komünist lider. Müslüman Merkez Komiserliği başkan yardımcısı, (Ankara) Hafi TKP Merkez-i Umumi üyesi.

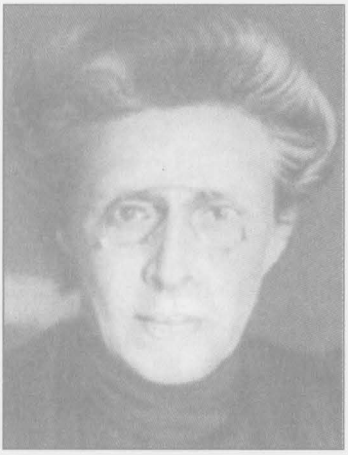
10. 'Kafkas Üçlüsü' denilen Bolşevik liderler; 'Ermeni Anastas Mikoyan, Gürcü Josef Stalin, Gürcü Grigori Ordjenidze.

Mustafa Suphi Taşkent'te. Yanındaki genç kadın Kazan Sosyalist Komitesi Başkan Yardımcısı Emine Muhiddinova.

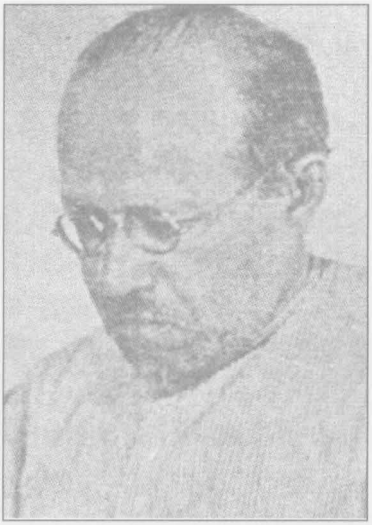
V. İ. Lenin ve Elena Stasova.

Elena Stasova (1873 - 1966); Bolşevik lider, Komintern'in Doğu Şubesi, 'Propaganda ve Hareket Sovyeti' yöneticisi.

Grigory Yevseyevich Zinovyev (1883-1936); Bolşevik lider. Komintern ve Birinci Doğu Halkları Kurultayı Başkanı.

15. Mihail Lazareviç Veltman (1871-1927): Pavloviç adıyla bilinen Bolşevik lider. Komintern'in Doğu uzmanlarından.

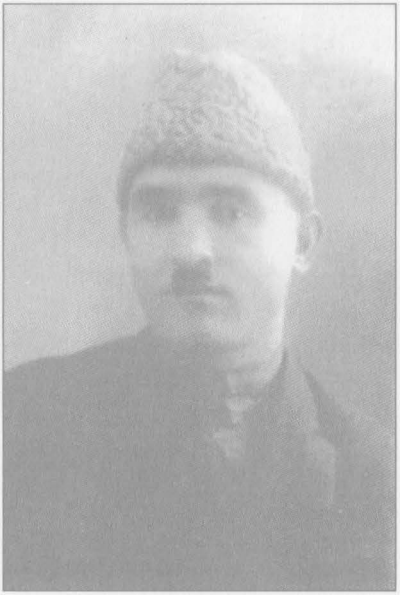
Birinci Doğu Halkları Kurultayı çalışma halinde.

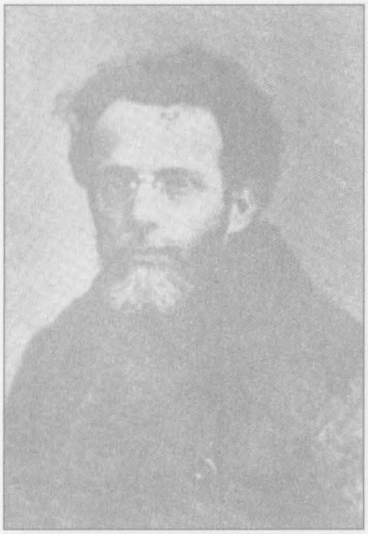
Türkiye Komünist Fırkası Merkez-i Heyet üyelerinin üçü:
(Soldan sağa), azadan Kayserili İsmail Hakkı (Bakü'de kalan),
Ethem Nejat (Katib-i Umumisi), Mustafa Suphi (Reis).

Azadan Hilmi oğlu (Arap)
İsmail Hakkı.

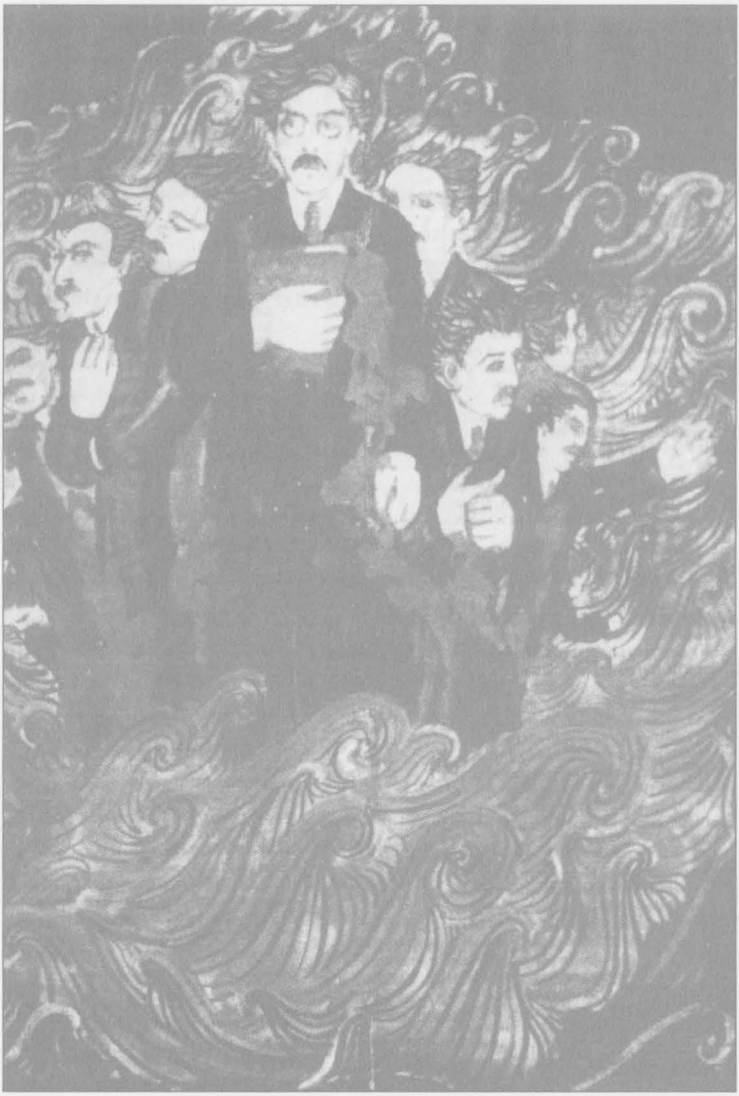
Azadan (Bakü'de kalan)
Süleyman Nuri.

Ahmet Cevat Emre
(1887-1962), Bakü'de kalan
TKF üyesi ve 1922'de
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
(1922) Komintern delegesi.

Mustafa Suphi,
TKF reisi,
(Giresun 1882 -
Sürmene açıkları 1921.)

Gülsüm Karamustafa'nın Mustafa Suphi'nin
tekne yolculuğunu tasvir eden tablosu.

YENİ ÇAĞ

Mustafa Suphi

BARIŞ VE SOSYALIZM PROBLEMLERI

Onbeşlerin sonraki yıllardaki anılmalarından,
1971 Ocak ayında çıkan Yeni Çağ dergisinin kapağı.

KAYNAKLAR

Adıgüzel Hüseyin, Milli Komünizmin Öncüleri-Vahidov, İleri Yayınları, İstanbul 2006

Ahmad Feroz, Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995

Akal Emel, Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm, Tüstav Yayınları, İstanbul 2002

Akal Emel, Türkiye Komünist Partisi'nde Dr. Fuat Sabit Fraksiyonu ve Süleyman Nuri Faktörü, 1920-21 'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, İstanbul 2005

Akal Emel, Mustafa Suphi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8 Sol. İletişim Yay., İst.2007

Akbulut Erden-Mete Tunçay, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Sosyal Tarih Yayınları, İst. 2007

Akçam Taner, Ermeni Meselesi Hallolunmuştur, İletişim Yayınları, İstanbul 2008

Aslan Yavuz, Yeni Belgeler ve Bilgiler Işığında 'Mustafa Suphiler'in Türkiye'ye Dönüşü, Sempozyum 1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Türkiye Sosyal Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 2005

Aslan Yavuz, Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007

Aslan Yavuz, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, T. T. K. Yay., Ank. 1997

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 1991

Akşin Sina, Düşünce ve Bilim Tarihi, Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınları, İstanbul 1990

Aziz Rüstem, Mustafa Suphi'ler (Şahsi Dosyası-Değerlendirmeler-Anmalar), Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2009

Benlisoy Foti -Y. Doğan Çetinkaya, İştirakçi Hilmi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul 2007

Bennigsen A. - C. L. Quelquejay, Sultan Galiyev Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1995

Birinci Ali, Tarihin Gölgesinde, Dergah Yayınları, İstanbul 2001

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü 1920, Koral Yayınları, İstanbul 1990

Bozdağ İsmet, Mustafa Suphi'yi Kim Öldürdü, Emre Yayınları, İstanbul 1992

Carr E. H., Bolşevik Devrimi 1, Metis Yayınları, İstanbul 1989

Cebesoy Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953

Cemal Paşa, Hatıralar, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977

Cerrahoğlu A., Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994

Cilasun Emrah, Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007

Çapanoğlu Münir Süleyman, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, Pınar Yay., İstanbul 1964

Dadrian Vahakn N., Ermeni Soykırımında Kurumsal Roller, Toplu Makaleler Kitap 1, Belge Yayınları, İstanbul 2004

Demirel Yücel (Çeviren), TKP 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1-2, Tüstav Yayınları, İstanbul 2004

Demirel Yücel (Hazırlayan), Arif Cemil, İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları, Arma Yayınları, İstanbul 1992

Dumont Paul, Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995

Erdcha Kamil, Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975

Erdem Hamit, 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010
Erdem Özgür, Galiyev, İleri Yayınları, İstanbul 2009
Erdoğan Fahrettin, Türk Ellerinde Hatıralarını, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1954
Feyzioğlu Turhan, Mustafa Suphi -Türk Ocağından Türkiye Komünist Partisine-, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2007
Georgeon François, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999
Goloğlu Mahmut, Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Nüve-Başnur Matbaası, Ankara 1971
Gürses Hasan Basri (Hazırlayan), Mustafa Suphi, Yaşamı Yazıları Yoldaşları, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1992
Güzel Şehmus, Tanzimat'tan Cumhuriyete İşçi Hakları ve Grevler, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985
Hanioğlu Şükrü, Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük, İletişim Yayınları, İstanbul 1989
Hikmet Affan, Milli Azatlık Savaşı Anıları, Tüstav Yayınları, İstanbul 2006
İleri Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, Anadolu Yayınları, İstanbul 1970
İşlet Banu, Cemile Moralıoğlu Kesim, Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, Sosyal Tarih Yay., İst., 2008
Kanat Dilek A. (Derleyen ve Türkçeleştiren), Mustafa Suphi, İlk Yazılar 1908-1910, Amaç Yayınları, İstanbul 1989
Kakınç Halit, Sultangaliyev ve Milli Komünizm, Bulut Yayınları, İstanbul 2003
Kandemir Feridun, Atatürk'ün Kurdurduğu Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1966
Karabekir Kazım, İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı, Tekin Yayınevi, Ankara 1990
Karabekir Kazım, İstiklal Harbimiz, Yüce Yayınları, İstanbul, 1990
Kaygusuz Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi, İzmir B.B. Kültür Yayını, İzmir 2002
Koç Yıldırım, Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar, Ataol Yayıncılık, İstanbul 1992
Komintern Belgelerinde Türkiye-1, Kurtuluş Savaşı ve Lozan, Kaynak Yayınları, İstanbul 1977
Kuran Ahmet Bedevi, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, Baha Matbaası, İstanbul 1956
Kurat Akdes Nimet, Türkiye Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990
Langevin Paul, Pozitivizmin Ortaya çıkışı ve Gelişimi, Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006
Lenin V. İ., Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, Sol Yayınları, Ankara 1993
Lenin V. İ., III. Enternasyonal Konuşmaları, Pencere Yayınları, İstanbul 1989
Mardin Şerif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İletişim Yayınları, İstanbul 2007
Mardin Şerif, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985
Marx Karl, Siyasi Yazılar, Fransa'da İç Savaş, Hil Yayınları, İstanbul 2003
Mustafa Suphi ve Yoldaşları '28-29 Ocak 1921'i unutma!' İnfo-Türk Ajansı, Brüksel 1975
Nesimi Abidin, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler, Promete Yay., İst., 1979
Nur Rıza, İlk Meclisin Perde Arkası 1920-1923, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007
Nuri Süleyman, Uyanan Esirler, Tüstav Yayınları, İstanbul 2002
Orhon Hayri -Celal Kasapoğlu-Mehmet Belek, Meşhur Valiler, İçişleri Bakanlığı Yay., Ank. 1969
Perinçek Mehmet, Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007
Rorlich Azade-Ayşe, Volga Tatarları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000
Rozaliev Y. N., Türkiye Sanayi Proletaryası, Yar Yayınları, İstanbul 1978
Sağlam Önder, Ölümsüz Savaşçı Mustafa Suphi, Ürün Yayınları, İstanbul 1978
Sorgun Taylan, Halil Paşa -İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş- Kamer Yayınları, İstanbul 1997

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1988
Söylemezoğlu Galip Kemali, 30 Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul 1953
Stoddart Philip H., Teşkilat-ı Mahsusa, Arma Yayınları, İstanbul 2003
Şen Bilal, Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Küyerel Yayınları, İst.1998
Şener Cemal, Topal Osman Olayı, Etik Yayınları, İstanbul 2004
Şişmanov Dimitr, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Tarihi, Belge Yayınları, İstanbul 1990
TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1. Cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985
Tevetoğlu Fethi, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967
Topçuoğlu İbrahim, Neden İki Sosyalist Parti, Eser Matbaası, İstanbul 1967
Tuğsavul Burhan, (Çevrimyazı) Mustafa Suphi ve Yoldaşları, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı, İstanbul 2004
Tunçay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) 1, BDS Yayınları, İstanbul 1991
Tunçay Mete, Türkiye'de Sol Akımlar-1, (1908-1925) Belgeler 2, BDS Yayınları, İstanbul 1991
Tunçay Mete, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı, BDS Yayınları, İstanbul 1995
Tunçay Mete, Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul 1982
Tunaya Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I, II, III, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1988
Ulunay Cevat Refii, Menfalar / Menfiler - Sürgün Hatıraları, Arma Yayınları, İstanbul 1999
Ünüvar Kerem, Ziya Gökalp, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2003
Yalomov İbrahim, 1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Azınlığı ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 1995
Yerasimos Stefenos, Türk Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1979
Zürcher Erik-Jan, Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, Kemalizm, İletişim Yayınları İstanbul 2006

GAZETELER-DERGİLER

Ahmet Kemal Varınca, Meydan, Sayı 55, 1 Şubat 1966
Önay Yılmaz, Milliyet, 2 Mayıs 1995
Türkiye'de Tarım Kredilerinin Düzenlenmesi ve Mustafa Suphi, Türk Solu, 1 Aralık 1967
Ahmet Cevat Emre, 1920 Moskova'sında Türk Komünistleri, Tarih Dünyası, Sayı 1, yıl 1964
Türklüğün Yönleri / Mustafa Suphi, Yeni Ufuklar, Sayı 2 1967
Nuri Özden, Türkiye Defteri, Sayı 20, 1975
Hüseyin Cahit Yalçın, Tarihi Mektuplar, Tanin gazetesi, 1944
N. A. Subayev, 'Mevlevizade' Mustafa Suphi'nin 1914 Yazında Kırımdan Bakü'ye Gidişi ve Güzün Rusya İçlerine Sürülüşü, Tarih ve Toplum, Sayı 102, 1992
Bilal Şen, TKP'ye İlişkin Tarihsel Bir Tartışma, Toplumsal Tarih, Kasım 2000
Mustafa Öner, İdil-Ural'dan Bir Aydın Alimcan İbrahim, Türk Yurdu Dergisi, Eylül 2001, Sayı 169
TKP Birinci Sekreteri Yakup Demir yoldaşın konuşması, Yeni Çağ, Prag, Eylül 1965, Sayı 9
Feridun Kandemir, Yakın Tarihimiz, Cilt 1, İstanbul 1962
Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Suphi Olayı Hakkında, Milliyet 21 Temmuz 1971
Ergün Aybars, Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya Gelişi Öldürülüşüyle ilgili Görüşler ve Erzurum'dan Trabzon'a Gidişiyle İlgili Belgeler, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 13 Sayı 24, 1979-80
Hikmet Bayur, Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar, Belleten, Cilt 35 Sayı 137-140, 1971

HAMİT ERDEM

MUSTAFA SUPHİ*

Mustafa Suphi 1882'de Giresun'da doğmuştur. İyi bir eğitim almış, Kudüs'te başlayan öğrenim hayatı; Şam, Erzurum, İstanbul'da devam etmiş, Paris'te tamamlanmıştır.

İttihat ve Terakki partisinde başlayan politik yaşamı, bir başka Türkçü parti Milli Meşrutiyet Fırkası'nda devam etmiş, Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra İttihatçıların yarattığı terör ortamında Sinop'a sürülmüş, oradan da Kırım'a kaçmıştır.

1918'de Moskova'da Bolşevikler ve Müslüman-Komünistlerle başlayan işbirliği sonucunda 'Türk Sol Sosyalistleri Kongresi'ni toplamış, aynı yıl düzenlenen 'Müslüman Komünistler Kurultayı'na katılmıştır. 1919'da Moskova'da toplanan III. Enternasyonal 1. Kongresi'nde Türkiye komünistlerini temsil etmiş, 1920'de Bakü'deki 'Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda ise 'Başkanlık Kurulu' içinde yer almıştır.

Mustafa Suphi 10 Eylül 1920'de, Türkiye'den gelen delegeler ile Rusya'daki esir düşmüş Türkler arasından seçilen temsilcilerin katıldığı 'Türkiye Komünist Fırkası' kuruluş kongresinde başkan seçilmiştir. Kongre sonrası, TKF faaliyetini Anadolu'ya nakletmeye karar vermiş, bu amaçla Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalarla ilişki kurmuştur.

'Dönüş' yolu, Kazım Karabekir Paşa'nın organize ettiği ve öteki ucu Ankara'ya uzanan bir tuzağa dönüşmüş, 28 Kânunusâni (Ocak) 1921 günü Mustafa Suphi ve on dört arkadaşı Trabzon açıklarında vahşice öldürülerek Karadeniz'e atılmıştır.

Bu kitap; belgeler ve anılarla bir dönemin ve bu döneme tanıklık edenlerin öyküsüdür.

ISBN 978-975-570-079-3

*SEL